

ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
โทรศัพท์ 02 727 3606 โทรสาร 02 727 3605
<http://cse.nida.ac.th>

กันยายน 2551 | Parich Co., Ltd.

แนวทางบูรณาการแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการและวัฒนธรรม นายสุชาติ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กับการบริหารการพัฒนา

ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กับการบริหารการพัฒนา

จัดทำโดย

ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

คณะกรรมการศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง

อธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์	ประธานกรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายวางแผน	รองประธานกรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	กรรมการ
คณบดีคณะพัฒนาการเศรษฐกิจ	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักวิจัย	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักฝึกอบรม	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร. บุญชัย หงส์จารุ	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไพโรจน์ ภัทรนรากุล	กรรมการ
อาจารย์ ดร. สมบัติ กุสุมาวลี	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร. ธวัชชัย ศุภดิษฐ์	กรรมการ
ดร. ปรียานุช พิบูลสรารุณ	กรรมการ
ดร. สุขสรรค์ กันตะบุตร	กรรมการ
ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร. ญัฐพงศ์ ทองภักดี (2547-2551)	กรรมการและเลขานุการ
รองศาสตราจารย์ ดร. อติศัพท์ อิศรางกูร ณ อยุธยา (2551-ปัจจุบัน)	ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง

บรรณาธิการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฝน จันทน์สม
บรรณาธิการร่วม รองศาสตราจารย์ ดร. ญัฐพงศ์ ทองภักดี

จัดพิมพ์โดย

ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
โทรศัพท์ 02 727 3606 โทรสาร 02 727 3605
<http://cse.nida.ac.th>

สงวนลิขสิทธิ์@2551

ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ISBN 978-974-231-756-0

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 1,000 เล่ม

รายนามผู้เขียนบทความ

คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร. จูรี วิจิตรวาทการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไพโรจน์ ภัทรนรากุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณัฐฐา วินิจนัยภาค

คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร. ณัฐพงษ์ ทองภักดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประสพโชค มั่งสวัสดิ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิชัย ตูรงค์พันธ์

นายสมชาย ลิขิตเขียน

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

อาจารย์ ดร. วิชัย รูปขำดี

รองศาสตราจารย์ ดร.ธวัชชัย ศุภดิษฐ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดุจเดือน พันธุนาวิน

คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร. วิจิต หล่อจิระชุมภ์กุล

รองศาสตราจารย์ ดร. จิราวัลย์ จิตรถเวช

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปราโมทย์ กัวเจริญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วีณา ฉายศิลป์รุ่งเรือง

คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร. ผลิน ภูจุญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นฤมล สอาดโนม

คณะพัฒนาศักยภาพมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

อาจารย์ ดร. สมบัติ กุสุมาวลี

คณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุฑาพรรธน์ ผดุงชีวิต

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ศาสตราจารย์ ดร. ดวงเดือน พันธุนาวิน

สารบัญ

	หน้า
ปาฐกถาพิเศษ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา	ก
บทนำ	1
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: ความเป็นมาและความหมาย	6
การสร้างพื้นฐานเพื่อความพอเพียง	24
คลังข้อมูลสำหรับการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	25
หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล: ทฤษฎี และผลการวิจัย เพื่อสร้างดัชนีในแนวจิตพฤติกรรมศาสตร์	46
การพัฒนาเงื่อนไขคุณธรรมของข้าราชการ เพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง	86
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: การตีความเชิงวิพากษ์ว่าด้วยมิติทางวัฒนธรรม จากมุมมองหลังสมัยใหม่	109
Rethinking Sufficiency Economy	143
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาและการจัดการ	160
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารเศรษฐกิจ	161
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาชุมชน	179
ความพอเพียงที่ยั่งยืนและยั่งยืนกับการจัดการร่วมสมัย ตัวแบบธุรกิจ “สั้นเกล้า”	202
การบริหารความเสี่ยงภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับภาคเอกชน	225
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ	267
หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาองค์การ	293
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรดิน	336
การประกันสังคมเกษตรกรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	366
บทส่งท้าย	400
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาทางเลือกของการบริหารพัฒนา	401
การบริหารการพัฒนา: บูรณาการตามกรอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	408

ปาฐกถาพิเศษ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา

รองศาสตราจารย์ ดร. จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา

วันพฤหัสบดีที่ 14 มิถุนายน 2550

ณ หอประชุมเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

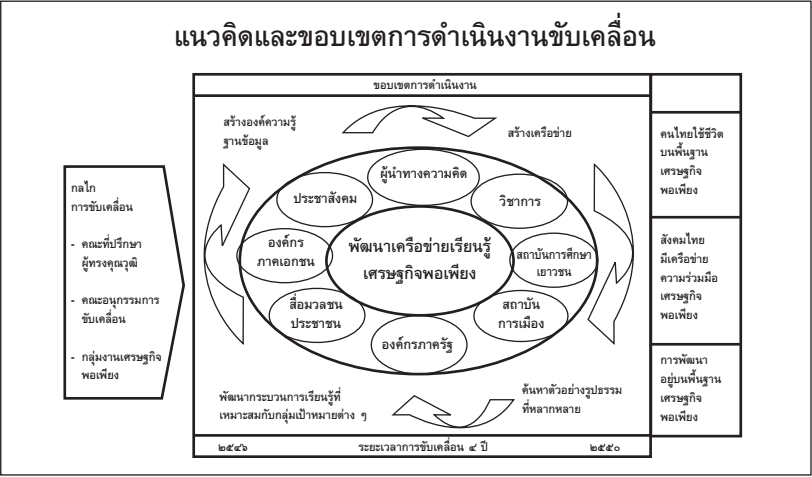
การสัมมนาวิชาการประจำปี 2550 ในวันนี้ เกิดจากการที่คณาจารย์ของสถาบันได้ดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้มีการนำเสนอผลงานวิจัยของคณาจารย์ต่อสาธารณะ ทั้งนี้สถาบันมีนโยบายที่จะให้คณาจารย์ได้ทำการวิจัย ในหัวข้อที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมร่วมกัน และเพื่อเผยแพร่งานวิชาการของสถาบันในการศึกษาวิจัยในการสัมมนาประจำปีของสถาบัน ซึ่งในปีนี้นักคณาจารย์สถาบันได้วิจัยเพื่อการประยุกต์ใช้ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในกรอบของการบริหารการพัฒนาเป็นการสร้างองค์ความรู้ และกรณีศึกษาการนำไปใช้ในแต่ละภูมิสังคมต่างๆ

ทั้งนี้การสัมมนานี้จะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อผู้ที่ได้เข้าร่วมการสัมมนาครั้งนี้ได้นำเอาความรู้ไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงานของตน และการประยุกต์ใช้นั้นต้องใช้ด้วยความระมัดระวังในแต่ละภูมิสังคมต่างๆ เพราะว่าการประยุกต์ใช้ปรัชญานั้นไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์โดยศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง ได้มีบทบาทในการขับเคลื่อนการสร้างองค์ความรู้และการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตั้งแต่เริ่มต้นการพัฒนาองค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในบริบทต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยโดยรวม นอกจากนั้นแล้ว การเผยแพร่องค์ความรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านกระบวนการเรียนการสอนในหลักสูตรต่างๆ ของสถาบันการศึกษาจะช่วยให้เกิดการผสมผสานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับความรู้แขนงอื่นๆ ทำให้ปรัชญานั้นได้ทำให้เกิดประสิทธิผลต่อการพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น

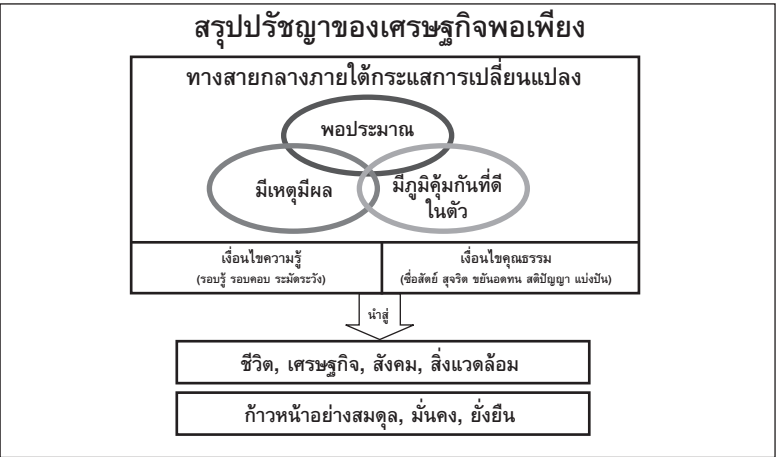
คณะกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้มีการขับเคลื่อนการประยุกต์ใช้ปรัชญาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ซึ่งการขับเคลื่อนนั้นก็คือการเผยแพร่อย่างสม่ำเสมอให้คนได้เรียนรู้เกี่ยวกับกรณีตัวอย่างต่างๆ มีทั้งการทำเป็นสารคดี เป็นละคร และเป็นรายการต่างๆ ซึ่งผลที่ได้ก็คือคนเริ่มได้รับรู้และเริ่มสนใจเกี่ยวกับเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากยิ่งขึ้น แต่การขับเคลื่อนนั้นจะให้คนรับรู้เฉยๆ ยังไม่พอต้องทำให้เกิดความเข้าใจที่ถ่องแท้ให้มากที่สุด อย่างเช่นว่า บางคนคิดว่าหากเชื่อถือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว

จะกู้เงินหรือใช้บัตรเครดิตไม่ได้ นั่นเป็นตัวอย่างความเชื่อที่ผิด ในฐานะของคณะกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงต้องสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งลักษณะการขับเคลื่อนได้มีการแบ่งเป็นด้านต่างๆ ตามรูปต่อไปนี้

ในวันนี้ก็ถือว่าเป็นการขับเคลื่อนอีกวันหนึ่ง และมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะเราได้มีการศึกษาวิจัยที่ละเอียดยิ่งขึ้น เพื่อนำไปเป็นความรู้หรือเป็นการรวบรวมความรู้ที่จะไปประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป อยากจะขอถือโอกาสนี้สรุปความหมายของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับพระราชทานนำมาเป็นหลักของการวางแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายนอกและภายใน โดยต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ ความระมัดระวัง และมีคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อความก้าวหน้าอย่างสมดุล มั่นคง และยั่งยืน”

คณาจารย์ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ได้ร่วมกันศึกษาในด้านต่างๆ กระจายอยู่ใน 14 บทความ และจะนำเสนอผลการวิจัยในการสัมมนาประจำปีนี้ ทั้งนี้ เพื่อจะได้นำไปสู่การพัฒนาความรู้ในเรื่องความเข้าใจ เปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับศาสตร์และความรู้อื่นๆ โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

บทความแรก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ จะเป็นการนำเอาความรู้ของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่มีอยู่แล้ว ว่าถ้านำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เราจะเลือกใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ไหนเพื่อให้เหมาะสม **บทความที่สอง** หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาองค์กร โดย อาจารย์ ดร. สมบัติ กุสุมาลี **บทความที่สาม** คลังข้อมูลสำหรับการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดย รองศาสตราจารย์ ดร. วิจิต ห่อจ๊ะระซุนท์กุล และคณะ **บทความที่สี่** ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาชุมชน โดย อาจารย์วิชัย รูปขำดี **บทความที่ห้า** ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารเศรษฐกิจ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประสพโชค มั่งสวัสดิ์ **บทความที่หก** ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไพโรจน์ ภัทรนากุล **บทความที่เจ็ด** ความพอเพียงที่ยิ่งใหญ่ และยั่งยืนกับการจัดการร่วมสมัย ตัวแบบธุรกิจล้านเกล้า โดย รองศาสตราจารย์ ดร. ผลิน ภูจุญ **บทความที่แปด** การพัฒนาคุณธรรมของข้าราชการเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง โดย อาจารย์ ดร. ณัฐฐา วินิจฉัยภาค **บทความที่เก้า** การบริหารความเสี่ยงภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับภาคเอกชน โดย อาจารย์ ดร. นฤมล สอาดโหม **บทความที่สิบ** ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรดิน โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธวัชชัย ศุภดิษฐ์ **บทความที่สิบเอ็ด** หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล: ทฤษฎีและผลวิจัย เพื่อสร้างดัชนีในแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดุจเดือน พันธมนาวิน และ ศาสตราจารย์ ดร. ดวงเดือน พันธมนาวิน **บทความที่สิบสอง** ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: การตีความเชิงวิพากษ์ว่าด้วยมิติทางวัฒนธรรมจากมุมมองหลังสมัยใหม่ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุฑาพรรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต **บทความที่สิบสาม** การประกันสังคมเกษตรกรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิภา ฉายศิลป์รุ่งเรือง รองศาสตราจารย์ ดร. วิจิต ห่อจ๊ะระซุนท์กุล และอาจารย์ ดร. นฤมล สอาดโหม และบทความบูรณาการของการบริหารการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดย รองศาสตราจารย์ ดร. ณัฐพงษ์ ทองภักดี ซึ่งจะเป็นบทความที่นำเสนอในช่วงต่อไปในเช้านี้ โดยบทความอื่นจะมีการแบ่งกลุ่มนำเสนอในตอนบ่าย

เพราะฉะนั้นวันนี้จึงเป็นวันที่น่าดีใจว่า บุคคลากรที่มีความสามารถของสถาบันได้มาร่วมกันเสนอผลงานในการวิจัยภายใต้หัวข้อนี้ ถือได้ว่าเป็นการลงลึกในหัวข้อที่หลากหลายแต่ก็เกี่ยวข้องกันที่อาศัยปรัชญาเป็นจุดเชื่อมที่จะส่งผลที่มีค่าต่อการบริหารการพัฒนาที่มีผลอย่างยั่งยืน

ขอขอบพระคุณที่ท่านทั้งหลายกรุณาให้ความสนใจ และขอให้ทุกๆ ท่านจงประสบความสำเร็จในการนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้เป็นประโยชน์กับชีวิตของท่าน หน่วยงานของท่าน และของประเทศ ขอขอบคุณครับ

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ได้รับการสถาปนาในปี 2509 เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงในด้านพัฒนบริหารศาสตร์ สถาบันมีพันธกิจในการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อการสอนและการบริการวิชาการเพื่อการบริหารการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น มิได้มุ่งเฉพาะการบริหารเฉพาะงานประจำ การสัมมนาประจำปีเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการนำเสนองานวิจัยของคณาจารย์ของสถาบันตามพันธกิจดังกล่าวนี้

นับเป็นเวลากว่า 30 ปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสแนะนำการพัฒนาประเทศ ซึ่งภายหลังวิกฤตปี 2540 ประชาชนทั่วไปได้ตระหนักว่าเป็นแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนวทางการพัฒนานี้คือเน้นทางสายกลางเป็นลำดับขั้นไม่ก้าวกระโดด คำนึงถึงคนส่วนใหญ่ ทำให้คนมีพอกิน ความพอประมาณ มีเหตุมีผล มีระบบภูมิคุ้มกัน รวมทั้งมีความรอบรู้และคุณธรรม ทุกภาคส่วนของสังคมตระหนักว่า ปรัชญาการพัฒนานี้เปรียบเสมือนเสาหลักสำคัญของสังคมไทย ได้มีการนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ในบริบทต่างๆ ทั้งในระดับ บุคคล ชุมชน องค์กร และนโยบายในสาขาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ภาคเกษตร อุตสาหกรรม การบริการ

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางแล้ว ก็ยังจำเป็นต้องทำความเข้าใจปรัชญาให้ลึกซึ้ง เพื่อให้ความเข้าใจและการตีความมีทิศทางในแนวทางเดียวกันตามพระราชดำริ ควรมีการนำประสบการณ์จากการประยุกต์ในด้านต่างๆ มาศึกษาเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการในสาขาต่างๆ เพื่อจะมีหลักและเครื่องมือในการสร้างความพอเพียงทำให้การประยุกต์ใช้มีประสิทธิภาพบรรลุวัตถุประสงค์ สามารถปรับใช้ได้เหมาะสมในสถานการณ์ต่างๆ เพราะสภาพแวดล้อมที่แตกต่างของแต่ละคน องค์กร ชุมชน และสังคม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ได้มีบทบาทในการเป็นภาคีขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตั้งแต่เริ่มต้น โดยเป็นหนึ่งในห้าองค์กรที่ร่วมจัดการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542 ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ร่วมพัฒนาองค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการจะทำให้มีการพัฒนาองค์ความรู้กว้างขวางขึ้น

รวมทั้งมีส่วนช่วยในการเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณชน พัฒนาระบบการเรียนการสอนได้ สถาบันจึงจัดการสัมมนาประจำปี 2550 ในหัวข้อ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา” เพื่อทำการศึกษาและนำเสนองานวิชาการของคณาจารย์สถาบัน เพื่อพัฒนาความรู้ด้านพัฒนาบริหารศาสตร์

เอกสารวิชาการในโครงการนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 13 เรื่อง มาจากการวิจัยของคณาจารย์ของสถาบัน โดยศึกษาเป็นกลุ่มงานวิจัยที่มีกรอบใหญ่ร่วมกัน คือกรอบแนวคิดตามหลักของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามที่ได้รับพระราชทาน วัตถุประสงค์คือการวิเคราะห์ว่าองค์ความรู้ด้านพัฒนาบริหารศาสตร์จะทำให้เราประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสาขาต่างๆ ได้อย่างไร นำไปสู่การบริหารพัฒนาดังนั้นใดเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เป็นมาตรฐานสากลเพื่อการประยุกต์ปรัชญา มีการศึกษาและประยุกต์ในด้านต่างๆ ที่มีความครอบคลุม ทั้งทางทฤษฎีการบริหารการพัฒนาในสาขาต่างๆ การสร้างเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อความพอเพียง โดยหวังว่าจะมีส่วนในการเสริมสร้างองค์ความรู้เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในวงวิชาการและการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบต่อไป

หนังสือรวมบทความนี้ได้นำเสนอบทความในโครงการทั้ง 13 เรื่องและการบรรยายพิเศษในการสัมมนาด้วย รวมทั้งสิ้น 15 บทความ โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน

ส่วนที่หนึ่ง เป็นการสรุปความจากปาฐกถาในการสัมมนาของนายกสภาสถาบัน รองศาสตราจารย์ ดร. จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา ซึ่งอธิบายให้เห็นภาพรวมของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ตั้งแต่ปี 2540 และทิศทางในอนาคต บทความต่อมา เป็นเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: ความเป็นมาและความหมาย” โดย รองศาสตราจารย์ ดร. ญัฐพงศ์ ทองภักดี ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงของสถาบัน อธิบายที่มาของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริที่ได้พระราชทานนำมาใช้ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 และฉบับที่ 10 และอภิปรายความหมายตามการศึกษาของคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งสรุปองค์ประกอบของปรัชญาเป็นสามห่วง (ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร) สองเงื่อนไข (ความรู้และคุณธรรม) โดยมีเป้าหมายความพอเพียงของชีวิตคือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง บทความยังกล่าวถึงนัยยะในการประยุกต์ตามหลักปรัชญานี้ด้วย

ส่วนที่สองของหนังสือนี้ เป็นกลุ่มบทความที่ศึกษาการสร้างพื้นฐานเพื่อความพอเพียงด้านต่างๆ โดยบทความแรก รองศาสตราจารย์ ดร. วิจิต หล่อจิระสุนทรกุล รองศาสตราจารย์ ดร.จิราวัลย์ จิตรถเวช อาจารย์ ดร. ปราโมทย์ ก้าวเจริญ คณะสถิติประยุกต์ ศึกษา “คลังข้อมูลสำหรับการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เพราะการบริหารพัฒนาตามแนวปรัชญาจะต้องมีความรู้ซึ่งจะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่มีข้อมูลที่ดี บทความอธิบายถึงประเด็นการพัฒนาระบบข้อมูลสามฐาน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมฐานข้อมูลมีแล้ว แต่ยังมีประเด็นที่ต้องพัฒนาอีก เช่น ด้านความครอบคลุมของพื้นที่ การแบ่งประเภทอุตสาหกรรม คุณภาพของข้อมูล (โดยเฉพาะ จปฐ. และกชข2ค) ส่วนฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ที่ครอบคลุมแนวคิดปราชญ์ชาวบ้าน การประยุกต์ที่เป็นรูปธรรมตามสภาพภูมิศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรมท้องถิ่น ยังมีน้อยมาก นอกจากนี้ยังเสนอระบบคลังข้อมูลที่ทำให้เข้าถึงง่ายอีกด้วย

บทความต่อมา “หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล: ทฤษฎีและผลการวิจัย เพื่อสร้างดัชนีในแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดุจเดือน พันธมนาวิน และ ศาสตราจารย์ ดร. ดวงเดือน พันธมนาวิน คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม ศึกษาเงื่อนไขพฤติกรรมที่พอเพียงระดับบุคคลโดยใช้วิธีการวิจัยที่เป็นมาตรฐานของการศึกษาทางพฤติกรรมศาสตร์ ให้ความรู้ทางทฤษฎีว่ากรอบความคิดทางพฤติกรรมศาสตร์ที่จะทำความเข้าใจในปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมพอเพียงเป็นอย่างไร และยังใช้ผลการศึกษาเชิงประจักษ์ ใช้ข้อมูลจริงระดับปัจจัยในรายละเอียด รวมถึงผู้ที่มีความเสี่ยงที่จะมีความไม่พอเพียงอีกด้วย

เงื่อนไขคุณธรรมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้การบริหารมีความพอเพียง อาจารย์ ดร. ณัฐลา วินิจนัยภาค คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ให้ความสำคัญกับคุณธรรมของข้าราชการ บทความ “การพัฒนาเงื่อนไขคุณธรรมของข้าราชการเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง” มีการทบทวนการศึกษาเชิงพฤติกรรมศาสตร์ถึงปัจจัยที่ทำให้คุณธรรมเสื่อม และอภิปรายถึงวาระแห่งชาติคุณธรรมข้าราชการ ซึ่งมีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

ความสนใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างกว้างขวางแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิด (paradigm shift) ของคนในสังคม มิติทางวัฒนธรรมในการใช้ชีวิตของคนในสังคมจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุฑาพรรธน์ (จามจุรี) ผดุงชีวิต คณะภาษาและการสื่อสาร ศึกษา “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: การตีความเชิงวิพากษ์ว่าด้วยมิติทางวัฒนธรรมจากมุมมองหลังสมัยใหม่” โดยบทความใช้มุมมองหลังสมัยใหม่ (Post Modern) วิพากษ์ปรัชญาใน 4 ประเด็น และอภิปรายถึงบทบาทของปรัชญาในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิชัย ตูรงค์พันธุ์ และ สมชาย ลิขิตเขียน คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ ศึกษาปรัชญาในด้านทฤษฎีพื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์ จัดว่าเป็นงานที่บุกเบิกในด้านนี้ บทความ “Rethinking Sufficiency Economy” พัฒนาแบบจำลองทางเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมของผู้บริโภคและวิเคราะห์ผู้บริโภคที่มีพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะมีแบบจำลองของความพอใจและการตัดสินใจบริโภคต่างจากเศรษฐศาสตร์แบบ Neoclassic อย่างไร ผลต่อสวัสดิการ (Welfare) เป็นอย่างไร การศึกษาต้องการขยายพรมแดนความรู้ทางทฤษฎีของปรัชญาต่อไป กระตุ้นการเสนอความคิดเห็นทางวิชาการ เพื่อสร้างความเป็นสากลทางวิชาการมากขึ้น บทความนี้จึงเขียนเป็นภาษาอังกฤษ

ส่วนที่สาม เป็นการศึกษาในการประยุกต์ใช้ด้านการบริหารการพัฒนา ทั้งด้านยุทธศาสตร์และการจัดการ โดยเป็นกรณีศึกษาด้านต่างๆ ประกอบด้วย 8 บทความ บทความแรก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารเศรษฐกิจ” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประสพโชค มั่งสวัสดิ์ คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า การประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้การพัฒนาทางเศรษฐกิจมีคุณภาพ ปรัชญานี้ใช้เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจได้ทั้งระยะสั้นและระยะยาว โดยมีการค้นหางานวิจัยเชิงประจักษ์สนับสนุนข้อสรุปของการใช้ปรัชญาในการพัฒนาเศรษฐกิจด้วย

บทความที่สองในส่วนนี้ เน้นด้านการบริหารชุมชน คือ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาชุมชน” โดย อาจารย์ วิชัย รูปขำดี คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม บทความให้ความเข้าใจความหมายของชุมชน และการพัฒนาชุมชน มีการเชื่อมโยงชุมชนกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และยังมีกรณีศึกษาการประเมินผลของศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงด้วย

คนจำนวนไม่น้อยเข้าใจว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไม่สามารถนำไปใช้ในการบริหารธุรกิจได้ รองศาสตราจารย์ ดร. พลิน ภู่อัญญ คณะบริหารธุรกิจ เสนอการศึกษาใน “ความพอเพียงที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืนกับการจัดการร่วมสมัย ตัวแบบธุรกิจ ‘ล้นเกล้า’” ซึ่งให้เห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากันได้ อย่างเป็นธรรมชาติกับธุรกิจทั้งมิติยุทธศาสตร์และการจัดการของธุรกิจ โดยปรัชญาให้แนวทางการพัฒนาธุรกิจที่เหมาะสม อย่างเป็นพลวัต (dynamic optimization) ธุรกิจสามารถใช้ปรัชญาสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน (competitive advantage) ได้ มีหลักฐานว่าธุรกิจต่างประเทศที่มีความยั่งยืนเป็นร้อยละ ๖๖ ดำเนินธุรกิจใน แนวที่มีความสอดคล้องกับปรัชญา สุดท้ายบทความยังเสนอตัวแบบการดำเนินธุรกิจตามแนวปรัชญาด้วย

เครื่องมือสร้างภูมิคุ้มกันที่สำคัญคือ การบริหารความเสี่ยง บทความ “การบริหารความเสี่ยง ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับภาคเอกชน” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นฤมล สะอาดโนม คณะบริหารธุรกิจ จึงเสนอหลักการการบริหารความเสี่ยงของภาคเอกชนทั้งธุรกิจการเงินและที่ไม่ใช่ธุรกิจ การเงิน บทความยังเปรียบเทียบวิกฤตทางการเงินทั้งไทยและญี่ปุ่น และชี้ว่าเป็นเพราะการบริหารความเสี่ยง ที่ผิด ทั้งนี้เกณฑ์มาตรฐานและวิธีการที่แตกต่างในการบริหารความเสี่ยงของธุรกิจจะมีความแตกต่างกัน แต่เมื่อดำเนินการแล้วก็จะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในการดำเนินธุรกิจได้

บทความต่อมาเป็นการศึกษาการประยุกต์ใช้ในภาครัฐ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไพโรจน์ ภัทรนารกุล คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ใน “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ” บทความ เริ่มโดยการชี้ให้เห็นว่า การขยายความของปรัชญาที่อาจมีความหลากหลายแต่มีทิศทางเดียวกัน จากนั้น จึงอภิปรายตัวแบบของการบริหารภาครัฐสมัยใหม่ และการประยุกต์ปรัชญาในกระบวนการบริหารภาครัฐ สมัยใหม่ เสนอปัจจัยแห่งความสำเร็จในการประยุกต์ใช้ และยังอภิปรายถึงกรอบการพัฒนาประเทศไทย ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอีกด้วย

บทความเรื่อง “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาองค์กร” โดย อาจารย์ ดร. สมบัติ กุสุมาวลี เป็นเรื่องของการบริหารพัฒนาองค์กรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีการทบทวนทฤษฎี การบริหารองค์กรทั้งแบบดั้งเดิมและร่วมสมัย และเสนอการประยุกต์ใช้ปรัชญาที่ทำให้ทฤษฎีต่างๆ นำไป ปฏิบัติได้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังมีกรณีศึกษา กรมราชทัณฑ์และบริษัทปูนซิเมนต์ไทย และเสนอสามประเด็น เพื่อการพัฒนาองค์กร คือ 1) ใช้ปรัชญาเป็นเสาเข็มขององค์กร 2) ออกแบบและพัฒนาองค์กรอย่างมี คุณภาพ 3) สร้างความสมดุลระหว่างคนกับองค์กร

การประยุกต์ใช้ปรัชญาในการบริหารทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญยิ่ง แต่เนื่องจากทรัพยากร ธรรมชาติมีหลายประเภท รองศาสตราจารย์ ดร. ธวัชชัย ศุภดิษฐ์ จึงเลือกการศึกษากฎหมายทรัพยากรดิน ใน “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรดิน” โดยมีกรณีศึกษาที่ครอบคลุม ทั้งบุคคล ชุมชน องค์กร และเอกชน ซึ่งให้เห็นความประยุกต์ที่มีความแตกต่างแต่มีพื้นฐานเดียวกัน คือ แก้ไขปัญหาที่มีอยู่ ซึ่งทำให้การพัฒนาไม่ยั่งยืน มาใช้หลักการสามห่วงสองเงื่อนไขทำให้มีความยั่งยืน ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ เป็นหลักการบริหารทรัพยากรอื่นๆ ได้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิภา ฉายศิลป์รุ่งเรือง และรองศาสตราจารย์ ดร. วิจิต หล่อจิระสุนทรกุล คณะสถิติประยุกต์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นฤมล สะอาดโนม คณะบริหารธุรกิจ เสนอบทความเรื่อง “การประกันสังคมเกษตรกรรมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ศึกษาการจัดการ ความเสี่ยงเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเกษตรกร เพราะภาคเกษตรไม่ได้รับการประกันสังคมเหมือนผู้ที่อยู่ใน

ภาคอุตสาหกรรมและบริการ บทความเสนอการศึกษาเบื้องต้นของการประกันภัยต้นทุนการผลิตและ การประกันสังคมเกษตรกร ซึ่งจะเป็นการบริหารความเสี่ยงของรายได้ทั้งในวัยทำงานและหลังเกษียณอายุ ของเกษตรกร ซึ่งข้อเสนอมีรายละเอียดเกี่ยวกับระบบการประกันทั้งสองด้าน ผลต่อภาครัฐบาล รายได้ เกษตรกร นอกจากนี้บทความยังเสนอประเด็นที่ต้องศึกษาเพิ่มเติมจากการศึกษาเบื้องต้นนี้หากจะดำเนินการ ต่อไป

ส่วนที่สี่ของบทความเป็นบทส่งท้าย ประกอบด้วยสองบทความ บทความเรื่อง “ปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงกับทางเลือกในการพัฒนา” เป็นการเรียบเรียงจากคำบรรยายของ รองศาสตราจารย์ ดร. จุรี วิจิตรวาทการ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ในการสัมมนาวิชาการประจำปีนี้ แสดงให้เห็นปัญหา แนวทางพัฒนาสังคมที่ผ่านมา และแนวคิดทางเลือกต่างในการพัฒนาที่จะสร้างความยั่งยืน โดยปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงจะนำไปสู่ทางเลือกในการพัฒนาที่ดีกว่าในอดีตได้

บทความสุดท้าย โดย รองศาสตราจารย์ ดร. ญัฐพงศ์ ทองภักดี คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ “การบริหารการพัฒนา: บูรณาการตามกรอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นการสรุปสังเคราะห์กลุ่ม บทความในโครงการวิจัยนี้ ซึ่งให้เห็นว่า ปรัชญาเป็นองค์ความรู้ร่วมสมัยขยายทฤษฎีการบริหาร การพัฒนา ทำให้การพัฒนาในแต่ละด้านมีความสมดุล ยั่งยืน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงได้ดี มีหลักฐานที่ชัดเจนว่า ผู้บริหารสามารถประยุกต์ใช้ปรัชญาเพื่อสร้างความยั่งยืนได้จริง โดยการบริหารการพัฒนาต้องมีวิสัยทัศน์ ตามปรัชญา มีการบริหารตามหลักสามห่วง สองเงื่อนไข และเน้นการสร้างคนให้มีความพอเพียง ทั้งนี้รัฐ จะมีบทบาทสำคัญในการสร้างเงื่อนไขความพอเพียงให้แก่สังคม

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: ความเป็นมาและความหมาย

ณัฐพงษ์ ทองภักดี

บทคัดย่อ

บทความนี้อธิบายถึงความเป็นมาของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้ประชาชนชาวไทย เพื่อเป็นกรอบในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งฉบับที่ 9 ปรัชญาได้รับการยอมรับและนำไปใช้อย่างกว้างขวาง เพราะนอกจากจะเป็นแนวทางแก้วิกฤตยังช่วยแก้ปัญหาระดับโครงสร้างจากความไม่สมดุลจากการพัฒนาในอดีต

เป้าหมายของปรัชญา คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน สามารถรับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักทางสายกลาง ปรัชญามืออ้อมประกอบ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลง โดยมีเงื่อนไขพื้นฐานคือความรู้และคุณธรรม

ความเข้าใจใน 3 องค์ประกอบ และ 2 เงื่อนไข ที่ประกอบเป็นเศรษฐกิจพอเพียงนี้ จะทำให้ผู้นำไปใช้มีความชัดเจนในการประยุกต์ สามารถปรับใช้ได้กับบริบทที่แตกต่างกันได้อย่างเหมาะสม มีแนวทางปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน ทำให้การขับเคลื่อนมีพลัง และเมื่อนำไปใช้ในการบริหารการพัฒนาในทุกระดับ สังคมไทยก็จะมีวิถีการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

คำสำคัญ: ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล
การมีภูมิคุ้มกัน การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

Sufficiency Economy Philosophy: Historical Background and Interpretation

Nattapong Thongpakde

Abstract

This paper discussed the historical background of the Sufficiency Economy Philosophy that His Majesty King Bhumibol Adulyadej bestowed to the Thai people. The Philosophy is the foundation and the guiding principle of the Ninth National Economic and Social Development Plan. The Sufficiency Economy Philosophy is highly regarded and widely applied in many areas not only because it is a way out of the crisis, but it is also a way to correct structural problems caused by way the past imbalanced development.

The ultimate goal of the Philosophy is to create the balanced and sustainable development path that suitably withstands internal and external changes regarding economic, social, environmental and cultural factors. Middle path approach is the underlying principle of the Sufficiency Economy Philosophy. The three essential components of the Philosophy are moderation, reasonableness, and self-immunity. Beside these components, there are two vital conditions to make the Philosophy work: knowledge and ethics.

Through the understanding of these three components and two conditions, the applications of the Philosophy will then be practicable. The thorough understanding will facilitate proper application of the philosophy to different contexts. The common framework will guide the implementations in the same direction, thus empowering the movement. Furthermore, applying the Sufficiency Economy Philosophy in every level of development administration will nurture the Thai society and lead to a sustainable and balanced development course.

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy, Moderation, Reasonableness, Self-immunity, Sustainable and Balanced Development.

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: ความเป็นมาและความหมาย¹

ความเป็นมาของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เมื่อกล่าวถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” ผู้ที่สนใจแต่ละคนย่อมมีความนึกคิด มีการตีความที่แตกต่างกันตามความเข้าใจและประสบการณ์ของตน ซึ่งความสนใจนี้เป็นสิ่งที่ดียิ่ง อย่างไรก็ตามการประยุกต์ใช้ให้เป็นทิศทางเดียวกันจำเป็นต้องมีความเข้าใจพื้นฐานร่วมกัน บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะอธิบายความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริและการทำให้เกิดความกระจ่างชัดเพิ่มขึ้นตามกรอบของคณะกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นกรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 และฉบับที่ 10 โดยชี้ให้เห็นความเป็นมา โครงสร้างและความหมาย เพื่อให้สามารถตีความเพื่อการประยุกต์ในบริบทที่แตกต่างกันได้อย่างเหมาะสม

ทศวรรษก่อนวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 เป็นช่วงที่ประเทศไทยมีการปรับโครงสร้างการผลิต โดยมีความเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น ซึ่งสินค้าอุตสาหกรรมเป็นสินค้าที่มีทักษะการผลิตสูงขึ้น ทั้งยังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่สูง ทั้งด้านการส่งออก และการผลิต (ณัฐพงศ์ ทองภักดี และวิศาล บุญเวส 2540 หน้า 4-6) ทั้งนี้อัตราการขยายตัวของผลผลิตมวลรวมของประเทศไทยมีการขยายตัวสูงเมื่อเทียบกับประเทศกำลังพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในช่วงปี 2502-2516 เฉลี่ยร้อยละ 8.1 ต่อปี แม้ระหว่างปี 2517-2528 ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก อัตราการขยายตัวของผลผลิตมวลรวมของประเทศไทยก็ยังสูงถึงร้อยละ 6.3 ต่อปี และปี 2529-2539 อัตราการขยายตัวของผลผลิตมวลรวมของประเทศเฉลี่ยต่อปีของประเทศไทย คือร้อยละ 9.1 การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การส่งออก และการปรับโครงสร้างการผลิต มีผลจากการที่ประเทศไทยเปิดต่อการค้าการลงทุนจากต่างชาติสูง มีการลงทุนจากต่างประเทศที่นำเทคโนโลยีและการตลาดมาสู่ประเทศไทย

นอกจากการขยายตัวที่ดีแล้ว เศรษฐกิจของประเทศไทยยังมีเสถียรภาพสูง ทั้งด้านของระดับราคาสินค้า อัตราแลกเปลี่ยน และการมีงานทำ โดยในปี 2504-2513 ประเทศไทยมีอัตราเงินเฟ้อเฉลี่ยร้อยละ 2.3 ต่อปี ช่วงปี 2514-2523 อัตราเงินเฟ้อของประเทศไทยคือร้อยละ 10.0 ต่อปี และในปี 2524-2533 ประเทศไทยมีอัตราเงินเฟ้อเฉลี่ยร้อยละ 4.4 ต่อปี ในช่วงก่อนวิกฤตปี 2540 อัตราเงินเฟ้อสูงขึ้นมาเป็นประมาณร้อยละ 5 ต่อปี ซึ่งก็ยังไม่สูงเมื่อเทียบกับประเทศกำลังพัฒนาทั่วไป

¹ ปรับปรุงจากเอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ประจำปี 2550 สถาบันกิตติพัฒนาบริหารศาสตร์ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา” 14 มิถุนายน 2550 ณ หอประชุมเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา สถาบันกิตติพัฒนาบริหารศาสตร์ ผู้เขียนดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันกิตติพัฒนาบริหารศาสตร์ ผู้เขียนขอขอบคุณคณาจารย์ผู้เขียนบทความในโครงการนี้ ผู้เข้าร่วมในการประชุมระดมความคิด ณ จังหวัดสมุทรสาคร วันที่ 2 มีนาคม 2550 ผศ. ดร.ณดา จันทร์สม และ รศ. ดร. อติศรี อัครางกูร ณ อุทยาน และกรรมการผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาบริหารศาสตร์ ที่ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ในการเขียนบทความนี้ ทั้งนี้ นางสาวศิริพรรณ ไชยรัตน์ เป็นผู้ช่วยวิจัย

บทความนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสารพัฒนาบริหารศาสตร์ ปีที่ 47 ฉบับที่ 1/2550

อย่างไรก็ตาม ระบบเศรษฐกิจไทยก็มีความไม่สมดุลในหลายด้าน ในด้านการกระจายรายได้ ถึงแม้ว่า สัดส่วนคนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนจะลดลงแต่คนจนกลับมีสัดส่วนของรายได้ในระบบเศรษฐกิจ น้อยลง ในปี 2518 คนที่จนที่สุดร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด มีสัดส่วนของรายได้ เพียงร้อยละ 6 ของรายได้ทั้งหมดของประเทศ ในขณะที่คนรวยที่สุดร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด มีสัดส่วนของรายได้ ถึงร้อยละ 49 ในปี 2539 คนรวยที่สุดร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด มีสัดส่วนของรายได้เพิ่มขึ้นเป็น ร้อยละ 56 ส่วนคนที่จนที่สุดร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด มีสัดส่วนของรายได้เหลือเพียงร้อยละ 4 ของรายได้ทั้งหมดของประเทศ นั้นแสดงให้เห็นว่า การกระจายรายได้ของคนในประเทศแย่ลง โดยในขณะที่ เศรษฐกิจมีการขยายตัวสูงขึ้น ทั้งกลุ่มคนรวยและกลุ่มผู้มีรายได้น้อยมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น แต่รายได้ที่เพิ่มขึ้นนี้ คนรวยจะมีอัตราการเพิ่มขึ้นของรายได้สูงกว่า

นอกจากนี้ ยังมีความไม่สมดุลด้านอื่นๆ เช่น ความแตกต่างของรายได้และความเจริญระหว่างเมือง กับชนบท ความไม่สมดุลของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการเจริญเติบโต ทำให้เกิดความ เสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความไม่พอดีของโครงสร้างการผลิตและการจ้างงาน ที่ สัดส่วนการผลิตของภาคเกษตรลดลงไปไม่ถึงร้อยละ 10 ของผลผลิตมวลรวมประชาชาติ แต่สัดส่วนแรงงาน ในภาคเกษตรมีประมาณร้อยละ 50 ของแรงงานรวมในประเทศ ความไม่สมดุลของโครงสร้างการผลิตและ ระดับการศึกษาของคนงาน ที่แรงงานส่วนใหญ่มีการศึกษาต่ำกว่าระดับมัธยมศึกษา (ดู Chalongphob Sussangkarn 1992 หน้า 22-37)

การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจที่เป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น การลงทุนต่างประเทศมากขึ้น มีความ สัมพันธ์กับต่างประเทศมากขึ้น ทำให้การผลิตและการตลาดมีความซับซ้อนขึ้นกว่าการผลิตแบบดั้งเดิม ซึ่งมีพื้นฐานด้านการเกษตร ภาคการผลิตทั้งภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรมต้องพึ่งพาดตลาด เทคโนโลยี วัตถุดิบ และเครื่องจักรจากต่างประเทศสูงขึ้น ส่งผลให้ความผันผวนของระบบเศรษฐกิจโลกและระดับชาติ มีผลกระทบต่อประชาชนมากขึ้น สังคมมีการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทั้งจากการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี การหลั่งไหลของข้อมูลข่าวสารและวัฒนธรรมต่างชาติ การเคลื่อนย้ายประชากรทั้งภายในประเทศและต่าง ประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วขึ้นทำให้มีความมั่นคงในชีวิตลดลง ความสามารถในการพึ่งตัวเองและ สมดุลของชีวิตเปลี่ยนไป ทำให้ความสามารถในการกำหนดชีวิตของบุคคลอย่างอิสระทำได้ยากขึ้น

กล่าวได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยมีความสำเร็จในหลายด้าน แต่ก็มีมีความไม่สมดุลของโครงสร้าง ในหลายมิติ โดยเฉพาะการมีพฤติกรรมที่ไม่พอดีมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาวิกฤต² สังคมไทยมีการใช้ จ่ายเกินความพอดี การใช้จ่ายที่เกินความพอดีมาจากทั้งภาครัฐเรือนที่ส่งผลให้สัดส่วนการออมต่อรายได้ ประชาชาติลดลง สัดส่วนการออมของครัวเรือนลดลงจากประมาณร้อยละ 20 ในปี 2532 ลงมาเหลือเพียง ประมาณร้อยละ 9 ในปี 2539 ภาคธุรกิจมีความไม่พอดีในการใช้จ่ายเงินมีการกู้ยืมมากกว่าที่ควรเมื่อเทียบ กับการลงทุนด้วยตัวเอง การลงทุนรวมที่แท้จริงขยายตัวโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 14.9 ต่อปี การลงทุน อย่างมากนี้ทำให้ขาดความพอดีทางการเงิน ธุรกิจมีการกู้เงินมาลงทุนเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าการลงทุนโดย ทรัพย์สินของตนเอง ทำให้สัดส่วนหนี้สินต่อทุนสูงมาก ทั้งยังมีการกู้เงินจากต่างประเทศมาลงทุน โดยเฉพาะ เป็นหนี้สินระยะสั้น แต่เงินที่กู้มานี้ นำมาลงทุนเพื่อหวังผลในระยะยาว เป็นความไม่พอดี ไม่คำนึงถึงความ เสี่ยงที่อาจจะเกิดได้จากการเปลี่ยนแปลงของอัตราแลกเปลี่ยน ทำให้อัตราส่วนหนี้สินระยะสั้นต่อเงินสำรอง ระหว่างประเทศสูงมาก ปริมาณของหนี้สินระยะสั้นในปีที่มีวิกฤตมีมูลค่าสูงกว่าปริมาณเงินสำรองระหว่าง ประเทศที่มีอยู่

² สาเหตุและสภาวะของวิกฤตอ่านรายละเอียดได้ใน ฉลองภพ สุสังกรกาญจน์ (2549) การบริหารเศรษฐกิจตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ Ammar Siamwalla 1997 "Can A Developing Democracy Manage Its Macroeconomy? The Case of Thailand." TDR Quarterly Review Vol. 12 No. 4

การใช้จ่ายที่เกินตัวทั้งภาคครัวเรือนและภาคธุรกิจทำให้เศรษฐกิจมหภาคไม่สมดุล จึงทำให้ประเทศไทยมีการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดอย่างต่อเนื่อง จากที่การออมภายในประเทศมีน้อยกว่าการลงทุน

การบริโภคและการลงทุนที่เกินตัวนี้ มีส่วนมาจากการมองภาพเศรษฐกิจไทยที่ดีเกินกว่าที่ควร เนื่องจากเศรษฐกิจไทยมีการขยายตัวมาอย่างต่อเนื่อง โดยระหว่างปี 2529-2539 เศรษฐกิจไทยมีการขยายตัวโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 9.4 ต่อปี นอกจากนี้เมื่อมีระบบอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศที่คงที่ ทำให้เศรษฐกิจมีเสถียรภาพสูง จึงได้รับความคาดหวังทั้งจากคนไทยและต่างประเทศว่าเศรษฐกิจไทยจะพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง เป็นที่น่าลงทุนอย่างมาก จึงมีการทำตัวเกินความพอดี มีพฤติกรรมที่ยอมรับความเสี่ยงทั้งด้านการลงทุน การบริโภคที่ไม่ควรจะมี

นอกจากนี้ยังมีปัญหาทางจริยธรรม มีการทุจริตในการดำเนินธุรกิจโดยเฉพาะสถาบันการเงิน มีการปล่อยสินเชื่อให้กับกลุ่มผลประโยชน์ การปล่อยสินเชื่อโดยไม่มีการค้ำประกันที่พอเพียง ตัวอย่างเช่น กรณีของธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ ทำให้ฐานะของธุรกิจมีความไม่มั่นคง ประกอบกับภาครัฐไม่มีความรู้ที่เพียงพอต่อการบริหารการเคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างประเทศ การกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาวะเศรษฐกิจระหว่างประเทศ การจัดการกับสถาบันการเงินที่มีปัญหาความมั่นคง ทำให้ปัญหามีความรุนแรงมากขึ้น

ความเปราะบางทางเศรษฐกิจไทย ทำให้ขาดความเชื่อมั่นในระบบเศรษฐกิจ มีการถอนเงินจากสถาบันการเงินอย่างมากและรวดเร็ว นักลงทุนต่างชาติขาดความมั่นใจถึงความสามารถในการชำระหนี้ต่างประเทศ เงินทุนจากต่างประเทศไหลออกอย่างรวดเร็ว ส่งผลทำให้มีความไม่มั่นใจในเสถียรภาพของค่าเงินบาท ที่มีค่าคงที่มาเป็นเวลานาน มีแรงกดดันให้อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศมีการปรับตัว ความพยายามในการรักษาค่าเงินบาท ทำให้เงินสำรองระหว่างประเทศลดลงอย่างมาก จนในที่สุดต้องเปลี่ยนระบบอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศเป็นระบบลอยตัว ค่าเงินบาทเมื่อเทียบกับเงินตราต่างประเทศสกุลต่างๆ ลดค่าลงอย่างมาก ทำให้ประเทศไทยเข้าสู่วิกฤต มีการระงับการชำระหนี้ต่างประเทศอย่างมาก สถาบันการเงินและธุรกิจจำนวนมากอยู่ในฐานะล้มละลาย ประเทศเข้าสู่ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ประเทศไทยจึงต้องเข้าสู่โครงการความช่วยเหลือของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ³

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสในวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ไม่กี่เดือนหลังวิกฤตเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศอย่างพอเพียง ไม่ก้าวกระโดด ดังเช่น

“การเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ให้มีพอกินกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียง พอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก”

“ทำโครงการอะไร ก็จะต้องนึกถึงขนาดที่เหมาะสมกับที่เรียกว่า อัตราภาพ หรือกับสิ่งแวดล้อม ฉะนั้นการที่จะทำโครงการอะไร จะต้องทำด้วยความรอบคอบ และอย่าดาโตเกินไป”

ทุกฝ่ายมีความสนใจที่จะนำแนวทางตามพระราชดำรัสไปใช้ในการพัฒนาประเทศ มีการตีความนำไปประยุกต์ใช้ของหลายหน่วยงานโดยเฉพาะในภาคเกษตร อย่างไรก็ตามในขณะนั้นมีการนำไปประยุกต์ในหลายหน่วยงานโดยมีความเข้าใจที่ไม่ตรงกันนัก ในปีต่อๆ มาได้มีพระราชดำรัส ที่ทำให้มีความเข้าใจยิ่งขึ้น เช่น

³ หากจะสรุปสาเหตุของการเกิดวิกฤตโดยเน้นด้านนโยบายและพฤติกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง Peter Warr (2005 หน้า 57) สรุปได้คำว่า “...it is vital to recognize that Thailand's crisis was a collapse of a boom. It was not caused primarily by vicious speculators or by corrupt politicians, although both of these play a role, but by errors of macroeconomic policy. These policy errors occurred during the boom period and arose from the complacency, and to some extent, arrogance, produced by a decade of unprecedented economic growth. Central among these policy mistakes was the insistence on retaining a fixed exchange rate when circumstances no longer suited it. The extended boom also produced a euphoria-some would say greed- which led business decision-makers and others to take risks they would not ordinarily have accepted.”

“ให้พอเพียงนี้ ก็หมายความว่า มีกิน มีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราได้แต่ว่าพอ แม้บางอย่างจะดูฟุ่มเฟือย แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำ” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

4 ธันวาคม 2541

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกต้องรองรับบ้านเรือน ตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากวารสารชัยพัฒนา ประจำเดือน สิงหาคม 2542

“พอมีพอกินนี้ได้พูดมาหลายปี สิบกว่าปีแล้ว ให้พอมีพอกิน แต่ว่าพอมีพอกินนี้ เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่า ถ้าพอมีพอกิน คือ self-sufficiency คือ พอมีพอกินของตัวเองนั้น ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจสมัยหิน สมัยหินนั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน แต่ว่าค่อยๆ พัฒนาขึ้นมา ต้องมีการแลกเปลี่ยนกัน มีการช่วยเหลือระหว่างหมู่บ้าน หรือระหว่างจะเรียกว่าอำเภอ จังหวัด ประเทศ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน มีการไม่พอเพียง จึงบอกว่าถ้ามีเศรษฐกิจพอเพียง เพียงแค่หนึ่งส่วนสี่ก็จะพอแล้ว จะใช้ได้เพราะถ้ามีเพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ ถ้าสมมุติว่าปีนี้ไฟดับ ถ้าไม่มีเศรษฐกิจพอเพียง ไฟกับ ไฟฟ้าหลวง หรือไฟฟ้าฝายผลิตก็ดับหมด จะทำอย่างไร ที่ต้องใช้ไฟฟ้าก็ต้องแยไป” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม 2542

“ทั้งหมดนี้พูดอย่างนี้ก็คือ เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ย้าแล้วย้าอีกแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า SUFFICIENCY ECONOMY ใครต่อใครก็ต่อว่า ว่าไม่มี SUFFICIENCY ECONOMY แต่ว่าเป็นคำใหม่ของเราก็ได้ หมายความว่า ประหยัดแต่ไม่ใช่ขี้เหนียว ทำอะไรด้วยความอะลุ่มอล่วยกัน ทำอะไรด้วยเหตุและผล จะเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแล้วทุกคนจะมีความสุขแต่พอเพียง” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

4 ธันวาคม 2543

ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีแนวคิดที่จะนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศ เนื่องจากปัญหาความไม่สมดุลในการพัฒนาโดยเฉพาะการเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี 2540 ย้ำให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาของไทยยังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ยั่งยืนและสมดุลได้ จึงจำเป็นต้องหาแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบที่เหมาะสม ทำให้เราหลีกเลี่ยงวิกฤตเศรษฐกิจได้ เพื่อให้มีความชัดเจนในความหมายของปรัชญา เพื่อการทำแผนและทำให้การดำเนินโครงการของหน่วยงานต่างมีทิศทางเดียวกัน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้ตั้งคณะทำงานโดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ ร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อสังเคราะห์ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

การศึกษาพบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเวลานาน และต่อเนื่องกว่าสามสิบปีแล้ว ทรงมีกระแสพระราชดำรัสให้ผู้บริหารประเทศและประชาชนเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาที่สมดุล มีการพัฒนาเป็นลำดับขั้น ไม่เน้นเพียงการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เช่น พระบรมราโชวาทเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2517 ที่ว่า⁴

“ในการพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น เริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือ ความมีกินมีใช้ของประชาชนก่อน ด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว..... การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอันเป็นพื้นฐานนั้น

⁴ กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2546 ข) ประมวลคำในพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2542 ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้นไปได้โดยแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญ ให้อยู่เป็นค่อยไปตามลำดับด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันการผิดพลาดล้มเหลว”

และพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517

“..ให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่มีความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวด.....”

จากการประมวลพระราชดำรัสเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อเป็นแนวคิดใหม่ในการพัฒนาประเทศ คณะทำงานได้สรุปเป็นหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และได้รับพระบรมราชานุญาตใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9⁵ โดยมีเนื้อหา ดังนี้

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็น ที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

เนื้อหาตามที่ได้รับพระราชทานมานี้ ได้มาใช้เป็นหลักในการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542 ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย⁶ โดยทำการศึกษาความหมายและการประยุกต์ใช้ เป็นการเผยแพร่ในวงกว้าง และนำไปใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 จนถึงฉบับที่ 10 ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน

ดังนั้นผู้ที่สนใจจะศึกษาและประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ จึงควรเริ่มจากการทำความเข้าใจตามเนื้อหาในกรอบข้างต้น เนื่องจากได้มาจากการสังเคราะห์พระราชดำรัสเกี่ยวกับการพัฒนาในวาระต่างๆ ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำมาใช้และเป็นเนื้อหาที่เป็นกรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปัจจุบันเพื่อเป็นแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศที่ต้องการความสมดุล หลีกเลี่ยงการเกิดความผันผวน

ดังได้กล่าวแล้วว่าเนื้อหาของปรัชญากลับมามีความสำคัญจากกระแสพระราชดำรัสว่าสามสิบปีที่ผ่านมาแล้ว และเมื่อประเทศไทยพบวิกฤตจึงตระหนักในเรื่องนี้ก็นำมาเป็นแนวทางในการพัฒนา สิ่งที่น่าสนใจ คือ แม้เวลาจะผ่านมาเป็นเวลาร่วม 10 ปีจากวิกฤต และประเทศไทยอยู่ในขั้นที่ฟื้นตัวจากวิกฤตแล้ว แต่ความศรัทธาของปรัญายังมีอยู่ แสดงว่าปรัชญานี้ได้รับการยอมรับว่าไม่เพียงแค่จะแก้ปัญหาวิกฤตระยะสั้น แต่มีองค์ความรู้ที่สามารถเป็นแนวทางพัฒนาระยะยาวที่เหมาะสมกับพื้นฐานของสังคมไทย

⁵ หนังสือพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำใช้และเผยแพร่แสดงในหทัยบทความนี้

⁶ การสัมมนาประจำปีนี้ร่วมจัดโดย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย มูลนิธิชัยพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

การที่ปรัชญาได้รับการยอมรับทั้งในแง่รอบความคิดและการปฏิบัติในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง เป็นเพราะมาจากประสบการณ์ที่เป็นจริงของการพัฒนาทั่วทุกพื้นที่ ปรัชญานี้มาจากการกลั่นกรองพระบรมราโชวาทอันมีพื้นฐานจากพระราชกรณียกิจ และการดำเนินงานโครงการหลวงที่พระองค์ท่านได้ทรงพัฒนาในภูมิสังคมต่างๆ ทั่วประเทศ จึงเป็นประสบการณ์ที่แท้จริงของประชาชนส่วนใหญ่ การพัฒนาให้ความสำคัญที่มุ่งไปสู่คน พัฒนาความเป็นอยู่ของปัจเจกชนในครอบครัวและชุมชน มิใช่เป็นการมองเฉพาะในระดับมหภาค ส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง เช่น ความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำโดยลดการพึ่งพิงเฉพาะน้ำฝน การลดความจำกัดของผลผลิตทางการเกษตรที่มักจะมีปัญหาจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อเพิ่มความสามารถที่จะรับความผันผวนจากตลาด ทั้งยังเน้นการเป็นตัวของตัวเอง และความพออยู่พอกินของคนส่วนใหญ่ ตัวอย่างที่ชัดเจน จะเห็นได้จากทฤษฎีใหม่ที่เป็นการพัฒนาการเกษตรที่พึ่งตนเองและเป็นลำดับขั้นในพื้นที่ที่มีความเหมาะสม

นอกจากปรัชญาจะมาจากการสะสมองค์ความรู้จากประสบการณ์และการทดลองจริง มุ่งพัฒนาที่ปัจเจกชน ให้สามารถพึ่งตนเองได้ ปรัชญายังมีหลักทางสายกลาง มีการพัฒนาเป็นขั้นตอน ไม่สุดโต่ง เป็นตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาของพุทธศาสนา ที่เป็นที่ยอมรับของประชาชนโดยทั่วไป ปรัชญา还给หลักการพัฒนาที่เน้นองค์รวมโดยมุ่งความสุขของบุคคล ทั้งด้านวัตถุ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จึงช่วยให้มีกรอบที่กว้างกว่าในอดีตที่มักจะมีมุมมองภาพโดยแยกส่วน ปรัชญาไม่ปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ชี้ว่าให้มีความรู้เท่าทัน ให้มีความสามารถที่จะรับความผันผวนของการเปลี่ยนแปลงได้

ความสนใจและยอมรับปรัชญาเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตและการพัฒนา ที่ยังมีอยู่แม้ว่าวิกฤตจะผ่านไปร่วมทศวรรษแล้ว เป็นความศรัทธาคู่กับความรู้ โดยปรัชญาให้แนวทางการดำรงชีวิตที่ให้อยู่ในโลก ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างพลวัตทั้งภายในประเทศและภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ของสังคมไทย มุ่งสู่ประชาชนส่วนใหญ่ โดยให้เห็นความสำคัญทั้งทางด้านวัตถุและจิตวิญญาณ ให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาแบบองค์รวม โดยมีแนวทางสายกลางตามหลักศาสนา⁷

โครงสร้างและเนื้อหาของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

หลังจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 เริ่มดำเนินการ ความเข้าใจในปรัชญาก็มีทิศทางตรงกันมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็มีความต้องการที่จะให้มีความชัดเจนกระชับมากขึ้น เพื่อความสะดวกในการประยุกต์และการสื่อสารในวงกว้าง จึงได้มีคณะทำงานทำการศึกษาวิเคราะห์ต่อไป เพื่อแยกแยะโครงสร้างและเนื้อหาตามที่ได้พระราชทานมา คณะทำงานได้แยกองค์ประกอบของปรัชญาตามข้อความที่ได้รับพระราชทานมาเป็นกรอบความคิด คุณลักษณะ ค่านิยม เงื่อนไข และแนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ

คณะทำงานนี้สรุปว่า *กรอบความคิด*⁸ ของปรัชญา เป็นการชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนทั้งแนวทางปฏิบัติและตัวอย่างการประยุกต์ที่เกิดขึ้น โดยปรัชญาใช้ได้ทั้งระดับปัจเจกชน ครอบครัว ชุมชน และประเทศ ในที่นี้มองในแง่การบริหารเศรษฐกิจ (ระดับประเทศ) เป็นการมองโลกในลักษณะที่เป็นพลวัต มีการเปลี่ยนแปลง มีความไม่แน่นอนและมีความเชื่อมโยงกับกระแสโลก มุ่งผลทั้งระยะสั้นและระยะยาว

⁷ UNDP (2005 หน้า 35) สรุปให้เห็นความทรงพลังของปรัชญานี้ว่า “The Sufficiency Economy is based on both practice and principle. On the one hand, the key maxims have arisen from the King’s real-world experience in development projects. They are a practical summary of what work, based on decades of experimentation, observation and evaluation. At the same time, the key ideas of the Sufficiency Economy are firmly rooted in ideas about the nature of the world and the situation of humanity. It is this combination of real world applicability and philosophical underpinning that gives the approach its strength.”

⁸ กรอบความคิด คือ “เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ”

เพื่อความมั่นคงและยั่งยืนในมิติต่างๆ เป็นการเปลี่ยนแปลงกรอบแนวคิดในการพัฒนา สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกประเทศ

คุณลักษณะ⁹ คือเป็นแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนตามแนวทางที่ควรจะเป็นใช้ได้กับประชาชนทุกระดับ ทุกหน้าที่ เป็นการดำเนินตามทางสายกลาง ประชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงมิใช่เป็นเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ เพราะเป็นแนวทางการปฏิบัติตนซึ่งมีหลายมิติ นอกจากนี้ยังให้มีความเท่าทันโลกคือ กระแสโลกาภิวัตน์ คือ ไม่ใช่ปิดประเทศ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่เปิดเสรีเต็มที่อย่างไม่มีมีการควบคุมดูแล ไม่ใช่อยู่อย่างโดดเดี่ยวหรืออยู่โดยพึ่งพิงภายนอกทั้งหมด

ความหมายของ¹⁰ ความพอเพียงคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีต่อผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง หากขาดองค์ประกอบใดก็ไม่เป็นความพอเพียงที่สมบูรณ์

ความพอประมาณ (Moderation) มีสองนัย คือ ความพอดีไม่สุดโต่ง และการยืนได้บนขาของตนเอง (self-reliant) เป็นการดำเนินชีวิตอย่างทางสายกลาง โดยมีการกระทำไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไปในมิติต่างๆ เช่น การบริโภค การผลิตอยู่ในระดับสมดุล การใช้จ่าย การออมอยู่ในระดับที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองเป็นสิ่งที่ทำให้เราทำอะไรก็ตามตามศักยภาพไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพื่อเป็นการยืนได้โดยลำแข้งของตนเอง

ความมีเหตุผล (reasonableness)¹¹ หมายความว่า การตัดสินใจเกี่ยวกับพฤติกรรมต่างๆ ที่มีความพอประมาณในมิติต่างๆ จะต้องมีการรอบรู้คิดถึงระยะยาว ต้องมีเป้าหมายและวิธีการที่เหมาะสม มีความรู้ในการดำเนินการ มีการพิจารณาจากเหตุ ปัจจัยและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ต้องเป็นการมองระยะยาว ตลอดจนคำนึงถึงผลกระทบของการกระทำและความเสี่ยง จะทำให้มีความพอประมาณทั้งในปัจจุบันและอนาคต ความสำคัญของการมีเหตุผลอาจพิจารณาจากพระราชดำรัสนี้

“...ทุกคนจำเป็นต้องหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาการกระทำของตนให้รอบคอบอยู่เสมอ ระมัดระวังการทุกอย่าง ด้วยเหตุผล ด้วยความมีสติ และด้วยความรู้ตัว เพื่อเอาชนะความชั่วร้ายทั้งหลายให้ได้โดยตลอด และสามารถก้าวไปถึงความสำเร็จที่แท้จริง ทั้งในทางงานและการครองชีวิต...” พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 13 กรกฎาคม 2516¹²

การมีภูมิคุ้มกันในตัวดีพอสมควร (Self-immunity) พลวัตในมิติต่างๆ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในสถานะต่างๆ อย่างรวดเร็วขึ้น จึงต้องมีการเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ การกระทำที่เรียกได้ว่าพอเพียงไม่คำนึงถึงเหตุการณ์และผลในปัจจุบัน แต่จำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ภายใต้ข้อจำกัดของข้อมูลที่มีอยู่ และสามารถสร้างภูมิคุ้มกันพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง และการมีภูมิคุ้มกันจะทำให้มีความพอเพียงแม้เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง ถึงจะมีเหตุการณ์ที่แย่มากที่สุดก็รับมือได้

⁹ คุณลักษณะ คือ เศรษฐกิจพอเพียง “เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์”

¹⁰ เนื้อหาหรือคานิยาม คือ “ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน”

¹¹ ความมีเหตุผลในปรัชญาที่มีความหมายและนัยยะต่างกับ ความมีเหตุผล (Rationality) ทางเศรษฐศาสตร์ เพราะความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ เป็นแนวคิดเพื่อการวิเคราะห์ ที่สมมุติว่า ผู้บริโภคมีความพอใจของตนเองและพฤติกรรมบริโภคที่มีความคงเส้นคงวา เช่น ถ้าชอบส้มมากกว่ามะม่วง และชอบมะม่วงมากกว่าส้ม ก็จะชอบส้มมากกว่าส้มคุดด้วย นอกจากนี้ยังสมมุติว่าผู้บริโภคมีวัตถุประสงค์ของตนเองและจะดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามข้อจำกัดของงบประมาณ มีความเข้าใจว่า เศรษฐศาสตร์ทำให้คนมีความโลภ เพราะบอกว่าผู้บริโภคมีความต้องการไม่จำกัด และความพอใจได้จากการบริโภคสินค้าเท่านั้น การสรุปเช่นนี้ไม่ถูกต้องนัก เพราะความต้องการที่ไม่จำกัดนั้นเป็นการเปรียบเทียบกับทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด เป็นข้อสมมุติแสดงถึงความขาดแคลน (Scarcity) ของทรัพยากร ทำให้ต้องมีการจัดสรรทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ ส่วนการวิเคราะห์ที่สมมุติให้ผู้บริโภคที่มีเหตุผลต้องการความพอใจสูงสุดจากการบริโภคสินค้าและบริการตามงบประมาณที่จำกัดนั้น เป็นข้อสมมุติเบื้องต้นเพื่อหาอุปสงค์ของการบริโภคสินค้านั้น จึงต้องกำหนดความพอใจมาจากการบริโภคสินค้า การวิเคราะห์ที่สามารถขยายไปถึงความพอใจของผู้บริโภคไม่ได้อยู่กับการบริโภคสินค้าและบริการ แต่ขึ้นกับอย่างอื่นได้ด้วย เช่น ความเท่าเทียมกันในสังคม สภาพแวดล้อมที่ดี การเป็นที่ยอมรับในสังคม นั่นคือวัตถุประสงค์ของผู้บริโภคจะเป็นการสร้างความปลอดภัยที่ครอบคลุมมากกว่าการวิเคราะห์เบื้องต้น ด้วยองค์การวิเคราะห์ที่อ่านเพิ่มเติมใน Frank Robert (2006) Benjamin Freindman (2005)

¹² มูลนิธิสืบนาคะเสถียรจัดพิมพ์ คำพ่อสอน ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต หน้า 189

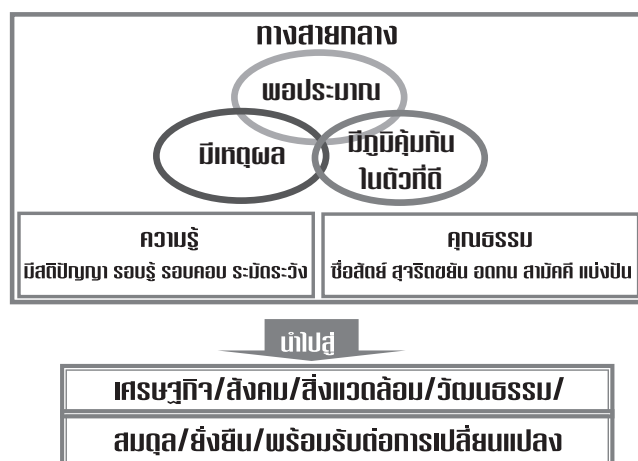
ทั้งนี้หากจะมีความพอเพียง เงื่อนไขการปฏิบัติ¹³ ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ เงื่อนไขความรู้ ได้แก่ มีความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง และเงื่อนไขคุณธรรม

ความรอบรู้ คือ มีความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นประโยชน์พื้นฐาน เพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติอย่างพอเพียง การมีความรอบรู้ย่อมทำให้มีการตัดสินใจที่ถูกต้อง ทั้งนี้รวมถึง ความรอบคอบ ความระมัดระวัง คือ มีการวางแผน โดยสามารถที่จะนำความรู้และหลักวิชาต่างๆ มาพิจารณาเชื่อมโยงสัมพันธ์กันและมีความมีสติ ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ ในการนำแผนปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลักวิชาต่างๆ เหล่านั้นไปใช้ ในทางปฏิบัติโดยมีการปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคมด้วย

ในส่วนของคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งครอบคลุมคนทั้งชาติ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ นักธุรกิจ มีสองด้านคือ ด้านจิตใจ/ปัญญา และด้านการกระทำ ในด้านแรกเป็นการเน้นความรู้คู่คุณธรรม ตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ส่วนด้านการกระทำหรือแนวทางดำเนินชีวิต เน้นความอดทน ความเพียร สติปัญญา และความรอบคอบ เงื่อนไขนี้จะทำให้การปฏิบัติตามเนื้อหาของความพอเพียงเป็นไปได้ ทำให้ตนเองไม่มีความโลภ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือสังคม เพราะการมีความโลภจะทำให้ทำอะไรสุดโต่ง ไม่นึกถึงความเสี่ยง ไม่รู้จักพอ มีโอกาสที่จะกระทำการทุจริต

ปรัชญากล่าวถึง **ผลที่คาดว่าจะได้รับ**¹⁴ ด้วย โดยความพอเพียงเป็นทั้งวิธีการและผล (End and mean) จากการกระทำ โดยจะทำให้เกิดวิถีการพัฒนาและผลของการพัฒนาที่สมดุล และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ความสมดุลและความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง หมายถึง ความสมดุลในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ในขณะเดียวกัน ความสมดุลของการกระทำทั้งเหตุและผล จะนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนา ภายใต้พลวัตทั้งภายในและภายนอกประเทศ

หากจะสรุปโครงสร้างของปรัชญาให้ชัดเจนขึ้น สามารถแสดงได้ในรูปแบบข้างล่างนี้

ที่มา: เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (2549)

จากรูปนี้มักจะสรุปสั้นๆ ว่า ปรัชญานี้เป็นสามห่วง สองเงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบของความพอเพียง และความรู้ คุณธรรมเป็นเงื่อนไขสองประการ

¹⁴ แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ คือ “เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

¹³ เงื่อนไขการปฏิบัติ คือ “ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกัน ต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ”

นอกจากจะยึดหลักสามห่วงสองเงื่อนไขแล้ว ผู้ที่สนใจในทางปฏิบัติ อาจตีความหมายที่ง่ายต่อตนในการประยุกต์ โดยมีในแนวทางเดียวกันได้ เช่น UNDP (2007) ระบุว่า การปฏิบัติตามปรัชญาคือ รู้ตัวว่าทำอะไร (Know what you are doing) ซื่อสัตย์และพากเพียร (Be honest and persevere) ปฏิบัติตามทางสายกลางไม่สุดโต่ง (Take a middle path, avoid extremes) ตัดสินใจอย่างไตร่ตรองรอบคอบ มีเหตุมีผล (Be sensible and insightful in taking decision) มีการปกป้องจากการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง (Build protection against shocks) หรือผู้ที่คุ้นเคยในทางศาสนา ก็อาจจะปฏิบัติตามหลักสัปปริสธรรม 7¹⁵ และ มรรค 8¹⁶ ก็จะมีส่วนในการสร้างความพอเพียงเช่นกัน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวคิดที่เหมาะสมกับพื้นฐานสังคมไทย เพื่อการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล เจริญมั่นคงและมีความยั่งยืนในระยะยาว ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่างๆ มีความมั่นคงในการเจริญเติบโต ไม่ผันผวนไปตามปัจจัยเสี่ยงต่างๆ โดยพิจารณาในหลายมิติ เป็นองค์รวมมิใช่เฉพาะเรื่องของเศรษฐกิจ มีลักษณะองค์รวมที่มีความครอบคลุม ทั้งมิติจิตใจซึ่งกำหนดพฤติกรรม มิติสถาบันทางเศรษฐกิจ สังคม ชุมชน และกฎระเบียบที่มีผลต่อสภาพแวดล้อมของความพอเพียง

การกระทำตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือการประยุกต์ คือ การตัดสินใจที่เหมาะสมโดยใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตัดสินใจตามหลัก คือ สามห่วง สองเงื่อนไข จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน ลดความผันผวน

การประยุกต์ใช้ปรัชญาทำได้ในทุกระดับ เพราะคนเรามีหลายฐานะ เราจึงสามารถใช้หลักปรัชญาในการตัดสินใจได้ทั้งของตัวเองและครอบครัว หากอยู่ในฐานะที่เป็นการบริหารพัฒนา ชุมชน องค์กรไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน ก็ใช้หลักปรัชญาในการตัดสินใจได้ ซึ่งก็คือการใช้ในระดับที่กว้างกว่าระดับตนเองและครอบครัว หากอยู่ในฐานะที่จะเป็นผู้กำหนดนโยบายหรือมาตรการระดับชาติก็สามารถใช้เป็นหลักได้เช่นกัน

การประยุกต์ใช้ปรัชญาเกิดได้ในหลายระดับ หลายมิติ และหลายรูปแบบ ไม่มีสูตรสำเร็จ แม้ว่าจะเป็นกรอบแนวคิดเดียวกัน แต่ละคนจะต้องพิจารณาตามความเหมาะสมในแต่ละกรณี ให้สอดคล้องกับเงื่อนไข และสถานะที่เผชิญอยู่ การยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะช่วยในการให้ “ฉุกละหุก” ว่า การตัดสินใจ การดำเนินชีวิต หรือการดำเนินกิจกรรมต่างๆ มีความเหมาะสมหรือไม่ จะมีความสมดุลยั่งยืนหรือไม่ มีความเสี่ยงและการเตรียมรับความเสี่ยงอย่างไร

การใช้กรอบสามห่วงสองเงื่อนไขช่วยในการประยุกต์ให้ชัดเจนขึ้น

โดยทั่วไปเมื่อพูดถึงความพอเพียง คนทั่วไปมักจะนึกถึงความพอดี ความพอประมาณ แต่ตามปรัชญานี้ ความพอเพียงจะประกอบด้วยทั้งสามด้าน คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกัน เพราะการพัฒนาที่ยั่งยืนพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงได้ ต้องมีทั้งสามองค์ประกอบ ซึ่งมีความเกี่ยวพันกัน เช่น ถ้าต้องการจะมีความพอประมาณ แต่ขาดความมีเหตุมีผล ไม่คำนึงถึงระยะยาว ในอนาคตก็อาจไม่มีความพอประมาณได้ หรือถึงมีการวางแผนมองระยะยาว แต่ไม่มีการเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงในทางที่ไม่ดี ขาดภูมิคุ้มกันความเสี่ยง ก็อาจมีความผันผวนมากไม่พอเพียง เกิดผลกระทบในด้านลบได้ ความพอเพียงที่สมบูรณ์จึงต้องคำนึงถึงทั้งสามด้าน รวมทั้งเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม ความพอเพียงตามปรัชญาจึงมีความครอบคลุมมากกว่าความเข้าใจตามศัพท์

¹⁵ สัปปริสธรรม 7 ธรรมของสัตว์บุรุษ คือ อัมมัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ อัตถัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักผล อัตตัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักตน มัตตัญญาตา ความเป็นผู้ประมาณ กาลัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักกาล ปริสัญญญาตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชนและกิริยาที่ต้องประพฤติต่อประชุมชน บุคคลปิโรปัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักเลือกคน

¹⁶ มรรค 8 ประกอบด้วย สัมมาทิณฺหิ ปัญญาอันเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวาจาปิเยวชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ

ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในรายละเอียดจะทำให้เราสามารถวิเคราะห์และประยุกต์ใช้ได้ดีขึ้น พฤติกรรมอย่างเดียวกันถ้าทำแบบหนึ่งภายใต้เงื่อนไขหนึ่งอาจมีความพอเพียง แต่พฤติกรรมแบบเดียวกัน แต่มีวิธีการต่างกันอย่างอื่นต่างก็อาจไม่พอเพียง การจะทำความเข้าใจจึงไม่สามารถประเมินเพียงแค่มองพฤติกรรมซึ่งปลายทาง แต่ควรมองกระบวนการตัดสินใจภายใต้สภาพแวดล้อมที่เป็นจริงด้วยว่าเป็นตาม ความพอเพียงที่ครบถ้วนเพียงใด มีความเสี่ยงเพียงใด จะนำไปสู่ความสมดุลและยั่งยืนหรือไม่ ซึ่งเมื่อเข้าใจ ในรายละเอียดจะช่วยลดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาได้

ความไม่ชัดเจนในการวิเคราะห์นอกจากจะมาจากการตีความตามศัพท์มากกว่าเนื้อหาของปรัชญา หรือการดูพฤติกรรมโดยไม่คำนึงถึงกระบวนการตัดสินใจและสภาพแวดล้อมแล้ว ยังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับขอบเขตของการประยุกต์ ซึ่งประเด็นต่างๆ ที่น่าสนใจมี เช่น

ความเข้าใจผิดว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของภาคเกษตร ปรัชญานี้ใช้ไม่ได้กับภาคธุรกิจทันสมัย เนื่องจาก ความสนใจในการประยุกต์ใช้ในระยะแรกเป็นในภาคเกษตร ซึ่งมีความขัดสนสูง คนจึงมักจะเข้าใจว่าไม่เกี่ยวกับ สังคมเมืองหรือภาคการผลิตที่ทันสมัย อย่างไรก็ตามเมื่อเรามีการตัดสินใจตามปรัชญาทั้งด้านองค์ประกอบและ เงื่อนไข ซึ่งเป็นการมีพฤติกรรมตามปรัชญาที่สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตในทุกที่และการประกอบอาชีพใน ทุกสาขา เพื่อความสมดุลและยั่งยืน การประยุกต์จึงไม่จำกัดเฉพาะการทำกิจกรรมทางด้านเกษตรหรือชนบท

การประยุกต์กับชีวิตคนเมือง และภาคเศรษฐกิจอื่นๆ นอกภาคเกษตรมีความสำคัญมาก เพราะ แนวโน้มสังคมไทยจะเป็นสังคมเมืองมากขึ้น และสัดส่วนการผลิตของภาคเศรษฐกิจอื่นที่มีใช้ภาคเกษตร เป็นสัดส่วนที่สูงมาก หากไม่ใช้ปรัชญาเป็นแนวทางการดำรงชีวิตในภาคส่วนนี้แล้วก็ยากที่สังคมไทยจะมี ความพอเพียงตามปรัชญาได้

ความพอเพียงต้องทำเองหรือไม่ การค้าคือความไม่พอเพียงใช่หรือไม่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไม่ปฏิเสธ การค้า เพราะการแลกเปลี่ยนการค้าทำให้สามารถมีของใช้ที่มีคุณภาพในราคาที่เหมาะสม ดีกว่าที่จะต้อง ทำเองทั้งหมด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ใน วันที่ 23 ธันวาคม 2542 ซึ่งได้ยกมาแสดงในส่วนแรกของบทความนี้แล้วว่า การพอมีพอกินของตนเอง (Self-sufficiency) นั้นไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง

อย่างไรก็ตามในการประยุกต์ใช้ในระดับต่างๆ ก็ยังจะมีคำถามเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง ในลักษณะที่ว่า ระดับการกระทำด้วยตนเองขนาดไหนจึงจะเป็นไปตามปรัชญา เช่น ในกรณีของชุมชนเกษตรจะต้องมี การผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงตัวเองขนาดใด ในชุมชนควรมีการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเท่าไรแล้วที่เหลือจึงจะใช้ ทรัพยากรจากภายนอก การเพาะปลูกควรมีการใช้ปุ๋ยเกษตรอินทรีย์ในท้องที่หรือปุ๋ยเคมีขนาดไหน ลักษณะ การตัดสินใจใช้ทรัพยากรของตนเองหรือจะซื้อจากภายนอกจะเป็นลักษณะเดียวกันกับการประกอบธุรกิจที่ จะตัดสินใจว่าจะทำเองในบริษัทหรือซื้อวัตถุดิบจากบริษัทอื่นหรือจะใช้วิธีการการรับช่วงการผลิต (subcontract) ในทางธุรกิจ ก็อาจมีคำถามที่ว่าธุรกิจที่ใช้เทคโนโลยีของต่างประเทศไม่มีเทคโนโลยีของ ตนเองเป็นความพอเพียงหรือไม่ แม้แต่ระดับประเทศ การต้องอาศัยเทคโนโลยีจากต่างประเทศ ต้องอาศัย การค้าการลงทุนระหว่างประเทศจะเรียกว่ามีความพอเพียงหรือไม่อย่างไร

ผู้ที่มีแนวคิดที่ว่าความพอเพียง คือ การทำเอง จะตอบคำถามข้างต้นในลักษณะที่เล็กลงหรือหลีกเลี่ยง การติดต่อการค้ากับภายนอก ทั้งในระดับชุมชน ในองค์กรหรือระดับประเทศตามแต่กรณี การทำอะไรเองมี ส่วนดีที่ทำให้ควบคุมการทำงานหรือการดำรงชีวิตของเราได้ แต่กิจกรรมดังกล่าวข้างต้นที่เน้นการกระทำเอง ก็มีโอกาที่จะสร้างความไม่พอเพียงได้เช่นกัน เพราะหากทำสุดโต่งไปคือทำเองหมดโดยขาดความถนัด ทำให้ มีต้นทุนที่สูง ก็จะทำให้การพัฒนาไม่สมดุลและยั่งยืนได้

ดังนั้นหลักการตัดสินใจในประเด็นนี้ จึงไม่ควรเริ่มจากการตัดสินใจว่าจะทำเองหรือจะใช้ของจากภายนอก แต่ควรประเมินศักยภาพภายในของเราทั้งในระยะสั้นระยะยาว และใช้หลักของปรัชญาในการพิจารณา ก็จะรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ควรทำ อะไรเป็นสิ่งที่ควรมีการติดต่อกับภายนอก (ไม่ว่าเป็นเรื่องการผลิต การค้า การลงทุน และการใช้เทคโนโลยี) โดยหากมีหลักของควมมีเหตุผล ทำให้มีความรอบรู้และมีสติ มองระยะยาว วิเคราะห์ศักยภาพอย่างถูกต้อง เมื่อมีเหตุผลก็จะทำให้พึ่งตนเองได้ โดยที่ไม่ทำอะไรสุดโต่ง ไม่ว่าด้านการพึ่งพิงภายนอกจนไม่สามารถกำหนดวิถีความพอเพียงของเราได้ หรือทำอะไรเองหมดจนขาดประสิทธิภาพ มีการพัฒนาได้ไม่เต็มศักยภาพจึงไม่มีความพอเพียงได้ นอกจากนี้การคำนึงถึงความเสี่ยง และการสร้างภูมิคุ้มกัน ทำให้เราตระหนักว่า การทำเองหรือการติดต่อกับภายนอกลักษณะใดที่ทำให้เรารับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่ากัน

ตัวอย่างหนึ่งคือ การใช้น้ำมันปิโตรเลียม ประเทศไทยก็เหมือนกับประเทศส่วนใหญ่ในโลกที่ต้องนำเข้าน้ำมัน ไม่สามารถผลิตในประเทศได้เพียงพอ ทางเลือกจึงไม่มี แต่หากจะให้ความพอเพียง ต้องมีมาตรการในการสำรองน้ำมัน เพื่อให้รู้ว่าหากมีปัญหาด้านพลังงานในตลาดโลกก็จะมีน้ำมันใช้ในประเทศระยะหนึ่งทำให้มีเวลาในการปรับตัว มีการกระจายแหล่งนำเข้าเพื่อลดความไม่แน่นอน รวมทั้งมีมาตรการไม่ให้มีการพึ่งพิงน้ำมันปิโตรเลียมมากเกินไป โดยมีการพัฒนาพลังงานทดแทนที่มีความคุ้มค่า มีราคาที่จะสะท้อนในเรื่องของต้นทุนที่แท้จริงซึ่งรวมถึงความขาดแคลนและความเสี่ยงด้วย

ธุรกิจอาจจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีจากภายนอก เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินธุรกิจ มีคุณภาพดีกว่า มีต้นทุนที่ต่ำกว่าการพัฒนาเอง หรือธุรกิจอาจไม่มีศักยภาพในการพัฒนาเอง ซึ่งหลักควมมีเหตุผล และความพอประมาณจะช่วยให้การตัดสินใจที่เหมาะสมได้ โดยต้องมีภูมิคุ้มกันที่จะสามารถมีเทคโนโลยีที่แทนกันได้ไม่ต้องพึ่งพิงแหล่งอื่น และสัญญาการใช้ที่ไม่เสียเปรียบ ในระดับชุมชนก็สามารถใช้แนวทางเดียวกัน เทคโนโลยีเป็นความรู้ในระดับชุมชนมักจะสอดคล้องกับภูมิสังคม ซึ่งน่าจะพิจารณาเป็นเบื้องต้น แต่หากมีเทคโนโลยีจากภายนอกที่สามารถปรับเข้ากับท้องถิ่นได้ก็ควรใช้

การใช้ปุ๋ยก็จะมีลักษณะเดียวกัน การใช้ปุ๋ยเคมี โดยไม่คำนึงถึงต้นทุนต่อสุขภาพ ไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาว เป็นความไม่พอเพียง เพราะสุดโต่งขาดควมมีเหตุผล ในทางกลับกัน การที่จะเลิกใช้สารเคมี เลิกใช้สารอินทรีย์เพียงอย่างเดียว โดยไม่มีความเข้าใจเหตุผลว่าประโยชน์เป็นอย่างไร ต้นทุนเปลี่ยนแปลงอย่างไร อาจมีการใช้ที่ไม่เหมาะสมไม่ยั่งยืนได้ หากมีการวิเคราะห์ตามหลักปรัชญาอาจพบว่าสามารถใช้ปุ๋ยทั้งสองแบบในสัดส่วนที่เหมาะสมได้

การทำตามปรัชญาต้องไม่มีหนึ่งหรือไม่มี ความเป็นหนึ่งโดยทั่วไปแสดงความไม่พอดีระหว่างรายจ่ายและรายรับ แต่ในหลายกรณีการกู้เงินมีความจำเป็น ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถให้แนวทางได้ว่า ความเป็นหนึ่งเป็นความไม่พอเพียงหรือไม่ โดยหากขนาดของหนี้เกินความพอประมาณ ขาดการวางแผน พิจารณาระยะยาวในขนาดของการกู้และความสามารถในการใช้คืน กู้มาในวัตถุประสงค์ที่ไม่มีเหตุผล เช่น การพนัน การบริโภคนิยม ขาดการคำนึงถึงการสร้างภูมิคุ้มกันจากความเสี่ยงที่ทำให้ไม่สามารถชำระหนี้คืนได้ ลักษณะเช่นนี้แสดงการเป็นหนี้ที่มีความไม่พอเพียง มีโอกาสที่จะเกิดปัญหาได้

บุคคลและธุรกิจโดยทั่วไปมีความจำเป็นในการเป็นหนี้ เพื่อการลงทุน หรือการใช้จ่ายในสินค้าคงทน ที่มีมูลค่าสูง เช่น ที่อยู่อาศัย และยานพาหนะ ดังนั้นหากใช้หลักของปรัชญาจะทำให้เรามีความพอเพียงในการก่อหนี้ได้ โดยใช้หลักควมมีเหตุผลในการพิจารณาความจำเป็นเหมาะสมของการก่อหนี้ การคาดการณ์รายได้ในอนาคต และขนาดของการกู้ที่เหมาะสม ซึ่งทำให้พอดีไม่มากเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น นอกจากนี้ยังจะต้องคำนึงถึงความเสี่ยง และการมีภูมิคุ้มกัน การกู้หนี้ตามกรอบปรัชญาจะสร้างความพอเพียง คือ เป็นการกู้ที่เป็นประโยชน์และมีความสามารถในการใช้คืนได้

การทำให้ไรขัดกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ ธุรกิจจำเป็นต้องมีรายได้มากกว่ารายจ่าย ซึ่งก็คือกำไรนั่นเอง เพื่อเป็นผลตอบแทนแก่ผู้ถือหุ้น หากธุรกิจไม่ทำกำไรก็ไม่สามารถมีการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ การทำกำไรโดยทั่วไปจึงไม่ขัดกับหลักปรัชญา อย่างไรก็ตามการทำธุรกิจที่มุ่งกำไรระยะสั้น มีการเบียดเบียนผู้อื่นหรือสังคม การทำธุรกิจที่ขาดคุณธรรม ก็จะผิดเงื่อนไขของปรัชญานี้ แสดงว่าเป็นการทำกำไรที่ไม่เป็นตามปรัชญา จะทำให้การพัฒนาขาดความสมดุลและยั่งยืนได้

จริงหรือไม่หากจะสรุปว่าระบบตลาดส่งเสริมการบริโภค ดังนั้นเมื่อใช้ระบบตลาดจะไม่มี ความพอเพียง เพราะจะทำให้มีการใช้จ่ายเกินกว่าที่ควร ประเด็นนี้มาจากการมองว่าระบบตลาดต้องมีการขายสินค้า จึงต้องกระตุ้นการบริโภคโดยการโฆษณา ด้วยการส่งเสริมการขาย ทำให้มีความต้องการที่ไม่สิ้นสุดโดยเฉพาะความต้องการสินค้าฟุ่มเฟือย ดังนั้นจึงเป็นการสร้างความโลภนำไปสู่ความไม่พอเพียง

สิ่งที่เรียกว่าเป็นความฟุ่มเฟือยมีความแตกต่างกันตามอัตภาพ ดังนั้นกล่าวไม่ได้ว่าโดยทั่วไปเป็นการขัดกับความพอเพียง ดังพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2541

“ให้พอเพียงนี้ ก็หมายความว่า มีกิน มีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้แต่ว่าพอ แม้บางอย่างจะดูฟุ่มเฟือย แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำ”

โดยระบบตลาดเสรีนิยม สินค้าจะต้องตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค หากไม่มีผู้ซื้อธุรกิจจะอยู่ไม่ได้ ในปัจจุบันผู้บริโภคมีความต้องการที่หลากหลายขึ้นและเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รวมทั้งการแข่งขันของธุรกิจเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคมีสูงขึ้น จึงจะสังเกตว่า สินค้าจะมีวงจรอายุของสินค้าน้อยลง โดยเฉพาะเครื่องใช้ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ คอมพิวเตอร์ และเสื้อผ้า

ภายใต้สภาวะเช่นนี้ ธุรกิจจะมีการจำแนกผู้บริโภคเพื่อผลิตสินค้าให้ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค แต่ละกลุ่ม และเพื่อความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจ สินค้าบางอย่างมุ่งเน้นผู้บริโภคที่มีฐานะดี หรือผู้ที่ต้องการสินค้าที่มีคุณภาพสูง มีมาตรฐานสูง ซึ่งราคามักจะแพง สินค้านี้สำหรับคนทั่วไปคงจะจัดว่าฟุ่มเฟือย ไม่มีความจำเป็นต้องใช้ แต่ก็อาจจะเหมาะกับคนบางกลุ่ม การจะระบุว่าไม่ควรผลิตสินค้าประเภทนี้จึงไม่น่าจะเหมาะสม เพราะเป็นการสนองความต้องการผู้บริโภคเฉพาะกลุ่ม

ระบบตลาดที่มีการแข่งขันยังทำให้มีนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการผู้บริโภค ทำให้มีสินค้าที่หลากหลายมีประโยชน์ในชีวิตประจำวัน การตอบสนองความต้องการนี้ทำให้มีสินค้าที่มีคุณภาพดีกว่าเดิมแต่ราคาถูกกว่าเดิม เช่น รถยนต์ที่ประหยัดน้ำมัน พันธุ์พืชต่างๆ เครื่องมือสื่อสาร เครื่องใช้ไฟฟ้า คอมพิวเตอร์และโปรแกรม

ในด้านการโฆษณาและการส่งเสริมการขาย กิจกรรมเหล่านี้มีสองด้าน คือ ด้านหนึ่งเป็นการกระตุ้นให้เกิดความต้องการสินค้า การโฆษณาจึงจะเสนอส่วนที่ดีของสินค้า อีกด้านคือ การทำให้ผู้บริโภครู้จักสินค้ามากขึ้น เป็นการให้ข้อมูลแก่ผู้บริโภค ทำให้ผู้บริโภคมีทางเลือกมากขึ้น

หากจะห้ามการโฆษณาก็เป็นการกีดกันการให้ข้อมูลแก่ผู้บริโภค กีดกันการเข้าตลาดของผู้ผลิตรายใหม่ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการแข่งขัน ผู้บริโภคก็เสียประโยชน์ ผู้ผลิตรายเก่าที่เป็นที่รู้จักแล้วจะเป็นผู้ได้ประโยชน์

การห้ามโฆษณาหรือการมองว่าการโฆษณาเป็นการสร้างความไม่พอเพียง จึงไม่น่าจะเป็นทางที่ถูกต้อง เพราะปัญหาที่สำคัญอยู่ที่ผู้บริโภคใช้จ่ายตามหลักของปรัชญาหรือไม่ ผู้บริโภคที่มีลักษณะเป็นบริโภคนิยมจะขัดกับปรัชญา เพราะลักษณะจะไม่เป็นการใช้จ่ายตามความต้องการใช้ แต่เพื่อความมีหน้ามีตาเพื่อความโอ้อวด หรือมีความต้องการบริโภคตามผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงอัตภาพของตนเอง ในลักษณะเช่นนี้จะเป็นการใช้จ่ายที่ไม่เป็นประโยชน์ ขาดความมีเหตุผลและความพอประมาณ ใช้จ่ายในสิ่งฟุ่มเฟือยเกินฐานะตนเอง และหากผู้บริโภคไม่เป็นผู้บริโภคนิยมก็จะมีปัญหาจากระบบการโฆษณาหรือการส่งเสริมการขาย เพราะจะมีการใช้จ่ายตามเหตุผล เพื่อประโยชน์ตามอัตภาพของตนเอง

ในอีกด้านหนึ่ง การโฆษณาก็มีความไม่พอเพียงได้ ตามหลักการของปรัชญาแล้ว ธุรกิจก็ต้องมีการโฆษณาและส่งเสริมการขายตามหลักคุณธรรม คือ ตามความเป็นจริง ไม่ผิดจรรยาบรรณ และต้องไม่ทำให้ผู้บริโภคหลงผิด

การค้าการลงทุนระหว่างประเทศขัดกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่อย่างไร ประเด็นนี้มาจากความคิดที่ว่า กระแสโลกาภิวัตน์สร้างความไม่พอเพียง ทำให้พึ่งตัวเองไม่ได้ จึงต้องมีการติดต่อด้านขายน้อยลง และระบบตลาดเสรีนิยมขัดกับหลักปรัชญา

แต่หากพิจารณาจากข้อความของปรัชญาพบว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ใช้ประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์ โดย “ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดก้าวหน้าต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์” การก้าวหน้าโลกาภิวัตน์ คือ ให้มีการค้า การลงทุนระหว่างประเทศ อันเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศ ซึ่งหากจะมีการแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศได้ ก็ต้องมี การแลกเปลี่ยนภายในคือการใช้กลไกตลาดนั่นเอง แต่เป็นการใช้ระบบกลไกตลาดในทางสายกลาง โดยรู้เท่าทัน “เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

ดังนั้นประเทศใดที่ใช้ระบบตลาด มีการติดต่อกับต่างประเทศ หากจะใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการกำหนดนโยบาย ก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะต้องกลับล้าจากระบบตลาดไปใช้ระบบอื่น ไม่มีความจำเป็นที่จะพูดถึงการปิดประเทศ เปรียบกับว่า เรากำลังเดินทางโดยขับรถไปเรื่อยเรื่อยพอสมควร ขลุ่ยหลักบ้าง บางครั้ง แต่มันยังไม่เสีย เราไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนพาหนะจากรถมาเป็นเกวียนหรือเดินไป แต่สิ่งที่จะต้องพิจารณา คือ เราขับรถเป็นอย่างไร ขับเร็วไปขับช้าไปรีไปล่า ไปถูกทางหรือไม่ ขับไปแล้วดูแลให้คนที่อยู่ในรถมีความสุขดีหรือเปล่า

อย่างไรก็ตาม แม้ระบบตลาดเป็นระบบที่ทำให้เกิดการผลัด การแลกเปลี่ยนอย่างมีประสิทธิภาพทำให้มีสินค้าที่หลากหลาย มีคุณภาพ ราคาต่ำ ช่วยสร้างความพอเพียงแก่ผู้บริโภคในการที่จะให้มีทางเลือกมากขึ้น เป็นระบบเศรษฐกิจที่ประสบความสำเร็จมากกว่าระบบสังคมนิยมที่วางแผนโดยส่วนกลาง แต่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แสดงว่า ระบบตลาดมักจะมีผลลัพท์ที่ทำให้ต้องมีแทรกแซงของรัฐบาล เช่น การมีปัญหาล้างสิ่งแวดล้อม ปัญหามลพิษการกระจายรายได้ และระบบตลาดก็ยังไม่ได้มองทุกมิติในการพัฒนาสังคม ระบบตลาดเสรีเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถจะเป็นหลักในการสร้างความพอเพียงของประเทศได้

ปรัชญานี้จึงชี้ให้เห็นการจัดการระบบตลาดให้ดี คำนึงถึงทุกด้านของการพัฒนา ทั้งเศรษฐกิจ ชุมชน สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่สังคมที่มีความสมดุล มีความเจริญอย่างแข็งแรง เป็นการก้าวไกลกว่าระบบตลาด หรือเกินกว่าทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ โดยความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ จะมีความรอบคอบ มองระยะยาว นึกถึงความเสี่ยง ซึ่งกรอบนี้เหมาะสมอย่างยิ่งในปัจจุบัน เพราะการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ เศรษฐกิจ และสังคม เปลี่ยนแปลงเร็วกว่าในอดีตมาก จะทำอะไร บุ่มบ่ามอย่างในอดีต ที่มีการกู้เงินจากต่างประเทศสูง ลงทุนแบบผลตอบแทนสูง และรับความเสี่ยงสูงมาก จะทำให้มีโอกาสเกิดวิกฤตสูงขึ้น

ในเงื่อนไขของปรัชญาเชื่อว่าธุรกิจที่ใช้ประโยชน์จากโลกาภิวัตน์ ต้องมีคุณธรรม และความรู้ ดังนั้นจึงต้องการวางระเบียบและดำเนินการตามบรรทัดฐานที่ดี และต้องมีการจัดการความรู้จะใช้ประสบการณ์เดิมทำธุรกิจให้สภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปไม่ได้

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศและระบบตลาด หากไม่มีการแทรกแซง ไม่มีการกำกับ ก็จะนำไปสู่ความไม่สมดุล ความไม่ยั่งยืนได้ จึงต้องมีการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการบริหารเพื่อรู้เท่าทันโลกาภิวัตน์

สรุป

บทความนี้อภิปรายถึงความเป็นมาของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้ประชาชนชาวไทย นำเป็นกรอบในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งฉบับที่ 9 และฉบับที่ 10 ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน ปรัชญานี้ได้รับการยอมรับและนำไปใช้อย่างกว้างขวางเพราะนอกจากจะเป็นแนวทางแก้วิกฤตของประเทศแล้ว ยังช่วยแก้ปัญหาระดับโครงสร้างจากความไม่สมดุลจากการพัฒนาในอดีตด้วย

การที่ปรัชญาได้รับการยอมรับทั้งในแง่กรอบความคิดและการปฏิบัติในสังคมไทยเช่นนี้ เป็นเพราะปรัชญานี้มาจากประสบการณ์ที่เป็นจริงของการพัฒนาทั่วทุกพื้นที่ของประเทศ เพราะมาจากการกลั่นกรองพระบรมราโชวาทอันมีพื้นฐานจากพระราชกรณียกิจและการดำเนินงานโครงการหลวง ที่พระองค์ท่านได้ทรงพัฒนาในภูมิสังคมต่างๆ ทั่วประเทศ จึงเป็นประสบการณ์ที่แท้จริงของประชาชนส่วนใหญ่ เป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญมุ่งให้คนสามารถพึ่งตนเองได้ ปรัชญายังมีหลักทางสายกลาง มีการพัฒนาเป็นขั้นตอน ไม่สุดโต่ง เป็นตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาของพุทธศาสนา อันเป็นที่ยอมรับของประชาชนโดยทั่วไป ทั้งยังให้หลักการพัฒนาที่เน้นองค์รวมโดยมุ่งความสุขของบุคคล ทั้งด้านวัตถุ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จึงช่วยให้มีกรอบที่กว้างกว่าในอดีตที่มักจะมองภาพโดยแยกส่วน ปรัชญานี้ไม่ปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ชี้ว่าให้มีความรู้เท่าทัน ให้มีความสามารถที่จะรับความผันผวนของการเปลี่ยนแปลงได้

เป้าหมายของปรัชญาคือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน สามารถรับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นด้าน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักทางสายกลางดังกล่าวแล้ว ปรัชญามีองค์ประกอบคือ ความพอประมาณ (ไม่สุดโต่ง ยึดได้บนขาของตนเอง) ความมีเหตุมีผล (รอบคอบ พิจารณาผลทั้งระยะสั้นและระยะยาว) และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลง (การป้องกันตัวจากความเสี่ยง) โดยมีเงื่อนไขพื้นฐาน คือความรู้และคุณธรรม

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวคิดที่เหมาะสมกับพื้นฐานสังคมไทย เพื่อการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล เจริญมั่นคงและมีความยั่งยืนในระยะยาว ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่างๆ ทำให้พัฒนาอย่างมีความมั่นคง ไม่ผันผวนไปตามปัจจัยเสี่ยงต่างๆ โดยพิจารณาในหลายมิติเป็นองค์รวม มิใช่เฉพาะเรื่องของเศรษฐกิจ มีความครอบคลุม ทั้งมิติจิตใจซึ่งกำหนดพฤติกรรม มิติสถาบันทางเศรษฐกิจ สังคม ชุมชน และกฎระเบียบ ที่มีผลต่อสภาพแวดล้อมของความพอเพียง

การประยุกต์ใช้ปรัชญาทำได้ในทุกระดับ เพราะคนเรามีหลายสถานะ เราจึงสามารถใช้หลักปรัชญาในการตัดสินใจได้ทั้งของตัวเองและครอบครัว หากอยู่ในฐานะที่เป็นการบริหารพัฒนา ชุมชน องค์กรไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน ก็ใช้หลักปรัชญาในการตัดสินใจได้ ซึ่งก็คือการใช้ในระดับที่กว้างกว่าระดับตนเองและครอบครัว หากอยู่ในฐานะที่จะเป็นผู้กำหนดนโยบายหรือมาตรการระดับชาติก็สามารถใช้ปรัชญาเป็นหลักได้เช่นกัน

การประยุกต์ใช้ปรัชญาจึงมีได้ในหลายระดับ หลายมิติ และหลายรูปแบบ ไม่มีสูตรสำเร็จ แม้ว่าจะเป็นกรอบแนวคิดเดียวกัน แต่ละคนจะต้องพิจารณาตามความเหมาะสมในแต่ละกรณี ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและสถานะที่เผชิญอยู่ การยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะช่วยในการให้ “ฉุกละหุก” ว่า การตัดสินใจ การดำเนินชีวิต หรือการดำเนินกิจกรรมต่างๆ มีความเหมาะสมหรือไม่ จะมีความสมดุล ยั่งยืนหรือไม่ มีความเสี่ยงและการเตรียมรับความเสี่ยงอย่างไร

ทั้งนี้ความเข้าใจใน 3 องค์ประกอบ และ 2 เงื่อนไข ที่ประกอบเป็นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ จะทำให้ผู้นำไปใช้มีความชัดเจนในการประยุกต์ สามารถปรับใช้ได้กับบริบทที่แตกต่างกันได้อย่างเหมาะสม มีแนวทางปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน ทำให้การขับเคลื่อนสร้างความพอเพียงในประเทศมีพลัง และเมื่อนำไปใช้ในการบริหารการพัฒนาในทุกระดับ สังคมไทยก็จะมีวิถีการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. 2546ก. กรอบแนวคิดทาง
เศรษฐศาสตร์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ
-
- . 2546ข. ประมวลคำในพระบรมราโชวาท
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2542 ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียง กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- ฉลองภพ สุตังกรกาญจน์. 2549. การบริหารเศรษฐกิจตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เอกสาร
ประกอบการวิจัยประจำปี สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
- ณัฐพงศ์ ทองภักดี และวิศาล บุปผเวส. 2540. ประเทศไทยในทศวรรษหน้า: วิสัยทัศน์ของ NIDA
แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในวาระครบรอบ 30 ปี
แห่งการสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- มูลนิธิสตรี-สฤณีวงศ์. 2549. คำพ่อสอน ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุข
ในการดำเนินชีวิต กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ
- Ammar Siamwalla. 1997. Can A Developing Democracy Manage Its Macroeconomy?
The Case of Thailand **TDRI Quarterly Review** Vol. 12 No. 4
- Chalongphob Sussangkarn. 1992. **Toward Balanced Development: Sectoral, Spatial and
Other Dimensions** Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- Frank, Robert. 2006. **Micro Economics and Behavior** 6th edition New York: McGraw-Hill Irwin.
- Friedman, Benjamin. 2005. **The Moral Consequences of Economic Growth** New York:
Alfred A. Knopf Publisher.
- United Nations Development Programme. 2007. **Thailand Human Development Report 2007:
Sufficiency Economy and Human Development** Bangkok: UNDP.
- Warr, Peter. (ed.) 2005. **Thailand Beyond the Crisis** New York: Routledge.

ที่ รล 0003/18888

สำนักพระราชพิธีการ

พระบรมมหาราชวัง กทม.10200

๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาต

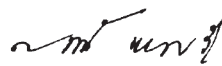
เรียน ประธานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

อ้างถึง หนังสือที่ นร 1001/พ.01 ลงวันที่ 22 ตุลาคม ๒๕๔๒

สิ่งที่ส่งมาด้วย สำเนาบทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่แก้ไขแล้ว

ตามที่ท่านขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรม-
ราชวินิจฉัย บทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนา
การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกัน
ประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัส เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และขอพระราชทานพระบรม-
ราชานุญาตนำบทความดังกล่าวไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานฯ และทุกฝ่าย
ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรง
พระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรม-
ราชานุญาต ตามที่ขอพระมหากรุณา

(หม่อมหลวงพีระพงศ์ เกษมศรี)

ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์

โทร.2253457 - 62 ต่อ 2315, 2316

การสร้างพื้นฐานเพื่อความพอเพียง

คลังข้อมูลสำหรับการประยุกต์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

วิจิต หล่อจิระสุนท์กุล
จิราวัลย์ จิตรถเวช
ปราโมทย์ ก้าวเจริญ

บทคัดย่อ

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว คลังข้อมูลสาธารณะที่สามารถปรับปรุงข้อมูลและเผยแพร่สารสนเทศต่างๆ ต่อสาธารณะได้อย่างรวดเร็ว เป็นเครื่องมือสำคัญเครื่องมือหนึ่งต่อการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเปลี่ยนแปลงของสถานภาพการดำรงอยู่และปฏิบัติตนตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ คลังข้อมูลสาธารณะจะรวบรวมข้อมูลจากฐานข้อมูลของหน่วยงานต่างๆ เพื่อนำมาบูรณาการแสดงเป็นดัชนีเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในด้านต่างๆ โดยมีมิติพื้นที่ประกอบ แสดงถึงระดับความพอประมาณ การมีเหตุผล และความมีภูมิคุ้มกันในตัวได้ ตลอดจนความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาประเทศ ในบทความนี้ได้เสนอแนะยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะและกลยุทธ์ที่จะดำเนินการในการเชื่อมโยงกับฐานข้อมูลของหน่วยงานอื่น วิธีการแปลงข้อมูลที่มีลักษณะเจ้าของข้อมูลเป็นศูนย์กลาง (owner-centric) เป็นข้อมูลที่ใช้เป็นศูนย์กลาง (user-centric) และแนวทางการเผยแพร่ด้วยคลังข้อมูลสาธารณะยังประกอบด้วยฐานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะสนับสนุนให้มีการสร้างองค์ความรู้เพิ่มเติมจากความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในปัจจุบันตามแนวคิด ของ Nonaka และ Toyama [Nonaka & Toyama, 2003] คลังข้อมูลสาธารณะต้องมีหน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินงานตามกลยุทธ์ทั้งสาม ในยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะคือกลยุทธ์การเผยแพร่ กลยุทธ์การใช้เว็บเทคโนโลยี และกลยุทธ์การสร้างชุมชน COI และการลงทะเบียน Metadata เพื่อจัดอุปสรรคและปัญหาของผู้ใช้ข้อมูลและเจ้าของข้อมูล ปัจจัยหลักของความสำเร็จในการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะที่สำคัญปัจจัยหนึ่งคือความสามารถในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่สังกัดกระทรวงต่างๆ ที่เป็นเจ้าของฐานข้อมูลและหน่วยงานที่รับผิดชอบในการสำรวจข้อมูลที่ต้องการและสามารถแสดงผลในระดับจังหวัดเป็นอย่างน้อย ประเด็นสังกัดของหน่วยงานนี้ จึงมีความสำคัญและต้องมีการพิจารณาให้รอบคอบ

Data Warehouse for Implementation of Sufficiency Economy Philosophy

Vichit Lorchirachoonkul

Jirawan Jitthavech

Pramote Kauchareon

Abstract

Under the globalization, changes can occur very rapidly. A public data warehouse that can immediately update the data and report the information to the public is an important tool in the implementation of sufficiency economy philosophy. The indices in the public data warehouse must be able to show and project changes in performance and living conditions in the level of family, community and country from the development and administration of the country. The public data warehouse integrates the data from the existing databases of agencies into economic, social and environmental indices with area dimension to show the level of adequacy, rationality and sufficient protections from internal and external shocks as well as imbalances resulted from the development. In this article a strategy of public data is proposed for connecting with the existing databases of various agencies, transforming the owner-centric data to the user-centric data and publicizing. A knowledge base is also included in the data to collect and document the present local knowledge and wisdom to support the Nonaka and Toyama framework of the knowledge creation [Nonaka & Toyama, 2003]. An agency must be assigned to be responsible of the three tactical operations of the public data warehouse: to publicize the metadata discovery, to implement the web-based technology and to create the community of interests and metadata registry, to eliminate the obstruction and problem of the data owners and data users. An important critical success factor to the success of the public data strategy is the ability of the agency to get the support and coordination from many agencies in various ministries and the agencies responsible in data survey that can report the result at least at the level of province. The issue of who should supervise the public data warehouse agency is very critical and should be carefully considered.

คลังข้อมูลสำหรับการประยุกต์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คำนำ

เมื่อพิจารณาคำนิยามที่เผยแพร่โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2550 หน้า 31) เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว อาจสรุปประเด็นสำคัญในคำนิยามได้อย่างน้อยดังนี้

- ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีระบบภูมิคุ้มกัน
- แนวการดำรงอยู่และปฏิบัติงานตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ
- การนำวิชาการมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการ ต้องกระทำด้วยความรอบรู้ ความรอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่ง
- ต้องมีคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต
- มีความพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและกว้างขวาง

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้สรุปว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีต่อผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ที่สมดุลและยั่งยืน โดยมีเงื่อนไขพื้นฐาน 2 ข้อ คือ การดำเนินการจะต้องกระทำด้วยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง และจะต้องมีคุณธรรมด้วย

แนวทางหนึ่งที่จะสะท้อนถึงความพอประมาณ คือ การสร้างฐานข้อมูลเกี่ยวกับกายภาพ (physical) ทรัพยากรมนุษย์ (human) สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ (natural) และสังคม (Social) ในระดับรัฐและในระดับพื้นที่ เพื่อแสดงถึงสถานภาพในระดับครอบครัวและชุมชน ความพอประมาณของทุนทางกายภาพ ทุนทรัพยากรมนุษย์ ทุนทางธรรมชาติและทุนทางสังคม จะทำให้การเจริญเติบโตของประเทศมีคุณภาพในระยะยาว (ประสพโชค มั่งสวัสดิ์, 2550)

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างฐานข้อมูลที่สามารถปรับปรุงข้อมูลและเผยแพร่สารสนเทศต่างๆ ต่อสาธารณะได้อย่างรวดเร็ว เพื่อฉายภาพการเปลี่ยนแปลงของสถานภาพการดำรงอยู่และปฏิบัติตนตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ฐานข้อมูลที่สำคัญต่อการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อาจจำแนกออกเป็น 3 ฐานใหญ่ คือ ฐานข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ ฐานข้อมูลทางด้านสังคม และฐานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

วัตถุประสงค์หลักของบทความนี้ คือ เสนอยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะ เพื่อบูรณาการและเผยแพร่ข้อมูลที่มีลักษณะเจ้าของเป็นศูนย์กลาง (owner-centric) มาเป็นข้อมูลที่มีลักษณะผู้ใช้ข้อมูลเป็นศูนย์กลาง (user-centric) โดยการสร้างคลังข้อมูลสาธารณะขึ้นจากฐานข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ ฐานข้อมูลทางด้านสังคม และฐานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฐานข้อมูลทางเศรษฐกิจ

ในปัจจุบันธนาคารแห่งประเทศไทย มีฐานข้อมูลที่แสดงสถานภาพของภาคเศรษฐกิจจริงในระดับประเทศ โดยมีตารางทั้งหมด 34 ตาราง¹ ประกอบด้วย ตารางรายเดือน 25 ตาราง ตารางรายไตรมาส 4 ตาราง และตารางรายปี 5 ตาราง ดังนี้

- ตาราง 1 ดัชนีผลผลิตพืชผล
- ตาราง 2 ผลผลิตการเกษตรที่สำคัญ
- ตาราง 3 ผลผลิตภาคเหมืองแร่
- ตาราง 4 ผลผลิตภาคอุตสาหกรรม
- ตาราง 5 ดัชนีผลผลิตภาคอุตสาหกรรมจำแนกตามกิจกรรมการผลิต
- ตาราง 6 ดัชนีผลผลิตภาคอุตสาหกรรมจำแนกตามฐานการส่งออก
- ตาราง 7 อัตราการใช้กำลังการผลิตภาคอุตสาหกรรมจำแนกตามกิจกรรมการผลิต
- ตาราง 8 อัตราการใช้กำลังการผลิตภาคอุตสาหกรรมจำแนกตามฐานการส่งออก
- ตาราง 9 ปริมาณการจำหน่ายสินค้าอุตสาหกรรมในประเทศ
- ตาราง 10 เครื่องชี้การใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคภาคเอกชน
- ตาราง 11 เครื่องชี้การลงทุนภาคเอกชน
- ตาราง 12 เครื่องชี้ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์
- ตาราง 13 การเปลี่ยนแปลงในเงินทุนจดทะเบียนนิติบุคคล
- ตาราง 14 เงินจดทะเบียนนิติบุคคลตั้งใหม่
- ตาราง 15 ดัชนีราคาสินค้าเกษตรที่เกษตรกรขายได้
- ตาราง 16 ราคาขายส่งสินค้าโภคภัณฑ์ในกรุงเทพมหานคร
- ตาราง 17 ราคาสินค้าอุตสาหกรรมที่สำคัญ
- ตาราง 18 ดัชนีราคาผู้ผลิตจำแนกตามกิจกรรมการผลิต
- ตาราง 19 ดัชนีราคาผู้ผลิตจำแนกตามขั้นตอนการผลิต
- ตาราง 20 ดัชนีราคาผู้บริโภคของประเทศ
- ตาราง 21 อัตราเงินเฟ้อ
- ตาราง 22 ดัชนีราคาผู้บริโภครายภาค
- ตาราง 23 ดัชนีราคาผู้บริโภคของกรุงเทพมหานคร
- ตาราง 24 ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติด้านการผลิต ณ ราคาประจำปี
- ตาราง 25 ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติด้านการใช้จ่าย ณ ราคาประจำปี
- ตาราง 26 ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติด้านการใช้จ่าย ณ ราคาปีฐาน 2531
- ตาราง 27 ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติด้านการผลิต ณ ราคาปีฐาน 2531
- ตาราง 28 การลงทุนและการออมของประเทศ ณ ราคาประจำปี

¹ <http://www.bot.or.th/hothmopage/databank/EconData/EconFinance/index04.htm>

- ตาราง 29 ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติด้านการผลิตรายไตรมาส ณ ราคาประจำปี
- ตาราง 30 ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศด้านการใช้จ่ายรายไตรมาส ณ ราคาประจำปี
- ตาราง 31 ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศด้านการใช้จ่ายรายไตรมาส ณ ราคาปีฐาน 2531
- ตาราง 32 ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติด้านการผลิตรายไตรมาส ณ ราคาปีฐาน 2531
- ตาราง 33 การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร
- ตาราง 34 สถานการณ์ด้านแรงงาน

ธนาคารแห่งประเทศไทยบูรณาการข้อมูลที่หน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน ที่จัดเก็บอยู่แล้ว เช่น กรมพัฒนาธุรกิจ กรมการค้าภายใน สำนักดัชนีเศรษฐกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ กรมบัญชีกลาง กรมสรรพากร กรมศุลกากร กรมสรรพสามิต สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร รวมทั้งข้อมูลของบริษัทผู้ผลิตสินค้า ฯลฯ เพื่อจัดทำตารางทั้ง 34 ตารางดังกล่าว โดยสามารถแสดงผลตารางเป็นรายเดือนได้ โดยมีความล่าช้าเพียง 1-2 เดือนเท่านั้น ตารางดังกล่าวเกือบทั้งหมดเป็นตารางเพื่อแสดงสถานะภาพของภาคเศรษฐกิจจริงในระดับประเทศ ฐานข้อมูลที่ใช้เป็นการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น นอกจากจะสามารถแสดงสถานะภาพของภาคเศรษฐกิจจริงในระดับประเทศแล้ว ยังต้องสามารถแสดงสถานะภาพของภาคเศรษฐกิจจริงในระดับพื้นที่ เช่น ภาคจังหวัดเป็นต้นได้ด้วย

สำนักดัชนีเศรษฐกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ มีฐานข้อมูลเกี่ยวกับดัชนีราคาผู้บริโภคในระดับจังหวัด² ซึ่งในฐานข้อมูลนั้นจะต้องมีราคาขายปลีกสินค้าที่สำคัญในระดับจังหวัด ดังนั้น หากมีฐานข้อมูลที่แสดงราคาสินค้าเกษตรที่สำคัญในระดับจังหวัด จะทำให้เห็นความเคลื่อนไหวของราคาสินค้าเกษตรในระดับพื้นที่

ในตารางเครื่องชี้การใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคภาคเอกชน ในฐานข้อมูลภาคเศรษฐกิจจริงของธนาคารแห่งประเทศไทย มีตัวชี้วัดที่สำคัญ 2 ตัว คือ การใช้พลังงานไฟฟ้า และภาษีมูลค่าเพิ่ม การใช้พลังงานไฟฟ้าในตารางดังกล่าว จำแนกไปตามประเภทผู้ใช้ไฟที่จำแนกตามลักษณะการใช้ไฟฟ้า ซึ่งมีได้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หากการใช้พลังงานไฟฟ้าและภาษีมูลค่าเพิ่มจำแนกตามภาคธุรกิจที่สอดคล้องกับ ISIC (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities) และตามพื้นที่ จะทำให้สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับจังหวัดได้ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลการใช้พลังงานไฟฟ้าจาก กฟผ. กฟน. และ กฟภ. ยังมิได้เป็นข้อมูลการใช้พลังงานไฟฟ้าทั้งหมดของประเทศ เพราะในปัจจุบันยังมี IPP และ SPP ซึ่งผลิตไฟฟ้าแล้วขายตรงให้แก่ผู้ใช้ไฟในนิคมอุตสาหกรรมของตนเอง จึงต้องให้มีระบบการรายงานการใช้พลังงานไฟฟ้าของลูกค้านำตรงของ IPP และ SPP ด้วย

เพื่อสะท้อนถึงการกระจายการใช้จ่ายของภาครัฐและภาคเอกชนในระดับพื้นที่ จึงต้องมีฐานข้อมูลการใช้จ่ายของภาครัฐ ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลการใช้จ่ายจากแหล่งเงินทุกแหล่งของส่วนราชการ องค์การอิสระ และรัฐวิสาหกิจ โดยงบประมาณเงินรวมของส่วนราชการ องค์การอิสระ และรัฐวิสาหกิจ ทั้งเงินในและนอกงบประมาณรายจ่ายประจำปี ตลอดจนภาระผูกพันทั้งหมดด้วย โดยมีมิติพื้นที่กำกับอยู่ ฐานข้อมูลนี้จะนำไปพัฒนาตัวชี้วัด เพื่อสะท้อนถึงการกระจายการใช้จ่ายของภาครัฐในมิติต่างๆ ในระดับพื้นที่ได้ เพื่อป้องกันการกระจุกตัวของการใช้จ่ายในระดับพื้นที่ได้ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันกรมบัญชีกลางมีฐานข้อมูลการใช้จ่ายของภาครัฐเฉพาะจากแหล่งเงินงบประมาณรายจ่ายประจำปีเท่านั้น ยังไม่มีข้อมูลการใช้จ่ายของภาครัฐจากเงินนอกงบประมาณ และภาระผูกพัน

² <http://www.price.moc.go.th>

ส่วนการใช้จ่ายภาคเอกชนนั้น อาจใช้ฐานข้อมูลงบการเงินของกรมพัฒนาธุรกิจที่นิติบุคคลจดทะเบียนในประเทศไทยจะต้องยื่นงบการเงินประจำปี ซึ่งมีโครงสร้างดังในตารางที่ 1 และ 2 โดยพัฒนาเป็นงบการเงินจำแนกตามภาคอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจ โดยใช้รหัส ISIC เป็นตัวจำแนก และมีมิติพื้นที่ด้วย

ตารางที่ 1 โครงสร้างงบดุล

งบดุล	
สินทรัพย์ไม่หมุนเวียน ที่ดิน อาคาร และอุปกรณ์-สุทธิ การลงทุนระยะยาว สินทรัพย์ไม่มีตัวตน สินทรัพย์ไม่หมุนเวียนอื่นๆ สินทรัพย์หมุนเวียน เงินสด ลูกหนี้การค้า-สุทธิ สินค้าคงเหลือ-สุทธิ สินทรัพย์หมุนเวียนอื่นๆ	หนี้สินและส่วนของผู้ถือหุ้น ส่วนของผู้ถือหุ้น ทุนเรือนหุ้น ส่วนเกินมูลค่าหุ้น กำไรสะสม หนี้สินไม่หมุนเวียน เงินกู้ยืมระยะยาว หนี้สินไม่หมุนเวียนอื่นๆ หนี้สินหมุนเวียน เงินกู้ระยะสั้น เจ้าหนี้การค้า หนี้สินหมุนเวียนอื่นๆ
รวม	รวม

ตารางที่ 2 โครงสร้างงบกำไร/ขาดทุน

งบกำไรขาดทุน	
รายได้ รายได้จากการขาย (SALES) รายได้อื่น ค่าใช้จ่าย ต้นทุนขาย OPER_COSTS ค่าใช้จ่ายในการขายและบริหาร } OPER_COSTS ดอกเบี้ยจ่าย (INTEREST) ภาษีเงินได้ (TAX) กำไรขาดทุน	

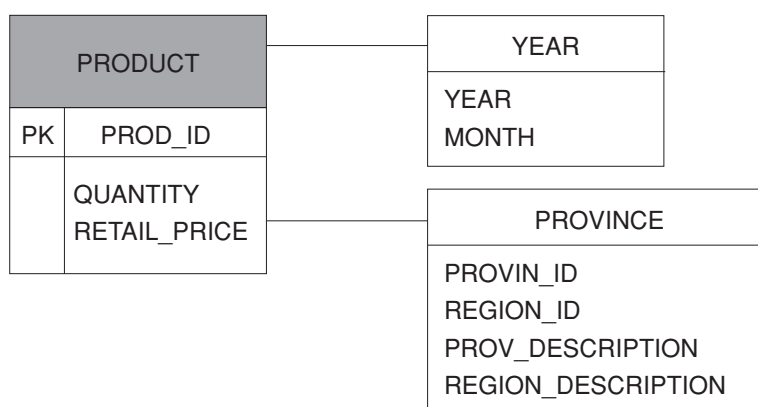
หากนำงบการเงินเหล่านี้มาวิเคราะห์ เพื่อคำนวณอัตราส่วนการเงิน เพื่อแสดงสถานภาพการดำเนินงาน (Operating performance) และสภาพคล่อง (Liquidity) ได้ โดยจะคำนวณทุนที่ใช้ในการดำเนินงาน (Capital employed CE), กำไรจากการดำเนินงานก่อนหักดอกเบี้ยและภาษี (EBIT), กำไรก่อนหักภาษีเงินได้ (EBT) และกำไรสุทธิ (EAT) แล้วคำนวณอัตราส่วนการเงินได้อย่างน้อย [Walsh, 2003] ดังนี้

- Return on equity (ROE)
- Return on total asset (ROTA)
- Margin on sales
- Asset turn
- Inventory days
- Better days
- Current ratio
- Quick ratio
- Working capital to sales ratio
- Interest cover
- Debt to equity

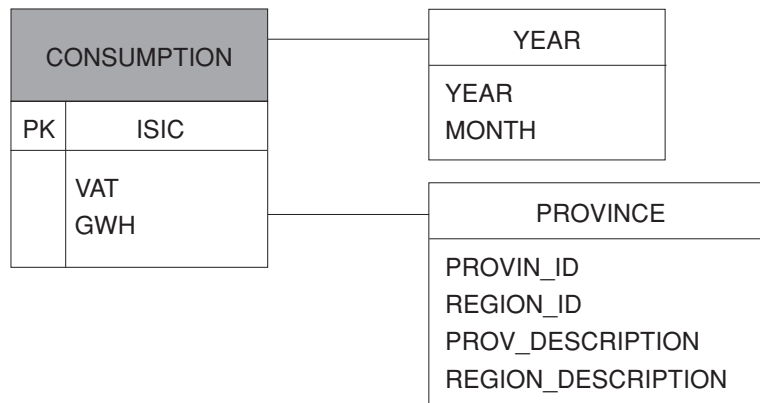
อัตราส่วนการเงินดังกล่าวจะนำมาจำแนกตามรหัส ISIC และพื้นที่ เพื่อแสดงการแจกแจงของอัตราส่วนการเงินแต่ละตัว รวมทั้งอัตราส่วนการเงินเฉลี่ยของกิจการตามรหัส ISIC ซึ่งจะคำนวณโดยรวมงบการเงินของนิติบุคคลตามรหัส ISIC และพื้นที่อัตราส่วนการเงินเหล่านี้ จะเป็น benchmark แก่ภาคเอกชนที่อาจใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงานของตนเองให้อยู่ในระดับความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความมีภูมิคุ้มกันได้

คลังข้อมูลย่อย (Data mart) ที่เกี่ยวกับการจำหน่ายสินค้าที่สำคัญในระดับจังหวัด ระดับการอุปโภคบริโภคในระดับจังหวัด และผลประกอบการภาคเอกชน ได้แสดงไว้ในตารางที่ 3-6

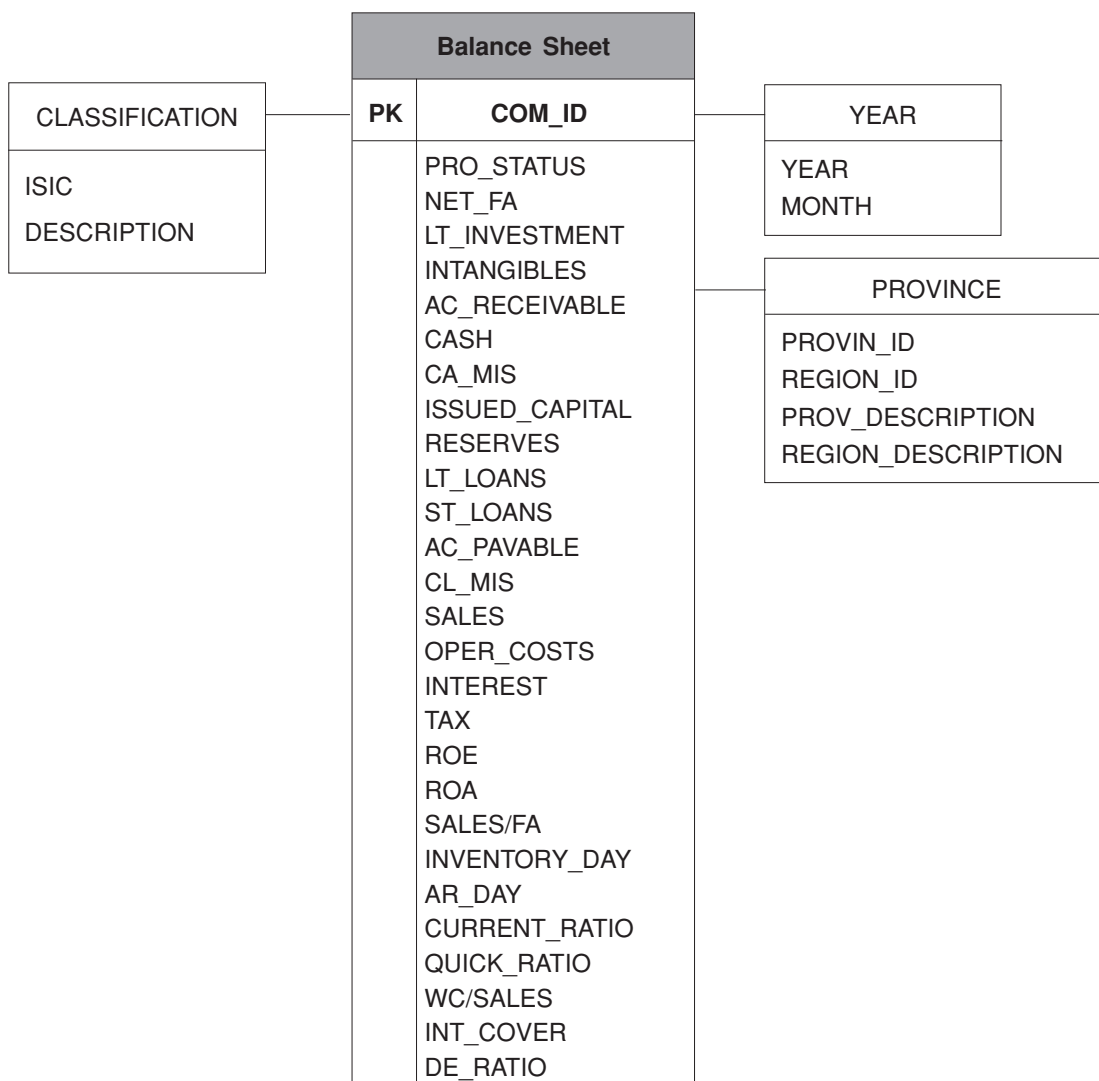
ตารางที่ 3 ตารางการจำหน่ายสินค้าที่สำคัญในระดับจังหวัด

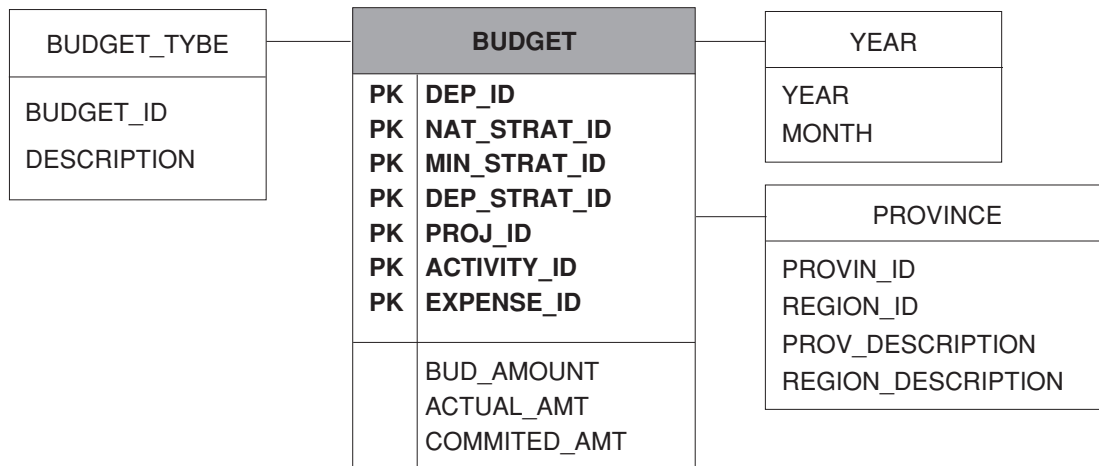
ตารางที่ 4 ตารางระดับการอุปโภคบริโภคจำแนกตามกิจกรรมเศรษฐกิจรหัส ISIC ในระดับจังหวัด

ตารางที่ 5 ตารางผลประกอบการภาคเอกชนจำแนกตามกิจกรรมเศรษฐกิจรหัส ISIC ในระดับจังหวัด

ตารางที่ 6 ตารางงบการใช้จ่ายภาครัฐ

ฐานข้อมูลทางสังคม

คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) ได้มอบโครงการปรัณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ ให้กระทรวงมหาดไทย โดยกรมพัฒนาชุมชนเป็นหน่วยงานรับผิดชอบดำเนินงานต่อภายใต้ชื่องานว่า “งานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท” มาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2533 ซึ่งมีการดำเนินการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2ค.) การจัดเก็บข้อมูล จปฐ. เป็นการจัดเก็บทุกครัวเรือนในชนบทมากกว่า 8 ล้านครัวเรือน ประจำปี โดยมีการปรับปรุงตัวชี้วัดข้อมูล จปฐ. ทุก 5 ปี และในปัจจุบันได้ขยายงานการจัดเก็บข้อมูล จปฐ. ในเขตเทศบาลกรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยาด้วย (คำสั่งมหาดไทย) ส่วนการจัดเก็บข้อมูล กชช.2ค. จะกระทำทุกๆ 2 ปี³ ฐานข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นฐานข้อมูลที่แสดงถึงความจำเป็นของคนในครัวเรือนในด้านต่างๆ เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ซึ่งมีตัวชี้วัดอยู่ทั้งหมด 37 ตัว จำแนกออกเป็น 6 หมวดคือ

- หมวดที่ 1 สุขภาพดี มีตัวชี้วัด 11 ตัว
- หมวดที่ 2 มีบ้านอาศัย มีตัวชี้วัด 8 ตัว
- หมวดที่ 3 ผักใฝ่การศึกษา มีตัวชี้วัด 5 ตัว
- หมวดที่ 4 รายได้ก้าวหน้า มีตัวชี้วัด 3 ตัว
- หมวดที่ 5 ปลุกฝังค่านิยมไทย มีตัวชี้วัด 5 ตัว
- หมวดที่ 6 รวมใจพัฒนา มีตัวชี้วัด 4 ตัว

ฐานข้อมูล จปฐ. ได้แสดงตัวชี้วัดในระดับครัวเรือน และระดับหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่า ตัวชี้วัดเหล่านี้สามารถสะท้อนคุณภาพชีวิตในระดับครัวเรือน และระดับหมู่บ้านได้ หากข้อมูลเหล่านั้นมีคุณภาพดี ส่วนฐานข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2ค.) เป็นฐานข้อมูลที่แสดงถึงการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค และท้องถิ่นจากการพัฒนาชนบท โดยแสดงถึงระดับของปัญหาในด้านต่างๆ 6 ด้าน เป็น 3 ระดับ คือ มีปัญหามาก มีปัญหปานกลาง และมีปัญหาน้อย/ไม่มี ตัวชี้วัดในฐานข้อมูล กชช.2ค. มีทั้งหมด 30 ตัว จำแนกดังนี้

³ <http://www.cdd.go.th>

1. ด้านโครงสร้าง มีตัวชี้วัด 7 ตัว เกี่ยวกับถนน น้ำกิน น้ำใช้ น้ำเพื่อการเกษตร ไฟฟ้า การมีที่ดินทำกิน การติดต่อสื่อสาร

2. ด้านประกอบอาชีพและมืงานทำ มีตัวชี้วัด 7 ตัว คือ การมีงานทำ การทำงานในสถานประกอบการ ผลผลิตจากการทำนา ผลผลิตจากการทำไร่ ผลผลิตจากการทำเกษตรอื่นๆ การประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน การได้ประโยชน์จากการมีสถานที่ท่องเที่ยว

3. ด้านสุขภาพอนามัย มีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ ความปลอดภัยในการทำงาน การป้องกันโรคติดต่อ การกีฬา การลดยาเสพติด

4. ด้านความรู้และการศึกษา มีตัวชี้วัด 3 ตัว คือ ระดับการศึกษาของประชาชน อัตราการเรียนรู้ของประชาชน และการได้รับการศึกษา

5. ด้านความเข้มแข็งของชุมชน มีตัวชี้วัด 5 ตัว เกี่ยวข้องกับ การเรียนรู้โดยชุมชน การได้รับการคุ้มครองทางสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชน การรวมกลุ่มของประชาชน และการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชุมชน

6. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ คุณภาพของดิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน การปลูกป่าหรือไม้ยืนต้น และการจัดการสภาพแวดล้อม

ในปัจจุบันกรมพัฒนาชุมชนได้ใช้ Pocket PC ซึ่งมีโปรแกรมสำหรับจัดเก็บข้อมูลตามแบบสอบถาม ทำให้สามารถแสดงผลการสำรวจได้อย่างรวดเร็วเมื่อนำผลการสำรวจมาประมวลผล จะได้ค่าร้อยละของจำนวนหมู่บ้านที่บรรลุเป้าหมายของตัวชี้วัดในปี พ.ศ. 2549 ดังได้สรุปไว้ในตารางที่ 7 จะเห็นได้ว่าตัวชี้วัดส่วนใหญ่มีค่าสูงกว่าความคาดหวังมาก ก่อให้เกิดคำถามเกี่ยวกับคุณภาพของข้อมูล

ฐานข้อมูล จปฐ. และ กชช.2ค. เป็นฐานข้อมูลที่สามารถใช้แสดงถึงสถานภาพการดำรงอยู่และปฏิบัติตน และระดับปัญหาด้านโครงสร้างด้านประกอบอาชีพและมืงานทำ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ด้านความเข้มแข็งของชุมชน และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในระดับครอบครัว และระดับชุมชนได้ จึงน่าจะปรับปรุงคุณภาพข้อมูล ซึ่งจะมีประโยชน์มากในการแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงภาวะสังคมในระดับพื้นที่

ตารางที่ 7 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้านที่บรรลุเป้าหมายของตัวชี้วัด จปฐ. ในปี 2549

หมวดที่ 1 สุขภาพดี (ประชาชนมีสุขภาพอนามัยดี) มี 11 ตัวชี้วัด

ตัวชี้วัด	เป้าหมาย (ร้อยละ)	จำนวนหมู่บ้าน ที่บรรลุ เป้าหมาย (ร้อยละ)
1. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด และฉีดวัคซีนครบ (คน)	100	99.35
2. แม่ที่คลอดลูกได้รับการทำคลอด และดูแลหลังคลอด (คน)	100	99.33
3. เด็กแรกเกิดมีน้ำหนักไม่ต่ำกว่า 2,500 กรัม (คน)	100	98.95
4. เด็กแรกเกิดถึง 1 ปีเต็ม ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ (คน)	100	99.49
5. เด็กแรกเกิดได้กินนมแม่อย่างเดียวยังน้อย 4 เดือนแรกติดต่อกัน (คน)	100	95.60
6. เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี ได้กินอาหารอย่างเหมาะสมและเพียงพอ (คน)	100	98.19
7. เด็กอายุ 6-15 ปี ได้กินอาหารอย่างถูกต้องครบถ้วน (คน)	100	97.37
8. เด็กอายุ 6-12 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ (คน)	100	97.37
9. ทุกคนในครัวเรือนได้กินอาหารที่มีคุณภาพถูกสุขลักษณะปลอดภัย และได้มาตรฐาน (ครัวเรือน)	100	91.25
10. คนในครัวเรือนมีความรู้ในการใช้ยาที่ถูกต้องเหมาะสม (ครัวเรือน)	100	66.30
11. คนอายุ 35 ปีขึ้นไป ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี (คน)	100	98.94

หมวดที่ 2 มีบ้านอาศัย (ประชาชนมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม) มี 8 ตัวชี้วัด

ตัวชี้วัด	เป้าหมาย (ร้อยละ)	จำนวนหมู่บ้าน ที่บรรลุ เป้าหมาย (ร้อยละ)
12. ครัวเรือนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและบ้านมีสภาพคงทนถาวร (ครัวเรือน)	95	65.54
13. ครัวเรือนมีน้ำสะอาดสำหรับดื่มและบริโภคเพียงพอตลอดปี (ครัวเรือน)	95	89.95
14. ครัวเรือนมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี (ครัวเรือน)	95	90.68
15. ครัวเรือนมีการจัดบ้านเรือนเป็นระเบียบถูกสุขลักษณะ (ครัวเรือน)	100	87.73
16. ครัวเรือนไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ (ครัวเรือน)	100	65.41
17. ครัวเรือนมีการป้องกันอุบัติเหตุอย่างถูกวิธี (ครัวเรือน)	100	68.67
18. ครัวเรือนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (ครัวเรือน)	100	78.03
19. ครอบครัวมีความอบอุ่น (ครัวเรือน)	100	66.29

ตารางที่ 7 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้านที่บรรลุเป้าหมายของตัวชี้วัด จปฐ. ในปี 2549 (ต่อ)

หมวดที่ 3 ผักใฝ่การศึกษา (ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการด้านการศึกษา) มี 6 ตัวชี้วัด

ตัวชี้วัด	เป้าหมาย (ร้อยละ)	จำนวนหมู่บ้าน ที่บรรลุ เป้าหมาย (ร้อยละ)
20. เด็กอายุ 3-5 ปีเต็ม ได้รับการเลี้ยงดูเตรียมความพร้อม ก่อนวัยเรียน (คน)	95	96.47
21. เด็กอายุ 6-15 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี (คน)	50	92.58
22. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย (คน)	80	98.19
23. เด็กที่ไม่ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้รับการฝึกอบรม ด้านอาชีพ (คน)	100	66.46
24. คนอายุ 15-60 ปีเต็ม อ่านออกและเขียนภาษาไทยได้ (คน)	100	81.53
25. คนในครัวเรือนได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างน้อยสัปดาห์ละ 5 ครั้ง (ครัวเรือน)	100	70.28

หมวดที่ 4 รายได้ก้าวหน้า (ประชาชนมีการประกอบอาชีพและมีรายได้พอเพียงต่อการดำรงชีวิต)
มี 3 ตัวชี้วัด

ตัวชี้วัด	เป้าหมาย (ร้อยละ)	จำนวนหมู่บ้าน ที่บรรลุ เป้าหมาย (ร้อยละ)
26. คนอายุ 18-60 ปีเต็ม มีการประกอบอาชีพและมีรายได้ (คน)	70	98.28
27. คนในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ 20,000 บาทต่อปี (ครัวเรือน)	60	96.26
28. ครัวเรือนมีการเก็บออมเงิน (ครัวเรือน)	80	96.03

หมวดที่ 5 ปลุกฝังค่านิยมไทย (ประชาชนมีการปลุกฝังค่านิยมให้กับตนเองเพื่อให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น)
มี 5 ตัวชี้วัด

ตัวชี้วัด	เป้าหมาย (ร้อยละ)	จำนวนหมู่บ้าน ที่บรรลุ เป้าหมาย (ร้อยละ)
29. คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา (คน)	50	56.16
30. คนในครัวเรือนไม่สูบบุหรี่ (คน)	100	100.00
31. คนอายุ 6 ปีขึ้นไปทุกคนปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง (ครัวเรือน)	100	61.08
32. คนสูงอายุได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน (คน)	100	96.19
33. คนพิการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน (คน)	100	96.06

ตารางที่ 7 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้านที่บรรลุเป้าหมายของตัวชี้วัด จปฐ. ในปี 2549 (ต่อ)

หมวดที่ 6 ร่วมใจพัฒนา (ประชาชนมีจิตสำนึกและร่วมกันรักษาสีทิวทัศน์ของตนเอง เพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น) มี 4 ตัวชี้วัด

ตัวชี้วัด	เป้าหมาย (ร้อยละ)	จำนวนหมู่บ้าน ที่บรรลุ เป้าหมาย (ร้อยละ)
34. คราวเรือนมีคนเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน ตำบล (คราวเรือน)	90	84.20
35. คราวเรือนมีคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น (คราวเรือน)	30	99.48
36. คราวเรือนมีคนเข้าร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน (คราวเรือน)	100	60.36
37. คนที่มีสิทธิไปใช้สิทธิเลือกตั้ง (คน)	100	57.49

นอกจากฐานข้อมูล จปฐ. และ กชช.2ค. แล้ว สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้พัฒนาตัวชี้วัดภาวะสังคมรายไตรมาส และรายปี โดยตัวชี้วัดภาวะสังคมรายไตรมาส จะมี 3 ด้าน คือ

1. ด้านคุณภาพของคน ซึ่งจะวัดใน 2 ประเด็น คือ การมีงานทำและสุขภาพ โดยมีตัวชี้วัดดังนี้
 - จำนวนคนที่มีการมีงานทำ
 - อัตราว่างงาน
 - การทำงานต่ำระดับ
 - สัดส่วนกำลังแรงงานตามระดับการศึกษา

สุขภาพใช้จำนวนผู้ป่วยด้วยโรคที่ต้องเฝ้าระวังเร่งด่วนใน 11 โรค เป็นตัวชี้วัด

2. ด้านความมั่นคงทางสังคม จะวัดในประเด็นความสงบสุขในสังคม โดยมีตัวชี้วัด 5 ตัว คือ
 - สัดส่วนการบาดเจ็บและตามด้วยอุบัติเหตุการจราจรทางบก
 - สัดส่วนคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน
 - สัดส่วนคดีชีวิต ร่างกาย และเพศ
 - สัดส่วนคดียาเสพติด
 - ร้อยละของคดีเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดซ้ำต่อคดีทั้งหมดที่จับกุมส่งสถานพินิจทั่วประเทศ

3. ด้านความเป็นอยู่และพฤติกรรมของคน ซึ่งจะวัดในประเด็นการคุ้มครองผู้บริโภค โดยใช้จำนวนเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับ

บ้านอาคารที่ดิน

สินค้าและบริการ

การโฆษณาต่างๆ

ผ่านทางสายด่วน 1166/ปรึกษาข้อกฎหมาย

การขายตรงและตลาดแบบตรง

ข้อมูลที่ใช้ในการคำนวณตัวชี้วัด เป็นข้อมูลจากระบบงานของส่วนราชการ ยกเว้นข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงาน ซึ่งเป็นข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ อาจเป็นอุปสรรคต่อความรวดเร็วในการแสดงผลภาวะสังคมรายไตรมาสดังกล่าวข้างต้น

ส่วนตัวชี้วัดภาวะสังคมรายปี จะมี 4 ด้านด้วยกัน โดยเพิ่มด้านสิ่งแวดล้อมอีกด้านจาก 3 ด้านที่มีในตัวชี้วัดภาวะสังคมรายไตรมาส แต่ประเด็นการวัดภาวะสังคมรายปีจะมากกว่าประเด็นการวัดภาวะสังคมรายไตรมาส

1. ด้านคุณภาพของคน ภาวะสังคมรายปี มีประเด็นการวัดอยู่ 4 ประเด็น คือ การมีงานทำ สุขภาพ ประชากรและการศึกษา

การมีงานทำ มี 4 ตัวชี้วัด คือ

- ผลผลิตภาพแรงงาน
- อัตราการมีงานทำ
- อัตราการว่างงาน
- การทำงานต่ำระดับ

สุขภาพ ใช้ตัวชี้วัด 7 ตัว คือ

- อัตราการเจ็บป่วย (ต่อประชากรพันคน)
- อัตราป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อ (ต่อประชากรแสนคน)
 - เนื้องอกร้าย (มะเร็ง)
 - หัวใจ
 - เบาหวาน
 - ความดัน
- ความผิดปกติทางจิต/จิตเภท/ประสาทหลอน (ต่อประชากรแสนคน)
- ความผิดปกติทางอารมณ์ (สะท้อนอารมณ์) (ต่อประชากรแสนคน)
- ความผิดปกติจากโรคประสาท/ความเครียด (ต่อประชากรแสนคน)
- ภาวะแปรปรวนทางจิตและพฤติกรรม (ต่อประชากรพันคน)
- ร้อยละของการขาดสารอาหาร
 - ขาดสารไอโอดีน
 - ภาวะโลหิตจางในหญิงมีครรภ์
 - ขาดสารอาหารระดับ 1
 - ขาดสารอาหารระดับ 2

ประชากร มีตัวชี้วัด 2 ตัว คือ

- อัตราส่วนภาวะพึ่งพิง
- สัดส่วนคนยากจน

การศึกษา ใช้ตัวชี้วัด 2 ตัว คือ

- อัตรานักเรียนต่อประชากรวัยเรียน จำแนกตามระดับการศึกษา
- จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของประชากรกลุ่มอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามเพศ

2. ด้านความมั่นคงทางสังคม มีประเด็นการวัดอยู่ 3 ประเด็น คือ สถาบันครอบครัว หลักประกันทางสังคม และความสงบสุขในสังคม

สถาบันครอบครัว มีตัวชี้วัด 2 ตัว คือ

- สัดส่วนครัวเรือนที่มีที่อยู่อาศัยถาวร
- ดัชนีสัมพันธภาพที่อบอุ่นในครอบครัว

หลักประกันทางสังคม ใช้ตัวชี้วัด 2 ตัว คือ ร้อยละการมีหลักประกันสุขภาพ และสัดส่วนผู้ประกันตนต่อกำลังแรงงาน

ความสงบสุขในสังคม ใช้ตัวชี้วัดจากคดีต่างๆ ที่เกิดขึ้น จำนวน 5 ตัว คือ

- อัตราการตายด้วยอุบัติเหตุการจราจรทางบก
- สัดส่วนคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน
- สัดส่วนคดีชีวิต ร่างกาย และเพศ
- สัดส่วนคดียาเสพติด
- ร้อยละของคดีเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดซ้ำต่อคดีทั้งหมดที่จับกุมส่งสถานพินิจทั่วประเทศ

3. ด้านความเป็นอยู่และพฤติกรรมของคน วัดจาก 3 ประเด็น คือ พฤติกรรมในการบริโภค การคุ้มครองผู้บริโภค และการใช้เวลาในชีวิตประจำวัน

พฤติกรรมในการบริโภค มีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ

- ค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค (ร้อยละของค่าใช้จ่ายรวม)
- ค่าใช้จ่ายที่ไม่เกี่ยวกับการอุปโภคบริโภค (ร้อยละของค่าใช้จ่ายรวม)
- อัตราการบริโภคสุรา (ร้อยละ)
- อัตราการบริโภคบุหรี่ (ร้อยละ)

การคุ้มครองผู้บริโภค ใช้ตัวชี้วัดเหมือนกับกรณีตัวชี้วัดภาวะสังคมรายได้รวม

การใช้เวลาในชีวิตประจำวัน มีตัวชี้วัด 2 ตัว คือ

- การใช้บริการจากสื่อต่างๆ (ชม./วัน)
- การอ่าน
- การดูโทรทัศน์ และวีดีโอ
- การฟังเพลงหรือวิทยุ
- การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากคอมพิวเตอร์
- การใช้ห้องสมุด
- จำนวนประชากรที่ใช้ Internet (ล้านคน)

4. ด้านสิ่งแวดล้อม วัดจากประเด็นการวัด 3 ประเด็น คือ สารอันตราย ขยะ และมลพิษทางอากาศ

สารอันตราย ใช้ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ

- ปริมาณการใช้สารเคมี (ล้านตัน)
- จำนวนผู้ป่วยที่เกิดจากสารพิษอันตราย (คน)
- จำนวนผู้เสียชีวิตที่เกิดจากสารพิษอันตราย (คน)

ขยะ มีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ

- การผลิตขยะที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ (ล้านตัน)
- การผลิตขยะที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร (ล้านตัน)
- ความสามารถในการกำจัดขยะแบบถูกสุขลักษณะในกรุงเทพมหานคร (ล้านตัน)
- ปริมาณของเสียอันตรายทั่วประเทศ (ล้านตัน)

มลพิษทางอากาศ มีตัวชี้วัด 2 ตัว คือ

- ปริมาณการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (เมตริกตัน/หัว)
- ค่าเฉลี่ยฝุ่นขนาดเล็กกว่า 10 ไมครอน (24 ชม.) มคก/ลบ.ม. บริเวณพื้นที่ทั่วไปในกรุงเทพมหานคร

จะเห็นได้ว่า ข้อมูลที่ใช้ในการคำนวณตัวชี้วัดภาวะสังคมรายปี ต้องใช้ข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติมากกว่าในกรณีตัวชี้วัดภาวะสังคมรายไตรมาส หากจะเพิ่มมิติพื้นที่ในตัวชี้วัดดังกล่าว การสำรวจจะเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย จึงเป็นประเด็นที่จะต้องพิจารณาต่อไป

นอกจากนี้ ยังมีการประเมินสถานภาพการพัฒนาคนโดยดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index: HAI) ที่จัดทำโดยสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย การประเมินนี้มียอดประกอบ 8 ด้านคือ

- ดัชนีสุขภาพ มีตัวชี้วัด 7 ตัวคือ จำนวนทารกแรกเกิดน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ จำนวนประชากรที่เจ็บป่วย จำนวนประชาชนพิการ/เจ็บป่วยเรื้อรัง จำนวนผู้ป่วยโรคเอดส์ใหม่ จำนวนผู้ป่วยทางจิตประสาท พฤติกรรมที่เป็นภัยต่อสุขภาพ และจำนวนแพทย์ต่อประชากร
- ดัชนีการศึกษา มีตัวชี้วัด 5 ตัวคือ จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยอัตรานักเรียนต่อประชากรวัยเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา คะแนนเฉลี่ยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และจำนวนนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นต่อชั้นเรียน
- ดัชนีชีวิตการงาน ประกอบด้วยตัวชี้วัด 4 ตัวคือ อัตราการว่างงาน อัตราการทำงานต่ำกว่าระดับ และสัดส่วนแรงงานที่มีประกันสังคม และการบาดเจ็บจากการทำงาน
- ดัชนีรายได้ มีตัวชี้วัด 3 ตัวคือ รายได้ต่อครัวเรือน สัดส่วนประชากรยากจน และครัวเรือนที่มีหนี้สิน
- ดัชนีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม มีตัวชี้วัด 4 ตัวคือ สัดส่วนครัวเรือนที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง สัดส่วนของครัวเรือนที่หุงต้มด้วยเตาไฟฟ้า/ก๊าซ สัดส่วนประชากรที่ประสบภัยแล้ง/ภัยน้ำท่วม สัดส่วนครัวเรือนที่ไม่ได้รับผลกระทบจากมลพิษ
- ดัชนีชีวิตครอบครัวและชุมชน ประกอบด้วยตัวชี้วัด 6 ตัว ได้แก่ จำนวนเด็กกำพร้า/ถูกทอดทิ้ง/ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ จำนวนเด็กอายุ 15-17 ที่ทำงาน สัดส่วนครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นม่าย หย่าร้าง/แยกกันอยู่ สัดส่วนผู้สูงอายุที่อยู่ลำพัง จำนวนคดีอุกฉกรรจ์และสะเทือนขวัญ และคดียาเสพติดต่อประชากรแสนคน
- ดัชนีการคมนาคมและการสื่อสาร ประกอบด้วยตัวชี้วัด 7 ตัวคือ ร้อยละของหมู่บ้านที่ถนนสายหลักใช้การได้ตลอดปี ความยาวนานต่อพื้นที่ จำนวนรถจดทะเบียนต่อประชากร จำนวนอุบัติเหตุบนท้องถนนต่อประชากรแสนคน ร้อยละของครัวเรือนที่มีโทรทัศน์ ร้อยละของประชากรที่มีโทรศัพท์มือถือ ร้อยละของประชากรที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ต
- ดัชนีการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยตัวชี้วัด 4 ตัวคือ การใช้สิทธิเลือกตั้ง จำนวนองค์กรชุมชน ร้อยละของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม/องค์กรท้องถิ่น และเวลาที่ให้บริการชุมชนหรือครัวเรือนอื่น

ดัชนี 8 ด้านที่ประกอบด้วยตัวชี้วัด 40 ตัวของการประเมินสถานภาพการพัฒนาคนที่จัดทำโดยสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย เป็นดัชนีในระดับจังหวัด เพื่อให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาคนในระดับพื้นที่ จึงจะนำมาปรับปรุงประยุกต์ใช้แสดงภาวะสังคมในระดับพื้นที่ โดยจัดให้มีการแสดงค่าดัชนีประจำปีต่อไป

ฐานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่สามารถใช้ประโยชน์และพัฒนาขึ้นให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะจัดทำเป็นฐานความรู้ เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ การต่อยอดองค์ความรู้อาจเริ่มต้นที่กระบวนการนำเสนอสู่ภายนอก (Externalization) ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่เป็นรูปธรรมของความรู้ที่ชัดเจน (Explicit knowledge) ของการสร้างองค์ความรู้ ความรู้ที่ชัดเจนเหล่านี้ อาจนำมาผสมผสานกลายเป็นองค์ความรู้ที่ชัดเจนเพิ่มเติมได้ตามกระบวนการผสมผสาน (Combination) เมื่อมีการเผยแพร่และศึกษาความรู้ที่ชัดเจนเหล่านี้ออกไป กระบวนการศึกษาจะก่อให้เกิดกระบวนการซึมซาบ (Internalization) ในตัวคนที่ศึกษา ก่อให้เกิดองค์ความรู้เพิ่มเติมที่ฝังในตัวคนหรือในองค์การที่ศึกษา (Tacit knowledge) องค์ความรู้ที่ฝังในตัวคนหรือในองค์การ อาจเพิ่มเติมขึ้นได้โดยผ่านกระบวนการสังสรรค์เสวนา (Socialization) และหากนำองค์ความรู้ที่ไม่เป็นรูปธรรมเหล่านี้มาบันทึกให้เป็นรูปธรรม ก็จะเป็นการเริ่มต้นของกระบวนการนำเสนอสู่ภายนอกอีกครั้ง ดังนั้น องค์ความรู้จึงอาจสร้างเพิ่มเติมได้ โดยการหมุนเวียนในวัฏจักรดังกล่าวข้างต้น [Nonaka & Toyama 2003, วิจิต และ ปราโมทย์, 2005]

ดังนั้น การจัดทำฐานความรู้โดยการบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ที่ชัดเจน และความรู้ที่ฝังในตัวคนหรือในชุมชน จึงเป็นกระบวนการนำเสนอสู่ภายนอก เพื่อเป็นฐานสำหรับกระบวนการผสมผสานกระบวนการซึมซาบและกระบวนการสังสรรค์เสวนา เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรครอบคลุมอย่างน้อยถึงแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้าน การประยุกต์ที่เป็นรูปธรรมของแนวคิดเหล่านั้น โครงการพระราชดำริที่ได้ดำเนินการในระดับพื้นที่ การบันทึกเป็นได้ทั้งรูปแบบ ข้อมูล ภาพ เสียง และ/หรือวีดิทัศน์

การจัดการข้อมูลสำหรับคลังข้อมูลสำหรับการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในปัจจุบันเมืองการหลายองค์การในประเทศไทย อาทิ ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กรมการพัฒนาชุมชน และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ได้จัดรวบรวมวิเคราะห์และเผยแพร่ข้อมูลต่างๆ โดยการนำข้อมูลไปใส่ไว้ในเว็บ อาจเป็นข้อมูลแบบตารางกิจการ (Spreadsheet) เพิ่มข้อมูล คำนิยามของข้อมูลเหล่านี้ทราบกันในวงจำกัดเฉพาะในหมู่คนที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ฐานข้อมูลที่เผยแพร่ของหน่วยงานแต่ละแห่งพัฒนาขึ้นและเป็นที่เข้าใจในกลุ่มผู้ใช้ที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ฐานข้อมูลเหล่านี้มีลักษณะอิสระต่อกันเป็นเกาะที่ล้อมรอบด้วยทะเล Attribute เดียวกัน เช่น ชื่อและชื่อสกุล อาจมีการจัดเก็บที่แตกต่างกันในแต่ละฐานข้อมูล อาจใช้สัญลักษณ์แตกต่างกัน และความยาวของชื่อและชื่อสกุลก็อาจแตกต่างกันด้วย ผู้ที่ต้องการข้อมูลซึ่งมิใช่เป็นผู้ใช้ปกติของระบบงาน จึงประสบกับปัญหาพื้นฐานอย่างน้อยดังนี้

- ในฐานข้อมูลต่างๆ มีข้อมูลอะไรบ้างที่จัดเก็บอยู่
- การเข้าถึงข้อมูลเหล่านั้น จะต้องกระทำอย่างไร
- ทราบได้อย่างไรว่า ข้อมูลเหล่านั้นเป็นข้อมูลที่ต้องการ
- ตนเองจะสื่อสารให้ผู้อื่นทราบได้อย่างไรว่า ต้องการข้อมูลอะไร

ส่วนปัญหาที่เจ้าของข้อมูลประสมมันจะแตกต่างกับปัญหาของผู้ใช้ข้อมูล กล่าวคือ

- จะอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจข้อมูลที่จัดเก็บอยู่ได้อย่างไร
- จะก่อให้เกิดการใช้ข้อมูลร่วมกันได้อย่างไร

ข้อมูลในฐานะข้อมูลหนึ่งๆ อาจจำแนกออกเป็นสองประเภทด้วยกัน คือ ข้อมูลที่มีลักษณะที่เจ้าของระบบเป็นศูนย์กลาง (owner-centric) และข้อมูลที่มีลักษณะผู้ใช้ข้อมูลเป็นศูนย์กลาง (end user-centric) ข้อมูลที่มีลักษณะที่เจ้าของระบบเป็นศูนย์กลางจะเป็นข้อมูลส่วนตัวที่สนับสนุนเฉพาะผู้ใช้ระบบที่ได้มีการกำหนดไว้ก่อนเท่านั้น สำหรับการให้บริการข้อมูลแบบเจ้าของระบบเป็นศูนย์กลาง เวลาผู้ที่ต้องการข้อมูลจะต้องติดต่อหาข้อมูลจากหลายแหล่ง เพื่อที่จะนำข้อมูลที่ต้องการมาใช้งานและอาจจะมีการตกลงระหว่างเจ้าของระบบและผู้ใช้ข้อมูล เมื่อผู้ใช้บริการข้อมูลได้รับข้อมูลมา ก็อาจต้องแปลงข้อมูล จึงเป็นข้อมูลที่ใช้ร่วมกันอย่างถูกต้อง ส่วนข้อมูลที่มีลักษณะที่ผู้ใช้ข้อมูลเป็นศูนย์กลางนั้น ข้อมูลจะต้องเป็นข้อมูลที่ปรากฏชัดหรือสามารถมองเห็นได้ (visible) สามารถเข้าถึงได้ (accessible) และสามารถทำความเข้าใจได้ (understandable) ข้อมูลนั้นจะต้องสามารถใช้ร่วมกันได้ทั้งกลุ่มผู้ใช้ที่ได้มีการกำหนดไว้ก่อน กลุ่มผู้ใช้อื่นที่ไม่ได้มีการกำหนดไว้ก่อน

คลังข้อมูลสำหรับการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ควรเป็นคลังข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการบูรณาการข้อมูลจากฐานข้อมูลที่หน่วยงานต่างๆ ได้จัดเก็บเป็นประจำอยู่แล้วเป็นส่วนใหญ่ เพื่อแสดงถึงสถานภาพของความพอเพียงในด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเป็น benchmark ให้สาธารณะนำไปพิจารณาถึงความพอเพียงของตนเองได้ คลังข้อมูลนี้จะต้องเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ใช้สาธารณะ โดยไม่ต้องมีการกำหนดเฉพาะกลุ่มไว้ล่วงหน้า จึงจำเป็นต้องหาวิธีที่เป็นระบบในการแปลงข้อมูลที่มีลักษณะที่เจ้าของระบบเป็นศูนย์กลางมาเป็นข้อมูลที่มีลักษณะที่ผู้ใช้ข้อมูลเป็นศูนย์กลาง โดยกำหนดยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะ ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักดังนี้

เปลี่ยนสถานะของข้อมูลซึ่งเป็นข้อมูลส่วนตัว เก็บกระจัดกระจายตามหน่วยงานต่างๆ และอยู่ในระบบ Legacy เป็นสถานะข้อมูลสาธารณะที่ผู้ใช้ข้อมูลทั่วไปสามารถเข้าถึงข้อมูลและสามารถเข้าใจข้อมูลได้

ยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะ จะดำเนินการภายใต้กลยุทธ์ 3 ด้าน คือ กลยุทธ์การเผยแพร่ Metadata⁴ กลยุทธ์การใช้เว็บเทคโนโลยี และกลยุทธ์การสร้างชุมชนของผู้สนใจ (Community of Interest, COI) และการลงทะเบียน Metadata

กลยุทธ์การเผยแพร่ Metadata มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขอุปสรรคที่ผู้ต้องการใช้ข้อมูลไม่ทราบถึงแหล่งข้อมูล การเผยแพร่ Metadata จะทำให้สาธารณะเกิดความเข้าใจในข้อมูลและทราบถึงข้อมูลตามที่ต้องการได้ กลยุทธ์การใช้เว็บเทคโนโลยี มีวัตถุประสงค์ที่อำนวยความสะดวกให้ผู้ต้องการใช้ข้อมูลสามารถเข้าถึงข้อมูลได้โดยง่าย โดยไม่ต้องมีโปรแกรมเฉพาะอยู่ในเครื่องคอมพิวเตอร์ของผู้ใช้ข้อมูล นอกจาก web browser เท่านั้น ส่วนกลยุทธ์การสร้างชุมชนของผู้สนใจและการลงทะเบียน Metadata มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีการหารือ ในชุมชน COI ถึงวิธีการอธิบายข้อมูลที่เหมาะสมให้สาธารณะเกิดความเข้าใจในข้อมูลนั้นๆ แล้วนำไปลงทะเบียนไว้ในทะเบียน Metadata จะเห็นได้ว่าเป้าหมายหลักของกลยุทธ์การเผยแพร่ Metadata กลยุทธ์การใช้เว็บเทคโนโลยี และกลยุทธ์การสร้างชุมชนของผู้สนใจ และการลงทะเบียน อาจสรุปได้ว่าทำให้สามารถมองเห็นข้อมูลได้ (visible) ทำให้เข้าถึงข้อมูลได้ (accessible) และทำให้สามารถเข้าใจในข้อมูลได้ (understandable) ตามลำดับ กลยุทธ์ทั้ง 3 นี้ จะสามารถแก้ไขอุปสรรคและปัญหาของผู้ต้องการข้อมูลและเจ้าของข้อมูลได้ โดยเจ้าของระบบจะต้องหารือในกลุ่มชุมชนของผู้สนใจเกี่ยวกับการอธิบายถึงข้อมูลที่มีอยู่ และจะต้องลงทะเบียน Metadata เหล่านี้ในทะเบียน Metadata (Metadata Registry) เพื่อจักได้เผยแพร่ข้อมูลที่มีอยู่ได้อย่างรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์

พรบ. ข้าราชการของราชการ พ.ศ. 2540⁵ มีอาจแก้ไขอุปสรรคและปัญหาของผู้ต้องการข้อมูลและเจ้าของข้อมูลได้ เพราะมิได้มีการเผยแพร่ Metadata ของข้อมูลที่มีการจัดเก็บ เพียงแต่อำนวยความสะดวกให้

⁴ <http://ch.wikipedia.org/wiki/Metadata>

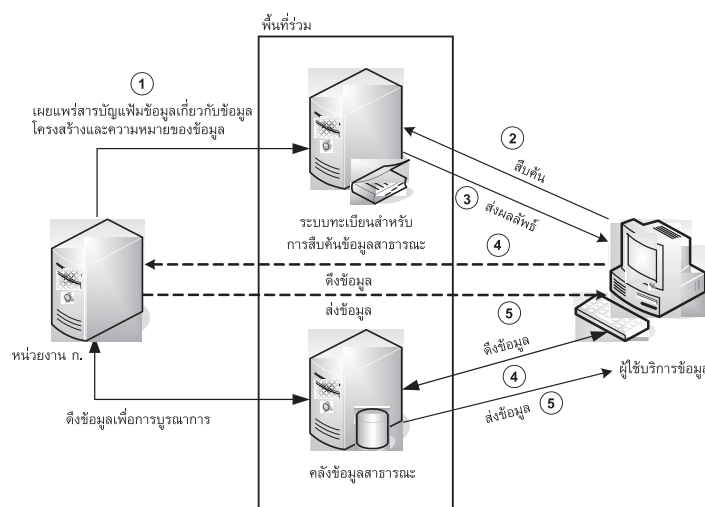
⁵ <http://www.krisdika.go.th>

แก่ผู้ต้องการข้อมูลที่จะร้องขอข้อมูลจากส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจหากทราบแหล่งข้อมูลที่ต้องการ จึงอาจกล่าวได้ว่า พรบ. ข้าราชการข้อมูล มิได้แก้ไขรากของอุปสรรคและปัญหา เพียงแต่ให้สิทธิในการร้องขอข้อมูลเท่านั้น โดยมีเงื่อนไขที่จะต้องทราบแหล่งข้อมูล แต่ยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะดังกล่าว จะสามารถแก้ไขรากของอุปสรรคและปัญหาของผู้ต้องการข้อมูลและเจ้าของระบบได้

แนวทางการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะจะสร้างบนเทคโนโลยีเว็บเซอร์วิส ตามกลยุทธการใช้เว็บเทคโนโลยี โดยมีขั้นตอนการทำงานดังแสดงในรูปที่ 1

1. เจ้าของระบบต้องเผยแพร่ข้อมูลโดยการลงทะเบียน Metadata ไว้ในสารบัญแฟ้มข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลสำหรับการค้นหา (discovery catalog) และ โครงสร้างและความหมายของข้อมูล (structural and semantic metadata) โดยใช้ WSDL (Web Services Description Language) ซึ่งสามารถใช้ UDDI (Universal Description Discovery and Integration) สำหรับการลงทะเบียนข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูล (metadata registry) ได้
2. ผู้ใช้ข้อมูลสืบค้นข้อมูลเพื่อระบุแหล่ง โครงสร้างและความหมายของข้อมูล
3. ระบบทะเบียนสืบค้นและส่งคืนข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งข้อมูล โครงสร้างและความหมายของข้อมูลให้กับผู้ใช้ข้อมูล โดยใช้ WSDL
4. ผู้ใช้ข้อมูลส่งคำสั่งเพื่อดึงข้อมูลจากคลังข้อมูลสาธารณะ โดยใช้ WSDL
5. คลังข้อมูลสาธารณะส่งข้อมูลให้แก่ผู้ใช้ข้อมูล โดยใช้ WSDL

เมื่อผู้ใช้ข้อมูลทราบแหล่งข้อมูลของข้อมูลที่ต้องการแล้ว ผู้ใช้ข้อมูลอาจส่งคำสั่งเพื่อดึงข้อมูลจากฐานข้อมูลของเจ้าของระบบในกรณีที่เจ้าของระบบมีการเผยแพร่ข้อมูล ดังแสดงไว้ในเส้นประในรูปที่ 1 ก็ได้ อย่างไรก็ตาม หากข้อมูลที่ต้องการเป็นข้อมูลที่ต้องการมีการบูรณาการจากแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง คลังข้อมูลสาธารณะน่าจะเป็นทางเลือกเพราะมีการบูรณาการข้อมูลนั้นๆ ไว้แล้วในคลังข้อมูลสาธารณะ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีหน่วยงานรับผิดชอบคลังข้อมูลสาธารณะที่จัดสร้างบนเทคโนโลยีเว็บเซอร์วิสสำหรับบริการข้อมูลสาธารณะ ระบบข้อมูลสาธารณะจะเป็นศูนย์กลางสำหรับการลงทะเบียนการบริการและให้บริการสืบค้น อย่างไรก็ตาม การบริการที่กล่าวมาข้างต้นต้องมีศักยภาพในการประมวลผล โดยต้องมีคลังข้อมูลเพื่อดึงข้อมูลจากหน่วยงานต่างๆ มาทำการบูรณาการและเผยแพร่ metadata ของข้อมูลของหน่วยงานต่างๆ และข้อมูลที่ได้นำมาบูรณาการแล้ว ขอบเขตความรับผิดชอบของหน่วยงานคลังข้อมูลสาธารณะจะอยู่ในกรอบพื้นที่ร่วมในรูปที่ 1 และต้องมีอำนาจหน้าที่ให้หน่วยงานภาครัฐจะต้องลงทะเบียน Metadata ไว้ในระบบทะเบียน โดยคลังข้อมูลสามารถเชื่อมโยงดึงข้อมูลที่ได้ลงทะเบียนไว้ในทะเบียน Metadata จากฐานข้อมูลของหน่วยงานด้วย

รูปที่ 1 ขั้นตอนการเผยแพร่ข้อมูลตามยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะ

สรุปและข้อเสนอแนะ

จะเห็นได้ว่าคลังข้อมูลสาธารณะ โดยมีมิติพื้นที่ประกอบ จะสามารถแสดงถึงระดับความพอประมาณ การมีเหตุผล และความมีภูมิคุ้มกันในตัวได้ สามารถแสดงถึงความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาประเทศ ฐานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแนวทางหนึ่งที่จะสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้เพิ่มเติมจากความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในปัจจุบัน ตามแนวคิดของ Nonaka และ Toyama [Nonaka & Toyama, 2003] คลังข้อมูลสาธารณะเป็นผลผลิตของยุทธศาสตร์ข้อมูลสาธารณะที่จะต้องมีหน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินงาน ตามกลยุทธ์การเผยแพร่ กลยุทธ์การใช้เว็บเทคโนโลยี และกลยุทธ์การสร้างชุมชน COI และการลงทะเบียน Metadata เพื่อจัดอุปสรรคและปัญหาของผู้ใช้ข้อมูลและเจ้าของข้อมูล หน่วยงานที่รับผิดชอบคลังข้อมูลสาธารณะ มีหน้าที่ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่สังกัดกระทรวงต่างๆ จึงน่าจะมีการศึกษาและพิจารณาให้รอบคอบในประเด็นสังกัดของหน่วยงานนี้ เพื่อความสำเร็จของข้อมูลสาธารณะ

ข้อมูลที่ใช้คำนวณตัวชี้วัดสำหรับดัชนีต่างๆ ประกอบด้วย ข้อมูลที่หน่วยงานภาครัฐจัดเก็บตามหน้าที่การปฏิบัติงาน และเป็นข้อมูลที่จะต้องมีการสำรวจจัดเก็บ หากมีความร่วมมือที่ระหว่างเจ้าของข้อมูลกับหน่วยงานที่รับผิดชอบคลังข้อมูล ความล่าช้าจะไม่เกิดขึ้นสำหรับข้อมูลในส่วนแรก แต่ข้อมูลที่ต้องมีการสำรวจนั้น เป็นข้อมูลที่ต้องจัดเก็บในทุกจังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งต้องใช้ทรัพยากรบุคคลค่อนข้างมาก หน่วยงานที่รับผิดชอบคลังข้อมูลสาธารณะไม่ควรเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด แต่ต้องเป็นผู้กำหนดแผนสำรวจที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลการสำรวจไม่ช้ากว่า 1-2 เดือน การจัดทำแบบสอบถาม การสุ่มตัวอย่าง วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการจัดเก็บข้อมูลสำรวจ ตลอดจนการประมวลผลการสำรวจ จะต้องมีการวางแผนการดำเนินงานงบประมาณและมีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน จึงสามารถแสดงค่าดัชนีด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมได้อย่างรวดเร็ว การบริหารจัดการ เพื่อให้การสำรวจจัดเก็บข้อมูลจนกระทั่งประมวลผลเสร็จพร้อมกันอย่างรวดเร็ว น่าจะมีการศึกษาถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคในการสำรวจด้วย ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่การศึกษาได้อีกด้วย บทบาทของมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคน่าจะครอบคลุมถึงการจัดเก็บข้อมูลสำหรับ จปฐ. และ กชช.2ค. ด้วย เพื่อให้คุณภาพของข้อมูลดียิ่งขึ้น

หน่วยงานนี้ควรจะศึกษาหาระเบียบวิธีการวิเคราะห์และการแสดงผล ตลอดจนผลกระทบ เพื่อให้สาธารณะเข้าใจถึงสภาวะการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมได้โดยง่าย ทำให้สามารถปรับปรุงตนเองให้เกิดความสมดุลในความพอเพียง นอกจากนี้ ควรมีคณะทำงานเพื่อศึกษาและปรับปรุงตัวชี้วัดต่างๆ เพื่อลดความซ้ำซ้อนและทันต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมด้วย

บรรณานุกรม

- กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. 2546. กรอบแนวคิดของ
เศรษฐศาสตร์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. 2550. รายงานการพัฒนาคอนของประเทศไทย
ปี 2550: เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน. ISBN: 974-88126-2-6.
- ประสพโชค มั่งสวัสดิ์. 2550. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารเศรษฐกิจ. สัมมนาวิชาการ
“เศรษฐกิจพอเพียง”. มีนาคม.
- วิจิต หล่อจิระชุนห์กุล และปราโมทย์ กัวเจริญ. 2549. การพัฒนายุทธศาสตร์เทคโนโลยีสารสนเทศ
เพื่อส่งเสริมให้ประเทศไทยก้าวไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้. สัมมนาวิชาการ 40 ปีนิด้า พัฒนาผู้นำ.
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. มิถุนายน.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550. รายงานภาวะสังคม.
NESDB Social Outlook ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มีนาคม.
- Walsh, C. 2003. **Key Management Ratios**. 3rd Edition, Prentice Hall.
- Nonaka, I. and R. Toyama. 2003. “The Knowledge-Creating Theory Revisited: Knowledge
Creation as a Synthesizing Process,” **Knowledge Management Research and Practice**.
1(1). pp. 2-10.

หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล: ทฤษฎี และ ผลการวิจัย เพื่อสร้างดัชนีในแนวจิต พฤติกรรมศาสตร์

ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

บทคัดย่อ

สิ่งสำคัญในสังคมไทยที่ทั่วโลกให้การยอมรับในปัจจุบัน คือ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มากกว่า 30 ปีแล้ว นักวิชาการสาขาต่างๆ ได้นำองค์ความรู้มาร่วมขับเคลื่อนหลักการนี้ เพื่อให้เกิดการนำไปประยุกต์ปฏิบัติให้เกิดผลอย่างแท้จริงในหมู่ประชาชนไทยให้มากยิ่งขึ้น

นักจิตพฤติกรรมศาสตร์ที่ศึกษาสาเหตุต่างๆ และผลต่างๆ ของพฤติกรรมที่หลากหลายของมนุษย์ จึงได้ทำการวิเคราะห์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและข้อเสนอแนะของผู้สนองพระราชประสงค์ ได้พบว่า ถ้านำไปใช้ในระดับบุคคลแล้ว หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะระบุถึงสาเหตุหลายประการทางจิต ที่นำไปสู่พฤติกรรมพอเพียงพอประมาณทางด้านต่างๆ พฤติกรรมเหล่านี้จะทำให้เกิดผลผลิตต่างๆ ที่เป็นการเสริมสร้างของบุคคล ของกลุ่มคน และของสังคม อันจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่น่าปรารถนาที่เป็นความสมดุล และการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ในบทความนี้ นักจิตพฤติกรรมศาสตร์ ได้พบว่า การที่จะนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นหลักในแผนงานในการเสริมสร้างและพัฒนาประชาชนไทย ซึ่งทางวิชาการจะต้องดำเนินการในขั้นแรกนี้ 3 ประการ คือ ประการแรก การกำหนดและการสร้างดัชนีเครื่องชี้วัด ที่จะนำไปใช้ในการตรวจวัดบุคคลต่างๆ เพื่อการประเมินการพัฒนา และการให้การส่งเสริมต่อไป ประการที่สอง คือ การกำหนดบทบาทของดัชนีประเภทต่างๆ โดยเฉพาะดัชนีแกนทางจิต ซึ่งมี 3 กลุ่ม คือ กลุ่มความมีเหตุมีผล กลุ่มภูมิคุ้มกันตน และกลุ่มคุณธรรมจริยธรรมด้านการรับรู้คุณค่าที่ดี โดยมีการสร้างเครื่องมือวัดดัชนีแกนทางจิต 3 กลุ่มนี้ในหลายด้านอย่างมีมาตรฐานสูง และประการที่สาม คือ การทำวิจัยเพื่อพิสูจน์ดัชนีเหตุ และดัชนีผล ของดัชนีแกนเหล่านี้ โดยใช้ทฤษฎีต่างๆ และผลวิจัยทางจิตพฤติกรรมศาสตร์ โดยเฉพาะรูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม และทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม ในการกำหนดดัชนีเหตุด้านต่างๆ ทางด้านสถานการณ์ที่เป็นการสร้างประสบการณ์และการปลูกฝังอบรมทางครอบครัว โรงเรียน สื่อ ศาสนา และจากสังคมวัฒนธรรมที่ทำให้เยาวชนมีความหลากหลายในปริมาณของจิตและพฤติกรรม

ที่ระบุไว้ในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ จิต 3 กลุ่ม และพฤติกรรมพอเพียง พอประมาณ ตลอดจนผลลัพธ์ที่กล่าวไปแล้ว เมื่อพิสูจน์อย่างชัดเจนว่า อะไรคือดัชนี เหตุต่างๆ ของคนแต่ละประเภทที่สำคัญก็จะสามารถกำหนดแผนงานการพัฒนาที่สาเหตุ ต่างๆ เหล่านี้ อันจะทำให้เกิดผลต่างๆ เป็นลูกโซ่ต่อเนื่อง ตามที่ระบุไว้ในหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง

ในการดำเนินการประการที่สาม คือ การประมวลผลการวิจัยที่มีอยู่ในปัจจุบันใน ประเทศไทยในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ เพื่อระบุกลุ่มประเภทที่เสี่ยง ซึ่งหมายถึงการ มีจิตลักษณะตามดัชนีแกน 3 กลุ่มที่กล่าวมาแล้วในปริมาณที่น้อย และแสวงหาคำตอบ เท่าที่มีอยู่เพื่อระบุปัจจัยปกป้อง คือ ปัจจัยเชิงเหตุต่างๆ ที่พิสูจน์จากการวิจัยว่า จะช่วย เพิ่มลักษณะทางจิตและพฤติกรรมของคนประเภทที่เสี่ยงเหล่านี้ เพื่อจะทำให้เข้ามีความ พร้อมมากขึ้นในการที่จะมีพฤติกรรมพอเพียง-พอประมาณได้มากขึ้นต่อไป

เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ทางจิตพฤติกรรมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงเท่าที่มีอยู่ในประเทศไทยในปัจจุบัน และเป็นพื้นฐานที่จะใช้ยืนยัน ความเป็นไปได้ที่สาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์จะสามารถสนองตอบในการช่วยขับเคลื่อน แผนงานวิจัยและพัฒนาเยาวชนและประชาชนไทย ตลอดจนการแสวงหาว่า ขั้นตอนใดบ้าง ที่ยังขาดองค์ความรู้ทางวิชาการ เพื่อเสนอแนะการวิจัยและการพัฒนาที่ควรทำต่อไป จึงได้มีการประมวลทฤษฎีและผลการวิจัยต่างๆ กว่า 35 เรื่อง แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์หาข้อสรุปต่างๆ เพื่อการดำเนินการในขั้นต่อไปให้ได้อย่างทันท่วงที

คำสำคัญ: หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ ดัชนีแกนทางจิต

Sufficiency Economy at Individual Level: Theory and Research Findings for The Construction of Psycho-Behavioral Indicators

Duchduen Bhanthumnavin

Duangduen Bhanthumnavin

Abstract

The most important Thai ideology, which is highly acclaimed in the world at present, is the King's principle of "Sufficiency Economy". This principle has been bestowed to Thai people for more than 30 years. Today, the academicians in various disciplines have united to use their knowledge and expertise to increase the mobilization on this principle in various ways of life of the Thai people.

The psycho-behavioral scientists whose interests are in carry out research and development program on the causes and consequences of human behaviors and activities, have analyzed the principle of "Sufficiency Economy". Together with other sources, they have found that, at the individual level, the principle of "Sufficiency Economy" has identified many important psychological causes of "sufficient behavior" which leads to sustainable development and well-being.

In this article, the psycho-behavioralists have demonstrated clearly that, before carrying out new developmental programs based on the principle of "Sufficiency Economy" for the Thai people, there should be at least four important preliminary steps, which are partly accomplished in this article. First, the identification and construction of various types of indicators for use in measuring, diagnosing, researching and developing activities which will follow.

Secondly, to academically establish the three groups of core indicators originated in this principle which are: reasoning ability, psychological immunity, and values-virtues, especially gratefulness, the constructions of assessment tools are necessary.

Thirdly, to justify the functions of the above core indicators by proving their relationships with two other types of indicators, namely, the causal indicators, and the consequential indicators, high standard research studies need to be carried out. A new working model has been offered in this articles after the merging of the principle of “Sufficiency Economy” with the theories and research evidences in psycho-behavioral science. This new model will be used as a conceptual framework for future research and development projects.

This review article has incorporated about 35 Thai studies in the area of psycho-behavioral science, to form a rather limited basis of mobilizing the principle of “Sufficiency Economy” at individual level. The article has pinpoint strengths and weakness in the body of knowledge newly gathered. Suggestions for future research studies and development programs are offered.

It is convincing that the integration of psycho-behavioral science and other academic areas will be a great impetus for the success of implementing the principle of “Sufficiency Economy”, for sustainable well-being of the Thai people and the people in other nations world wide where the principle of “Sufficiency Economy” are practiced.

Keywords: Sufficiency Economy, Psycho-Behavioral Science,
Core Psychological Indicators

หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล: ทฤษฎี และ ผลการวิจัย เพื่อสร้างดัชนีในแนวจิต พฤติกรรมศาสตร์¹

ความนำ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาสำคัญของสังคมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานการชี้แนะแก่ประชาชนชาวไทยมานานกว่า 30 ปีแล้ว (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการชี้แนวทางในการปฏิบัติ ตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับรัฐ โดยยึดหลักของความพอเพียงที่เน้นการปฏิบัติในทางสายกลาง เพื่อให้เกิดความเจริญและความสงบสุขที่ยั่งยืน การที่จะทำให้ปรัชญานี้บังเกิดเป็นผล ประชาชนส่วนใหญ่จะต้องยอมรับและนำไปสู่การปฏิบัติตามแนวทางนี้

การชักจูงให้บุคคลเกิดการยอมรับปรัชญานี้ จะเป็นไปได้โดยการเสริมสร้างพื้นฐานทางจิตใจแก่บุคคล การพัฒนาจิตใจ เพื่อให้เกิดผลที่พฤติกรรม เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาจิตพฤติกรรมศาสตร์ (Psycho-Behavioral Science) ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่ศึกษาสาเหตุหลายประเภทหลายด้าน ของพฤติกรรมของบุคคล โดยเน้นสาเหตุทางจิตใจ ควบคู่กับสาเหตุด้านสถานการณ์แวดล้อมตัวบุคคล และเมื่อทราบสาเหตุที่ได้ทำการพิสูจน์ด้วยหลักและวิธีการทางวิทยาศาสตร์แล้ว จึงนำไปสู่การชี้แนวทางในการพัฒนาจิตและพฤติกรรมที่น่าปรารถนาของบุคคล เพื่อให้เกิดการยอมรับและเกิดการปฏิบัติตนในเชิงคุณภาพ ปริมาณ เวลา และสถานที่ อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่เน้นความพอประมาณ ซึ่งสะท้อนพฤติกรรมของบุคคล โดยคาดว่าผู้ที่ยอมรับและปฏิบัติตามหลักปรัชญานี้ จะเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมที่น่าปรารถนามาก และพฤติกรรมนี้จะมีที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม นักพัฒนายังมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่า การพัฒนาบุคคลโดยการให้ความรู้ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติโดยการชักจูงให้เกิดการยอมรับนั้น เป็นการเพียงพอที่จะทำให้เกิดพฤติกรรมที่น่าปรารถนา ในทางตรงกันข้ามผล การวิจัยในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ได้แสดงให้เห็นมาตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมาว่า การจะพัฒนาจิตใจให้ไปสู่การเกิดพฤติกรรมที่ต้องการนั้น จะต้องพัฒนาจิตลักษณะหลายด้านพร้อมๆ กัน (เช่น ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2538; Bass, 2002; Paunonen & Ashton, 2001)

ในการขับเคลื่อนแผนงานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดผลอย่างกว้างขวางในหมู่ประชาชนไทยทุกอาชีพ จึงมีความจำเป็นจะต้องสร้างดัชนีเครื่องชี้วัดที่

¹ บทความนี้ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ฉบับที่ 1/2550

เกี่ยวข้อง เป็นอันดับแรก ทั้งนี้เพราะดัชนีมีประโยชน์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) เพื่อการจัดการประเมิน และการตรวจอาการ 2) เพื่อกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ และการจัดทำโครงการพัฒนาต่างๆ และ 3) เพื่อการ ทำวิจัยสร้างองค์ความรู้ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนา และการเรียนการสอน (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2550; Ben-Arieh & Frones, 2007; Siegel และคณะ, 2000; Wilson และคณะ, 2007)

ในปัจจุบัน วิชาการทางจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์ มีความเจริญก้าวหน้ามาก นักจิตวิทยา สามารถสร้างเครื่องมือวัดทางจิต ทางพฤติกรรม และสภาพทางสังคมได้หลากหลายและมีความแม่นยำ เทียบตรง ให้ผลที่น่าเชื่อถือสมควรที่จะมีการศึกษาค้นคว้า เพื่อสร้างดัชนีทางจิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงได้อย่างดี ดังจะได้กล่าวต่อไป

จุดมุ่งหมายของบทความ

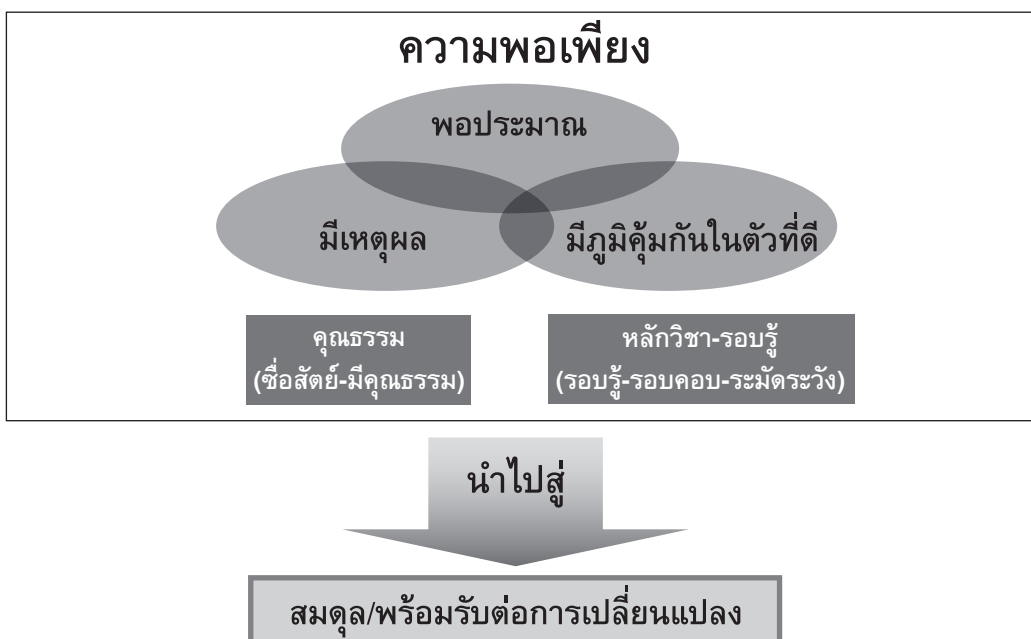
บทความนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะทำการประมวลองค์ความรู้ อันประกอบด้วยทฤษฎีต่างๆ และผลการวิจัย ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการวิเคราะห์และชี้แนะทางการพัฒนา ตลอดจนแนวทางการวิจัยเกี่ยวกับความเป็นอยู่ แบบพอเพียงสำหรับคนไทย ในแนวของจิตพฤติกรรมศาสตร์ ดังนี้

1. ประมวลศึกษาความหมายและวิเคราะห์องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2. ประมวลองค์ความรู้ที่เกิดจากการวิจัยชั้นสูงทางจิตพฤติกรรมศาสตร์ จากทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ เพื่อ
 - 2.1 ระบุงค์ประกอบของความเป็นอยู่แบบพอเพียง เพื่อกำหนดกลุ่มดัชนีเชิงผล (Consequential indicators)
 - 2.2 ระบุสาเหตุทางจิตของความเป็นอยู่แบบพอเพียง เพื่อกำหนดกลุ่มดัชนีแกน (Core indicators)
 - 2.3 ระบุสาเหตุของสาเหตุของความเป็นอยู่แบบพอเพียง เพื่อกำหนดกลุ่มดัชนีเชิงเหตุ (Causal indicators)
 - 2.4 ระบุกลุ่มบุคคลประเภทที่เสี่ยงทางจิตและพฤติกรรมในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ แบบพอเพียง
3. เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาบุคคลให้มีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่แบบพอเพียง
4. เสนอแนะแนวทางการวิจัยที่ใช้ในการพัฒนาบุคคล เพื่อให้มีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ แบบพอเพียงให้มากขึ้น

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: ความหมายและองค์ประกอบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่ประชาชนไทย ที่เรียกว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยได้ประยุกต์หลักทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ต่อมาคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2547) ได้รวบรวมนำเสนอเป็นหลัก การในลักษณะของ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข (ภาพ 1)

จากภาพ 1 ความพอเพียง ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการหรือ 3 ห่วง คือ 1) ความพอประมาณ หมายถึง การกระทำของบุคคลในลักษณะที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองหรือ ผู้อื่น 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การที่บุคคลได้พิจารณาอย่างรอบคอบด้วยวิธีต่างๆ ในการที่จะ ยอมเชื่อถือว่า ข้อเสนอใดเป็นความจริงเกี่ยวกับสาเหตุและผลที่จะนำไปสู่ความพอเพียง และ 3) การมี ภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง ความสามารถที่จะปรับตัวให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง พร้อมรับผลกระทบ

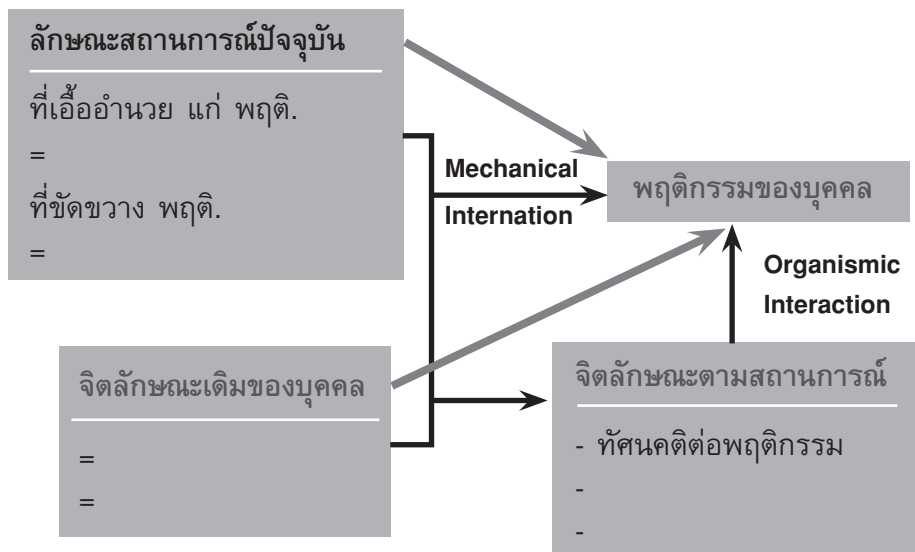

ภาพ 1 หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547)

ทั้งดีและไม่ดีในอนาคตทั้งใกล้และไกล ตลอดจนมีความคิดและวิจรณญาณในการตัดสินใจยอมรับหรือ ปฏิเสธการชักจูงหรือการบีบบังคับจากฝ่ายต่างๆ สำหรับ 2 เงื่อนไขที่จะทำให้เกิดความพอเพียงได้ คือ 1) เงื่อนไขความรู้ คือ ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในหลักวิชาการรอบด้าน มีความรอบคอบในการตัดสินใจ และมีความระมัดระวังในการดำเนินการปฏิบัติ และ 2) เงื่อนไขคุณธรรม คือ มีคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ในการตัดสินใจกระทำ ตลอดจนมีความขยัน อดทน และใช้สติปัญญา

ในปัจจุบัน เงื่อนไขดังกล่าวนี้มีนักวิชาการบางกลุ่มได้ขยายออกเป็น 3 เงื่อนไข (เกษม วัฒนชัย, 2549; จุฑามาศ บาระมีชัย, 2549) ได้แก่ 1) การมีคุณธรรม คือ การมีคุณธรรมจริยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณธรรมตามหลักศาสนา เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น 2) การมีหลักวิชาหรือมีความรอบรู้ แสดงถึงการเป็นผู้ใฝ่เรียนใฝ่รู้และเปิดรับข่าวสารข้อมูล เพื่อเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจอย่างรอบคอบและระมัดระวัง และ 3) ความเพียร คือ มีความอดทน มีความมานะเพียรพยายาม และมีความสามารถในการควบคุมตนในการใช้ความรู้ตามหลักวิชาการอย่างมีคุณธรรมจริยธรรมในการทำงานให้สำเร็จ

สำหรับการศึกษาสาเหตุของผลหนึ่งๆ โดยเฉพาะผลที่เกิดขึ้นทั้งในเชิงจิตใจและพฤติกรรมของบุคคล ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ได้มีกรอบความคิดพื้นฐานในการศึกษา โดยกรอบความคิดนี้มาจากการสรุป ความคล้ายคลึงของทฤษฎีต่างๆ ที่ระบุสาเหตุของพฤติกรรมประเภทต่างๆ ของมนุษย์ เรียกว่า รูปแบบ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) (Magnusson & Endler 1977; Tett & Burnett, 2004; ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2541) (ภาพ 2) ซึ่งมีเนื้อหาว่า พฤติกรรมหนึ่งๆ ของบุคคลเกิดจากสาเหตุหลาย ประการพร้อมกัน และในแต่ละประการก็มีสาเหตุที่สำคัญหลายด้าน โดยเสนอว่า สาเหตุของพฤติกรรมของ บุคคล มี 4 ประการหลัก ได้แก่ สาเหตุประการแรก เป็นสาเหตุทางจิตใจที่ติดตัวมาแต่เดิม เป็นจิตลักษณะ พื้นฐานของบุคคล หรือที่เรียกว่า “Psychological traits” ซึ่งเกิดจากการถ่ายทอดทางสังคมหรือ ประสบการณ์ที่สั่งสมมา เช่น สุขภาพจิต (Mental health) เหตุผลเชิงจริยธรรม (Morality) ลักษณะ มุ่งอนาคตควบคุมตน (Future orientation and self control) เป็นต้น

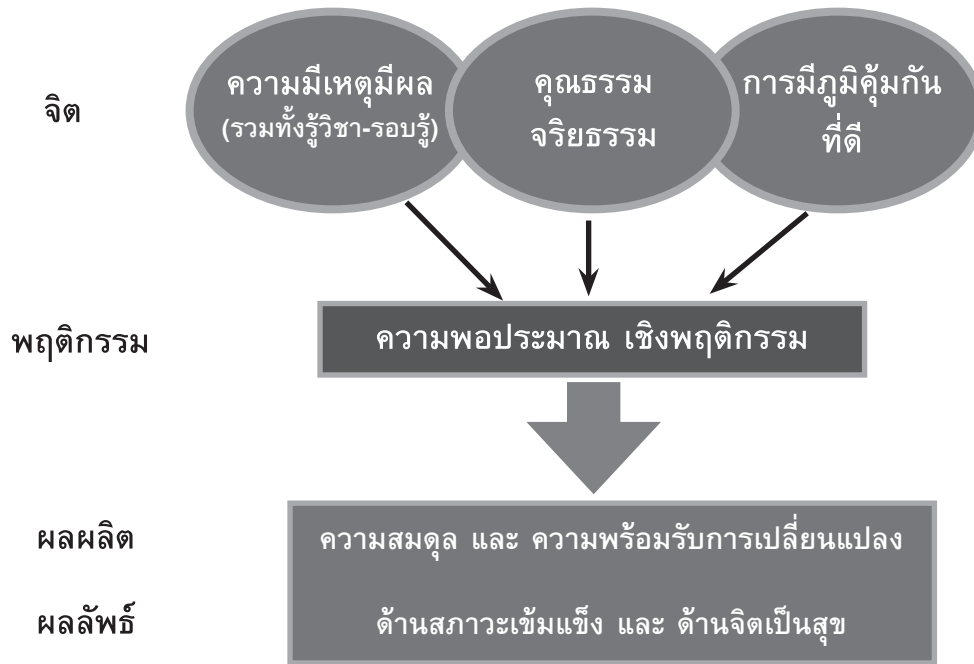
ภาพ 2 รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) (Magnusson & Endler, 1977; Tett & Burnett, 2004; ดวงเดือน พันธมนาวิน, 2541)

สาเหตุประการที่สอง เป็นสาเหตุทางสถานการณ์ปัจจุบันที่บุคคลกำลังเผชิญอยู่ หรือที่เรียกว่า “Situational factors” สถานการณ์เหล่านี้มี 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) สถานการณ์ที่เอื้ออำนวยให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่น่าปรารถนา เช่น บุคคลได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการหรือเข้าโครงการฝึกอบรมต่างๆ ทำให้สามารถแสดงพฤติกรรมที่น่าปรารถนาได้ เป็นต้น และ 2) สถานการณ์ที่ขัดขวางมิให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่น่าปรารถนามากขึ้น เช่น การมีภาระหนี้สิน ความขัดแย้งในกลุ่มหรือหน่วยงาน เป็นต้น

สาเหตุประการที่สาม เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุทางจิตลักษณะเดิมกับสาเหตุทางด้านสถานการณ์ เช่น นักศึกษาอาชีวศึกษาที่มีลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนเองน้อย และอยู่ในสถานการณ์ย่ำแย่ด้วย จึงทำให้นักศึกษานั้นมีพฤติกรรมก้าวร้าวมากกว่านักศึกษาที่มีจิตและอยู่ในสถานการณ์ตรงข้าม เป็นต้น สาเหตุสายนี้ทดสอบได้จากการวิเคราะห์ทางสถิติขั้นสูง เช่น การวิเคราะห์ความแปรปรวนตั้งแต่สองทางขึ้นไป (Two-way หรือ Three-way Analysis of Variance) การวิเคราะห์แบบถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) และ การวิเคราะห์อิทธิพลเชิงเส้น (Path Analysis) เป็นต้น

สาเหตุประการสุดท้าย เป็นสาเหตุทางจิตลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ หรือที่เรียกว่า จิตลักษณะตามสถานการณ์ (Psychological states) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทักษะ หรือ ศัพท์ของบุคคลนอกสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์มักเรียกว่า จิตสำนึก ทักษะ หมายถึง การที่บุคคลเห็นประโยชน์หรือโทษของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือการกระทำใดการกระทำหนึ่ง ทำให้บุคคลนั้นเกิดความรู้สึกชอบ-ไม่ชอบ อยากกระทำ-ไม่อยากกระทำ พฤติกรรมนั้น จึงทำให้บุคคลเกิดความพร้อมที่จะกระทำหรือหลีกเลี่ยงที่จะกระทำสิ่งนั้น นอกจากนี้ จิตลักษณะตามสถานการณ์ที่สำคัญอื่นๆ ตามทฤษฎีของต่างประเทศที่ถูกพบว่ามีความสำคัญในคนไทยด้วย เช่น ประสิทธิภาพแห่งตน หรือความเชื่อในสมรรถนะแห่งตน (Self-efficacy) ซึ่งเป็นตัวแปรในทฤษฎีประสิทธิภาพแห่งตน (Theory of Self-efficacy) ของ Bandura (1986), การรับรู้ความสามารถในการควบคุมพฤติกรรม (Perceived behavioral control) ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญในทฤษฎีการกระทำตามแผน (Theory of Planned Behavior) ของ Ajzen และ Fishbein (1980) เป็นต้น

จากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มี 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ที่นำไปสู่ผลที่น่าปรารถนาในภาพ 1 เมื่อนำมาพิจารณาแล้ว จะเห็นว่า ภาพ 3 นี้ ระบุสาเหตุด้านจิตและพฤติกรรมของบุคคล (หรือของครอบครัว ชุมชน หรือสังคม) และผลผลิตของจิตและพฤติกรรมดังกล่าว ผลผลิตนี้สามารถทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ต้องการ ด้วย ซึ่งเมื่อพิจารณาความต่อเนื่องของหลักใหญ่ๆ (สังกัปหรือมโนคติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในลักษณะนี้ ทำให้อยู่ในรูปของแผนงาน (วิจัยและหรือพัฒนา) ระดับชาติที่นิยมใช้ในปัจจุบัน (Cozzens, 1977 ; ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2550ก: 2550ข)

ภาพ 3 การผสมผสานหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับองค์ความรู้ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์

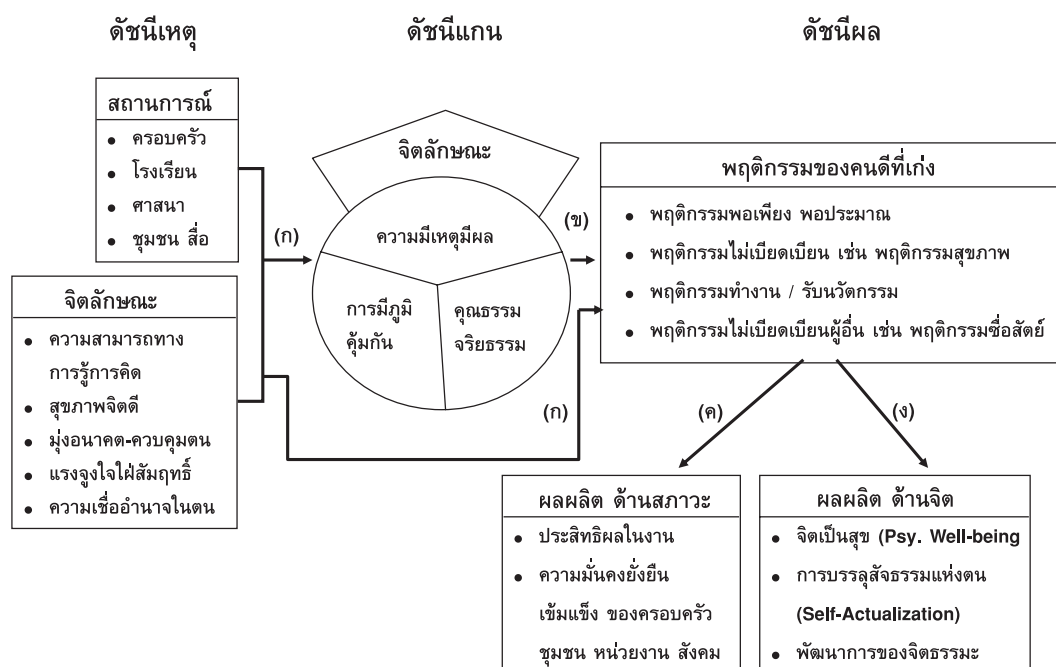
จะสังเกตได้ว่า ในภาพ 3 จิตและพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่ม เป็นจุดเริ่มต้นและเป็นสิ่งนำเข้า (Inputs) ในแผนงานนี้ ซึ่งตรงกับวิชาการในสาขาเศรษฐศาสตร์ ที่มักเข้าใจว่า จิตและพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มีความก่อน* ใครมีจิตและพฤติกรรมดังกล่าวในปริมาณใด ไม่มีการคิดว่าจะไปจะต้องเปลี่ยนแปลง ได้ ใครมีจิตและพฤติกรรมเหล่านี้มาก ก็จะสามารถทำให้เกิดผลผลิตและผลลัพธ์ดังกล่าวได้มาก ใครมีจิตและพฤติกรรมเหล่านี้น้อย ก็คงจะไม่เกิดความสำเร็จในแนวทางนี้ จึงทำให้แนวทางในภาพ 3 มีศักยภาพในเชิงรับมากกว่าในเชิงรุก นอกจากนี้ ประเด็นที่สำคัญที่ยังขาดไปอีกประเด็นหนึ่ง ก็คือ ถ้า “พฤติกรรมความพอเพียง พอประมาณ” คือ หลักสำคัญในแผนงานนี้ จะต้องมีการระบุสาเหตุกลุ่มสำคัญของพฤติกรรมมนุษย์เพิ่มขึ้นจากกลุ่มจิต นั่นคือ สาเหตุทางด้านสถานการณ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลมาก โดยเฉพาะในบุคคลที่จิตมีพลังอ่อนหรือจิตที่ไม่พัฒนามากพอ เมื่อสาขาวิชาทางจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์ได้เข้ามาร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในขณะนี้ จึงมองเห็นบทบาทของสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ ที่สามารถจะเติมเต็มในแผนงานวิจัยและพัฒนา ดังต่อไปนี้

* จากการอธิบายของ รศ. ดร. ณัฐพงศ์ ทองภักดี (2550)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ระดับบุคคล ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์

เมื่อทำการวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้รูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม โดยการศึกษากระบวนการทางจิตลักษณะ สถานการณ์ พฤติกรรมและผลที่เกิดขึ้นกับบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ได้ระบบที่ประกอบด้วยการศึกษาใน 3 ส่วน ได้แก่ 1) จิตลักษณะของบุคคล ซึ่งเรียกส่วนนี้ว่า ดัชนีแกน หรือ Core indicators 2) สาเหตุของดัชนีแกน ซึ่งเรียกว่า ดัชนีเหตุ หรือ Causal indicators มี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มจิตลักษณะพื้นฐาน และกลุ่มสถานการณ์ และ 3) ผลของดัชนีแกน ซึ่งเรียกว่า ดัชนีผล หรือ Consequential indicators ซึ่งมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพฤติกรรม และกลุ่มผลผลิตอันแยกเป็นด้านสภาวะภายนอกและด้านจิต คือสภาวะภายในของบุคคล

ดังนั้น ตามแนวทางการศึกษาในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ข้างต้น จึงสามารถวิเคราะห์การศึกษาจิตลักษณะและพฤติกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้ดังภาพ 4

ภาพ 4 ดัชนีเหตุ ดัชนีแกน (กระบวนการ) และดัชนีผล ระดับบุคคล ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ เพื่อขับเคลื่อนแผนงานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากภาพ 4 จะเห็นได้ว่าประกอบด้วย 3 กลุ่มดัชนี ได้แก่ 1) กลุ่มดัชนีแกน ซึ่งเน้นที่จิตลักษณะ กลุ่มที่สำคัญตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ประการ คือ ความมีเหตุมีผล การมีภูมิคุ้มกัน และคุณธรรมจริยธรรม 2) กลุ่มดัชนีเหตุของกลุ่มดัชนีแกน ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มสาเหตุ 2 ด้าน คือ ด้านสถานการณ์ภายนอกตัวบุคคล เช่น ครอบครัว โรงเรียน หน่วยงาน สื่อ เป็นต้น และด้านจิตลักษณะพื้นฐานของบุคคล เช่น ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน ความสามารถทางการรู้การคิด (สติปัญญา) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ สุขภาพจิต เป็นต้น และ 3) กลุ่มดัชนีผลของกลุ่มดัชนีแกน โดยผลทางตรงคือ กลุ่มพฤติกรรมต่างๆ ของคนดีที่เก่ง ซึ่งพฤติกรรมนี้จะนำไปสู่ผลใน 2 ด้านคือ ทางด้านภายนอกตัวบุคคล เช่น ประสิทธิภาพในงาน ความมั่นคงเข้มแข็งของสถาบันทางสังคม เป็นต้นและทางด้านจิตใจของบุคคล โดยเฉพาะความเป็นสุขทางจิตใจ การบรรลุสัจจการแห่งตน และการมีพัฒนาการด้านธรรมะ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า จากการใช้กรอบทฤษฎีในสาขาทางจิตพฤติกรรมศาสตร์ในการกำหนดระบบแผนการขับเคลื่อนงานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง (ภาพ 4) จึงมีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งของหลักและเงื่อนไขบางประการ ทำให้มีความแตกต่างไปจากของเดิม (ภาพ 1) 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก คุณธรรมจริยธรรม ไม่ได้เป็นเงื่อนไขดังเช่นในภาพ 1 แต่เปลี่ยนมาเป็นหลักหรือดัชนีแกนร่วมกับการมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันตน รวมทั้งยังแสดงให้เห็นว่า จิตลักษณะทั้ง 3 กลุ่มนี้มีในดัชนีแกนมีสถานภาพเท่าเทียมกัน การที่นำคุณธรรมจริยธรรมมาเป็นดัชนีแกนเนื่องจากคุณธรรมจริยธรรมเป็นผลของสาเหตุด้านสถานการณ์และจิตพื้นฐาน เนื่องจากบุคคลจะยอมรับคุณธรรมจริยธรรมซึ่งอยู่ภายนอกเข้ามาเป็นหลักประจำใจมากน้อยเพียงใด มีความเกี่ยวข้องกับอิทธิพลของครอบครัว โรงเรียน สังคม และสื่อ ดังนั้น คุณธรรมจริยธรรม จึงกลายเป็นจิตลักษณะตามสถานการณ์ได้เช่นเดียวกับ การมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกัน

ประการที่สอง ความพอเพียง พอประมาณ รวมกันและถูกจัดเป็นกลุ่มพฤติกรรมซึ่งเป็นผลของจิตและสถานการณ์ของบุคคล ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมที่แสดงถึงความพอเพียง พอประมาณหมายถึง พฤติกรรมที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น (สมพร เทพสิทธา, 2548) ซึ่งมีความหมายตรงกับพฤติกรรมของคนที่ในทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2538; 2548) พฤติกรรมสองกลุ่มดังกล่าวได้ผ่านการพิสูจน์จากงานวิจัยไทยที่กระทำมาในช่วง พ.ศ. 2520 ถึง 2550 ว่า พฤติกรรมเหล่านี้เป็นผลของจิตลักษณะ 8 ประการ คือ สติปัญญา สุขภาพจิต ประสบการณ์ทางสังคม ทศนคติ/ค่านิยม/คุณธรรม แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความเชื่ออำนาจในตน ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน และ เหตุผลเชิงจริยธรรม ซึ่งแผนงานวิจัยและพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาใช้ได้อย่างมั่นใจ

ประการที่สาม การพร้อมรับความเปลี่ยนแปลง อาจมีความหมายได้น้อย 2 ด้าน คือ ด้านแรก หมายถึง ความสามารถในการปรับตัว และการมีสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งเป็นลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ และ ด้านที่สอง เมื่อการพร้อมรับความเปลี่ยนแปลงจัดอยู่ในความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนก็สามารถเป็นผลผลิตทางด้านสภาวะที่เป็นความเข้มแข็งของครอบครัวของชุมชนหรือขององค์กรกิจการต่างๆ

ดังนั้น เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนแผนงานวิจัยและพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงต้องอาศัยองค์ความรู้ที่ระบุความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ในเชิงสาเหตุกับผลเป็นทอดๆ ของหลัก เงื่อนไข และผลผลิตตลอดจนผลลัพธ์ นอกจากนั้น การเพิ่มเติมสาเหตุและหรือผลในบางจุด บางขั้นตอนตามหลักวิชาการ จะทำให้สามารถดำเนินการตามแผนงานดังกล่าวนี้ได้อย่างมั่นใจ

การประมวลองค์ความรู้ด้านจิตลักษณะตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อกำหนดกลุ่มดัชนีแกน

ก่อนที่จะนำแผนงานวิจัยและพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ภาพ 4) ไปใช้ดำเนินการจะต้องมีการพิสูจน์ความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงในเชิงสาเหตุและผลของดัชนี 3 ประการที่ระบุไว้ โดยการทำวิจัยหลายเรื่อง ก่อนที่จะทำวิจัยจึงต้องมีการสร้างเครื่องมือวัด โดยเฉพาะดัชนีแกนทางจิต 3 กลุ่ม โดยมีการศึกษาความหมายอย่างกว้างขวางของจิตแต่ละกลุ่ม และศึกษาความหมายย่อยของจิตกลุ่มนั้นๆ ในเชิงวิชาการ เมื่อดัชนีกลุ่มนี้เป็นจิตลักษณะ จึงต้องอาศัยวิชาการทางด้านจิตวิทยา เพื่อการตัดสินใจสร้างเครื่องมือวัดที่มีความครอบคลุมกว้างขวางและลุ่มลึก ที่จะพัฒนาให้เป็นดัชนีแกนทางจิตต่อไป

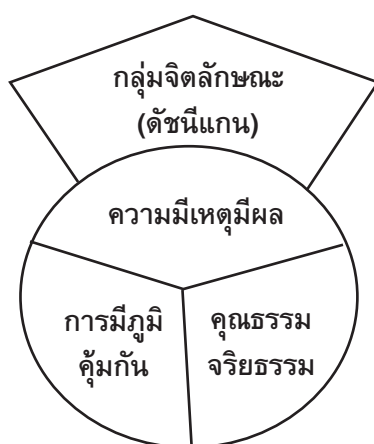
ในส่วนที่แล้วได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการดำเนินการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันที่ให้ผลิตผลที่นำไปสู่ การมีความเป็นอยู่แบบพอเพียงและมีจิตที่สุขสงบ

เมื่อพบว่าในมนุษย์ส่วนใหญ่นั้น “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว” การเป็นผู้ที่คิดดี ย่อมทำให้สามารถทำได้มากขึ้น ดังนั้นในส่วนต่อไปนี้จะจึงจะได้ทำการประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุของพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงความพอประมาณในการดำรงชีวิตในทางสายกลาง และการมีพฤติกรรมเชิงคุณธรรมต่างๆ โดยจะได้ทำการประมวลองค์ความรู้เชิงสาเหตุในด้านจิตลักษณะที่สำคัญเพื่อนำเสนอเป็นดัชนีแกน (Core indicators) ดังนี้

จากกรอบความคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทางด้านจิตพฤติกรรมศาสตร์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าลักษณะทางจิตใจที่สำคัญของความพอเพียงมี 3 ประการ ได้แก่ 1) ความมีเหตุมีผล 2) การมีภูมิคุ้มกัน และ 3) คุณธรรมจริยธรรม ในโครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2550ข) จึงได้กำหนดจิตลักษณะที่เป็นแกนกลาง 3 กลุ่ม(ภาพ 5) ได้แก่ 1) ความมีเหตุมีผล 2) การมีภูมิคุ้มกัน และ 3) คุณธรรมจริยธรรมในเชิงของการรับรู้คุณค่าที่ดี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ความมีเหตุมีผล

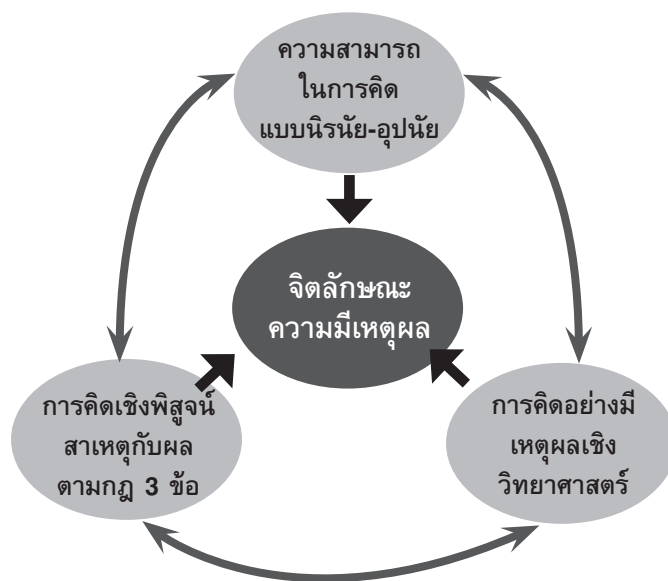
จากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความมีเหตุมีผล (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547; เกษม วัฒนชัย, 2548) หมายถึง ความสามารถในการตัดสินใจที่จะกระทำหรือไม่กระทำ โดยอาศัยการพิจารณา ไตร่ตรองให้รอบด้านเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความเชื่อว่า ตนได้รับความจริงที่น่าเชื่อถือเกี่ยวกับสาเหตุต่างๆ และผลของสาเหตุเหล่านั้น เพื่อการตัดสินใจว่า การกระทำต่อไปของตนจะส่งผลกระทบในด้านใดต่อใครบ้าง

ภาพ 5 การรวมตัวของดัชนีแกนทางจิต ระหว่าง กลุ่มจิตลักษณะด้านความมีเหตุมีผล กลุ่มจิตลักษณะด้านการมีภูมิคุ้มกัน และกลุ่มจิตลักษณะด้านคุณธรรมจริยธรรม

ในสาขาจิตวิทยาได้มีการศึกษาเกี่ยวกับความมีเหตุมีผลของมนุษย์ในหลายแบบที่สำคัญมี 3 แนวทาง (ภาพ 6)

โดยแนวทางแรก คือ การคิดเชิงพิสูจน์สาเหตุ-ผล หรือเรียกว่า **Causal reasoning** (Klahr & Simon, 2001) ซึ่งเป็นการคิดเชื่อมโยงในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่คิดว่าเป็นสาเหตุกับสิ่งที่คิดว่าเป็นผลของสาเหตุนั้น ซึ่งเป็นแบบแผนการคิดของนักวิชาการ นักวิจัย หรือนักวิทยาศาสตร์ เพื่อที่จะสืบค้นให้ได้ข้อเท็จจริง โดยการพิสูจน์ความเป็นสาเหตุและผลเช่นนี้ จะน่าเชื่อถือถ้าสามารถกระทำตามหลักและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ 3 ประการ (Rosenthal & Rosnow, 1991) ซึ่งเรียกว่า การพิสูจน์ความเป็นสาเหตุและผลตามกฎ ทางปรัชญา 3 ข้อ

ภาพ 6 องค์ประกอบเชิงสมมติฐานของความมีเหตุผล

ข้อแรก กฎการแปรเปลี่ยนไปด้วยกัน (Covariance rule) ซึ่งเป็นระดับการคิดเกี่ยวกับสาเหตุและผลในขั้นต้น นั่นคือ ความสามารถในการวิเคราะห์ได้ว่า ถ้าสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น อีกสิ่งหนึ่งก็เกิดด้วย ถ้าสิ่งแรกไม่ปรากฏ สิ่งที่สองก็ไม่ปรากฏไปด้วย หรือ สิ่งสองสิ่งที่มีค่าแปรเปลี่ยนไปตามกัน หรือแปรเปลี่ยนผกผันกัน ดังนั้น ถ้าสิ่งสองสิ่งมีการแปรเปลี่ยนไปตามกันเช่นนี้แล้ว สิ่งสองสิ่งนี้อาจมีความเกี่ยวข้องกันในเชิงสาเหตุและผลได้ แต่ในขั้นนี้ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า สิ่งใดเป็นสาเหตุของอีกสิ่งหนึ่ง จนกว่าจะพิสูจน์ว่าจริงตามกฎอีก 2 ข้อด้วย

ข้อสอง กฎการเกิดก่อน (Temporal precedence rule) เมื่อสิ่งสองสิ่งมีการแปรเปลี่ยนตามกันแล้ว การที่จะกล่าวว่าเป็นสาเหตุของอีกสิ่งหนึ่งได้ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นเกิดมาก่อน ส่วนสิ่งที่เกิดขึ้นทีหลังจะเป็นสาเหตุ สิ่งที่เกิดขึ้นก่อนไม่ได้ การพิสูจน์ในขั้นนี้เพียงกล่าวได้คร่าวๆ ว่า อะไรอาจเป็นสาเหตุของอะไรเท่านั้น

ข้อสาม กฎความเที่ยงตรงภายใน (Internal consistency rule) ซึ่งเป็นการพิสูจน์ว่า สิ่งที่เป็นสาเหตุของผลได้ จะต้องไม่มีสาเหตุอื่นมาทดแทนหรือมาบดบังอิทธิพลของสาเหตุนั้น

แนวทางที่สอง เป็นการศึกษาวิธีการคิดเหตุผลแบบนิรนัยหรืออุปนัย (Deductive and inductive reasoning) โดยการคิดแบบนิรนัย (Deductive reasoning) เป็นการนำหลักการหรือทฤษฎีที่ค้นพบไปใช้อธิบายในสถานการณ์เฉพาะต่างๆ ส่วนการคิดแบบอุปนัย (Inductive reasoning) เป็นการรวบรวมข้อเท็จจริงในสถานการณ์ที่หลากหลายมาสรุปรวมเป็นหลักการหรือทฤษฎีเดียว (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2547) ตลอดจนการจัดประเภทและการแยกประเภท (Multiple classification ตามทฤษฎี Piaget) การคิดเช่นนี้จะทำให้บุคคลมีความคิดที่เป็นระบบ สามารถเชื่อมโยงหาข้อพิสูจน์ความสัมพันธ์ต่างๆ ตลอดจนหลักการคิดเช่นนี้สามารถช่วยให้บุคคลสรุปข้อความรู้ใหม่ได้ในระดับหนึ่ง

แนวทางที่สาม การคิดอย่างมีเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific reasoning) ซึ่งพัฒนามาจากแนวการคิดแบบที่สอง โดย John Dewey ประกอบด้วยกระบวนการ 5 ขั้นตอน (Best, et al, 2003) ในการค้นหาความจริงด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ด้วยวิธีต่างๆ เช่น 1) การให้ความหมายที่ชัดเจนของสิ่งที่กล่าวถึง 2) ตั้งสมมติฐาน แล้วทดสอบสมมติฐานนั้นด้วยข้อมูลต่างๆ 3) เก็บรวบรวมข้อมูลอย่างระมัดระวังและควบคุมสาเหตุแทรกซ้อน เป็นต้น 4) ประมวลเพื่อหาข้อสรุป และ 5) ตรวจสอบผล

ดังนั้น จิตลักษณะด้านความมีเหตุมีผล อาจสามารถวัดได้จากการคิดอย่างน้อยใน 3 แนวทางที่ผ่านมา (โกศล มีคุณ, 2550) ได้แก่ 1) การคิดโดยการพิสูจน์กฎ 3 ข้อ 2) ความสามารถในการคิดแบบนิรนัย-อุปนัย และ 3) การคิดอย่างมีเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์

นอกจากนี้ ความมีเหตุมีผลยังมีความเกี่ยวข้องกับจิตลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่ง (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2550) คือ ความเชื่ออำนาจในตน (Belief in internal locus of control of reinforcement) ตามทฤษฎีของ Rotter (1966) เนื่องจากความเชื่ออำนาจในตนประกอบด้วย 2 องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ องค์ประกอบแรก ความสามารถในการทำนายความเป็นสาเหตุของผลๆ หนึ่งได้อย่างถูกต้องแม่นยำ (Predictability) และองค์ประกอบที่สอง ความเชื่อว่าตนสามารถควบคุมให้เกิดผลนั้นตามที่ต้องการได้ (Controllability) โดยการสร้างสาเหตุของผลนั้นขึ้นในปริมาณมาก ผลที่ต้องการก็จะเกิดได้มากตามไปด้วย ซึ่งตรงกับความเชื่อที่ว่า “ทำมาก ย่อมได้ผลมาก และ ทำน้อย ย่อมได้ผลน้อย” และ “ทำดี ย่อมได้ผลดี ตอบแทน และทำชั่ว ย่อมได้ผลชั่วตอบแทน” หรืออีกนัยหนึ่งคือ ความเชื่อเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมในทางพุทธศาสนานั้นเอง ซึ่งความเชื่อเช่นนี้เป็นไปตามหลักของการมีเหตุและมีผล

การมีภูมิคุ้มกัน

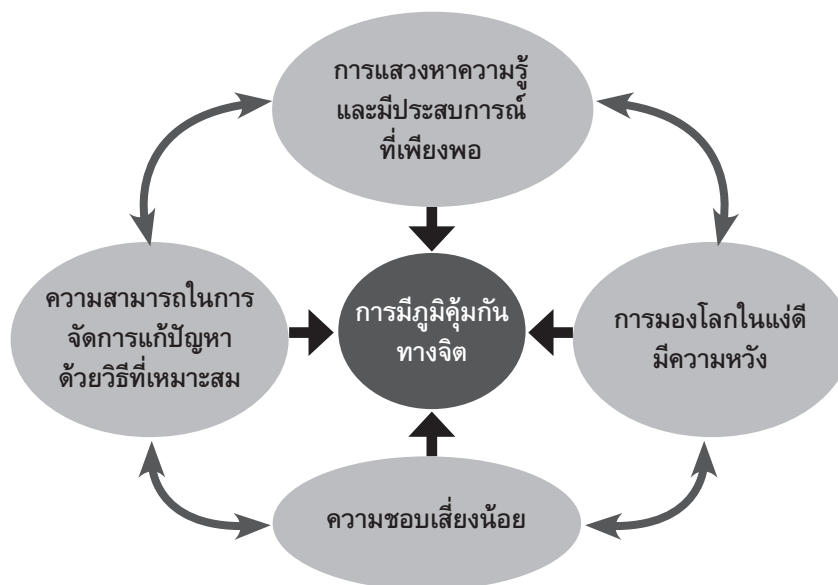
จากคำสุภาษิตที่ว่า “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว” ทำให้เห็นได้ว่า การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่นำปรารถนา เช่น พฤติกรรมด้านทานยาเสพติด พฤติกรรมป้องกันการเสี่ยงเอดส์ เป็นต้นนั้น เกิดจากการที่บุคคลนั้นมีจิตใจที่เข้มแข็ง หรืออาจเรียกว่า มีภูมิคุ้มกันภายในที่ดี ดังนั้น ภูมิคุ้มกันทางจิต จึงเป็นลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของการดำเนินตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตน หมายถึง การเตรียมตัวที่จะรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งที่เกิดขึ้นภายในและภายนอกที่จะขึ้นในอนาคต และเตรียมพร้อมที่จะรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนั้น (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547) ในปัจจุบันซึ่งเป็นยุคโลกาภิวัตน์ และกระแสนิยมนิยม บุคคลจึงควรมีภูมิคุ้มกันที่ดีเพื่อเตรียมตัวมิให้ตนเองตกเป็นเหยื่อการถูกชักจูงและคล้อยตามให้บริโภคนิยมจนเกินตัว

วงวิชาการด้านจิตวิทยาพฤติกรรมศาสตร์ในปัจจุบันกำลังมุ่งเน้นด้านการเสริมสร้างและป้องกัน (Positive psychology) เป็นหลักมากกว่าการแก้ไข (Disease model) (Seligman, et al, 2000) ดังนั้นจากสุภาษิตข้างต้น การสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรส่งเสริม การศึกษาเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตมีมานานแล้วในวงการจิตวิทยา ในทฤษฎีของ Freud ซึ่งกล่าวว่า บุคคลจะสร้างกลไกทางจิตหลายรูปแบบเพื่อป้องกันตน (Self-defense mechanisms) ซึ่งเป็นการป้องกันตนเองจากความรู้สึกนึกคิดที่ไม่น่าปรารถนา นอกจากนี้การสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตยังมีการศึกษากันมากในเชิงของทัศนคติ โดย McGuire (1969) และ Eagly & Chaiken, (1993) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการต้านทานการถูกชักจูง (Inoculation theory) ซึ่งอธิบายในแนวการปลูกถ่ายเชื้อเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเชื้อโรคนั้น การต้านทานการชักจูง สามารถกระทำได้โดยการให้ความรู้ ทักษะ และการสนับสนุน โดยให้บุคคลได้สร้างภูมิคุ้มกันโดยให้การโจมตีอย่างอ่อนเกี่ยวกับความเชื่อหรือความคิดในประเด็นที่สำคัญที่กระทบต่อความเชื่อหรือความคิดดั้งเดิมของตน เช่น โจมตีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับการเสพติด เป็นต้น ทำให้บุคคลนั้นเกิดคำถามหรือข้อสงสัยเกี่ยวกับคุณค่าและความรู้สึกเกี่ยวกับสารเสพติด บุคคลจึงต้องแสวงหาข้อมูลเพื่อมาหักล้างการโจมตีนั้น ทำให้เป็นการเพิ่มภูมิคุ้มกันเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ได้มากขึ้นเป็นลำดับ และเมื่อถูกโจมตีในเรื่องเดิมอีกในปริมาณที่มากขึ้น บุคคลจะสามารถหาทางเอาชนะการโจมตีที่รุนแรงนี้ได้ง่ายขึ้น

แนวทางในการพัฒนาภูมิคุ้มกันทางจิตตามทฤษฎี McGuire บุคคลควรเตรียมตนเองใน 5 ด้าน (งามตา วรินทร์านนท์, 2550) ได้แก่ 1) ใฝ่เรียนรู้ใฝ่รู้ เพื่อรวบรวมข้อมูลให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ เพื่อเป็น ขุมทรัพย์ทางปัญญาในการประกอบการตัดสินใจที่จะกระทำอย่างมีความรอบคอบและระมัดระวัง 2) วิเคราะห์และตีความเหตุการณ์ไปล่วงหน้าในหลายแง่มุมที่อาจเป็นไปได้ว่า เหตุการณ์ใดหรือบุคคลใดที่ อาจจู่โจมหรือชักนำตนเองและผู้อื่นให้ไปสู่การเหตุการณ์เสี่ยงอันตราย จึงต้องมีการเตือนตนเองและผู้อื่น ให้ระมัดระวัง 3) พิจารณาเจตนาของผู้โจมตีหรือวิเคราะห์ปัจจัยของการนำไปสู่เหตุการณ์เสี่ยง และหาทาง ลดความน่าเชื่อถือของบุคคลที่โจมตีหรือหาวิธีทางหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ที่จะนำไปสู่เหตุการณ์เสี่ยงนั้น 4) พยายามอนุรักษ์ภูมิคุ้มกัน โดยการเชื่อมโยงภูมิคุ้มกันเหล่านี้กับความเชื่อ คุณธรรม ค่านิยม และ จริยธรรมพื้นฐานที่ฝังามและมั่นคงของสังคม และ 5) แสวงหาการสนับสนุนทางสังคมจากบุคคลหรือกลุ่มที่ มีภูมิคุ้มกันเช่นเดียวกัน ซึ่งการเตรียมตัวในข้อ 1 ถึง ข้อ 4 เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตที่เป็นกลไกที่ เกิดภายในตัวบุคคล ส่วนข้อ 5 เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตโดยการสร้างกลไกจากสังคมภายนอก

จากแนวทางการเตรียมพร้อมโดยการสร้างภูมิคุ้มกัน 5 ด้านข้างต้น โครงการวิจัยแม่บท: การวิจัย และพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2550) ได้กำหนดองค์ประกอบที่สำคัญของจิต ลักษณะการมีภูมิคุ้มกันตนอย่างน้อย 4 ประการ (ภาพ 7) ได้แก่ 1) การแสวงหาความรู้และมีประสบการณ์ ที่ 2) การมองโลกในแง่ดี (ทำให้มีความหวัง) 3) ความชอบเสี่ยงน้อย และ 4) ความสามารถในการจัดการ กับปัญหาด้วยวิธีที่เหมาะสม

ภาพ 7 องค์ประกอบเชิงสมมติฐานของการมีภูมิคุ้มกันทางจิต

การรับรู้คุณความดี

ความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่ได้รับการสั่งสอนในวัฒนธรรมไทย เมื่อบุคคลรับรู้ว่าคุณค่าอื่นหรือสิ่งแวดล้อมได้ทำหรือมอบประโยชน์แก่ตนอย่างไรบ้าง เมื่อเราได้รับสิ่งที่ดีเหล่านี้ จึงรู้สึกถึงพระคุณหรือบุญคุณของคุณค่าหรือสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น โดยการตอบแทนพระคุณโดยการทำความดี ช่วยเหลือสนับสนุนตลอดจนจะไม่ทำร้ายทำลาย เบียดเบียน หรือเอาเปรียบบุคคลหรือสิ่งที่ทำประโยชน์แก่เรา เช่น เมื่อบุคคลรู้ว่า แม่น้ำได้ให้คุณประโยชน์ในการดำรงชีวิตให้มีความสุข โดยการให้น้ำดื่ม เป็นแหล่งอาหาร เส้นทางคมนาคม และแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ จึงรู้สึกถึงบุญคุณของทรัพยากรน้ำ และคิดที่จะใช้ทรัพยากรน้ำอย่างคุ้มค่าที่สุด โดยการใช้อย่างพอประมาณ ประหยัด และไม่ทำลายโดยการทิ้งสิ่งปฏิกูลลงไปในแม่น้ำลำคลองตลอดจนช่วยปกป้องและดูแลรักษาทรัพยากรน้ำต่อไป เป็นต้น จะเห็นได้ว่าความรู้สึกถึงบุญคุณจะนำไปสู่ความพอประมาณในการคิดหรือตัดสินใจที่จะกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดทั้งต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางด้านที่สร้างสรรค์เป็นประโยชน์

อย่างไรก็ตาม บุคคลมีการตัดสินใจว่าการกระทำแบบใดจะเป็นการกระทำที่มีบุญคุณต่อตนอย่างแท้จริง ซึ่งในขณะที่ประชาชนไทยกำลังประสบปัญหาเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องการมีบุญคุณ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในทางการเมืองและทางสังคมอย่างมากมาย ทฤษฎีทางจิตวิทยาที่สำคัญที่ระบุขั้นตอนการตัดสินใจของบุคคลซึ่งแสดงถึงระดับจริยธรรมของบุคคลนั้น โดยบุคคลที่ตัดสินใจเกี่ยวกับบุญคุณเพราะผลประโยชน์ตกอยู่แก่ตนหรือพวกพ้องเท่านั้น จะเป็นผู้มีจริยธรรมต่ำกว่าบุคคลที่ตัดสินใจเกี่ยวกับบุญคุณเพราะผลประโยชน์เกิดแก่ส่วนรวม เช่น ถ้าชาวบ้านเห็นว่าการแจกเงินเพื่อให้เลือกผู้สมัครคนหนึ่ง ถือเป็นบุญคุณที่ตนต้องตอบแทนโดยการไปเลือกผู้สมัครคนนั้น ชาวบ้านที่คิดเช่นนี้เป็นผู้มีจริยธรรมต่ำ หรือการมองว่า ผู้ที่เอาเงินมาแจกเป็นคนดี นานับถือ ทั้งๆ ที่เงินนั้นได้มาอย่างไม่ถูกต้อง

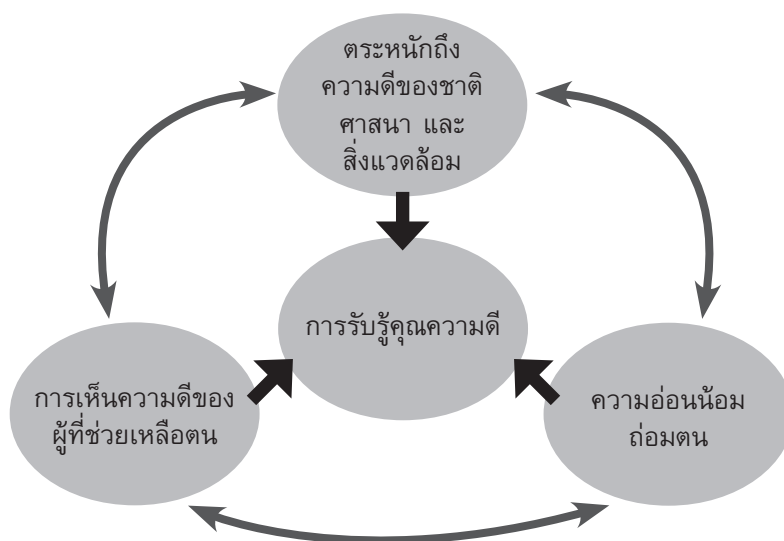
ทฤษฎีดังกล่าวนี้ คือทฤษฎีพัฒนาการทางเหตุผลเชิงจริยธรรมของ Kohlberg (1969) โดย Kohlberg ได้เสนอว่า พัฒนาการของเหตุผลเชิงจริยธรรม มี 6 ขั้น ดังตาราง 1

ตาราง 1 พัฒนาการทางจริยธรรมตามทฤษฎีของ Kohlberg (1969)

ระดับจริยธรรม และอายุ	ขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม
ระดับที่ 1 ก่อนกฎเกณฑ์ อายุ 2 - 10 ขวบ	ขั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการถูกลงโทษ ขั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล
ระดับที่ 2 ตามกฎเกณฑ์ อายุ 10 - 16 ปี	ขั้นที่ 3 หลักการทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น ขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่และกฎข้อบังคับในสังคมตาราง 1 (ต่อ)
ระดับที่ 3 เหนือกฎเกณฑ์ อายุ 16 ปี ขึ้นไป	ขั้นที่ 5 หลักการทำตามคำมั่นสัญญา ขั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล

จากทฤษฎีนี้จะเห็นว่า ผู้ที่รู้สึกสำนึกในบุญคุณเพียงบุคคลอื่นที่ช่วยตนไม่ถูกลงโทษ เช่น ถูกจับ เป็นต้น หรือ ที่ให้ในสิ่งที่ตนต้องการ เช่น เงิน ทอง ผลประโยชน์ต่างๆ เป็นต้น หรือ ที่ได้ช่วยเหลือพรรคพวกของตน จึงเห็นตามพรรคพวกว่าบุคคลนั้นเป็นคนดี ทั้งที่จริงแล้วอาจไม่จริง บุคคลที่รู้สึกสำนึกบุญคุณในลักษณะนี้จึงเป็นบุคคลที่มีจริยธรรมต่ำ ที่จะทำลายประเทศชาติ ศาสนา สถาบันต่างๆ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมเพียงเพราะการสำนึกบุญคุณอย่างไม่ถูกต้อง ที่เกิดปัญหาเช่นนี้เพราะเราสอนเฉพาะคุณธรรมที่ละตัว เช่น สอนว่าความกตัญญูต่อบุคคลเป็นสิ่งดี และความกตัญญูต่อชาติบ้านเมืองเป็นสิ่งที่ดีแต่เราไม่ค่อยได้เน้นย้ำว่า เมื่อต้องเลือกระหว่างกตัญญูต่อบุคคลกับกตัญญูต่อชาติ เราจะต้องเลือกกตัญญูต่อชาติ การศึกษาเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมแนวใหม่จะต้องสั่งสอนประชาชนรุ่นหลังในแนวใหม่เกี่ยวกับจริยธรรมมากกว่า การสอนคุณธรรมแต่ละตัว

ความรู้สึกถึงบุญคุณ (Gratitude หรือ Gratefulness) อาจประกอบด้วย (ภาพ 8) 1) การตระหนักว่าการช่วยเหลือหรือประโยชน์ที่ได้รับมีความสำคัญและมีคุณค่าสูง (McCullough, et al, 2001; Tester, et al., 1968) เมื่อบุคคลตกอยู่ในช่วงวิกฤตหรือประสบเหตุการณ์ยากลำบาก และต้องการความช่วยเหลือ จึงเห็นความสำคัญและคุณค่าของการช่วยเหลือนั้น 2) บุคคลที่มักหลงตนเองน้อย (Narcissism) มักเป็นผู้ที่รู้สึกถึงบุญคุณของคนอื่นได้ง่าย ให้อภัยบุคคลอื่น (Strelan, 2007) ไม่หยิ่งผยองคิดว่าตนเองเก่ง จนเห็นว่าการช่วยเหลือของบุคคลหรือสิ่งต่างๆ ไม่มีความจำเป็นหรือสำคัญ ความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นหนึ่งในสิบคุณธรรมที่สำคัญของหลักการทำงานตามรอยพระบาท (สุเมธ ดันติเวชกุล, 2549) ดังนั้น บุคคลที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนมาก จึงมักเป็นผู้ที่มีความรู้สึกถึงบุญคุณมากด้วย 3) การเห็นความดีของผู้อื่น ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับการมองโลกในแง่ดี โดยตีความหรือรับรู้ ว่า เขาทำสิ่งที่ดีงามและผู้ที่เข้ามาช่วยเหลือเรามีใช้ช่วยเหลือเพราะต้องการผลประโยชน์ที่ไม่เหมาะสม (McCullough, et al, 2001) และ 4) ความพร้อมที่จะตอบแทนบุญคุณ เมื่อบุคคลได้รับการช่วยเหลือหรือได้รับประโยชน์จากบุคคลหรือสิ่งแวดล้อม บุคคลผู้นั้นจะพยายามหาทางตอบแทนบุญคุณด้วยการไม่เบียดเบียนผู้มีพระคุณ ตลอดจนช่วยเหลือสนับสนุน และปกป้องสิ่งที่ทำประโยชน์แก่ตน ความพร้อมเช่นนี้จะทำให้บุคคลตัดสินใจที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งที่มีบุญคุณในทางพอประมาณ เช่น ใช้อย่างคุ้มค่า ใช้อย่างประหยัด ไม่เอาเปรียบ เป็นต้น

ภาพ 8 องค์ประกอบเชิงสมมติฐานของการรับรู้คุณความดี

คุณธรรมที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การมีคุณธรรมที่สูงส่งอื่นๆ คือ ความกตัญญู ความหมายของ ความกตัญญู ครอบคลุมทั้งทางด้านจิตและการกระทำ ในกลุ่มดัชนีแกนทางจิตจึงใช้แต่เพียงความหมายด้านจิตเท่านั้น และเรียกกลุ่มจิตลักษณะนี้ว่า “การรับรู้คุณความดี” ซึ่งมี 3 องค์ประกอบ ดังภาพ 8 ได้แก่ 1) การตระหนักถึงความดีของชาติ ศาสนา และสิ่งแวดล้อม 2) ความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่หยิ่งยโส ทนทน และ 3) การเห็นความดีของผู้ที่ช่วยเหลือ เช่น การมองเห็นความดีของผู้ที่ช่วยเหลือตน ถึงแม้ว่าตนอาจจะไม่เคยเอ่ยปากขอร้อง เป็นต้น

ดังนั้น กลุ่มดัชนีแกนที่กล่าวมานี้ ประกอบด้วยกลุ่มจิตลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) ความมีเหตุมีผล โดยเฉพาะจากการพิจารณาไตร่ตรองถึงสาเหตุที่แท้จริงของผลหนึ่งๆ 2) การมีภูมิคุ้มกันตน โดยมีความไม่เผลอไม่เผลอข้อมูลข่าวสารที่จะสามารถนำมาปรับใช้ในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่น่าปรารถนาต่างๆ ตลอดจนความสามารถในการระงับยับยั้งตนเองไม่ให้กระทำการที่เสี่ยงเป็นภัยต่อตนเองและผู้อื่น และ 3) การมีคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐานที่จะนำไปสู่คุณธรรมขั้นสูงต่อไป คือ การรับรู้คุณความดี หรือความกตัญญูนั่นเอง จิตลักษณะทั้งสามกลุ่มๆ ละ 3-4 ด้าน รวม 10 ตัวแปรเป็นจิตลักษณะที่ยังมีเครื่องมือวัดไม่มาก จึงต้องมีการสร้างเครื่องมือวัด โดยโครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) กำลังดำเนินการสร้างเครื่องมือวัดจิตลักษณะเหล่านี้ทั้งในเยาวชนและในผู้ใหญ่ เพื่อนำไปสู่การทบทวนเพื่อพิสูจน์ว่าเป็นสาเหตุทางจิตที่สำคัญของพฤติกรรมของคนดีและเก่งต่อไป

การประมวลองค์ความรู้ระหว่าง กลุ่มดัชนีเหตุ ของ กลุ่มดัชนีแกน

ในส่วนข้างต้นนี้ได้กล่าวถึงจิตลักษณะที่เป็นดัชนีแกนซึ่งเป็นเงื่อนไขทางจิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันได้แก่ การมีเหตุมีผล การมีภูมิคุ้มกันตน และการมีคุณธรรมจริยธรรม โดยเฉพาะการรับรู้คุณความดี ซึ่งเป็นกลุ่มดัชนีทางจิตที่สำคัญ จากภาพ 4 จะเห็นได้ว่า ดัชนีทางจิตเหล่านี้ถูกกำหนดให้เป็นดัชนีแกน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับดัชนีกลุ่มอื่นๆ คือ ดัชนีเหตุ และดัชนีผล ความเชื่อมโยงนี้จะต้องมีการพิสูจน์ว่ามีจริงหรือเกิดขึ้นจริง หรือมีความเป็นไปได้ที่จะพบความเชื่อมโยงเช่นนี้ จึงต้องมีการประมวลเอกสาร ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเสียก่อน เพื่อนำไปสู่การตั้งสมมติฐานความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเชิงเหตุต่างๆ และตัวแปรตามต่างๆ ในการพิสูจน์ความสัมพันธ์ในงานวิจัยในอนาคต ในส่วนนี้จึงประมวลเอกสารและผลการวิจัยที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเชิงเหตุของจิตลักษณะที่สำคัญ 3 กลุ่มนี้ โดยจะได้นำเสนอในสาเหตุ 2 ด้าน ได้แก่ ปัจจัยที่อาจเป็นสาเหตุด้านจิตลักษณะ และปัจจัยที่อาจเป็นสาเหตุด้านสถานการณ์ เพื่อเสนอแนะการวิจัยและการนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาคนไทยให้มีวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้มากยิ่งขึ้นในขั้นต่อไป

ปัจจัยที่อาจเป็นสาเหตุด้านจิตลักษณะของกลุ่มดัชนีแกน

เป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วว่า จิตลักษณะของบุคคลมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของบุคคล ดังนั้น จิตลักษณะบางประการอาจเป็นปัจจัยเชิงเหตุของกลุ่มดัชนีแกน ทั้ง 3 ประการข้างต้น โดยในส่วนนี้ได้ประมวลผลการวิจัยจำนวน 9 เรื่อง ที่ศึกษากลุ่มตัวอย่างตั้งแต่เด็กนักเรียนมัธยมศึกษาจนถึงผู้ใหญ่วัยทำงาน รวมมากกว่า 4,000 คน เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเชิงเหตุด้านจิตลักษณะกับตัวแปรตามที่มีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มดัชนีแกน 2 ประการคือ การมีภูมิคุ้มกันตน และความมีเหตุมีผล

จากตาราง 2 จะเห็นได้ว่า ปัจจัยเชิงเหตุด้านจิตลักษณะที่เด่นชัดของการมีภูมิคุ้มกันและควมมีเหตุมีผล คือ ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน โดยพบว่า ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนมีความสัมพันธ์กับการมีภูมิคุ้มกันใน 7 ผลวิจัย และมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยค่าเฉลี่ย เท่ากับ 0.33 สำหรับ ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนมีความสัมพันธ์กับการมีภูมิคุ้มกันในเชิงทัศนคติใน 4 ผลวิจัย และมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยค่าเฉลี่ย เท่ากับ 0.39 รวมทั้งลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนมีความสัมพันธ์กับการมีเหตุมีผลใน 4 ผลวิจัย และมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยค่าเฉลี่ย เท่ากับ 0.37

ส่วนความเชื่ออำนาจในตนโดยทั่วไป พบว่ามีความสัมพันธ์กับการมีภูมิคุ้มกันใน 6 ผลวิจัย และมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยค่าเฉลี่ย เท่ากับ 0.29 สำหรับความเชื่ออำนาจในตนโดยทั่วไปมีความสัมพันธ์กับการมีภูมิคุ้มกันในเชิงทัศนคติใน 4 ผลวิจัย และมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยค่าเฉลี่ย เท่ากับ 0.31

นอกจากนี้ สุขภาพจิตยังพบว่ามีความสัมพันธ์กับการมีภูมิคุ้มกันใน 8 ผลวิจัย และมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยค่าเฉลี่ย เท่ากับ 0.29 สุขภาพจิตยังมีความสัมพันธ์กับการมีภูมิคุ้มกันในเชิงทัศนคติใน 5 ผลวิจัย และมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยค่าเฉลี่ย เท่ากับ 0.26

ตาราง 2 การประมวลผลการวิจัย ปัจจัยเชิงเหตุด้านจิตลักษณะของกลุ่มดัชนีแกน

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่มตัวอย่าง (จำนวน)	ความสัมพันธ์ระหว่าง			กลุ่มเสี่ยงที่ดัชนีแกน
		ปัจจัยเชิงเหตุ	ดัชนีแกน	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (กลุ่มรวม)	
1. อนรรฆนงค์ เรียบร้อยเจริญ (2549)	นักเรียนมัธยม 3,5 (480)	1	การรับรู้ความเสี่ยงต่อการคุกคามทางเพศ (ภูมิคุ้มกัน)	0.06	1. นร.บิดา กศ.น้อย ($\leq$ ม.5) 2. นร.ฐานะดี (เงินเดือน > 2,000 บาท) 3. นร.ผลเรียนต่ำ ($\leq$ 3.09)
		3		0.25**	
		4		0.35**	
		5		-0.03	
		1	ทัศนคติที่ดีต่อการป้องกันตน (ภูมิคุ้มกันตน)	0.20**	1. นร.ฐานะดี (เงินเดือน > 2,000 บาท) 2. นร.ชั้น ม.5
		3		0.27**	
		4		0.23**	
		5		-0.15**	
2. สุมิตตรา เจริญพันธ์ (2545)	นักเรียนมัธยม 5 (524)	1	การรับรู้สาเหตุที่ทำให้ประสบความสำเร็จและล้มเหลว (ควมมีเหตุมีผล)	0.32**	1. นร.มารดา กศ.ต่ำ ($\leq$ 10 ปี)
		2		0.43**	
		3		0.26**	
3. สิริมล ชีระประทีป (2549)	นศ.อาชีวะหญิง ปวช., ปวส (501)	1	ทัศนคติที่ดีต่อพฤติกรรมรักนวลสงวนตัว (ภูมิคุ้มกัน)	0.42**	1. นศ.ที่ชอบเที่ยวสถานบันเทิง 2. นศ.ที่เคยมีเพศสัมพันธ์ 3. นศ. ปวส.
		2		0.27**	
		4		0.20**	
		6		0.66**	
		1	ความเชื่ออำนาจในตนเกี่ยวกับการรักนวลสงวนตัว (มีเหตุมีผล)	0.43**	1. นศ.ที่ชอบเที่ยวสถานบันเทิง 2. นศ. ปวส.
		2		0.15**	
		4		0.35**	
		6		0.63**	

ตาราง 2 การประมวลผลการวิจัย ปัจจัยเชิงเหตุด้านจิตลักษณะของกลุ่มดัชนีแกน (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่มตัวอย่าง (จำนวน)	ความสัมพันธ์ระหว่าง			กลุ่มเสี่ยงที่ดัชนีแกน
		ปัจจัยเชิงเหตุ	ดัชนีแกน	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ / ANOVA (กลุ่มรวม)	
4. สุกมลมุ่งพัฒนสุนทร (2546)	นักเรียนชายมัธยม 2 (504)	1	ความเชื่ออำนาจในตนในการรักษาสัตว์ (มีเหตุมีผล)	0.47**	1. นร.ชาย บิดา กศ.ต่ำ (≤ 4 ปี) 2. นร.ชายผลเรียนต่ำ (≤ 2.64)
		4		-0.02	
		7		0.50**	
		8		0.44**	
5. ธนะรัตน์ เก่งสกุล (2548)	นักเรียนมัธยม 2 (397)	1	ความใฝ่รู้ภาษาอังกฤษในเชิงทัศนคติที่ดี (ภูมิใจด้วยกัน)	0.37**	1. นร.ชาย 2. นร.ผลการเรียนต่ำ (≤ 2.72)
		2		0.42**	
		3		0.26**	
		4		0.18**	
6. ดวงกมล พรหมลักขโณ (2549)	นักเรียนมัธยม 5 (541)	1	ทัศนคติที่ดีต่อการดูแลสุขภาพตน (ภูมิใจด้วยกัน)	0.47**	1. นร.ชาย 2. นร.สายศิลป์
		4		0.29**	
		5		0.36**	
		6		0.59**	
		1	ความเชื่ออำนาจในตนในการดูแลสุขภาพ (มีเหตุมีผล)	0.28**	1. นร.ชาย 2. นร.สายศิลป์ 3. นร.บิดา กศ.ต่ำ (≤ 9 ปี)
		4		0.21**	
		5		0.31**	
		6		0.37**	
7. พระสุวรรณ ยมสีดา (2548)	นักเรียนมัธยม 3 (457)	1	ทัศนคติที่ดีต่อการดำรงชีวิตแบบพุทธ (ภูมิใจด้วยกัน)	0.50**	1. นร.ชาย 2. นร.ผลเรียนต่ำ (≤ 2.64) 3. นร.ที่ไม่ทำสมาธิ 4. นร.ที่ไม่ช่วยงานบ้าน
		2		0.28**	
		3		0.42**	
		4		0.38**	
8. รวิกาญจน์ เตือนดาว (2547)	พนักงานขสมก. (413)	1	การรับรู้สถานการณ์ร้ายในการขับขี่ (ภูมิใจด้วยกัน)	0.06	1. พนักงานอายุมาก (≤ 40 ปี)
		2		0.18**	
		5		-0.05	
9. ธวัชชัย ศรีพรงาม (2547)	พนักงานปั้นด้ายทอผ้า (485)	1	การรับรู้สภาพเสี่ยงในโรงงาน (ภูมิใจด้วยกัน)	0.28**	1. พนักงานอายุน้อย 2. พนักงานในบริษัทขนาดเล็ก 3. พนักงานที่ทำงานเป็นผลัด/กะ
		3		0.30**	
		4		0.31**	
		5		0.32**	

ปัจจัยเชิงเหตุด้านจิตลักษณะ

1 = ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน	2 = แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์	3 = ความเชื่ออำนาจในตนทั่วไป
4 = สุขภาพจิต	5 = ความรู้	6 = ค่านิยม
7 = เมตตากรุณา	8 = ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ	

สำหรับความรู้จากกล่าวได้ว่า ความรู้แนวโน้มที่มีปรากฏความสัมพันธ์ทางลบ (ทั้งมีและไม่มีนัยสำคัญ) กับตัวแปรที่เกี่ยวกับภูมิใจด้วยกันในทางลบเช่น การรับรู้ความเสี่ยงในการคุกคามทางเพศ ทัศนคติต่อการป้องกันตนจากการคุกคามทางเพศ และการรับรู้สถานการณ์ร้ายในการขับขี่ เป็นต้น แต่ในทางกลับกัน ความรู้มีความสัมพันธ์ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญกับตัวแปรที่เกี่ยวกับภูมิใจด้วยกันในทางบวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสุขภาพ เช่น ทัศนคติที่ดีต่อการดูแลสุขภาพตน การรับรู้สภาพเสี่ยงต่อสุขภาพร่างกายตนในการทำงานในโรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ ค่านิยมของบุคคลในเรื่องหนึ่งๆ ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลเห็นความสำคัญของเรื่องนั้น

มากกว่าเรื่องอื่นๆ เช่น เห็นความสำคัญเกี่ยวกับสุขภาพมากกว่าเรื่องอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งตัวแปรตัวนี้มีความใกล้เคียงกับทัศนคติ ตาราง 2 จะเห็นได้ว่า มีผลการวิจัย 2 เรื่อง ที่แสดงให้เห็นว่า ค่านิยมมีความสัมพันธ์ค่อนข้างสูงกับการมีภูมิคุ้มกันในเชิงทัศนคติ และการมีเหตุมีผลในเชิงของความเชื่ออำนาจในตน

สำหรับปัจจัยเชิงเหตุด้านจิตลักษณะของการมีคุณธรรมจริยธรรมนั้น ดุจเดือน พันธุนาวิน (2550) ประมวลผลการวิจัยปรากฏผลที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรก จิตลักษณะพื้นฐาน 3 ประการ มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของการมีเหตุผลเชิงจริยธรรม จิตลักษณะเหล่านี้ ได้แก่ การมีความเฉลียวฉลาด (ความสามารถในการรู้การคิดตามทฤษฎีของ Piaget) การมีสุขภาพจิตดี และการมีประสบการณ์ทางสังคมมาก ผลการวิจัยในประเทศไทยปรากฏผลที่สอดคล้องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ในนักเรียนชั้นประถมปลาย (โกศล มีคุณ, 2524) นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา (ดวงเดือน พันธุนาวิน และเพ็ญแข ประจวบปัจฉิก, 2524; ทวีวัฒน์ บุญชิต, 2546) วัยรุ่นและนิสิตนักศึกษา (สุดใจ บุญอารีย์, 2546; ศิริพร แยมินิล, 2530)

ในส่วนนี้จึงสรุปโดยรวมได้ว่าปัจจัยด้านจิตลักษณะที่สำคัญที่อาจจะเป็นสาเหตุของดัชนีแกน ได้แก่ ความสามารถทางการรู้การคิด ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน สุขภาพจิต ความเชื่ออำนาจในตน และประสบการณ์ทางสังคม นอกจากนี้ยังมีจิตลักษณะอื่นๆ ที่อาจเกี่ยวข้องกับดัชนีแกน เช่น แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น

ปัจจัยที่อาจเป็นสาเหตุด้านสถานการณ์ของกลุ่มดัชนีแกน

นอกจากปัจจัยเชิงเหตุด้านจิตลักษณะแล้ว ปัจจัยเชิงเหตุด้านสถานการณ์ภายนอกตัวบุคคลมีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของบุคคล ดังนั้นในส่วนนี้จึงจะได้ทำการประมวลผลการวิจัยด้านสถานการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องของกลุ่มดัชนีแกน โดยสถานการณ์แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านโรงเรียน และด้านสังคม

จากตาราง 3 ได้รวบรวมผลการวิจัยจำนวน 7 เรื่อง จะเห็นได้ว่า การอบรมเลี้ยงดูอย่างเหมาะสมจากผู้ปกครองทั้งในรูปแบบของการให้ความรักและการสนับสนุน การใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ ตลอดจนการอบรมปลูกฝังให้เป็นพุทธมามกะที่ดี มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างภูมิคุ้มกันและการมีเหตุมีผลมาก โดยเฉพาะภูมิคุ้มกันและความมีเหตุมีผลในเชิงบวก นอกจากจะอบรมอย่างถูกวิธีแล้ว การทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีก็ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีภูมิคุ้มกันตนของบุตรหลานด้วย สำหรับการอบรมสั่งสอนทางด้านเพศพบว่า การอบรมสั่งสอนในช่วงที่เด็กอายุค่อนข้างมากมีความสัมพันธ์ทางบวกกับกลุ่มดัชนีแกนเหล่านี้มากกว่าในช่วงที่เด็กอายุค่อนข้างน้อย

ตาราง 3 การประมวลผลการวิจัย ปัจจัยเชิงเหตุด้านครอบครัว กับ กลุ่มดัชนีแกน

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่มตัวอย่าง (จำนวน)	ความสัมพันธ์ระหว่าง		
		ปัจจัยเชิงเหตุ	ดัชนีแกน	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (กลุ่มรวม)
1. อนรรฆนงค์ เรียบร้อยเจริญ (2549)	นักเรียนมัธยม 3, 5 (480)	1	การรับรู้ความเสี่ยงต่อการคุกคามทางเพศ (ภูมิคุ้มกัน)	0.003
		2		-0.06
				-0.17* (ก.บิดา กศ.มาก)
				-0.14* (ก.ไม่มีพี่น้องหญิง)
		1	ทัศนคติที่ดีต่อการป้องกันตน (ภูมิคุ้มกันตน)	-0.04**
		2		0.15**

ตาราง 3 การประมวลผลการวิจัย ปัจจัยเชิงเหตุด้านครอบครัว กับ กลุ่มดัชนีแกน (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่มตัวอย่าง (จำนวน)	ความสัมพันธ์ระหว่าง		
		ปัจจัย เชิงเหตุ	ดัชนีแกน	ค่าสัมประสิทธิ์ สหสัมพันธ์ (กลุ่มรวม)
2. สุมิตตรา เจิมพันธ์ (2545)	นักเรียน มัธยม 5 (524)	3	การรับรู้สาเหตุที่ทำให้ประสบความสำเร็จ และล้มเหลว (มีเหตุมีผล)	0.42**
3. สิริมล ธีระประทีป (2549)	นศ.อาชีวะหญิง ปวช., ปวส (501)	1	ทัศนคติที่ดีต่อพฤติกรรมรักนวลสงวนตัว (ภูมิคุ้มกัน)	0.25**
		2		0.30**
		1	ความเชื่ออำนาจในตนเกี่ยวกับการรักนวล สงวนตัว (มีเหตุมีผล)	0.18**
		2		0.18**
4. สุกมล มุงพัฒนสุนทร (2546)	นักเรียนชาย มัธยม 2 (504)	1	ความเชื่ออำนาจในตนในการรักษาสัตว์ (มีเหตุมีผล)	0.41**
		5		0.37**
		6		0.40**
5. ธนะรัตน์ เก่งสกุล (2548)	นักเรียน มัธยม 2 (397)	1	ความใฝ่รู้ภาษาอังกฤษในเชิงทัศนคติที่ดี (ภูมิคุ้มกัน)	0.31**
		6		0.44**
6. ดวงมล พรหมลักขโณ (2549)	นักเรียน มัธยม 5 (541)	4	ทัศนคติที่ดีต่อการดูแลสุขภาพตน (ภูมิคุ้มกัน)	0.40**
		4	ความเชื่ออำนาจในตนในการดูแลสุขภาพ (มีเหตุมีผล)	0.41**
7. พระสวรรค์ ยมสีดา (2548)	นักเรียน มัธยม 3 (457)	5	ทัศนคติที่ดีต่อการดำรงชีวิตแบบพุทธ (ภูมิคุ้มกัน)	0.29**

ปัจจัยเชิงเหตุด้านครอบครัว

- 1 = อบรมเลี้ยงดู-รักสนับสนุน+ใช้เหตุผล 2 = อบรมสั่งสอนจากผู้ปกครอง 3 = การสนับสนุนจากผู้ปกครอง
4 = การเห็นแบบอย่างจากครอบครัว 5 = อบรมเลี้ยงดูแบบพุทธ 6 = การเห็นแบบอย่างจากครอบครัว

สำหรับสาเหตุด้านโรงเรียน ในส่วนนี้มีการวิจัยเพียง 3 เรื่องที่รวบรวมในตาราง 4 ปรากฏว่าเพื่อนเป็นบุคคลสำคัญที่เกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันและมีเหตุมีผล โดยผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า นักเรียนที่เห็นแบบอย่างที่ดีจากเพื่อนมาก ย่อมเป็นผู้ที่มีภูมิคุ้มกันในด้านต่างๆ มากด้วย เช่น ภูมิคุ้มกันด้านการรักษาสุขภาพ ภูมิคุ้มกันด้านการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายพอเพียงแบบพุทธ เป็นต้น นอกจากนี้ การได้รับอิทธิพลจากเพื่อนในทางที่ไม่ดีน้อย ยังทำให้นักเรียนเป็นคนที่มีเหตุมีผลมากด้วย

ในตาราง 5 ได้รวบรวมงานวิจัยที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่อาจเป็นสาเหตุทางด้านสังคมของกลุ่มดัชนีแกน จำนวน 5 เรื่อง ที่ศึกษาในกลุ่มตัวอย่างตั้งแต่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจนถึงผู้ใหญ่ทำงาน จะเห็นได้ว่า ในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนและนักศึกษานั้น สื่อทั้งในเชิงของการเปิดรับข่าวสารในด้านต่างๆ เช่น ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเพศ เป็นต้น และทางด้านการเห็นแบบอย่างจากสื่อมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มดัชนีแกน ส่วนในวัยผู้ใหญ่จะเห็นได้ว่า บุคคลรอบด้านโดยเฉพาะเพื่อนร่วมงานและหัวหน้า เข้ามามีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มดัชนีแกนมาก

ตาราง 4 การประมวลผลการวิจัย ปัจจัยเชิงเหตุด้านโรงเรียน กับ กลุ่มดัชนีแกน

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่มตัวอย่าง (จำนวน)	ความสัมพันธ์ระหว่าง		
		ปัจจัย เชิงเหตุ	ดัชนีแกน	ค่าสัมประสิทธิ์ สหสัมพันธ์ (กลุ่มรวม)
1. สุมิตตรา เจิมพันธ์ (2545)	นักเรียน มัธยม 5 (524)	1	การรับรู้สาเหตุที่ทำให้	0.31**
		2	ประสบความสำเร็จและล้มเหลว (มีเหตุมีผล)	0.20**
2. ดวงกมล พรหมลักขโณ (2549)	นักเรียน มัธยม 5 (541)	3	ทัศนคติที่ดีต่อการดูแลสุขภาพตน (ภูมิคุ้มกัน)	-0.40**
		3	ความเชื่ออำนาจในตนในการดูแลสุขภาพ (มีเหตุมีผล)	-0.29**
3. พระสวรรค์ ยมลีดา (2548)	นักเรียน มัธยม 3 (457)	2	ทัศนคติที่ดีต่อการดำรงชีวิตแบบพุทธ (ภูมิคุ้มกัน)	0.20**

ปัจจัยเชิงเหตุด้านโรงเรียน

1 = การรับรู้การปฏิบัติจากครู 2 = การเห็นแบบอย่างจากเพื่อน 3 = การรับอิทธิพลในทางที่ไม่ดีจากเพื่อน

ตาราง 5 การประมวลผลการวิจัย ปัจจัยเชิงเหตุด้านสังคม กับ กลุ่มดัชนีแกน

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่มตัวอย่าง (จำนวน)	ความสัมพันธ์ระหว่าง		
		ปัจจัย เชิงเหตุ	ดัชนีแกน	ค่าสัมประสิทธิ์ สหสัมพันธ์ (กลุ่มรวม)
1. สิริมล ธีระประทีป (2549)	นศ.อาชีวะหญิง ปวช., ปวส (501)	1	ทัศนคติที่ดีต่อพฤติกรรมรักนวลสงวนตัว (ภูมิคุ้มกัน)	0.53**
		2		0.54**
		1	ความเชื่ออำนาจในตนเกี่ยวกับการรักนวล สงวนตัว (มีเหตุมีผล)	0.42**
		2	ความเชื่ออำนาจในตนในการดูแลสุขภาพ (มีเหตุมีผล)	0.55**
2. สุกมล มุงพัฒนสุนทร (2546)	นักเรียนชาย มัธยม 2 (504)	1	ความเชื่ออำนาจในตนในการรักษาสัตว์ (มีเหตุมีผล)	0.52**
3. พระสวรรค์ ยมลีดา (2548)	นักเรียน มัธยม 3 (457)	3	ทัศนคติที่ดีต่อการดำรงชีวิตแบบพุทธ (ภูมิคุ้มกัน)	0.45**
4. รวิกาญจน์ เดือนดาว (2547)	พนักงาน ขสมก. (413)	4	การรับรู้สถานการณ์ยุ่งในการขับขี่ (ภูมิคุ้มกัน)	0.35**
		5		0.22**
5. ธวัชชัย ศรีพรงาม (2547)	พนักงาน ปั่นด้ายทอผ้า (485)	6	การรับรู้สภาพเสี่ยงในโรงงาน (ภูมิคุ้มกัน)	0.47**
		7		0.46**

ปัจจัยเชิงเหตุด้านสังคม

1 = การเปิดรับข่าวสารเฉพาะด้าน เช่น ด้านเพศ ด้านธรรมชาติ 2 = แหล่งยุ่ง
3 = การเห็นแบบอย่างจากสื่อ 4 = ปทัสถานทางสังคม 5 = การสนับสนุนจากเพื่อนร่วมงาน
6 = การเห็นแบบอย่างจากเพื่อนร่วมงาน 7 = การสนับสนุนทางสังคมจากหัวหน้า

การประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมของคนดีที่เก่ง

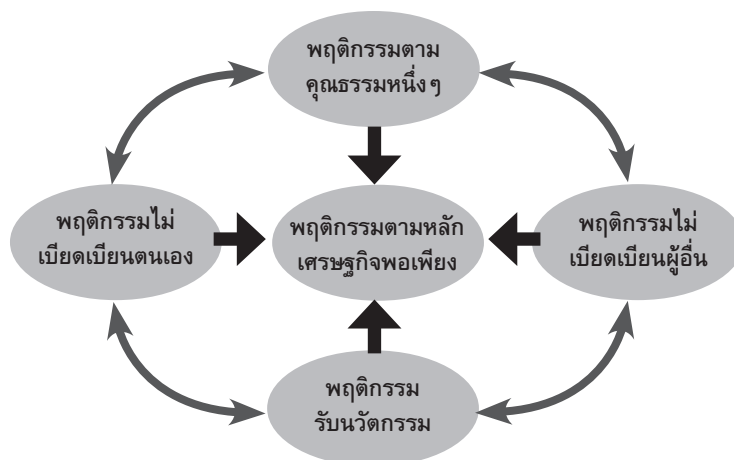
เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักปรัชญาที่ชี้แนวทางในการดำรงชีวิตของบุคคลโดยเน้น 3 คุณลักษณะ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547) ได้แก่ ประการแรก ความพอประมาณ ซึ่งสะท้อนถึงการปฏิบัติที่เป็นทางสายกลาง ซึ่งแสดงถึงการที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่ไม่หย่อนเกินไปหรือไม่ตึงเกินไป (สมพร เทพสิทธา, 2548) หรืออีกนัยหนึ่งคือ การไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น พฤติกรรมเหล่านี้แสดงถึงความพอดี ความเหมาะสมกับลักษณะของบุคคลนั้น เช่น วัย ฐานะ เพศ และรายได้ เป็นต้น ประการที่สอง ความมีเหตุผล ในการตัดสินใจที่จะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นการตัดสินใจที่เกิดจากความรอบรู้ ในปัจจัยหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง และความรอบคอบซึ่งเป็นการนำความรู้เหล่านั้นมาประมวลพิจารณาเพื่อการตัดสินใจ ตลอดจนการมีจริยธรรมเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจด้วย และประการที่สาม การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เป็นลักษณะที่สะท้อนถึงความพร้อมในการปรับตัวของบุคคลให้เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ใหม่ๆ ได้เป็นการปรับตัวเข้าสู่จุดสมดุลแห่งความพอเพียง

การประมวลองค์ความรู้ในส่วนนี้จึงจะได้ทำการประมวลในสองส่วนได้แก่ ส่วนแรกเป็นการประมวลเกี่ยวกับพฤติกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์ที่เรียกว่า พฤติกรรมของคนดีที่เก่ง และส่วนที่สอง เป็นการประมวลผลการวิจัยที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างดัชนีแกนกับพฤติกรรมของคนดีที่เก่ง ดังนี้

พฤติกรรมของคนดีที่เก่งในแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่มีความพอเพียงพอประมาณ มักเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนตนเอง รวมทั้งมีพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งควรหมายรวมไปถึงการมีพฤติกรรมตามหลักคุณธรรมที่ต่างต่าง ด้วย นอกจากนี้จากทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่เกี่ยวกับการจัดสรรที่ดินการทำกินทางด้านการเกษตร จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีนี้ได้เสนอแนวความคิดในการทำการเกษตรแบบผสมผสานหลายรูปแบบ จึงมีความเกี่ยวข้องกับการรับนวัตกรรมใหม่

ดังนั้น พฤติกรรมของคนดีที่เก่งเมื่อยึดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ภาพ 9) สามารถแบ่งเป็นกลุ่มพฤติกรรมที่สำคัญ 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) พฤติกรรมตามคุณธรรม เช่น การแสดงความเพียร ความพอประมาณ ความอดทน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความสามัคคี การประหยัดและการออม เป็นต้น

ภาพ 9 องค์ประกอบของพฤติกรรมของคนดีที่เก่ง ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2548)

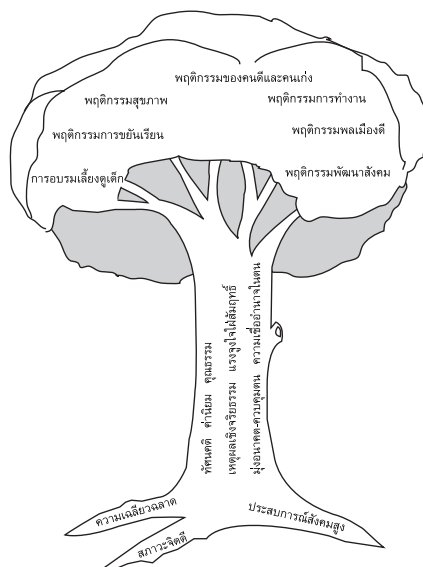
2) พฤติกรรมรับนวัตกรรม ซึ่งเป็นการแสดงถึง ความตระหนักของการเปลี่ยนแปลงมีการยอมรับนวัตกรรม แนวทาง หรือหลักการใหม่ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ ซึ่งจะส่งเสริมให้บุคคลมีความรอบรู้ในเรื่องราวต่างๆ รอบตัว 3) พฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงการทำลายทำร้ายตนเอง เช่น การอดออม การไม่ใช้จ่ายจนเกินตัว การดูแลสุขภาพของตนเอง การไม่เสพสารเสพติด การบริโภคสิ่งต่างๆ (เช่น อาหาร เทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร ฯลฯ) อย่างพอเหมาะพอควร เป็นต้น และ 4) พฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เช่น พฤติกรรมซื่อสัตย์ พฤติกรรมรับผิดชอบต่อบทบาท หน้าที่และสิทธิ เป็นต้น

ดังนั้นพฤติกรรมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งพฤติกรรมของบุคคล จึงมีสาเหตุที่สำคัญ

4 ประการตามหลักการรูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมด้วย

นอกจากนี้พฤติกรรมของบุคคลถูกควบคุมจากความรู้สึกนึกคิดที่เป็นจิตใจภายในตัวบุคคล ดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้ทำการรวบรวมผลการวิจัยและเสนอเป็นทฤษฎีที่อธิบายสาเหตุทางจิตใจที่ทำให้เกิดพฤติกรรมของคนดี-เก่ง-มีสุข ในคนไทย โดยได้เสนอทฤษฎีนี้ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 ในชื่อของ “ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม” (The Psychological Theory of Work and Moral Behavior) โดยในขณะนั้นได้เสนอจิตลักษณะที่สำคัญ 8 ประการที่พบจากผลการวิจัยของบุคคลตั้งแต่อายุ 6-60 ปี จำนวนหลายพันคน

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2538) เสนอว่า สาเหตุทางจิตใจที่สำคัญของพฤติกรรมที่น่าปรารถนาของคนไทย (ภาพ 10) ในรูปของต้นไม้ ซึ่งแบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนแรก คือ ราก ซึ่งมี 3 รากใหญ่ ซึ่งก็คือ จิตลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) สติปัญญา เป็นความสามารถทางการรู้การคิดของบุคคล (Intelligence) ซึ่งมีทฤษฎีที่สำคัญในการศึกษาส่วนนี้ คือ ทฤษฎีพัฒนาการทางการรู้การคิดของ Piaget (Piaget, 1966) 2) สุขภาพจิต (Mental health) เป็นความรู้สึกและการแสดงออกทางกายเกี่ยวกับวิตกกังวลของบุคคล และ 3) ประสบการณ์ทางสังคม (Social perspective taking) เป็นความรู้สึกเกี่ยวกับการเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) จิตลักษณะทั้งสามประการนี้เป็นพื้นฐานของส่วนที่ 2 ของต้นไม้ คือ จิตลักษณะอีก 5 ประการบนลำต้น และของส่วนที่สามของต้นไม้ คือ ดอกและผล

ภาพ 10 ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2538; 2548)

ส่วนที่สอง จิตลักษณะ 5 ประการ เป็นจิตลักษณะที่มีความสำคัญกับการเกิดพฤติกรรมของคนดี-เก่ง-มีสุข จิตลักษณะเหล่านี้ได้แก่ 1) ทศนคติ (Attitudes) คุณธรรม (Virtues) และค่านิยม (Values) โดยทศนคติ หมายถึง การเห็นประโยชน์-โทษ พอใจ-ไม่พอใจ และความพร้อมที่จะกระทำพฤติกรรมนั้น คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่มีประโยชน์ และ ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่สำคัญ ในบางกรณี คุณธรรมบางตัวเป็นทั้งคุณธรรมและค่านิยมไปพร้อมกัน เช่น ความรักสามัคคี เป็นสิ่งที่ดีงาม และมีความสำคัญเป็นต้น ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจิตลักษณะเหล่านี้ เป็นทฤษฎีจากต่างประเทศ เช่น ทฤษฎีการกระทำตามเหตุผล (Theory of Reasoned Action) และทฤษฎีการกระทำตามแผน (Theory of Planned Behavior) ตลอดจนหลักธรรมะต่างๆ ทางพุทธศาสนาด้วย 2) เหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral reasoning ability) เป็นเจตนาของการกระทำพฤติกรรมที่เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของตน ทฤษฎีที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง เช่น ทฤษฎีพัฒนาการของเหตุผลเชิงจริยธรรมของ Kohlberg (Kohlberg, 1976) 3) ลักษณะมุ่งอนาคต-ควบคุมตน (Future orientation and self-control) เป็นความสามารถในการคาดการณ์ไกล การวางแผนอย่างรอบคอบระมัดระวัง และการมีทักษะความสามารถในการควบคุมตนให้กระทำตามสิ่งที่ตนเองตั้งเป้าหมายไว้จนสำเร็จบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ทฤษฎีที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง เช่น ทฤษฎี Goal Setting ของ Locke และคณะ (1992) ทฤษฎีของ Mahoney และ Thoresen (1974) เป็นต้น 4) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Need for achievement) เป็นความมานะบากบั่นฝ่าฟันอุปสรรค โดยไม่ย่อท้อ เพื่อกระทำให้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เช่น ทฤษฎีแรงจูงใจ ของ McClelland (1974) เป็นต้น และ 5) ความเชื่ออำนาจในตน (Belief in internal locus of control of reinforcement) (Rotter, 1966) ซึ่งเป็นความเชื่อของบุคคลว่า ผลที่ตนกำลังได้รับนั้น ไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลเสีย เป็นผลที่เกิดจากการกระทำของตน มิใช่เกิดจากโชคเคราะห์ ความบังเอิญ หรือเกิดจากอำนาจของอื่น ซึ่งอาจเปรียบได้กับความเชื่อที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” หรือ “ทำดีมาก ย่อมได้ผลดีมาก ทำดีน้อย ย่อมได้ผลดีน้อย” นั่นเอง

ส่วนที่สาม เป็นส่วนของ ดอกและผล ที่แสดงพฤติกรรมที่น่าปรารถนาของคนดีและคนเก่งที่มีความสุขหรืออีกนัยหนึ่งก็คือพฤติกรรมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วย 4 กลุ่มพฤติกรรม 1) พฤติกรรมการไม่เบียดเบียนตนเอง เป็นพฤติกรรมที่บุคคลแสดงถึงการเห็นคุณค่าของตนเอง ไม่ทำร้ายหรือทำลายตนเอง เช่น พฤติกรรมการดูแลสุขภาพตน พฤติกรรมฉลาดเลือกกิน พฤติกรรมเบญจธรรม พฤติกรรมไม่เล่นอบายมุข พฤติกรรมหลีกเลี่ยงสารเสพติด เป็นต้น 2) พฤติกรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นพฤติกรรมที่บุคคลแสดงถึงการเห็นคุณค่าของผู้อื่น ไม่ทำร้ายหรือทำลายผู้อื่น เช่น พฤติกรรมซื่อสัตย์ พฤติกรรมกระทำอย่างมีมารยาท (เช่น ขับขี่ การใช้เทคโนโลยีต่างๆ ฯลฯ) พฤติกรรมสุภาพบุรุษ พฤติกรรมไม่ก้าวร้าว เป็นต้น 3) พฤติกรรมรับผิดชอบต่อหน้าที่ เป็นพฤติกรรมของคนดีที่มีความสามารถในการทำงาน เช่น พฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างเหมาะสม พฤติกรรมการทำงาน/การเรียน พฤติกรรมเคารพกฎระเบียบ เป็นต้น และ 4) พฤติกรรมพัฒนา ซึ่งแสดงถึงการปรับตัวตามสถานการณ์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามกาลเทศะ เช่น พฤติกรรมพัฒนาตนเอง พฤติกรรมปรับตัว พฤติกรรมเอาชนะ/หลีกเลี่ยงภัยต่างๆ และพฤติกรรมไม่ประมาท เป็นต้น

ปัจจัยเชิงเหตุตามแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์ของพฤติกรรมของคนตีที่เก่ง

นักวิชาการในประเทศไทยหลายท่าน (เช่น โกศล มีคุณ, 2550; งามตา วรินทร์านนท์, 2550, อุบล เลี้ยววาริณ, 2550; ดุจเดือน พันธมนาวิน, 2550) ได้ประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุของความเป็นอยู่แบบพอเพียงและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้นำเสนอปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมของบุคคลตามรูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม โดยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติขั้นสูง เช่น การวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบสามทาง การวิเคราะห์แบบถดถอยพหุคูณ เป็นต้น ในส่วนนี้ได้ประมวลปัจจัยเชิงเหตุทั้งทางด้านจิตใจและสถานการณ์ของพฤติกรรมคนตีที่เก่ง 4 ด้าน ดังนี้

จากตาราง 6 เป็นการรวบรวมผลวิจัยที่สำคัญเกี่ยวกับพฤติกรรมตามคุณธรรมจริยธรรม เช่น พฤติกรรมเบียดเบียน พฤติกรรมก้าวร้าว พฤติกรรมการอดออม เป็นต้น รวมจำนวน 8 เรื่อง ที่ศึกษา กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นจนถึงนักศึกษาระดับปริญญาตรี รวมมากกว่า 3,500 คน ซึ่งจะเห็นได้ว่า มีงานวิจัย 4 เรื่อง (เรื่องที่ 2-5) ปรากฏว่า ตัวทำนายชุดจิตลักษณะพื้นฐานสามารถทำนายพฤติกรรมได้มากกว่าตัวทำนายชุดสถานการณ์ โดยสรุปแล้วตัวทำนายด้านจิตลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ คือ การยึดหลักทางศาสนา ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน และสุขภาพจิตดี ส่วนตัวทำนายที่สำคัญด้านสถานการณ์ คือ ปทัสถานทางสังคม การสนับสนุนจากคนรอบข้าง และการเห็นแบบอย่างจากคนรอบข้าง เมื่อใช้ตัวทำนายด้านจิตลักษณะพื้นฐานและสถานการณ์มาร่วมกันทำนายพฤติกรรมกลุ่มนี้ สามารถทำนายได้ระหว่าง 5.7% ถึง 63% โดยมีตัวทำนายที่สำคัญโดยสรุป คือ ทศนคติที่ดีต่อพฤติกรรม สุขภาพจิต ปทัสถานทางสังคม การสนับสนุนทางสังคม การเปิดรับข่าวสารในด้านต่างๆ ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนและการเห็นแบบอย่างที่ดีจากคนรอบข้าง ส่วนกลุ่มบุคคลที่เสี่ยงต่อการมีพฤติกรรมตามคุณธรรมจริยธรรมน้อยกว่ากลุ่มบุคคลประเภทตรงข้าม คือ เพศชายในทุกระดับ และ นักเรียนที่มีผลการเรียนต่ำ ส่วนเพศหญิงเป็นกลุ่มเสี่ยงเฉพาะพฤติกรรมการอดออมเงิน

การประมวลผลการวิจัยปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมรับนวัตกรรม ในตาราง 7 มีเพียง 3 งานวิจัย กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีและครู มากกว่า 1,000 คน ผลที่พบคล้ายกับผลในกลุ่มพฤติกรรมตามคุณธรรมจริยธรรม คือ งานวิจัย 2 ใน 3 เรื่อง ให้ผลว่า ตัวทำนายชุดจิตลักษณะพื้นฐานสามารถทำนายพฤติกรรมได้มากกว่าตัวทำนายชุดสถานการณ์ โดยรวมแล้วตัวทำนายด้านจิตลักษณะพื้นฐานสามารถทำนายพฤติกรรมเหล่านี้ได้ระหว่าง 4% ถึง 36% ส่วนตัวทำนายด้านสถานการณ์ทำนายได้ระหว่าง 5% ถึง 24% เมื่อใช้ตัวทำนายด้านจิตลักษณะพื้นฐานและสถานการณ์มาร่วมกันทำนายพฤติกรรมกลุ่มนี้ สามารถทำนายได้ระหว่าง 10% ถึง 53% โดยมีตัวทำนายที่สำคัญที่พบสอดคล้องกัน คือ ทศนคติที่ดีต่อพฤติกรรม นอกจากนี้ เพศชายและบุคคลที่มีฐานะไม่ดี มักเป็นกลุ่มบุคคลที่เสี่ยงต่อการมีพฤติกรรมรับนวัตกรรมอย่างเหมาะสมน้อย

สำหรับปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมการไม่เบียดเบียนตนเอง ซึ่งครอบคลุมถึงการดูแลตนเองด้านสุขภาพไม่ให้เจ็บป่วย บริโภคอย่างถูกต้องเหมาะสม การรักษาระเบียบวินัยในการเรียน หลีกเลี่ยงการเสพสารเสพติดต่างๆ และป้องกันตนเองจากภัยทางเพศ ได้ถูกรวบรวมไว้ในตาราง 8 ที่ประกอบด้วยผลงานวิจัย 7 เรื่อง ที่ศึกษาตั้งแต่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจนถึงข้าราชการสูงวัยใกล้เคียงอายุราชการ รวมกลุ่มตัวอย่างมากกว่า 4,000 คน โดยพบผลที่สอดคล้องกับข้างต้นว่า ตัวทำนายชุดจิตลักษณะพื้นฐานสามารถทำนายพฤติกรรมได้มากกว่าตัวทำนายชุดสถานการณ์ ยกเว้นพฤติกรรมหลีกเลี่ยงสารโทษ เช่น เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ เป็นต้น ที่พบว่าชุดสถานการณ์สามารถทำนายได้สูงกว่าชุดจิตลักษณะพื้นฐานในทั้งสองงานวิจัย (เรื่องที่ 4 และ 5) ตัวทำนายที่สำคัญที่ปรากฏบ่อยๆ เช่น ทศนคติที่ดีต่อ

ตาราง 6 การประมวลผลการวิจัยปัจจัยเชิงเหตุของกลุ่มพฤติกรรมตามคุณธรรมจริยธรรม

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่ม ตัวอย่าง (จำนวน)	พฤติกรรม	ผลการวิจัย จาก ANOVA	ผลการวิจัยจาก MRA (เรียงตามลำดับตัวทำนาย)						กลุ่มเสี่ยง
			One-Way (IV1 มาก DV>IV1 น้อย)	ชุดจิต ลักษณะ		ชุดจิต สถานการณ์		ชุดจิตลักษณะ ร่วมกับ สถานการณ์		
				% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย	ตัว ทำนาย	
1. กมลวรรณ สุวรรณโชติ (2548)	นักศึกษา ปริญญาตรี (441)	พญ.เสริมสร้าง เพื่อน	4,9,C,I,R	30-42	9	39-52	I,C,R,S	51-63	4,I,C,S	1. นศ.ชาย 2. นศ.ลูกคนแรก 3. นศ.สายวิทย์
		พญ.ป้องกัน เพื่อนในทาง ที่ไม่ดี	4,9,C,I,R	17-42	9,3,S	28-46	C,I	36-53	C,3,2,I, 9,D,S (D β ติดลบ)	1. นศ.ชาย
2. ศุภชัย สุพรรณทอง (2544)	นักศึกษา ปริญญาตรี (504)	พญ.ไปเลือกตั้ง อย่างมี จริยธรรม	1,3,2, 4,5,13,15, C,H	25-42	5,4,13, 15	6-15	H,C,K	25-35	5,H, 4,13, 15	1. นศ.อายุน้อย 2. นศ.ใน กทม.
3. พระสวรรค์ ยมสีดา (2548)	นักเรียน มัธยม 3 (457)	พญ.กินอยู่ แบบพุทธ	1,U	6-21	1,7,3,1	5-12	U,E	17-34	4,7, E,3,1	1. นร.ชาย
4. รสนันท์ ณ นคร (2550)	นักเรียน มัธยม 2 (480)	พญ.การอ อมเงิน	1,2,4,A,H	7-38	2,1,7	15-26	D/ E,A,H	27-46	17,4, H,7,1	1. นร.หญิง 2. นร.ผลเรียนต่ำ (≤ 2.81) 3. นร.ฐานะดี
5. พิชัย มณีรักษ์ (2547)	นักเรียน มัธยม 3 (346)	พญ.เบญจธรรม	Q,S,T	22-48	1,7,9	26-40	Q,T,S	38-62	4,1, 16,7 (16 β ติดลบ)	1. นร.ชาย 2. นร.ผลเรียนต่ำ (≤ 3.00)
6. สุจินดา มุลผล (2548)	นักเรียน มัธยม 3 (450)	พญ.กตัญญู กตเวที	1,3,1,K,T	16	9					
7. คมนา วัชรานันท์ (2546)	นักศึกษา ปริญญาตรี (360)	พญ.อาสา	3,1,5,15, D/E,I					5.7	V,I	
8. พระมหาไชยา กาละบัณัษ (กำลังดำเนิน การ)	นักเรียน อาชีวะชาย (645)	พญ.สุภาพ เรียบง่าย	1,3,1,4,5, 7,8,A, D/E,G,K					59	3,2, G,4,8, D/E,1	1. นร.ผลเรียนต่ำ 2. นร.คสพ.ดีน้อย กับผู้ปกครอง 3. นร.คค.มีปัญหา

ตัวทำนายชุดจิตลักษณะ

1 = ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน	2 = แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์	3 = 3.1 ความเชื่ออำนาจในตนทั่วไป / 3.2 เฉพาะด้าน
4 = ทศนคติที่ดีต่อพฤติกรรม	5 = เหตุผลเชิงจริยธรรม	6 = ความสามารถในการรู้การคิด
7 = สุขภาพจิตดี	8 = ประสบการณ์ทางสังคม	9 = ยึดหลัก/ปฏิบัติทางศาสนา
10 = เครียด	11 = ความรู้	12 = ประสิทธิภาพแห่งตน
13 = ค่านิยม	14 = การปรับตัวทางจิตสังคม (Ego 567)	15 = การบรรลุเอกลักษณ์แห่งอีโก้
16 = ทศนคติต่อความก้าวร้าว	17 = ความตั้งใจ/ความพร้อม	

ตัวทำนายชุดสถานการณ์

A = อบรมเลี้ยงดู-รักสนับสนุน-ให้เหตุผล	B = อบรมสั่งสอนจากคนรอบข้าง	C = ปทัสถานทางสังคม
D = การเห็นแบบอย่างจากครอบครัว	E = การเห็นแบบอย่างในโรงเรียน	F = การรับรู้สภาพเสี่ยง
G = สภาพแวดล้อม	H = การเปิดรับข่าวสารเฉพาะด้าน	I = การสนับสนุนทางสังคมจากคนรอบข้าง
J = การรับรู้ความสามารถในการควบคุมพญ.	K = ความสัมพันธ์กับนักเรียนลูกน้อง	L = การสนับสนุนจากหน่วยงาน
M = กิจกรรมเหมาะที่เข้าร่วมกับผู้อื่น	N = สภาพการทำงาน	O = ผลการเรียน
P = ระดับการศึกษา	Q = การปฏิบัติทางศาสนา/การเรียนรู้ศาสนา	R = ยอมรับจากคนรอบข้าง
S = เลือกคบเพื่อนอย่างเหมาะสม	T = อบรมแบบพุทธ	U = การเห็นแบบอย่างจากสื่อ
V = ปริมาณการเรียนรู้ทางสังคมศาสตร์		

ตาราง 7 การประมวลผลการวิจัยปัจจัยเชิงเหตุผลกลุ่มพฤติกรรมรับนวัตกรรม

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่ม ตัวอย่าง (จำนวน)	พฤติกรรม	ผลการวิจัย จาก ANOVA			ผลการวิจัยจาก MRA (เรียงตามลำดับตัวทำนาย)						กลุ่มเสี่ยง
			One-way (IV1 มาก DV> IV1 น้อย)	Two-way (IV1,2 มาก DV> IV1,2 น้อย)	Three-way (IV1,2,3 มาก DV> IV1,2,3 น้อย)	ชุดจิต ลักษณะ		ชุดจิต สถานการณ์		ชุดจิตลักษณะ ร่วมกับ สถานการณ์		
						% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย	ตัว ทำนาย	
1. ดุจเดือน พันธุ์มณีนวีน และ อัมพร ม้านอง (2547)	ครุฑนิเทศาสตร์ ระดับมัธยม (595)	พญ.รับ นวัตกรรม	1,2,3, 4,8,9, E,D,F	D+E- ครูอบรม มาก 3+F - ครูอายุ น้อย, กศ.สูง, ฐานะสูง	1+4+9 -กศ.สูง	22-36	2,3,1, 8	14-24	E,D	32-53	4,2, 9,3	1. ครูฐานะต่ำที่ได้รับ การอบรมน้อย 2. ครู กศ.ต่ำ 3. ครูชาย
2. นรา จันชนะกิจ (2548)	นักศึกษา ปริญญาตรี (365)	พญ.ใช้มือถือ อย่างมี ประโยชน์				5-24	6,8	5-17	A,B	10-43	4,6,7	1. นศ.ชาย
3. ดวงกมล ทรัพย์พิทยากร (2547)	นักศึกษา ปริญญาตรี (403)	พญ.ใช้ อินเทอร์เน็ต อย่างเป็น ประโยชน์	4			4 -13	1,5	8-24	G,A	10-27	G,C,5	1. นศ.ฐานะไม่ดี 2. นศ.ใช้เฉลี่ยต่อ วันน้อย

ตัวทำนายชุดจิตลักษณะ

1 = ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน	2 = แรงจูงใจไม่ล้มฤทธิ์	3 = ความเชื่ออำนาจในตนทั่วไป
4 = ทักษะคิดที่ดีต่อพฤติกรรม	5 = เหตุผลเชิงจริยธรรม	6 = ความรู้
7 = สุขภาพจิตดี	8 = ประสบการณ์ทางสังคม	9 = ประสิทธิภาพแห่งตน

ตัวทำนายชุดสถานการณ์

A = ปทัสถานทางสังคม	B = การเห็นแบบอย่างจากครอบครัว	C = การเห็นแบบอย่างในโรงเรียน/หน่วยงาน
D = การสนับสนุนทางสังคมจากคนรอบข้าง	E = ความสัมพันธ์กับนักเรียน/ลูกน้อง	F = การสนับสนุนจากหน่วยงาน
G = ประสบการณ์เดิม	H = การเปิดรับข่าวสารเฉพาะด้าน	I = การรับรู้ความสามารถในการควบคุมพฤติกรรม

พฤติกรรม ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน ความรู้ การรับรู้ความเสี่ยง การเปิดรับข่าวสาร เป็นต้น สำหรับกลุ่มบุคคลที่มีความเสี่ยงต่อการมีพฤติกรรมที่เบียดเบียนตนเองมาก ได้แก่ เพศชายตั้งแต่ระดับนักเรียนจนถึงข้าราชการใกล้ชิด ซึ่งเป็กลุ่มเสี่ยงโดยเฉพาะพฤติกรรมการบริโภค ส่วนนักเรียนที่ฐานะดีมักเป็นกลุ่มเสี่ยงเกี่ยวกับพฤติกรรมการหลีกเลี่ยงสารพิษและพฤติกรรมป้องกันตนจากการคุกคามทางเพศ สำหรับบุคคลวัยทำงานที่มีการศึกษาน้อยมักมีความเสี่ยงเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารและสารมีโทษ

สำหรับตาราง 9 ซึ่งเป็นการประมวลผลวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งครอบคลุมถึงการมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนกระทำต่อผู้อื่น สิ่งแวดล้อม หรือส่วนรวม ในส่วนนี้ได้รวมผลการวิจัยจำนวน 8 เรื่อง ตัวทำนายด้านจิตลักษณะพื้นฐานสามารถทำนายกลุ่มพฤติกรรมนี้ได้ตั้งแต่ 20% ถึง 54% โดยสรุปตัวทำนายที่สำคัญคือ ลักษณะมุ่งอนาคต ควบคุมตน การมีความเชื่อและยึดหลักทางศาสนา สุขภาพจิตดี การมีประสบการณ์ทางสังคมสูง (มีความสามารถในการเอาใจเขามาใส่ใจเรา) และมีค่านิยมที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนตัวทำนายด้านสถานการณ์สามารถทำนายกลุ่มพฤติกรรมนี้ได้ระหว่าง 8% ถึง 52% โดยสรุปตัวทำนายที่สำคัญคือ การเห็นแบบอย่างที่ดีจากคนรอบข้าง การได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนและใช้เหตุผล การเปิดรับข่าวสาร การรับรู้ปทัสถานของสังคม สำหรับกลุ่มบุคคลที่เสี่ยง ผลการวิจัยยังปรากฏผลที่ยังบ่งชี้เช่นเดียวกับกลุ่มพฤติกรรมข้างต้นว่า เพศชาย หรือ บุคคลที่มีฐานะต่ำ หรือ บุคคลที่มีผลการเรียนต่ำ มักเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการมีพฤติกรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่นน้อย

ตาราง 8 การประมวลผลการวิจัยกลุ่มพฤติกรรมไม่เบียดเบียนตนเอง (สุขภาพ, เพศ, การบริโภค, เรียน) ในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่ม ตัวอย่าง (จำนวน)	พฤติกรรม	ผลการวิจัยจาก MRA (เรียงตามลำดับตัวทำนาย)						กลุ่มเสี่ยง	
			One-Way (IV1 มาก DV>IV1น้อย)	ชุดจิต ลักษณะ		ชุดจิต สถานการณ์		ชุดจิตลักษณะ ร่วมกับ สถานการณ์		
				% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย		ตัว ทำนาย
1. อนุธรรมนงค์ เรียบร้อยเจริญ (2549)	นักเรียนหญิง มัธยม 3 และ 5 (480)	พญ.ป้องกันตน จากการคุกคาม ทางเพศ	1, 4, B, F	26-43	4, 1, 11, 7 (11 β ติดลบ)	14-25	F, H	32 -45	4, F, 1, 11 (11 β ติดลบ)	1. นร.บิดา กศ.น้อย 2. นร.ฐานะดี 3. นร.ม.5 4. นร.ผลเรียนต่ำ
2. รุจิเรศ พิชิตานนท์ (2546)	นักเรียน มัธยม 5 (650)	พญ.ผลาด เลือกกิน	1,3,A,D,H	19-32	4,1	16-25	M,H,D,	22-33	4,1, M,H	1. นร.ชาย
3. พรรณราย พิทักษ์เจริญ (2543)	ข้าราชการอายุ 50-60 ปี (300)	พญ.ปรับตัว ด้านการกิน	I	44-53	4,11,1	2-17	N, I	44-57	4,11, 1,I	1. ข.ชาย
4. อุบล เลี้ยววาริณ (2534)	ผู้ปฏิบัติงานใน โรงพยาบาลและ โรงงาน อายุ 18-45 ปี (335)	พญ.การกิน		11-22	4,3	2-15	L,P	14-29	4,L,3	1. กศ.ระดับประถม
		พญ.หลีกเลี่ยง สารพิษ		10-30	4,3	12-39	L,6	22-50	6,4,L	1. กศ.ระดับประถม 2. อายุมาก
5. ดวงมล พรหมลักษณ์ (2549)	นักเรียน มัธยม 5 (541)	พญ.ผลาด เลือกกิน	1,4,11,H	22-35	8,1,7	21-38	M,H	29-45	3,4,M,1, H	1. นร.ชาย 2. นร.สายศิลป์
		พญ.หลีกเลี่ยง สารพิษ	1,4,11,H	26-42	8,1,7	38-53	M,H,D	42-57	M,E, 1,D	1. นร.ชาย 2. นร.ฐานะดี
6. จิรวัฒนา มั่นยืน และ รุ่งทิพย์ สมานทิพย์ (2546)	นักเรียน มัธยมศึกษา (1,176)	พญ.ขาดเรียน	1,4,A,G	34-44	4,1 (4 β ติดลบ)	16-27	J,G	41-50	4,1,9, G,C,5 (V β ติดลบ)	
		พญ.ทำ การบ้านส่ง	1,4,A,G	39-53	4,1,5, 7,10 (4 β ติดลบ)	37-48	J,C,G,	34-43	4,1,J,C, G,A (4,G β ติดลบ)	
7. เกษม จันทศร (2541)	นักเรียนมัธยม 2 (560)	พญ.การเสพยา เบื้องต้น	1,4,2,7,11, A,D,F (ตรง ข้ามทุกตัว)					36-51	F,4,3, 1,11	
		พญ.หลีกเลี่ยง เพื่อนที่เสพยา บ้า	1,4, 2,7,11, A,D,F,I (ตรงข้าม ทุกตัว)					38-52	F,4,3, D,11,I	

ตัวทำนายชุดจิตลักษณะ

1 = ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน	2 = ความเชื่ออำนาจในตนทั่วไป	3 = ความเชื่ออำนาจในตนเฉพาะด้าน	4 = ทศนคติที่ดีต่อพฤติกรรม
5 = ทศนคติต่อบุคคล เช่น ครู	6 = ความสามารถทางการรู้การคิด	7 = สุขภาพจิตดี	8 = คำนิยม
9 = ทศนคติต่อโรงเรียน	10 = เครียด	11 = ความรู้	

ตัวทำนายชุดสถานการณ์

A = อบรมเลี้ยงดู-รักสนับสนุน+ใช้เหตุผล	B = อบรมสั่งสอนจากคนรอบข้าง	C = ประชาธิปไตยในโรงเรียน
D = การเห็นแบบอย่างจากครอบครัว	E = อิทธิพลจากคนรอบข้าง	F = การรับรู้สภาพเสี่ยง
G = สภาพแวดล้อม	H = การเปิดรับข่าวสารเฉพาะด้าน	I = การสนับสนุนทางสังคมจากคนรอบข้าง
J = เลือกคบเพื่อนอย่างเหมาะสม	K = ระดับการศึกษา	L = ผลการเรียน
M = กิจกรรมเหมาะที่เข้าร่วมกับผู้อื่น	N = สภาพการทำงาน	

ตาราง 9 การประมวลผลการวิจัยปัจจัยเชิงเหตุของกลุ่มพฤติกรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่ม ตัวอย่าง (จำนวน)	พฤติกรรม	ผลการวิจัย จาก ANOVA			ผลการวิจัยจาก MRA (เรียงตามลำดับตัวทำนาย)						กลุ่มเสี่ยง
			One-way (IV1 มาก DV> IV1 น้อย)	Two-way (IV1,2 มาก DV> IV1,2 น้อย)	Three-way (IV1,2,3 มาก DV> IV1,2,3 น้อย)	ชุดจิต ลักษณะ		ชุดจิต สถานการณ์		ชุดจิตลักษณะ ร่วมกับ สถานการณ์		
						% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย	ตัว ทำนาย	
1. สุพัตรา ธรรมวงษ์ (2544)	พยาบาล วิชาชีพ (330)	พญ. เคารพ สิทธิผู้ป่วย	5, 1, 8, C	5+8 - อายุ ราชการ น้อย 10+C - อายุ ราชการ น้อย		31-54	8,1	11-26	C, I	49-60	4,C, 1, 8	
2. จิระนันท์ พากเพียร และ คณิศร พากเพียร (2546)	นศ. ด้านสาธารณสุข และ พยาบาล (1,490)	พญ.เคารพ สิทธิผู้ป่วย	1,7,8, I, D	I+7 - ก.รวม		26-36	1, 8, 7, 5	27-41	J, E, I	35-52	J,1,2, 4, I	1. นศ.อายุน้อย โดย เฉพาะเพศชาย 2. นศ.หลักสูตร 4 ปี ที่ฐานะต่ำ หรือมี ผลการเรียนต่ำ
		พญ.ช่อสตัย ต่อผู้ป่วย	1, 8, I, D	I+E+7 -รายได้ น้อย		26-38	1, 8, 7	28-48	J,E, I	35-53	J,2,1, 8,4	1. นศ.ชาย ที่ฐานะต่ำ หรือมีผลเรียนต่ำ, หรือหลักสูตร 4 ปี 2. นศ.ผลเรียนดีที่ อายุน้อย
3. ลินดา สุวรรณดี (2543)	นักเรียน มัธยม 3 (480)	พญ.ใช้สิ่งของ อย่างคุ้มค่า	1,4, C,H			29-41	4,9,6	17-27	H,C	32-42	9,H,4	1. นร.ชาย 2. นร.ผลเรียนต่ำ 3. นร.ฐานะต่ำ
		พญ.หลีกเลี้ยง การสร้างขยะ	1,4, A,C,H			37-50	9,4, 1,6	24-29	H,C	45-52	9,H, 4,1	1. นร.เรียนต่ำ
4. สุกมล มุ่งพัฒนสุนทร (2546)	นักเรียนชาย มัธยม 3 (504)	พญ.อนุรักษ์สัตว์	1,8, A,H,F, D,E	1+D/E - นร. บิดา กศ.สูง	6+8+1- ฐานะดี	21-36	1,8,6	8-35	A,H, D,E	40-56	4,1,6, 13	1. นร.บี-มา กศ.ต่ำ 2. นร.ผลเรียนต่ำ
5. สุทธิดา ทองคงคลี (2548)	นักเรียน มัธยม 2 (473)	พญ.ดูแล บุคคลใน ครอบครัว	8,D,L			26-36	8,7,6	38-52	A,D,L	39-54	L,A,D, 8,6	1. นร.ชาย 2. นร.ผลเรียนต่ำ
6. สุภาสิณี หนุ่มเนียม (2546)	นักเรียน มัธยม 2 (576)	พญ.รับผิดชอบ ต่อหน้าที่ใน ครอบครัว	3,6, A,B, D/E,K			27-39	1,6, 11,3	20-40	D/ E,B,K, A	43-67	10,4,1	1. นร.ชาย 2. นร.ในกทม. 3. นร.มารดา กศ.มาก (≥ 9 ปี) 4. นร.ผลเรียนต่ำ
		พญ.รับผิดชอบ ต่อหน้าที่ใน โรงเรียน	3,67, A,B, D/E,K			33-46	1,10	31-52	D/ E,K,B	59-75	4,10, 1,3, D/E,K	1. นร.ชาย 2. นร.ผลเรียนต่ำ (≤ 2.88) 3. นร.สมาชิก คค.น้อย (≤ 5 คน)

ตาราง 9 การประมวลผลการวิจัยปัจจัยเชิงเหตุของกลุ่มพฤติกรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย (ปี)	กลุ่ม ตัวอย่าง (จำนวน)	พฤติกรรม	ผลการวิจัย จาก ANOVA			ผลการวิจัยจาก MRA (เรียงตามลำดับตัวทำนาย)						กลุ่มเสี่ยง
			One-way (IV1 มาก DV> IV1 น้อย)	Two-way (IV1,2 มาก DV> IV1,2 น้อย)	Three-way (IV1,2,3 มาก DV> IV12,3 น้อย)	ชุดจิต ลักษณะ		ชุดจิต สถานการณ์		ชุดจิตลักษณะ ร่วมกับ สถานการณ์		
						% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย	ตัว ทำนาย	% ทำนาย	ตัว ทำนาย	
7. สุภะรัฐ ยอดระบำ (2548)	นักศึกษา ปริญญาตรีชาย (420)	พญ.รับผิดชอบ ครอบครัว ปัจจุบัน	1, 12, A,D,G			20-36	1,8, 12,6	24-41	D,A,K	34-48	D,1,8, A,K	1. นศ.ฐานะดีที่มีผล เรียนต่ำ 2. นศ.ที่ทำงานบ้าน น้อย
8. รุณันตร์ เปี้ยศิริ (2545)	นักเรียน มัธยม 5 (701)	พญ.ประหยัด ไฟ	1,2,3, 6,D,L									1. นร.ชาย

ตัวทำนายชุดจิตลักษณะ

- 1 = ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน
- 2 = แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
- 3 = ความเชื่ออำนาจในตนทั่วไป
- 4 = ทศนคติที่ดีต่อพฤติกรรม
- 5 = เหตุผลเชิงจริยธรรม
- 6 = สุขภาพจิตดี
- 7 = ประสบการณ์ทางสังคม
- 8 = ยึดหลัก/ปฏิบัติทางศาสนา
- 9 = ค่านิยม
- 10 = ความตั้งใจ
- 11 = ตระหนัก
- 12 = การบรรลุเอกลักษณ์แห่งอิโก้
- 13 = ความเชื่ออำนาจในตนเฉพาะด้าน

ตัวทำนายชุดสถานการณ์

- A = อบรมเลี้ยงดู-รักสนับสนุน+ใช้เหตุผล
- B = อบรมสั่งสอน/ฝึกฝนจากครอบครัว
- C = ปทัสถานทางสังคม
- D = การเห็นแบบอย่างจากครอบครัว
- E = การเห็นแบบอย่างในโรงเรียน
- F = อบรมแบบพุทธ
- G = เลือกคบเพื่อนอย่างเหมาะสม/อิทธิพลเพื่อนในทางที่ดี
- H = การเปิดรับข่าวสารเฉพาะด้าน
- I = การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว
- J = การรับรู้ความสามารถในการควบคุมพฤติกรรม
- K = ความสัมพันธ์กับนักเรียน/ลูกน้อง/ลูก
- L = การสนับสนุนจากโรงเรียน/หน่วยงาน

ข้อเสนอแนะทางการวิจัย

การประมวลองค์ความรู้ทางด้านจิตพฤติกรรมศาสตร์ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เห็นว่องค์ความรู้ในสาขาวิชานี้ถึงแม้จะสามารถตอบคำถามขึ้นต้นได้บางส่วน แต่ยังขาดองค์ความรู้ที่สำคัญในด้านต่างๆ อีก จึงมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในอนาคตดังนี้

ประการแรก การวิจัยเพื่อสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือวัดจิตลักษณะต่างๆ 3-4 ด้านในแต่ละกลุ่มจิตลักษณะที่เป็นดัชนีแกน และหาคู่ประกอบที่ต่างกัน และรวมกันของข้อมูลต่างๆ ที่วัดจิตลักษณะทั้ง 10 ประการ ซึ่งมีหน่วยงานที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน คือ โครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนาาระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ทั้งนี้เพราะแบบวัดที่จะใช้ทำดัชนีแกนทางจิตทั้ง 3 กลุ่ม จะต้องมีความสมบัตินครบถ้วน มีความแม่นยำ มีความตรง เมื่อใช้วัด จะให้ค่าที่เชื่อถือได้ว่าตรงความจริงให้มากที่สุด

ประการที่สอง การวิจัยเพื่อพิสูจน์ดัชนีเชิงเหตุของดัชนีแกนทางจิต โดยใช้กลุ่มตัวแปรเชิงเหตุ (ตัวแปรอิสระ) ด้านสถานการณ์ในอดีตที่ทำให้เกิดประสบการณ์และการเรียนรู้ของบุคคลทางจิตลักษณะพื้นฐาน ได้แก่ สาเหตุจากครอบครัว โรงเรียน ศาสนา เพื่อชุมชน และสื่อ โดยใช้ตัวแปรอิสระด้านสถานการณ์ที่ประมวลในบทความนี้มาตั้งสมมติฐานในการวิจัยต่อไป

ประการที่สาม การวิจัยปัจจัยเชิงเหตุด้านจิตลักษณะพื้นฐานของดัชนีแกนทางจิต โดยดัชนีแกนทางจิตทั้ง 3 กลุ่ม มีจิตลักษณะพื้นฐานที่เกี่ยวข้องและอาจเป็นสาเหตุร่วมกับสถานการณ์ จิตลักษณะพื้นฐานที่พบในการประมวลผลการวิจัยในครั้งนี้ เช่น สุขภาพจิตดี ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

ความเชื่ออำนาจในตน เป็นต้น ควรนำมาทำวิจัย เพราะที่ประมวลไว้ในบทความนี้ยังเป็นเพียงแนวทางในการตั้งสมมติฐานในวิจัยใหม่

ประการที่สี่ การวิจัยว่ากลุ่มดัชนีแกนทางจิต 3 กลุ่ม รวม 10 ตัวแปรหรือมากกว่านี้ มีความสัมพันธ์กับกลุ่มพฤติกรรมรวม 4 กลุ่มตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการวิเคราะห์ด้วยสถิติ Canonical correlation และการหาตัวทำนายที่สำคัญและเปอร์เซ็นต์การทำนายรวมของจิตลักษณะในดัชนีแกนกับพฤติกรรมแต่ละด้าน การทราบเปอร์เซ็นต์ที่ไม่สามารถทำนายพฤติกรรมได้ จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงการค้นคว้าหาดัชนีแกนใหม่ๆ เข้าเพิ่ม เพื่อสร้างโมเดล

ประการที่ห้า การวิจัยประเมินผลการฝึกอบรมพัฒนาจิตลักษณะในดัชนีแกนทางจิต เพื่อส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ใน 4 กลุ่มตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แล้วขยายผลไปใช้พัฒนาเยาวชนและประชาชนในวงกว้าง

ประการที่หก การวิจัยเพื่อแสวงหากลุ่มบุคคลประเภทที่เสี่ยงด้านจิตลักษณะตามดัชนีแกนทางจิต และดัชนีเชิงผลด้านพฤติกรรมของคนดีที่เก่ง 4 กลุ่ม แล้วหาปัจจัยปกป้องที่ควรจัดการพัฒนาโดยเร่งด่วน เพื่อเข้าสู่กำหนดนโยบายและการจัดการพัฒนาต่อไป

ประการที่สุดท้าย การวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของคนดีที่เก่ง 4 กลุ่ม กับผลผลิตและผลลัพธ์ด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน คุณภาพชีวิตที่เหมาะสม ความสุขทางจิต และการพัฒนาจิตทางศาสนาของคนประเภทต่างๆ

ข้อเสนอแนะการพัฒนา

แม้ว่าจะยังไม่มี การวิจัยทางจิตพฤติกรรมที่เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง แต่จากการประมวลองค์ความรู้ในหลายแง่มุมในบทความนี้ ทำให้มั่นใจว่า ข้อเสนอที่ได้จากผลการวิจัยที่จะกระทำต่อไปในอนาคตในแนวของสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์ จะสนับสนุนความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ และความเป็นเหตุและผลของห่วงและเงื่อนไขกับผลผลิตและผลลัพธ์ที่ระบุไว้ในรูปแบบสมมติฐานในภาพ 4 เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะทำให้มีความมั่นใจในการนำองค์ความรู้ทั้งที่มีอยู่เดิม และที่จะมีการผลิตจากงานวิจัยต่างๆ ทางด้านนี้ที่ควรสนับสนุนให้กระทำกันให้มากอย่างเร่งด่วน องค์ความรู้ทางด้านนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการที่สร้างโครงการพัฒนาเยาวชนและประชาชนประเภทต่างๆ ในเชิงของการเสริมสร้างให้เกิดจิตลักษณะและพฤติกรรมต่างๆ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้มีการดำเนินชีวิตและทำอาชีพเพื่อชุมชนและสังคมให้มากขึ้น

นอกจากนั้น องค์ความรู้ทางด้านนี้ที่จะมีสะสมกัน จะช่วยให้สามารถใช้ในการป้องกันบุคคลและองค์กรต่างๆ ที่จะใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ จากทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อการคงอยู่ของโลก และจากการใช้ประโยชน์ที่เป็นการทำลายมนุษย์และสังคมอย่างไม่ยับยั้ง โดยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และผลการวิจัยทางจิตพฤติกรรมศาสตร์และสาขาวิชาอื่นๆ ที่จะนำมาใช้ร่วมกัน จากความสามารถในการเสริมสร้างและป้องกันในระดับบุคคลและกลุ่มคนดังกล่าว องค์ความรู้โดยเฉพาะในสาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์จะมีศักยภาพสูงในการกำหนดนโยบายที่มีประโยชน์ การตรวจอาการซึ่งเป็นการเฝ้าระวัง และการจัดการพัฒนา ดังนี้

ประการแรก การใช้ดัชนีแกนทางจิตที่สร้างใหม่ 3 กลุ่ม รวม 10 ด้าน เป็นดัชนีทางจิต ในการวัดการประเมิน การตรวจอาการ และการเฝ้าระวัง ในเยาวชนและประชาชนประเภทต่างๆ เช่น นักเรียน

นิสิตนักศึกษา ข้าราชการ ครูอาจารย์ เป็นต้น เพื่อหาทางเสริมสร้างและป้องกันก่อนปัญหาจะเกิด จะได้ผลดีกว่าการแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาแล้ว และมีผลดีที่ยั่งยืนด้วย

ประการที่สอง ผลการประมวลเอกสารทำให้ทราบกลุ่มประเภทที่เสี่ยงและปัจจัยปกป้อง เพื่อกำหนดนโยบายและโครงการพัฒนา โดยพบผลที่ตรงกันในงานวิจัยหลายสิบเรื่องว่า เพศชาย บุคคลที่มีฐานะต่ำ หรือมีผลการเรียนต่ำ มักเป็นกลุ่มเสี่ยงทั้งทางด้านจิตใจและพฤติกรรมเป็นส่วนใหญ่ สำหรับเพศหญิงเป็นกลุ่มเสี่ยงในบางพฤติกรรม เช่น พฤติกรรมการออม เป็นต้น ส่วนบุคคลที่ฐานะดีมักเป็นกลุ่มเสี่ยงเกี่ยวกับพฤติกรรมการประหยัดและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปัจจัยปกป้องที่ควรพัฒนาในกลุ่มบุคคลเหล่านี้ ได้แก่ การพัฒนาจิตลักษณะที่สำคัญ เช่น ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนเอง ความเชื่ออำนาจในตน สุขภาพจิต การให้ความรู้ เป็นต้น และจัดการปรับสถานการณ์แวดล้อมต่างๆ เช่น การได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนและใช้เหตุผล การเห็นแบบอย่างที่ดีจากคนรอบข้าง เป็นต้น ตลอดจนการฝึกฝนปรับพฤติกรรม เพื่อให้บุคคลมีความคล่องตัวในการกระทำพฤติกรรมที่ดีเหล่านั้น

ประการที่สาม นำความรู้เรื่องดัชนีเชิงเหตุ ดัชนีแกน และดัชนีเชิงผลที่เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปเผยแพร่ในวงกว้าง เพื่อให้สังคมตระหนักและเรียนรู้ จะได้ปฏิบัติได้สอดคล้องกัน

ประการที่สี่ เมื่อได้ชุดฝึกอบรมพัฒนาทางจิตลักษณะพื้นฐาน จิตลักษณะที่เป็นแกน และพฤติกรรม 4 ด้าน ที่ได้ทดลองใช้และถูกประเมินจากการวิจัยว่าได้ผลดีแก่ใคร ในด้านใดและในปริมาณเท่าใด รวมทั้งต้องฝึกอบรมด้านใด ในปริมาณมากน้อยเพียงใด แล้วจึงนำไปใช้เป็นเทคโนโลยีทางจิต และเทคโนโลยีทางพฤติกรรมในโครงการพัฒนาเยาวชนและบุคลากรไทย จะทำให้เกิดความเข้มแข็งด้านตัวบุคคลและครอบครัว สามารถพัฒนาสังคม องค์กร และสิ่งแวดล้อมให้เกิดผลดีที่มีความสุขสงบในสังคมโดยรวมได้มากตามที่คาดหวัง

ประการสุดท้าย ที่สำคัญที่สุด คือ การปลูกฝัง สร้างเสริม และขยายการยอมรับและการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับในระดับอุดมศึกษา โดยการเปิดสอนในวิชาพัฒนาบุคคลและสังคม อันจะช่วยจรรโลงความคิด และการปฏิบัติทางดำเนินให้ยั่งยืนในคนไทยรุ่นต่อไป ส่วนในระดับมัธยมศึกษา และประถมศึกษา ครูอาจารย์สามารถปลูกฝังลักษณะทางจิตใจ พฤติกรรม และนิสัยตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นได้ตั้งแต่เยาว์วัย จะทำให้เกิดการนำไปใช้ในอาชีพต่างๆ ได้อย่างกว้างขวางต่อไปด้วย

บรรณานุกรม

- กมลวรรณ สุวรรณโชติ. 2548. ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการ ของ บ้าน สถานศึกษาและจิตลักษณะ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเป็นกัลยาณมิตร ของนักศึกษาปริญญาตรี. ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เกษม จันทร. 2541. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการด้านทานการเสพยาบ้าของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น. ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เกษม วัฒนชัย. 2549. คำอธิบาย ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. เอกสารประกอบ ในการประชุม “นักวิจัยรุ่นใหม่ ... พบ... เมธีวิจัยอาวุโส สกว.” ณ โรงแรมรีเจนท์ ซะอ่า จังหวัดเพชรบุรี วันที่ 12-14 ตุลาคม 2549 จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โกศล มีคุณ. 2524. การวิจัยเชิงทดลองฝึกอบรมการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมและทักษะการสวมบทบาท ของนักเรียนประถมศึกษา. ปริญญานิพนธ์ดุสิตบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- โกศล มีคุณ. 2550. การศึกษาสาเหตุและผลของการคิด การปฏิบัติอย่างมีเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ ของ นักเรียน นิสิตนักศึกษา และนักวิชาการ: ชุดโครงการวิจัยแบบบูรณาการ. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ (รุ่น 1 ครั้งที่ 3) เรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรการวิจัยแบบบูรณาการและสร้างนักวิจัยชั้นสูงทางจิตพฤติกรรมศาสตร์ : แผนงานวิจัยเพื่อเพิ่มพูนจริยธรรม ปัญญา และสุขภาพจิตแก่เยาวชนไทย” โดยโครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยแบบบูรณาการร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) วันที่ 23-26 มกราคม 2550 ณ โรงแรมวรบุรี อโยธยา คอนเวนชัน รีสอร์ท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. 2547. เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร. (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- คมนา วัชรานันท์. 2546. ปัจจัยเชิงเหตุและผลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมอาสาสมัครพัฒนาของ นักศึกษามหาวิทยาลัย. ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- งามตา วานิชานนท์. 2550. ปัจจัยเชิงสาเหตุและผลของการมีภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชนประเภทที่เสี่ยง: ชุดโครงการวิจัยบูรณาการ. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ (รุ่น 1 ครั้งที่ 3) เรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรการวิจัยแบบบูรณาการและสร้างนักวิจัยชั้นสูงทางจิตพฤติกรรมศาสตร์: แผนงานวิจัยเพื่อเพิ่มพูนจริยธรรม ปัญญา และสุขภาพจิตแก่เยาวชนไทย” โดยโครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยแบบบูรณาการร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) วันที่ 23-26 มกราคม 2550 ณ โรงแรมวรบุรี อโยธยา คอนเวนชัน รีสอร์ท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- จิรวัดนา มั่นยืน และ รุ่งทิพย์ สมานรักษ์. 2546. การศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม หลบหนีการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษา. รายงานการวิจัยทุนอุดหนุนการวิจัย โครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- จิระนันท์ พากเพียร และคณิศร พากเพียร. 2546. ปัจจัยทางจิตและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม จริยธรรมและผู้ป่วยของนักศึกษาด้านสาธารณสุขและนักศึกษาพยาบาล. รายงานการวิจัย ทุนอุดหนุน การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

- จุฬามาศ บารมีชัย. 2549. **ดัชนีความสุข...สร้างสุขได้อย่างไร: กรอบแนวคิดและการพัฒนา “ดัชนีชี้วัดสังคมอยู่เย็นเป็นสุข”** เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาสุขภาพแห่งชาติว่าด้วย เศรษฐกิจพอเพียงสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุข ระหว่างวันที่ 27-29 ตุลาคม 2549 ณ อิมแพ็ค เมืองทองธานี.
- ฐานันตร์ เปียศิริ. 2545. **ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมประหยัดพลังงานไฟฟ้าของนักเรียนในโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการห้องเรียนสีเขียว.** ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ณัฐพงศ์ ทองภักดี. 2550. **การบรรยาย ในหัวข้อเรื่อง “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการวิจัยทางสังคมพฤติกรรมศาสตร์”.** กำหนดการประชุมปฏิบัติการ (รุ่นที่ 1 ครั้งที่ 4) เรื่อง “แผนงานวิจัยเพื่อเพิ่มพูนจริยธรรม ปัญญา และสุขภาพจิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง” โดย โครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยแบบบูรณาการฯ ร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) วันที่ 8-11 พฤษภาคม 2550 ณ โรงแรมฮอลิเดย์ อินน์ รีสอร์ท รีเจนท์ บีช ชะอำ จังหวัดเพชรบุรี.
- ดวงกมล ทรัพย์พิทยากร. 2547. **ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตในนักศึกษาปริญญาตรี.** ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดวงกมล พรหมลักขโณ. 2549. **ปัจจัยเชิงเหตุและผลของพฤติกรรมฉลาดดูแลสุขภาพตนเองของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ.** ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2538. **ทฤษฎีต้นไม้วีธีธรรม: การวิจัยและการพัฒนาบุคคล.** พิมพ์ครั้งที่ 1. โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2541. **รูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) เพื่อการวิจัยสาเหตุของพฤติกรรมและการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์.** วารสารทันตภิบาล, 10(2), 105-108.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2548. **การวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา.** แผ่นใสประกอบการบรรยาย NIDA Forum. วันที่ 12 กรกฎาคม 2548 ณ. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2550ก. **แผนงานวิจัย เพื่อสร้าง และใช้พหุดัชนีทางจิต ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: ขั้นตอนหนึ่ง สาขาจิตพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการสร้างดัชนีทางจิต.** บทความทางวิชาการประกอบการอภิปรายเรื่อง “แผนงานวิจัยที่ใช้ดัชนีทางจิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง” ในการประชุมปฏิบัติการ รุ่นที่ 1 ครั้งที่ 4 เรื่อง “แผนงานวิจัยเพื่อเพิ่มพูนจริยธรรม ปัญญา และสุขภาพจิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง” จัดโดยโครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย ร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) 8-11 พฤษภาคม 2550
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2550ข. **การพัฒนาหลักสูตรการวิจัยแบบบูรณาการและการสร้างนักวิจัยขั้นสูงทางจิตพฤติกรรมศาสตร์: แผนงานวิจัยเพื่อเพิ่มพูนจริยธรรม ปัญญา และสุขภาพจิตแก่เยาวชนไทย.** รายงานความก้าวหน้า ปีที่ 2 ครั้งที่ 2. โครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย ร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน และ เพ็ญแข ประจวบจันทน์. 2524. **ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว สุขภาพจิตและจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่นไทย.** รายงานการวิจัยฉบับที่ 26. สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

- ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์. 2550. รายงานการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม ในประเทศไทย และต่างประเทศ. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณภาพ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)
- ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์. 2549. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการวิจัย เพื่อความเป็นเลิศ. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, 46, 1: หน้า 27-80.
- ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และ อัมพร ม้าคนอง. 2547. ปัจจัยเชิงเหตุและผลของพฤติกรรมการพัฒนา นักเรียนของครูคณิตศาสตร์ในระดับมัธยมศึกษา. รายงานการวิจัย. ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอน. โครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนากระบวนการพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- ทวีวัฒน์ บุญชิต. 2546. ความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์วิชาชีพกับจิตลักษณะและพฤติกรรม ของวัยรุ่น. รายงานการวิจัย. ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอน. โครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนา ระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ
- ธนรัตน์ เก่งสกุล. 2548. อิทธิพลของการเขียนชักจูงตนเองและการได้รับสารชักจูงที่มีต่อความตั้งใจใฝ่รู้ ภาษาอังกฤษของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น. ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนา สังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ธวัชชัย ศรีพรงาม. 2547. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทำงานอย่างปลอดภัยของ พนักงานโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอและปั่นด้าย. ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนา สังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นรา จันชนะกิจ. 2548. ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่างครอบครัว สังคม และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้อง กับพฤติกรรมการใช้โทรศัพท์มือถืออย่างเหมาะสมของนักศึกษา. ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พรรณราย พิทักษ์เจริญ. 2543. จิตลักษณะและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพและจิตของ ข้าราชการสูงอายุ. ภาคนิพนธ์. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พระมหาไชยา กาละปักษ์. (กำลังดำเนินการ). ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการของบ้าน สถานศึกษา สื่อและ จิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพบุรุษของนักเรียนอาชีวศึกษา. ปริญญาศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พระสวรงค์ ยมสีดา. 2548. ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการบ้าน วัด โรงเรียน ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม การดำรงชีวิตแบบพุทธของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ. ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พิชัย มณีรักษ์. 2547. การได้รับการฝึกอบรมทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมตามเบญจธรรม ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น. ภาคนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนา สังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- รวีกาญจน์ เตือนดาว. 2547. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม การขับถ่ายอย่างปลอดภัยของ พนักงานขับรถโดยสารประจำทาง ขสมก. ภาคนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- รสนันท์ ณ นคร. 2550. ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการทางจิตลักษณะและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ พฤติกรรมการออมของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนที่มีธนาคาร. ภาคนิพนธ์ ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิต พัฒนบริหารศาสตร์.

- รุจิเรศ พิษิตานนท์. 2546. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมผลัดเลือกกินของนักเรียนวัยรุ่นตอนปลาย. ภาคนิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศักยภาพคน. คณะพัฒนาศักยภาพคน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ลินดา สุวรรณดี. 2542. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการลดปริมาณขยะของนักเรียนในโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการรณรงค์. วิทยานิพนธ์ สาขาพัฒนาศักยภาพคน. คณะพัฒนาศักยภาพคน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศุภชัย สุพรรณทอง. 2544. ปัจจัยทางจิตและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม การเลือกตั้งอย่างมีจริยธรรมของนักศึกษาสถาบันราชภัฏ. ภาคนิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาศักยภาพคน. คณะพัฒนาศักยภาพคน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมพร เทพสิทธิ์า 2548. เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ. สภาเยาวชนกรุงเทพมหานครแห่งชาติ ในพระบรมราชูปถัมภ์ กรุงเทพฯ บริษัทธรรมสาร จำกัด
- สุกมล มุ่งพัฒนสุนทร. 2546. ปัจจัยทางจิตสังคมและลักษณะทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมรักษาสัตว์ของนักเรียนวัยรุ่นชายในชนบท. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาศักยภาพคน. คณะพัฒนาศักยภาพคน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สิริมล ธีระประทีป. 2549. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมรักษานวลสงวนตัวของนักเรียนหญิงสายอาชีวศึกษา. ภาคนิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศักยภาพคน. คณะพัฒนาศักยภาพคนและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุจินดา มูลผล. 2548. การศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางพุทธศาสนาและพฤติกรรมกตัญญูกตเวทีของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา. วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุดใจ บุญอารีย์. 2546. ผลการฝึกความสามารถด้านการรู้คิดและความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ที่มีต่อทัศนคติต่อพฤติกรรมจริยธรรมของนักศึกษา. รายงานการวิจัยทุนอุดหนุนการวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- สุทธิดา ทองศฤงค์. 2548. ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่าง บ้าน โรงเรียน และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความตั้งใจที่จะดูแลญาติผู้สูงอายุของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 2. ภาคนิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาศักยภาพคน. คณะพัฒนาศักยภาพคน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุพัตรา ธรรมวงษ์. 2544. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเคารพสิทธิมนุษยชนในงานพยาบาลผู้ป่วยใน. ภาคนิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาศักยภาพคน. คณะพัฒนาศักยภาพคน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุภาวรัฐ ยอดระบำ. 2548. ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่าง บ้าน สถานศึกษา และจิตลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความตั้งใจที่จะรับผิดชอบครอบครัวของนักศึกษาชายระดับปริญญาตรี. ภาคนิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาศักยภาพคน. คณะพัฒนาศักยภาพคน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุภาสิณี นุ่มเนียม. 2546. ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม และจิตลักษณะ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมรับผิดชอบต่อหน้าที่ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น. ภาคนิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาศักยภาพคน. คณะพัฒนาศักยภาพคน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- สุเมิตรา เจิมพันธ์. 2545. จิตลักษณะและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้คณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม. คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. 2549. หลักธรรม หลักทำ ตามรอยพระยุคลบาท. (พิมพ์ครั้งที่ 15) กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. 2547. พจนานุกรม ไทย-อังกฤษ พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ศิริพร แยมณี. 2530. ความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมกับอายุและการศึกษาของคนไทย. ปรินญาวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อนรรฆนงค์ เรียบร้อยเจริญ. 2549. ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการระหว่าง บ้าน โรงเรียนและจิต ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการป้องกันการคุกคามทางเพศของนักเรียนหญิงชั้นมัธยมศึกษา ในโครงการก้าวอย่างเข้าใจ. ภาคินพนธ์ ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อุบล เลี้ยววาริณ. 2534. ความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงานในเขตกรุงเทพมหานคร. ปรินญานิพนธ์ดุสิตบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- อุบล เลี้ยววาริณ. 2550. ปัจจัยเชิงสาเหตุและผลของความรู้สึกลบของบุคคล: ชุดโครงการวิจัยบูรณาการ. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ (รุ่น 1 ครั้งที่ 3) เรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรการวิจัยแบบบูรณาการและสร้างนักวิจัยขั้นสูงทางจิตพฤติกรรมศาสตร์: แผนงานวิจัยเพื่อเพิ่มพูนจริยธรรมปัญญา และสุขภาพจิตแก่เยาวชนไทย” โดยโครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยแบบบูรณาการร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) วันที่ 23-26 มกราคม 2550 ณ โรงแรมวรบุรี อโยธยา คอนเวนชั่น รีสอร์ท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. 1980. **Understanding attitude and predicting social behavior.** New Jersey: Prentice Hall.
- Bass, B.M. 2002. Cognitive, social, and emotional intelligence of transformational leaders. In R.E. Riggio, S.E. Murphy, and F.J. Pirozzolo (Eds.), **Multiple intelligence and leadership** (pp. 105-118). New Jersey: LEA Publishers.
- Bandura, A. 1986. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Ben-Arieh, A. ,& Frones, I. 2007. Indicators of child well-being-concepts, indices, and usage. **Social Indicators Research, 80(1), 1-4.**
- Best, J.W., & Kahn, J.V. 2003. **Research in education** (9th ed.). A Pearson Education Company.
- Cozzens, S.E. 1977. The knowledge pool: Measurement challenges in evaluating fundamental research programs. **Evaluation and Program Planning, 20(1), 77-89.**
- Eagly, A.H., & Chaiken, S. 1993. **The psychology of attitude.** New York: Harcourt Brace Jorovich College Publishers.
- Locke, E.A., Saari, L.M., Shaw, K.N., & Latham, G.P. 1992. Goal setting and task performance. **Psychological Bulletin, 90, 125-152.**

- Klahr, D., & Simon, H.A. 2001. What have psychologists (and others) discovered about the process of scientific discovery? **Psychological Science**, 10(3), 75-79.
- Kohlberg, L. 1969. Stage and sequence: The cognitive-development approach to socialization. In D. Goslin (Ed.), **Handbook of Socialization Theory**. New York: Rand McNally.
- Kohlberg, L. 1976. Moral stages and moralization: The cognitive development approach. In T. Lickona (ed.) **Moral development and behavior: Theory, research and social issues**. New York: Holt, Rinehart and Wintson. pp. 31-53.
- Mahoney, M.J., & Thoresen, C.E. 1974. **Self-control: Power to the person**. Monterey, CA: Brooks/Cole Publishing Company.
- Magnusson, D., & Endler, N. S., 1977. **Interactional psychology and personality**. New York, NY: John Wiley & Sons.
- McClelland, D. 1974. Sources of need for achievement. in D. McClelland, & R. Steele. (Eds), **Human Motivation: a Book of Readings** (pp.319-77). General Learning Press, Morristown, NJ,
- McCullough, M.E., Kilpatrick, S.D., Emmons, R.A., & Larson, D.B. (2001). Is gratitude a moral affect? **Psychological Bulletin**, 127, 249-266.
- McGuire, W.J. 1969. The nature of attitude and attitude change. In G.Liney and E. Aronson (Eds.), 2nd ed., **The Handbook of Social Psychology**, (Vol 3 pp. 136-314). Cambridge: Addison & Wesley.
- Piaget, J., & Inhelder, B. 1969. **The Psychology of the Child**. New York: Basic Books. (original work published 1966)
- Paunonen, S., & Ashton, M.C. 2001. Big five factors and facets and the prediction of behavior. **Journal of Personality and Social Psychology**, 81, 524-539.
- Rosenthal, R., & Rosnow, R. 1991. **Essentials of Behavioral Research: Methods and Data Analysis** (2nd Ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Rotter, J.B. 1966. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. **Psychological Monograph**, 80(1), whole issue.
- Seligman, M.E., & Csikszentmihalyi, M. 2000. Positive psychology: An introduction. **American Psychology**, 55(1), 5-14.
- Strelan, P. 2007. Who forgives others, themselves, and situations? The roles of narcissism, guilt, self-esteem, and agreeable. **Personality and Individual Differences**, 42(2), 259-269.
- Tett, R.P., & Burnett, D.D. 2003. A personality trait-based interactionist model of job performance. **Journal of Applied Psychology**, 88(3), 500-517.
- Tester, A. Gatewood, R., & Driver, M. 1968. Some determinants of gratitude. **Journal of Personality and Social Psychology**, 9, 233-236.
- Wilson, J., Tyedmers, P., & Pelot, R. 2007. Contrasting and comparing sustainable development indicator metrics. **Ecological Indicators**, 7(2), 299-314.

การพัฒนาเงื่อนไขคุณธรรมของข้าราชการ เพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง

ณัฐฐา วจินัยภาค

บทคัดย่อ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีเงื่อนไขพื้นฐานคือความรู้คู่คุณธรรม (Virtue) การจะให้เกิดคุณธรรมดังกล่าวจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาส่งเสริมสนับสนุนอย่างเป็นระบบ จุดเน้นของบทความนี้อยู่ที่การเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณธรรมสำหรับข้าราชการ ซึ่งในที่นี้หมายถึงข้าราชการการเมือง ข้าราชการประจำ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐทุกระดับ บทความกล่าวถึงสาเหตุและปัจจัยส่งเสริมพฤติกรรมจริยธรรมของข้าราชการ

จากนั้นจะกล่าวถึงวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมชาติของการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ ซึ่งประกอบด้วย 7 ยุทธศาสตร์ 40 โครงการและกิจกรรม โดยเปรียบเทียบแนวทางของวาระแห่งชาติ กับทฤษฎีแนวคิดเกี่ยวกับสาเหตุและปัจจัยส่งเสริมพฤติกรรมจริยธรรมของข้าราชการ

ทั้งนี้ ความพยายามส่งเสริมคุณธรรมแก่ข้าราชการมีมาตามลำดับอย่างต่อเนื่อง แต่การได้ผลจริงในทางปฏิบัติยังไม่เป็นที่น่าพอใจ การกำหนดวาระแห่งชาติ เป็นอีกหนึ่งความพยายาม ข้อเสนอแนะคือควรมีการจัดลำดับความสำคัญ หรือความเร่งด่วนของแต่ละโครงการหรือกิจกรรม ตามประสิทธิผลต่อการส่งเสริมคุณธรรมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากโครงการนั้นๆ ซึ่งก็คือการนำเทคนิคการวิเคราะห์โครงการมาใช้นั่นเอง จากนั้นจึงจัดทำแผนระยะสั้น ระยะยาว รวมทั้งจัดเตรียมงบประมาณให้สอดคล้องกัน และมีการประเมินผลซึ่งเชื่อมโยงกับการให้รางวัลและลงโทษเพื่อเพิ่มแรงจูงใจในการดำเนินการให้แก่งานรับผิดชอบหลักที่รับผิดชอบโครงการ/กิจกรรม เพื่อให้การดำเนินการเป็นระบบ มีความต่อเนื่อง เป็นพื้นฐานที่แข็งแกร่งสำหรับที่จะสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

คำสำคัญ: ภาครัฐ ข้าราชการประจำ ข้าราชการการเมือง คุณธรรม เศรษฐกิจพอเพียง

Developing Virtue Conditions to Support Sufficiency Economy

Nattha Vinijnaiyapak

Abstract

Sufficiency Economy has two conditions: knowledge and virtue. It is necessary to captivate and promote virtue systematically. The focus of article is on developing virtue for those who work in public sector including the elected officials and all public servants. Literature review on factors promoting ethical conducts is provided with information on national agenda for ethics, governance, and corruption prevention and suppression measurements in public sector. Such agenda has 7 strategies and 40 projects/activities that are compared with the factors promoting ethical conducts.

The attempts to promote virtue have a long continuous history but their achievements do not triumph. The present national agenda is another attempt. The suggestion is that the government should set priority on all projects/activities based on their effectiveness by using the project analysis techniques, then plan both short and long term plans and set budget accordingly. There should be an evaluation process and measurements that link to reward and punishment. So the main organizations responsible for project/activities implementation have a strong motivation to carry on the national agenda systematically and continuously. Consequently, that should provide a strong foundation for support Sufficiency Economy.

Keywords: Public Sector, Government Employees, Virtue, Sufficiency Economy

การพัฒนาเงื่อนไขคุณธรรมของข้าราชการ เพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีเงื่อนไขพื้นฐานคือความรู้คู่คุณธรรม คำว่าคุณธรรม (Virtue) นั้น พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ให้ความหมายไว้ว่าเป็นสภาพคุณงามความดี ใน http://www.pharm.chula.ac.th/ethic/sub_content/1ne11.htm (อ้างในภาคผนวกของวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมภิบาล และการป้องกันการทุจริต และประพจน์มิชอบในภาครัฐ, 18 ธันวาคม 2549) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจ เช่น ความเป็นผู้ไม่กล่าวเท็จโดยหวังประโยชน์ส่วนตนเป็น คุณธรรมประการหนึ่งคำว่า คุณ ภาษาบาลีแปลว่า ประเภท, ชนิด ธรรม หมายถึง หลักความจริง หลักการในการปฏิบัติ ดังนั้น อาจอธิบายได้ว่า คุณธรรม คือ จริยธรรมที่แยกเป็นรายละเอียดแต่ละประเภท เช่น เมตตา กรุณา เสียสละ ซื่อสัตย์ อุดหนุน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้หากผู้ใดประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ก็จะเป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจของผู้คนนั้น”

ในส่วนของเงื่อนไขคุณธรรมสำหรับเศรษฐกิจพอเพียง คือ มีความตระหนัก มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2549) ส่วนใน “เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร” ผลิตโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2549: 15) ระบุว่าเงื่อนไขคุณธรรมตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ ซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน สติปัญญา และแบ่งปัน

การจะให้เกิดคุณธรรมดังกล่าวจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาส่งเสริมสนับสนุนอย่างเป็นระบบ ข้าราชการ ซึ่งในที่นี้หมายถึงข้าราชการการเมือง ข้าราชการประจำ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐทุกระดับเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในสังคม และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาเงื่อนไขคุณธรรมให้เกิดขึ้นในหมู่ข้าราชการให้จงได้ เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นผลสำเร็จ

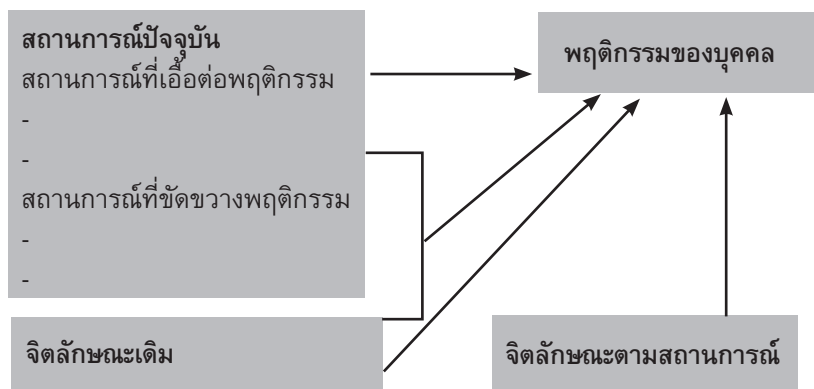
เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยทำการศึกษาเฉพาะกลุ่มข้าราชการก็เพราะว่าผู้วิจัยได้มีโอกาสเป็นกรรมการวิสามัญศึกษาและส่งเสริมการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักการเมือง ข้าราชการ และประชาชน ที่ตั้งขึ้นตามมติที่ประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ครั้งที่ 14/2549 และเมื่อมีการตั้งคณะอนุกรรมการจากคณะกรรมการชุดใหญ่ ผู้วิจัยได้อยู่ในคณะอนุกรรมการวิสามัญศึกษาและส่งเสริมการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่

ข้าราชการ ได้มีโอกาสรับทราบข้อมูลต่างๆ ที่เฉพาะเจาะจงลงไปทีละกลุ่มของข้าราชการ จึงเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์กว่าที่จะทำวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มข้าราชการมากกว่ากลุ่มอื่น ทั้งนี้ได้แปลว่าผู้วิจัยไม่ใส่ใจต่อกลุ่มอื่นๆ ในสังคมแต่อย่างใด สำหรับผู้สนใจการส่งเสริมคุณธรรมแก่ประชาชน รวมทั้งกลุ่มต่างๆ โดยทั่วไป ซึ่งเรียกว่า ภาคสังคม อาจจะติดตามความคืบหน้าของร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ... ที่รัฐบาล โดยกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้จัดทำขึ้น เพื่อจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแห่งชาติ และสมัชชาคุณธรรมจริยธรรมแห่งชาติ พร้อมทั้งศูนย์ปฏิบัติการต่างๆ เพื่อเป็นศูนย์กลางประสานการปฏิบัติการด้านคุณธรรมจริยธรรมของประเทศ (คณะกรรมาธิการฯ, 2550: 9-11) เพื่อขับเคลื่อนคุณธรรมและจริยธรรมในภาคสังคมโดยขบวนการประชาสังคม (คณะทำงานฯ, 2550: 3) ในแผนพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมภาคสังคม ระบุหน่วยงานรับผิดชอบหลักคือกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงวัฒนธรรม มีมาตรการทั้งระยะสั้น (1 ปี) มี 2 ยุทธศาสตร์คือ สร้างบรรทัดฐานวาระแห่งคุณธรรม และสื่อสร้างพลังไทยใสใจคุณธรรม และระยะยาว (ต่อเนื่อง 4 ปี) มี 3 ยุทธศาสตร์คือ เสริมสร้างครอบครัวตัวอย่าง ส่งเสริมโรงเรียนคุณธรรม และพัฒนาวิถีชีวิตชุมชน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2550) ซึ่งจะไม่กล่าวในรายละเอียดในที่นี้ สำหรับคุณธรรมของกลุ่มนักการเมืองโดยเฉพาะนั้น ผู้สนใจอาจศึกษาระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมของข้าราชการการเมือง พ.ศ.2543

ดังเหตุผลที่กล่าวแล้ว จุดเน้นของบทความนี้จึงอยู่ที่การเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณธรรมสำหรับข้าราชการ โดยจะกล่าวถึงสาเหตุและปัจจัยส่งเสริมพฤติกรรมจริยธรรมของข้าราชการ จากนั้นจะกล่าวถึงวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ และการขับเคลื่อนวาระแห่งชาติดังกล่าว เปรียบเทียบแนวทางของวาระแห่งชาติฯ กับทฤษฎีแนวคิดเกี่ยวกับสาเหตุและปัจจัยส่งเสริมพฤติกรรมจริยธรรมของข้าราชการ ก่อนจะสรุปและเสนอแนะแนวทางเพิ่มเติม

สาเหตุและปัจจัยส่งเสริมพฤติกรรมจริยธรรมของข้าราชการ

ดุษฎีนิพนธ์ (2547) ได้เสนอแผนภาพแสดงการวิเคราะห์สาเหตุของพฤติกรรม ด้วยรูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) ดังภาพ

ภาพที่ 1 แสดงการวิเคราะห์สาเหตุของพฤติกรรม ด้วยรูปแบบทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model)

ที่มา: ดุษฎีนิพนธ์ (2547: 14)

ทั้งนี้ “จิตลักษณะตามสถานการณ์หรือที่เรียกว่าปฏิสัมพันธ์แบบในตน (Organismic Interaction) เป็นลักษณะทางจิตของบุคคลผู้กระทำที่เป็นผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์ปัจจุบันของบุคคลกับจิตลักษณะเดิมของเขา ทำให้เกิดจิตลักษณะตามสถานการณ์ในบุคคลนั้นขึ้น เช่น ทศนคติต่อสถานการณ์นั้น หรือต่อพฤติกรรมที่จะทำ ความวิตกกังวลตามสถานการณ์ และความเชื่ออำนาจในตนในเรื่องนั้น เป็นต้น ซึ่งอาจวัดได้ในเชิงปริมาณในคุณภาพด้านหนึ่ง” (โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ, 2545: 27)

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ปัจจัยส่งเสริมพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมของข้าราชการ นั้น อย่างน้อยได้แก่ 12 ปัจจัย แบ่งกลุ่มตามประเภทสาเหตุของพฤติกรรม ดังต่อไปนี้

สถานการณ์ปัจจุบัน

- การเห็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานอย่างมีจริยธรรม
- ลักษณะย่อยของสถานการณ์ทำงาน
- สภาพเศรษฐกิจของครอบครัว
- สถานการณ์เอื้ออำนวยต่อการมีจริยธรรม

จิตลักษณะเดิม

- เหตุผลเชิงจริยธรรม
- ลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน
- ทศนคติต่ออาชีพรับราชการ
- ความรู้ด้านจรรยาบรรณของข้าราชการ
- ลักษณะทางศาสนา

จิตลักษณะตามสถานการณ์

- ทศนคติต่อพฤติกรรมจริยธรรมในงาน
- สุขภาพจิตในการทำงานราชการ
- ความเชื่ออำนาจในตนในการทำงาน

มีรายละเอียดดังนี้

สถานการณ์ปัจจุบัน

การเห็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานอย่างมีจริยธรรม หมายถึงการเห็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานอย่างมีจริยธรรมของบุคคลอื่น ซึ่งจะทำให้บุคคลเกิดการยอมรับลักษณะที่ดีนั้นมาเป็นลักษณะของตน ทั้งนี้ ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม (2520: 59-60) ได้ประมวลการวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการเล่นแบบของ แฟลนเดอร์ส (Flanders, 1968) แบรอน (Baron, 1970) และ ฮอร์นสไตน์ และคณะ (Hornstein, Fich, & Holmes, 1968) ไว้ ส่วนงานวิจัยของไทย เช่น แสงอรุณ ชูชาติ (2518) ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม (2520, 2529) วิชัย เอียดบัว (2534) พงศธร เครียดฤบาล (2537) และ นีออน พิณประดิษฐ์ (2543)

ลักษณะย่อยของสถานการณ์ทำงาน หมายถึง สภาพแวดล้อมที่มีลักษณะชักจูงใจให้บุคคลกระทำการขัดต่อจรรยาบรรณของข้าราชการที่ได้วางเป็นหลักปฏิบัติอยู่แต่เดิมในที่นั้น ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว บางประการ ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ (2544: 32-33) ได้ยกตัวอย่างงานวิจัยในเรื่องนี้ว่า ได้แก่ ผลงานของ ไรท์ (Wright, 1971) มิล (Mills, 1958) ดมิทรุก (Dmitruk, 1971) ส่วนในประเทศไทย ได้แก่ ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม (2520)

สภาพเศรษฐกิจของครอบครัว “ปริมาณรายได้ทั้งหมดของครอบครัวต่อเดือน ร่วมกับจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่ใช้จ่ายจากเงินรายได้ดังกล่าว ครอบครัวที่มีปริมาณรายได้น้อยแต่มีจำนวนสมาชิกใน

ครอบครัวยุติการเงินรายได้มาก จัดเป็นครอบครัวที่มีระดับเศรษฐกิจต่ำ ครอบครัวที่มีปริมาณรายได้มาก แต่มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวยุติการเงินรายได้น้อย จัดเป็นครอบครัวที่มีระดับเศรษฐกิจสูง (งามตา วณิชานนท์, 2536: 71)” (ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ, 2544: 35) ทั้งนี้ ผู้ที่มีสภาพเศรษฐกิจของ ครอบครัวอยู่ในระดับสูง จะมีพฤติกรรมต่างๆ ดีกว่าผู้ที่มีสภาพเศรษฐกิจของครอบครัวอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งยืนยันด้วยงานประมวลเอกสารของ ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉนิก (2520: 19) จากงานของ เคย์ (Kay, 1975: 37-38) อุบล เลี้ยววาริณ (2534: 77-79) ประมวลเอกสารพบบงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเช่น แพท (Pratt, 1976) วิลสันและอีลินสัน (Wilson and Elinson, 1981) บาลลอค (Bullough, 1972) โคเบิร์น และโปป (Coburn and Pope, 1974) บราวน์และแมคครีดี (Brown and McCreedy, 1986: 317-326) คาร์ลและคอบ (Karl and Cobb, 1966: 250-251) โรเซน สต็อก และคณะ (Resenstork and others, 1959: 98-103) แอนเดอร์สัน (Anderson, 1967) เบร์คาโนวิช (Berkanovics, 1972) รัลดอลส์และวิลเลอร์ (Rundall and Wheeler, 1973) ในประเทศไทย เช่น กัลยา นาคเพ็ชร (2521) ฤทธิรงค์ กุลทลบุตร (2526) อุบล เลี้ยววาริณ (2534: 133, 150, 165) และ งามตา วณิชานนท์ (2536: 138) (อ้างใน ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ, 2544: 34-35)

สถานการณ์เอื้ออำนวยต่อการมีจริยธรรม สถานการณ์ของสิ่งแวดล้อมซึ่งเอื้อให้เกิดพฤติกรรม ขึ้นหรือขัดขวางเป็นอุปสรรคต่อการเกิดพฤติกรรมจริยธรรม “ในการศึกษาพฤติกรรมสุขภาพ กรีน และคณะ (Green, et al., 1980) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 3 กลุ่มปัจจัย คือ ปัจจัย นำ (Predisposing) ปัจจัยเสริม (Reinforcing) และปัจจัยเอื้อ (Enabling) ปัจจัยนำเป็นปัจจัยที่มีในตัว บุคคล ประกอบด้วยทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ ปัจจัยเสริม ได้แก่ ผลสืบเนื่องด้านบวกของการพฤติกรรมนั้นๆ เช่น การยอมรับของเพื่อน หรืออาจจะเป็นผลสืบเนื่องด้านลบ เช่น สังคมไม่เห็นด้วย/ ไม่ยอมรับ ปัจจัยเอื้อหมายถึง สถานการณ์ของสิ่งแวดล้อมซึ่งเอื้อให้เกิดพฤติกรรมขึ้นหรือขัดขวางเป็น อุปสรรคต่อการเกิดพฤติกรรม” (ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ, 2544: 36)

จิตลักษณะเดิม

เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง “เจตนาหรือความคิดเชิงหลักการ ซึ่งบุคคลใช้เพื่อการตัดสินใจ เลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำ เมื่อเผชิญสถานการณ์ขัดแย้งทางจริยธรรม อันเป็นสถานการณ์ที่ผลประโยชน์ หลายฝ่ายขัดแย้งกัน เป็นสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์หรือโทษต่อตนเอง เกี่ยวข้องกับประโยชน์ หรือโทษต่อผู้อื่น เจตนาหรือหลักการที่บุคคลใช้นั้นมี 6 ประเภท เรียงลำดับจากขั้นต่ำสุดไปสู่อันดับสูงสุด คือ ขั้นที่หนึ่งการมีเจตนาที่จะหลบหลีกการโดนลงโทษทางกาย ขั้นที่สองคือ การแสวงหารางวัลทางวัตถุ ขั้นที่สามคือ เจตนาที่จะทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ ขั้นที่สี่คือ เจตนาที่จะเคารพกฎหมาย หลักศาสนา หรือ ปทัสถานของสังคม เพราะเห็นความสำคัญของสิ่งเหล่านี้ ขั้นที่ห้าคือ การเคารพตนเองสามารถควบคุม ตนเองได้ รู้จักละอายใจตนเองเมื่อทำผิด และภาคภูมิใจในตนเองเมื่อทำดี ขั้นที่หกคือ การยึดหลักอุดมคติ สากล เช่น ความเสมอภาค ความยุติธรรม เห็นแก่ส่วนรวม มนุษยชาติ และมนุษยธรรม” (โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ, 2545: 65-66)

ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ (2544: 42) ระบุการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าได้แก่งานของ ลิโคนา (Lickona, 1973) ในไทย เช่น ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉนิก (2520) วิรัช จาปนอม (2520) วิเชียร ทองนุช (2521) สุริยา เหมตะศิลป์ (2521) ทิพวรรณ กิติวิบูลย์ (2522) ทิพย์สุดา นิลสินธุ (2522) วิเชียร รักการ (2522) อ้อมเดือน สดมณี (2536) อภิญญา โพธิ์ศรีทอง (2536) โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2543)

การวิจัยเกี่ยวกับข้าราชการ จินตนา บิลมาศ และคณะ (2529) พบว่า ข้าราชการใหม่มีทั้งผู้ที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงและต่ำ แต่โดยส่วนรวมข้าราชการใหม่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าข้าราชการเก่า ส่วนนีออน พิณประดิษฐ์ (2543: 4) พบว่า กลุ่มข้าราชการตำรวจที่มีประสิทธิภาพการทำงานสูง มีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่ากลุ่มที่มีประสิทธิภาพการทำงานต่ำ และได้เสนอว่าถ้าจะพัฒนาข้าราชการตำรวจสายงานสอบสวน จะต้องพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ถ้าจะพัฒนาข้าราชการตำรวจสายงานจราจร จะต้องพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม และลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน

ลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน หมายถึง การมองเห็นความสำคัญของผลจากการกระทำที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักคาดการณ์ไกล สามารถวางแผนการปฏิบัติเพื่อรับผลดี หรือป้องกัน ผลเสียที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ สามารถรอคอยผลที่ใหญ่กว่าในอนาคต แทนที่จะรับผลเพียงเล็กน้อยในปัจจุบัน ส่วนการควบคุมตน หมายถึง การรู้จักควบคุมบังคับตนเองให้สามารถทำงานอย่างขยันขันแข็ง ทั้งต่อหน้า และลับหลังผู้อื่น กระทำพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ละเว้นพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาได้โดยไม่ต้องอาศัยการควบคุมจากภายนอก และทำพฤติกรรมนั้นได้อย่างมีปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม เป็นเวลานานพอที่จะนำไปสู่ผลที่ต้องการในอนาคตได้ การมุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง เกี่ยวข้องทั้งกับพฤติกรรม ส่วนตัว เช่น การรักษาสภาพอนามัย การอดออม พฤติกรรมการทำงาน เช่น การวางแผนในระยะยาว การเอาใจใส่งานที่ทำอย่างสม่ำเสมอ และพฤติกรรมทางจริยธรรม เช่น ซื่อสัตย์ ชอบช่วยเหลือผู้อื่น หาก ผู้ที่ได้รับการย่วยให้กระทำผิดมีลักษณะการมุ่งอนาคตและสามารถควบคุมตนเองได้ดี ก็จะช่วยยับยั้งไม่ให้เกิดการกระทำผิดได้ อย่างไรก็ตาม ดวงเดือน พันธมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ (2520) ซึ่งได้ทำการวิจัยเชิงทดลองแล้วพบว่า การมุ่งอนาคตเพียงอย่างเดียวทำนายพฤติกรรมซื่อสัตย์ไม่ได้ ต้องพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมประกอบด้วย

ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ (2544: 44) รวบรวมข้อค้นพบในความสัมพันธ์ระหว่าง การมุ่งอนาคตควบคุมตนกับพฤติกรรมการทำงาน ดังนี้ แมคเซลแลนด์ (McClland, 1961 อ้างใน บุญรับ ศักดิ์มณี, 2532: 3) พบว่าลักษณะมุ่งอนาคตสำคัญต่อพฤติกรรมการเป็นผู้นำในหน่วยงานเพื่อผลสัมฤทธิ์ของงาน พบว่า การควบคุมตนช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน (Agran, 1984) ผู้ที่ได้รับการฝึกการควบคุมตนเองในบางขั้นตอน สามารถกระตุ้นผลของงานให้มีมากขึ้น (Ackerman and Shapiro, 1984; Houten and others, 1975; Mckenzie and Rushall, 1974; Goldiamond, 1976; Herbert and Baer, 1972) เพิ่มพฤติกรรมการเข้ารับการอบรมวิชาชีพของผู้ใหญ่ (Talley, 1981) เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและความพึงพอใจในการทำงาน (Hallman, 1980) งานของไทย เช่น เกษม จันทกร (2541) และ พรรณราย พิทักษ์เจริญ (2543)

ในการศึกษาพฤติกรรมของข้าราชการไทย นักวิชาการพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเบี่ยงเบนพฤติกรรมของข้าราชการประการหนึ่งก็คือ ปัจจัยด้านตัวบุคคล ซึ่งได้มีการค้นพบว่า มีสาเหตุที่สำคัญมาจากการขาดการควบคุมตนเอง และขาดจริยธรรมในการปฏิบัติราชการ ชัดติยา กรรณสูตร (2522: 17-18) พบว่า มีข้าราชการจำนวนไม่น้อยที่ขาดความสม่ำเสมอในการทำงาน เช่น ขาดงานบ่อย ไป-กลับไม่ตรงเวลา ไม่ตั้งใจทำงาน และเสียเวลากับกิจกรรมอื่นๆ ความก้าวหน้าในงานและปัญหาการครองชีพมักเป็นปัญหาประเภทบั่นทอนกำลังใจ จินตนา บิลมาศ และคณะ (2529: 210-213) พบว่า ลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตนร่วมกับทัศนคติต่อการทำงานราชการ และความเชื่ออำนาจในตน เป็นจิตลักษณะที่ควรพัฒนา ในกลุ่มข้าราชการใหม่ เพื่อให้มีพฤติกรรมที่พึงปรารถนาในการทำงาน โดยจิตลักษณะที่ควรพัฒนาเป็นอันดับแรก คือ ลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน

โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2545: 40-41) ระบุว่ามีการวิจัยเชิงทดลองหลายเรื่องที่แสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของการมุ่งอนาคตและการควบคุมตัวเองต่อพฤติกรรมหรือเจตคติต่อพฤติกรรม เช่น งานวิจัยของ รัตนา ประเสริฐสม (2526) แสง ทวีคุณ (2538) และบุญรับ ศักดิ์มณี (2532)

ในงานของ บุญรับ ศักดิ์มณี (2532) เกี่ยวกับข้าราชการโดยตรง และพบว่าจิตลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็งของข้าราชการอย่างชัดเจน โดยผู้ที่ได้รับการฝึกมุ่งอนาคตและการฝึกการควบคุมตน มีลักษณะที่ฝึกสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างเด่นชัด และยังพบว่าตัวแปรที่ใช้ในการทำนายคะแนนผลการฝึกทางด้านจิตใจ และพฤติกรรมได้ดี คือลักษณะมุ่งอนาคต และควบคุมตน ความเชื่ออำนาจในตน และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

งานวิจัยเชิงสัมพันธ์เปรียบเทียบ อ้างใน โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2545) ก็พบความสัมพันธ์ระหว่างจิตลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน กับจิตลักษณะต่างๆ หรือต่อพฤติกรรมเช่นกัน เช่นงานของ พูนฤดี สุวรรณพันธ์ (2536) ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2540) สุภร บัวสาย (2541) นีออน พินประดิษฐ์ (2543) อัลเบอน และกราน (Uhl-Bein and Graen, 1998) อย่างไรก็ตาม งานของ โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2543: 10-11) เองกลับไม่พบว่าจิตลักษณะนี้เป็นตัวแปรทำนายที่สำคัญของพฤติกรรมจริยธรรมของครู

ทัศนคติต่ออาชีพราชการ หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับคุณและโทษของการทำงานราชการ ความรู้สึกชอบ ความพอใจ ความพร้อมที่จะทำงานราชการด้วยความมานะบากบั่น ซื่อสัตย์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น รอตเตอร์ และคณะ (Rotter, Chance & Phare, 1972) วอลสตัน และคณะ (Wallston, Kaplan & Maids, 1976) ในเรื่องเกี่ยวกับการทำงานดัดเฟ้ และคณะ (Duffy, Shiflett & Downey, 1977) พบในงานวิจัยเกี่ยวกับอำนาจภายใน-ภายนอกพบว่า “ผู้เชื่ออำนาจภายนอกสูงมีความพึงพอใจในงานของตนต่ำกว่า เป็นผู้ที่ไม่บุคคลในหน่วยงานชอบน้อยกว่า และมีส่วนร่วมทำงานของหน่วยงานน้อยกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับผู้มีลักษณะเชื่ออำนาจภายในสูง” (โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ, 2545: 42) สตรีกแลนด์ (Strickland, 1977) พบว่า “ผู้ที่เชื่ออำนาจในตนนั้นเมื่อประสบความสำเร็จจะเชื่อว่าเป็นเพราะตนได้ใช้ความพยายามในการทำงานนั้นน้อยไป และมีแนวโน้มว่าจะใช้ความพยายามเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้การทำงานนั้นประสบความสำเร็จ ความเชื่ออำนาจในตน จึงเป็นแรงผลักดันให้บุคคลกระทำในสิ่งที่ตนรับผิดชอบให้สัมฤทธิ์ผล เพราะคนที่เชื่ออำนาจในตนนั้นเชื่อว่าการกระทำของตนจะก่อให้เกิดผลตามต้องการ ความเชื่ออำนาจในตนจึงมีส่วนส่งผลต่อพฤติกรรมบางประการที่พึงปรารถนาได้” (โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ, 2545: 42) บอนนี และโมนี (Bonnie and Mone, 1998 อ้างใน โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ, 2545: 43) พบว่าความเชื่อมั่นในประสิทธิภาพแห่งตน (Self-Efficacy) มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในงาน (Job Satisfaction) โดยมีความรู้สึกในเรื่องความยุติธรรม (Equity) เป็นตัวเชื่อมประสาน

ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ (2544: 46) ระบุงานที่สนับสนุนความสำคัญของจิตลักษณะนี้ในประเทศไทยว่าได้แก่งานของจินตนา บิลมาศ และคณะ (2529) ซึ่งพบว่า ทัศนคติต่อการทำงานราชการ และการเชื่ออำนาจภายในตน มีความสัมพันธ์กันอย่างสูงกับพฤติกรรมการปฏิบัติราชการที่ดี งานวิจัยอื่นที่สนับสนุน เช่น ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2532) นวลละออ สุภาพล (2534) ปริญญา ณ วังจันทร์ (2536) ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2540: 254-256), อภิญา โพธิ์ศรีทอง (2536) งานวิจัยที่ไม่สนับสนุน ได้แก่ โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2543) และนีออน พินประดิษฐ์ (2543)

โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2545: 42-43) รวบรวมงานที่สนับสนุนความสำคัญของจิตลักษณะนี้ในประเทศไทยไว้ ดังนี้ ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2538: 148) ได้ศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้

ในประเทศไทยโดย นาง พันธุมนาวิ (2518) ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2532) วิสุทธิ รัตรี (2531) อ้อมเดือน สดมณี (2536) พบว่าข้าราชการที่มีความเชื่ออำนาจในตนมาก จะมีประสิทธิภาพในการทำงานสูง และทำให้กลุ่มงานมีประสิทธิภาพสูงด้วย อุบล เลี้ยววาริณ (2534) พบว่าผู้มีการศึกษาระดับมัธยมมีความเชื่ออำนาจในตนสูงกว่าผู้มีการศึกษาระดับประถม จินตนา บิลมาศ (2529) พบว่าข้าราชการใหม่นั้นมีทั้งที่เชื่ออำนาจในตนสูงและต่ำ และข้าราชการที่มีสุขภาพจิตดี มีความเชื่ออำนาจในตนสูงกว่าข้าราชการที่มีสุขภาพจิตไม่ดี วรรณะ บรรจง (2537) พบว่าความเชื่ออำนาจในตนมีความสัมพันธ์กับเจตคติที่ดีต่อการไม่ทะเลาะวิวาท ดวงเดือน พันธุมนาวิ (2540) พบว่าจิตลักษณะความเชื่ออำนาจในตนเป็นตัวทำนายที่สำคัญเพียงตัวเดียวเป็นส่วนใหญ่ต่อการปฏิบัติทางพุทธ ความเชื่อทางพุทธ หรือวิถีชีวิตแบบพุทธ

ความรู้ด้านจรรยาบรรณของข้าราชการ หมายถึง การเรียนรู้และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล เกี่ยวกับจริยธรรมของข้าราชการ ซึ่งจะทำให้เกิดพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้น ทั้งนี้ “ความรู้ หมายถึง การเรียนรู้และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมของบุคคล บลูม และคณะ (Benjamin S. Bloom and others อ้างในประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2537: 212) ได้จำแนกพฤติกรรมการเรียนรู้เป็น 3 ลักษณะ คือ 1) พุทธิพิสัย (Cognitive domain) 2) เจตพิสัย (Affective domain) และ 3) ทักษะพิสัย (Psychomotor domain) และกล่าวว่า พฤติกรรมการเรียนรู้กลุ่มพุทธิพิสัย เป็นพฤติกรรมที่สำคัญในการเรียนการสอน สามารถสังเกตและวัดได้ง่าย และเป็นพฤติกรรมการเรียนรู้เบื้องต้นในการจะนำไปสู่พฤติกรรมการเรียนรู้ ในกลุ่มเจตพิสัยและทักษะพิสัย” (ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ, 2544: 48) สำหรับงานวิจัยที่ยืนยันความสำคัญในการให้ความรู้หรือการศึกษาว่ามีผลถึงพฤติกรรมของบุคคลได้แก่ งานวิจัยของอุบล เลี้ยววาริณ (2534: 134, 151, 166) และพยุ่ง ผลายโย (2540 อ้างในชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ, 2544: 50)

ลักษณะทางศาสนา หมายถึง ความรู้ ทศนคติ ค่านิยม ทศนะ การยึดหลักปฏิบัติ และการนำ ศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การเที่ยว การกิน การเสพ เป็นต้น การประมวลเอกสาร ของ ดวงเดือน พันธุมนาวิ และคณะ (2540: 120-137) เกี่ยวกับลักษณะทางศาสนากับพฤติกรรมการทำงานบุคคล สรุปได้ว่า ผู้ที่มีลักษณะทางศาสนาสูงไม่ว่าจะเป็นชาวพุทธหรือชาวคริสต์ ไม่ว่าจะเป็นบิดา มารดาหรือครูอาจารย์ จะทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง และผู้ที่นับถือศาสนาอย่างเหมาะสมมากนั้น จะมีจิตลักษณะต่างๆ ที่เอื้อต่อการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพสูง งานวิจัยอื่นที่สนับสนุนข้อความนี้ได้แก่ อ้อมเดือน สดมณี (2536: 70-71)

จิตลักษณะตามสถานการณ์

ทัศนคติต่อพฤติกรรมจริยธรรมในงาน หมายถึง การประเมินทางบวกหรือลบของบุคคลที่มีต่อการกระทำ หรือการตัดสินว่าพฤติกรรมนั้นๆ เป็นสิ่งดีหรือเลว ซึ่งจะนำสู่การสนับสนุนหรือต่อต้านการกระทำพฤติกรรมนั้น ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ (2544: 55-57) รวบรวมหลักฐานสนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติกับพฤติกรรมว่ามาจากการประมวลเอกสารโดย ไอเซน และฟิชบายน์ (Ajzen and Fisbein, 1977 อ้างใน จิระนันท์ พากเพียร, 2540: 46-47) และงานวิจัยของ อุบล เลี้ยววาริณ (2538) พรพรรณราย พิทักษ์เจริญ (2543) อาริวรรณ รุ่งทวีณิธิ (2541: 91) ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2532) จิระนันท์ พากเพียร (2540) และโกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2543: 8-11) ในส่วนพฤติกรรมของข้าราชการนั้น ก็พบความสัมพันธ์นี้เช่นกัน เช่นในงานวิจัยของ จินตนา บิลมาศ และคณะ (2529) บุญรับ ศักดิ์มณี (2532 119-121) และเปรมสุรีย์ เชื่อมทอง (2536) ทั้งนี้ไอเซน และฟิชบายน์ (Ajzen and Fisbein, 1980) เสนอวิธีวัดทัศนคติต่อพฤติกรรมไว้ 2 วิธีคือ วัดทางตรงและวัดทางอ้อมหรือวัดจากความเชื่อ

สุขภาพจิตในการทำงานราชการ หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะปรับตัวให้มีความสุข และเข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อมในสถานที่ทำงานได้ด้วยดี มีสัมพันธภาพกับผู้อื่น และสามารถดำรงชีวิตตนเองได้โดยไม่เสียดุลยภาพ ทำให้มีความสุขความสบายใจ ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ (2544: 59) ประมวลงานวิจัยที่สนับสนุนความสำคัญของสุขภาพจิต ได้ดังนี้ ชอร์ กับไซเซล (อ้างในนวล ละออ สุภาพผล, 2534: 73) แลนดิส บริสลิน และฮัลกัส (อ้างในนวลละออ สุภาพผล, 2534: 73) ในประเทศไทย เช่น งานของนวลละออ สุภาพผล (2534) ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2540: 250-251) เกษม จันทศร (2541) ในส่วนของงานวิจัยเกี่ยวกับข้าราชการ บังอร โสฬส และอัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล (2539) อ้างใน ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ, 2540: 133) พบว่า ข้าราชการระดับบริหาร (ซี 5-8) ที่มีความเครียดในการทำงานน้อยหรือมีสุขภาพจิตดีจะเป็นหัวหน้าหน่วยราชการที่มีประสิทธิภาพสูงในการทำงาน

งานที่ไม่สนับสนุนความสำคัญของสุขภาพจิต ได้แก่ งานของโกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2543: 11 อ้างใน ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ, 2544: 60) ที่ไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาพจิตกับพฤติกรรมจริยธรรม และงานของนีออน พิณประดิษฐ์ (2543: 3-4) ที่พบว่าข้าราชการตำรวจผู้ที่ยืนยันว่าตัวเองมีสุขภาพจิตดีเป็นผู้ที่ทำงานมีประสิทธิภาพน้อยกว่ากลุ่มตรงข้าม อย่างไรก็ตาม ได้มีการตั้งข้อสังเกตว่าที่เป็นเช่นนั้นอาจเนื่องจากระดับสุขภาพจิตในการทำงานที่วัดได้จากกลุ่มตัวอย่างข้าราชการตำรวจในภาพรวมมีค่อนข้างต่ำมาก จึงไม่ส่งผลต่อพฤติกรรมการทำงาน ซึ่งอาจเป็นลักษณะเฉพาะตัวของข้าราชการตำรวจในเรื่องนี้ และยังพบว่าสุขภาพจิตในการทำงานเป็นตัวแปรทำนายที่สำคัญ ของพฤติกรรมการทำงานของข้าราชการตำรวจในกลุ่มตำรวจชั้นประทวน ร่วมกับตัวแปรอื่นๆ อีก 8 ตัวแปร

ความเชื่ออำนาจในตนในการทำงาน หมายถึง “ความเชื่อและการคาดหวังของบุคคลว่า ผลดี และผลเสียที่เกิดกับตนนั้น มีตนเองเป็นสาเหตุมากกว่าที่จะเป็นเพราะคนอื่น โชคเคราะห์ ความบังเอิญ หรือพระเจ้าบันดาลให้เป็นไป คนที่เชื่ออำนาจในตนมาก จึงเป็นผู้ที่มีความหวังในชีวิตและมีความกระตือรือร้นที่จะทำสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดผลดี และป้องกันผลเสียตามที่ตนต้องการ” (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2540: 85 อ้างใน ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ, 2544: 60)

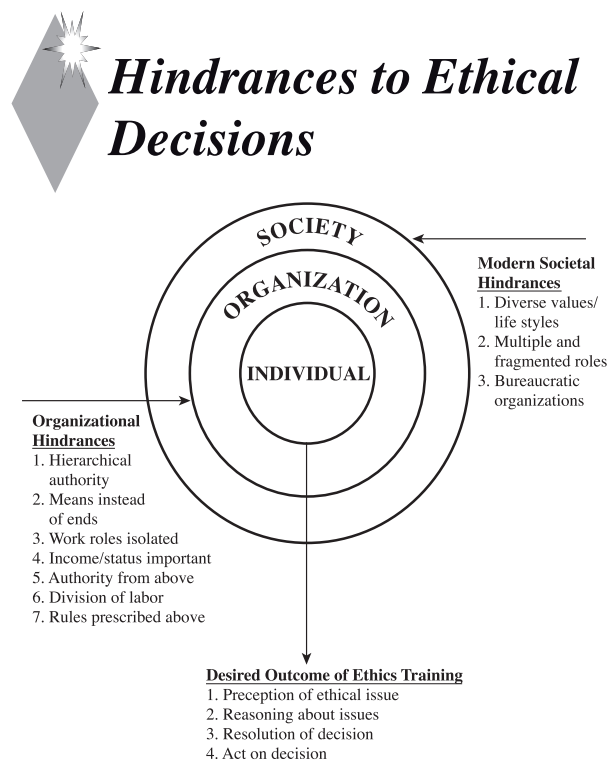
ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ (2544: 60-61) ได้ประมวลเอกสารพบการสนับสนุนความเชื่ออำนาจในตนว่า ได้แก่ งานรวบรวมพฤติกรรมของสตรีกแลนด์ (Strickland, 1977 อ้างใน แสง ทวีคุณ, 2538: 34) งานประมวลเอกสารของ อ้อมเดือน สดมณี (2536: 22-29) งานวิจัยของ ซีแมน และคณะ (Seeman, 1965: 270-284) ฮอลแลนด์เดอร์ (Hollander, 1981: 123) เปรี่เวย์ (Perrewe, 1986) แอชฟอर्थ (Ashforth, 1989) บารอน และเจอร์ลาร์ด (Baron and Jerald, 1990) งานในประเทศไทยได้แก่ เกษม จันทศร (2541) พรณราย พัทธการเจริญ (2543) ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2540: 133) ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2532) วิชัย เอียดบัว (2534) สนาน คุณประเสริฐ (2535)

งานวิจัยเกี่ยวกับข้าราชการโดยตรง ได้แก่ งานของบังอร โสฬส และอัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล, 2539 (อ้างใน ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ, 2544: 62) ที่ศึกษาระดับผู้บริหาร (ซี 5-8) จำนวน 174 คน จาก 5 กระทรวง แล้วพบว่าความรู้สึกว่าตนสามารถควบคุมสถานการณ์ทำงานในฐานะหัวหน้าได้มาก เป็นลักษณะสำคัญของหัวหน้าส่วนราชการที่มีประสิทธิภาพสูงในงาน และเป็นผู้ที่มีความพอใจในการทำงานมากด้วย ส่วนงานที่ไม่สนับสนุนความสำคัญของความเชื่ออำนาจในตนได้แก่ โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2543: 10-11) และนีออน พิณประดิษฐ์ (2543: 3-4)

จากทฤษฎีและผลงานเหล่านี้ ทำให้คาดได้ว่า ข้าราชการจะมีพฤติกรรมที่มีจริยธรรมมากกว่า เมื่อเห็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานอย่างมีจริยธรรมอยู่ในสถานการณ์ที่ยั่วยุคน้อย สภาพเศรษฐกิจของ

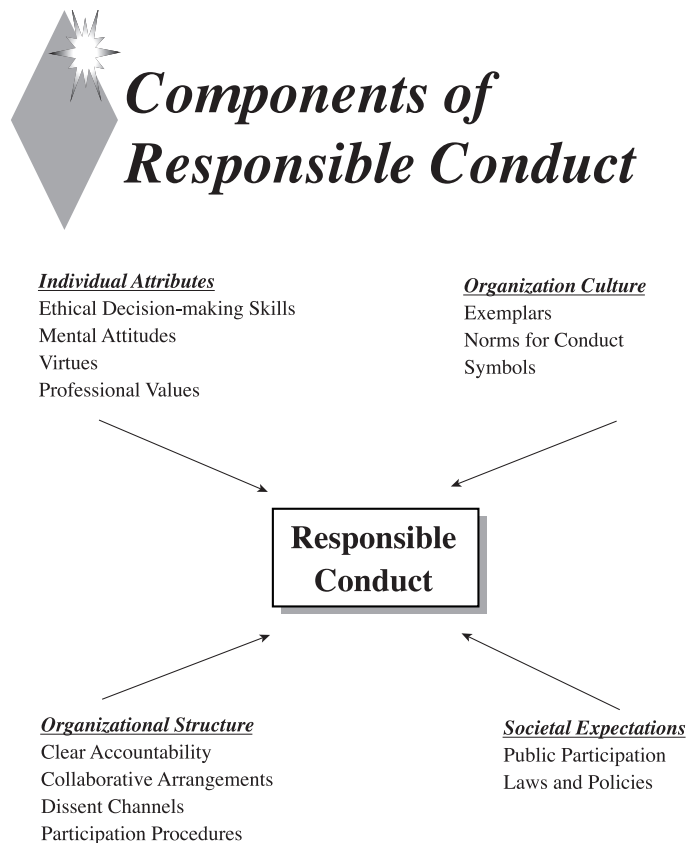
ครอบครัวดี อยู่ในสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการมีจริยธรรม มีเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับสูง มีลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน มีทัศนคติดีต่ออาชีพราชการ มีความรู้ด้านจริยธรรมของข้าราชการ มีลักษณะทางศาสนามาก มีทัศนคติดีต่อพฤติกรรมจริยธรรมในงาน มีสุขภาพจิตดีในการทำงานราชการ และมีความเชื่ออำนาจในตนในการทำงาน อย่างไรก็ตาม ปัจจัยทั้ง 12 ปัจจัยยังไม่ใช่ว่าปัจจัยทั้งหมดที่มีผลต่อพฤติกรรมจริยธรรม หากแต่เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญเท่านั้น

คูเปอร์ (Cooper, 1991) เสนอแนวคิดที่ว่าปัจจัยที่บ่อนทำลายการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรมได้แก่ เครื่องกีดขวางจากลักษณะสังคมสมัยใหม่ (Modern societal hindrances) ซึ่งมีค่านิยมและรูปแบบการดำเนินชีวิตที่หลากหลาย (Diverse values/life styles) บทบาทที่มากมายและกระจัดกระจาย (Multiple and fragmented roles) รวมทั้งองค์การแบบระบบราชการ (Bureaucratic organizations) และ เครื่องกีดขวางจากองค์การ (Organization hindrances) ซึ่งในองค์การนั้น อำนาจหน้าที่เป็นไปตามระดับชั้นการบังคับบัญชา (Hierarchical authority) มุ่งเน้นวิธีการมากกว่าเป้าหมาย (Means instead of ends) มีบทบาทการทำงานที่แยกออกมาจากคนอื่น ๆ (Work roles isolated) การให้ความสำคัญกับรายได้และสถานภาพ (Income/status important) การบังคับบัญชาจากระดับเหนือขึ้นไป (Authority from above) การแบ่งงานกันทำ (Division of labor) และมีกฎเกณฑ์ที่กำหนดมาจากระดับเหนือขึ้นไป (Rules prescribed above) สิ่งเหล่านี้กีดขวางการตัดสินใจอย่างมีคุณธรรม และเสนอให้มี การอบรมเชิงจริยธรรมในระดับบุคคล โดยกำหนดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์จากการฝึกอบรมเชิงจริยธรรม (Desired outcomes of ethics training) คือ การมีมุมมองต่อประเด็นทางจริยธรรม (Perception of ethical issue) รู้จักการให้เหตุผลเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว (Reasoning about issues) มีการตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหา (Resolution of decision) และการดำเนินการตามการตัดสินใจนั้น (Act on decision) เครื่องกีดขวางการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรมมีลักษณะดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2 เครื่องกีดขวางการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรม
ที่มา: Cooper, 1991

จะเห็นว่าเครื่องกีดขวางการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรมเน้นความสำคัญ ที่นอกเหนือไปจากลักษณะส่วนบุคคลเอง คือเน้นบทบาทขององค์การและของสังคมโดยรวม ซึ่งเมื่อเทียบกับทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม ก็จะพบว่าบทบาทขององค์การและของสังคมโดยรวม เทียบได้กับปัจจัยสถานการณ์ปัจจุบันนั่นเอง และยังสอดคล้องกับแนวคิดองค์ประกอบของพฤติกรรมที่รับผิดชอบ (Components of responsible conduct) ซึ่งคูเปอร์ (Cooper, 1991) เสนอว่าพฤติกรรมที่รับผิดชอบ เป็นผลมาจากองค์ประกอบ 4 ส่วน คือ ลักษณะส่วนบุคคล (Individual attributes), วัฒนธรรมองค์การ (Organization culture), โครงสร้างองค์การ (Organizational Structure) และความคาดหวังของสังคม (Societal expectations) ดังแผนภาพต่อไปนี้

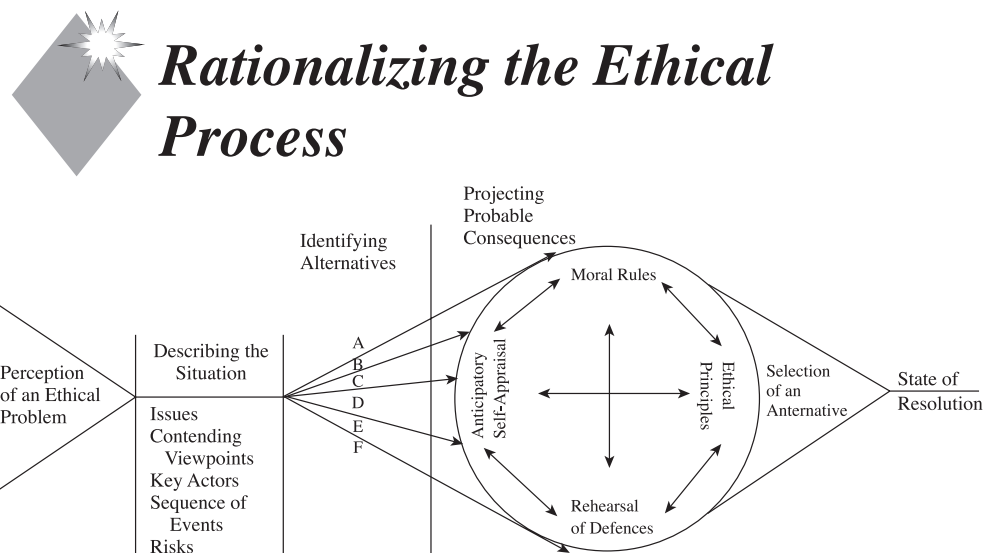

ภาพที่ 3 องค์ประกอบของพฤติกรรมที่รับผิดชอบ
ที่มา: Cooper, 1991

จากแผนภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่าพฤติกรรมที่รับผิดชอบนั้นต้องพึงพาองค์ประกอบหลายส่วน ในส่วนลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ ทักษะในการตัดสินใจเชิงจริยธรรม (Ethical decision-making skills) ทศนคติเกี่ยวกับจิตใจ (Mental attitudes) คุณธรรม (Virtues) ค่านิยมตามวิชาชีพ (Professional values), ในส่วนวัฒนธรรมองค์การ (Organization culture) ได้แก่ การมีตัวอย่าง/ตัวแบบที่ดี (Exemplars) มีจรรยาบรรณ (Norms for conduct) มีสัญลักษณ์ที่แสดงการยกย่องคุณธรรม (Symbols), ในส่วนโครงสร้างองค์การ (Organizational Structure) ได้แก่ การมีความรับผิดชอบที่กำหนดชัดเจน (Clear accountability) มีการจัดการให้เกิดความร่วมมือ (Collaborative arrangements) มีช่องทางให้แสดงความขัดแย้ง/ไม่เห็นด้วย (Dissent channels) มีขั้นตอนการมีส่วนร่วม (Participation procedures), และ ในส่วนความคาดหวังของสังคม (Societal expectations) ที่แสดงออกผ่านการมีส่วนร่วมของสาธารณชน

(Public participation) กฎหมายและนโยบายต่างๆ (Laws and policies) เมื่อเทียบกับทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม จิตลักษณะเดิมและจิตลักษณะตามสถานการณ์ตรงกับลักษณะส่วนบุคคล ส่วนสถานการณ์ปัจจุบันตรงกันกับวัฒนธรรมองค์กร โครงสร้างองค์กร และความคาดหวังของสังคม

ในส่วนของผลลัพธ์ที่พึงประสงค์จากการฝึกอบรมเชิงจริยธรรม (Desired outcomes of ethics training) จากแผนภาพ 2 สัมพันธ์กันกับกระบวนการเชิงจริยธรรมที่เป็นเหตุเป็นผล (Rationalizing the ethical process) ซึ่งกระบวนการเริ่มจากการมีมุมมองต่อประเด็นปัญหาทางจริยธรรม (Perception of an ethical problem) จากนั้นมีการบรรยายลักษณะสถานการณ์ (Describing the situation) ระบุทางเลือก (Identifying alternatives) คาดการณ์ผลที่น่าจะเป็นไปได้ (Projecting probable consequences) โดยคำนึงถึงหลักคุณธรรม (Moral rules) หลักจริยธรรม (Ethical principles) ฝึกซ้อมเพื่อปกป้องตนเอง (Rehearsal of defenses) ประเมินตัวเอง (Anticipatory self-appraisal) จากนั้นจึงถึงขั้นตอนของการเลือกทางเลือกเพื่อแก้ปัญหา (Selection of an alternative) และขั้นการแก้ปัญหา (State of resolution)

ภาพ 4 กระบวนการเชิงจริยธรรมที่เป็นเหตุเป็นผล

ที่มา: Cooper, 1991: 20

ลิคโคนา (Lickona, 1992: 53-62 อ้างใน โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ, 2545: 36) ระบุองค์ประกอบ 3 ประการของคุณลักษณะที่ดี (Good character) คือ การรู้เชิงคุณธรรม (Moral knowing) การรู้สึกเชิงคุณธรรม (Moral feeling) และพฤติกรรมคุณธรรม (Moral action)

ทั้งนี้ องค์ประกอบของการรู้เชิงคุณธรรม หรือความฉลาด ได้แก่ การตระหนักรู้ทางคุณธรรม (Moral awareness) การรู้ค่านิยมคุณธรรม (Knowing moral values) การหยั่งลึกในบทบาท (Perspective taking) เหตุผลเชิงคุณธรรม (Moral reasoning) การตัดสินใจ (Decision making) การรู้ตนเอง (Self knowledge)

องค์ประกอบการรู้สึกเชิงคุณธรรม หรืออารมณ์ คือ การสำนึก (Conscience) ความภูมิใจในตน (Self esteem) การร่วมรู้สึก (Empathy) การรักความดี (Loving the good) การควบคุมตน (Self control) และการถ่อมตน (Humility)

องค์ประกอบพฤติกรรมคุณธรรมนั้น คือ ถ้าบุคคลมีคุณภาพทางคุณธรรมด้านความฉลาด (Intellect) และอารมณ์ (Emotion) ก็จะมีแนวโน้มทำตามสิ่งที่เขาารู้และรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง

วาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ

ความสนใจในการพัฒนาคุณธรรมของข้าราชการนั้นได้ระบุไว้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในหมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 77 ซึ่งกำหนดให้รัฐต้องจัดให้มีแผนพัฒนาการเมือง จัดทำมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการและพนักงานหรือลูกจ้างอื่นของรัฐ เพื่อป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบ และเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่

สำนักงาน ก.พ. ได้จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมจริยธรรมขึ้น ในปี พ.ศ. 2542 เพื่อประสานกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมทั้งในราชการพลเรือน องค์กรเอกชน และสถาบันอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศ กิจกรรมสำคัญคือการส่งเสริมสนับสนุนให้ส่วนราชการต่างๆ จัดทำมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม นอกจากนั้นคณะอนุกรรมการปรับปรุงวัฒนธรรมและค่านิยมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในคณะกรรมการปฏิรูประบบราชการ ได้จัดทำค่านิยมสร้างสรรคเพื่อให้เจ้าหน้าที่ของรัฐยึดถือและปฏิบัติ 5 ประการคือ กล้ายืนหยัดทำในสิ่งที่ถูกต้อง ซื่อสัตย์ โปร่งใส ไม่เลือกปฏิบัติ และมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน(ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม, 2550: 40-44)

ต่อมารัฐบาลโดย พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี ได้ประกาศวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2549 ดังนี้

“ข้าพเจ้า พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี ขอประกาศเจตนารมณ์ในอันที่จะมุ่งมั่นสร้างระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่สุจริต เป็นธรรม และเป็นที่ยึดมั่นศรัทธาของประชาชน รวมทั้งขจัดปัญหาทุจริตและประพฤติมิชอบ โดยมุ่งพัฒนาการบริหารราชการแผ่นดินและกฎระเบียบให้เหมาะสม สร้างระบบราชการให้มีภูมิคุ้มกันต่อปัญหาการทุจริตทั้งปวง จะมุ่งฟื้นฟูระบบคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล ในการบริหารราชการแผ่นดินอย่างเร่งด่วน โดยจะใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนไปพร้อมกันทั้งระบบ เพื่อก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน” (วาระแห่งชาติฯ, 18 ธันวาคม 2549: 2)

ใน “วาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ” (18 ธันวาคม 2549: 4-5) กล่าวถึงการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้เพื่อสร้างการบริหารราชการแผ่นดินที่ประชาชนเชื่อมั่นศรัทธา เป็นหลักการสำคัญที่จะช่วยวางรากฐานการบริหารราชการแผ่นดิน โดยการกำหนดเป็นวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ เพื่อปรับให้ภาคราชการทำงานด้วยความตระหนักในหลักคุณธรรม มีจริยธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต ทำงานด้วยความสุจริตโปร่งใส ประหยัด ใช้หลักความรู้ หลักเหตุผล เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และมีจิตสำนึกในการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

การจะบรรลุวาระแห่งชาตินี้ได้ ได้มีการกำหนดเป้าประสงค์สำคัญไว้ 2 ประการ (วาระแห่งชาติฯ, 18 ธันวาคม 2549) คือ

1. ลดและปิดโอกาสการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการเพื่อสร้างความโปร่งใส ซื่อสัตย์สุจริต ลดความสูญเสียและขจัดจรัลโหลในการปฏิบัติราชการ
2. สร้างจิตสำนึกในการประพฤติชอบ ให้ยึดมั่นในหลักศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมและจรรยาบรรณ ความสุจริต ซื่อตรง เทียงธรรม เป็นกลาง ไม่เลือกปฏิบัติรวมถึงการปฏิบัติราชการอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ประหยัด เกิดความคุ้มค่า มีคุณภาพมาตรฐาน ถูกต้อง ตอบสนองความต้องการของประชาชน และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

การขับเคลื่อนวาระแห่งชาติ

การขับเคลื่อนวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ ให้มีความสำคัญปัจจัยองค์ประกอบความสำเร็จ 3 ด้านคือ

- 1) การสร้างกลุ่มผู้นำและผลักดันให้เกิดองค์การแห่งสุจริตธรรม มีประสิทธิภาพ และมีศักดิ์ศรี (Organizational Integrity) ในทุกระดับ เพื่อเป็นแบบอย่างของการเรียนรู้และขยายผล
- 2) การพัฒนาระบบคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลซึ่งเป็นระบบย่อยต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงสอดคล้องกัน ได้แก่ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรมและค่านิยม การฝึกอบรม สร้างทักษะ และพัฒนาข้าราชการและเจ้าหน้าที่ในรูปแบบต่างๆ การจัดให้มีการให้คำปรึกษาแนะนำ และการจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้อง การปรับปรุงระบบบริหารงานบุคคล โดยเฉพาะการคุ้มครองผู้ให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการทุจริตประพฤติมิชอบในราชการ และการผลักดันให้มีการปฏิบัติตามประมวลจริยธรรม/จรรยาบรรณ ตลอดจนการวางระบบการบริหารจริยธรรมการวัดผลและการตรวจสอบ
- 3) การวางระบบสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล ได้แก่ การออกกฎหมาย การพัฒนาระบบ และจัดให้มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง การสื่อสารทำความเข้าใจเพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และการติดตามสถานการณ์ของบรรดาองค์กร/กลุ่มพลังต่างๆ ในสังคม รวมถึงการศึกษาวิจัยเชิงลึกเพื่อสร้างองค์ความรู้ในการพัฒนาขึ้นไป” (วาระแห่งชาติ, 18 ธันวาคม 2549: 8-9)

โดยการขับเคลื่อนแยกเป็น 3 ระดับคือ “ระดับรัฐบาลที่ขับเคลื่อนในภาพรวมทั้งระบบในภาครัฐ ระดับหน่วยงานที่มุ่งให้ในแต่ละส่วนราชการกำหนดกลยุทธ์/โครงการ/นวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อเสริมสร้างระบบคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล และระดับบุคคล คือข้าราชการแต่ละคนจะต้องมุ่งเน้นการปลูกฝังอุดมการณ์ คุณธรรม และจริยธรรมให้หยั่งลึกลงไปในมโนจิตจนเป็นพฤติกรรมนิสัย เพื่อเสริมสร้างศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งชีวิตของตน” (วาระแห่งชาติ, 18 ธันวาคม 2549: 11)

ยุทธศาสตร์สำคัญในการดำเนินการได้แก่

1. การยกย่องพระราชบัญญัติส่งเสริมธรรมาภิบาลภาครัฐ โดยมีองค์ประกอบหลักคือ
 - 1.1 การจัดตั้ง “สภาธรรมาภิบาลแห่งชาติ” ประกอบด้วยผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน จำนวนประมาณ 20 คน เพื่อเป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อนกระแสคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลของสังคม
 - 1.2 การจัดตั้งองค์กรสนับสนุนการปฏิบัติงานในภาครัฐ ได้แก่ “สำนักงานส่งเสริม คุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลภาครัฐ” เพื่อรับผิดชอบในการพัฒนา ส่งเสริม ป้องกัน และปราบปราม ตลอดจนจัดทำมาตรฐานจรรยาบรรณสำหรับข้าราชการการเมือง ข้าราชการประจำ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐในทุกระดับ
2. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในระดับองค์การและระดับบุคคลด้านคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลในภาคราชการ เพื่อผลักดันให้เกิดองค์การสุจริตธรรมที่มีศักดิ์ศรี (Organizational integrity) ในภาคราชการทุกระดับในวงกว้างสำหรับกระบวนการทำงานในกระทรวง กรม ต่างๆ ประกอบด้วย 7 ยุทธศาสตร์ดังนี้

- 2.1 การสร้างกลุ่มผู้นำและผลักดันให้เกิดองค์การแห่งสุจริตธรรม
- 2.2 การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรม ค่านิยม และการพัฒนาข้าราชการ
- 2.3 การให้คำปรึกษา แนะนำ และการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล
- 2.4 การปรับปรุงระบบบริหารงานบุคคลให้เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม
- 2.5 การพัฒนาระบบบริหารจัดการด้านคุณธรรม จริยธรรมและธรรมาภิบาล
- 2.6 การวัดผลและการตรวจสอบด้านจริยธรรม
- 2.7 การวางระบบสนับสนุนและปัจจัยพื้นฐานด้านจริยธรรมและธรรมาภิบาล

เปรียบเทียบแนวทางของวาระแห่งชาติกับทฤษฎีแนวคิดเกี่ยวกับสาเหตุและปัจจัยส่งเสริมพฤติกรรมจรรยาบรรณของข้าราชการ

กรอบในการเปรียบเทียบจะเน้นยุทธศาสตร์และโครงการต่างๆ ที่สนับสนุนวาระแห่งชาติฯ ว่าเชื่อมโยงกับสาเหตุใดของปัญหาเรื่องคุณธรรม ซึ่งอาจสรุปได้ว่าปัญหาคุณธรรมมีทั้งส่วนที่เกิดจากตัวบุคคลเอง เกิดจากองค์การ และเกิดจากสังคม ตามแนวคิดเรื่องกีดขวางการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรม (ภาพที่ 2) ซึ่งนำไปสู่ทางแก้ปัญหาที่ควรใส่ใจองค์ประกอบทั้ง 4 ตามแนวคิดองค์ประกอบของพฤติกรรมที่รับผิดชอบ (ภาพ 3) คือ ควรแก้ปัญหาทั้งระดับตัวบุคคล ระดับองค์การ (ซึ่งแยกเป็นโครงสร้าง และวัฒนธรรมองค์การ) และระดับสังคม ซึ่งหากมีการใส่ใจครบถ้วนทุกระดับ ก็น่าจะครอบคลุมสาเหตุพฤติกรรมตามทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยมไปด้วยในตัว

จากเอกสารวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ หน้า 34-39 ได้ระบุโครงการแยกตามยุทธศาสตร์ไว้ดังตารางช่องที่ 1 ซึ่งจะได้ทำไปเทียบเคียงกับการแก้ปัญหาที่แยกเป็นระดับบุคคล องค์การ และสังคม ในช่องที่ 2

ตาราง 1 โครงการแยกตามยุทธศาสตร์ของวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ เปรียบเทียบกับระดับของการแก้ปัญหา

ลำดับที่	โครงการ/กิจกรรม (ผู้รับผิดชอบหลัก)	ระดับการแก้ปัญหา		
		บุคคล	องค์การ	สังคม
1. การสร้างกลุ่มผู้นำและผลักดันให้เกิดองค์การแห่งสุจริตธรรม				
1	โครงการพัฒนาผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ คุณธรรม และจริยธรรมในภาครัฐ (สนง. ก.พ.)	X		
2	โครงการสร้างองค์การที่มีศักดิ์ศรี จริยธรรมและซื่อสัตย์สุจริตสูง - โครงการ “นวัตกรรมทางด้านคุณธรรม จริยธรรมและธรรมาภิบาล เพื่อทำความดีถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในปีแห่งมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา” (สนง. ก.พ.ร./ทุกส่วนราชการ)		X	
3	โครงการสร้างองค์การต้นแบบในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรม และค่านิยม (สนง. ก.พ.ร.)		X	

ตาราง 1 โครงการแยกตามยุทธศาสตร์ของวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกัน การทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ เปรียบเทียบกับระดับของการแก้ปัญหา (ต่อ)

ลำดับที่	โครงการ/กิจกรรม (ผู้รับผิดชอบหลัก)	ระดับการแก้ปัญหา		
		บุคคล	องค์การ	สังคม
2. การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรม ค่านิยม และการพัฒนาข้าราชการ				
1	โครงการพัฒนาข้าราชการทุกระดับตามหลักสูตรเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท และตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (สนง. ก.พ./สนง.คกก.พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)	X X		
2	โครงการพัฒนาข้าราชการทุกระดับและจัดกิจกรรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมของข้าราชการ (สนง. ก.พ./ทุกส่วนราชการ)			
3	โครงการพัฒนานักบริหารการเปลี่ยนแปลงรุ่นใหม่ (สนง. ก.พ.ร.)	X		
4	การดำเนินการพัฒนาข้าราชการบรรจุใหม่ของระบบข้าราชการพลเรือนอย่างเป็นระบบ (Civil Service Academy) (สนง. ก.พ.)	X		
5	กำหนดเป็นนโยบายให้ข้าราชการปฏิบัติหลักจริยธรรมตามหลักสูตรอย่างน้อย 10 วันต่อปี (สนง. ก.พ./กรมการศาสนา/สนง.พระพุทธศาสนาแห่งชาติ)	X		
3. การให้คำปรึกษา แนะนำ และการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และ ธรรมาภิบาล				
1	โครงการให้คำปรึกษาแนะนำด้านคุณธรรม จริยธรรม - การพัฒนาที่ปรึกษาแนะนำด้านจริยธรรม (Ethics Counselor) (สนง. ก.พ.) - สายด่วนจริยธรรม (สนง. ก.พ./ก.เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร)		X	
2	โครงการส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้และการปฏิบัติอันเป็นเลิศ (Best Practices) ด้านจริยธรรมและธรรมาภิบาล (สนง. ก.พ.ร.)		X	
3	การวางระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารจริยธรรม (ก.เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร/สนง. ก.พ.ร.)		X	
4. การปรับปรุงระบบบริหารงานบุคคลให้เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม				
1	การทดสอบข้าราชการทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม (สนง. ก.พ.)		X	
2	การวางแผนด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นองค์ประกอบแต่งตั้งบุคคลเข้าสู่การดำรงตำแหน่งผู้บริหารของหน่วยงาน (สนง. ก.พ.)		X	
3	การจัดทำสมุดพกข้าราชการ/บันทึกผลงานและคุณงามความดี (สนง. ก.พ./สนง.ก.พ.ร. และทุกส่วนราชการ)		X	
4	การเสริมสร้างความเข้มแข็งของการพิทักษ์ระบบคุณธรรม (สนง. ก.พ.)		X	
5	การสร้างระบบการรับฟังข้อเรียกร้องเกี่ยวกับการทุจริตของหน่วยงาน (Whistleblower)(สนง. ก.พ.)		X	

ตาราง 1 โครงการแยกตามยุทธศาสตร์ของวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ เปรียบเทียบกับระดับของการแก้ปัญหา (ต่อ)

ลำดับที่	โครงการ/กิจกรรม (ผู้รับผิดชอบหลัก)	ระดับการแก้ปัญหา		
		บุคคล	องค์การ	สังคม
6	การป้องกันความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ส่วนตนและผลประโยชน์ส่วนรวม (Conflict of interests) (สนง. ก.พ.)		X	
7	การสร้างโอกาสและทางเลือกใหม่ในการปฏิบัติราชการ (สนง. ก.พ.)		X	
8	การกำหนดมาตรการที่เกี่ยวข้องกับสินบนนำจับ (สนง. ก.พ.ร./ก.การคลัง)		X	
5. การพัฒนาระบบบริหารจัดการด้านคุณธรรม จริยธรรมและธรรมาภิบาล				
1	การพัฒนาตัวชี้วัดจริยธรรม (สนง. ก.พ.ร.)		X	
2	การวางระบบบริหารความเสี่ยงและการควบคุมความเสี่ยงทางด้านจริยธรรม (สนง. ก.พ.ร./ทุกส่วนราชการ)		X	
3	การผลักดันให้ส่วนราชการดำเนินการตามมาตรการสร้างราชการใสสะอาด (สนง. ก.พ./ก.วัฒนธรรม/สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม)		X	
4	การแต่งตั้งและพัฒนาผู้รับผิดชอบด้านจริยธรรมในส่วนราชการ (สนง. ก.พ.ร./ (สนง. ก.พ.)		X	
5	การให้ส่วนราชการจัดทำมาตรฐานความโปร่งใสและตรวจสอบได้ตามกรอบมาตรฐานกลางของภาครัฐที่กำหนด (สนง. ก.พ.)		X	
6	การให้รางวัลหน่วยงานที่มีการสนับสนุนให้เกิดความโปร่งใสและให้รางวัลแก่เจ้าหน้าที่ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ดำรงตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และมีความใสสะอาด และสร้างมาตรการจูงใจในการสนับสนุนคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย โดยให้รางวัลทั้งหน่วยงานและระดับบุคคล (สนง. ก.พ.)		X	
6. การวัดผลและการตรวจสอบด้านจริยธรรม				
1	การจัดทำแบบประเมินตนเอง (Ethics self-assessment) ให้แก่ข้าราชการ (สนง. ก.พ.)		X	
2	โครงการพัฒนาระบบการตรวจราชการ (ด้านการตรวจสอบจริยธรรมในส่วนราชการ) (Ethics audit) (สนง.ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี/ก.การพัฒนาสังคมฯ/ก.ยุติธรรม)		X	
3	การจัดทำ/ทบทวนและผลักดันให้มีการปฏิบัติตามประมวลจริยธรรมจรรยาบรรณ (สนง. ก.พ.)		X	
4	การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับคณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการประจำกระทรวง (คกก.ตรวจสอบและประเมินผลภาคราชการ (ค.ต.ป.)		X	

ตาราง 1 โครงการแยกตามยุทธศาสตร์ของวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกัน การทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ เปรียบเทียบกับระดับของการแก้ปัญหา (ต่อ)

ลำดับที่	โครงการ/กิจกรรม (ผู้รับผิดชอบหลัก)	ระดับการแก้ปัญหา		
		บุคคล	องค์การ	สังคม
7. การวางระบบสนับสนุนและปัจจัยพื้นฐานด้านจริยธรรมและธรรมาภิบาล				
1	การให้สัตยาบันอนุสัญญาองค์การ สหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต (ก.ยุติธรรม/ก.การต่างประเทศ)			X
2	ยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินของคณะรัฐมนตรี (คณะทำงานของ สนง. ก.พ.ร.)			X
3	ยกร่างกฎหมายส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในวงราชการ (ก.ยุติธรรม/สนง. ก.พ.ร./สนง. ก.พ.)			X
4	การจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมภาครัฐ (สนง. ก.พ.ร./สนง. ก.พ.)		X	
5	การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่คุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลในวงราชการ (กรมประชาสัมพันธ์/สนง. ก.พ.ร./สนง. ก.พ.)			X
6	โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษาวิจัยการเสริมสร้างและยกระดับคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลในระบบราชการไทย (สนง. ก.พ.ร./ก.การพัฒนาสังคมฯ)			X
7	การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจริยธรรมภาครัฐ (ก.ยุติธรรม/ก.การพัฒนาสังคมฯ/สนง. ก.พ.ร./สนง. ก.พ.) - การเสริมสร้างบทบาทในการตรวจสอบภาคประชาชน - การจัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาภาคประชาชน - การสร้างช่องทางในการชมเชย ข้าราชการผู้ประพฤติดี - การสร้างเครือข่ายภาคประชาชนในการมีส่วนร่วม - การสนับสนุนองค์การประชาสังคมในการติดตามสถานการณ์			X
8	การสร้างเยาวชนให้เป็นกลไกการส่งผ่านจริยธรรมไปสู่ครอบครัว (ก.ศึกษาธิการ/ก.วัฒนธรรม)			X
9	การส่งเสริมและผลักดันให้ภาครัฐมีกลไกรับข้อร้องเรียน ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะและคำชมเชยจากประชาชน (สนง.ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี)			X
8. อื่นๆ				
1	การขยายผลวาระแห่งชาติฯ ในรัฐวิสาหกิจ องค์การมหาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (สนง.คกก.นโยบายรัฐวิสาหกิจ/สนง. ก.พ.ร./กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น) - โครงการยกระดับมาตรฐานระบบธรรมาภิบาลในรัฐวิสาหกิจ (สนง.คกก.นโยบายรัฐวิสาหกิจ/ก.การ คลัง)		X	

ตาราง 1 โครงการแยกตามยุทธศาสตร์ของวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกัน การทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ เปรียบเทียบกับระดับของการแก้ปัญหา (ต่อ)

ลำดับที่	โครงการ/กิจกรรม (ผู้รับผิดชอบหลัก)	ระดับการแก้ปัญหา		
		บุคคล	องค์กร	สังคม
อื่นๆ (ต่อ)				
2	การจัดตั้งสำนักงานบริหารโครงการ (Project Management Office) ตามวาระแห่งชาติว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาลและการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบใน ภาครัฐ (สนง. ก.พ.ร.)		X	
3	การพัฒนาขีดความสามารถของกลุ่มพัฒนาระบบบริหารเพื่อ สนับสนุนการขับเคลื่อนวาระแห่งชาติให้เกิดผลในทางปฏิบัติ (สนง. ก.พ.ร.)			X
รวม		6	27	8

ที่มา: ประมวลจากวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริต และประพฤติมิชอบในภาครัฐ, 2549.

จากตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่าวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริต และประพฤติมิชอบในภาครัฐ ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาทั้งสามระดับ แต่หากพิจารณาจากจำนวน โครงการแล้วน้ำหนักจะเน้นไปที่ระดับองค์การ (27 โครงการ) มากกว่าระดับสังคม (8 โครงการ) หรือ ระดับบุคคล (6 โครงการ)

ข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการวิสามัญศึกษาและส่งเสริมการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักการเมือง ข้าราชการ และประชาชน สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (2550: 10-11) ในส่วนที่เกี่ยวข้อง ข้าราชการได้เสนอไว้ดังนี้

1. รัฐบาลควรเร่งรัดในการจัดทำร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมธรรมาภิบาลในภาครัฐ พ.ศ. ... ให้เสร็จทันในวาระของสภานิติบัญญัติแห่งชาติชุดนี้
2. ควรปรับปรุงระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมของข้าราชการการเมือง พ.ศ.2543 และข้อบังคับคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ว่าด้วยจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2537 ให้สามารถใช้ได้จริง เหมาะสมกับกาลเวลา และควรมีบทลงโทษผู้ที่กระทำความผิดระเบียบข้อบังคับอย่างจริงจัง
3. รัฐบาลควรสั่งการให้ทุกส่วนราชการปรับแผนพัฒนาธรรมาภิบาลของหน่วยงานในปีงบประมาณ 2551 ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่รัฐบาลกำหนด
4. รัฐบาลควรกำหนดนโยบายให้ส่วนราชการของรัฐระดับกรมหรือเทียบเท่าขึ้นไปปรับงบประมาณปี 2550 เพื่อดำเนินกิจกรรมดังนี้
 - 4.1 การวางเงื่อนไขด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นองค์ประกอบแต่งตั้งบุคคลเข้าสู่อำนาจ ตำแหน่งผู้บริหารของหน่วยงาน (ในยุทธศาสตร์ที่ 4 การปรับปรุงระบบบริหารงานบุคคล ให้เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม)
 - 4.2 การจัดทำสมุดพกข้าราชการ/บันทึกผลงานและคุณงามความดี (ในยุทธศาสตร์ที่ 4)

- 4.3 การผลักดันให้ส่วนราชการดำเนินการตามมาตรการสร้างราชการใสสะอาด (ในยุทธศาสตร์ที่ 5 การพัฒนาระบบบริหารจัดการด้านคุณธรรม จริยธรรมและธรรมาภิบาล)
- 4.4 การแต่งตั้งและพัฒนาผู้รับผิดชอบด้านจริยธรรมในส่วนราชการ (ในยุทธศาสตร์ที่ 5)
- 4.5 การให้ส่วนราชการจัดทำมาตรฐานความโปร่งใสและตรวจสอบได้ตามกรอบมาตรฐานกลางของภาครัฐที่กำหนด (ในยุทธศาสตร์ที่ 5)

สรุปและเสนอแนะแนวทางเพิ่มเติม

ความพยายามส่งเสริมคุณธรรมแก่ข้าราชการมีมาตามลำดับอย่างต่อเนื่อง แต่การได้ผลจริงในทางปฏิบัติยังไม่เป็นที่น่าพอใจ การกำหนดวาระแห่งชาติ เป็นอีกหนึ่งความพยายามที่จะต้องติดตามผลการนำยุทธศาสตร์และโครงการต่างๆ ไปปฏิบัติต่อไป ข้อเสนอแนะหนึ่งคือควรมีการจัดลำดับความสำคัญหรือความเร่งด่วนของแต่ละโครงการหรือกิจกรรม ซึ่งจะส่งผลต่อการพิจารณาอนุมัติงบประมาณซึ่งมีจำกัดด้วย ห้าโครงการหรือกิจกรรมที่เป็นข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการสิทธิการวิสามัญศึกษาและส่งเสริมการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักการเมือง ข้าราชการ และประชาชน ให้ดำเนินการในปี พ.ศ. 2550 นั้น เป็นการพิจารณาตามความเป็นไปได้ในการที่จะดำเนินการได้ทันที เพราะใช้งบประมาณไม่มากและมีพื้นฐานการดำเนินการอยู่แล้วแต่เดิม อย่างไรก็ตาม ควรที่จะมีการนำเสนอการจัดลำดับอีกรูปแบบหนึ่งเพิ่มเติม โดยจัดลำดับตามประสิทธิผลต่อการส่งเสริมคุณธรรมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากโครงการนั้นๆ ซึ่งก็คือการนำเทคนิคการวิเคราะห์โครงการมาใช้นั่นเอง จากนั้นจึงจัดทำแผนระยะสั้น ระยะยาว รวมทั้งจัดเตรียมงบประมาณให้สอดคล้องกัน และมีการประเมินผลซึ่งเชื่อมโยงกับการให้รางวัลและลงโทษเพื่อเพิ่มแรงจูงใจในการดำเนินการให้แก่หน่วยงานรับผิดชอบหลักที่รับผิดชอบโครงการ/กิจกรรม เพื่อให้การดำเนินการเป็นระบบ มีความต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้เป็นพื้นฐานที่แข็งแกร่งสำหรับที่จะสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป แตกต่างจากความพยายามส่งเสริมคุณธรรมภาครัฐที่ผ่านมา มาที่บางครั้งเป็นแต่เพียงนโยบายแต่เพียงการนำไปปฏิบัติ หรือบางครั้งมีการดำเนินการที่เข้มแข็งแต่เพียงระยะแรก จากนั้นก็เงียบหายไปจากความสนใจ เนื่องจากขาดงบประมาณและความสนับสนุนที่ต่อเนื่อง ทำให้ต้องเริ่มต้นใหม่อยู่เรื่อยๆ

ทั้งนี้ ผู้ที่สนใจคุณธรรมของข้าราชการ ซึ่งหมายรวมถึง ข้าราชการการเมือง ข้าราชการประจำ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐทุกระดับ นอกเหนือจากการติดตามร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมธรรมาภิบาลแห่งชาติ พ.ศ. ... ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการขับเคลื่อนวาระแห่งชาติแล้ว ยังควรที่จะติดตามความก้าวหน้าของร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการขัดกันระหว่างผลประโยชน์ส่วนบุคคลของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ กับประโยชน์ส่วนรวม พ.ศ. ... จัดทำโดยกระทรวงยุติธรรม ซึ่งมักเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า ร่าง พระราชบัญญัติผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of Interests) ด้วย รวมทั้งอาจศึกษา พระราชบัญญัติเกี่ยวกับธรรมาภิบาลภาครัฐอื่นๆ ที่เป็นกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ คือ พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2541 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติ การตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติการจัดการหุ้นส่วนและหุ้นของรัฐมนตรี พ.ศ. 2543 พระราชบัญญัติอื่น ที่ไม่ใช่กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ เช่น พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติความผิดเกี่ยวกับการเสนอราคา พ.ศ. 2542 รวมทั้งระเบียบและการดำเนินงานขององค์การตรวจสอบต่างๆ เช่น คณะกรรมการตรวจสอบการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อรัฐ (คตส.) คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ปปช.) คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน (ปปง.) กรมสอบสวนคดีพิเศษ และอื่นๆ

บรรณานุกรม

- ไม่ระบุผู้แต่ง. 18 ธันวาคม 2549. วาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล และการป้องกันการทุจริต และประเพณีมิชอบในภาครัฐ. (อัสสัมชัญ).
- กระทรวงวัฒนธรรม. 2550. แผนพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมภาคสังคม. (อัสสัมชัญ).
- โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ. 2545. ผลของการฝึกใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่มีต่อจิตลักษณะ และพฤติกรรมจริยธรรมของครู. ทูลอดหนุนการวิจัย โครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนา ระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ขัตติยา กรณสูตร. 2516. ปัจจัยที่ทำให้พฤติกรรมของข้าราชการเบี่ยงเบนไปจากหลักการที่คาดหวัง. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- คณะกรรมการการศึกษาระดับปริญญาตรีและส่งเสริมการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักการเมือง ข้าราชการ และประชาชน สถาบันวิทยุแห่งชาติ. 2550. รายงานผลการพิจารณาการศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักการเมือง ข้าราชการ ประชาชน และเยาวชน. (อัสสัมชัญ).
- คณะทำงานจัดทำกฎหมายเพื่อส่งเสริมธรรมาภิบาล สำนักนายกรัฐมนตรี. 2550. กรอบความคิดเพื่อ จัดทำร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมธรรมาภิบาลแห่งชาติ พ.ศ. ... (อัสสัมชัญ).
- งามตา วณิชานนท์. 2536. ลักษณะทางพุทธศาสนาและพฤติกรรมศาสตร์ของบิณฑบาตที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร. รายงานการวิจัยอันดับที่ 50 สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. มปท. ผลงานวิจัยดีเด่นด้านการพัฒนาระบบ พฤติกรรมไทยประจำปี 2538. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- จินตนา บิลมาศ และคณะ. 2529. รายงานการวิจัยเรื่อง “คุณลักษณะของข้าราชการพลเรือน”. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน.
- ชัยยุทธ กุลตั้งวัฒนา และคณะ. 2544. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมจริยธรรมในการ บริการของมัคคุเทศก์ไทย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2536. วิชาการพัฒนาจริยธรรมผู้ได้บังคับบัญชา. ชุดฝึกอบรมทางไกล หลักสูตร การบริหารสำหรับหัวหน้าส่วนราชการในภูมิภาค.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2538. ทฤษฎีต้นไมจริยธรรม: การวิจัยและการพัฒนาบุคคล. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ. 2540. ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย: การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต. รายงานการวิจัยมหาคณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์. 2520. จริยธรรมของเยาวชนไทย. รายงานการวิจัย ฉบับที่ 21 สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ดุจเดือน พันธุมนาวิน. 2547. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการสนับสนุนทางสังคม ของหัวหน้าในสถานีนามัยตำบล. ทูลสนับสนุนการเขียนรายงานการวิจัยจากคณะกรรมการวิจัย และพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- นีออน พิณประดิษฐ์. 2539. หัวข้อโครงการวิจัยเรื่องตัวบ่งชี้ทางจิตสังคมของพฤติกรรมการทำงานของข้าราชการตำรวจสังกัดตำรวจภาค 4. ในการขอรับทุนอุดหนุนการวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย (อัดสำเนา).
- นวลละอ อสุภาผล. 2534. ผลการฝึกทักษะในการรับวัฒนธรรมที่มีต่อคุณลักษณะของนักเรียนนายร้อยตำรวจ. ปรินิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- บุญรับ ศักดิ์มณี. 2532. การเสริมสร้างจิตลักษณะเพื่อพัฒนาพฤติกรรมการทำงานราชการ. ปรินิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. 2550. เอกสารประกอบการประชุมห้องข้าราชการ เรื่อง “ค่านิยมสร้างสรรค์ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ. สมัชชาคุณธรรมแห่งชาติและตลาดนัดคุณธรรม ครั้งที่ 2. วันที่ 26-28 มกราคม 2550 ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์.
- สมพร เทพสิทธิ์า. 2548. **เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. กองทุนอริยมรรค..
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. 2550. เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ หัวข้อ “Code of Conduct in Overview” โดย Ms. Jane S. Ley. วันที่ 30 มกราคม 2550. ณ ห้องประชุมจินดา ณ สงขลา อาคารศูนย์สัมมนา (อาคาร 3) สำนักงาน ก.พ. จังหวัดนนทบุรี.
- สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.). 2549. **คู่มือแนวทางชีวิต รักพอ เพื่อพ่อ ขอดำเนินชีวิต ด้วยหลักเศรษฐกิจพอเพียง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. บ.คุณาไทย จำกัด (วนิดาการพิมพ์). บ.บางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน).
- อภิชัย พันธเสน, ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ฐิติพร ธีรพันธ์ พันธเสน, และ สุวิจจรา เปี่ยมญาติ. 2549. **สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง**. สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคมมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อุบล เลี้ยววาริณ. 2534. ความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมสุขภาพของผู้ปฏิบัติงานในเขตกรุงเทพมหานคร. ปรินิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- อ้อมเดือน สดมณี. 2536. ผลของการฝึกอบรมทางพุทธพฤติกรรมศาสตร์ต่อจิตลักษณะและประสิทธิผลของครู. ปรินิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Cooper, Terry L. 1991. **An Ethic of Citizenship for Public Administration**. Englewood Cliff: Prentice Hall.
- Cooper, Terry L. 1998. **The Responsible Administrator**. San Francisco: Jossey-Bass, Inc.
- Kohlberg, L. 1976. Moral Stages and Moralization: The Cognitive Development Approach. **Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues**. New York: Holt, Rinehart and Winston.

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: การตีความเชิงวิพากษ์ว่าด้วยมิติทางวัฒนธรรม จากมุมมองหลังสมัยใหม่¹

จุฑาพรรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแนวคิดการวิพากษ์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองทางมิติวัฒนธรรม โดยครอบคลุมถึงการตีความที่เกี่ยวข้องกับ 1) อุดมการณ์ 2) ความสัมพันธ์ทางสังคม 3) โลกดัชนี 4) ค่านิยมที่ปรากฏในสังคมไทย ทั้งนี้โดยอาศัยการตีความเชิงวิพากษ์แบบวงจรเฮอเมียดีกส์ภายใต้กรอบของสำนักยุคหลังสมัยใหม่หรือโพสต์โมเดิร์น ที่มักใช้ในการวิพากษ์องค์ความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก เพื่อกระตุ้นให้เกิดการตระหนักรู้ถึงและรู้เท่าทันสภาวะที่แฝงอยู่ในวาทกรรมที่หลากหลายในสังคมที่อาจมีลักษณะเป็นปฏิเสธร หรือเป็นไปในทิศทางที่ตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกับสาระหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นวิถีชีวิตแบบพอเพียงอันมีความพอประมาณ ความมีเหตุผล ระบบภูมิคุ้มกันบนฐานแห่งความรู้ควบคู่คุณธรรมอันเป็นแนวทางหลักของการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชน ทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ รวมทั้งการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ อนึ่ง บทความนี้เสนอประเด็นวิพากษ์รวมสี่ประเด็นหลัก ได้แก่ ก) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะอุดมการณ์กระแสหลักและพันธกิจของชาติ ข) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะพุทธทัศน์ที่มุ่งพัฒนามิติทางจิตใจด้านภย “ระลอกวิกฤตแห่งยุคสมัยใหม่” ค) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะภาคปฏิบัติ การจริงของวาทกรรมในการถนอมหรือ สร้างใหม่และฟื้นฟูของอัตลักษณ์ไทยว่าด้วยความสัมพันธ์ทางสังคม และ ง) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะการปฏิวัติสังคมว่าด้วยค่านิยมบางประการของไทย ทั้งนี้บทความนี้มีจุดมุ่งหมายในการผลักดันให้เกิดพลังขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืนทั้งในด้านทัศนคติ องค์ความรู้และพฤติกรรมของคนไทยในการน้อมรับด้วยความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงหลักการและแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นหลักการที่สอดคล้องกันกับพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาหลักของชาวไทยที่มีแก่นคำสอนที่เน้นสติปัญญาและเหตุผลเป็นสำคัญ

คำสำคัญ: อุดมการณ์ วัฒนธรรม-อุดมการณ์ โพสต์โมเดิร์น วาทกรรม

¹ บทความนี้ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 47 ฉบับที่ 3/2550

The Philosophy of Sufficiency Economy: A Critical Hermeneutics on the Cultural Dimensions from the Postmodern-based Perspectives

Judhaphan (Jarmjuree) Padunchewit

Abstract

The aim of this article is to interpret the notion of the Philosophy of Sufficiency Economy from the perspectives of cultural orientations comprising four main components: 1) Ideologies; 2) World Views; 3) Social Relations; and 4) Cultural Values. Using Critical Hermeneutics as its methodology and Postmodernism as its theoretical underpinning, this article proposes to explore the state-legitimized Philosophy of Sufficiency Economy, publicly perceived as an economic life guiding principle, the national agenda, and a form of “Cultural Economy”, by elaborating, extending, and proposing the said four dimensions to achieve their critical hermeneutic propositions; which involve: 1) the Philosophy of Sufficiency Economy as Dominant National Ideology and Mission; 2) the Philosophy of Sufficiency Economy as the Buddhist Worldview towards Spiritual Awakenings against Crises of Modernity; 3) the Philosophy of Sufficiency Economy as the Discursive Practices of the Deconstruction, Construction, and Revival of Thai Identities involving some existing Social Relations; and 4) the Philosophy of Sufficiency Economy as Socio-Cultural Revolution of certain Thai Values. Significantly, the article attempts to support the further establishment of the Philosophy of Sufficiency Economy, which is predominantly found to be in congruence with the rationalist-intellectualist Buddhism, in the contemporary Thailand with respect to her postmodern economy, politics, and culture.

Keywords: Ideology, Ideo-culture, Postmodernism, Discourse

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: การตีความเชิงวิพากษ์ว่าด้วยมิติทางวัฒนธรรม จากมุมมองหลังสมัยใหม่

“A nation is a historically evolved, stable community of language, territory, economic life and psychological make-up manifested in a community of culture” (Stalin, 1972).

บทนำ

แนวพระราชดำริของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ระบบภูมิคุ้มกันบนฐานแห่งความรู้คุณค่าคุณธรรมนั้น เน้นแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ รวมทั้งการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ (เกษม วัฒนชัย, 2548) จึงนับเป็นปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมครั้งสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์ไทย และพึงได้รับการส่งเสริมสนับสนุนและขับเคลื่อนอย่างแท้จริงในสังคมไทย (ประเวศ วะสี, 2542)

อนึ่ง ลักษณะแห่งองค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีความโดดเด่นในแง่แห่งความเป็นสหวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ทั้งเชิงเทคนิค ความรู้เชิงการวิเคราะห์ ความรู้เชิงการตีความ และความรู้เชิงจิตวิญญาณ (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2549) ทั้งนี้ โดยมีเป้าประสงค์ในการสร้างสมดุลให้สังคมไทย เพื่อพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอก

อนึ่ง ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2544) ได้กล่าวไว้ว่าในการวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสมควรมองจากมิติทางวัฒนธรรมด้วย โดยกล่าวไว้ชัดเจนว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เทคนิคแต่มีความหมายกว้างกว่านั้นมาก เพราะต้องรวมเอา 1) คุณค่าบางอย่าง 2) ความสัมพันธ์บางอย่าง 3) โลกทัศน์บางอย่าง 4) ค่านิยมบางอย่างอยู่ในนั้นด้วย จึงจะนับเป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่แท้จริง ทั้ง 4 ประการที่จะกล่าวถึงนี้ คือ ส่วนที่เรารู้จักว่าวัฒนธรรมนั่นเอง

ผู้เขียนบทความนี้จึงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการวิพากษ์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองทางมิติทางวัฒนธรรมเป็นหลัก ทั้งนี้ ในสาขาสังคมศาสตร์หรือมนุษยศาสตร์นั้น วัฒนธรรมเป็นหัวใจของการศึกษาเพราะนอกจากวัฒนธรรมเป็นผลผลิต

จากการรังสรรค์ของมนุษย์แล้ว ยังมีหน้าที่ในการแก้ไขปัญหานำพาสังคมมนุษย์ไปสู่สถานะที่พึงปรารถนา ร่วมกัน อันเป็นเป้าหมายหลักของอารยธรรมมนุษย์ อีกทั้งยังสามารถแสดงให้เห็นถึงข้อผิดพลาดและหลุมพรางทางความคิดและการกระทำของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย การที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตความผันผวนทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อวัฒนธรรมไทย จวบจนกระทั่งเกิดกระบวนการขับเคลื่อนทางด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทยนั้น จึงนับว่าเป็นความจำเป็นที่ต้องทำความเข้าใจถึงแก่นของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองด้านวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

วัตถุประสงค์ของบทความ

บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายหลักในการนำประเด็นทางวัฒนธรรมที่ได้รับการตีความเบื้องต้นจากศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ มาพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ว่าด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เห็นถึงธรรมชาติที่มีความซับซ้อนและเป็นพหุมิติ (Complex and Multidimensional) ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะเศรษฐกิจวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2542) อันประกอบด้วยแนวคิดหลายประการภายใต้มิติทางวัฒนธรรมว่าด้วย 1) อุดมการณ์ 2) โลกทัศน์ 3) ความสัมพันธ์และ 4) ค่านิยม ตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

ทั้งนี้ โดยอาศัยการตีความเชิงวิพากษ์ (Critical Hermeneutics) คำว่า Hermeneutics นั้น นับเป็นทั้งทฤษฎีและวิธีการในการตีความการกระทำของมนุษย์อย่างมีความหมาย ซึ่งเดิมทีจะไม่เพียงแต่มุ่งเน้นการตีความตามความหมายเฉพาะตัวหนังสือเท่านั้น แต่ยังรวมถึงประสบการณ์ของผู้เขียนด้วย ต่อมาการตีความนี้ก็กว้างขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนมากขึ้นระหว่างตัวบท (text) และบริบท (Context) ที่ห้อมล้อมหรือแวดล้อมตัวบทที่สามารถแสดงถึงอัตวิสัยร่วม (shared Subjectivities) หรือโลกทัศน์ของสังคมที่เป็นผู้ผลิตหรือกำหนดตัวบท อีกทั้งยังครอบคลุมถึงโลกทัศน์ของผู้ตีความที่ตั้งอยู่บนสมมุติฐานบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจตัวบท อันจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงอย่างซับซ้อนระหว่างการตีความตัวบทในระดับกว้าง (General) และการตีความในระดับเฉพาะเจาะจง (Specific) โดยการใช้ตรรกะหรือการใช้เหตุผลในการนำเสนอการตีความทั้งประเด็นที่เป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้ว และประเด็นใหม่ภายใต้วงจรเฮอเมอเนวติกส์ (Hermeneutic Circle) (Littlejohn, 1999)

การตีความเชิงวิพากษ์จึงหมายถึง ระเบียบวิธีวิจัยที่มีเป้าประสงค์ในการตีความปรากฏการณ์ใดๆ ในสังคม เพื่อให้เข้าถึงแยกแยะความหมาย โดยการวิเคราะห์ที่ตั้งอยู่บนปรัชญาเชิงปฏิสัจที่ไม่เชื่อว่าความจริงถูกกำหนดโดยภววิสัย (Objectivity) เนื่องจากว่าสิ่งที่อ้างว่าเป็นกลางหรือเป็นภววิสัยนั้นไม่มีอยู่จริง เพราะความจริงทั้งหลายเกิดจากการเลือกสรรข้อมูล การตีความจึงตั้งอยู่บนความเชื่อในอัตวิสัย (Subjectivity) ที่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีความหลากหลาย อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับความรู้อรรถรรมที่มีความเป็นพหุมิติ และมีความเป็นสหวิทยาการและต้องการตรวจสอบเกี่ยวกับความก้าวหน้าและพัฒนาการทางความคิดที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง ที่สำคัญผู้วิจัยหรือผู้ตีความสามารถสอดแทรกแสดงความคิดเห็นส่วนตัวเกี่ยวกับแนวทางเชิงบูรณาการในการรับรู้ เรียนรู้และแก้ไขสังคมวัฒนธรรมได้ (Denzin and Lincoln, 1994)

ในบทความนี้ การตีความเชิงวิพากษ์นั้นตั้งอยู่บนฐานของความคิดแห่งสำนักโพสต์โมเดิร์นหรือแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ที่ถูกใช้ไปในการวิพากษ์องค์ความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก เพื่อกระตุ้นให้เกิดการตระหนักรู้ถึงและรู้เท่าทันสาระที่แฝงอยู่ในวาทกรรมอันหลากหลายในสังคมมนุษย์ กอปรกับความประสงค์ที่จะให้บทความนี้สามารถเป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันให้เกิดพลังขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

(Sustainable change) ทั้งในด้านทัศนคติ องค์ความรู้และพฤติกรรม (Attitude, Knowledge, and Behavior) ของคนไทยในการยอมรับด้วยความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงหลักการและแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นหลักการที่สอดคล้องกันกับพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาหลักของชาวไทยที่มีแก่นคำสอนที่เน้นสติ ปัญญาและเหตุผล (rationalist/intellectualist Buddhism) มาช้านาน

ที่สำคัญ ยังต้องการให้มีความรู้เท่าทันถึงภัยอันตรายที่อาจแฝงมากับวาทกรรมต่างๆ ที่เชิดชูอุดมการณ์หรือชุดความคิดต่างๆ ที่ปรากฏในสังคมที่มีลักษณะเป็นปฏิเสธร หรือเป็นไปในทิศทางตรงข้ามกับสาระหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีสาระที่สอดคล้องกับปรัชญาแนวมนุษยนิยมของเศรษฐศาสตร์สังคม (Social Economics) ที่เห็นว่าเศรษฐศาสตร์ต้องเชื่อมโยงกับสังคม หากไม่ก่อให้เกิดความ “สุขสมบูรณ์” ให้แก่สังคมแล้วก็นับว่าเป็นเศรษฐศาสตร์ที่ไร้เหตุผล (อภิชาติ พันธุเสน และคณะ, 2549) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดที่ขึ้นมามีลักษณะอันสูงส่งกว่าของการดำรงชีพธรรมดาๆ ของมนุษย์ (Meta-preference) กล่าวคือ ต้องการเชิดชูอุดมคติแห่งวิถีการดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียงที่เน้นการพัฒนาจิตใจแห่งความเป็นมนุษย์มากกว่าการพัฒนาที่เน้นแต่มิติทางเศรษฐกิจสายหลักเป็นสำคัญ

สำนักโพสต์โมเดิร์นกับการวิพากษ์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ฐานความคิดของสำนักโพสต์โมเดิร์นหรือหลังยุคสมัยใหม่นิยมเป็นมโนทัศน์ นับเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในแวดวงวิชาการในหลายสาขาทั้งในด้านปรัชญา ศิลปะ ทฤษฎีวิพากษ์ วรรณกรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (Littlejohn, 1999) ทั้งนี้ เพื่อแสดงความฉงนสงสัยอย่างต่อเนื่อง (Continual skepticism) ต่อแนวความคิดปรัชญาและอุดมการณ์ต่างๆ อันเป็นผลจากยุคสมัยใหม่ รวมถึงความพยายามในการตอบโต้ผลพวงแห่งกระแสสมัยใหม่หรือความเป็นโมเดิร์น (Modernity) อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระบบคิด รูปแบบความคิด วิถีชีวิต โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง สังคมและวัฒนธรรมขนาดใหญ่ โดยเน้นการแสดงให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดจากการพัฒนา สังคมและศีลธรรมที่ยึดติดกับความเป็นวิทยาศาสตร์มากเกินไป จนมองข้ามความสำคัญของความรู้แบบภูมิปัญญาและทัศนคติหรืออัตวิสัยส่วนบุคคล

ที่สำคัญ จูทาพอร์ธ ผดุงชีวิต (2550) กล่าวว่าผู้คนเริ่มตั้งคำถามกับข้อคิดหรือแนวทางปฏิบัติที่ผ่านมามีอันเกิดจากความสงสัย ไม่ไว้วางใจจากการครอบงำอุดมการณ์แห่งยุคสมัยใหม่จนเกิดสิ่งที่เรียกว่าวาทกรรมแห่งการไม่ไว้วางใจ (Discourse of Suspicion) ทั้งนี้ McCullagh (2004) ได้กล่าวว่า แนวความคิดของสำนักโพสต์โมเดิร์นนั้นแสดงให้เห็นชัดถึงจุดเปลี่ยนทางด้านกระบวนทัศน์ทางด้านวิชาการและภาคปฏิบัติ ซึ่งแสดงภาคอันเป็นปรปักษ์ต่อกลุ่มปฏิฐานนิยมตรรกะ (Logical Positivism) ที่เน้นแนวคิดแบบเหตุผลบนวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญ ทั้งนี้ ฐานโพสต์โมเดิร์นต้องการเน้นถึงความเสื่อมของความเชื่อในอภิปรัชญาเดิมของโลกสมัยใหม่ อาทิ ความขลังของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยม (Capitalism and Consumerism) ที่ทำให้บทบาทและตัวตนของผู้คนหรือในสังคมต่างๆ ที่ถูกเรียกว่า “ผู้บริโภคแห่งโพสต์โมเดิร์น” เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม บัณฑิตบุคคลมีสถานะภาพเป็นเพียงผู้บริโภคเท่านั้น แต่ในยุคหลังสมัยใหม่การบริโภคมีพลังอำนาจ (Omnipotence) ในการปรับเปลี่ยนบทบาทของตนจนกลายสามารถแทรกซึมถึงความเป็นตัวตนและการแสดงออกของตัวตนของปัจเจกในสังคม ซึ่งนับว่าเป็นภัยคุกคามอย่างร้ายแรงท้ายสุดถึงขนาดเกิดการผสมผสานซ้อนทับของบทบาทและอัตลักษณ์ที่ซับซ้อนระหว่างบทบาทเดิมคือผู้บริโภค กับบทบาทใหม่อีกสองประการคือ เป็นผู้กำหนดรูปแบบความต้องการและรูปแบบการบริโภค (Customizer) และผู้สร้างภาพลักษณ์ของตัวตนด้วยตนเอง (producer of self-images) อันถือเป็นลักษณะหลักของผู้บริโภคโพสต์โมเดิร์น

นอกจากนี้ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างและมิติทางวัฒนธรรมยังอาจหมายถึงความซับซ้อนและการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางวัฒนธรรม การลดจำนวนของผู้มีค่านิยมและทัศนคติตามแบบแผนของกระแสหลัก และการเคร่งครัดธรรมโดยเสนอค่านิยมแบบสุขนิยมของการบริโภคแบบมวลชนเข้ามาแทนที่ ส่งผลให้เกิดความสลับซับซ้อนทางวัฒนธรรมมากขึ้น เนื่องจากไม่มีชนชั้นกลางหรือกระฎุมพีซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ที่ยึดมั่นในวัฒนธรรมหลัก หากสังคมเต็มไปด้วยมวลชนที่หลากหลายซึ่งต่างยึดมั่นในวัฒนธรรมของตนเองเป็นสำคัญ (จันทน์ เจริญศรี, 2544) อันจะได้กล่าวถึงในภายหลัง

ที่สำคัญแนวคิดโพสต์นั้นเชื่อว่า ไม่ปรากฏความเป็นจริงใดๆ ในสังคมมนุษย์ที่มีความเป็นภาววิสัยหรือเป็นกลาง (Objectivity) อย่างถ่องแท้ สิ่งที่เราควรตรวจสอบคือ อัตตวิสัย (subjectivities) หรือความคิดเห็นอันหลากหลายของปัจเจกซึ่งมีความซับซ้อนทำให้ฐานของโพสต์โมเดิร์นเป็นเรื่องของการ “ระแวดระวัง” ความรู้ต่างๆ ที่สติดอยู่ร่วมกันในสังคม โดยเฉพาะสภาวะและเงื่อนไขแห่งความรู้ ณ ปัจจุบันกาลและในสังคมวัฒนธรรมร่วมสมัย อาทิ แนวคิดของชุมชนในวิถีประจำวัน (Everyday Life Community) ซึ่งนับเป็นลักษณะของชุมชนหลังสมัยใหม่ที่มีการแสดงออกของตัวตนอย่างหลากหลายซับซ้อน แยกย่อยซ้อนทับและสามารถเป็นตัวแสดงถึงเสียงที่เป็นอื่นได้ อีกทั้งยังมีกลิ่นอายของแนวคิดหลังตะวันตกนิยม (Post-Westernism) อันหมายถึง การคัดค้านอำนาจตะวันตก ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดการตระหนักรู้ถึงภัยอันตรายของโลกาภิวัตน์ และเพื่อผลักดันให้พ้นจากกระแสตะวันตกนิยม ฐานคิดของโพสต์โมเดิร์นยังเชื่อว่า วัฒนธรรมและการสื่อสารของมนุษย์ถูกหล่อหลอมจากอคติทางวัฒนธรรมและยังแฝงไว้ด้วยเนื้อหาว่าด้วยมิติทางการเมืองและอำนาจด้วย (McCullagh, 2004)

ทั้งนี้ ส. ศิวรักษ์ (2548: 17-18) กล่าวไว้ถึงสังคมโลกในยุคโพสต์โมเดิร์นว่า “ใครคนใดคนหนึ่งอธิบายไว้อย่างน่าร่ำฟังว่า สถานการณ์ของโลกปัจจุบันนี้เป็นยุคหลังสมัยใหม่ ซึ่งหมายถึง การที่ความทันสมัยและกระบวนการทัศน์แบบเหตุผล-อุตสาหกรรม ที่โลกนี้มีฐานอยู่นั้นมาถึงขีดจำกัดของตัวเอง และกำลังกลายเป็นการทำลายล้างตัวเอง ความจริงที่ว่า อาการนี้กระจายไปกว้างกว่าเคยและทรงพลังมากกว่าที่เคยเป็นมา ไม่ได้ขัดแย้งกับความจริงที่ว่าความทันสมัยกำลังจะเสื่อมลง เนื่องจากมันไม่ได้ให้ทางเลือกอื่นใดนอกจากความตายที่มันกำลังพาเราไป ความทันสมัยนำอุตสาหกรรมนิยม ชาตินิยมบนรัฐ การข้ามชาติแบบแข่งขัน วัตถุนิยม บริโภคนิยม ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและปัจเจกนิยมมาก และการผสานกันของปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ได้สร้างอันตรายต่อการมีชีวิตรอด ทั้งของมนุษย์และของแผ่นดินโลกอย่างไม่เคยเห็นมาก่อน”

ที่สำคัญอีกประการ ฐานของสำนักโพสต์โมเดิร์นนั้นเปิดกว้างต่อความหลากหลายของกระแสทางกรรมในสังคม ซึ่งเป็นจุดแข็งของสำนักคิด เพราะทำให้เราสามารถตรวจสอบกระแสทางกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ (Space) ทางวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ (Sign) หรือรหัส (Code) อาทิ เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (2541, อ้างในพิชญ์ อ่อนมณี, ม.ป.ป.) กล่าวว่าในแง่ประเทศไทยกับภาพรวมยุทธศาสตร์ของการพัฒนานั้น แนวทางส่วนใหญ่นั้นตั้งอยู่บนทฤษฎีตะวันตกที่สะท้อนให้เห็นถึงความชื่นชมต่อตะวันตกนิยมบนระบบคิดแปดประการคือ (1) ความเชื่อว่าวัฒนธรรมไทย รวมทั้งสถาบันโบราณของไทยล้าหลังและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา จะพัฒนาก้าวหน้าได้ก็ต้องเลียนแบบโลกตะวันตก (2) เศรษฐกิจแบบทุนนิยมจะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประชาชน (3) แนวทางการพัฒนาถูกครอบงำโดยแนวทางที่นำเสนอโดย World Bank และ IMF จึงไม่ได้รับการกำหนดจากความต้องการของประชาชนเป็นหลัก (4) การวางพื้นฐานการพัฒนาจากบนลงล่าง และใช้รัฐและนโยบาย ของรัฐเป็นศูนย์กลางของการวางแผนและดำเนินการในการพัฒนา (5) การวางพื้นฐานการสร้างเมืองหลวงหรือ กรุงเทพฯ ให้เป็นศูนย์กลาง (6) เป็นนโยบายที่คำนึงถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ไม่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาด้านการเมือง วัฒนธรรมและการศึกษา (7) เป็นแผนพัฒนาที่ไม่ให้

ปัญหาความสำคัญต่อ สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะก่อนยุครัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน และ (8) เป็นแผนพัฒนาประเทศภายในขอบเขตของประเทศไทยเท่านั้น ขาดการวางกลยุทธ์ในขอบเขตรดับโลก

ดังนั้น อาจเห็นได้ว่า พื้นที่ทางวัฒนธรรมจากมุมมองของโพสต์โมเดิร์นจึงไม่ใช่พื้นที่ที่บริสุทธิ์ มีความเป็นกลาง ตายตัวหรือหยุดนิ่ง หากแต่เป็นพื้นที่ของการช่วงชิงต่อสู้ดิ้นรนของอุดมการณ์ต่างๆ จนทำให้กลายเป็นการเมืองของพื้นที่ (The Politics of Space) และพื้นที่ของการเมือง (The Space of Politics) ที่ทำให้ปัจเจกต้องเร่งสร้างกระบวนการการรองรับการเมืองว่าด้วยการตระหนักรู้ (The Politics of Recognition) ของความหลากหลายของระบบคิดและรหัสพฤติกรรมที่ต่อสู้กันบนพื้นที่ทางวัฒนธรรม

อนึ่ง ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น แนวคิดเรื่องอัตวิสัยที่หลากหลายของวาทกรรมต่างๆ หากจะพิจารณาจากมุมมองของสำนักโพสต์โมเดิร์นนั้น ปรากฏให้เห็นถึงสภาวะความเป็นจริงอยู่มาก เมื่อหันกลับมามองกระแสการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทย อาทิ ดร. แกวิน เคนนี ผู้ทรงคุณวุฒิของ IPCC (Intergovernmental Panel of Climate Change) ชาวนิวซีแลนด์ได้กล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นทฤษฎีที่ก้าวหน้าทันสมัยเพราะเสนอทางออกให้แก่วิกฤตโลกที่สำคัญสารัตถะของปรัชญาได้แสดงถึงความเข้าใจถึงวิถีธรรมชาติในการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักการสร้างสมดุลระหว่างนิเวศวิทยา (Ecology) และเศรษฐกิจเศรษฐศาสตร์ (Economy) (คอลัมน์ อาจารย์ยักษ์ แห่งมหาวิทยาลัยคอกหมู, คม ชัด ลึก, 3 มีนาคม พ.ศ. 2550, หน้า 10)

ยังคงมีกระแสของความหลากหลายทางความคิด และมุมมองของกลุ่มนักคิดนักวิชาการในเรื่องของการขับเคลื่อนองค์ความรู้และการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อาทิ ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล (อ้างใน สรวิต ชุมศรี, มติชนสุดสัปดาห์, 2 มีนาคม พ.ศ. 2550) ได้กล่าวถึงประเทศไทยว่ามีวิกฤตเศรษฐกิจพอเพียง ด้านความรู้อย่างถ่องแท้ถึงการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ ทั้งนี้ เพราะ “ที่คนไม่รู้เพราะไม่ได้ศึกษา” และรัฐเองยังขาดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ “เราต้องวิเคราะห์ว่า เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร ในโครงสร้างทางความคิด เศรษฐกิจพอเพียงคือปรัชญาในการดำรงชีวิตเท่านั้น ใช่ไหม หรือว่ามันคือทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงสังคมอย่างฉับพลันได้ในยุคนี้ เหมือนเรื่องสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ที่พัฒนาต่อมาหรือจะเป็นทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ใหม่ที่มิได้ใช้อำนาจรัฐเปลี่ยนแปลง แต่เป็นสังคมนิยมประชาธิปไตยที่พัฒนา มาที่หลังซึ่งไม่ใช่อำนาจรัฐมาครอบงำ” (หน้า 28)

ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (มติชนสุดสัปดาห์, 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550) ได้แสดงความคิดเห็นถึงบทบาทรัฐที่ไม่ใคร่ชัดเจนนัก ในการส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง โดยกล่าวว่า “เราอาจกล่าวได้ว่า วิกฤตเศรษฐกิจซึ่งเกิดในปี 2540 มาจากความไม่รู้จักพอเพียงของผู้ประกอบการ แต่ความไม่พอเพียงนี้ปรากฏก่อนหน้าเป็นเวลานานแล้ว รัฐก็ไม่ได้ทำอะไรเพื่อยับยั้งหรือเสริมให้เกิดความพอเพียงเลย เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นคำตอบ แต่ก็ป็นคำตอบเชิงศีลธรรมด้านเดียว...ใช้แต่ระบบสวัสดิการที่ดีเท่านั้นเงื่อนไขทางสังคมที่เอื้ออำนวยต่อเศรษฐกิจพอเพียงยังมีด้านอื่นอีกมาก จะให้เกษตรกรกว่า 30% ของประเทศซึ่งไม่มีที่ดินทำกินพอเพียงกับอะไรครับ トラบเท่าที่ไม่มีและไม่พยายามจะปฏิรูปที่ดินให้เกิดความเป็นธรรม พอเพียงก็เป็นเพียงคำปลอบใจแก่อท้องที่หัวโหยเท่านั้น” (หน้า 20-21)

จากความหลากหลายของวาทกรรมของผอณักคิด นักวิชาการในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องมีการวิพากษ์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรมจากฐานโพสต์โมเดิร์น เพื่อเสนอเป็นทางเลือกในการนำเสนออัตวิสัยของผู้เขียนบทความนี้ในการวิพากษ์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตาม บทความนี้ไม่ได้ตั้งอยู่บนลักษณะ

ของแก่นสุดโต่งบางประการของสำนักโพสต์โมเดิร์น ที่ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ในแวดวงวิชาการ อาทิ ลักษณะการปฏิเสธไม่ยอมรับหลักการของชุดความคิดต่างๆ อาทิ การหักล้างอุดมการณ์หรืออภิปรายใดๆ ที่สถิตอยู่ในโลก ว่าล้วนมีความสำคัญอย่างจริงแท้ในสังคมมนุษย์นี้ที่เรียกว่า Nihilism

ส่วนข้อจำกัดของบทความชิ้นนี้จากมุมมองของผู้เขียนคือ ระบบคิดในการเขียนถ่ายทอดบทความ ซึ่งได้รับอิทธิพลอย่างมากของสำนักโพสต์โมเดิร์น ซึ่งเป็นผลผลิตภาพและผลผลิตของค่ายวิชาการตะวันตก อีกทั้งแนวคิดวิพากษ์เซอร์เมอนิวติกส์เองก็ดี การวิพากษ์วัฒนธรรมก็ดีนั้นว่าเป็นกรอบตะวันตกด้วยเช่นกัน จึงเป็นสิ่งที่ผู้อ่านพึงตระหนักถึงอคติบางประการที่แฝงอยู่ในบทความนี้ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเชื่อว่า “เราเป็นมากกว่าวัฒนธรรมของเรา” คือ การปรากฏให้เห็นถึงความหลากหลายในตัวตนของปัจเจกในสังคม ปัจจุบัน อันเป็นผลของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับโลก รวมทั้งการผสมผสานระหว่างระบบคิดตะวันออกและตะวันตก ผู้เขียนจึงได้พยายามสอดแทรกเนื้อหาสาระที่สร้างภูมิคุ้มกันและความระแวดระวังในองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ดังที่จะได้ปรากฏให้เห็นต่อไปในบทความนี้

ประเด็นหลักสี่ประการในการตีความเชิงวิพากษ์

อนึ่ง ภายใต้วงจรเซอร์เมอนิวติกส์ตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ประเด็นในการตีความเชิงวิพากษ์ในบทความนี้จะเริ่มจากการตีความข้อมูลบนสมมุติฐานของความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจในระดับกว้าง (General) โดยแบ่งออกเป็นสี่หัวข้อย่อยอันเป็นสาระหลักของบทความนี้และภายใต้แต่ละหัวข้อ จะเป็นการนำเสนอรายละเอียดของการตีความข้อมูลในระดับเฉพาะเจาะจง (specific) ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับหัวข้อนั้นๆ เพื่อนำเสนอแนวคิด มุมมองและเหตุผลต่างๆ ทั้งที่เป็นข้อเท็จจริงที่ปรากฏให้เห็นชัดอยู่แล้วสังคมไทย และทั้งที่เป็นประเด็นใหม่ที่ได้รับการนำเสนอในบทความนี้ หัวข้อทั้งสี่ได้แก่

- ก) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะอุดมการณ์กระแสหลักและพันธกิจของชาติ
- ข) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะพุทธทัศน์ที่มุ่งพัฒนามิติทางจิตใจด้านภย “ระลอกวิกฤตแห่งยุคสมัยใหม่”
- ค) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในการถนอมหรือ สร้างใหม่และฟื้นฟูของอัตลักษณ์ไทยว่าด้วยความสัมพันธ์ทางสังคม
- ง) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะการปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมว่าด้วยค่านิยมบางประการของไทย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะอุดมการณ์กระแสหลักและพันธกิจของชาติ (The Philosophy of Sufficiency Economy as Dominant National Ideology and Mission)

นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 มาจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ที่รัฐบาลไทยได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ อย่างไรก็ตาม ปัญหาของการพัฒนาประเทศภายใต้แผนฯ 9 ยังคงพอสรุปได้ คือ “การพัฒนาประเทศยังขาดสมดุล การพัฒนาด้านเศรษฐกิจยังเป็นการพึ่งพามากกว่าการสร้างเสริมความเข้มแข็งจากภายในและการพึ่งตนเอง ขาดภูมิคุ้มกันที่จะรองรับความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ ขณะที่การพัฒนาด้านคุณภาพของคนและสิ่งแวดล้อมยังเป็นประเด็นที่ต้องแก้ไข ซึ่งสะท้อนให้เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: 4)

ดังนั้น จึงเห็นได้ชัดว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพันธกิจแห่งชาติ (ชาติชาย พยุหนาวีชัย, โพสต์ทูเดย์, 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550: 17A) ได้สรุปถึงประเด็นหลักของเศรษฐกิจพอเพียงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (2550-2554) ไว้ว่า “เศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นปรัชญาซึ่งแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศ ฉะนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่จะไปร่วมกับระบบทุนนิยมไม่ได้ เพียงแต่ต้องปรับตัวให้เข้ากับระบบทุนนิยมเพื่อความยั่งยืนและมั่นคง”

นอกเหนือจากสถานะภาพของการเป็นพันธกิจแห่งชาติแล้ว บทความนี้ยังต้องการนำเสนอความคิดให้สังคมไทย เร่งรื้อรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะอุดมการณ์กระแสหลักของสังคมไทย ทั้งๆ ที่นักวิชาการชั้นนำของประเทศไทยบางท่าน อาทิ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2541) กล่าวสนับสนุนการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทย แต่ก็ได้มองปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นแนวคิดที่ปลอดจากการเมือง ผลประโยชน์ และอุดมการณ์ใดๆ ดังนั้น จึงอาจพออนุมานได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวความคิดที่มีความเป็นสากลในตนเอง ทั้งนี้ ดร. ชัยอนันต์ไม่ได้ให้ทรรศนะหรือให้เหตุผลใดๆ เพิ่มเติมหากทว่าผู้เขียนบทความนี้ อนุมานเองว่า อาจเป็นเพราะความหมายดั้งเดิมของคำจำกัดความคำว่าอุดมการณ์มักถูกอ้างอิงในบริบทที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดอื่นๆ ที่มีนัยแฝงแบบสุดโต่งทางด้านการปกครองและการเมืองบางประการ อาทิ อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ อุดมการณ์มาร์กซิสต์ที่เคยตีความคำว่าอุดมการณ์ในฐานะตัวการในการสร้างจิตสำนึกที่เป็นเท็จ (False Consciousness) ให้สังคมได้ เป็นต้น

ความสำคัญในที่นี้จึงไม่ใช่เป็นเรื่องผิวเผินแค่การอนุมาน หรือตีความความหมายของคำจำกัดความเท่านั้น แต่เป็นความพยายามของบทความนี้ที่ต้องการนำเสนอถึงความหมาย และหน้าที่ที่สำคัญของคำว่าอุดมการณ์ที่แตกต่างออกไปจากเดิม และมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติ อนึ่ง คำว่า อุดมการณ์ (Ideology) นั้น ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานปี พ.ศ. 2542 ได้ให้คำจำกัดความคำว่าอุดมการณ์ไว้ว่า หมายถึง อุดมคติอันสูงส่งที่มุ่งให้พยายามบรรลุถึง รวมทั้งทัศนคติ มุมมองที่สำคัญในการมองโลก ตามประวัติ คำว่า “อุดมการณ์” นี้ น่าจะเป็นคำที่กำหนดขึ้นโดยนักคิดชาวฝรั่งเศสที่ชื่อ Claude Destutt de Tracy ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ซึ่งหมายถึง ศาสตร์ของความคิดและต้นกำเนิดแห่งความคิด (the science of ideas and their origins) ที่เป็นผลมาจากอิทธิพลของการปะทะของกระแสต่างๆ ในสังคมวัฒนธรรม ที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมความคิดของมนุษย์ในภายหลัง คำว่าอุดมการณ์นั้นหมายถึง ชุดของความคิดต่างๆ (sets of ideas) ที่เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจและการเมืองและสังคมจิตวิทยาเป็นสำคัญ (<http://Standford.edu>, 2006) ทั้งนี้ เหตุผลสำคัญที่ผู้เขียนบทความนี้ต้องการเน้นประเด็นว่า ถึงเวลาที่เรารวมองปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีสถานะไม่ใช่เพียงปรัชญาเท่านั้น แต่ยังทรงพลังในการขับเคลื่อนให้คนไทยและชาติไทยสามารถดำรงชีพและดำรงชาติ ในฐานะที่เป็นอุดมการณ์หลักของชาติไทยด้วยเหตุผลรวมสี่ประการหลัก ดังมีรายละเอียดตามการตีความเชิงวิพากษ์ดังต่อไปนี้

อุดมการณ์มีหน้าที่ในการธำรงรักษาสถาบันชาติ

McCullagh (2004) กล่าวว่า อุดมการณ์เปรียบเสมือนแก่นของทฤษฎีการวิพากษ์และวัฒนธรรมศึกษาโดยเฉพาะในโลกปัจจุบัน (หลังศตวรรษที่ 20) นับเป็นความจำเป็นที่นักวิชาการควรพึงเล็งตรวจสอบความสัมพันธ์อันแนบเนียนซับซ้อนและซ้อนทับกัน ระหว่างวัฒนธรรมและอุดมการณ์จนเกิดแนวคิดของคำว่า

“วัฒนธรรม-อุดมการณ์” หรือ “Ideo-Cultures” ขึ้น เพราะทุกวัฒนธรรมนั้นย่อมดำเนินไปด้วยกระแส อุดมการณ์ต่างๆ ที่อาจเสริมแรง หรือขัดแย้งกันในลักษณะที่อาจมองเห็นได้ชัดเจนหรือยากต่อการรับรู้ของ ผู้คนในสังคม ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมโดยส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นและดำเนินไปในระดับใต้จิตสำนึก (Subconscious Level) ของผู้คนในสังคม ที่สำคัญวัฒนธรรมอุดมการณ์มีสภาวะของความเป็นพลวัตร ได้รับ การสร้างใหม่ (reinventing) อยู่อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องได้รับตีความใหม่และให้คำจำกัดความใหม่ (reinterpreting and redefining) ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม ปัญหา คือ ในประเด็นที่ว่าประเทศไทยมีอุดมการณ์หรือไม่ อย่างไรนั้น ในหนังสือ คลาสสิกชื่อ อุดมการณ์ของชาติ (คณอนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติ, 2525) จัดทำโดยคณอนุกรรมการ อุดมการณ์ของชาติในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติได้อธิบายว่า คำว่า อุดมการณ์นั้นนับเป็นระบบ ความเชื่อประเภทหนึ่งซึ่งมีลักษณะพิเศษหรือเฉพาะทางรวม 4 ด้าน ได้แก่ 1) ความเชื่อนั้นได้รับการ ยอมรับร่วมกันจากกลุ่มชนในสังคม 2) ความเชื่อนั้นต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับเรื่องที่มีความสำคัญต่อการ ดำเนินชีวิตของกลุ่มชน 3) ความเชื่อนั้นจะต้องเป็นหลักการที่คนหันเข้าหาและอาศัยเป็นแนวทางในการ ประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอและ 4) ความเชื่อนั้นจะต้องมีส่วนช่วยในการยึดเหนี่ยวคนใน กลุ่มเข้าไว้ด้วยกัน หรือช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้คนนำมาใช้เป็นข้ออ้างในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้

กล่าวโดยรวม คำว่า อุดมการณ์ของชาตินั้นจึงหมายถึง ระบบความคิดที่คนในชาติยึดถือเป็นส่วน รวมเพื่อการธำรงรักษาสังสร้างสรรคชาติและทุกคนมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติให้บรรลุถึงร่วมกัน ข้อสำคัญ อุดมการณ์ อาจเกิดได้สองทางหลักคือ 1) เกิดจากวิถีในการขัดเกลาทางสังคมวัฒนธรรม (Socialization or enculturation) หรือการสั่งสมอบรมถ่ายทอดทีละเล็กละน้อยจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่งซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มี การชี้นำแน่นอน และ 2) เกิดจากการฉีดย้อนความเชื่อนั้นอย่างมีระบบด้วยการวางแผนและควบคุมการ ถ่ายทอดความเชื่อนั้น ซึ่งเป็นไปโดยมีการกำหนดมาตรการควบคุมความเชื่อที่สถาบันสังคม การเมืองจะ ถ่ายทอดไปยังสมาชิกในสังคมอย่างเป็นเอกภาพและมีทิศทางที่แน่นอน (คณอนุกรรมการอุดมการณ์ ของชาติ, 2525)

ในบทความชื่อ การแข่งขันกันในด้านภูมิปัญญา: ชาวเอเชียหรือจะสู้ชาวตะวันตก ศาสตราจารย์ ดร. เขียน ธีระวิทย์ (2545: 54) ได้กล่าววิพากษ์ทางเดินของประเทศไทยว่า “ไทยเป็นประเทศขนาดปานกลาง ในเอเชียในยุคโลกาภิวัตน์ ไทยไม่เคยมีอุดมการณ์ของตัวเอง การเคลื่อนไหวที่จะส่งเสริมค่านิยมแบบเอเชียก็ไม่มี ปรากฏ ทุกอย่างปล่อยให้กระแสพาไปเป็นสังคมกระแสนิยม” ซึ่งอาจพออนุมานได้ว่า นับเป็นเรื่องจำเป็น และ เร่งด่วนที่ประเทศไทยควรจะมีอุดมการณ์หรือหลักการหรืออุดมคติสูงส่งภายในจิตแห่งความเป็นชาติและ วัฒนธรรม เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอก เมื่อปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงเพิ่งได้รับการส่งเสริมที่ดูเหมือนว่าจะจริงจังกจากภาครัฐและภาคเอกชนเมื่อไม่นานมานี้เอง

บทความนี้จึงเห็นเป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องผลักดันให้แนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรืออีก ชื่อหนึ่ง เศรษฐกิจวัฒนธรรมดังกล่าวนี้มีใช้มีสถานะเป็นเพียงแค่ปรัชญาเท่านั้น แต่ควรได้รับการอัดฉีด สู่สังคมไทยในทุกระดับในฐานะอุดมการณ์หลักของชาติอย่างมีระบบ ด้วยการวางแผนและควบคุมการ ถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยมีการกำหนดมาตรการควบคุมความเชื่อที่สถาบันสังคมการเมืองจะถ่ายทอดไป ยังสมาชิกในสังคมอย่างเป็นเอกภาพ และมีทิศทางที่แน่นอนดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

นอกจากนี้ การวิพากษ์อุดมการณ์ที่ปรากฏในสังคมได้สังคมหนึ่งอย่างจริงจังและต่อเนื่องเพื่อความ เข้าถึงแก่นของอุดมการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัยนับเป็นความจำเป็น ท่ามกลางข้อถกเถียง เกี่ยวกับธรรมชาติและภารกิจของอุดมการณ์ ยังคงปรากฏให้เห็นถึงข้อถกเถียงอันแพร่หลายแยบยลของ

นักวิชาการหลายแขนงถึงความสำคัญ ธรรมชาติและภารกิจของอุดมการณ์ที่พึงมีต่อสังคมมนุษย์ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป อาทิ Francis Fukuyama (อ้างใน Greg Sheridan, 1999) เคยนำเสนอความคิดไว้ในงานของเขาที่ชื่อว่า The End of History ว่าหลังจากยุคสิ้นสุดของสงครามเย็นในช่วงปี 1980 โลกนี้เกิดปรากฏการณ์การหลอมรวมทางอุดมการณ์ตามทฤษฎีการหลอมรวมหรือ Convergence Theories ที่กล่าวไว้ว่าสังคมโลกจะเชิดชูอุดมการณ์แห่งค่ายเสรีประชาธิปไตยเป็นสำคัญแต่เพียงอุดมการณ์เดียว ทำให้ไม่มีความจำเป็นอีกต่อไปที่จะต้องทำการวิเคราะห์หรือวิพากษ์อุดมการณ์อื่นใดในโลกเพราะไม่มีอุดมการณ์ใดในปลายศตวรรษที่ 20 ต่อศตวรรษที่ 21 ที่จะสามารถแข่งขันกับอุดมการณ์ทุนนิยมได้อีกต่อไป ส่วนกระแสอุดมการณ์ทางเลือกต่างๆ เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนา (Religious Fundamentalism) ที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ทั้งในทวีปเอเชียและแอฟริกาเพื่อต้องการเสนอความหมายและทิศทางใหม่ให้สังคมด้วยการทวนกระแสกลับสู่วิถีเดิมหรือการฟื้นฟูศาสนาตั้งแต่นั้น Fuguyama ไม่ถือว่าเป็นอุดมการณ์กระแสหลักของโลกที่สามารถต้านอุดมการณ์ทุนนิยมอันนำไปสู่โลกนิยม (Globalism) ได้เลย

ทั้งนี้ บทความนี้ต้องการวิพากษ์ว่า แนวคิดดังกล่าวของ Fuguyama ไม่เป็นความคิดที่ถูกต้องเสียทั้งหมดเพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่มีพลวัตในตัวเอง ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (ม.ป.ป.) กล่าวว่า นับเป็นความจำเป็นที่เราต้องวิเคราะห์อุดมการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในสังคมอย่างจริงจัง อีกทั้งในต้นยุคศตวรรษที่ 21 นักวิชาการบางคนกล่าวถึงความหมายของอุดมการณ์ว่าได้กลายเป็นวาทกรรม (discourse) รูปแบบหนึ่งในสังคมมนุษย์ (Warner and Joynt (eds.), 2002) ซึ่งมีอำนาจต่อการสร้างชุดความคิดในฐานะเป็นองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นสหสาขา ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดเดิมของ Foucault (1972) ที่กล่าวว่าในแต่ละยุคสมัยจะมีวิธีการในการมองโลกที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะบทเฉพาะกาลเฉพาะตนทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับกระแสวาทกรรมในแต่ละยุคที่มีอิทธิพลอย่างมากและลึกซึ้งต่อองค์ความรู้และการรับรู้โลกของผู้คนในสมัยนั้นๆ ดังนั้น ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงธรรมชาติและภารกิจของอุดมการณ์จึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะในกรณีประเทศไทยและการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงนั้นยังนับว่าเป็นนวัตกรรมการที่ยังมีผู้คนมากมายไม่เข้าใจอย่างแท้จริงทั้งในเชิงทฤษฎีและการประยุกต์ใช้ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

อุดมการณ์สะท้อนโลกทัศน์ที่สำคัญของปัจเจกบุคคลและสังคม

ในเชิงความหมายทางทฤษฎี อุดมการณ์ยังหมายถึงชุดความคิดที่เปรียบเสมือนโครงสร้างของโลกทัศน์ที่สำคัญของปัจเจกบุคคลและสังคมอีกด้วย อนึ่ง คำว่าโลกทัศน์ (World View) นั้นนับเป็นโครงสร้างระดับลึกของวัฒนธรรมซึ่ง Gramsci (1985) กล่าวว่า อันที่จริง วัฒนธรรมก็หมายถึง หลักการภายในตัวตนของคนของชุมชน ของสังคม ทั้งนี้ แนวคิดของนักวิชาตะวันตกหลายๆ ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์และสติสัมปชัญญะ (Ideology and Consciousness) ของสังคมมนุษย์ว่ามีความสำคัญต่อการตีความปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมโลก อาทิ Monge (1998) ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์คือ สัมปชัญญะแห่งโลกที่ประสบการณ์และชุดแนวคิดต่างๆ รวมทั้ง ความสัมพันธ์ของผู้คนจะไม่ฝังตัว (Disembedded) กับวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกต่อไป แต่ประสบการณ์ต่างๆ จะถูกยกขึ้นจากบริบทท้องถิ่น (Lifting Out) และจะสร้างประสบการณ์ใหม่ข้ามเวลาและพื้นที่ (Monge, 1998)

Marcuse (1964) นักวิชาการลุ่ม Frankfurt ได้เคยกล่าวถึงแนวคิดแห่ง “สังคมระนาบเดียวหรือสังคมมิติเดียว” (One-dimension society) ว่าภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ อุดมการณ์แห่งระบบทุนนิยมจะมีพลังกล้าแข็งและทรงอิทธิพลอย่างมากมามหาศาลจนกลายเป็นเรื่องยากที่จะโค่นล้มอุดมการณ์นี้ลง ผลลัพธ์ที่ตามมาคือการเกิดเป็นสังคมระนาบหรือมิติเดียวในการคิดหรือการมองโลกแบบทุนนิยมที่ปัจเจกบุคคลไม่มีความสามารถในการจินตนาการถึงทางเลือกในการใช้ชีวิตในรูปแบบอื่นๆ ที่คานกับกระแสสังคมหรือเสียง

ส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะแนวคิดหรือโลกทัศน์อื่นๆ ได้สาบสูญไปหมด ตัวอย่างคือแม้แต่ในศาสตร์ของศิลปะและปรัชญาที่เคยทำหน้าที่วิพากษ์สังคม (provide social criticism) ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมไป เพราะส่วนใหญ่ พบว่าเหล่าศิลปินสร้างสรรค์ผลงานเพื่อการขายผลงานแบบทุนนิยม มากกว่าจะเป็นการเสนอทางเลือกในการกระตุ้นหรือฟื้นฟูหรือปลุกจิตสำนึกให้มวลชนอย่างแท้จริง (จุฑาพรรษ์ ผดุงชีวิต, 2550)

นอกจากนี้จะขอลำถึงแนวคิดคลาสสิกของ Karl Marx นั้นยังคงมีอิทธิพลในการป้อนชุดความคิดหรือ อุดมการณ์แห่งมาร์กซิสต์ให้สังคมโลกปัจจุบัน ทั้งนี้โดยเสนอว่า เศรษฐกิจเป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลที่สุดและเป็นตัวหลักในการกำหนดสังคม ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์ ความเชื่อ วัฒนธรรม กฎหมาย ภาษาหรือ ศาสนานั้น จะสามารถเข้าใจความหมายได้ก็ต่อเมื่อได้รับการตีความโดยใช้เศรษฐกิจเป็นรากฐานของความเข้าใจ ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์และวัฒนธรรมตามมุมมองของ Marx ดังกล่าวเรียกว่าทฤษฎีวัตถุนิยมแห่งสังคม (Materialist theory of society) ที่มองว่าฐานแห่งเศรษฐกิจในสังคมมนุษย์หรือระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจในสังคมนั้น (Infrastructure) เป็นตัวผลิวัฒนธรรมในระดับสูงขึ้นไป (Superstructure) ไม่ว่าจะเป็นสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ทั้งระบบการเมือง ระบบกฎหมาย ระบบการศึกษา สื่อสารมวลชน ครอบครัว ศาสนา ศิลปะและวรรณกรรมต่างๆ (Marx, 1982)

ที่สำคัญ Marx มองว่า ระบบเศรษฐกิจนั่นเองที่เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น (Class relationships) ความสามารถในการที่สังคมมนุษย์สามารถดำเนินไปได้ แม้จะมีความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นนั้นเกิดจากผลของการใช้ชุดของความคิดต่างๆ ที่เรียกว่า อุดมการณ์ (ideology) ที่ทำให้ผู้คนในสังคมนั้นๆ ยอมรับระบบเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ในสังคม (Economic system and social relations) ที่ปรากฏอยู่ในสมัยนั้นๆ ผลพวงของการเติบโตของระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบระบบประชาธิปไตย-ทุนนิยมนั้นคือการเกิดชนชั้นกรรมาชีพ (Bourgeoisie) อันหมายถึงชนชั้นกลางคือ ผู้ประกอบการ (entrepreneur) นักธุรกิจอุตสาหกรรม พ่อค้าพาณิชย์ซึ่ง Sheridan (1999) วิพากษ์ว่า นับตั้งแต่ยุคล่มสลายของสงครามเย็นในช่วงปี ค.ศ 1980 เป็นต้นมา ประเทศในแถบเอเชียส่วนใหญ่เน้น มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจการค้าเป็นวาระหลักของชาติ ส่วนในด้านอื่นๆ อาทิ สังคม วัฒนธรรมกลายเป็นวาระรองลงไป ซึ่งส่งผลกระทบอันลึกซึ้งในระยะยาวต่อรูปแบบทางวัฒนธรรมและต่ายรูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม

และในประเด็นเรื่องอิสระส่วนตัวของปัจเจก (personal freedom) นั้นก็เป็นการครอบงำแบบใหม่ที่แตกต่างกันจากระบบศักดินา (Feudalism) เดิมในสังคมสมัยก่อนยุคสมัยใหม่ที่ปัจเจกไม่มีอิสระในการเลือกที่จะทำงานตามที่ตนถนัด อย่างไรก็ตาม อิสระภาพในยุคปัจจุบันนั้นอาจเป็นภาพลวงตา (illusory) เพราะอันที่จริง ภายใต้ความสัมพันธ์ของชนชั้น ได้แก่ นายทุนและชนชั้นผู้ปกครองนั้นก็ยังมีข้อจำกัดที่กีดขวางอิสรภาพของปัจเจกมากมายด้วยอำนาจที่สร้างสภาพภาพลวงตาแบบใหม่ๆ ภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมซึ่งตรงกับสิ่งที่ Marx และ Engels (1970) เรียกว่า พลังทั้งทางด้านวัตถุ (Material Force) และทางด้านองค์ความรู้และสติปัญญา (Intellectual Force)

ทั้งนี้ หากเราเชื่อในสิ่งที่ Marx เคยนำเสนอไว้ว่าอนาคตการณ์ได้ว่า ระบบเศรษฐกิจภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะสามารถผสมผสานกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจนกลายเป็นรากฐาน หรือ “เสาเข็ม” ทางโครงสร้างวัฒนธรรมที่กำหนดวัฒนธรรมในระดับสูงขึ้นไปซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเชิงบูรณาการที่พึงประสงค์ของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม แต่ในความเป็นจริงในปัจจุบัน ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จากมุมมองของโพสท์โมเดิร์น วัฒนธรรมเปรียบเสมือนสถานที่ของการต่อสู้ช่วงชิงทางอุดมการณ์ต่างๆ หากไม่เชิดชูปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะอุดมการณ์กระแสหลัก (Dominant Ideology) แห่งชาติไทยอย่างจริงจังและยั่งยืนแล้ว ย่อมเป็นการยากที่แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (อันจะได้กล่าวถึง

ในประเด็นวิพากษ์ถัดไป) ที่เน้นทางสายกลางในการดำรงชีวิตจะกลายเป็นโลกทัศน์ประจำชาติ หรือโครงสร้างทางความคิดที่สำคัญของชาวไทยที่สามารถแข่งขันอย่างยั่งยืนกับอุดมการณ์กระแสหลักอื่นๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว อาทิ อุดมการณ์ทุนนิยม (Capitalistic Ideology) ที่ครอบงำสังคมวัฒนธรรมโดยรวมทั้งของไทย

นอกจากนี้ ที่กล่าวนำไว้ว่าความเข้าใจถึงวิวัฒนาการและแก่นของอุดมการณ์ของสังคมแต่ละยุคสมัย อาจต้องมีการวัดอัตราความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม อันประกอบด้วยการวิเคราะห์ถึงด้านเทคโนโลยี ด้านตรรกทางสังคม และด้านอุดมการณ์ควบคู่กันไป White (อ้างในสนธิ สมัครการ, 2545) ได้ทำการแยกระบบวัฒนธรรมออกเป็น 3 ระบบย่อย ได้แก่ 1) ระบบเทคนิควิทยา (technological system) อันได้แก่วิธีการดำรงชีพ เครื่องมือพื้นฐานในการดำรงชีวิตอันแสดงถึงพลังงานของมนุษย์ 2) ระบบสังคมวิทยา (sociological system) หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบพฤติกรรมแบบแผนต่างๆ รวมถึงลักษณะที่เกี่ยวข้องทางสังคมต่างๆ อาทิ เศรษฐกิจ การเมือง การทหาร การศาสนา อาชีพและสันตนาการ และ 3) ระบบอุดมการณ์ (ideological system) ซึ่งประกอบด้วยความนึกคิดต่างๆ (ideas) ความเชื่อ ความรู้ ปรัชญา วิทยาศาสตร์ ความรู้แบบสามัญสำนึก ความรู้พื้นบ้าน (folk wisdom)

ทั้งนี้ White เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบโดยส่งผลกระทบต่อระบบอื่นๆ ด้วย จะเห็นว่าระบบเทคนิควิทยาซึ่ง White เห็นว่าสำคัญที่สุดเพราะระบบเทคนิคแม้เป็นระดับพื้นฐานเบื้องล่างสุดในวัฒนธรรม แต่ก็มีสภาพเป็นตัวแปรอิสระเพราะเป็นตัวการสำคัญ (prime mover) ในขณะที่ยังสองระบบเป็นตัวแปรตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระบบอุดมการณ์ซึ่งเป็นขั้นสูงสุด เป็นการแสดงออกของพลังทางด้านเทคนิควิทยาและเป็นการสะท้อนสถานะของสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนบทความนี้มีความเห็นว่าในปัจจุบันแห่งศตวรรษที่ 21 ในขณะทีสถานะของสังคมวัฒนธรรมและอารยธรรมของมนุษย์ มาถึงระดับที่มีความสลับซับซ้อนสูงด้วยกระแสโลกาภิวัตน์นั้นมีทิวทัศน์ภาพ คือ ทั้งหลอมรวมโลกให้เป็นหนึ่ง และสร้างความแตกต่างให้เกิดความแปลกแยกอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในวัฒนธรรมโลก ดังนั้นการตีความคำว่า “อัตราความก้าวหน้าทางวัฒนธรรม” คงเป็นเรื่องที่ต้องใช้กรอบทฤษฎีเชิงบูรณาการอันหลากหลาย และอาจไม่สามารถนำไปสู่ข้อสรุปอย่างเป็นเอกฉันท์ได้ท้ายที่สุด อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า นับเป็นความจำเป็นที่ต้องมีการวิเคราะห์อุดมการณ์นั้นควบคู่ไปกับการวิเคราะห์ระบบเทคนิคและระบบสังคมวิทยา การตีความปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จะตีความทางเทคนิคหรือระบบสังคมวิทยานั้นไม่เพียงพอ หากแต่เราต้องวิเคราะห์ถึงระบบโลกทัศน์ ความเชื่อ รูปแบบความรู้ และปรัชญาทั้งหมดที่มีอิทธิพลต่อระบบวัฒนธรรมไทย ที่อาจส่งเสริมหรือกีดขวางกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทยด้วย

อุดมการณ์มีหน้าที่ในการชี้นำปัญหา

Althusser นักปรัชญาสายโครงสร้างนิยมแห่งมาร์กซิสต์คนสุดท้ายนั้นได้เสนอแนวคิดที่ว่าด้วยอุดมการณ์ที่มีอิทธิพลอย่างมากในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และออสเตรเลียอย่างมาก ระหว่างปี 1970-1980 ในเรื่องโครงสร้าง (Structure) ของสังคมที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างอุดมการณ์และมนุษย์ ทั้งนี้ Althusser เชื่อว่า ในทุกๆ สังคม อุดมการณ์มีหลายกระแส และเป็นไปไม่ได้ที่สังคมใดจะปรากฏความบริสุทธิ์ทางอุดมการณ์ (Pure Ideology) ที่สำคัญ จะเกิดการครอบงำทางอุดมการณ์ขึ้น (Ideological Domination) ในสังคมด้วยอุดมการณ์กระแสหลักถือเป็นผลผลิตของสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ อันเนื่องมาจากว่าอุดมการณ์มีหน้าที่ในการชี้นำปัญหา อีกทั้งมักเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจการเมืองเป็นสำคัญ จึงทำให้บริบททางสังคมวัฒนธรรมนั้นเปรียบเสมือนเป็น “โรงละครแห่งการต่อสู้ดิ้นรน” หรือ “Theatre of Struggle” ของชุด

ความคิดต่าง ๆ หรือที่เรียกว่าอุดมการณ์นั่นเอง (Beilharz and Hogan, 2002)

ทั้งนี้ อุดมการณ์ของทุนนิยมนั้นปรากฏให้เห็นถึงสถานภาพแห่งมหาอำนาจในการครอบงำสังคมโลกผ่านกระบวนการต่างๆ ของโลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่ง Waters (1995) ได้กล่าวถึงอุดมการณ์ทุนนิยมที่ได้ผลักดันให้เกิดกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Globalization) ในศตวรรษที่ 21 ที่ได้สร้าง “อุดมคติแห่งโลก” (Global Idealization) ว่าด้วยอุดมการณ์ทุนนิยมที่ได้เปลี่ยนแปลงให้เกิดกระแส “อภิบริโภคนิยม” หรือ “Consumer Sovereignty” ซึ่งพอจะได้กล่าวถึงไปแล้วข้างต้นว่า มีความหมายมากกว่าลัทธิบริโภคนิยมธรรมดาเนื่องจากกระทบกับตัวตนหรือ Self ของการแสดงออกมนุษย์ (Self-Expression) และศักยภาพของการบริโภคของมนุษย์ถูกบริโภคจนหมดสิ้นไป (Capability to consume is consumed) มนุษย์ในสังคมอาจไม่ตระหนักว่า สภาวะตัวตนของตนเองถูกกำหนดและครอบงำโดยอุดมการณ์ทุนนิยมซึ่ง ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2550) เรียกว่า “สภาวะแห่งบริโภคนิยมโพสโมเดิร์น”

ในงานวิจัยของ Chossudovsky (1997) เรื่อง “The Globalisation of Poverty: Impacts of IMF and World Bank Reforms” ได้กล่าวถึงภารกิจของสององค์กรนานาชาติ อันได้แก่ ธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศว่า แท้จริงได้เพิ่มความยากจนให้กับโลกมากกว่าเพราะเป้าหมายหลักคือการมุ่งพิทักษ์ผลประโยชน์ทางการเงินให้กับเหล่าธนาคาร และองค์กรที่เป็นผู้ปล่อยเงินกู้ว่ามากกว่าที่จะรับใช้ประชาชนที่ยากจนในประเทศที่กำลังพัฒนาหรือโลกที่สาม จึงเป็นภาวะจำป็นและภารกิจเร่งด่วนของชาติในการส่งเสริมการพัฒนาย่างยั่งยืนให้เกิดขึ้นในประเทศไทย โดยการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอุดมการณ์ของชาติ ในการชี้นำปัญญาให้บังเกิดขึ้นในการวิเคราะห์สถานการณ์โลกและการดำเนินนโยบายในการบริหารประเทศอย่างรู้เท่าทันและสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

นอกจากอุดมการณ์จะมีหน้าที่ชี้นำปัญญาแล้ว อุดมการณ์ยังมีสภาวะการปรากฏควบคู่กับศีลธรรมด้วย ทั้งนี้ Gramsci (อ้างใน Babbie, 2001) ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของ Marx ที่ว่าสถาบันทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดหลักถึงสภาพสังคมวัฒนธรรมและความเชื่อต่างๆ ทั้งนี้ อาจเป็นไปได้ว่า ชุดความคิดหรือความเชื่อต่างๆ ในสังคมมนุษย์อาจได้รับอิทธิพลจากระบบเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกัน ชุดความคิดหรือความเชื่อนั้นๆ อาจช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจได้ด้วย อาทิ ชนชั้นผู้ตามหรือผู้ที่ถูกปกครองนั้นอาจสร้าง “วัฒนธรรมขัดขึ้นหรือวัฒนธรรมต่อต้าน” (Counter-culture) ต่ออุดมการณ์ชนชั้นผู้ปกครอง หากอุดมการณ์ดังกล่าวนั้นปราศจากหรือไม่ปรากฏควบคู่กับศีลธรรมและจริยธรรมดังที่เรียกว่า อุดมการณ์-จริยธรรมเพื่อจรรโลงสังคมเพื่อความเป็นอยู่อันดีของมนุษยชาติ

Gramsci (1985) กล่าวว่า การจะสร้างชาติสร้างวัฒนธรรมจะต้องอาศัยอุดมการณ์บางอย่างภายใต้แนวคิดทฤษฎีการครอบครองความเป็นใหญ่หรือทฤษฎีอำนาจนำ (Hegemony) แต่ในบทความนี้จะขอเรียกว่า “ทฤษฎีภาวะผู้นำทางจริยธรรมและสติปัญญา” ที่ Gramsci ให้คำจำกัดความว่าหมายถึง “Intellectual and moral leadership” อันหมายถึง สภาพภายใต้กระบวนการที่มีชนชั้นที่เป็นกลุ่มวัฒนธรรมหลักออกกฎและชี้นำสังคมผ่านภาวะผู้นำทางสติปัญญาและทางศีลธรรม ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นธรรมชาติของอุดมการณ์ในตัวของมันเอง คือ กอปรด้วยทั้งลักษณะเฉพาะตัว (Specificity) หากแต่มีความอิสระเชิงสัมพัทธ์ (Relative Autonomy) อันหมายถึงว่า การตีความอุดมการณ์ใดๆ พึงทำด้วยความเข้าใจถึงแก่นและรากเหง้าอันปรากฏตามระบบความหมายเฉพาะของตน ซึ่งตรงนี้หมายถึงว่า อุดมการณ์มิใช่มีหน้าที่เพียงสะท้อนภาพของต้นกำเนิดทางสังคมและวัฒนธรรมของตนอันมีความเฉพาะบท เฉพาะกาลเท่านั้น หากแต่ยังมีความเป็นอิสระในตัวเองอันเป็นคุณสมบัติพิเศษของอุดมการณ์ในฐานะชุดของความคิดต่างๆ ในแง่ที่เป็นผลผลิตทางสังคมที่เน้นศีลธรรมอันมีคุณค่า มีความงาม มีความมุ่งหมายในตัวเองที่เป็นอิสระจากบริบท

เฉพาะยุค เฉพาะกาล ความอิสระดังกล่าวจึงมีความเป็นสากลในตัวเองด้วย ดังนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีความเป็นอภิปรัชญา มีความงาม มีความมุ่งหมายในตัวเองที่เป็นอิสระจากบริบทเฉพาะยุค เฉพาะกาล ความอิสระ และมีหน้าที่เปรียบเสมือนแนวทางหรือ Guidelines ในการชี้นำปัญญาให้สังคมไทยด้วย

อุดมการณ์นั้นถูกนำมาใช้ในยามสังคมวัฒนธรรมเข้าสู่ภาวะฉุกเฉินหรือวิกฤต

การศึกษาอุดมการณ์ อาจกระทำด้วยความตระหนักในลักษณะแห่งรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง อุดมการณ์และบริบทด้วย โดยเฉพาะบริบททางวัฒนธรรม (Context of Culture) ซึ่งได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ว่า คำว่า บริบททางวัฒนธรรมนั้น กินความถึงชนบและสถาบันทางสังคมและเศรษฐกิจที่ครอบคลุมอยู่ด้วย เป็นสำคัญ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2529) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเมืองไทยในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และได้ให้ข้อสรุปที่น่าสนใจในแง่ที่เกี่ยวข้องลักษณะด้านการเมืองกับอุดมการณ์ไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงเห็นจุดอ่อนของการเมืองแบบชุมชนในสมัยกรุงธนบุรีซึ่งอาจเหมาะสมสำหรับเวลาต้นขงระบอบ กอบกู้บ้านเมืองเท่านั้น จึงทรงมุ่งสถาปนากการเมืองแบบอาณาจักรขึ้นมาใหม่โดยมีกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นแบบ แต่ทรงเลือกเฟ้นปรับเนื้อหาให้มีความรัดกุมเหมาะสมขึ้น เช่น การยึดพุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์ของรัฐ และเน้นลักษณะกษัตริย์แบบธรรมมิกราชหรือธรรมราชายิ่งกว่าเทวราช

จะเห็นได้ว่า จากการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงยึดพุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์ของ ชาติไทยในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องเฉพาะระบบการเมืองการปกครองเท่านั้น หาก แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะมิติทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นทั้งประเด็นระบบเศรษฐกิจและจิตวิทยา สังคมของสังคมในยุคนั้น ที่จำเป็นต้องมีการขับเคลื่อนอุดมการณ์บางอย่างให้เกิดขึ้นในสังคมนั้นๆ ด้วย

กล่าวคือ ในยุครอยต่อที่บ้านเมืองยังมีความระส่ำระสาย เศรษฐกิจปากท้องไม่มั่นคง ผู้คนมีสภาวะ จิตใจสับสนต้องการที่ยึดเหนี่ยวทางใจ จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่ผู้นำต้องมีการนำแนวคิดของอุดมการณ์มาปรับ ใช้กับบริบททางสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ อันได้แก่ พุทธศาสนาซึ่งเป็นโลกทัศน์หลัก (Dominant World View) ของคนไทยมาช้านาน อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันซึ่งอาจจะไม่ใช่การกล่าวเกินจริงที่ว่า สังคมไทยเข้าสู่ วิกฤต จึงนับเป็นความจำเป็นที่ต้องมีการรณรงค์ให้สังคมไทยยอมรับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางหลัก ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง

บทสรุปคือ เป็นความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้มองปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะอุดมการณ์จน อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นการเดินตามรอยพระยุคลบาทในการกอบกู้ประเทศจากวิกฤติ ต่างๆ อีกทั้งยังเป็นปรัชญาที่ได้รับการสนับสนุนและตอกย้ำเสริมแรง (state-sponsored, state-legitimized) จากภาครัฐ หากไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่ในทุกกระดับไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว องค์กร ชุมชน จังหวัดหรือระดับประเทศแล้ว อาจเป็นการยากที่จะผลักดันให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในการเผยแผ่ปรัชญาดังกล่าว ให้คนไทยในทุกระดับ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะพุทธทัศน์ที่มุ่งพัฒนามิติทางจิตใจด้านภย “ระลอกวิกฤตแห่งยุค สมัยใหม่” (The Philosophy of Sufficiency Economy as Buddhist Worldview towards Spiritual Awakenings against Crises of Modernity)

“ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง อาจมองได้ 2 ด้านคือ มองอย่างวัตถุนิยมและมองแบบจิตวิสัย” (พระพรหมคุณาภรณ์หรือ ป.อ. ปยุตโต, อ้างใน อุดมพร อมรรธรรม, 2549)

Mannheim (1976) คาดการณ์ไว้ว่า ในศตวรรษที่ 21 สังคมโลกจะต้องเผชิญหน้ากับความหลากหลายของสังคมบนการขยายฐานความคิดแห่งลักษณะสัมพัทธนิยมทางสังคม (Social Relativity) ที่ส่งผลให้

เกิดความหลากหลายทางด้านระบบความคิด ระบบโลกทัศน์หรือวิธีการมองโลกและการใช้ชีวิตบนโลกของ
ผู้คนในสังคมต่าง ๆ ผลลัพธ์ที่ตามมาคือ สภาวะวิกฤติแห่งการสร้างความตัวตนที่แตกต่าง (Conditions of
Crises of differently formed selves) ทั้งนี้ เนื่องจากสภาวะการณ์ของการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคม
โลกภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์นี้ได้รับการขนานนามว่าเป็น “สังคมแห่งความเสี่ยงระดับโลก” หรือ “World
Risk Society” นั้น (อ้างใน Waters, 1995) ตัวตนภายในของผู้คนมีความสับสนกระวนกระวายภายใต้
ความไม่แน่นอนสูง (frustration, disorientation within high uncertainties) โดยเฉพาะเมื่อเผชิญกับ
ปัญหาอย่างโดดเดี่ยวอันเนื่องมาจากผลกระทบของวัฒนธรรมกระแสหลัก (mainstream culture) ของโลก
อันได้แก่ ลัทธิบริโภคนิยมและทุนนิยม (Consumerism and Capitalism) ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับ
George (1996, อ้างใน สมเกียรติ ตั้งนโม) ที่กล่าวถึงสภาวะของโลกปัจจุบันและอนาคตที่สังคมต้องเผชิญ
กับกระแสของโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Globalization) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ภายใต้การนำโดย
วัฒนธรรมโลกกับการเป็นอเมริกัน (The Americanization of World Culture)

“ตอนนี้ คำว่า พัฒนาไม่ใช่แล้วในเมืองฝรั่ง เหลือแต่เมืองไทยเท่านั้นเอง เขาเปลี่ยนมาเป็นคำว่า
โลกาภิวัตน์ ความเดียวกัน เปลี่ยนเพียงถ้อยคำเท่านั้นเอง Globalization เจริญเหมือนกันในโลก เจริญ
เหมือนใคร ก็เจริญเหมือนอเมริกัน...สิ่งที่เรียกว่า พัฒนาหรือความเจริญ ถ้าเราตีประเด็นไม่แตกแล้ว
ความเจริญที่เป็นอยู่ตอนนี้ มันให้โทษมากกว่าให้คุณ มันเป็นการแบ่งเราแบ่งเรซึ่งขัดกับพื้นฐานในทาง
พุทธศาสนาด้วยประการทั้งปวง...ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ก่อนที่จะสวรรคต พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระปณิธานว่า
การทำสงครามช้างฉมวกช้างพม่า ต่อไปนี้ไม่มีอะไรให้นาวีตกแล้ว ให้ระวางฝรั่งไว้ให้ตี ให้รู้จักเท่าทันฝรั่ง
แต่อย่าเคารพและเลื่อมใสไปเสียเลยทีเดียว” (ส.ศิริรักษ์, 2548: 60)

อาจพออนุมานได้ว่า ประเทศไทยก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่ประสบวิกฤติเพราะการเปิดรับการไหลบ่า
ของกระแสโลกาภิวัตน์ การที่รัฐสนับสนุนเชิดชูปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์นั้นนับเป็น
ความพยายามเชิงกลยุทธ์ในการรับมือกับ “ระลอกวิกฤติแห่งยุคสมัยใหม่” (Crises of Modernity) (Keyes,
1995) ทั้งนี้ เพื่อพยายามผลักดันให้สังคมไทยเป็นไปตามเป้าหมายของแผนฯ 10 คือ “เพื่อให้สังคมไทย
เป็นสังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืนบนฐานของความพอเพียง เป็นธรรมและเป็นไทย” (สำนักงานคณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: 4)

อนึ่ง การฟื้นฟูรัฐชาติด้วยศาสนาอันหมายถึง ความรู้สึกถึงคุณค่าทางสังคมอันสูงสุด อุดมคติอันสูงส่ง
จึงเป็นถูกนำมาประยุกต์ใช้ในหลายประเทศ ในเอเชียในการคานอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ (Sheridan, 1999)
อาทิ กระแสฟื้นฟูอิสลาม (Islamic Revival) ในระดับสากลที่มีมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1970 ตัวอย่างได้แก่
ประเทศมาเลเซีย ในปี ค.ศ. 2004 ได้กำหนดหลักอิสลามในความพยายามแห่งอิสลามานุวัตร (Islamization)
กับการประกาศกรอบของ Islam Hadhari สิบประการที่เน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของ
อิสลามในการตั้งคนกลับสู่พื้นฐาน สู่สภาพสามัญ (Basic and fundamental) ตามคัมภีร์อัลกุรอานด้วยการ
ส่งเสริมคุณภาพของชีวิตด้วยการพัฒนาระดับปัจเจกและประเทศชาติควบคู่กับการพัฒนาระดับความรู้ ทั้งนี้
กรอบ Islam Hadhari นี้สามารถปรับหลักการให้เข้ากับพลวัตรของระบบเศรษฐกิจ การค้าและการเงินนับ
เป็นกรอบการพัฒนาแบบสมดุลและบูรณาการซึ่งต้องการสร้างปัจเจกที่มีคุณธรรม ความรู้ มีการยึดถือค่านิยม
ที่สูงส่ง (Noble Values) ชื่อสัตย์ ไว้วางใจได้อีกทั้งพร้อมรับความก้าวหน้าระดับโลก

หลักสิบประการนี้ได้แก่ 1) ศรัทธาต่อองค์อัลเลาะห์ 2) รัฐบาลที่ไว้วางใจได้และยุติธรรม 3) ประชาชน
ที่มีอิสระเสรีภาพ 4) การมุ่งมั่นแสวงหาความรู้และเป็นเลิศทางความรู้ 5) การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจแบบสมดุลย์
6) คุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน 7) การปกป้องสิทธิของชนกลุ่มน้อยและสตรี 8) การบูรณาการด้าน

ศีลธรรมและวัฒนธรรม 9) การพิทักษ์และปกป้องสิ่งแวดล้อม และ 10) การพัฒนาศักยภาพในการป้องกันตัวเองและการต่อต้านลัทธิการก่อการร้ายในทุกรูปแบบ

อาจเห็นได้ว่า กรอบ Hadhari ดังกล่าวนี้นับเป็นความพยายามที่จะสร้างชาติมาเลเซียให้เข้มแข็งและมีความสมานฉันท์ โดยการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนากายภาพและจิตวิญญาณ (a balance between physical and spiritual development) และมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นพุทธศาสนาเป็นแกนในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อนึ่ง ตามที่ได้เกริ่นนำภายใต้หัวข้อนี้ข้างต้นว่า หากจะตีความความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง อาจตีความได้ 2 ด้านคือ มองอย่างวัตถุนิยมและมองแบบจิตวิญญาณ (พระพรหมคุณาภรณ์หรือ ป.อ. ปยุตโต, 2541) โครงสร้างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเงื่อนไขที่สำคัญ ในการรองรับการขับเคลื่อนของปรัชญาเพื่อคานกระแสนโยบายวัฒนธรรมนั้นประกอบด้วย ความพอดี ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันและเงื่อนไขอีกสองประการ ประกอบด้วย 1) เงื่อนไขความรู้ 2) เงื่อนไขคุณธรรม ในด้านจิตวิญญาณนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นถึง พุทธศาสน์อันยิ่งใหญ่ของพุทธศาสนาที่กลายเป็นสาระหลักที่ปรากฏให้เห็นได้ในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเงื่อนไขของปรัชญาฯ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

อนึ่ง ตามคำประกาศของที่ประชุมใหญ่สมัชชาสหประชาชาติครั้งที่ 54 เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2542 ระบุไว้ถึงพุทธทัศน์ (Buddhist Worldview) อันลุ่มลึกที่มีลักษณะสำคัญคือ ไม่มีความแปลกแยกจากความเป็นสากล มุ่งส่งเสริมคุณค่าและหล่อหลอมจิตวิญญาณของมวลมนุษยชาติตามแนวทางแห่งสันติภาพตามหลักธรรมอันได้แก่ ขุนตี ปรมิ ตโป ตีติกขาหรือ ขันติคือความอดกลั้นอย่างยิ่งมานานกว่าสองพันปีจึงควรจะได้รับยกย่องทั่วโลก อีกทั้งยังประกาศให้วันวิสาขบูชาคือ วันเพ็ญเดือนพฤษภาคมเป็นวันสำคัญสากลนานาชาติ อันแสดงถึงความสำคัญของการยกย่องพุทธศาสนาและพุทธทัศน์ในฐานะเป็นศาสนาหลักศาสนาหนึ่งของโลก (งามพิศ สัตย์สรวง (บรรณธิการ), 2541)

สาระหลักของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเงื่อนไขของปรัชญาฯ นั้นสอดคล้องกับพุทธทัศน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในการตีความเชิงวิพากษ์ การนำพุทธทัศน์มาใช้ในการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นควรเข้าใจว่า ธรรมะ หมายถึง วิธีการ (Method) ไม่ใช่เป็นแคล์ทรี (Mills, 1999) ส่วนโลกทัศน์หรือ World View นั้น หากเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาโดยตรงแล้ว หมายถึงความเชื่อที่อยู่ในโครงสร้างระดับลึกของวัฒนธรรม (Deep Structure of Culture) โดยขอเริ่มตีความจากเงื่อนไขสองประการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความรู้และคุณธรรม

ในด้านความรู้ นั้น นายแพทย์เกษม วัฒนชัย (2548) ได้กล่าวว่า ตามหลักของศาสนาพุทธในเรื่องปัญญานั้นได้แบ่งไว้เป็นโลกียปัญญาหรือความรู้ทางโลก และธรรมปัญญาหรือความรู้ทางธรรมที่เปรียบเทียบเหรียญสองด้านในทุกระดับที่ต้องเคียงคู่กัน ซึ่งตรงนี้ ตรงกับสิ่งที่ Bronowski (1989) กล่าวว่าปัญญาและความดีงาม (wisdom and goodness) จะต้องเชื่อมโยงกัน ดังนั้น ความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงคือความเข้าใจในธรรมชาติของธรรมและของมนุษย์ และการเข้าถึงศาสนาที่แท้จริงนั้นอยู่ที่การปฏิบัติรักษารธรรม

อย่างไรก็ตาม ไมเคิล ไรท์ (2546: 7) กล่าวถึงปัญหาในด้านการเข้าถึงคำสั่งสอนของพุทธศาสนาของสังคมไทย โดยกล่าวว่า “พุทธศาสนาเดิมให้ยกเลิกระบอบวรรณะ (ความเหลื่อมล้ำในสังคม) และสอนเรื่องกรรม (ทุกคนต้องรับผิดชอบในทุกขุสขของตนเอง) แต่แล้วสังคมบิดเบือนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยกำหนดให้มี “ผู้ดี” ที่ทำบุญในชาติก่อนและ “ผู้ยากไร้” ที่ทำบาปในชาติก่อน ดังนั้น กรรม ที่สอนกันอยู่ในทุกวันนี้มิได้หมายถึง ความรับผิดชอบในชีวิตของตน แต่หมายถึง อดีตกำหนดปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้เยี่ยงพรหมลิขิตของพราหมณ์”

ทั้งนี้ ส. ศิวลักษณ์ (2548) กล่าวว่าเน้นย้ำว่า ทุกคนควรพึงตระหนักรู้ว่า ปัจเจกชนทุกคนย่อมมี

พุทธภาวะ (Buddha Nature) หรือตถาคตตรรกะ ในตัวเอง คือ สามารถมีปัญญา มีเหตุผลและเดินทางไปสู่สภาวะแห่งธรรม สภาวะตถาคตได้ ซึ่งหมายถึง ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงสภาวะของสิ่งต่างๆ หรือแก่นของความเป็นเช่นนั้นเอง

“การเลื่อมใสฝรั่งจนเราขาดภูมิธรรมดั้งเดิมของเราหรือภูมิธรรมดั้งเดิมของเราซึ่งเคยมีพุทธศาสนาเป็นปัจจัยหลัก เราก็ไม่สามารถประยุกต์ศาสนาพุทธมาใช้ในสังคมปัจจุบันได้เพราะศาสนาพุทธถูกลอยลามีมิติเพียงแค่ปัจเจกบุคคลเท่านั้น คนถือพุทธเป็นคนดี เป็นคนน่ารัก เป็นคนเข้าวัด...” (ส. ศิวรักษ์, 2548: 39) “จะเข้าใจวิกฤตได้ต้องเข้าใจความร้ายแรงรุนแรงที่เกิดขึ้นและต้องหาทางแก้ ทางแก้ก็ต้องรู้ก่อนตามพระพุทธคำรัสที่ว่าอริยสัจ ๔ ต้องรู้ทุกขสัจ...โลก โกรธ หลง นี่คือการเหตุแห่งทุกข์ โลกนี้ชัดเจนที่สุดคือ วัตถุนิยม บริโภคนิยม ทุนิยม” “โลกาภิวัตน์ตามแนวทางที่ได้พัฒนามาในทศวรรษ” ดังนั้น แทนที่จะเน้นวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยมซึ่งเป็นปรปักษ์กับเศรษฐกิจพอเพียง (สุทธิชัย หยุ่น, 2548) ก็ควรหันมาหาศาสนาธรรมโดยเน้นทางสายกลางคือ ไม่ใช่ปล่อยชีวิตไม่มีทิศทางหรือทิ้งไป หากแต่เปลี่ยนจากโลก เป็นทานและการให้เปลี่ยนจากความโกรธเป็นความเมตตากรุณา เปลี่ยนจากการหลงเป็นการใช้ปัญญาแทน

ศาสตราจารย์สมน อมรวิวัฒน์ (2535) ได้กล่าวถึงปัญหาของสังคมไทยที่มีลักษณะไม่สมดุลทั้งในด้านการผสมผสานระหว่างกระแสตะวันตกและกระแสเดิมของไทย ความไม่สมดุลในกระแสวัตถุนิยมและจิตใจ ความไม่สมดุลในกระแสของทฤษฎีและการปฏิบัติ รวมถึงความไม่สมดุลในกระแสของปัญญาและอารมณ์ด้วย ดังนั้น แนวคิดของการ “คิดเป็นตามนัยแห่งพุทธธรรม” หรือการนำหลักของโลกทัศน์แบบพุทธศาสตร์มาใช้ในกระบวนการพัฒนาปัญญา จึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างมากสำหรับสังคมไทยปัจจุบัน อันเนื่องมาจากว่าตามนัยของพุทธศาสนา ปัญญาเป็นกุญแจสำคัญที่บุคคลจะสามารถไขเข้าไปสู่ความเป็นพุทธคือเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานทั้งในด้านการคิดตรึกตรอง (Reflection) และการสามารถแปลความคิดออกเป็นการกระทำ (Power to translate thought into concise action) ดังนั้น กระบวนการพัฒนาปัญญาแบบพุทธจึงตั้งอยู่บนจินตมยปัญญา หรือการคิดพิจารณาเหตุผล และภาวนามยปัญญา หรือการลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรมให้เห็นแจ้งรู้จริง การจะดำเนินชีวิตตามทางสายกลางหรือมัชฌิมา ปฏิบัติได้จำเป็นต้องอาศัยการคิดเป็น ใช้ชีวิตเป็น

ที่น่าสนใจ Mills (1999: 76) หรือ พระขันตปโลหรือ Lawrence-Khantipalo Mills นั้นเสนอความคิดว่า เมื่อกล่าวถึง ทางสายกลางแล้วไม่ใช่ทางสายกลางตามแนวตะวันตกหรือแบบ Anglo-Saxon ที่หมายถึงการยอม妥协สำหรับทุกสิ่งทุกอย่าง (compromise between everything) แต่หากหมายถึง “การหลีกเร้นจากสภาวะสุดโต่งด้วยวิถีแห่งธรรม” (the transcending of all extremes by the Way of Dhamma) อันจะทำให้รู้เท่าทันสภาวะแห่งโลกหรือความอยากได้ ความชอบ (Greed) โกรธหรือความไม่ชอบ (Aversion) และความไม่รู้ (Delusion) ในโลกที่ครอบงำด้วยการยึดติดกับอัตตา (I-possessed World)

ทั้งนี้ เกษม วัฒนชัย (อ้างแล้ว) กล่าวถึงแนวคิดของพุทธทัศน์ไว้ว่า (1) ความสุขในพุทธศาสนา คือ สามีสุข คือความสุขที่ต้องอาศัยวัตถุภายนอกมาตอบสนองและนิรามีสสุข คือ ความสุขภายในที่เกิดจากใจที่สงบ สะอาด สว่าง ไม่ดิ้นรน (2) สันโดษ คือความยินดี พอใจ อิ่มใจกับของของตน การรู้จักพอ ให้รู้จักประมาณตนโดยที่ลักษณะสันโดษนี้ มีสามประการคือ ยินดีตามที่มี ยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่ควร พอประมาณคือพอดีใน 7 มิติ หรือสัปปุริสธรรม 7 คือ พอดีกับเหตุ พอดีกับผล พอดีกับตน พอดีกับกาล พอดีในเชิงปริมาณ พอดีกับชุมชนและพอดีกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง

“การแก้วิกฤตแบบพุทธ...ต้องใช้ขันติธรรมถือเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดในศาสนาพุทธ อดทน อดกลั้น แต่ขณะเดียวกันต้องใช้สันติภาวะภายในเพื่อเปลี่ยนแปลงสันติภาวะภายนอกและต้องพยายามหากลุ่ม

กัลยาณมิตรให้เป็นเครือข่าย” (ส. ศิวรักษ์, อ้างแล้ว: 50) ทั้งนี้เพื่อให้ประเทศไทยกลายเป็น “สังคมตื่น” หรือ “Awaked Society” เพื่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ที่เอื้อประโยชน์ให้คนกลุ่มน้อยและ “คนส่วนใหญ่เสียเปรียบ ธรรมชาติถูกทำลายและทำให้คนมานับถือวัตถุ นับถือเงิน นับถืออำนาจ ไม่นับถือธรรมอีกต่อไป” (ส. ศิวรักษ์, อ้างแล้ว: 62)

ทั้งนี้ วารสารสมาคมแพทยศาสตร์ของไทย (2004) กล่าวว่าพุทธศาสนาสอนให้มีชีวิตแบบธรรมชาติ เน้นการพัฒนาจิตใจมากกว่าการแสวงหาวัตถุภายนอก ดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานที่ว่า เมื่อเกิดมาแล้ว ในที่สุดเราทุกคนก็ต้องตายโดยผ่านขั้นตอนของความเจริญ ความเสื่อมและความแตกดับ เมื่อตายไปแล้ว สิ่งของนอกกายทั้งหลายก็นำไปไม่ได้ ชีวิตจะวนเวียนอยู่เช่นนี้ การเข้าถึงแนวคิดดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง เพราะเป็นการคิดแบบใช้ปัญญาหาแก่นแท้แห่งชีวิตแบบพุทธ

ทั้งนี้ พระราชวรมุนี (อ้างในสุนทร อมรวิวัฒน์, 2535, หน้า 30-37) กล่าวว่า ตามนัยของพุทธศาสนาจะเน้นวิธีการคิดมากกว่าตัวความคิดโดยผ่านโยนิโสมนสการหรือการคิดโดยแยบคาย คิดอย่างถูกวิธี มีระบบ คิดวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งอันเป็นขั้นตอนสำคัญในการสร้างปัญญาบริสุทธิ์ เป็นอิสระและเพื่อให้ทุกคน “สามารถเป็นที่พึ่งแห่งตนเองได้” โดยผ่านกระบวนการก่อเกิดปัญญาเจตประการได้แก่

1) การฟัง ชักถาม สอบค้น หรือ สวณะและปริปัญญา 2) การสนทนา ถกเถียง อภิปรายหรือ สากัจฉา 3) การสังเกต การเฝ้าดู ดูอย่างพินิจหรือ บัสนะหรือนิขยานะ 4) การพิจารณาโดยแยบคาย หรือ โยนิโสมนสิการ 5) การค้นหาเหตุผลหรือ ตุลนา 6) การไตร่ตรอง ตรวจสอบ ทบทวน ทดลอง เลือกเฟ้นหรือ วิมังสาหรือวิจย และ 7) การเสพคุณ ผูกมัด ทำบ่อยทำให้มากหรือ อาเสวนะภาวนะและ พหุสิกรณ์ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้ย่อมส่งเสริมการน้อมรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการพัฒนาจิตใจและการกอบกู้ฟื้นฟูศักดิ์ศรีความดีของมนุษย์มาประยุกต์ใช้ในระดับบุคคลและครอบครัวอันเป็นพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรม

ท้ายสุดนี้ ย่อมาจะขออ้างถึงข้อเสนอของนายแพทย์เกษม วัฒนชัย (อ้างแล้ว) ที่ได้กล่าวถึงเงื่อนไขพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงที่จะต้องประกอบด้วย (1) การเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและมีความรู้ที่เหมาะสม (2) การดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร ความมีสติและความรอบคอบ (3) และอาศัยความรู้ ความรอบคอบ ความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

ทั้งนี้ หากคนไทยสามารถนำหลักการดังกล่าวที่สอดคล้องกับพุทธทัศน์ไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ก็จะนับว่าเป็นการใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับหลักธรรมและพุทธทัศน์แห่งพระพุทธศาสนาที่สามารถต้านวิกฤติแห่งโลกสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดีซึ่งนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับครอบครัวไทยและสังคมไทยได้ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึงความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญหรือด้วยการแก่งแย่งเบียดเบียนจากผู้อื่น

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในการถอนหรือ สร้างใหม่และฟื้นฟูอัตลักษณ์ด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมบางประการของไทย (The Philosophy of Sufficiency Economy as the Discursive Practices of the Deconstruction, Construction and Revival of Thai Identities involving some existing Social Relations)

ขอเริ่มอธิบายจากคำว่าวาทกรรมก่อน คำว่า วาทกรรม (Discourse) นั้นเป็นแนวคิดของ Michel Foucault นักคิด นักเขียน นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสซึ่งหมายถึง กระบวนการและระบบในการสร้างหรือผลิต

อัตลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจหรือแม้แต่ตัวตนของมนุษย์ในสังคม วาทกรรมยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับในสังคมในวงกว้าง รวมทั้งการเก็บกดปิดกั้นมิให้อัตลักษณ์หรือความหมายของบางอย่างเกิดขึ้นหรือเลื่อนหายกระจาย ดังนั้นในสังคมๆ หนึ่งจะเกิดการขับเคลื่อนต่อสู้ระหว่างวาทกรรมที่หลากหลายแตกต่างและต่างก็มียุทธศาสตร์เฉพาะตัวในการดำรงอยู่ร่วมกันเพื่อสร้างสรรพสิ่งต่างๆ ขึ้นมา (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543) วาทกรรมจึงเป็นมากกว่าภาษาหรือคำพูด หากแต่ทรงพลังอำนาจในการมีภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม (Discursive practices) ซึ่งรวมถึงความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีตปฏิบัติและสถาบันต่างๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องด้วย (Foucault, 1972)

Bennett (1998) ได้วิพากษ์แนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรมและภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมอันเป็นผลกระทบจากแนวคิดของ Foucault ที่เรียกว่า The Foucault Effect ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และอำนาจ (Knowledge and Power) ที่สถิตอยู่ในสังคมโดยเฉพาะโครงสร้างเกี่ยวกับความรู้ในยุคเวลาหนึ่ง รวมถึงวิธีการเกี่ยวกับการสร้างระเบียบแบบแผน (Order) ขึ้นมาในสังคมนั้นๆ และเรื่องของการครอบงำหรือฉกฉวยประโยชน์จากความสัมพันธ์บางรูปแบบในสังคม (Manipulation of social relations) ระหว่างมนุษย์ด้วยกันในฐานะที่เป็นทั้งตัวประธาน (Subject) และตัวกรรมหรือผู้ถูกกระทำ (Object) ทั้งนี้ โดยมีเป้าหมายหลักในการสร้างวินัย (Discipline) ผ่านสถาบันต่างๆ ทางสังคม ซึ่งการสร้างวินัยในสังคมมนุษย์นั้นกินความหมายกว้างคือครอบคลุมทั้งในเรื่องการควบคุมบังคับพฤติกรรมตามกรอบกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนทางสังคมและกระบวนการฝึกฝนตัวตนของปัจเจกทั้งในด้านความรู้ ความคิด และทักษะทางพฤติกรรมให้สอดคล้องกับรูปธรรมของอำนาจในการสร้างวินัยนั้นๆ ด้วย

จะเห็นได้ชัดว่า วาทกรรมจึงเป็นเรื่องของอำนาจและความรุนแรงที่แสดงออกมาในรูปแบบภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในสังคมซึ่งในทุกสังคมจะพบว่า การผลิตวาทกรรมจะถูกจัดระบบ ควบคุม คัดสรรเพื่อให้กระแสวาทกรรมชุดใดชุดหนึ่งดำรงความเหนือกว่าวาทกรรมชุดอื่นที่ถูกกีดกัน ปิดกั้นจนเกิด “ความเป็นอื่น” ดังนั้นชุดความรู้ ความคิด ความจริงต่างๆ ที่ปรากฏในสังคมจึงไม่ใช่พื้นที่ที่บริสุทธิ์ที่ปลอดจากอคติ ค่านิยมระบบคุณค่าและการเมือง

ตัวอย่างก็คือ Foucault กล่าวถึงลักษณะสำคัญ 5 ประการของความจริงในสังคมสมัยใหม่คือ (1) ความจริงกระจุกตัวอยู่ในแวดวงของวาทกรรมทางวิทยาศาสตร์และสถาบันผลิตความจริง (2) ความจริงยังขึ้นอยู่กับความคงที่ทางเศรษฐกิจและการกระตุ้นเพื่อให้เกิดกิจกรรมทางการเมือง (3) ความจริงเป็นวัตถุซึ่งแสดงออกในรูปต่างๆ ที่มีการเผยแพร่และบริโภค (4) ความจริงถูกผลิตและส่งผ่านต่อไป ภายใต้การควบคุมขององค์กรทางการเมืองและเศรษฐกิจเป็นหลัก (5) ความจริงเป็นประเด็นปัญหาของการถกเถียงทางการเมืองและการเผชิญหน้าทางสังคมหรือการต่อสู้ทางอุดมการณ์

ในประเด็นด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social relations) นั้น Bennett (1998) กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า Foucault เสนอให้วิเคราะห์รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมบนวาทกรรม “การเมืองว่าด้วยรายละเอียด” (Politics of Details) ที่เน้นการวิเคราะห์ถึง “รายละเอียดของกิจวัตรประจำวันของรูปแบบพฤติกรรม” ของผู้คนในสังคมในฐานะ “นักแสดงทางสังคม” (social actors) อันประกอบด้วย: 1) สภาวะของตัวตน รูปแบบพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่มีสภาพเหมือนของเหลวที่ไม่คงที่ สามารถเปลี่ยนรูปได้ 2) มนุษย์ทุกคนมีอำนาจในการขับเคลื่อนวาทกรรมด้วยการสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้ชีวิตในสังคม (theorizing the social) อันมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นจนได้กลายเป็นสิ่งธรรมดาตกตื้นไป ทว่าอาจจะอยู่ภายใต้รูปแบบความสัมพันธ์ตายตัว

อย่างมีเงื่อนไข (provisional fixity) อันเป็นผลจากวิถีอันหลากหลาย ที่ปัจเจกในสังคมต่างได้รับการชักจูงโน้มน้าวด้วยกระแสวาทกรรมที่หลากหลายอันจะทำให้เชื่อและพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการสร้างกลุ่มพันธมิตรทางสังคมหรือการแบ่งแยกกลุ่มทางสังคม ทั้งนี้ อันเป็นผลพวงจากการต่อสู้ทางอุดมการณ์ (ideological struggle) ที่มีอยู่หลากหลายและแตกต่างกัน 3) การจัดระเบียบของความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม (the order of relations) สามารถเกิดขึ้นและหยั่งรากฝังลึกด้วยภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมต่างๆ ในสังคม 4) วิธีการที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในสังคมหนึ่งๆ ล้วนถูกกวาดต้อนและกลายเป็น “เทคโนโลยีทางวัฒนธรรม” (cultural technologies) ในการสร้างระเบียบแบบแผนและหล่อหลอม (the ordering and shaping) รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า วาทกรรมเกี่ยวกับรูปแบบทางความสัมพันธ์ของผู้คนที่ปรากฏนั้น เป็นเรื่องที่มิรายละเอียด ลงลึกไปกว่าเรื่องอิทธิพลของการแสดงออกของรูปแบบต่างๆ ทางจิตสำนึกของมนุษย์ในสังคม หากแต่ยังรวมถึงอิทธิพลของอำนาจการปฏิบัติการจริงของสถาบันต่างๆ ในสังคม กิจกรรมประจำวันในการบริหารจัดการและการจัดเตรียมทางด้านพื้นที่ (Institutional practices, administrative routines and spatial arrangements) ในการจัดระเบียบทางสังคม โดยการอัดฉีดเข้าไปในระบบพฤติกรรมของมนุษย์ และรูปแบบต่างๆ ของความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย

อนึ่ง ในกรณีของประเทศไทย ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นวาทกรรมการเมือง วาทกรรมทางเศรษฐกิจหรือวาทกรรมทางสังคมในประเทศไทย สังคมไทยกำลังอยู่ในภาวะเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี เกิดการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม การเปิดรับและลอกเลียนต้นแบบวัฒนธรรมต่างชาติ จิตสำนึกและความสัมพันธ์ของผู้คนเปลี่ยนไปอย่างมากจนอาจกล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ของคนไทยเปลี่ยนแปลงอย่างน่าเป็นห่วง และเมื่อพูดถึงอัตลักษณ์ (Identity) หรือความเป็นตัวตนของคนไทยในยุคร่วมสมัยนั้น ก็พบว่ามีความสลับซับซ้อนหลากหลายแตกเป็นสาขาอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากลักษณะธรรมชาติของคนไทยตั้งแต่อดีตที่เป็นนักโลกาภิวัตน์ โดยธรรมชาติมาตั้งแต่อดีตมีการเปิดรับกระแสวาทกรรมเชิงวัฒนธรรมจากต่างชาติในระดับที่สูง (Thais as natural Globalizers) (Mulder, 2000)

อนึ่ง คำว่า อัตลักษณ์หมายถึง สภาพแห่งความเป็นตัวตนอันเป็นแนวคิดที่เคยได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางในสายจิตวิทยาและสังคมวิทยา (Psychology and Sociology) ในยุคปี ค.ศ. 1970 จวบจนกระทั่งปลายปี ค.ศ. 1990 ที่นักวิชาการในหลายศาสตร์หันกลับมาได้ให้ความสนใจอย่างมากอีกครั้งรวมทั้งด้านวัฒนธรรมศึกษา (Beilharz, 1992) ที่น่าสนใจคือ ตามมุมมองของสำนักโพสต์โมเดิร์นไม่ปรากฏลักษณะที่เรียกว่าอัตลักษณ์ตายตัวหรือเบ็ดเสร็จ (Absolute identity) อีกต่อไป ดังนั้น อัตลักษณ์ของคนยุคสมัยใหม่จึงเป็นอัตลักษณ์แบบสัมพัทธ์ (Relative identity) นอกจากนี้ยังสามารถแสดงออกในหลายมิติ อาทิ อัตลักษณ์แห่งชาติ (National Identity) อัตลักษณ์ส่วนภูมิภาคหรือพื้นที่ (Regional Identity) อัตลักษณ์ทางเชื้อชาติ (Racial Identity) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) อัตลักษณ์ทางเพศสภาพ (Gender Identity) อัตลักษณ์ขององค์กร (Organizational Identity) อัตลักษณ์ส่วนตัว (Personal Identity) และอัตลักษณ์ทางไซเบอร์และความเพ้อฝัน (Cyber and Fantasy Identity) (Samovar, Porter & McDaniel, 2007) อย่างไรก็ตามในบทความนี้ต้องการพูดถึง อัตลักษณ์แห่งชาติ (National Identity) ว่าด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมของไทยเป็นสำคัญ

ทั้งนี้ เมื่อต้องการมองสังคมตะวันออก อัตลักษณ์มักแสดงออกมาในรูปแบบของความสัมพันธ์กันของผู้คนในสังคมในสังคมแบบที่เรียกว่า กลุ่มนิยม เป็นสำคัญในขณะที่อัตลักษณ์ของชาวตะวันตกมักเป็น

เรื่องของปัจเจกชนนิยม หรือการให้ความสำคัญกับตัวตนในระดับปัจเจกมากกว่า (Samovar, Porter, and McDaniel, 2007) ทั้งนี้ ต่อข้อคำถามว่าคนไทยเป็นใครและเกี่ยวข้องกับความเป็นไทยอย่างไรนั้น สายชล สัตยานุรักษ์ (2546) ได้กล่าวไว้ในบทนำของหนังสือเรื่อง สมเด็จพระยาตากษัตริย์ การสร้างอัตลักษณ์เมืองไทยและชนของชาวสยามว่า

“ในยุคโลกาภิวัตน์ ปัญหาของคนไทยและเมืองไทยว่าเราคือใคร และเราจะอยู่กันอย่างไรในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กลายเป็นปัญหาสำคัญอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อโลกในยุคโลกาภิวัตน์นี้เป็นโลกที่เราจะต้องสัมพันธ์อย่างแนบแน่นทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม แต่เราอ่อนแอและขาดอำนาจต่อรองที่น่าตกใจและน่าเศร้าก็คือ แม้ว่าสังคมและวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันกำลังประสบกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง และวงวิชาการก็ได้สร้างความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยจากมุมมองหรือโมทัศน์ใหม่ๆ ขึ้นมาจำนวนไม่น้อย แต่คำตอบที่เป็นกระแสหลักว่าเราคือใคร และเราควรอยู่กันอย่างไรยังคงเป็นคำตอบเดิม เพราะโมทัศน์และจินตภาพเกี่ยวกับเมืองไทยและวัฒนธรรมไทยที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงมีอิทธิพลครอบงำคนไทยอยู่อย่างกว้างขวาง ทั้งๆ ที่ไม่มีพลังในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ รวมถึงปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอีกแล้ว ซึ่งทำให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างจำนวนมากไม่ได้รับการแก้ไข จนเป็นเหตุให้เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคมดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน” (หน้า 3-4)

“การสร้างอัตลักษณ์สังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นการยกระดับของปรากฏการณ์ขึ้นมาเป็นโมทัศน์ (conceptualization) และเป็นการสร้างภาพแทนความเป็นจริง (Representation) เพื่อเป็นคำอธิบายว่าเราคือใครและควรอยู่กันอย่างไร โมทัศน์ซึ่งเป็นภาพแทนความจริงนี้จะถูกใช้เป็นกรอบในการกำหนดสถานภาพหน้าที่ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ตลอดจนพฤติกรรมทางสังคมอื่นๆ ของคนไทย พร้อมกับกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติไทยกับ “คนอื่น” ในวิถีทางที่คนไทยจะถูกทำให้รู้สึกว่าการดำรงอยู่ในวิถีทางที่ถูกต้อง ดีงาม มีเกียรติและมีศักดิ์ศรีอันน่าภูมิใจ สามารถนับถือตนเองและได้รับความนับถือจากชนชาติอื่นไปพร้อมๆ กัน และจะนำไปสู่การเป็นชาติอิสระและมีอิสรธรรมในอนาคต” (หน้า 5-6)

อาจพออนุมานได้ว่า ประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอย่างมากในโลกยุคโลกาภิวัตน์ หากแต่แก่นวัฒนธรรมยังได้รับอิทธิพลจากอดีตอย่างมากที่ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของชาติ ปัญหาคือวาทกรรมที่คงอยู่บางส่วนในสังคมไทยขาดพลังในการอธิบายถึงอัตลักษณ์ที่แท้จริงทั้งจุดแข็งจุดอ่อนของความเป็นไทยร่วมสมัย หากแต่วาทกรรมบางอย่างกลับทรงพลังกว่าสามารถปิดกั้นความเป็นจริงในวิถีที่ทำให้คนไทยกลับรู้สึกว่าการเปิดรับกระแสวัฒนธรรมต่างชาติเป็นเรื่องที่ต้องดีงาม

อนึ่ง ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ผลลัพธ์ที่พอสรุปให้เห็น คือ ทำให้เป็นสังคมเปิด ประชาชนมีสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงเรียนรู้รับฟังข้อมูลมากขึ้น คุณภาพในชีวิตบางด้านดีขึ้น ผลเสียกลับมีมากกว่าคือ วิถีชีวิตเปลี่ยนไป สังคมเกิดความเหลื่อมล้ำมาก รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นสลับซับซ้อนมากขึ้น อาทิความสัมพันธ์ของผู้คนดำเนินไปภายใต้เงื่อนไขของเงิน และผลประโยชน์เป็นสำคัญอีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นรูปแบบทางวัฒนธรรมแบบเมืองที่ตั้งอยู่บนเศรษฐกิจเทียมน คือแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น เอาเปรียบ สภาพจิตใจเสื่อมโทรมลงภายใต้มายาภาพของการบริโภคแบบไม่มีวันจบสิ้น (The Myth of Unending Consumption) วิถีชีวิตเดิมในบางส่วนในบางแง่มุมในบางมิติที่ควรได้รับการแก้ไขปรับปรุงกลับ ยังคงอยู่และเกิดการผนวกผสมผสานกลืนกลายกับทุนนิยม อาทิ แต่เดิมโครงสร้างและปทัสถานทางความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมไทยถูกกำหนดโดยลักษณะของผู้ใหญ่ผู้น้อยหรือระบบอุปถัมภ์ (Patronage System) “ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ การจัดระเบียบสังคมในรูประบบไพร่ถูกยกเลิกไปตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ลักษณะหลายประการของระบบไพร่ก็ยังครอบงำวิถีสังคมไทยอยู่ อาทิ ระบบอุปถัมภ์ การมอบนมต่อ

ผู้มีอำนาจ การยึดมั่นในตัวบุคคลและการเน้นการพึ่งพาผู้อื่น (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546: 68) เมื่อมีระบบทุนนิยมเป็นที่ตั้งระบบอุปถัมภ์จึงเป็นระบบอุปถัมภ์ทุนนิยม ทุนในที่นี้หมายถึงทั้งด้านคน ทรัพยากรและอุดมการณ์

ในระดับนโยบายชาติ เกิดกระแสชาตินิยมที่มีความหลากหลาย บางที่เกิดการขัดแย้งกันเนื่องจากตั้งอยู่บนฐานอุดมการณ์ที่ต่างกัน ที่เห็นได้ชัดได้แก่ ในขณะที่วาทกรรมทางการเมืองและเศรษฐกิจกระแสหลักของไทย ยังคงจัดเตรียมพื้นที่ในด้านสังคมบนเศรษฐกิจแบบรองรับตลาดโลกและค่านิยมแบบทุนนิยมที่มีลักษณะ “บูชาสินค้า” (Cargo Cult) ที่ส่งผลให้ประเทศไทยยังเป็น “ประเทศที่มองออกไปข้างนอก” (Outward Society) เสียส่วนใหญ่มากกว่าจะมองพินิจวิเคราะห์ตนเองเป็นสำคัญ ดังนั้น ผลจากการโน้มนำวาทกรรมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบความคิดและการปฏิบัติตามแผนฯ ฉบับ 9 และ 10 นั้น แม้จะมีการอัดฉีดวาทกรรมเกี่ยวกับปรัชญาดังกล่าวอย่างเป็นระบบ เกิดการขับเคลื่อนทั้งภาครัฐและเอกชนในการนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ แต่ปัญหาคือยังเริ่มได้จริงจึงไม่เกินทศวรรษ ทั้งภาครัฐและประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง เนื่องจากยังมีลักษณะเป็นวาทกรรมแบบ Neophyte คล้ายการเข้านับถือศาสนาใหม่ ยังคงต้องใช้เวลาในการหล่อหลอมแบบแผนให้เป็นที่ประจักษ์

ที่น่าสนใจคือ ในยุคปลายศตวรรษที่ 20 รูปแบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมโลกและสังคมไทยเปลี่ยนไป อำนาจของชนชั้นกรรมาชีพอันได้แก่ พ่อค้า นักธุรกิจ เจ้าของกิจการถูกแทนที่ด้วยชนชั้นแบบใหม่ที่นำสะพรึงกลัวกว่าที่เรียกว่า ชนชั้นนายทุนข้ามชาติ (Transnational Capitalist Class or TCC) ที่มีหน้าที่สำคัญในการเคลื่อนย้ายทุนในลักษณะต่างๆ ข้ามชาติด้วยเทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมไม่ว่าจะเป็นด้านการลงทุนต่างประเทศ การปฏิบัติตามเงื่อนไขของนานาชาติทางด้านกฎการทำธุรกิจและการกำหนดมาตรฐานและตัวประเมินหรือเกณฑ์ (World Best Practice and Benchmarking) การเป็นพนักงานในสังกัดองค์กร (Corporate Citizenship) และการกำหนดวิสัยทัศน์ในระดับโลก (Global Vision)

อนึ่ง ชนชั้นนายทุนนี้ประกอบด้วย 1) เจ้าของหรือผู้มีอำนาจควบคุมรูปแบบพฤติกรรมข้ามชาติ (Transnational Practices or TNP) รวมทั้งเครือข่ายหรือบริษัทในเครือ 2) นักการเมืองและผู้นำทางโลกาภิวัตน์ (globalizing bureaucrats and politicians) 3) ผู้เชี่ยวชาญหรือมืออาชีพแห่งโลกาภิวัตน์ (globalizing professionals) และ 4) ชนชั้นสูงภายใต้บริโคนิยมไม่ว่าจะเป็นนักธุรกิจ พ่อค้าพาณิชย์และสื่อ (consumerist merchants and media) (Sklair, 2003)

อาจเห็นได้ชัดว่า ภายใต้ระบบทุนนิยมหรือระบบเศรษฐกิจแบบตลาดโลก (World Market economy) นั้น มีการเชิดชูอุดมการณ์ของชนชั้น TCC ดังกล่าวที่เน้นการสร้างค่านิยมของระบบทุน (Capitalistic Values) อย่างลึกซึ้งและการเปลี่ยนวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค (Commodification) และส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนอย่างลึกซึ้งซึ่งทำานกฤษฎมูรติ (จรัส บำรุงรัตน์, 2547: 11-12) กล่าวไว้ถึงปรัชญาว่าด้วยความสัมพันธ์ของคนในสังคมว่า

“เรากำลังตั้งคำถามต่อโครงสร้าง ต่อกระบวนการทั้งหมดของสังคม เราตั้งคำถามต่อความสัมพันธ์ทั้งหมดของมนุษย์ที่มีต่อมนุษย์ด้วยกัน และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับแนวความคิดตลอดถึงการดำรงชีวิตตามมโนคติของเขา สิ่งที่เป็นความคิดเลื่อนลอยของเขาและพฤติกรรมในแต่ละวันของเขาด้วย จากการตั้งคำถามเช่นนี้ เราจะค้นพบด้วยตัวเองว่า สภาพที่เราเป็นอยู่จริงนั้นคืออะไรเพราะหากเราไม่รู้จักตัวเองแล้ว คุณก็ไม่สามารถจะเคลื่อนไปไกลได้ หากไม่รู้ว่าคุณเป็นเช่นไร ทั้งในจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก การเปลี่ยนแปลงใหม่โดยหมดจดสมบูรณ์จะต้องเกิดขึ้นในสัมพันธ์ภาพของเราเพราะความสัมพันธ์ทุกอย่างคือความเคลื่อนไหว ความสัมพันธ์คือการกระทำ ทว่าสัมพันธ์ภาพแทบทุกอย่างของคุณอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิด ความ

สัมพันธ์ของคุณกับภรรยาไม่ใช่แนวความคิด แต่ความสัมพันธ์ของคุณกับเพื่อนบ้านของคุณ กับประเทศของคุณและพระเจ้าของคุณเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นแนวความคิด ดังนั้น สังคมคือความสัมพันธ์...”

ทั้งนี้ ในอีกมิติหนึ่งภายใต้กระบวนการขับเคลื่อนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง วาทกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเป็นอีกวิถีทางหนึ่ง ในการคืนอำนาจให้กับประชาชนอย่างแท้จริงและเป็นการยกระดับความสัมพันธ์ของผู้คนให้เกิดความเข้าใจร่วมกันถึงการสร้าง และใช้ศักยภาพที่มีอยู่ที่จะส่งผลดีต่อวิถีชุมชน เป็นการให้ทางเลือกและสิทธิ์ที่จะเลือก อีกทั้งสิทธิ์ในการครอบครองทรัพย์สินสมบัติที่จำเป็นต่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชน ชุมชนาธิปไตยจึงเป็นตัวอย่างรูปแบบความสัมพันธ์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยร่วมสมัย ชุมชนาธิปไตยคือระบบการเมืองประชาธิปไตยใหม่เป็นระบบประชาธิปไตยของประชาชนเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง โดยมีมุ่งปฏิรูปหรือพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง วัฒนธรรมเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและเป็นธรรมมากที่สุดสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืนโดยเน้นโครงสร้างชุมชนแบบองค์รวม เกิดการพัฒนาชุมชนที่หลากหลาย พึ่งพาอาศัยกันและพึ่งพาตนเองได้โดยเน้นโครงสร้างการพัฒนาแบบพหุภาคีหรือพหุมิตร การนำเอาคุณลักษณะที่ดีและมีคุณประโยชน์จากทุกภาคส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรประชาชนเพื่อร่วมกันพัฒนาชุมชนและสังคมบนจุดยืน และผลประโยชน์ของชุมชน เน้นโครงสร้างภูมิปัญญา ระบบการเรียนรู้และประเพณีวัฒนธรรมชุมชน/สังคมที่เอื้อต่อการจัดการเครือข่ายองค์กรภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นสำคัญ อีกทั้งยังควรเน้นการปลูกฝังจิตสำนึกท้องถิ่นที่ส่งเสริมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง อาทิ ให้ชุมชนมีความเอื้ออาทรต่อกันมากกว่าการคำนึงถึงตัวเงินหรือผลประโยชน์ทางด้านวัตถุที่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์อันเรียกว่า “ชุมชนาภิวัตน์” อันเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับโลกาภิวัตน์ (พิษณุ อ่อนมณี, อ้างแล้ว)

กล่าวโดยสรุป การที่รัฐอัดฉีดวาทกรรมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่สังคมไทยนับเป็นเรื่องจำเป็นเพื่อรื้อถอนรูปแบบอัตลักษณ์บนความสัมพันธ์แบบทุนนิยมบริสุทธ์ที่เห็นตัวเงินเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ สิ่งที่ต้องการฟื้นฟู คือ มิติมนุษย์ (Human dimension) ที่เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ วิถีไทยดั้งเดิมที่อยู่กันแบบพึ่งพาอาศัย แต่ทั้งนี้ต้องพึ่งตนเองให้ได้ก่อนและเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองให้ระแวดระวังวาทกรรมที่ทรงพลัง และหยั่งรากฝังลึกแห่งอุดมการณ์ทุนนิยมส่วนสิ่งที่ต้องการสร้างใหม่ คือ รูปแบบความสัมพันธ์ของคนไทยในทุกระดับควรตั้งอยู่บนจริยธรรมและเมตตาธรรมเป็นสำคัญ การเคารพสิทธิส่วนบุคคล การยอมรับในความคิดเห็นที่แตกต่าง โดยใช้หลักการพื้นฐานที่สำคัญในการนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ ในระดับชุมชนควรเน้นการอัดฉีดวาทกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองหรือชุมชนาภิวัตน์ เป็นทางส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน อันเป็นการสร้างความเป็นหนึ่งที่เป็นการผสมผสานความต้องการของประชาชนในแต่ละรุ่นทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะการปฏิวัติสังคมวัฒนธรรมบนมิตินิยมบางประการของไทย (The Philosophy of Sufficiency Economy as Socio-cultural Revolution of certain Thai Values)

ขอเริ่มอธิบายจากคำว่า ค่านิยม ค่านิยมเป็นพลังความคิดพื้นฐานที่เป็นตัวนำ ตัวกำหนดและผลักดันให้คนตัดสินใจเลือกประพฤติปฏิบัติโดยเห็นว่าถูกต้องและสมควร ค่านิยมนี้แตกต่างจากจริยธรรมในแง่ที่ว่า ค่านิยมเป็นกระบวนการทางความคิดที่จะนำไปสู่ความประพฤติที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ ส่วนจริยธรรมนั้น มีความหมายเฉพาะเจาะจงถึงสิ่งที่พึงทำถูกต้องเหมาะสมโดยอิงหลักคุณธรรม (สุมน, อ้างแล้ว)

ในการวิพากษ์ค่านิยมต่างๆ ในเชิงวัฒนธรรมศึกษามองว่า ค่านิยมคือรูปแบบความเชื่อที่เติบโตออกมาจากสภาวะที่เกิดจากสถานการณ์ตั้งเครือข่ายค่านิยมระหว่างปัจเจกและสังคม จากอดีตทางวัฒนธรรมที่สั่งสมและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทั้งนี้ ค่านิยมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่งๆ จึงไม่ใช่จากความบังเอิญ หากเป็นเพราะค่านิยมนั้นๆ มีหน้าที่รับใช้สังคมด้วยอรรถประโยชน์และในขณะเดียวกัน ค่านิยมก็เกิดขึ้นเพราะทั้งปัจเจกและชุมชนต่างร่วมกันค้นหาชุดแห่งค่านิยมที่เหมาะสมกับสังคมและปัจเจกในสังคมนั้นๆ ด้วย ดังนั้นจึงไม่ควรศึกษาค่านิยมจากจุดยืนที่เน้นการวิเคราะห์ถกเถียงแต่เพียงประเด็นพื้นผิวของค่านิยมโดยเหมารวมว่า ค่านิยมเป็นเรื่องของปทัสสถานแบบเบ็ดเสร็จ (Absolute norms) ซึ่งมีความเสถียรคงที่หรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบไม่ได้ในสังคมหนึ่งๆ เท่านั้น แต่ควรมองมองให้เห็นถึงฐานรากแห่งอำนาจแห่งค่านิยมที่เกิดขึ้นที่สามารถแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันซับซ้อนและมีความเป็นพลวัตที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกและบริบททางสังคมที่ห้อมล้อมปัจเจกและค่านิยมนั้นๆ ด้วย (Bronowski, 1989)

ตามที่ได้อธิบายไปแล้วข้างต้น สำนักโพสต์โมเดิร์นป่าวประกาศถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางวัฒนธรรมของโลก ในด้านที่เกี่ยวกับค่านิยมนั้นเกิดปรากฏการณ์การลดจำนวนของผู้มีค่านิยม และทัศนคติตามแบบแผนของกระแสหลักและการเคร่งครัดศีลธรรม โดยเสนอค่านิยมแบบสุนิยมของการบริโภคแบบมวลชนเข้ามาแทนที่ส่งผลให้เกิดความสลับซับซ้อนทางวัฒนธรรมมากขึ้น เนื่องจากไม่มีชนชั้นกลางหรือกระฎุมพีซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ที่ยึดมั่นในวัฒนธรรมหลัก หากสังคมเต็มไปด้วยมวลชนที่หลากหลายซึ่งต่างยึดมั่นในวัฒนธรรมของตนเองเป็นสำคัญ (จันทน์ เจริญศรี, 2544)

ทั้งนี้ ดร. อมรรวิชัย นาครทรรพ (2546) กล่าวถึงความจริงที่ว่า กระแสโลกาภิวัตน์เป็นแรงผลักดันให้เกิด “ค่านิยมสากล” ที่สามารถเอื้อประโยชน์ร่วมกันของมนุษยชาติ อาทิ ค่านิยมประชาธิปไตย ค่านิยมว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค่านิยมเกี่ยวกับความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งค่านิยมสากลดังกล่าวมีส่วนในการสร้างความสำนึกหมู่และสำนึกต่อการแก้ปัญหาาร่วมกันระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตามในอีกแง่หนึ่ง ค่านิยมหลักของวัฒนธรรมโลกที่เสนอค่านิยมแบบสุนิยมบนทุนนิยมอันแสดงถึงความทรงอิทธิพลของค่านิยมสากล ได้แก่ ค่านิยมบางประการที่ปรากฏออกมาในรูปของรูปแบบทางวัฒนธรรมของสังคมอเมริกัน ภายใต้ระบอบทุนนิยมที่ทรงอิทธิพลและส่งผลกระทบไปทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยด้วย ค่านิยมรวมสี่ประการหลักนี้ ได้แก่ 1) ปัจเจกชนนิยม (Individualism) 2) วัตถุนิยม (Materialism) 3) ความนิยมในการแข่งขัน (Competition) และ 4) การชื่นชมในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Science and Technology) (Samovar, Porter, and McDaniel, 2007) ซึ่งชุดค่านิยมนี้รองรับการเจริญเติบโตของทุนนิยมอันเนื่องมาจากว่าปัจเจกชนนิยมนั้นเชิดชูการใช้ชีวิตโดยมี ‘ตัวตนของตนเอง’ (Self) ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ค่านิยมหลักของชาวอเมริกันนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมโลกที่มุ่งเน้นอัตนิยมหรือตัวกูของกู (ส. ศิวรักษ์, อ้างแล้ว: 19)

“ในโลกเราทุกวันนี้ โลภจริตแสดงออกทางทุนนิยมและบริโภคนิยมและบริโภคนิยม คนถูกสะกดให้เคารพนับถือเงินและวิทยาศาสตร์ในทางโลกๆ ซึ่งรวมถึงเทคโนโลยีอันทันสมัยต่างๆ จนเราแทบไม่มีเวลาภาวนาเพื่อแสวงหาศักยภาพที่แท้จริงของเรา หรือความวิเศษมหัศจรรย์ของชีวิตเรา เราน่าจะตระหนักได้ว่าต้นตอทางปรัชญาสมัยใหม่ของฝรั่งอยู่ที่ เรอเน เดส์คาร์ต ซึ่งกล่าวว่า Cogito ergo sum ซึ่งแปลได้ว่า I think therefore I am หรือเพราะฉันคิดได้ จึงเป็นตัวฉัน เราเรียนรู้กันว่าเดส์คาร์ตเป็นบิดาแห่งปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ เราเคยถามบ้างไหมว่านั่นคือ ต้นตอที่มาของอศาวาทุปาทาน ที่ว่ามนุษย์ต้องยิ่งใหญ่กว่าสรรพสัตว์ เน้นที่อัตตนิยมและปัจเจกนิยม ดอกยี่ที่ตัวกู ของกู แล้วก็แบ่งเป็นทวีภาค คือมีกูแล้วก็ต้องมีมีความต่อเนื่องกันของสรรพสัตว์ในทางอภิปัจจyataไม่ได้เข้าสู่ญาณของพวกทาสปัญญาฝรั่งเอาเลย จากเดส์คาร์ตส์

I think therefore I am นั้นแลที่บัดนี้อาจเปลี่ยนวลีไปเป็น I buy therefore I am ซึ่งก็คือหัวใจของ บริโภคนิยมเพราะที่เรามาศึกษาหาความรู้กันก็เพื่อมีงานทำ มีเงินและมีไว้เพื่อซื้อ เพื่อเสพ ถ้าเราไม่มี อำนาจในการซื้อ เราก็หมดความหมายของความเป็นคน...เห็นกันบ้างไหมว่า นี่คือมีฉันทิษฐและเป็นที่มา ของความรุนแรงหรืออิทธิพล” (หน้า 19)

นอกจากนี้ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับลัทธิวัตถุนิยมนั้น เป็นค่านิยมที่ชาวอเมริกันเห็นว่าเป็นความ เหมาะสมและถือว่าเป็นเรื่องของ ‘สิทธิ’ ของบุคคลที่มีชีวิตที่สุขสบายขึ้นด้วยการสะสมวัตถุนอกกาย ส่วนค่านิยมของการแข่งขันนั้นเป็นค่านิยมที่ยังรากฝังลึกในสังคมอเมริกันที่เน้นการสร้างผู้ชนะและ ทศนคติแบบเน้นระบบการแข่งขัน “ไม่เป็นสองรองใคร” (“Second to None”) ตั้งแต่ระบบโรงเรียนจนถึง องค์การการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับปัจเจกชนนิยมดังที่ได้กล่าวไปแล้วอันก่อเกิดระบบ ‘เมื่อใครยาวสาวได้ สาวเอา’ และค่านิยมหลักประการสุดท้ายที่ได้กลายเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมของสังคมอเมริกันไปคือ การบูชา ความก้าวหน้าด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทำให้สังคมยิ่งห่างจากความสมดุลย์ทางกายภาพและทางจิต อีกทั้งยังเป็นหมันภัยต่อสิ่งแวดล้อมอย่างน่าสะพรึงกลัวด้วยการบริโภคเกินดุลย์

อาจเห็นได้ชัดว่า ประเทศไทยภายใต้ทุนนิยมกระแสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberal Economics) ส่งผล กระทบอย่างลึกซึ้งต่อโครงสร้างสังคมเดิมและค่านิยมต่างๆ ไม่ว่าจะจากกระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรม กระบวนการกลายเป็นเมือง การตลาดแบบกลไกภายใต้ระบบทุนนิยมโลก การเติบโตทางด้านเทคโนโลยีทุนนิยมที่ ทำให้โลกเป็นหนึ่งเดียวภายใต้ระบบเงินตรา เงินทุน กระบวนการการผลิต การค้าเสรี ทั้งนี้โดยรับเอาชุด ค่านิยมทั้งสี่ประการจากการแพร่หรือการรั่วซึมทางวัฒนธรรม (Cultural Porosity) มาด้วยอย่างมาก ดังนั้น ในประเด็นที่บทความนี้มุ่งเสนอให้มองถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะการปฏิวัติค่านิยมบางประการ ของไทยนั้น ต้องมีความเข้าใจทั้งหัวใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งรูปแบบการปฏิรูปในยุคหลังสมัยใหม่ และความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมและวัฒนธรรม ทั้งนี้ Fuguyama (อ้างใน Sheridan, 1999) แสดงความ คิดเห็นไว้ว่า วิกฤตเศรษฐกิจของเอเชียที่เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1997 นั้นเกิดขึ้นเพราะค่านิยมเอเชียในการ “เห่อฝรั่ง” หรือเห็นว่า “ตะวันตกเป็นสิ่งที่ยอดเยี่ยมที่สุด” (The West is the Best) ซึ่งส่งผลให้หลาย ประเทศในเอเชียหันกลับสู่การวางกรอบนโยบายการวางแผนการพัฒนา โดยเน้นการฟื้นฟูค่านิยมดั้งเดิม ของตน อาทิ ค่านิยมเชิงศาสนาต่างๆ เป็นต้น

ดังนั้น การปฏิวัติค่านิยมบางประการในสังคมไทยจึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้ Huntington (1996) ให้คำ จำกัดความการปฏิวัติสังคมว่า การเปลี่ยนแปลงค่านิยมกระแสหลักและมายาคติที่มีภายในสังคม (dominant values and myths of the society) อย่างเร่งด่วนและจริงจังทั้งในสถาบันทางการเมือง โครงสร้างสังคม ภาวะผู้นำ กิจกรรมและนโยบายรัฐบาล ทั้งนี้ Ireland (อ้างใน Beilharz & Hogan, 2002) กล่าวว่าในยุค สมัยใหม่นั้น คำว่าการปฏิวัติสังคมยังกินความหมายถึงการปฏิวัติอัตลักษณ์และรูปแบบการใช้ชีวิตด้วย (The Identity and Lifestyle Revolution)

ดังนั้น ค่านิยมที่ต้องเร่งแก้ไขอย่างเร่งด่วนที่สุดอย่างถอนรากถอนโคนคือ ค่านิยมในการบูชาตะวันตก ซึ่งอดีตประธานาธิบดีซูฮาร์โตของอินโดนีเซีย บอกว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดต้องเลิกค่านิยมเห่อฝรั่ง หรือทัศนคติที่เห็นว่าฝรั่งดีกว่า สิ่งที่ต้องปลูกฝังอย่างเร่งด่วนคือ จิตใจแบบวิพากษ์ คิดเป็น วิเคราะห์เป็น มุ่งเน้นความลุ่มลึกทางการใช้ความคิดควบคู่ปัญญา สิ่งใดที่เป็นของดีของตะวันตกให้รับไว้อย่างรู้จักเลือกรับ สิ่งใดเป็นพิษเป็นภัย เป็นความแตกต่างยิ่งต้องใช้อนุญาและความระมัดระวังในการเปิดรับ ซึ่งประเด็น เดียวกันนี้ปรากฏให้เห็นชัดเจนในหนังสือเรื่อง The Singapore Story เขียนโดยลีควนยูในปี ค.ศ. 1998 โดยประมวลจากความทรงจำของท่านว่า ในอดีต ชาวสิงคโปร์นั้นมองว่า White Man หรือชาวอังกฤษนั้น

ทรงอำนาจสูงสุดและมีอิทธิพลในการดำเนินชีวิตแบบดีที่สุด ได้รับสิทธิพิเศษสูงสุดซึ่งกลายเป็นค่านิยมที่ส่งผลอย่างลึกซึ้งยากต่อการเปลี่ยนแปลงและทำให้สังคมปรับตัวดำเนินประเทศภายใต้กรอบการพัฒนาประเทศแบบตะวันตกในภายหลัง (Sheridan, 1999)

นอกจากนี้ ค่านิยมไทยบางประการ อาทิ การให้เพื่อการแลกเปลี่ยนเป็นหลักใหญ่ซึ่งยังแสดงระบบอุปถัมภ์ ค่านิยมพึ่งพาผู้อื่นไม่พึ่งตนเอง การมอบอำนาจต่อผู้มีอำนาจไม่ใช่มอบต่อความดีอันเป็นค่านิยมที่ได้จากระบบไพร่ทาสสมควรเปลี่ยนแปลงใหม่ เป็นการหันไปเน้นค่านิยมของเอเชียเดิมที่เน้นการแสวงหาดุลยภาพทางจิต (Psychological Equilibrium) และการแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดในขณะนั้นประเพณีดั้งเดิมอาทิจากแนวคิดทางศาสนา อาทิ ค่านิยมแห่งการใช้ปัญญา แสวงหาความรู้อย่างจริงจังและต่อเนื่องทั้งความรู้ทางโลกและทางธรรม ค่านิยมแห่งชาตินิยม (Nationalistic Value) บนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการสร้างการพัฒนาแบบสมดุลในทุกระดับที่ตั้งอยู่บนความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกันที่ดี

นอกจากนี้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสนับสนุนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจที่เน้นการทำให้ค่านิยมทางสังคมบางประการเข้มแข็งขึ้น (Strengthen some social values) อันได้แก่ การเคารพกฎ (Rule of Law) การเชิดชูหลักการประชาธิปไตยและการยึดมั่นในค่านิยมต่างๆ ที่เน้นความซื่อสัตย์รับผิดชอบ (Integrity and Accountability) (อนันต์ บันยารชุน, The Nation, 5 ธันวาคม พ.ศ. 2549) นอกจากนี้ ค่านิยมที่ควรเสริมสร้างในการปฏิบัติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การยึดความประหยัด ลดละความฟุ้งเฟ้อในทางที่ถูกต้อง การยึดถือค่านิยมแห่งการประกอบอาชีพและการหาเลี้ยงชีพด้วยความถูกต้อง และการแข่งขันทางธุรกิจบนฐานของความเป็นธรรมหรือการใช้หลัก “ศรัทธานิยม” (Good Faith) คือการละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรมหรืออยู่บนความทุกข์อย่างแสนสาหัสของผู้อื่น การยึดถือค่านิยมแห่งความขยันหมั่นเพียร ขวนขวายในการพัฒนาตนเอง เพิ่มพูนความรู้ให้มีรายได้ที่มั่นคง เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียง อันเป็นเป้าหมายสำคัญและค่านิยมในการชื่นชมคนดีมากกว่าคนร้ายว้ย กอปรกับการก่อความดี เพิ่มพูนความดีให้กองมั่งคั่งและพยายามละความชั่วที่ตนเองมีอยู่ลงให้มากที่สุด

ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น วัฒนธรรมอันที่จริงมีความหมายถึง “หลักการของชีวิตภายในตัวตนของปัจเจกบุคคล ดังนั้น การที่ประชาชนในสังคมใดๆ ก็ตามจะสามารถพัฒนาหล่อหลอมรูปแบบทางวัฒนธรรมประจำตนอันหมายถึง ‘หลักการ’ ในการดำเนินชีวิตได้นั้นควรจะหมายถึง วิธีการใดๆ ก็ตามที่มีมุ่งไปสู่การก้าวหน้าพัฒนาของตัวตน และการปลดปล่อยพันธนาการที่รุ่มร่ามกักกันตัวตนเชิงกลุ่ม (collective liberation) การที่คนไทยเปิดรับเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาประยุกต์ใช้จึงนับเป็นเสมือนการสร้างวัฒนธรรมภายในประจำตนและประจำกลุ่ม โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการแก่น จึงต้องเริ่มจากการปฏิบัติค่านิยมบางประการดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

บทสรุปส่นท้าย (Some Final Thoughts)

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดอาจเห็นได้ชัดเจนว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนและขับเคลื่อนอย่างแท้จริงในสังคมไทย จากแนวพระราชดำริ “ปรัชญาแห่งเศรษฐกิจพอเพียง” ที่เน้นความพอเพียง ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีบนเงื่อนไขแห่งความรู้คู่คุณธรรมจะขาดซึ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้นั้น นับว่าเป็นรากฐานแนวคิดที่สำคัญและจำเป็นในการขับเคลื่อนชาติในยุคโลกาภิวัตน์

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่คุณลักษณะของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีความเป็นพหุมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านกรอบแนวคิด คุณลักษณะ ค่านิยม เงื่อนไข แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับนั้น การที่ประเทศไทยจะสามารถพัฒนาระบบเศรษฐกิจ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนชาวไทยภายใต้กรอบความคิด

ของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นอย่างจริงจังและยั่งยืนนั้น จำต้องอาศัยความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงลักษณะของสังคมวัฒนธรรมไทยตามที่ปรากฏ ทั้งในระดับจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ไม่ว่าจะเป็นด้านอุปสรรคและโอกาส (Threats and opportunities) ที่อาจเกี่ยวข้องกับมิติทางด้านอุดมการณ์ ด้านโลกทัศน์ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและด้านระบบค่านิยมในสังคมไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงการขับเคลื่อนการสนับสนุนงานวิจัยและการพัฒนาภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเพื่อสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่อย่างต่อเนื่องและตลอดเวลา

ที่สำคัญ กรอบนโยบายของชาติ (National Policy Frameworks) ควรสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามอย่างแท้จริงของกระบวนการการเผยแผ่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ประสบความสำเร็จในประเทศไทยในทุกระดับไม่ว่าจะเป็นระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับองค์กรและระดับประเทศโดยเน้นการพึ่งพาตนเองได้ด้วยหลักทางสายกลาง ซึ่งเป็นหลักที่สำคัญในพระพุทธศาสนา อันหมายถึง ความเข้มแข็ง ความยั่งยืน ความเป็นอิสระในกรอบของธรรมและความมีเหตุผล รวมทั้งความเข้าใจอย่างแท้จริงถึงพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมของไทย ซึ่งท้ายที่สุดจะสามารถนำไปสู่กระบวนการการสร้างจิตสำนึกนิยมไทย และการสร้างระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่ส่งผลให้คนไทย และชาติไทยสามารถดำรงชีพและดำรงชาติอยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งทางภูมิปัญญาและภูมิธรรมของตนเองในยุคหลังสมัยใหม่ ทั้งนี้โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบบูรณาการเน้นการพัฒนาจิตใจและการกอบกู้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มาเป็นแนวทางหลักในการนำพาประเทศไทยไปสู่การพัฒนาที่แท้จริง ด้วยคุณค่าแบบไทยและภายใต้วิถีไทยอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. 2546. บทที่ 3 ความหมายเชิงทฤษฎีของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ บทที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีใหม่และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. **กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**. กุมภาพันธุ์.
- กลุ่มพัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. 2545. โครงการสัมมนา เรื่อง “การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน” ร่วมจัดโดย มูลนิธิพัฒนาไท สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) และ สถาบันพัฒนาสืแยกอินโดจีนระหว่างวันที่ 28-30 มิถุนายน 2545 ณ โรงแรมเลกาซี ริเวอร์แคว รีสอร์ท จังหวัดกาญจนบุรี กองบรรณาธิการ สถาบันพัฒนาการเมือง และศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2544. **ชาตินิยม: อุดมการณ์ ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี**. เวทีวิวาทะ จัดขึ้น เมื่อ 13 มีนาคม 2544.
- กิตติ บุณนาค. 2545. **ยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนาองค์กรสมัยใหม่ โดยใช้กระบวนการของการบริหารงานแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์**. กรุงเทพฯ.
- เกษม วัฒนชัย. 2548. ปาฐกถาพิเศษเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง”. เนื่องในพิธีเปิด “ชมรมเศรษฐกิจธรรม” (The Economic Justice Club). สถาบันปวัย อังภากรณ์. วันพุธที่ 12 มกราคม 2548 ณ ห้องสโมสรปัญญา ตำนานใหญ่ วังเทเวศน์ ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- เขียน วีระวิทย์. 2545. การแข่งขันกันในด้านภูมิปัญญา: ชาวเอเชียหรือจะสู้กับตะวันตก? **เอเชียปริทัศน์**. ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. 2549. **เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร? พิมพ์ครั้งที่ 3**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. สำนักประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา. 2549. (ร่าง) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554):สาระสำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10. เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2549 แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10: สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน วันศุกร์ที่ 30 มิถุนายน 2549 ศูนย์แสดงสินค้าและการประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี.
- คณะกรรมการการอุดมการณ์ของชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. 2525. อุดมการณ์ของชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการการอุดมการณ์ของชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ.
- งามพิศ สัตย์สรวง (บรรณาธิการ). 2541. รายงานการวิจัยทางมานุษยวิทยา เล่มที่ 1: วัฒนธรรมชาวในสังคมไทยและนานาชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จันทน์ เจริญศรี. 2544. โพสต์โมเดิร์นและสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จำรัส บำรุงรัตน์ (ผู้แปล). 2547. ปัจเจกชนและสังคม เล่ม 1: พันธนาการแห่งอิทธิพลครอบงำ - ข้อความคัดสรรเพื่อการศึกษาการสอนของกฤษณมูรติ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิอันนิภักษา.
- จุฑาพรรษ์ (จามจุรี) ผดุงชีวิต. 2550. วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (ม.ป.ป.) อุดมการณ์กับสังคมไทย. ดาวน์โหลดข้อมูลจาก <http://www.midnightuniv.org>
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2541. ทฤษฎีใหม่มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน. ในเอกสารประกอบการสัมมนาโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน: ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จังหวัดนนทบุรี. วันที่ 6 พฤศจิกายน 2541.
- ชาติชาย พยุหนาวีชัย. 2550. เศรษฐกิจพอเพียง' กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10. คอลัมน์ตลาดนัดการเงิน. หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2550 หน้า 17A.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2543. วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น. พิมพ์ครั้งที่ 2 ฉบับปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ณกมล บุญเขตต์ทิกุล. 2550. 80 ปี ภัทรมหาราชชา เขตชูปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. ฉบับวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2550 หน้า 8.
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. 2548. รหัสชุมชน: พื้นที่ อัตลักษณ์ ภาพแทนความจริง และหลังสมัยใหม่. สงขลา: การกิจเอกสารและตำรา กลุ่มงานบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2548. คนไทยกับ 3 คำเจ้าปัญหา: เชื้อชาติ-กลุ่มชาติพันธุ์-อัตลักษณ์. สโมสรศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 26 ฉบับที่ 9 วันที่ 1 กรกฎาคม
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2529. การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2544. มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง: ความหมายและความสำคัญ (ปาฐกถา, หน้า 3) อ้างใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). รายงานการสัมมนาเรื่อง "มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง". กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2550. รัฐอยู่ที่ไหนในเศรษฐกิจพอเพียง. มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2550 หน้า 20-22.
- นิพนธ์ โชะเฮง และ ปริญญาน นวลเปียน (ผู้แปล). 2548. จาก "มลายูปัตตานี" สู่ "มุสลิม": ภาพหลอนแห่งอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในภาคใต้ของไทย โดย Patric Jory (แพทริก โจรี) ภูมิภาคศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. บทความเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ลำดับที่ 936. ดาวน์โหลดข้อมูลจาก เว็บไซต์ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, www.midnightuniversity.ac.th เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2548.

- นิษฐา หุ่นเกษม. กระแสโลกาภิวัตน์ กระแสท้องถิ่นวิวัฒน์ กระบวนการผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ของ
อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหนองขาว อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี. งานวิจัย
ดุสิตบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ดาวน์โฮลด์ข้อมูลจาก [http://www.midnightuniv.org/
midnight2545/document983.html](http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document983.html).
- บุญธรรม อาจหาญ. 2548. **วิพากษ์ทักษิณ**. กรุงเทพฯ: Campus Book.
- ประเวศ วะสี. 2542. **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม: แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม**. กรุงเทพฯ:
หมอชาวบ้าน.
- ผลิน ภูเจริญ. 2546. **การจัดการธุรกิจร่วมสมัย: กรอบแนวคิดใหม่ทางการจัดการในการสร้างและพัฒนา
พลวัตในการแข่งขัน**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พงษ์พันธุ์. 2550. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเจ้าสัวซีพี ‘ธนิษฐ์ เจียรนวนนท์’. คอลัมน์เศรษฐศาสตร์วันหยุด.
หนังสือพิมพ์แนวหน้า ฉบับวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2550 หน้า 5.
- พงษ์ศักดิ์ ลิ้มทองวิรัตน์. 2544. **ศัพทานุกรมศาสนศาสตร์**. กรุงเทพฯ: บีไอทีเพรส
โรงเรียนกรุงเทพคริสตศาสนศาสตร์.
- พระมหาบัว ญาณสัมปันโน. 2532. **ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น: เทศน์อบรมฆราวาส**. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- พระมหาบุรณะ ชาตเมธ (โพธิ์นอก). การศึกษาอิทธิพลของอายตนะ (สื่อ) ที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต.
งานวิจัยพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต (ธรรมนิเทศ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
ดาวน์โฮลด์ข้อมูลจากเว็บไซต์ http://mediacenter.mcu.ac.th/data/thesis_file/254306.pdf
- พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. 2550. ประชาธิปไตยคือหัวใจของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. คอลัมน์กระดานความคิด.
หนังสือพิมพ์ คม ชัด ลึก ฉบับวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2550 หน้า 4.
- พิริยะ ผลพิรุฬห์. 2550. กลยุทธ์การตลาดสำหรับเศรษฐกิจพอเพียง. คอลัมน์ทันเศรษฐกิจ. หนังสือพิมพ์
โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2550 หน้า A18.
- พิชญ์ อ่อนมณี. ม.ป.ป. เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองบนพื้นฐานชุมชนประชาธิปไตย. **เทศาภิบาล** หน้า 20-25.
- ภควดี วีระภาสพงษ์ (ผู้แปล). 2545. **รายงานลูกาโน: การอนุรักษ์ระบบทุนนิยมในศตวรรษที่ 21** เขียนโดย
ชูซาน ยอร์จ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- มัทนา เจริญวงศ์ (ผู้แปลและเรียบเรียง). **เกมชื่อกับทฤษฎี Hegemony และ Ideology**. ดาวน์โฮลด์ข้อมูล
จาก <http://www.midnightuniv.org>
- ไมเคิล ไรท์. 2546. **ตะวันตกวิกฤต: คริสต์ศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มติชน.
- ไมเคิล ไรท์. 2541. **ฝรั่งคลั่งสยาม**. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ยงยุทธ มัยลาภ. 2549. ปีใหม่ในโลกใบเดิม ภาค 1. บทวิเคราะห์ข่าว ตอนที่ 1156 เมื่อวันที่ 1 มกราคม
2549. ดาวน์โฮลด์จาก www.yongyuth.com
- ยศ สันตสมบัติ. 2550. เศรษฐกิจพอเพียง. คอลัมน์ร้อยแปด วิถีทัศน์. หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่
5 มีนาคม 2550 หน้า 9.
- แรงงานและสวัสดิการสังคม, กระทรวง. กรมการจัดหางาน. 2539. **ในหลวงทรงส่งเสริมการมีงานทำ**.
กรุงเทพฯ: กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.
- วิวัฒน์ชัย อัดถากร. 2545. **กบฏทางปัญญา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: น้ำปิงใส.
- วิวัฒน์ชัย อัดถากร. (ม.ป.ป.) **เอฟทีเอกับเศรษฐกิจพอเพียง**. คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ.

- วีรกร ตรีเศศ. 2549. อารยะขัดขืน. มติชน สุดสัปดาห์ (14-20 เมษายน 2549).
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). 2544. มติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง (เอกสารวิชาการลำดับที่ 21). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ส. ศิวรักษ์. 2548. สรรพสาระสำหรับผู้แสวงหา. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ส. ศิวรักษ์. 2541. ลอกราบชนชั้นปกครองไทย. กรุงเทพฯ: เสริมศึกษาลัย อาศรมวงศ์สนธิ และมูลนิธิ เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป.
- ส. ศิวรักษ์. 2525. ศาสนากับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- สนธิ สมครการ. 2545. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมเกียรติ ตั้งนโม (ผู้เรียบเรียง). วัฒนธรรมโลกกับความเป็นอเมริกัน: โลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม (The Americanization of world culture: Cultural globalization) โดย James George, นิตยสาร **Resurgence** ฉบับที่ 174 เดือนมกราคม/กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1996. ดาวน์โหลดจาก เว็บไซต์ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, www.midnightuniversity.ac.th
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. 2544. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- สมพร เทพสิทธา. 2546. การเดินตามรอยพระยุคลบาท เศรษฐกิจพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความยากจนและการทุจริต. กรุงเทพฯ: สภาอุตุพุทธิกสมาคมแห่งชาติ ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สรวิศ ชุมศรี. 2550. สมเกียรติ อ่อนวิมล: ว่าด้วย วิกฤตเศรษฐกิจพอเพียง ‘พูดเพียงเพื่อให้ดูดี’. คอลัมน์ หมายเหตุ. มติชนสุดสัปดาห์. ฉบับวันที่ 2 มีนาคม 2550 หน้า 28. ตัดตอนและเรียบเรียงบทสัมภาษณ์ของ ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล โดย สรวิศ ชุมศรี ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2550.
- สวัสดิ์ ประทุมราช (ผู้แปล). 2545. การให้การศึกษาเพื่อสร้างอัตลักษณ์ เขียนโดย โธมัส ลิคโคนา. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย กองส่งเสริมการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2545. ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 10 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายชล สัตยานุรักษ์. 2545. ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทย โดย หลวงวิจิตรวาทการ. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สายชล สัตยานุรักษ์. 2546. สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สายหยุด เกิดผล และ สมชัย รักรัตน. 2519. อนาคตของไทย: ยุทธศาสตร์เพื่อการดำรงอยู่ของชาติ. กรุงเทพฯ: พัทธกิจประชา.
- สุโขทัยธรรมาธิราช, มหาวิทยาลัย. สาขาวิชารัฐศาสตร์. เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย หน่วยที่ 1-7. พิมพ์ครั้งที่ 10. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุทธิชัย หยุ่น. 2548. ‘ทุนนิยม’ ประชาชนนิยมเป็นศัตรูกับ ‘เศรษฐกิจพอเพียง’. เนชั่น สุดสัปดาห์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 686 วันที่ 25 กรกฎาคม 2548.
- สุนน อมรวิวัฒน์. 2535. สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย (ชุดความคิด-ความรู้ อันดับที่ 3). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- องค์การแอ็คชั่นเอด ประเทศไทย. 2548. ความยากจนในมือคนทั่วโลก. คอลัมน์จุดประกายปริทัศน์
หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ 7 กรกฎาคม 2548.
- อภิชัย พันธเสน และคณะ. 2549. สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อมรวิรัช นาคทรพร. บทความประกอบการอภิปรายเรื่อง การศึกษาเพื่อสังคมไทยในอนาคต.
ดาวน์โหลดข้อมูลจาก <http://www.apecforesight.or.apec>
- อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คูรินทร์พันธุ์ (บรรณาธิการ). 2545. ระบบอุปถัมภ์. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาจารย์ยักษ์ แห่งมหาวิทยาลัยคอกหมู. 2550. ฝรั่งคิดอย่างไรกับเศรษฐกิจพอเพียง. คอลัมน์ 'พอ' แล้วรวย.
หนังสือพิมพ์ คม ชัด ลึก ฉบับวันที่ 3 มีนาคม 2550 หน้า 10.
- อุดมพร อมรธรรม. 2549. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- อุตสาหกรรมการสาร. พระราชดำรัส พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ทฤษฎีใหม่: อยู่อย่างพอเพียง.
อุตสาหกรรมสาร หน้า 52-64.
- Brain Up. 2550. เปิดมุมมอง เศรษฐกิจพอเพียง ฉบับ 'ธนิษฐ์ เจียรนนท์' 'ถ้าพอเพียงก็สามารถพลิก
วิกฤตเป็นโอกาส'. หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ ฉบับวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2550 หน้า 41.
- Med Assoc Thai. 2004. เศรษฐกิจพอเพียง. **J Med Assoc Thai** Vol. 87 No. 6, 2004
- Babbie, E. 2001. **The Practice of Social Research**, 9th ed. Belmont, CA: Wadsworth.
- Beilharz, P. (ed.) 1992. **Social Theory: A Guide to Central Thinkers**. Crows Nest, NSW:
Allen & Unwin.
- Beilharz, P. and Hogan, T. (eds.) 2002. **Social Self, Global Culture: An Introduction to
Sociological Ideas**, 2nd ed. South Melbourne: Victoria: Oxford University Press.
- Bennett, T. 1998. **Culture: A Reformer's Science**. London: Sage.
- Bronowski, J. 1989. **A Sense of the Future**, 7th ed. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Chossudovsky, M. 1997. **The Globalization of Poverty, Impacts of IMF and World Bank
Reforms, Third World Network**. London: Penang and Zed Books.
- Daniels, C. 2004. The Struggle to Retain Culture, Identity and the Right to Dance!
International Indigenous Dancers Project. Retrieved from <http://www.dfaitmaeci.gc.ca/aboriginalplanet/750/archives/november2004/art2/main-en.asp>
- Davis, R. P. 1987. The odyssey of identity: Culture and politics in the evolution of Latin
American nationalism. **Platte Valley Review**, 15:1 (Spring), 36-45.
- Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. 1994. **Handbook of Qualitative Research**. Newbury Park, CA: Sage.
- Department of Information Science, Kuala Lumpur 2004. Malaysia Official Yearbook 2004.
- Eisenberg, E. M. 2001. Building a mystery: Toward a new theory of communication and
identity. **Journal of Communication**, September, 51: 31.
- Foucault, M. 1972. The Archaeology of Knowledge & the Discourse on Language. Translated
by A. M. Sheridan Smith. New York: Pantheon Books.
- Fukayama, F. 1989. The end of history? **The National Interest**, Vol. 16, Summer.

- Gramsci, A. 1985. **Prison Notebooks: Selections**. New York: International.
- Harris. C. L. and Ay "i" egi, A. (n.d.). When personality and culture clash: The psychological distress of allocentrics in an individualist culture and idiocentrics in a collectivist culture. Retrieved September 10, 2006, from <http://www.bu.edu>.
- Huntington, S. P. 1996. **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**. London: Simon & Schuster.
- Irwin, H. 1996. **Communicating with Asia: Understanding People and Customs**. St. Leonards, NSW: Allen & Unwin.
- Karavans. 2006. Eco-living: The two levels of eco-living: individual and community. Retrieved September 18, 2006, from <http://www.karavans.com/ecoliving.html>
- Keyes, C. F. 1995. Hegemony and resistance in Northeast Thailand. In V. Grabowski (ed.), **Regions and National Integration in Thailand (1892-1992)**. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. pp. 154-82.
- Komin, Suntaree 1990. **The Psychology of the Thai People Values and Behavioral Patterns**. Research Center, National Institute of Development Administration (NIDA)
- Laird, J. 2000. **Money Politics, Globalization, and Crisis: The Case of Thailand**. Singapore: Graham Brash.
- Liamputtong, Pranee and Ezzy, D. 2005. **Qualitative Research Methods**, 2nd ed. South Melbourne, Victoria: Oxford University Press
- Littlejohn, S. W. 1999. **Theories of Human Communication**, 6th ed. Belmont, CA: Wadsworth.
- Littlejohn, S. W. and Gray, R. 1999. **Learning & Using Communication Theories: A Student Guide for Theories of Human Communication**, 6th ed. Belmont, CA: Wadsworth.
- Luce, L. F. and Smith, E. C. (eds.) 1987. Toward Internationalism: Readings in **Cross-Cultural Communication**, 2nd ed. USA: Newbury House.
- Maesincee, Suvit. 2006. Sufficiency in an age of globalisation. **The Nation**. November 24, 2006.
- Maesincee, Suvit. 2006. Wealth of the nation redefined. **The Nation**. November 23, 2006.
- Marcuse, H. 1964. **One Dimensional Man**. London: Routledge and Kegan Paul.
- Marx, K. 1982. Selections. In A. Giddens and D. Held (eds.). **Classes, Power and Conflict**. Berkeley: University of California Press. pp. 12-49.
- Marx, K. and Engels, F. 1970. **The German Ideology**. London: Lawrence and Wishart.
- McCullagh, C. B. 2004. **The Logic of History: Putting Postmodernism in Perspective**. London: Routledge.
- Miller, D. 1992. Louis Dumont. In P. Beilharz (ed.). **Social Theory: A Guide to Central Thinkers**. Crows Nest, NSW: Allen & Unwin. pp. 60-69.
- Mills, Laurence-Khantipalo. 1999. **Buddhism Explained**. Bangkok: Silkworm Books.
- Monge, P. 1998. Communication structures and processes in globalization. **Journal of Communication**. 48:4 (Autumn): 142-153.

- Mulder, N. 2000. **Inside Thai Society: Religion, Everyday Life, Change**. Chiang Mai, Thailand: Silk Worm Books.
- Noebel, D. A. 2001. **The Battle for Truth**. Eugene, Oregon: Harvest House.
- Panyarachun, Anand. 2006. HM the King offers a global “middle path”. **The Nation**. December 5.
- Parker, L. B. 1998. African-American culture, identity and the corporate world you do not have to “sell out”. Retrieved from <http://www.black-collegian.com/issues/1998-06/identity.html>
- Pongsawat, Pitch. 2001. Political economy of Agrarian transformation and peasant movements in contemporary Thailand: A critical observation. **Journal of Social Sciences, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University**. 2, July-December 2001: 1-73.
- Statham, R. Jr., E. 2002. Ethnic nationalism versus American constitutionalism: The impact of Cayetano., Rice. V. 2002. (Hawaiian voting rights and the Office of Hawaiian Affairs) (Political Development in the Pacific). World Affair. Winter. Retrieved from <http://www.findarticles.com>
- Rockman, D. 2003. Culture, identity & the visual arts: Who am I? First presented at the 2001 Fifth Congress of the Americas in Puebla, Mexico. Retrieved from <http://debrockman.com/visual/6.html>
- Rubenstein, H. 2003. What moves us: reality or our interpretation. Retrieved July 26, 2003, from Growth Strategies Inc. website <http://growth-strategies.com/subpages/businesswritings/051.html>
- Samovar, L. A., Porter, R. E., and McDaniel, E. R. 2007. **Communication between Cultures**. 6th ed. Belmont, CA: Thomson Wadsworth
- Self-sufficient economy. The Chaipattana Foundation Journal. from <http://www.chaipat.or.th/chaipat/journal/aug99/eng/self.html>. retrieved February 2, 2003
- Schuftan, C. 1996. The community development dilemma: What is really empowering? **Community Development Journal** 31, 3 (July): 260-264.
- Sheridan, G. 1999. **Asian Values Western Dreams: Understanding the New Asia**. Crows Nest, NSW: Allen & Unwin.
- Sypnowich, C. 2001. Law and Ideology. Retrieved from Stanford Encyclopedia of Philosophy Web site: <http://plato.stanford.edu/law-ideology/>
- Warner, M., and Joynt, P. (eds.) 2002. **Managing Across Cultures: Issues and Perspectives**. 2nd ed.). London: Thomson Learning.
- Waters, M. 1995. **Globalization**. London: Routledge.
- Wikipedia. n.d. Cultural identity. Retrieved from Wikipedia, the free encyclopedia Web site: http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_identity
- Yerevan 1999. Culture, identity and relations between Armenia and the dispersion. Document prepared for the Armenia Diaspora Conference, September 22-23, 1999. Retrieved from <http://www.armeniadiaspora.com/conference99/culture.html>
- Yuval-Davis, N. 1992. Nationalism, racism and gender relations. Working paper series no. 130, to be developed into a full scale book by the name of “Gender and Nation”, to be published by Sage. <http://www.thefreedictionary.com>

Rethinking Sufficiency Economy¹

Wichai Turongpun

Somchai Likitkean

Abstract

The role of individual behavior as an instrument in development and planning has been emphasized in economic context. This paper aims to revisit this perspective and offers a framework considering together the philosophy and economics, to better comprehend the Philosophy of Sufficiency Economy (PSE), the core principle of which is the middle path. We argue that three principles of PSE should be sequenced from reasonableness to moderation to self-immune system against shocks, with an aid of mental process such as discourse, debate and knowledge accumulation. With fixed belief in middle path principle and its plausible future pay-off, the reasoning in the mental process is judged to be reasonable and the sufficiency economy action is then authorized. Moderation helps shape individual preference, while self-immune system could be decided, ex-post. We extend the model to a case when society has a mixed income group, rich and poor. A simple numerical exercise is shown. PSE could lead to address an interesting issue of a societal welfare improvement with distribution.

Keywords: Philosophy of sufficiency economy, Development, Preference

¹ The seeds for this paper were planted in 2002 during my (Wichai) time joining the working team of reputed economists from Thailand's National Economic and Social Development Board, the Crown Property Bureau, and Bank of Thailand, simply to provide a first hand analysis of the Philosophy of Sufficiency Economy. It was watered and inspired further during my time in the Graduate School of Development Economics, National Institute of Development Administration, Thailand, amid Thailand's political and economic unrest in the past few years. Somchai, a Ph.D. student, expressed his interest and started discussing with me on Philosophy of Sufficiency Economy, in 2006. After a month of constructive talk, we thought that we should take risk to propose what we believe on the philosophy, which might be different from traditional way of economic thinking. To us, it has been a surprise that we have heard of "the Philosophy of Sufficiency Economy" almost every day-from kid's school lesson to country economic policy, yet its formal analysis under economic contexts has distressingly limited. This paper is probably the first to look at PSE in a theoretical and conceptual context. We wish to call for a wide debate and discussion to help reach a valuable belief of sufficiency economy!

The authors thank an anonymous reader and appreciate comments and suggestions in the seminar at the School of Development Economics, NIDA on August 22, 2007. Financial support from the Center for Sufficiency Economy of the National Institute of Development Administration is gratefully acknowledged.

Rethinking Sufficiency Economy

The Philosophy of Sufficiency Economy and Reviews

“IT MAY BE supposed that the most fundamental of human needs concerns food, water, and staying warm. This supposition would be mistaken. The most fundamental human need concerns what to believe. Believing is precedential to eating and drinking (and staying warm) for the simple reason that even the seemingly basic acts of eating and drinking require a concept about surviving and thereby experiencing the future..... Eating requires the will to live...”

--Daniel W. Bromley, Sufficient Reason (2006)

The major object of this paper is to revisit the Philosophy of Sufficiency Economy and offer a framework to extend the importance of individual behavior with the Philosophy of Sufficiency Economy (PSE). PSE has been developed by experiences of H.M. King Bhumibhol's field work for decades. The philosophy has constructively proposed by him during the Asian economic crisis in 1997, of which the ideas have supported by a significant documentary from his own speeches in many occasions in the past—from his birthday speech to graduation commencement.

In the past decade, alternative development has been mentioned in development literature. New approach has tried to rule out the Bretton Woods standard policy approach as observed that it has not been compatible with the domestic structure (see Mubyarto and Bromley 2002). Taking into account alternative development concept, many analysts believe that PSE could possibly permit an analysis of alternative development and help address appropriate public policy. Nevertheless, PSE itself suffers from the drawback that it does not contain within it an adequate explanation of how it could be used in practice for broad audiences across society, but the rural setting where it has been rooted. PSE is, by and large, based on the middle path principle which the wide range document has been found in the religion context; among those, at least, are the “Wasatiyya” of Islamic message, and “Tang-Sai-Glang” of Buddhism instruction. In fact, the essence of PSE aims to warn Thai people to be conscious of their own way of living. H.M. the King emphasized further that being a strong and powerful

economy is not proved truly necessary, it is more important to keep check own stand and make the best use of it. Question remains why PSE could help the follower to survive and be happy. What is the real answer to this question?

PSE has been emphasized and discussed widely in development contexts—from community-based practices to macro-economic strategy and public policy. Since development is a complex process, one cannot hope to capture in a single model all its different facets. Academicians have tried to promote the concept and applied it into several case studies. However, PSE suffers from this expansion in two ways: firstly, PSE has been applied immensely in rural settings and has been believed that it could be fruitful for rural not urban. Secondly, PSE is too complex to model and thereby leaving with generalization of discussion and small contributions to literature at large. This paper will try to explicate some of these confusions.

A decomposable approach led by a group of leading economists of Thailand's National Economic and Social Development Board (NESDB), Bank of Thailand, and the Crown Property Bureau in 2002 through a mathematical parsing method resulted in a stylized composition of PSE and later, turned out to be a backbone of PSE analysis. PSE consists of three ingredients: moderation, reasonableness and self-immune system and two basic fundamentals: knowledge and morality. All these together constitute the full-blown PSE. Although the decomposed principle is relatively clear and perhaps the best articulated approach to PSE, we found short-coming that it does not contain within it an explicit economic model on which economists can be based for better discussion in economic literature as well as policy formulation. Issue is rather complicated when discussing on its application and practicality. PSE is a respectful philosophy and has been proved that it works in the ground field, but extending to cover at the development-wide context is truly perplexing and challenging.

A wide debate could be summarized into two schools of thought: One is the belief that PSE could not be modeled given its complexity and should not be modeled as to keep it philosophy-like and hence be easily adaptable to various cases. The other is that PSE should be modeled and extended as a new theoretical beyond Keynesian and standard neo-classical economics. Taking into accounts these two schools of thought, today PSE study still lies mainly on empirical issues that lead researchers back to the field and community to find out best practice and return to claim additional finding of PSE in certain area. The interesting point here is that when inductive approach from the King's field work leads to PSE, recent attempts go back with PSE to test in the field could simply help to conclude that it works by simply adding evidences. PSE will finally be content with descriptive essays and be hard to put forth to discuss in economic context.

PSE has been addressed and researched in various contexts. It would be interesting to conceptualize what have been discussed so far, not exhaustive but with some highlighted research pieces as follows:

In development and management at large, Isarangkura (1999) and Isarangkun and Pootrakul (2002) examined PSE in the context of new theory by stressing on self-reliance issue. Introducing the new theory to rural farming becomes a viable solution to address inefficiency of market and its failure. PSE is claimed compliment with free market system and is believed to lead to sustainable economic development. Three principles and two conditions of PSE can be applied to any levels of the society and could lead to human well-being with the support of strong institutions, environmental sustainability, and good government (Mungsawad, 2007). UNDP (2007) also investigates the Sufficiency economy in relation to human development and well-being.

In macroeconomic and public policy management context, Jitsuchon (2007) and Susangkarn (2006) analyze 1997 economic crisis and emphasizes that crisis was the result of a not-sufficient behavior of consumption and investment. PSE can apply to macroeconomic management to prevent non-sufficiency behavior. From the policy aspects, PSE has been emphasized on its effectiveness and a way to correct mis-practice and mis-management of government's policy, major of which is the popularism-like policy type such as credit policy (Turongpun, 2006).

In business and administration context, there are a large number of literature which go deep to study individual firm case (Kusumavalee, 2005; Nutthavuthisit, 2005; Kantabutra, 2005), or extend to Small and Medium size business (Panthasen, et al., 2003; Bavonsunthornchai, 2004). PSE has a wide application to community and way of living. Thongtong (1999) and Sartrup (1999) emphasize PSE in this context, with extension to administrative management level. Chairat and Turongpun (2007) uses AHP to study linkage between occupation and level of understanding of PSE, which helps shed some lights on how to effectively adapt PSE into society.

More importantly, all the literature has tried to improve an understanding that PSE is not equivalent to “self-sufficiency” which is the idea of closed economy. PSE could be stated as “self-reliance” which is consistent with ongoing economic movements under the globalization era. What difference would be management from inside, about which we will discuss more in the context of preference.

Transition from philosophy to economic model is not an easy task, indeed. Our ambition is to address PSE in a more constructive way. It can be explained based on standard economic theory, of course with some adjustments, and the key point to kick-off the setting is from individual belief and preference. Section two discusses the linkage of epistemology and economics with specific focus on belief and explains the model with implication for mixed

income group analysis. Section three tests model numerically and mentions possible extension to social welfare issue. Last section winds up the paper.

Fixing Belief and Developing Reasonableness

“..True opinions too are a fine thing and altogether good in their effects so long as they stay with one, but they won’t willingly stay long and instead run away from a person’s soul, so they’re not worth much until one ties them down by reasoning out the explanation.... And when they’ve been tied down, then for one thing they become items of knowledge, and for another, permanent. And that’s what makes knowledge more valuable than right opinion, and the way knowledge differs from right opinion is by being tied down ...”

(Meno 97e-98a, Plato 1994, p. 49 in Rott’s 2006)

Why is fixing belief important? Belief is actually a preconditional to activities. Belief could be changed in three forms: expansion, contraction and revision (Rott 2006). We do not know exactly or probably cannot know what is reasonable, unless we have passed a mental process of discourse, debate, discussion, convincing, persuasion, etc. Despite an initial knowledge either judged to be correct or incorrect, such knowledge will then be revised in courses of iterative process together with reasoning and reasons. The purpose of such process is to resolve issues and to reach to a certain belief as Bromley (2006) called a volitional pragmatism. Once we have fixed belief, this belief will be judged to be reasonable.

The process that leads to belief has been discussed in the context of epistemology in the field of philosophy which studies the nature, methods, limitations and validity of knowledge and belief. Epistemology and theory of knowledge can be used interchangeably, indeed. Epistemology has a strong link with other fields that need to get close to learning and intelligence. A number of research pieces have been developed in epistemology, which are in line with the theory of belief changes based on axiomatic and theoretical approach such as AGM model of belief revision with a close link to theory of rational choice, simply to better understanding of human reasoning (Rott, 2006).

Among many research pieces, Rott proposes the theory of belief change and non-monotonic reason and use this framework to conduct epistemology. Significant debates in this field have stressed on analytical nature of knowledge and how it relates to truth, belief and justification. Non-monotonic reason is proposed as it is believed that given knowledge entry into initial knowledge, the initial knowledge function could be increasing or decreasing. Another way of saying is that it is not always the case that adding new information will always increase the knowledge pool (function), but such information shall be sharpened more with testing through mental process and examples. Mental process of interest here is referred to debate, discussion, discourse, persuasion, etc.

However, such above approach is not the solo way to complete the core of epistemology. A group of Bayesian epistemology, in contrast, utilizes Bayes's theorem to modeling belief change. The core idea is on conditionality applied to update belief given information flow obtained which results in probabilistic changes over time period. With such probabilistic change, it allows individual to learn and acquire knowledge; thereby adjusting belief through iterative mechanism. Wang (2003), however, points out that Bayesian has a limitation, especially when dealing with uncertainty of the background knowledge and the initial probability assigned to the initial belief.

Furthermore, Epistemology, knowledge, and knowledge revision are interrelated, and easily found in the two illustration posed in Rott's (2006, p. 48)—“1) the analysis of knowledge requires a proper solutions of the problem of belief revision, and 2) the analysis of belief revision should not be conducted without a proper understanding of the notion and representation of knowledge.”

No matter which school of thoughts we are in--Rott's or Bayesian, the principle is still on learning and a need of iterative process to reach a firm idea and belief, for which such implication will be used and extended to PSE.

How is it linked to PSE?

We challenge the traditional way of thinking of PSE in that the three principles—moderation, reasonableness, and self-immune system, could not take place simultaneously, rather in a sequential style. In PSE discussion forum, many analysts propose PSE ingredients at once which later bring in a confusion and debate on which one is a real prime mover of the whole PSE, as performing such trinity at once seems unreachable! Which one should come first?

It is noted that moderation, reasonableness, and self-immune system require a will to adopt. The precedential issue is belief, which has essentially been fixed prior to adopt PSE. With initial knowledge in the religious context and examples of the King's field work, the middle path is the key of emphasis. Therefore, reason and reasoning of “the middle path principle” adopted from the religion context could be the first start of mental processes that aided by discourse, debate and discussion, and by knowledge sharing. With the iterated revision and reasoning, we resolve questions and debates to fix our belief in the middle path. Once the middle path has been fixed as a firm belief, it will be judged and called reasonable. The mental process here is not an easy task as it requires initial knowledge, long discussion, recursion, learning, and examples of success and failure in course of discussion and persuasion.

Once middle path becomes a firm belief and is reasonable to be used, moderation comes into play. It is reasonable to think of moderation as “a” way of middle path (not too extreme or excessive!), implication of which is aimed to adjust preference based on this certain belief. The following statements construct PSE:

A: A firm belief is middle path principle (aided by mental process).

B: Middle path principle is judged reasonable.

C: Moderation is a way to explain middle path

D: Adopting moderation satisfies belief and is reasonable.

E: Moderation is reasonable(ness), but reasonable(ness) is not necessary moderation.

Moderation is the quality of being reasonable and not being extreme (Oxford, 2007), and is becoming less in size, strength or force (Cambridge, 2007). Caution and consciousness should be in place once adopting moderation. The third principle of self-immune system is proposed as ex-post and is rather automatic. Self-immune system is then built within moderation, as we could extend the statement above:

F: Moderation is not too extreme and those parts of not extreme are self-immune system against shock.

G: Self-immune system is derived from moderation and hence is reasonable.

Figure 1 depicts the relationship of the three principles. It would look slightly counter-intuitive for the self-immune system which should govern individual behavior so that one becomes moderate. However, it needs reasonable to govern it passing through moderation, of which the reverse seems unreasonable, as self-immune system is not direct with the middle-path principle, rather the derivative of it.

The above proposition left moral integrity (morality) silent and assumes it constant and implicitly attaches to knowledge and is used during the course of mental process. To simplify it for the sake of discussion, morality is held constant as positive, meaning that individual of interest here is a normal individual, with full of self-interest, but not tends to have destroying behavior—or he is simply a decent one! It is well accepted that immoral individual does immoral action which needs an iterative process of criticism and punishment to reach a decent manner.

In short, it is interesting to mention that knowledge led to fix belief and hence reasonableness to moderation and self-immune system is under the middle path principle. It is very crucial to confirm the belief of middle path before PSE could move forward!

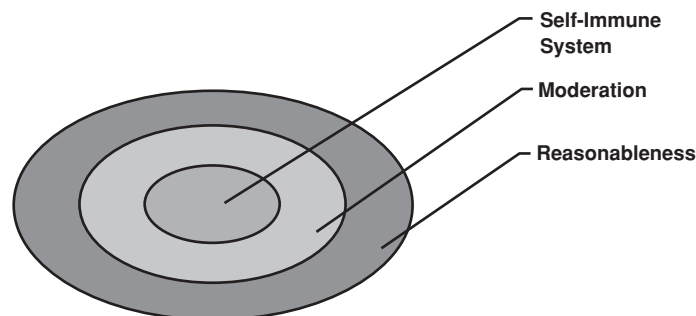

Figure 1 The Three Principles of the Philosophy of Sufficiency Economy

Modeling PSE based on belief

Given the essence discussed in section 2, following is an attempt to model PSE based on belief of the middle-path principle.

A simple model of PSE starts from standard neo-classical economics. Individual is rational and self-interest. Imagine, at the start point, the economy has one person and two goods. The person's preference satisfied completeness, transitivity, and monotonicity:

Completeness: For all $x, y \in X$, we have that $x \succ y$ or $y \succ x$ (or both)

Transitivity: For all $x, y, z \in X$, if $x \succ y$ and $y \succ z$, then $x \succ z$.

Weak monotonicity: If $x \geq y$ then $x \succ y$.

Strong monotonicity: If $x \geq y$ and $x \neq y$, then $x \succ y$.

Assume that the person faced crisis in the past period and finds way of moving his life in this period. He then checks what could be adjusted. This normal man has a concave utility satisfying all properties which build around the idea of being self-interest shown as U0 in all figures. Moderation is then factored in and then followed by self-immune system.

Moderation

a. Economy with homogeneous income

"... sufficiency means having enough to consume, not too luxurious, not too spendthrift, but sufficient. Although some may look luxurious, if it allows for happiness and if able, one should do it, and this is another type of sufficiency that one can be luxurious and have more, but has not to make others worse-off, and has been sufficient based on his own self-stand...."

(Royal Speech, 4 December 1998, unofficially translated by the authors.
Important messages are captured).

Moderation provides a sense of "not too much and not too little," and his decision must not hurt others and himself. Level of moderation should not be generalized, rather kept varied from one person to the others. The appropriate level is a level that should not suffer from consuming nothing, and on the other hand should not be spendthrift by excessively consuming. Figure 2 shows the utility and moderation curve³. Utility is of Cobb-Douglas function to ensure all properties of utility remains existing while moderation (M) is simply the inverted u-shape parabolic function or Kuznet's curve-like, which registers the idea of not too much, not too little. That is, value of M (level of happiness) should be highest at positive q and suffer when have no consumption (e.g., starvation, or long fasting) or having too much (e.g., eating too much, or incurring overwhelmed debt), as diagram shows. Please note we do not allow negative M for the sake of simplicity. Comparable to Kuznet's, the x-axis is on consumption level while the vertical axis is of happiness. Having too little or too much is problematic!

³ With monotonicity property (more is always better), there is no room to address PSE. Many economists start looking at monotonicity, and quickly jump to conclude that neo-classical economics is not compatible with PSE, or vice versa. However, we think that monotonicity should remain with normal individual, and all we need is to adjust such utility with new term to reflect the middle-path belief. We then allow a case of possible addition of U and Moderation, M. With additional M, it would simply adjust utility to the new form with PSE element. Additive term is convenient. Also, it is possible that one's utility/feeling might be upbeat when he realizes moderation!

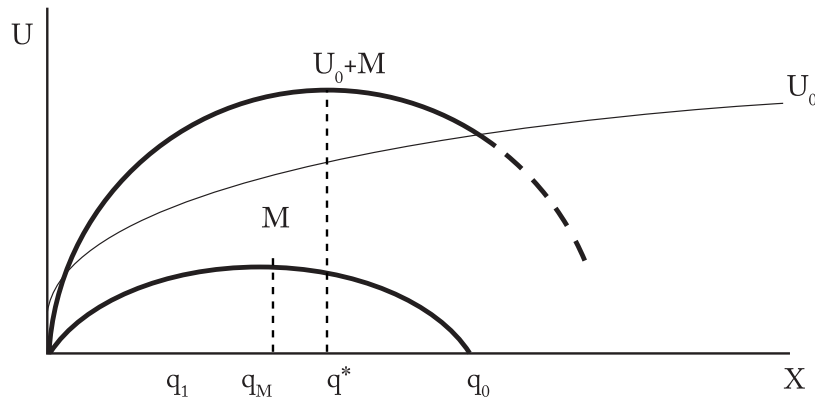

Figure 2 Utility-M Diagram

M is called adjusting factor that turns the analysis from complicated computation of optimization to a simple algebra. The U_0+M shows an inverted trend lying on the right of M peak explaining that U_0 influences the additive term, and the power of adjusting factor driving down U at some higher positive q. Magnitude of M would allow the level of $U_0+M > U_0$ for some q. Corner solution is not allowed, without loss of generalization. Figure 3 shows different U_0+M . Please note that $U+M$ shows a Kuznet's curve like, of which its peak is on the right of normal M curve, reflecting the nature of human which tends to consume more and search with more happiness.

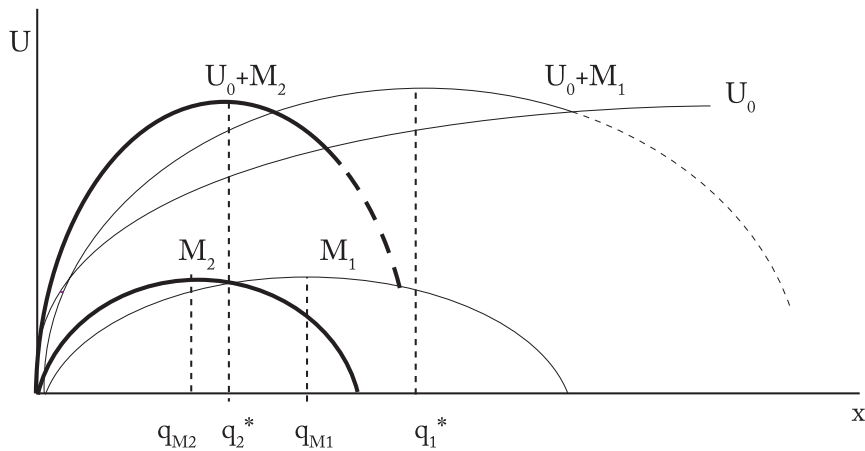

Figure 3 Different U-M Diagrams

Decision process is constrained by budget limitation or constraint. There are three possible cases illustrated in figure 4⁴. Figure 4(a) shows the case where budget is right at the peak of U_0+M , which $Q^* > Q_m$ meaning that quantity consumed is larger than proper level M itself. Figure 4(b) shows a case when individual has higher budget and would like to consume more despite having M factor to control, $Q' > Q^*$ and $\gg Q_m$. Figure 4(c) is the case where $Q'' < Q_m$ and $\ll Q^*$ due to budget very constrained. Assume also that we use up all budgets in hand—no saving allowed.

⁴ We show budget constraint in 2-D (either front or side view). Note that it could be argued that it is possible that before individual M is decided, each has already considered his own budget constraint, ex-ante. Shape M given budget constraint could be interesting, yet beyond the scope of this paper. We use case (a) in figure 4, as assuming that one could exhaust all budget at the consumption level, which is greater than bundle consumed at the highest M.

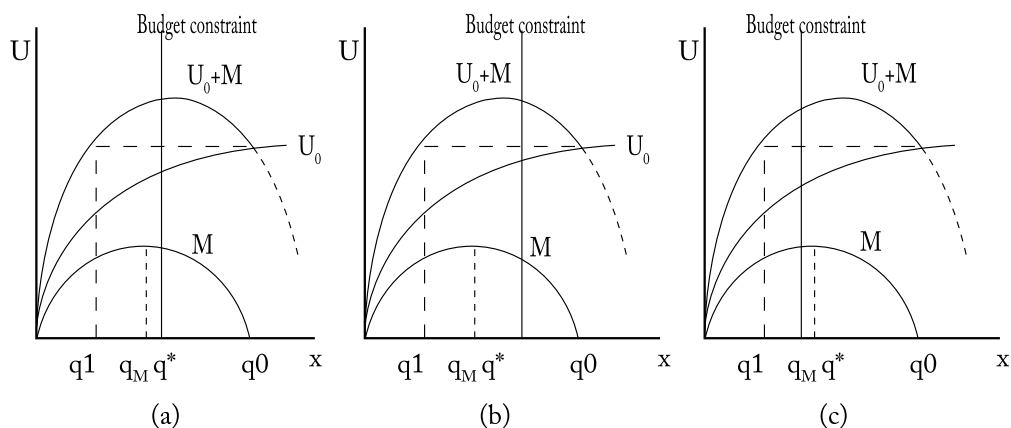

Figure 4 U-M with different budget constraints

Which case is the best? This is totally dependent upon budget. Budget will be used up so that it is exhausted. Please note that with an introduction of M , although we have U_0 which is satisfied all properties, especially monotonicity, adding M would make the function a simple parabolic with turning point. The solution would not be necessary with optimization approach, rather specific quantity consumed at the budget.

Case (a) happens when budget is right at maximum $U+M$. Case (b) is where budget is high, and case (c) is when budget is low. Since this model does not allow borrowing or lending, the three cases could be contingent totally upon level of individual income.

This is not necessary but for simplicity suppose the individual has a tendency to consume at Q^* and above Q_m which is in case (a). This implies that individual will achieve maximum of U_0+M and utilize all budget in hand. Bliss point argument in standard utility is not a relevant issue as M has been used to adjust utility to a new function, which simplifies the finding of solutions Q_i —from an optimization to a simple calculus. Individual will not reach to bliss point of U , rather the inverted point of $U+M$. Please note that adding M to U will always make the magnitude higher than normal U at the same Q . This is because with M one would develop good mentality and judgment value to each consumption level.

b. Economy with mixed-income group

What if economy consists of two income groups—rich and poor, would the behavior be the same or different? And could rich respond similar to the poor? Figure 5 shows the case of mixed-income group. The diagram illustrates that the same logic should be applied in both groups assuming an existence of each group representative with same U_0 . What differentiate the rich from the poor are income or budget, and M factor.

Figure 5 explicitly shows that rich consumes much more Q than that of poor, and $(Q_m - Q^*)_r > (Q_m - Q^*)_p$, where budget of rich $I_r > I_p$. This can be easily explained that rich has higher budget I which allows him to possess more good and service much above the poor. Spending more does not harm the rich. It reflects the word “luxury” in the sense implied in the Royal Speech mentioned in part a.

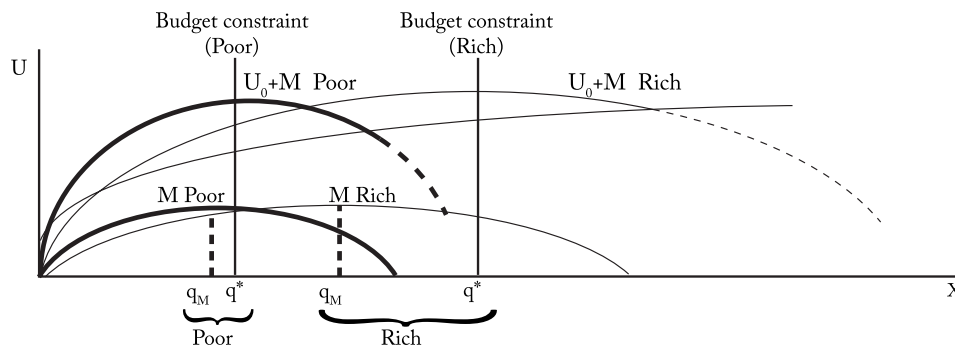

Figure 5 $U+M$ in an economy with mixed-income group

Self-Immune System

Figure 5 shows possible final result of individual utility. The new parabolic is concave. Assuming the same utility function with moderation factoring in, and price is one, wealth can be reflected by level of consumption, q .

As the more concave implies higher degree of risk aversion, an individual with $U+M$ should be more risk averse. By Jensen's Inequality, it is obvious that the individual possesses higher concavity, and hence low risk preference. The explanation of such curvature derives from M factor. This calls for risk management which should be discussed in details based on case by case basis and on specific purpose, which are outside the scope of this paper.

Without moderation at the setting, self-immune system against shock could be difficult to manage. We might think of the moderation attaining a concept of not too much and not too little, as a simple version of risk management. Possible proposition could internalize self-immune system into moderation, again, for which we leave as future research.

A Numerical Exercise and Possible extension

Numerical Exercise: A Simple Case

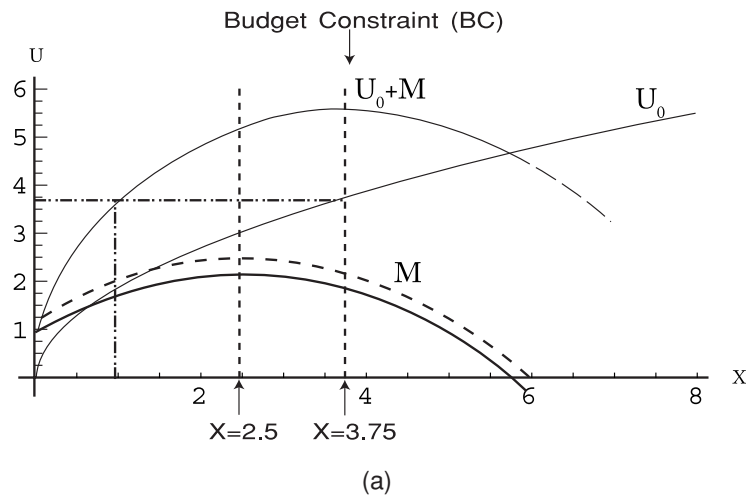
While we would need more empirical finding on the relationship between consumption and happiness (utility) to test the Kuznet's curve like $U+M$, the following is an attempt to show that it is possible to test model numerically.

Let set the function form that is consistent with the model proposed by assuming that there are two types of agent (poor and rich) consume two goods, one will adopt PSE for their

decision making for all goods. $U_0 = x^{0.5}y^{0.5}$, price of good $x, y = 1$. That is, for poor person: $M = x - x^2/5 + y - y^2/5$, and budget constraint BC, $x + y = 7.5$ and rich person: $M = 0.6x - x^2/18 + 0.6y - y^2/18$, budget constraint BC, $x + y = 19.8$

Assume both rich and poor agents have budget constrained right at peak of U_0+M

Considering poor, in Figure 6, $\text{Max}\{U_0+M\}$ at $x=3.75, y=3.75$, Utility = 5.625. While maximum for only moderation term (M) is at $x=2.5, y=2.5$, considering only moderation will consume less than considering both U_0 (more is better) and M . That is, $Q_M(2.5) < Q^*(3.75)$. Individual can get higher utility at budget constraint than that of original utility u_0 ; ($5.625 - 3.8$) or can get same utility with lower consumption (point b, fixed good y or any bundle on indifference curve of U_0+M which contain point b). Hence, U_0+M is better than only U_0 .

This graph (each solid line) is cross section at $y=3.75$ (maximum $U+M$ of poor), But moderation term of poor will maximize at $y=2.5$ (dash line). Due to this graph is make from cross section at peak of $U+M$, so M (solid line) is not the highest curve but it peak only at $x=y=2.5$. Figure 7 (b) shows a bird-eye-perspective.

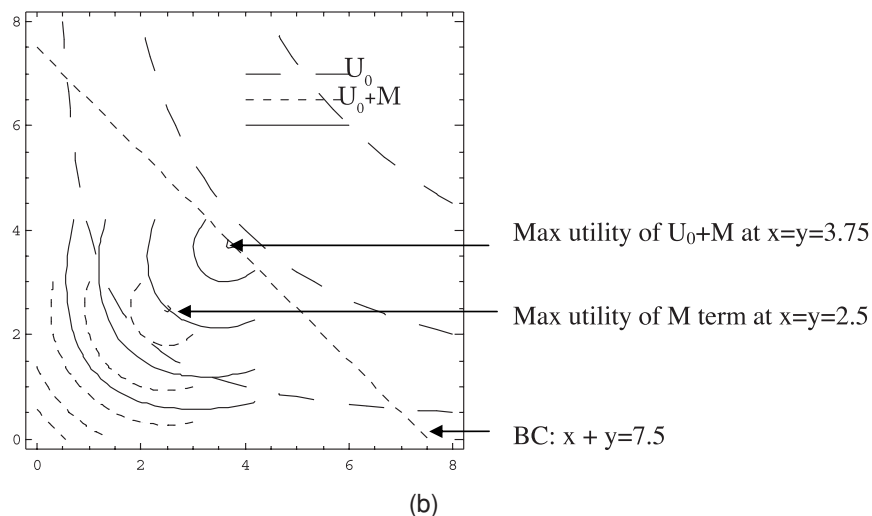

Figure 6 Illustration of Numerical Test for Poor Agent, (a) and (b)

Considering rich, in this case budget is right at maximum $U+M$. $\text{Max}\{U_0+M\}$ at $x=9.9$, $y=9.9$, Utility = 10.89. While maximum for only moderation term (M) is 3.24 at $x=5.4$, $y=5.4$, considering only moderation will consume less than considering both U_0 (more is better) and M. That is, $Q_M(5.4) < Q^*(9.9)$. Individual can get higher utility at budget constraint than that of original utility U_0 (point a) or can get same utility with lower consumption (point b or any bundle in same indifference curve). Hence, U_0+M is better than only U_0 . Figure 7 (a, b) illustrates the case.

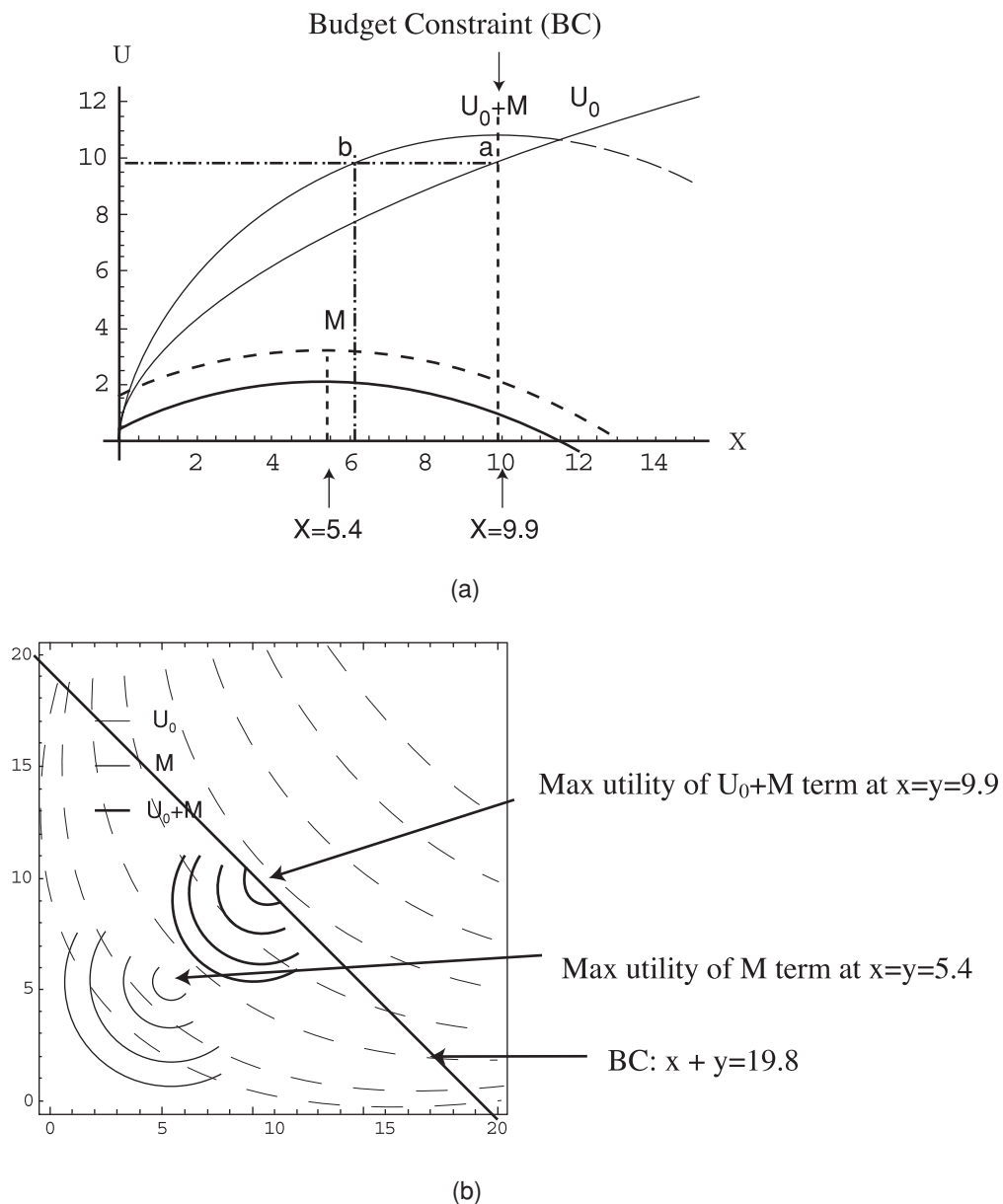

Figure 7 Numerical result for rich agent, (a) and (b)

For economy with mixed-income group shown in Figure 8 (a and b), the comparison between poor and rich shows that $(Q_m - Q^*)_r > (Q_m - Q^*)_p$, $4.5 > 1.25$, where budget $I_r > I_p$, $9.9 > 3.75$. The rich has higher budget M which allows him to possess more good and service much above the poor without any harm. They can spend more goods including luxury goods to serve their want or need.

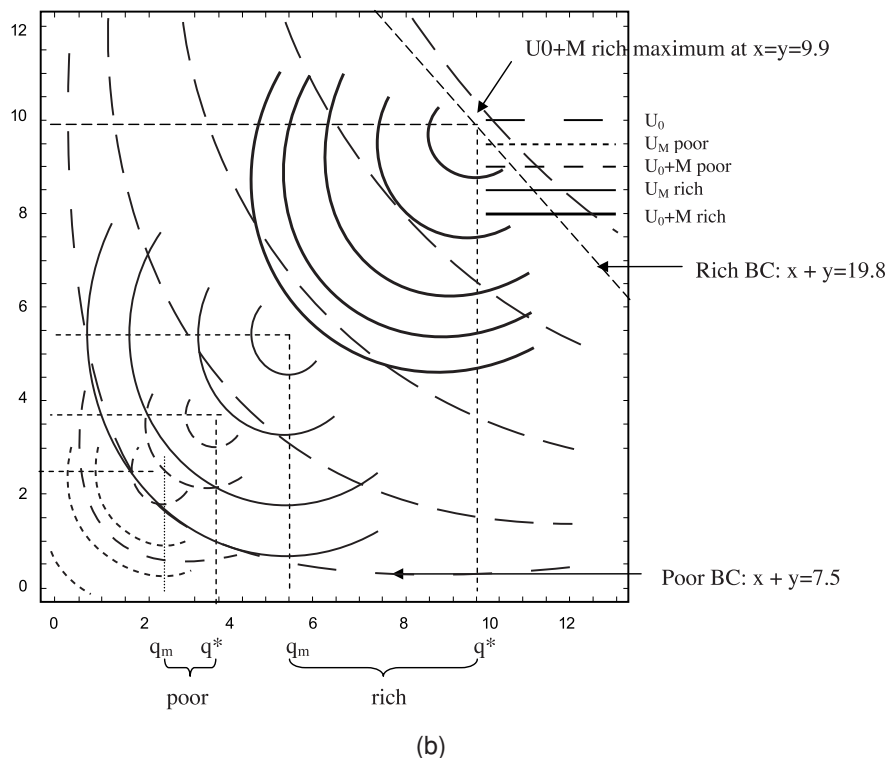
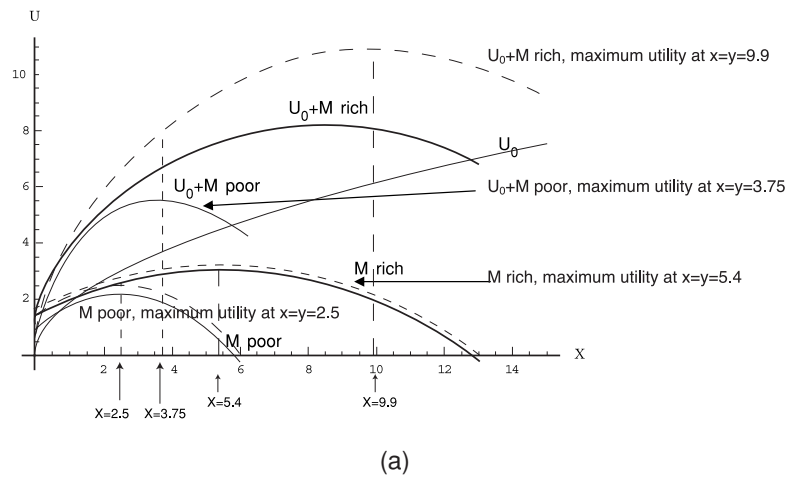

Figure 8 Numerical results for economy with mixed-income group

With the numerical exercise, there are many possible cases to satisfy the point discussed that with M into U makes situation better, even when budget is exhausted.

Possible Extension to Welfare

Numerical exercise shows that moderation improves the final bundle consumed while self-immune system helps individual avoid strong negative effects largely derived from being a more risk averse individual. When extending to welfare, social welfare function is basically the aggregate of individual utility function. If one can increase any agent's utility without decreasing anybody else's utility, social welfare should increase. Welfare maxima are always Pareto efficient (Varian 1992). When individual is better-off, aggregate sum should result in better-off result, and hence social welfare gains. Simple numerical exercise could be expanded to societal setting by summation.

Proposition: PSE improves social welfare.

Sketch of Proof:

When individual adopts PSE, we have that PSE bundle (x_1', x_2') (x_1, x_2) or PSE utility $(U_0 + M)$ is higher than the original utility (U_0) . An individual consumes at maximum moderation level q^* , but he adopts PSE, leading him to the utility which is higher than original, simply by adding moderation, and this will not hurt any others in economy. Hence, social welfare will be increased from individual who adopts the PSE even though the others in economy do not.

Given this simple model, wealth distribution has yet addressed. One may think of rich spending slightly less and given additional saving to the poor group whose income is much lower than Q_m (the case that income is very low or hence poor could not have enough to survive). Possible interesting research would be trying to empirically test the aggregate sum of improvement in which wealth distribution is introduced. That is rich consumes less to raise living standard of the poor up to Q_m . More analysis would need to explicate this thought.

Concluding Remarks

The paper has analyzed PSE and proposed a model for further debate and discussion. Taking the middle path principle as a setting following the trust, example, and mental process turns out to be a kick-off point about belief. When fixed belief has been confirmed, it will then be judged reasonable. While utility used has been satisfied with standard properties, introducing PSE would shape the way an individual thoughts. Moderation comes into play as the most important factor to adjust individual preference. Curvature of adjusted preference with moderation implies higher level of risk aversion given wealth as a variable decision, thereby calling for an immediate need of self-immune system in which risk management has been inserted. PSE ingredients are proposed to be sequential, not simultaneous—flowing from reasonableness to moderation to self-immune system. Importantly, it must start from belief—in middle-path principle!

From the theoretical point of view, a fruitful direction for further research is the incorporation of wealth distribution into PSE under the model of the mixed-income groups. That is, residual wealth from the rich under PSE could help improve quality of life of the poor who might not have enough (to survive)!

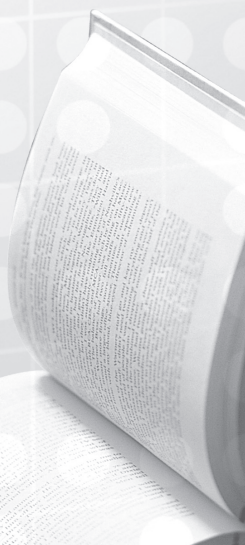
References

- Bavornsunthornchai, Ananya. 2004. The Comparison of Applying the Sufficiency Economy and Trade Economy Management Concepts in Small and Medium Enterprises. Master of Arts (Social Development) Paper. National Institute of Development Administration, Thailand.
- Bromley, Daniel W. 2006. **Sufficient Reason: Volitional Pragmatism and the Meaning of Economic Institutions**. New Jersey: Princeton University Press.
- Chairat, Siriphan, and Turongpun, Wichai. 2007. Sufficiency Economy, Types and Behavioral Choices. School of Development Economics, National Institute of Development Administration, Thailand. Mimeo.
- Jitsuchon, Somchai. 2000. **Economic Consequences of Divergence from the Sufficiency Economy Philosophy**. Bangkok: Thailand Development Research Institute (TDRI).
- Isarangkura Na Ayuthaya, Adis. 1999. The New Theory from an Economic Viewpoint. Paper presented at the 1999 TDRI Year-end Conference. 18-19 December 1999 at Ambassador City Jomtien, Chon Buri.
- Isarangkun Na Ayuthaya, Chirayu, and Pootrakool, Kobsak. 2002. Sustainable Economic Development: Through the Sufficiency Economy Philosophy. Paper for internal discussion, Crown Property Bureau and NESDB, November.b
- Kantabutra, Sooksan. 2005. Applying Sufficiency Economy Philosophy in business organizations: A case of Sa Paper Preservation House. Mimeo.
- Kusumavalee, Sombat. 2005. Applying Sufficiency Economy Philosophy in business organizations: A case of Siam Cement Group. Mimeo.
- Mubyarto and Bromley, Daniel W. 2002. **A Development Alternative for Indonesia**. Indonesia: Gadjah Mada University Press.
- Mungsawad, Prasopchoke. 2007. **Sufficiency Economy: A Contribution to Economic Management**. Final Report. National Institute of Development Administration, February 2007.
- Nuttavuthisit, Kritinee. 2005. Applying Sufficiency Economy Philosophy in business organizations: A case of Pranda Jewelry. Mimeo.
- Panthasen, Apichai, Premchuen, Sorawit. and Keitdejpunya, Pichet. 2003. **Application of the Royal thought about the Sufficiency Economy in SMEs**. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Rott, Hans. 2006. **Change, Choice and Inference: A Study of Belief Revision and nonmonotonic Reasoning (Oxford Logic Guides)**. Oxford: Oxford University Press.

- Sattrup, Sommai. 1999. Community Strength by means of Buddhist Self-sufficient Economic Development: A Case Study of Sisa Asoke Community, Kantaralak District, Sisaket Province. Master of Art (Social Development) Paper. National Institute of Development Administration.
- Susangkarn, Chalongphob. 2006. Philosophy of the Sufficiency Economy and Macroeconomic Management. Paper presented at the 2006 TDRI Year-end Conference. 9-10 December 2006 at Ambassador City Jomtien, Chon Buri.
- Thongtong, Wutthichai. 1999. Role of Tambol Administration Organization Executive Committee in the Ministry of Interior's Community Economic Self-Reliance Development Policy: Case Studies of Muang Roi Et, Pathum Rat, and Nong Phok Districts, Roi Et Province. Master of Art (Social Development) Paper. National Institute of Development Administration.
- Turongpun, Wichai. 2006. The Philosophy of Sufficiency Economy: An Alternative or A Must for the Village and Community Fund Program. Paper presented at the 2006 TDRI Year-end Conference. 9-10 December 2006 at Ambassador City Jomtien, Chon Buri.
- Varian, Hal. 1992. **Microeconomic Analysis**. NY: W.W. Norton & Company, Inc.
- Wang, Pei. 2003. The Limitation of Bayesianism. **Artificial Intelligence**, Vol.158 (1): 97-106.
- UNDP. 2007 **Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and human Development**. Bangkok, Thailand.

ปณธนาของเศรษฐกนพอเพนงกบ ยุทธศาสตรการพฒนนาและการจ้ดการ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับ การบริหารเศรษฐกิจ

ประสพโชค มั่งสวัสดิ์

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงการบริหารเศรษฐกิจของประเทศให้มีการเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพและมีเสถียรภาพโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน เพื่อให้ได้มาซึ่งการเจริญเติบโตในระยะยาวอย่างมีคุณภาพ การบริหารจัดการปัจจัยทุนสี่ประเภทอันได้แก่ ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนสังคม จึงมีความสำคัญมาก การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน ประกอบกับหลักคุณธรรมและความรู้ มาใช้ในการบริหารจัดการปัจจัยทุนทั้งสี่ จึงมีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งในด้านความมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศนั้น ภาครัฐและภาคเอกชนจำเป็นต้องนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เนื่องจากบทเรียนวิกฤติเศรษฐกิจในปี 1997-1998 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยขาดความพอประมาณ ความรู้ ความรอบครอบและคุณธรรม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งสำหรับภาครัฐที่จะกำหนดนโยบายการบริหารเศรษฐกิจภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้บรรลุความเป็นอยู่ที่ดีและมีคุณภาพของประชาชน

คำสำคัญ: ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารเศรษฐกิจ การเจริญเติบโต
อย่างมีคุณภาพ ความมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

Sufficiency Economy Philosophy and Economic Management

Prasopchoke Mongsawad

Abstract

To achieve the well-being of the people, a country needs to acquire a long-term quality growth and economic stability. The long-term quality growth requires an optimal management of four types of capital: physical capital, human capital, natural capital and social capital. The Sufficiency Economy Philosophy that emphasizes on moderation, reasonableness, immunity, together with the principles of knowledge and morality, is most suitable in managing these capitals. In case of economic stabilization, the lesson from 1997 has taught us that the lack of the Sufficiency Economy Philosophy in public policy leads Thailand into the Financial Crisis. Consequently, the adoption of the Sufficiency Economy Philosophy for the public policy is pertinent to accomplish a long-term quality growth and economic stability, leading to people's well-being.

Keywords: The Sufficiency Economy Philosophy, Long-term Quality Growth, Economic Stability

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับ การบริหารเศรษฐกิจ¹

การบริหารเศรษฐกิจนับเป็นองค์ประกอบสำคัญมากประการหนึ่ง ในการบริหารพัฒนาประเทศ บทความนี้จะน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารเศรษฐกิจของประเทศ เพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ในการบริหารเศรษฐกิจของประเทศนั้นสองหัวข้อที่เป็นหัวใจสำคัญที่ต้องคำนึงถึง ได้แก่ การบริหารเพื่อการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในระยะยาว (Long-term Economic Growth) และการบริหารจัดการเพื่อควมมีเสถียรภาพในระยะสั้น (Short-term Economic Stability) บทความนี้จะแสดงให้เห็นว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารเศรษฐกิจทั้งในด้านการเจริญเติบโต และรักษาเสถียรภาพได้อย่างไร สามารถนำพาประเทศไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ในส่วนต่อไปจะเป็นการนำเสนอองค์ความรู้ทางวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสองหัวข้อยดังกล่าว และการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารพร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการบริหารเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาว (Long-term Economic Growth)

เครื่องมือที่สำคัญทางเศรษฐกิจประการหนึ่งของประเทศกำลังพัฒนาในการเพิ่มรายได้ประชาชาติเพื่อให้ทันกับประเทศพัฒนาแล้วคือการเร่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังนั้นเราจะเห็นได้จากอดีตที่ผ่านมาว่า ประเทศกำลังพัฒนาต่างเน้นให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศให้อยู่ในระดับสูง แต่ในปัจจุบันเราได้เห็นจากงานวิจัยเชิงประจักษ์ และผลลัพธ์ที่ตามมาจากประเทศกำลังพัฒนาเหล่านี้ทำให้เราทราบว่า การเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศให้มีปริมาณสูงนั้น นำมาซึ่งปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคมต่างๆ มากมาย

การมุ่งเน้นอัตราการเจริญเติบโตสูงๆ นี้ มักจะต้องใช้ทุนที่สูง จึงนำมาซึ่งการสะสมทุนของประเทศที่มากเกินไปจนไปเบียดเบียนสวัสดิการส่วนอื่นๆ ของระบบเศรษฐกิจ อาจก่อให้เกิดการใช้จ่ายภาครัฐที่ไม่ถูกต้อง (Expenditure Misallocation) โดยไปเน้นที่อุตสาหกรรมใหญ่ที่สร้างอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศได้สูง และละเลย

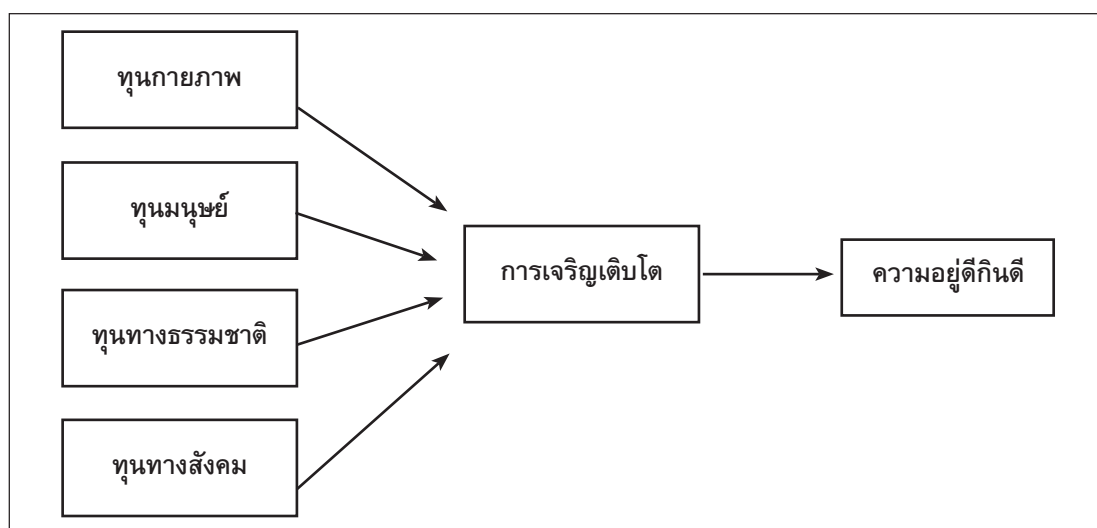
¹ บทความนี้ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสารพัฒนาบริหารศาสตร์ ปีที่ 47 ฉบับที่ 1/2550

ภาคประชาชนและสังคม ก่อให้เกิดการละเลยประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ นำมาซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้และสังคมที่สูง นอกจากนี้ประเทศเหล่านี้มักประสบปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ (Environment Degradation and Natural Resource Overexploitation) ซึ่งแน่นอนว่าผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมนี้จะส่งผลโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของประชากรภายในประเทศ และประการสุดท้ายคือปัญหาทางด้านการละเลยคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมที่ประเทศอาจเผชิญ เนื่องจากให้ความสนใจแต่ความเจริญทางด้านวัตถุนะละเลยคุณค่าทางจิตใจ ดังที่เราเห็นได้จากหลายๆ ประเทศที่ประสบปัญหาเหล่านี้

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น จึงเกิดกระแสแนวคิดใหม่ในเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยในปัจจุบันแนวคิดในเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นมีได้มุ่งเน้นเพียงเพื่อให้ได้ปริมาณหรือตัวเลขของอัตราการเติบโตที่สูง แต่เป็นการเจริญเติบโตที่มีคุณภาพ (Quality Growth) ซึ่งเป็นการเจริญเติบโตที่จะไม่สร้างและช่วยแก้ปัญหาที่มักเกิดขึ้นดังกล่าวข้างต้น

Thomas et al. (2000) ได้ให้ความหมายของคุณภาพของการเจริญเติบโต (Quality of Growth) ไว้ว่าต้องเป็นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีลักษณะและดำเนินไปพร้อมกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ได้แก่ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สม่ำเสมอ (Steady Growth) มิใช่เป็นการเจริญเติบโตที่สูงแต่เกิดขึ้นชั่วคราว แต่เป็นการเจริญเติบโตที่มั่นคงสม่ำเสมอ ถึงแม้จะมีอัตราที่ไม่สูงมากนักก็ตาม และประการสำคัญคือการเจริญเติบโตนี้ต้องช่วยให้เกิดความกินดีอยู่ดี (Well-being) ของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ต้องเป็นการเจริญเติบโตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมทั้งมุ่งรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน นอกจากนี้ยังต้องมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจที่ดี สามารถรับมือกับปัจจัยเสี่ยงจากโลกภายนอก (Global Risk) ที่เข้ามากระทบได้

จึงกล่าวได้ว่ากระแสแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรลุความอยู่ดีกินดี หรือสวัสดิการที่ดีของประชาชนในประเทศ โดยใช้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้เป็นเครื่องมือหรือหนทาง (Mean) ที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายดังกล่าว ซึ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้มีปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญ 4 ปัจจัย ได้แก่ ทุนกายภาพ (Physical Capital) ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) และทุนทางสังคม (Social Capital) รูปที่ 1 แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของปัจจัยเหล่านี้ต่อสวัสดิการของประชากรผ่านทางการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

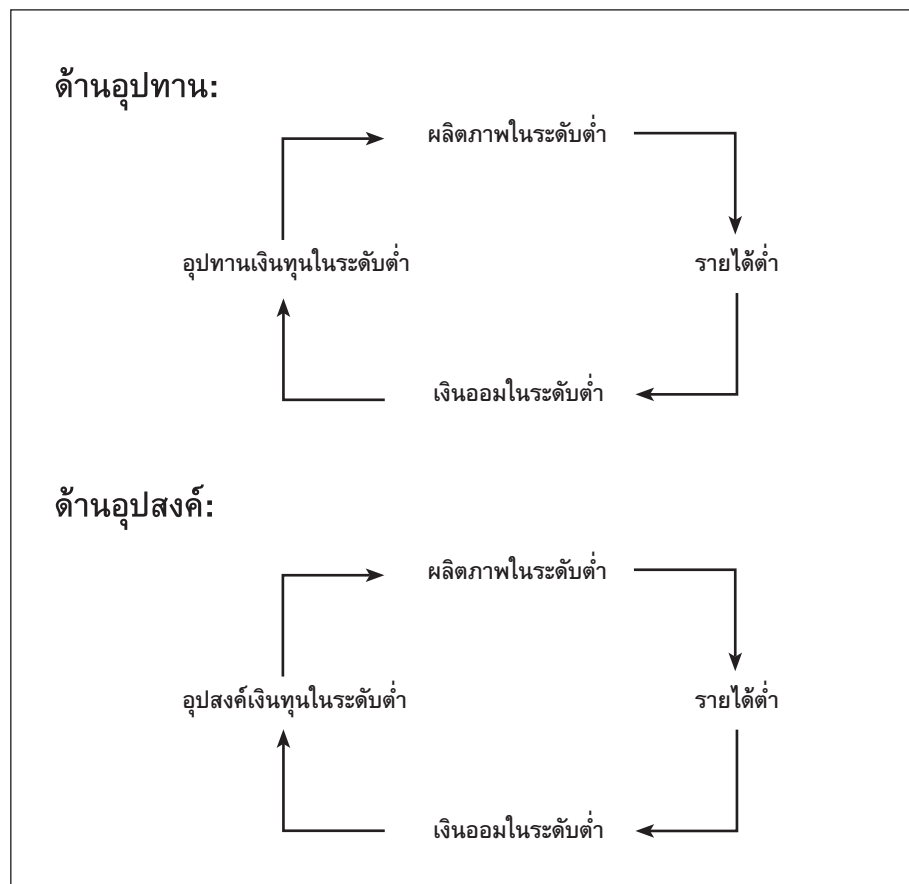

รูปที่ 1 ปัจจัยสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความกินดีอยู่ดี

ในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงองค์ความรู้และแนวคิดที่เกี่ยวข้องของและปัจจัยทุนดังกล่าวและการประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการปัจจัยทุนเหล่านี้เพื่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ

ทุนกายภาพและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ทฤษฎีการเจริญเติบโตในยุคต้นๆ ของทฤษฎีการพัฒนาเน้นและให้ความสำคัญอย่างมากต่อทุนกายภาพ ทฤษฎีการเจริญเติบโตของ Harrod และ Domar ที่เห็นว่าประเทศจะเจริญเติบโตได้ต้องอาศัย ทุนกายภาพเป็นสำคัญ และการสะสมทุนกายภาพให้เพียงพอได้นั้น ต้องการเงินออมในประเทศที่มากเพียงพอ แต่ในประเทศที่ยากจนประสบปัญหาเงินออมที่ไม่เพียงพอ และต้องอาศัยอยู่ในวงจรอุบาทว์ของความยากจน (Vicious Cycle of Poverty) ที่มีทั้งอุปสงค์และอุปทานของทุนที่ต่ำ ดังแสดงในรูปที่ 2 ทำให้ประเทศยากจนเหล่านี้ต้องพึ่งพาทุนจากต่างประเทศทั้งในรูปเงินกู้และเงินลงทุนทางตรงโดยนักเศรษฐศาสตร์พัฒนาในยุคแรกๆ เชื่อว่าการผสมผสานระหว่างเงินออมในประเทศและเงินทุนภายนอกจะผลักดันให้ประเทศมีการเจริญเติบโตที่สูงได้

รูปที่ 2 วงจรอุบาทว์ของความยากจน

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันดีจากการศึกษาของ Solow (1956) ว่าการเพิ่มทุนกายภาพเป็นเพียงการเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตในระยะสั้นเท่านั้น ส่วนในระยะยาวการเจริญเติบโตทางเทคโนโลยีจะเป็นปัจจัยหลักในการผลักดันการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ประเทศกำลังพัฒนาที่เน้นการบริหารเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อาจมีการสะสมทุนทางกายภาพมากเกินไป มีการใช้จ่ายภาครัฐอย่างไม่สมเหตุสมผลที่เน้นสนับสนุนภาคธุรกิจขนาดใหญ่ที่ก่อให้เกิดการเจริญเติบโตสูงและละเลยภาคประชาชนและสังคม ประกอบกับการมีเงินออมในประเทศที่ต่ำ ทำให้ต้องพึ่งพาเงินกู้และเงินลงทุนจากต่างประเทศที่มากเกินไป จนทำให้ขาดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจได้ ส่งผลให้ประเทศมีความเปราะบางต่อปัจจัยเสี่ยงภายนอกและอาจเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจได้ง่าย หากมีปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้จากภายนอกมากระทบ ซึ่งผลเสียที่ได้ดังกล่าวมานี้ ประเทศชาติต้องเผชิญเพียงเพื่อให้ได้มาซึ่งการเจริญเติบโตในระยะสั้นเท่านั้น นับเป็นการบริหารเศรษฐกิจที่ไม่ยั่งยืน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาใช้ได้โดยตรงในการบริหารเศรษฐกิจเพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ โดยผ่านทางทุนทางกายภาพนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการสะสมทุนผ่านการออม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเน้นอย่างมากในการให้ประชาชนดำเนินชีวิตในทางสายกลาง มีความพอประมาณ และมีภูมิคุ้มกันที่ดี

ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประชาชนจักต้องเริ่มที่การมีความสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ (Self Reliance) ซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเองได้นี้เป็นลักษณะสำคัญที่ประชาชนในประเทศยากจนส่วนใหญ่ไม่มี (El-Ghannam, 2002) การพึ่งพาตนเองได้นี้เกิดจากการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคภายใต้การทำเกษตรผสมผสาน และเมื่อผลผลิตมีมากพอจึงนำมาแปรรูปหรือทำการขาย แทนที่จะมุ่งหวังที่จะทำการเกษตรเพื่อการค้าขาย (Cash crop or Mono crop) เพียงชนิดเดียว ซึ่งมีความเสี่ยงในเรื่องความผันผวนด้านราคา ซึ่งก่อให้เกิดภาระหนี้สินที่ยากจะปลดได้ ดังนั้นหากประชาชนมีการพึ่งพาตนเองได้ สามารถค้าขายผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคได้และมีการใช้จ่ายอย่างพอประมาณ รู้จักเก็บออมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง เราจึงพบว่าประชาชนมีความสามารถสร้างเงินออมหรือมีการสร้างเงินทุนที่จะนำไปช่วยสร้างความเจริญเติบโตในท้องถิ่นได้

หลักการนี้ไม่ได้มุ่งเน้นแต่เฉพาะเกษตรกรหรือประชาชนในชนบท แต่สามารถประยุกต์ใช้กับประชาชนในตัวเมืองและองค์กรธุรกิจ หากใช้หลักการความพอประมาณในการบริหารการใช้จ่าย รู้จักเก็บออม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในอนาคต ดังนั้นปัญหาการขาดเงินทุนของประเทศกำลังพัฒนาจะทุเลาลงและความพึ่งพาเงินลงทุนจากต่างประเทศจะลดน้อยลง (โดยเฉพาะเงินกู้) ซึ่งจะช่วยรักษาเสถียรภาพทางการเงินของประเทศได้

ทุนมนุษย์และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

แนวคิดเกี่ยวกับการเจริญเติบโตได้พัฒนาจากแนวคิดที่ว่าประเทศจะมีการเจริญเติบโตในระยะยาวได้ โดยอาศัยการเจริญทางเทคโนโลยี แต่ไม่ได้มีคำอธิบายว่าประเทศจะสามารถสร้างเทคโนโลยีได้อย่างไร มาสู่แนวคิดที่ประเทศจะสามารถสร้างความเจริญเติบโตได้ด้วยตัวเองโดยผ่านทุนมนุษย์ โดยในช่วงกลางทศวรรษที่ 80 David Romer ได้เสนอผลงานวิจัยที่บ่งชี้ถึงผลกระทบเชิงบวกขององค์ความรู้ต่อระบบเศรษฐกิจ โดยการสะสมองค์ความรู้ของภาคเอกชนจะช่วยส่งเสริมองค์ความรู้โดยรวมของสาธารณะ ซึ่งจะช่วยให้ประสิทธิภาพของคนในสังคม คุณสมบัติขององค์ความรู้ที่สำคัญคือ ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่มพูน ซึ่งจะช่วยให้ประเทศมีการเจริญเติบโตในระยะยาว งานวิจัย Romer (1986) นี้เป็นงานวิจัยชิ้นแรกๆ ที่บ่งชี้ว่า ประเทศสามารถสร้างและดำรงอัตราการเจริญเติบโตในระยะยาวได้ด้วยปัจจัยภายในที่สามารถควบคุมเองได้ (Endogenous Growth)

อย่างไรก็ตาม Robert Lucas เป็นนักเศรษฐศาสตร์คนแรกที่เชื่อมโยงทุนมนุษย์กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาว Lucas (1988) ได้กล่าวว่า ทุนมนุษย์ (ซึ่งวัดได้จากทักษะการทำงาน) ในภาคเศรษฐกิจนั้นสามารถเพิ่มพูนได้โดยการเรียนรู้จากการทำงาน (Learning-by-doing) และเมื่อทุนมนุษย์เหล่านี้เพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ ก็จะส่งผลให้การสะสมทุนมนุษย์ของระบบเศรษฐกิจโดยรวมมีมากขึ้น และก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกต่อการเจริญเติบโตของประเทศ

หลังจากนั้นจึงมีงานวิจัยอีกมากที่ศึกษาถึงผลกระทบเชิงบวกของทุนมนุษย์ที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาว ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเจริญเติบโตที่ยั่งยืน และประเทศสามารถสร้างให้เกิดขึ้นเองได้ ตัวอย่างงานวิจัยที่สำคัญได้แก่ Barro (1990) Romer (1990) และ Mankiw et al. (1992)

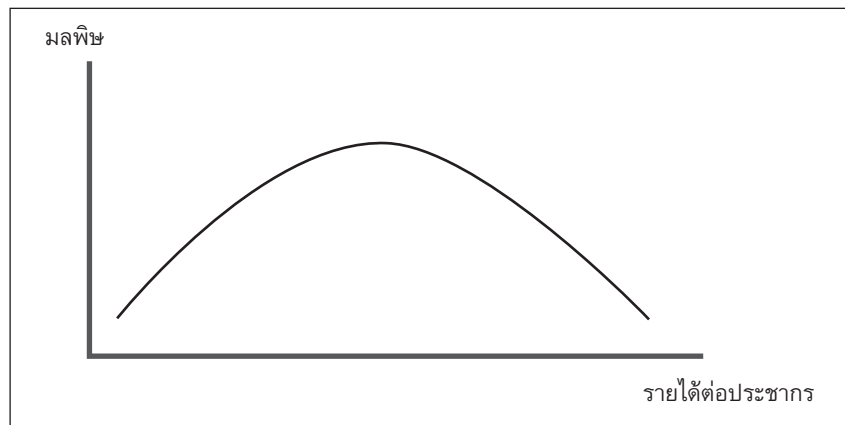
อีกด้านหนึ่งของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ การสะสมทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการเพิ่มทุนมนุษย์ ซึ่งจะส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ดังนั้นจึงมีงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่พยายามบ่งชี้ถึงผลของการศึกษาที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สองงานวิจัยที่สำคัญได้แก่ Hanushek and Kimko (2000) และ Barro (2001) ซึ่งได้แสดงถึงผลกระทบเชิงบวกของการศึกษาต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีการพิจารณาถึงผลกระทบทั้งทางด้านปริมาณและด้านคุณภาพของการศึกษา ทั้งสองงานวิจัยนี้แสดงผลที่สอดคล้องกันว่า ผลกระทบของการศึกษาเชิงคุณภาพที่มีต่อการเจริญเติบโตนั้นมีมากกว่าผลกระทบเชิงปริมาณ

จากการศึกษาต่างๆ ที่กล่าวมา จะเห็นว่าเป็นที่ยอมรับว่าทุนมนุษย์เป็นส่วนสำคัญของการเจริญเติบโตของประเทศอย่างยั่งยืนในระยะยาว การเรียนรู้จากการทำงานและการศึกษาโดยเฉพาะคุณภาพของการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มทุนมนุษย์ดังกล่าว ภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ความสำคัญกับความรู้และการศึกษา เพื่อที่จะนำมาใช้ประกอบการในพิจารณาตัดสินใจอย่างมีเหตุผล การศึกษาที่กล่าวถึงนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แต่การศึกษาในระบบ แต่รวมถึงการศึกษานอกห้องเรียน เช่นการเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษานี้เป็นการศึกษาหาความรู้ไปตลอดชีวิตซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มทักษะ ศักยภาพ ชีตความสามารถ และเป็นพื้นฐานเพื่อการเรียนรู้ต่อไป นับได้ว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยส่งเสริมการเพิ่มทุนมนุษย์ซึ่งทุนมนุษย์นี้จะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

ทุนธรรมชาติและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

อีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญมากต่อการเจริญเติบโตคือ ทุนธรรมชาติ หรือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าประเทศที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากเกินสมดุล จะส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่หมดไป ทั้งยังส่งผลร้ายต่อสิ่งแวดล้อม สร้างมลพิษซึ่งในที่สุดจะส่งผลร้ายกลับมายังประชากร

ในการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้มีงานวิจัยค้นคว้าอย่างกว้างขวาง งานวิจัยที่สำคัญและเป็นที่ถกเถียงอย่างมากรวมหนึ่งได้แก่งานวิจัยของ Grossman and Krueger (1995) ซึ่งได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปล่อยมลพิษ (ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์) และรายได้ต่อประชากร จากการศึกษาพบว่าทั้งสองมีความสัมพันธ์ในลักษณะรูปตัวยูกลับ (Inverse U-shaped) ซึ่งเส้นแสดงความสัมพันธ์นี้มีชื่อเรียกว่า “The Environmental Kuznets Curve (EKC)” ดังแสดงในรูปที่ 3 งานวิจัยได้บ่งชี้ว่า ในกลุ่มประเทศยากจนการเพิ่มมลพิษจะสอดคล้องกับการเพิ่มของรายได้ ในขณะที่ประเทศที่มีรายได้ต่อประชากรสูง การเพิ่มมลพิษจะเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามกับการเพิ่มรายได้

รูปที่ 3 The Environmental Kuznets Curve (EKC)

เส้น EKC นี้เป็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง Copeland and Taylor (2004) กล่าวว่าการศึกษาเส้น EKC อาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดที่ว่า การเจริญเติบโตนั้นเป็นสิ่งดีต่อสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหมายถึงการเพิ่มรายได้ประชากร และจะนำไปสู่สิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด Copeland และ Taylor ได้อธิบายถึงเหตุผลของความสัมพันธ์ในลักษณะตัวอุ้งเตุนี้ว่า ที่มาของการเจริญเติบโตของประเทศรวย และของประเทศยากจนนั้นไม่เหมือนกัน โดยประเทศยากจนนั้นยังอยู่ในช่วงขั้นต้นของการพัฒนา ซึ่งอาศัยทุนกายภาพและทุนธรรมชาติเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก ในขณะที่ประเทศรวยอยู่ในขั้นของการพัฒนาที่ก้าวหน้ากว่า ซึ่งมักจะมีที่มาของการเจริญเติบโตจากทุนมนุษย์ นอกจากนี้ผลกระทบจากรายได้ (Income Effect) ก็ช่วยอธิบายความสัมพันธ์นี้ได้ เนื่องจากประเทศที่ร่ำรวยเมื่อประชากรมีรายได้เพิ่มขึ้น ความเต็มใจจ่ายเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้นจะสูงขึ้น จึงทำให้เห็นความสัมพันธ์ในทางตรงกันข้ามของการปล่อยมลพิษและรายได้ประชากร

Arrow et al. (1995) ก็ได้เตือนถึงการตีความเส้น EKC เช่นกัน เนื่องจากความสัมพันธ์ที่แสดงใน EKC นั้น เป็นความสัมพันธ์ในระยะสั้น ซึ่งมีได้พิจารณาถึงมลพิษสะสม หรือทรัพยากรสะสม (เช่น ระดับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ป่าไม้ และระบบนิเวศน์) ซึ่งส่งผลกระทบในระยะยาว และ เส้น EKC ก็มีได้กล่าวถึงผลกระทบของการปล่อยมลพิษโดยรวม เนื่องจากการที่ประเทศลดการปล่อยมลพิษอย่างหนึ่งก็อาจไปเพิ่มการปล่อยมลพิษอีกอย่างหนึ่งได้ นอกจากนี้ผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจนี้ มักจะส่งผลกระทบต่อคนจนมากกว่าคนรวย Arrow et al. ยังเตือนว่าหากมีการตีความเส้น EKC ผิด อาจมีความเข้าใจผิดว่า นโยบายส่งเสริมการเปิดเสรีและการกระตุ้นเศรษฐกิจจะสามารถใช้เป็นนโยบายสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วนโยบายดังกล่าวไม่สามารถใช้ทดแทนนโยบายสิ่งแวดล้อมได้ และสถาบันต่างๆ ต้องเข้ามามีบทบาทในการสร้างแรงจูงใจในการที่จะปกป้องสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์เพื่อสวัสดิการและความเป็นอยู่ที่ดีของประชากร

โดยสรุปเส้น EKC มิได้แสดงความสัมพันธ์ที่ชัดเจนและเหตุผลเบื้องหลัง ของความสัมพันธ์ระหว่างรายได้ต่อประชากรและสิ่งแวดล้อมของประเทศ และอัตราการเจริญเติบโตที่สูงขึ้น ซึ่งช่วยทำให้รายได้ประชากรสูงขึ้นนั้น มิได้หมายความว่าประเทศจะมีสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น และนโยบายที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อให้ประชากรมีรายได้ที่สูงขึ้น มิได้ช่วยให้ประเทศมีสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น

นอกจากนี้อีกกลุ่มงานวิจัยที่ศึกษาถึงความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น Naidoo (2004) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการตัดไม้ทำลายป่าและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของ 70 ประเทศ ในช่วงปี 1960 ถึง 1999 เขาพบว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศเพิ่มขึ้นพร้อมๆ กับการทำลายป่าไม้ โดยประเทศที่มีปริมาณป่าไม้ในตอนเริ่มแรกมากจะมีอัตราการเจริญเติบโตที่ช้ากว่าประเทศที่มีปริมาณป่าไม้ในตอนเริ่มต้นน้อย และที่สำคัญคือประเทศที่มีการทำลายป่าไม้มาก จะมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงงานศึกษาชิ้นนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เพื่อบรรลุอัตราการเจริญเติบโตที่สูง ประเทศจำเป็นต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยรวมของประเทศ ซึ่ง Thomas (2001) ก็ได้บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์เชิงลบระหว่างอัตราการเจริญเติบโตและตัวชี้วัดความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม และหากนับต้นทุนของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสียไปรวมเข้าไปในอัตราการเจริญเติบโตก็พบว่า ต้นทุนเหล่านี้มีปริมาณสูง ADB (1997) ได้คำนวณต้นทุนของทรัพยากรธรรมชาติที่เสียไป (ตามความเสื่อมโทรมของคุณภาพดิน) เพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศจีน พบว่าจะทำให้อัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมลดลงถึง 5%

การศึกษาในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจดำเนินไปในทางตรงกันข้ามกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งอัตราการเจริญเติบโตที่สูงประเทศชาติต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าและมีสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง เช่น คุณภาพดินที่เสื่อมโทรมลง มลภาวะทางอากาศและน้ำ ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะลดคุณภาพชีวิตของประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจนจะได้รับผลกระทบที่รุนแรงกว่า เนื่องจากคนจนนั้นจะใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติ เนื่องจากต้องพึ่งพาธรรมชาติในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้คนจนยังมีโอกาสได้รับมลพิษต่างๆ มากกว่า และขาดทุนทรัพย์ในการป้องกันและรักษาพยาบาลหากได้รับมลพิษดังกล่าว

จะเห็นได้ว่าการได้มาซึ่งอัตราการเจริญเติบโตที่สูงนั้นกลับส่งผลให้ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งได้แก่ คนจน สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนานั้นกลับแย่ลง ดังนั้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในลักษณะนี้ย่อมมิใช่การเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพที่เน้นรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญมากในเรื่องการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติภายใต้หลักการ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน หากประชาชนในทุกภาคส่วนรวมทั้งภาครัฐและเอกชนมีเหตุผลในการใช้ทรัพยากร ก็จะตระหนักถึงผลกระทบเชิงลบที่มีต่อคุณภาพชีวิตของตนเอง หากมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากเกินไป เกิดมลภาวะและมีการทำลายสิ่งแวดล้อมและเมื่อประชาชนคำนึงถึงผลดังกล่าวก็จะรู้จักบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ นอกจากนี้ภายใต้หลักการการสร้างภูมิคุ้มกันจะทำให้ประชาชนนอกจากจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังจะช่วยกันอนุรักษ์และเพิ่มพูนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเอาไว้เพื่อใช้ต่อไป และเพื่อลูกหลานในอนาคต

อย่างไรก็ตามหากมีการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะทำให้มีการใช้อย่างระมัดระวัง พอประมาณ และช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากงานวิจัยหลายงานที่กล่าวไว้ข้างต้นทำให้เราสามารถคาดการณ์ได้ว่าการใช้ทรัพยากรที่น้อยลง ก็จะมีผลให้ประเทศมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดลงด้วย ประเทศชาติอาจมิได้มีอัตราการเจริญเติบโตที่สูง แต่ประเทศก็ยังคงดำรงทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศที่ดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยรักษาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีของคนในสังคมอย่างยั่งยืน

ทุนสังคมและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่นักเศรษฐศาสตร์ได้ให้ความสนใจมากขึ้น ได้แก่ ทุนสังคม (Social Capital) ในปี 1988 งานวิจัยของธนาคารโลกโดย Collier ได้ให้คำจำกัดความทุนสังคมว่าเป็นความเกี่ยวพันทางวัฒนธรรมและสังคมภายในหมู่คณะชุมชน เป็นบรรทัดฐาน หรือ ค่านิยมของกลุ่มคน รวมถึงเป็นระบบสถาบันที่ฝังอยู่ในสังคมด้วย ซึ่งทุนสังคมนี้ช่วยให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจ หากเป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่สร้างผลกระทบเชิงบวกภายนอก และการกระทำของหมู่คณะที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ส่วนรวม ตัวอย่างเช่น ทุนสังคมช่วยในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้อื่น ซึ่งจะช่วยลดปัญหาของผู้แสวงหาผลประโยชน์ (Free-rider) และช่วยเกื้อหนุนการกระทำเป็นหมู่คณะ ทุนสังคมช่วยในการถ่ายทอดความรู้ด้านเทคโนโลยีและการตลาด ช่วยลดปัญหาตลาดล้มเหลว (Market Failure) เนื่องจากปัญหาด้านข้อมูลที่ไม่เท่าเทียมกัน (Asymmetric Information) เป็นต้น

Collier (1998) ได้แบ่งทุนสังคมเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ทุนสังคมภาครัฐ (Government Social Capital) และทุนสังคมภาคประชาชน (Civil Social Capital) ทุนสังคมภาครัฐซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบสถาบันอย่างเป็นทางการ (Formal Institution) ของสังคม ซึ่งได้แก่ กฎหมายและระเบียบสังคม (Law and Order) และธรรมาภิบาล (Good Governance) ทุนสังคมภาคประชาชน หรือกล่าวได้ว่าเป็นระบบสถาบันอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Institution) ได้แก่ บรรทัดฐานของสังคม (Norm) ความไว้วางใจกัน (Trust) การแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน (Reciprocity) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Inter-personal Network) และความร่วมมือและการประสานงานกัน (Cooperation and Coordination)

ทุนสังคมหรือสถาบันทั้งสองประเภทนี้ มีความสัมพันธ์กันในลักษณะทั้งเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน (Complement) และทดแทนซึ่งกันและกัน (Substitute) Narayan (1999) กล่าวว่าในประเทศที่พัฒนาแล้ว ที่มีทุนสังคมภาครัฐ (สถาบันอย่างเป็นทางการ) ที่เข้มแข็ง ทุนสังคมทั้งสองประเภทจะมีความสัมพันธ์กันในลักษณะเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ในขณะที่ประเทศที่ขาดทุนสังคมภาครัฐ หรือมีระบบสถาบันอย่างเป็นทางการที่ไม่เข้มแข็ง ทุนสังคมภาคประชาชน หรือระบบสถาบันอย่างไม่เป็นทางการจะช่วยทำหน้าที่เป็นตัวแทนได้

มีการวิจัยถึงผลของทุนสังคมที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง โดยงานวิจัยส่วนใหญ่ เช่น งานวิจัยของ Dasgupta (2005) Whiteley (2000) และ Keefer and Knack (1997) ได้ให้ความสำคัญต่อลักษณะของทุนสังคมในเรื่องการไว้วางใจ (Trust) และพฤติกรรมของคนในสังคมที่คาดได้ (Predictable Behavior) ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะช่วยลดค่าดำเนินการในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Transaction Cost) ซึ่งจะช่วยกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

งานวิจัยของ Keefer and Knack (1997) ได้แสดงผลกระทบของทุนสังคมต่ออัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของ 29 ประเทศ ระหว่างปี 1981 ถึง 1990 โดยใช้ สองคุณลักษณะของทุนสังคมอัน ได้แก่ “TRUST” ซึ่งวัดความไว้วางใจกันของคนในสังคม และ “CIVIC” ซึ่งเป็นตัวแทนการเป็นคนดีของสังคม เช่น การจ่ายภาษี จากการศึกษาพบว่า ทุนสังคมทั้งสองมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่ออัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญ โดยหาก TRUST เพิ่มขึ้น 10% จะส่งผลให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น 0.8% และการเพิ่มขึ้นของ CIVIC ในระดับ 4 จุดจากหน่วยเต็ม 50 จุด จะเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจประมาณ 1% Keefer and Knack ให้เหตุผลว่า ผลกระทบของ TRUST และ CIVIC ที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นนั้นผ่านทาง Total Factor Productivity ที่จะช่วยเกื้อหนุนการเพิ่มทุนกายภาพ และการรับนวัตกรรมใหม่ๆ

สิ่งที่น่าสนใจของงานวิจัยนี้อีกประการหนึ่งคือ นักวิจัยทั้งสองพบว่าผลกระทบของทุนสังคมที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นจะมีในระดับที่สูงกว่าในประเทศยากจน เหตุผลประการหนึ่งคือ ในประเทศเหล่านี้ ระบบสถาบันอย่างเป็นทางการเช่น ระบบกฎหมาย ระบบการเงิน และสิทธิการครอบครองนั้นยังไม่เข้มแข็ง หรือขาดหายไป TRUST หรือความไว้วางใจกันของคนในสังคมจึงมีความสำคัญมากต่อการทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจ เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการเจริญเติบโต และ TRUST จึงชัดเจนกว่าในกลุ่มประเทศยากจน

นอกจากนี้ Keefer and Knack ยังพบว่าในประเทศที่มีความเชื่อใจกันในระดับต่ำ ประเทศเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการเจริญเติบโตและทุนสังคมที่อ่อนแอ และหากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่าผู้นำของประเทศเหล่านี้มักจะใช้รายได้ของประเทศไปกับการบริโภคมากกว่าการลงทุนที่สร้างผลตอบแทน (Productive Investment) เนื่องจากผู้นำประเทศไม่สามารถให้คำมั่นสัญญาแก่ผู้สนับสนุนว่าจะนำผลประโยชน์จากการลงทุนที่จะได้ในอนาคตมาให้ได้ ดังนั้นหากต้องการเสียงสนับสนุน ผู้นำต้องโอนทรัพยากรให้กับผู้สนับสนุน (ซึ่งในขณะเดียวกัน ผู้สนับสนุนก็ไม่ไว้วางใจผู้นำและไม่ต้องการรอ) เป็นเหตุให้ประเทศมีโอกาสดังกล่าวได้จากการใช้จ่ายภาครัฐ

การศึกษาของ Keefer and Knack ในการหาความสัมพันธ์เชิงปริมาณระหว่างอัตราการเจริญเติบโตและทุนสังคมให้ผลตรงกันกับ Whiteley (2000) ซึ่งใช้ข้อมูลประเทศที่จำนวนมากกว่า คือ 34 ประเทศ ในช่วงเวลาที่ยาวกว่า คือระหว่างปี 1970 ถึง 1992 โดยตัวแทนทุนสังคมที่ใช้ในการศึกษาคือ ความไว้วางใจระหว่างบุคคล (Interpersonal Trust) ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ความไว้วางใจนี้ช่วยส่งเสริมและส่งผลเชิงบวกต่ออัตราการเจริญเติบโตของประเทศอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยอีกหลายงานที่แสดงถึงผลกระทบเชิงบวกของทุนสังคมต่อการเจริญเติบโต อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมสวัสดิการสังคม งานวิจัยเหล่านี้ศึกษาทั้งในระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับชุมชน เช่น งานวิจัยของ Lye et al. (2005) Cuesta (2004) และ Falk and Kilpatrick (2000) เป็นต้น

นอกจากคุณลักษณะในด้านความไว้วางใจกันของคนในสังคม ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการเจริญเติบโตแล้ว ทุนสังคมยังช่วยในการรับและส่งต่อเทคโนโลยี นวัตกรรม ความรู้ระหว่างบริษัท และการถ่ายทอดค่านิยม วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม โดยมีงานวิจัยที่ศึกษาในเรื่องนี้ เช่น Boman et al. (2004) และ Francois and Zaboynik (2004) เป็นต้น และยังเป็นที่ยอมรับกันว่าทุนสังคมจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบสถาบันอย่างเป็นทางการ สถาบันที่เข้มแข็งเหล่านี้จะช่วยให้เกิดธรรมาภิบาล ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ

จะเห็นได้จากงานวิจัยหลายๆ งานที่ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ทุนสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งในการส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทั้งโดยการลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ลดปัญหาในการดำเนินธุรกรรม เช่น ปัญหานักแสวงหาผลประโยชน์ (Free-rider) และปัญหาข้อมูลไม่เท่าเทียม (Asymmetric Information) ทุนสังคมยังช่วยในการรับส่งข้อมูล ความรู้ ข่าวสาร เทคโนโลยี และ ค่านิยมและวัฒนธรรม อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมให้มีระบบสถาบันที่เข้มแข็ง และธรรมาภิบาล ดังนั้น ทุนสังคมจึงเป็นปัจจัยที่จำเป็นอย่างมากต่อประเทศในการสร้างความเจริญเติบโตที่มีคุณภาพ

หลักการภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หากพิจารณาให้ดีจะพบว่ามีลักษณะที่ถือได้ว่าเป็นทุนสังคมที่ผูกติดกับวิถีชีวิตของคนในสังคม ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิดธุรกรรมทางเศรษฐกิจ โดยหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เห็นได้ชัดเจนที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดธุรกรรมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ หลักคุณธรรม ยกตัวอย่างเช่น ความซื่อสัตย์

ความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น หากคนในสังคมมีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น หากคนในสังคมมีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น หากคนในสังคมมีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น

ความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น หากคนในสังคมมีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น หากคนในสังคมมีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น

ความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น หากคนในสังคมมีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น หากคนในสังคมมีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น

นอกจากนี้หากประชาชนยึดมั่นในหลักคุณธรรม เช่น มีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น หากคนในสังคมมีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น หากคนในสังคมมีความเชื่อที่นับได้ว่าก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลายงานข้างต้น

Rodrik ยังกล่าวว่า การให้ได้มาซึ่งสถาบันดังกล่าวนี้ วิธีการ Local-knowledge Approach จะเป็นวิธีการที่ดีเข้าถึงข้อมูลในระดับท้องถิ่น ซึ่งวิธีการนี้จะต้องใช้การมีส่วนร่วมของประชากรในท้องถิ่นในการเก็บรวบรวมความรู้ ข้อมูลต่างๆ มาใช้เพื่อการสร้างระบบสถาบันที่เหมาะสมแก่ประเทศของตนแทนที่จะเป็น การใช้วิธีการแบบบนลงล่าง หรือ Blueprint Approach ซึ่งเป็นการใช้แบบแผนสำเร็จรูปที่จะต้องพึ่งพาผู้แนะนำจากองค์กรระหว่างประเทศ

ดังนั้นหากประชาชนในประเทศยึดหลักคุณธรรม ก็จะทำให้การสร้างระบบสถาบันอย่างเป็นทางการดังกล่าวเป็นไปอย่างเข้มแข็ง มีธรรมาภิบาล ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ประเทศมีการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ

นโยบายภาครัฐที่สนับสนุนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ

จากที่กล่าวมาข้างต้น ปัจจัยทุนทั้ง 4 ประเภท : ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนสังคม มีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ และหากมีการบริหารจัดการที่ไม่เหมาะสม ผลที่ได้ก็อาจสร้างปัญหาต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กับอัตราการเจริญเติบโตนั้น

ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นในหลักการมีเหตุผล มีความพอประมาณและมีภูมิคุ้มกัน ประกอบกับการใช้ความรู้หรือประสบการณ์มาพิจารณาประกอบอย่างละเอียดรอบคอบพร้อมทั้งการมีคุณธรรม หรือธรรมาภิบาลในองค์กรของรัฐ หากรัฐมีการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการปัจจัยทุนต่างๆ เหล่านี้ ก็จะช่วยทำให้การบริหารจัดการอย่างเหมาะสม เพื่อให้ได้มาซึ่งการเจริญเติบโตที่มีคุณภาพ และนำมาซึ่งสวัสดิการสังคมและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชากรในประเทศ ดังนั้นเพื่อให้มีการเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ รัฐบาลควรใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการกำหนดนโยบายดังต่อไปนี้

นโยบายด้านทุนกายภาพ

ปัญหาหลักที่เกี่ยวข้องกับทุนกายภาพของประเทศกำลังพัฒนา คือ ปัญหาการขาดเงินทุนหรือการมีเงินออมไม่เพียงพอ ปัญหาการขาดทางเลือกในการลงทุนของเงินออม และปัญหาระบบสถาบันการเงินที่ขาดประสิทธิภาพ ดังนั้นภาครัฐควรดำเนินนโยบายต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่น

- ส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การออมครัวเรือนในทุกระดับรายได้
- สร้างระบบสถาบันการเงินท้องถิ่น เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน
- พัฒนาตลาดทุนและตลาดเงิน เพื่อให้ประชาชนทุกระดับรายได้สามารถเข้าถึง
- มีสถาบันที่ควบคุมดูแลสถาบันการเงินที่มีจริยธรรม เข้มแข็ง และเป็นอิสระ

นโยบายด้านทุนมนุษย์

เนื่องจากทุนมนุษย์ช่วยทำให้เกิดการเจริญเติบโตในระยะยาวอย่างยั่งยืนและเป็นทุนพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมการบริหารจัดการทุนในด้านอื่นๆ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการสะสมทุนมนุษย์ให้มาก นโยบายภาครัฐจึงจำเป็นต้องเน้นในการพัฒนาและปรับปรุงระบบการศึกษา เช่น

- กำหนดให้มีการศึกษาภาคบังคับอย่างน้อย 12 ปี โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย
- กำหนดและควบคุมคุณภาพของสถาบันการศึกษาให้มีมาตรฐานเทียบเท่ากันทั่วประเทศ
- ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรด้านการศึกษาให้เพียงพอ
- สร้างแหล่งเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาแก่ผู้ยากจนให้เพียงพอ
- จัดสรรงบประมาณให้เพียงพอในการให้ทุนการศึกษาในระดับอุดมศึกษาขึ้นไปแก่ผู้เรียนดี
- กำหนดนโยบายป้องกันสมองไหลทั้งในระดับประเทศ และท้องถิ่น
- ส่งเสริมระบบการศึกษานอกห้องเรียน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และปราชญ์ท้องถิ่น
- สร้างห้องสมุดชุมชนเพื่อเก็บรักษาภูมิปัญญาชาวบ้าน

นโยบายด้านทุนธรรมชาติ

เป้าหมายสำคัญคือความสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป ทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อแลกเปลี่ยนอัตราการเจริญเติบโตที่สูง ดังนั้นภาครัฐจึงควรกำหนดนโยบายดังนี้

- สร้างองค์กรกลางในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เข้มแข็งและมีจริยธรรม
- กำหนดแรงจูงใจในด้านภาษีแก่ภาคธุรกิจในการรักษาสิ่งแวดล้อม
- กำหนด Pollution Tax

- กำหนดบทลงโทษที่รุนแรงและเด็ดขาดต่อผู้กระทำความผิดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- สร้างตลาดกลางในการแลกเปลี่ยน Pollution Credit
- ปลุกฝังจิตสำนึกให้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

นโยบายด้านทุนสังคม

ทุนสังคมช่วยส่งเสริมให้เกิดธุรกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นโยบายภาครัฐที่จะเพิ่มทุนสังคมมีดังนี้

- ปลุกฝังหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชนโดยมุ่งเน้นให้เป็นค่านิยมประจำชาติ
- บรรจุหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้อยู่ในหลักสูตรการศึกษา
- สร้างสถาบันพัฒนาความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง
- พัฒนาศูนย์เศรษฐกิจพอเพียงประจำท้องถิ่น เช่น วัดและโรงเรียน

การรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

นอกเหนือจากการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ ยั่งยืนในระยะยาวแล้ว สิ่งที่สำคัญไม่ได้ในการบริหารเศรษฐกิจ คือ การรักษาเสถียรภาพของเศรษฐกิจ เพื่อจัดการกับความผันผวนในระยะสั้นที่อาจเกิดจากปัจจัยภายนอกที่มากกระทบ ประเทศกำลังพัฒนาหลายๆ ประเทศมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันที่มีความเปราะบางต่อปัจจัยภายนอกและมีโอกาสประสบวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจได้ง่าย ตัวอย่างวิกฤตเศรษฐกิจที่ผ่านมาเช่น ประเทศ Mexico ในปี 1994-95 Asian Crisis ในปี 1997-98 และ Brazil และ Russia ในปี 1998 เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนาเหล่านี้มีการพึ่งพาเงินทุนจากต่างประเทศสูง การไหลเข้าออกของเงินทุนระยะสั้นอย่างรวดเร็วจะส่งผลเสียต่อระบบการเงิน ประกอบกับประเทศกำลังพัฒนาเหล่านี้ มีมาตรการควบคุมดูแลที่ยังไม่พัฒนาและครอบคลุมดีพอ รวมถึงลักษณะของความไม่มีวินัยทางการคลังที่ภาครัฐมีการใช้จ่ายเกินตัว ซึ่งลักษณะต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้ประเทศประสบวิกฤตเศรษฐกิจได้โดยง่าย

สำหรับประเทศไทยซึ่งประสบวิกฤตการณ์ทางการเงินเมื่อปี 1997-1998 มีสาเหตุจากการเปิดเสรีทางการเงิน ได้แก่ การเปิดธุรกิจวิเทศธนกิจ ที่อนุญาตให้ธุรกิจภายในประเทศสามารถกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนภายนอกประเทศได้อย่างเสรี ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าภายในประเทศ จึงมีการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนภายนอกในปริมาณสูง โดยเฉพาะเงินกู้ระยะสั้นเนื่องจากปัจจัยอัตราดอกเบี้ยระยะสั้นอยู่ในระดับต่ำกว่าอัตราดอกเบี้ยระยะยาว นอกจากนี้เนื่องจากการเปิดเสรีทางการเงิน ไม่มีการจำกัดปริมาณและประเภทของเงินทุนที่ไหลเข้าออกประเทศ จึงมีการไหลเข้าของเงินทุนเพื่อเก็งกำไรในระยะสั้นเข้าสู่ตลาดทุนในปริมาณสูง

ในขณะที่ประเทศมีการเปิดเสรีทางการเงิน แต่กลับผูกอัตราแลกเปลี่ยนไว้กับตะกร้าเงิน พร้อมทั้งเงินทุนที่ไหลเข้าประเทศมิได้ถูกใช้ไปเพื่อการลงทุนที่ให้ผลผลิต (Productive Investment) แต่เป็นไปเพื่อการเก็งกำไรในตลาดทุนและตลาดอสังหาริมทรัพย์ จึงส่งผลให้ราคาสินทรัพย์สูงเกินความเป็นจริง ประเทศในขณะนั้นมีเงินทุนสำรองเงินตราต่างประเทศไม่เพียงพอที่จะชำระหนี้ ดังนั้นเมื่อเกิดการโจมตีค่าเงิน (Speculative Attack) ประกอบกับเกิดความไม่มั่นใจในเสถียรภาพทางการเงินของนักลงทุน จึงเกิดการไหลออกของเงินทุนอย่างรวดเร็วและเป็นไปในรูปแบบพฤติกรรมหมู่ (Herd Behavior) ส่งผลให้เกิดการลดมูลค่าของสินทรัพย์ การลดค่าเงินและวิกฤตการณ์ทางการเงินในที่สุด

จากสาเหตุของการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจที่กล่าวมาจะพบว่าทั้งภาครัฐและภาคเอกชนขาดการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ภาครัฐมีการเปิดเสรีทางการเงินโดยขาดความรู้ ความรอบคอบ และเพิ่มความเสี่ยงโดยไม่มีการจัดการความเสี่ยงที่ดีพอ พร้อมทั้งการกู้ยืมเงินอย่างไม่พอประมาณ ไม่สมเหตุสมผลและปัญหา Moral Hazard ในการปล่อยกู้ของสถาบันการเงิน ถือว่าเป็นการขาดหลักคุณธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

วิกฤตการณ์ทางการเงินที่เกิดขึ้นนี้มิได้บ่งบอกว่าการเปิดเสรีทางการเงินเป็นสิ่งที่เลวร้ายและเราไม่ควรเปิดเสรี เนื่องจากการเปิดเสรีทางการเงินถือว่ามิใช่ประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจ และการเจริญเติบโตของประเทศ เพียงแต่ต้องทำอย่างรอบคอบ มีกฎระเบียบที่เข้มแข็งรองรับ มีระบบสถาบันที่ควบคุมดูแลทั้งคุณภาพและปริมาณของเงินทุนอย่างใกล้ชิด (มาตรการที่ควบคุมดูแลที่นิยมใช้ เช่น การเก็บภาษีเงินทุนระยะสั้น และการสำรองเงินทุนส่วนเพิ่มที่เกี่ยวข้องกับความเสี่ยง) พร้อมทั้งมีความเตรียมพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันการเงินในประเทศ

เพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศมาตรการต่างๆ ที่กล่าวข้างต้นควรมีความพร้อมและมีการดำเนินการใช้ก่อนที่จะมีการเปิดเสรี พร้อมๆ กับการรักษาอัตราเงินเฟ้อให้อยู่ในระดับต่ำ รักษาสมดุลของบัญชีเดินสะพัด และมีเงินทุนสำรองเงินตราต่างประเทศอย่างพอเพียง ในการรักษาอัตราเงินเฟ้อให้อยู่ในระดับต่ำนั้น ธนาคารแห่งประเทศไทย (2542) กล่าวว่าการใช้นโยบายการเงิน Inflation Targeting ถือเป็นการใช้หลักความพอประมาณในการบริหารจัดการการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นการเติบโตที่ไม่สร้างแรงกดดันต่อภาวะเงินเฟ้อ และเป็นการยอมสูญเสียการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจบางส่วนในระยะสั้นเพื่อการเจริญเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาวที่สอดคล้องกับความพร้อมของประเทศ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ เงินออม โครงสร้างพื้นฐาน และความสามารถในการปรับตัวของภาคการผลิต (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2542:1) นอกจากนั้นนโยบายการเงิน Inflation Targeting ยังถือว่าเป็นระบบภูมิคุ้มกันต่อปัจจัยภายนอก ธนาคารแห่งประเทศไทยกล่าวว่า อัตราเงินเฟ้อถือเป็นต้นทุนอย่างหนึ่งของสินค้าส่งออกซึ่งอัตราเงินเฟ้อ ที่ต่ำนั้นช่วยในเรื่องความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และอัตราเงินเฟ้อที่ต่ำยังช่วยในเรื่องการรักษาเสถียรภาพค่าเงินบาทด้วย

นอกจากนโยบายการเงินที่ใช้เพื่อช่วยรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศแล้ว ความมีวินัยทางการคลังก็มีความสำคัญมากเช่นกัน ภาครัฐจำเป็นต้องมีเหตุผลและความพอประมาณ ในการใช้งบประมาณแผ่นดิน ต้องไม่ใช้จ่ายเงินเกินตัว นอกจากนี้ภาครัฐมักมีการใช้ระบบการคลังนอกงบประมาณ (Quasi-fiscal Policy or Off-balance Fiscal Transaction) เพื่อช่วยในการจัดการความผันผวนหรือวัฏจักรเศรษฐกิจ (Counter Cyclical) อย่างไรก็ตามการใช้เงินนอกงบประมาณนี้จำเป็นต้องมีความโปร่งใส และตรวจสอบได้ เพื่อป้องกันการใช้จ่ายเงินของรัฐบาลอย่างไม่มีเหตุผลและปัญหาคอรัปชั่น

นอกจากนี้จากวิกฤตเศรษฐกิจในปี 1997-1998 ที่ผ่านมา ปัญหาหนึ่งของภาครัฐที่ต้องการสนับสนุนภาคธุรกิจให้มีเงินทุนเพื่อนสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ คือ การรับประกันเงินกู้โดยนัย (Implied Guaranteed Loan) ให้กับภาคธุรกิจ ซึ่งการรับประกันเงินกู้โดยนัยนี้ถือเป็นการเพิ่มภาระหนี้สินที่ผูกพันในอนาคต (Contingent Liability) ให้กับภาครัฐ นับเป็นการส่งถ่ายความเสี่ยงและเพิ่มภาระให้กับสาธารณะในกรณีที่ธุรกิจล้มเหลวไม่อาจคืนเงินกู้ได้ และยังทำให้ภาคเอกชนขาดวินัยในการทำธุรกิจ ขาดความรับผิดชอบ และละเลยที่จะประกอบธุรกิจอย่างรอบคอบ ซึ่งภาระหนี้สินที่ผูกพันในอนาคตนี้ สามารถสร้างปัญหาการคลังให้แก่รัฐบาล ซึ่งหมายถึงภาษีที่เพิ่มขึ้นที่ประชาชนจะต้องแบกรับภาระ ดังนั้นภาครัฐจะต้องใช้วิจญาณมีเหตุผล พิจารณาถึงธุรกิจที่จะรับประกัน พร้อมทั้งตรวจสอบภาระหนี้สินอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้อยู่ในระดับพอประมาณที่สามารถรับผิดชอบได้

บทสรุป

ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การมีภูมิคุ้มกัน ประกอบกับหลักคุณธรรม และความรู้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารเศรษฐกิจได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในการบริหารเศรษฐกิจนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อสวัสดิการสังคมและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายนี้ประเทศชาติจึงต้องอาศัยการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพที่ยั่งยืน และมีความ มีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาวต้องใช้ปัจจัยทุนที่สำคัญสี่ประการ ได้แก่ ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนสังคม ในการบริหารจัดการปัจจัยทุนเหล่านี้เพื่อให้ได้มาซึ่งการเจริญเติบโต อย่างมีคุณภาพนั้น นโยบายภาครัฐภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องและเหมาะสม เป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยังมีความสำคัญและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ กับการบริหารจัดการเพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในระยะสั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- ธนาคารแห่งประเทศไทย. 2542. กรอบนโยบายการเงิน Inflation Targeting กับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” 18-19 ธันวาคม 2542. ชลบุรี: โรงแรมแอมบาสเดอร์ซิตี้: 1-20
- อภิชาติ พันธเสน และคณะ. 2549. สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ADB. 1997. **Emerging Asia: Changes and Challenges**. Manila.
- Arrow, Kenneth., et al. 1995. Economic Growth, Carrying Capacity, and the Environment. **Science** 268 (April): 520-521.
- Barro, Robert. 1991. Economic Growth in a Cross Section of Countries. **Quarterly Journal of Economics** 106: 407-443.
- . 2001. Human Capital and Growth. **The American Economic Review** 91 (May): 12-17.
- Bezdek, Vlademir., Kamil, Dybczak., and Krejdl, Ales. 2003. **Czech Fiscal Policy: Introductory Analysis**. The Working Paper Series of the Czech National Bank. Available URL: <http://www.cnb.cz>.
- Collier, Paul. 1998. Social Capital and Poverty. Social Capital Initiative Working Paper 4, The World Bank.
- Copeland, Brian. and Taylor, Scott. 2004. Trade, Growth, and the Environment. **Journal of Economic Literature** XLII (March): 7-77.
- Cuesta, Jose. 2004. From Economist to Culturalist Development Theories: How Strong is the Relation between Cultural Aspects and Economic Development? **The European Journal of Development Research** 16. (Winter): 868-891.
- Dasgupta, Partha. 2005. Economics of Social Capital. **The Economic Record** 81 (August): 2-21.
- Helpman, Elhanan. 2004. **The Mystery of Economic Growth**. London: the Belknap Press of Harvard University Press.
- El-Ghannan, Ashraf. 2002. The Determinants of Social Well-being, Economic Development, and Development Index in the Third World Countries. **Perspectives on Global Development and Technology** 1: 51-69.
- Falk, Ian. and Kilpatrick, Sue. 2000. What is Social Capital? A Study of Interaction in a Rural Community. **Sociologia Ruralis** 40 (January): 87-110.
- Francois, Patrik., and Zabochnik, Jan. 2004. Trust, Social Capital and Economic Development. Mimeo. January.

- Frank, Kenneth A., Zhao, Yong., and Borman, Kathryn. 2004. Social Capital and the Diffusion of Innovations within Organization: The Case of Computer Technology in Schools. **Sociology in Education** 77 (April): 148-171.
- Grossman, Gene. and Krueger, Alan. 1995. Economic Growth and Environment. **Quarterly Journal of Economic** 110: 353-377.
- Hanushek, Eric. and Kimko, Dennis. 2000. Schooling, Labor-Force Quality, and the Growth of the Nations. **The American Economic Review** 90 (December): 1184-1208.
- Iyer, Sriya., Kitson, Micheal., and Toh, Bernard. 2005. Social Capital, Economic Growth and Regional Development. **Regional Studies** 39.8. (November): 1015-1040.
- Knack, Stephen. and Keefer, Philip. 1997. Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. **Quarterly Journal of Economics** 111: 1251-1288.
- Lucas, Robert. 1988. On the Mechanics of Economic Development. **Journal of Monetary Economics** 22: 3-42.
- Mankiw, Gregory., Romer, David., and Weil, David. 1991. A Contribution to the Empirics of Economic Growth. **Quarterly Journal of Economics** 107: 407-438.
- Naidoo, Robin. 2004. Economic Growth and Liquidation of Natural Capital: The Case of Forest Clearance. **Land Economics** 80. (May): 194-208.
- Narayan, Deepa. 1999. **Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty**. Poverty Group, The World Bank.
- Rodrik, Dani. 1999. **Institution for High-Quality Growth: What They are and How to Acquire Them**. Draft Paper prepared for the International Monetary Fund Conference on Second-Generation Reforms. Washington, DC. November 8-9.
- Romer, Paul. 1986. Increasing Returns and Long-Run Growth. **Journal of Political Economy** 94: 1002-1037.
- Solow, Robert. 1956. A Contribution to the Theory of Economic Growth. **Quarterly Journal of Economics** 70: 65-94.
- Thomas, Vinod., et al. 2000. **The Quality of Growth**, Oxford University Press, New York.
- . 2001. Revisiting the Challenge of Development in G. Meier and J. Stiglitz (eds.). **Frontiers of Development Economics**. The World Bank and Oxford University Press: 149-177.
- UNDP. 2007. **Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and Human Development**. Bangkok.
- Whiteley, P. 2000. Economic Growth and Social Capital. **Political Studies** 48. 443-466.

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาชุมชน

วิชัย รูปขำดี

บทคัดย่อ

ข้อเขียนเรื่องนี้มุ่งอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาชุมชน รวมถึงการประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับงานด้านการพัฒนาชุมชน ในการนี้ได้นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับสถานภาพทางวิชาการของเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาชุมชน และกรณีศึกษาการประเมินผลศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน

ในเรื่องสถานภาพขององค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงทฤษฎีพัฒนา จำเป็นต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบ 5 ประการของทฤษฎีได้แก่ 1) ฐานคติ 2) หน่วยวิเคราะห์ 3) ระดับการไตร่ตรอง 4) อุดมการณ์ และ 5) ความเป็นจริงทางสังคมในกรณีที่น่าเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้วิเคราะห์กับงานการพัฒนาชุมชน หน่วยวิเคราะห์ในเรื่องนี้ย่อมได้แก่ หน่วยวิเคราะห์ระดับชุมชน และการกำหนดยุทธศาสตร์ของการพัฒนาชุมชนต่างๆ ในฐานะที่เป็นหน่วยวิเคราะห์ก็หนีไม่พ้นการวิเคราะห์เชิงศักยภาพของชุมชน ในกรณีนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงได้ดีขึ้น จึงควรอธิบายถึงเป้าหมายการพัฒนาเสียก่อน แล้วจึงอธิบายถึงกระบวนการพัฒนาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว

ในการทำความเข้าใจเรื่องการพัฒนาชุมชนก็เช่นกัน จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์สาระสำคัญที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกาภิวัตน์ แนวคิดด้านการพัฒนาสังคม และอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งส่งผลให้เกิดความสำเร็จหรือล้มเหลวในการพัฒนาชุมชน ปัจจุบันนี้เป็นเรื่องยากที่จะค้นหาชุมชนที่มีความเป็นชุมชนตามค่านิยม ซึ่งกำหนดไว้ค่อนข้างเคร่งครัด และสาเหตุทั้งหลายก็มีที่มาจากเรื่องระบบค่านิยมของมนุษย์เป็นสำคัญ กล่าวคือ การพัฒนาในช่วง 50 ปี ที่ผ่านมามีได้เน้นการพัฒนาเชิงการผลิตและการบริโภคขนาดใหญ่ มีใช้การพัฒนาแบบเน้นโครงสร้างพื้นฐานเชิงสถาบัน เช่น ทัศนคติ ค่านิยมที่มีคุณค่า และภูมิปัญญาของสังคม เป็นต้น ตลอดจนมิใช่การพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นท้องถิ่น และมุ่งบรรลุเป้าหมายเชิงการเชิดชูศักดิ์ศรีของชาวชุมชน บทสรุปจึงไปถึงจุดที่ว่าโลกาภิวัตน์นั้นได้ครอบงำความเป็นท้องถิ่นเกือบทั้งหมดไปแล้ว และค่านิยมของมนุษย์ได้เปลี่ยนจาก “ค่านิยมฐานชุมชน” ไปเป็น “ค่านิยมฐานปัจเจกบุคคล” ทั้งนี้โดยผ่านกระบวนการทางสังคมนั่นเอง ซึ่งมี 3 เรื่องต่อไปนี้เป็นองค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) การเกิดผลทางวัฒนธรรม 2) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และ 3) การกล่อมเกลாதงสังคม

จากการเปลี่ยนค่านิยมของมนุษย์ดังกล่าวข้างต้นนี้เอง ทำให้ต้องนำเรื่อง “ชุมชนเข้มแข็ง” และ “ความเป็นปึกแผ่นของสังคม” มาพิจารณาอย่างจริงจัง การพัฒนาชุมชนในแนวคิดแบบใหม่เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต จึงจำเป็นต้องยอมรับรูปแบบใหม่ของระบบคิด ความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ใหม่ ซึ่งเปลี่ยนแปลงทั้งทิศทางและวิธีการกระทำจากการทำลายชุมชนมาเป็นสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน (ซึ่งมีการบูรณาการทั้งเรื่อง ครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน) ในด้านการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมของชุมชนก็จะเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน ดังนั้นการเรียนรู้จึงไม่ควรเน้นเฉพาะทักษะการปฏิบัติ แต่ควรเรียนรู้ให้ได้ว่าจะสามารถสร้างจิตสำนึกใหม่ให้เกิดขึ้นได้อย่างไร

ในความเป็นจริงแล้ว การพัฒนาชุมชนในช่วง 15 ปี ที่ผ่านมามีได้เน้นย้ำเกี่ยวกับ “ประชาคม” และ “ชุมชนเข้มแข็ง” ซึ่งปรากฏอยู่ในทั้งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และนโยบายของรัฐบาลปัจจุบัน ได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาผนวกไว้ในยุทธศาสตร์เรื่อง “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” โดยใช้หลัก 8 ประการ คือ 1) ไม่ทอดทิ้งกัน 2) เศรษฐกิจพอเพียง 3) ใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และยั่งยืน 4) เคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งความเป็นคน 5) ความเป็นธรรมทางสังคม 6) สันติภาพ 7) พัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น และ 8) ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและประชาคม

ข้อเสนออีกส่วนหนึ่งก็คือ ชุดตัวชี้วัดที่ใช้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนในส่วนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากยุทธศาสตร์การจัดการพัฒนาชุมชนแล้ว ข้อเสนอแนะยังนำเสนอผลงานวิจัยเรื่อง “การประเมินผลศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน” ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ในเรื่องต่อไปนี้ คือ 1) มีกรอบทางวิชาการสำหรับโครงการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง 2) มีชุดตัวชี้วัดการประเมินผลซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ได้กับโครงการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงอื่นๆ และ 3) มีข้อเสนอแนะซึ่งได้จากผลลัพธ์ของโครงการวิจัยที่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติในงานพัฒนาชุมชนต่อไปได้

Sufficiency Economy Philosophy and Community Development

Vichai Rupkumdee

Abstract

This paper aims to explain some dimensions of relationship between Sufficiency Economy Philosophy and community development and to apply Sufficiency Economy concepts to community development works. In doing so, it proposes discussion about academic status of Sufficiency Economy, community development and a case study of Evaluation on Sufficiency Economy Community Learning Centers.

In regards to the academic status of Sufficiency Economy as a development theory, five theoretical components must be identified, namely 1) assumption 2) unit of analysis 3) level of postulation 4) ideology and 5) social reality. If Sufficiency Economy is applied to community development works, it is sure that the unit of analysis is a community level and potentials of community will be analyzed for strategy identification. In this case, discussion on community developmental goals should be undertaken before explanation on Sufficiency Economy components and conditions as a community developmental process.

To understand community development, many essential concepts should be analyzed. Globalization, social development concept and social change influence made some weakness of community development. At present it is very difficult to find out the existing community with a strong meaning. Causes of change are human values system. Development over the past 50 years has been the development of mass consumption and mass production, not the development of institutional infrastructures and not the development of community as local contribution having respect for self. The conclusion is that globalization has been dominated localization and human value shift from “community-based values” to “individual-based values” through social process, namely, 1) acculturation 2) cultural reproduction and 3) socialization.

According to the shift of human value mentioned before, strengthening community and social cohesiveness were addressed. New community development concept for sustainable future must adopt a new manner of thinking. There is a need for new consciousness which change its direction and action from destruction to support the strengthening of community (integration of family, community and culture). The learning environment will change. And learning should not focus on technical skill, but should be a learning that will create new consciousness.

In a very real sense, community development over the past 15 years has been emphasized on civil society and strengthening community which was appeared both in the national development plans and government policies. At present, the government has new strategies which combine Sufficiency Economy concept into the Social Peaceful Co-existence policy by using 8 principles namely, 1) Not neglect community members 2) Sufficiency Economy 3) Resource utilization with justice and sustainability 4) Human dignity and worth 5) Social justice 6) Peaceful 7) Spiritual development and 8) Strengthening local community and civil society.

The paper also proposes a set of indicators using for evaluation of strengthening community in accordance with Sufficiency Economy. Beside the strategies for community development management, the paper presents a research results under the research title “An Evaluation on Sufficiency Economy Community Learning Centers”. Benefits from this research results are 1) It has a technical framework for Sufficiency Economy project 2) A set of evaluation indicators which can be applied for other Sufficiency Economy projects and 3) Some recommendations derived from outcomes of the research project will be used for implementation of community development as well.

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาชุมชน

ความนำ

ภายใต้หัวข้อเรื่องข้างบนนี้มีความจำเป็นที่ต้องทำความเข้าใจให้ตรงกันก่อนว่า ข้อเขียนนี้มีข้อจำกัดหรือขอบเขตอย่างน้อยสองประการ คือ ประการแรก มีฐานคิดว่าผู้อ่านมีพื้นฐานความเข้าใจเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาแล้วอย่างละเอียดและถูกต้อง จึงไม่กล่าวถึงเนื้อหาสาระของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซ้ำในรายละเอียดอีก ดังนั้นจะเน้นทำความเข้าใจในสาระที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนเป็นสำคัญ โดยจะชี้ให้เห็นว่าระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาชุมชนนั้นสัมพันธ์กันอย่างไร จะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์กับการพัฒนาในระดับชุมชนได้อย่างไร ประการที่สอง ข้อเขียนนี้มุ่งเน้นในกรอบยุทธศาสตร์การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้กับการพัฒนาชุมชน แต่เนื่องจากการพัฒนาชุมชนมีขอบเขตกว้างขวาง มีปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องหลากหลาย การประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จึงขึ้นกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาสังคม และแนวการปฏิบัติในงานการพัฒนาชุมชน ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและนโยบายของรัฐบาล แต่ละช่วงเวลาอีกด้วย อย่างไรก็ตามก็เชื่อว่าสาระสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถค้นคว้าได้ทั่วไป ส่วนเรื่องชุมชนและการพัฒนาชุมชนนั้นแม้มีแนวคิดในยุคหลังๆ เปลี่ยนแปลงและขยายขอบข่ายออกไปมาก แต่ก็มีการกล่าวถึงค่อนข้างแพร่หลาย โดยเฉพาะในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา รวมถึงปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ทั้งฉบับ พ.ศ. 2540 และฉบับ พ.ศ. 2550 อีกด้วย

ที่มาของข้อเขียนนี้มีลักษณะผสมผสานทั้งงานค้นคว้าจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการประเมินผลศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ซึ่งคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ได้ดำเนินการให้แก่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งได้จากการประสบการณ์การปฏิบัติงานจริงซึ่งไม่มีเอกสารอ้างอิง

สถานการณ์เชิงองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ในช่วงของรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ถือได้ว่ามีผู้รับรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงค่อนข้างกว้างขวาง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะได้แรงจูงใจประชาสัมพันธ์จากสื่อต่างๆ ทั้งที่เป็นสื่อภาคของรัฐบาล และสื่อในภาคเอกชน ขณะเดียวกันสื่อก็มีส่วนทำให้ประชาชนที่รับมีความสับสนอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ เป็นการนำเสนอองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแบบ “ตาดอดคลำช้าง” ทั้งนี้ต้องยอมรับว่าสื่อในระบบทุนนิยมผสมโลกาภิวัตน์ที่ประชาชนสนใจและมีประสิทธิผลในการประชาสัมพันธ์สูงนั้น เป็นสื่อที่ต้องมีค่าใช้จ่ายสูง เช่น สื่อโทรทัศน์ที่จำเป็นต้องใช้เวลาสั้นๆ เมื่อมีข้อจำกัดด้านเวลาประกอบกับผู้ออกแบบสร้างสรรค์ (Creative) ซึ่งขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและรอบด้าน ก็มักจะหยิบเพียงบางส่วนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมานำเสนอแบบรวบรัด ดังนั้นจึงพบเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะกิจกรรมเฉพาะในแวดวง

การเกษตรเป็นส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด นอกจากนี้ยังพบว่า พิธีกรในรายการวิทยุและโทรทัศน์ส่วนใหญ่ก็มักสรุปว่าเศรษฐกิจพอเพียง คือ การประหยัด อดออม หรือตัดความฟุ่มเฟือยต่างๆ นานา จนประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจไปว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นเรื่องการลด ละ เลิกเชิงการบริโภคเป็นสำคัญ จึงทำให้ขาดความสนใจและไม่ได้เห็นคุณค่าเท่าที่ควร ทั้งนี้พบว่าผู้ที่ยังขาดความเข้าใจในสาระสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงมักให้เหตุผลว่าเขาเหล่านั้นมีรายได้น้อย ดังนั้นในชีวิตประจำวันก็ต้องประหยัด และอดออมอยู่แล้ว เศรษฐกิจพอเพียงจึงมิได้มีประโยชน์อันใด สำหรับกลุ่มคนยากจน เช่น เขา จะเห็นว่าความเข้าใจคลาดเคลื่อนเช่นนี้ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงด้อยค่าลงไปอย่างน่าเสียดายไม่สมกับที่เรื่องนี้เป็นปรัชญาแห่งการพัฒนามนุษย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับรางวัลด้านความสำเร็จสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ (Human Development Lifetime Achievement Award) จากองค์การสหประชาชาติ กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ บรรดาสื่อต่างๆ มักหยิบเพียงส่วนหนึ่งขององค์ประกอบในภาพกว้างมานำเสนอจนทำให้ประชาชนคนไทยเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงโดยติดยึดกับส่วนเล็กๆ ขึ้นอยู่กับว่าสื่อจะหยิบส่วนไหนของข้างมานำเสนอโดยไม่ได้อธิบายด้วยซ้ำว่าส่วนที่นำเสนอเป็นส่วนใดของข้างและเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นข้างทั้งตัวนั้นมีรูปร่างหรือส่วนประกอบอะไรบ้าง

ในกรณีที่จะนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีขอบข่ายกว้างขวางไปประยุกต์กับเรื่องใดก็ตามควรทำความเข้าใจโดยตอบคำถาม 3 ข้อ คือ **ข้อแรก** องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวข้องกับสาขาใดและมีสถานภาพอยู่ระดับใดต่อไปนี้ 1) เป็นข้อเสนอความเห็น (Idea) 2) เป็นวิธีการ (Method) 3) เป็นแนวทางดำเนินงาน (Guideline) 4) เป็นยุทธศาสตร์ (Strategy) 5) เป็นปรัชญา (Philosophy) 6) เป็นแนวความคิด (Concept) 7) เป็นทฤษฎี (Theory) และ 8) เป็นกระบวนทัศน์ (Paradigm) **ข้อสอง** สิ่งที่จะนำไปประยุกต์นั้นเป็นหน่วยวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ระดับใดและมีขอบข่ายอย่างไร และ **ข้อสาม** การนำไปประยุกต์นั้นได้มีการวิเคราะห์หาจุดแข็งจุดอ่อนโอกาสและสภาพบังคับภายนอก ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์ต่อไปในการทำให้เกิดผลจริงในทางปฏิบัติอย่างไร

คำตอบเบื้องต้นในเรื่องนี้ คือ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นองค์ความรู้ที่อยู่ในสาขาด้านการบริหารการพัฒนา (Development Administration) นอกจากนี้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นองค์ความรู้ที่น่าจะถือได้ว่าสูงกว่าระดับข้อเสนอความเห็น วิธีการ แนวทางดำเนินงาน และยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงเป็นองค์ความรู้ระดับปรัชญาและแนวความคิดที่สามารถนำไปประยุกต์เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนากับหน่วยวิเคราะห์ได้ทุกระดับ มีนักวิชาการบางท่านเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงยังไม่เป็นความรู้ถึงขั้นระดับทฤษฎี ซึ่งผู้เขียนก็ค่อนข้างเห็นด้วยเนื่องจากการเป็นทฤษฎีนั้นต้องมีองค์ประกอบของทฤษฎีอย่างครบถ้วน กล่าวคือหากเป็นทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ อย่างน้อยต้องมีองค์ประกอบ 5 ด้าน ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ ในทางตรงกันข้ามหากสามารถอธิบายองค์ประกอบของทฤษฎีในทางสังคมได้ครบถ้วนก็ต้องถือว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีสถานภาพเป็นทฤษฎีได้เช่นกัน องค์ประกอบของทฤษฎีที่ว่ามีได้แก่

- 1) **ฐานคติ (Assumption)** ของทฤษฎี ซึ่งอาจแยกเป็นฐานคติเชิงเป้าหมาย (End Assumption) และฐานคติเชิงวิธีการ (Means Assumption)
- 2) **หน่วยวิเคราะห์ (Unit of Analysis)** ของทฤษฎี ในกรณีองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถใช้กับหน่วยวิเคราะห์ได้อย่างกว้างขวางทุกระดับตั้งแต่แคบไปจนกว้าง ดังนี้
 - (1) ระดับบุคคล (Individual)
 - (2) ระดับกลุ่ม (Group)
 - (3) ระดับสถาบัน (Institution)
 - (4) ระดับองค์กร (Organization)
 - (5) ระดับชุมชน (Community)

(6) ระดับสังคม (Society)

(7) ระดับสังคมโลก (World Society)

- 3) ระดับการไตร่ตรอง (Level of Postulation) ของทฤษฎี เป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจการวิเคราะห์อธิบายและการใช้ทำนายของทฤษฎี
- 4) อุดมการณ์ (Ideology) ของทฤษฎี ซึ่งจะบอกว่าทฤษฎีนั้นมีเป้าหมายประสงค์เพื่อต้องการบรรลุอะไร และการที่จะให้บรรลุเป้าหมายนั้นใช้แนวทางอะไรเป็นหลักของอุดมการณ์ดังกล่าว
- 5) ความเป็นจริงทางสังคม (Social Reality) ซึ่งอธิบายว่าทฤษฎีนั้นใช้รูปแบบวิธีการเข้าถึงความรู้อย่างไร และการได้มาซึ่งข้อสรุปทางทฤษฎีนั้น ได้คำนึงถึงความเป็นจริงทางสังคมทั้งเชิงภูมิศาสตร์ ภูมินิเวศและภูมิสังคมเพียงใด

ดังนั้น การจะนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์กับงานการพัฒนาชุมชน จึงเป็นการกำหนดหน่วยวิเคราะห์ที่มีความซับซ้อนระดับปานกลาง คือ ระดับชุมชน ซึ่งมีปัจจัยแวดล้อมที่เป็นทั้งสมาชิกของชุมชน ผู้นำชุมชนสภาพแวดล้อมทางกายภาพหรือภูมิศาสตร์ของชุมชนเศรษฐกิจของชุมชน โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรมตลอดจนค่านิยมประเพณีของชุมชน สิ่งเหล่านี้จะถูกนำไปใช้วิเคราะห์เมื่อต้องการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ยุทธศาสตร์การพัฒนาของชุมชนต่อไป

การนำเสนอสาระสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับงานพัฒนาชุมชน

โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึง สาระสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงก็มักจะเริ่มอธิบายจากองค์ประกอบหลัก 3 เรื่อง คือ 1) ความพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล และ 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และอธิบายให้เห็นเงื่อนไขอีก 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งเรียกกันง่ายๆ ว่า 3 ห่วง 2 เงื่อนไข แล้วจึงอธิบายต่อไปว่าองค์ประกอบและเงื่อนไขสำคัญดังกล่าวจะนำไปสู่เป้าหมายใดบ้าง และบางครั้งก็ไม่ได้อธิบายเป้าหมายด้วยซ้ำ ทั้งนี้เป็นการอธิบายตามแผนภูมิองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้กันทั่วไป โดยการอธิบายจากบนลงล่าง หรือการอธิบายที่เน้นกระบวนการ (Means) แล้วจึงอธิบายถึงลักษณะของเป้าหมายที่ต้องการให้บรรลุ (End) การนำเสนอโดยใช้รูปแบบนี้อาจเป็นเรื่องเข้าใจยากสำหรับผู้ที่มีใช่นักวิชาการ เนื่องจากคนทั่วไปคุ้นเคยกับการมองเป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่ต้องการก่อนแล้วจึงทำความเข้าใจถึงกระบวนการ

การอธิบายและนำเสนอสาระสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงอีกวิธีหนึ่งก็คือ การนำเสนอผลหรือเป้าหมายที่ต้องการบรรลุเสียก่อน แล้วจึงกล่าวถึงกระบวนการได้มาหรือเหตุของผลนั้น ซึ่งวิธีการนี้มักนิยมใช้กับงานพัฒนาทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานพัฒนาชุมชน โดยมีขั้นตอนการวางพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาซึ่งคนทั่วไปเข้าใจและคุ้นเคยกันมาก่อนแล้ว โดยการตั้งคำถามให้หาคำตอบดังนี้

คำถาม 1: สภาพการณ์และปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยวิเคราะห์มีอยู่อย่างไร

คำอธิบาย 1: การวิเคราะห์ชุมชนให้ทราบถึงสถานการณ์และปัญหาพื้นฐานและปัญหาที่เกิดขึ้นจากปัจจัยแวดล้อมภายในและภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากสภาพโลกาภิวัตน์และปัญหาของท้องถิ่นได้สร้างภาวะความเสี่ยงอะไรบ้างที่มีปัญหาต่อชุมชน

คำถาม 2: การพัฒนาที่พึงประสงค์ของชุมชนนั้นมีเป้าหมายอย่างไร

คำอธิบาย 2: การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางและรูปแบบที่ชุมชนกำหนดขึ้น (Planned change) โดยทั่วไปเป็นสิ่งที่ดีกว่าเดิม แต่ไม่ได้หมายความว่าประสบความสำเร็จเสมอไป ตัวอย่างเช่น การพัฒนาของไทยในช่วงก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ก็มีปัญหา ถึงกับเขียนยอมรับไว้ในแผนพัฒนาแห่งชาติฉบับดังกล่าว “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน”

ดังนั้นเป้าหมายที่พึงประสงค์ของการพัฒนาจากประสบการณ์บทเรียนดังกล่าวจึงได้สรุปว่าควรมีลักษณะสำคัญอย่างน้อย 3 ประการดังที่กำหนดไว้ในเป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียงคือ

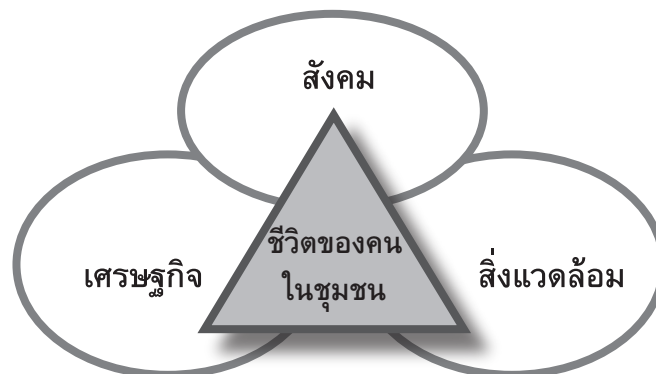
- (1) สมดุล (Balance)
- (2) มั่นคง (Security) และ
- (3) ยั่งยืน (Sustainability)

คำถาม 3: เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนดังกล่าวในคำถามที่ 2 กำหนดไว้มีสิ่งใดบ้าง

คำอธิบาย 3: เป้าหมายของการพัฒนาใน 3 ประการดังกล่าวกำหนดไว้สำหรับสิ่งสำคัญยิ่งคือ ตัวมนุษย์ ตามหลักการที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา (People-centered) ดังนั้นสิ่งสำคัญที่กำหนดไว้เพื่อให้เกิดความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน จึงได้แก่ 4 เรื่องต่อไปนี้ คือ

- (1) ชีวิต (Life) หมายถึง ชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ชีวิตของคนในชุมชนยังมีสภาพแวดล้อมจากภายนอกเข้ามามีอิทธิพล และมักก่อให้เกิดความเสี่ยงหรือความไม่มั่นคงตามมาอีกด้วย
- (2) เศรษฐกิจ (Economy) หมายถึง การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของมนุษย์ในสังคมนั้น
- (3) สังคม (Society) หมายถึง การพัฒนาเชิงความเป็นชุมชนและสังคมหนึ่งๆ ที่มนุษย์อยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงและมีส่วนร่วมรับผิดชอบการเปลี่ยนแปลงของสังคม
- (4) สิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมนุษย์และสภาพแวดล้อมต่างๆ ของสังคม

ทั้งนี้อาจเขียนเป็นแผนภูมิตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืนได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 การพัฒนามนุษย์ตามแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนของคนในชุมชน

คำถาม 4: การพัฒนาชุมชนตามแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนนั้น มีแนวทางอย่างไร

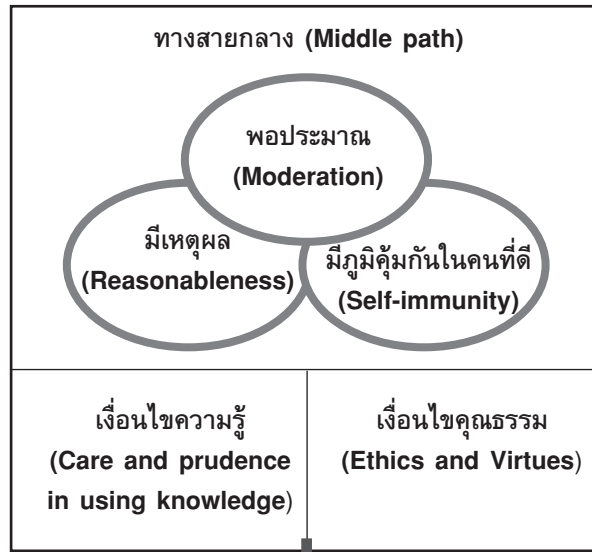
คำอธิบาย 4: แนวทางหรือหนทางการพัฒนามนุษย์และสังคมมนุษย์ที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืนนั้นมีแนวทางสายกลาง (Middle path) ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy) ประกอบด้วย 5 ประการดังนี้

- 1) พอประมาณ (Moderation)
- 2) มีเหตุผล (Reasonableness)
- 3) มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี (Self-immunity)
- 4) เงื่อนไขความรู้ (Care and prudence in using knowledge)
- 5) เงื่อนไขคุณธรรม (Ethics and Virtues)

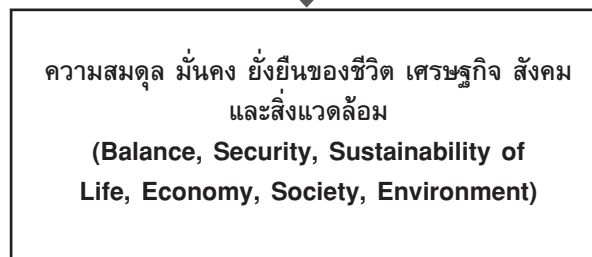
ซึ่งอาจสรุปเป็นแผนภูมิ ดังนี้

Sufficiency Economy Philosophy

แนวทางการพัฒนา
ของชุมชน
(Community
Developmental
Process)

เป้าหมายการพัฒนา
ของชุมชน
(Community
Developmental
Goal)

แผนภูมิที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาชุมชน
ตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ลักษณะสำคัญของสาระความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะสำคัญบางประการที่เหมาะสมจะนำมาใช้กับการพัฒนาชุมชนดังนี้

1) เป็นผลจากการสั่งสมความรู้จากการปฏิบัติจริง

ความรู้เกี่ยวกับการบริหารงานพัฒนาที่มีอยู่ปัจจุบันมักได้จากการที่ใช้แนวคิดพื้นฐานการพัฒนาของตะวันตก โดยนำประสบการณ์ที่นักวิชาการหรือนักพัฒนาของหน่วยงานระหว่างประเทศเก็บเกี่ยวได้จากการไปทำงานเป็นที่ปรึกษาการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศโลกที่สาม แล้วนำมาผสมผสานกับแนวคิดการพัฒนาของตะวันตก ตัวอย่างเช่น ความรู้เรื่องการวางแผนพัฒนาเรื่องการบริหารโครงการพัฒนา ฯลฯ เป็นต้น แต่กรณีความรู้การบริหารงานพัฒนาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมิได้เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ เป็นการรวบรวม ค้นคว้า ทดลอง วิจัย ปฏิบัติจริง ตลอดจนมีการติดตามประเมินผล เมื่อได้ผลการประเมินประการใด จึงนำมาใช้ปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความถูกต้อง เช่น การแก้ปัญหาดินเปรี้ยวในภาคใต้และการใช้ประโยชน์ของหญ้าแฝก เป็นต้น ลักษณะของงานวิจัย จึงเป็นการวิจัยเชิงทดลอง การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) และการวิจัยประยุกต์เป็นส่วนใหญ่ จึงเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของประเทศไทย

2) ไม่มีในตำราตะวันตก

ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง แม้จะใช้พื้นฐานของความรู้ทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและสังคมศาสตร์จากตะวันตกเป็นเบื้องต้นอยู่บ้างก็ตามแต่ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะการวิเคราะห์บนพื้นฐาน ความเป็นจริงทางสังคม (Social Reality) ของสังคมไทย ทั้งนี้ จะเห็นจากการใช้หลักของภูมิศาสตร์ ภูมินิเวศ และภูมิสังคมของประเทศไทยเป็นพื้นฐานในกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ ดังนั้นจึงไม่มีปรากฏในตำราตะวันตกมาก่อน แม้คำว่า Sufficiency Economy ก็พบว่าเป็นของใหม่ไม่มีในทฤษฎีของตะวันตกมาก่อนเช่นกัน จะมีก็แต่คำว่า Self-sufficiency ซึ่งหมายถึง การดำเนินชีวิตในลักษณะพออยู่พอกิน (ในพระราชดำรัสพบบคำว่า “เศรษฐกิจหลังเขา”) อันเป็นระบบเศรษฐกิจย้อนยุคไม่มีการแลกเปลี่ยนและลงทุนจากภายนอก ซึ่งแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมิได้เป็นเช่นนั้นแต่ประการใด

3) เป็นสหสาขาวิชาการ

ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะเป็นการบูรณาการความรู้จากศาสตร์หลายสาขา ในลักษณะที่เรียกว่าสหสาขาวิชา (Interdisciplinary Approach) และยังเป็นการบูรณาการข้ามกลุ่มสาขา ระหว่างสาขาด้านสังคมศาสตร์และสาขาด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติอีกด้วย ตัวอย่างเช่น กรณีการทำฝนเทียม ซึ่งต้องใช้ความรู้ทั้งด้านอุตุนิยมวิทยา ด้านเคมี ด้านการบิน และด้านอื่นๆ หรือกรณีการปลูกป่าสามอย่าง เพื่อประโยชน์สี่อย่าง ซึ่งเป็นความรู้ด้านวนศาสตร์ผสมกับสังคมศาสตร์ เป็นต้น ลักษณะความรู้เช่นนี้จึงสามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะต้องมองอย่างรอบด้านมิใช่เพียงความรู้สาขาใดสาขาหนึ่ง

4) เป็นการมองปัญหาจากตัวมนุษย์แบบองค์รวม

ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของการพัฒนาที่มองมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เน้นความรู้เรื่องการพัฒนาที่มุ่งแก้จากตัวปัญหา มิใช่การแก้ปัญหาแบบแยกส่วนหรือแก้ตามสาขาวิชา หรือแก้ตามภารกิจของหน่วยงานแต่ละกระทรวง ทบวง กรม แต่เน้นการมองปัญหาแบบองค์รวม (Holistic) กล่าวคือ ในการวิเคราะห์ปัญหาและการแก้ปัญหาในทางปฏิบัติได้นำความรู้จากศาสตร์สาขาต่างๆ เข้าไปร่วมกันแก้ในลักษณะเชิงบูรณาการอย่างผสมผสาน ตัวอย่างเช่น การบำบัดน้ำเสียที่บึงมักกะสัน เป็นการใช้ภูมิศาสตร์กายภาพ วิทยาศาสตร์ชีวภาพ และพฤติกรรมศาสตร์ร่วมกัน เป็นต้น

5) สามารถใช้ได้กับหน่วยวิเคราะห์ทุกระดับ

ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง สามารถอธิบายและประยุกต์ใช้ได้กับหน่วยวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ทุกระดับตั้งแต่ระดับตัวบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับสถาบัน (เช่น สถาบันครอบครัว) ระดับองค์กร ระดับชุมชน ระดับสังคมประเทศไปจนถึงระดับสังคมโลก ทั้งนี้เพราะมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์ดำเนินชีวิตภายใต้ความถูกต้องเหมาะสมไปสู่ความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน ซึ่งแนวคิดการพัฒนาที่มีลักษณะเช่นนี้ จึงเหมาะที่จะนำมาใช้กับการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีการผสมผสานการพัฒนาระหว่างระดับบุคคล ครอบครัว สถาบัน และชุมชน

6) สามารถนำไปประยุกต์ให้เกิดผลได้ในทุกสาขาอาชีพ

แม้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงเน้นความรู้ที่มีรูปธรรมเกี่ยวกับการเกษตรส่วนใหญ่ก็ตาม แต่ในเนื้อหาสาระที่กว้างขวางดังกล่าวมาแล้ว ยังมีด้านที่เกี่ยวกับการบริหารงานพัฒนาอื่นๆ อีก เช่น ด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ด้านการจัดการชุมชน ด้านการจัดการสหกรณ์ ฯลฯ เป็นต้น ทั้งนี้ จะเห็นจากโครงการพระราชดำริซึ่งมีกว่า 3 พันโครงการ ที่ครอบคลุมหลากหลายสาขาความรู้ ดังนั้นจึงขึ้นอยู่กับที่จะเลือกนำความรู้ไปใช้กับสาขาอาชีพใด ซึ่งปัจจุบันก็พบว่า นอกจากอาชีพการเกษตรแล้ว ยังมีผู้นำความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้กับการเสริมสร้างวินัยตนเอง สำหรับกลุ่มคนในเมือง ตัวอย่างเช่น

โรงเรียนโยธินบูรณะ กรุงเทพมหานคร โรงเรียนชัยภูมิภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ หรือนำไปใช้กับธุรกิจ โรงแรม เช่น ชุมพรคาบานา รีสอร์ท จังหวัดชุมพร เป็นต้น ดังนั้นจึงสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนทั่วไปทุกสาขาอาชีพ

7) ไม่ใช่ชุดความรู้แบบสำเร็จรูปแต่ต้องมีการประยุกต์ตามความเหมาะสม

เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงเป็นความรู้ที่กว้างขวางหลากหลาย ใช้ได้กับหน่วยวิเคราะห์ทุกระดับ และทุกสาขาอาชีพดังได้กล่าวแล้ว ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องมีการประยุกต์ให้เข้ากับระดับของหน่วยวิเคราะห์ที่จะใช้ สาขาอาชีพหรือลักษณะงานที่จะทำ และที่สำคัญ คือ การทำความเข้าใจกับสาระความรู้ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ถ่องแท้ แล้วจึงนำแนวคิดหลักการไปแปลงเป็นแนวนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติให้สอดคล้องกับศักยภาพและสภาพแวดล้อมของการดำเนินการเรื่องนั้นๆ ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการพัฒนาชุมชน ซึ่งต้องการการประยุกต์ความรู้เป็นพื้นฐานนั่นเอง

8) มีตัวอย่างเป็นต้นแบบใช้ประยุกต์กับการเกษตร คือ ทฤษฎีใหม่

แม้ขอบเขตสาระความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะเน้นนามธรรมกว้างขวางและหลากหลาย ดังกล่าวมาแล้วก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่ทำให้ความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงมีความชัดเจนง่ายและเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้นก็คือ สาระความรู้เรื่อง “ทฤษฎีใหม่” หรือบางครั้งอาจเรียกว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ ถือได้ว่าเป็นตัวแบบ (Model) ของการประยุกต์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้กับการเกษตร โดยมีการแปลงแนวคิดไปสู่ยุทธศาสตร์และการปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม แต่ถึงกระนั้นก็ยังต้องการการประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงทางภูมิโนเวศ และภูมิสังคมเช่นเดียวกัน การพัฒนาชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมแก่การเกษตร จึงสามารถนำไปประยุกต์ได้ทั่วไป

ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

โดยที่การพัฒนาชุมชนเป็นสาขาสำคัญของการพัฒนามาแต่อดีต จึงควรทำความเข้าใจพื้นฐานแนวคิดแนวทางของการพัฒนาชุมชน ดังนี้

ความหมายของชุมชน

ชุมชน ในความหมายทั่วไป หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน มีอาชีพร่วมกัน ประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2544: 17) นอกจากนี้ยังมีความหมายที่เคร่งครัดเกี่ยวกับความเป็นชุมชน ดังนี้ ความเป็นชุมชนอาจ หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อ สื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ รวมทั้งมีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน (ประเวศ วะสี อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544: 17)

จากความหมายชุมชนข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีความหมายมากกว่าการที่ปัจเจกบุคคลมาอยู่ร่วมกันคือ ต้องมีการสร้างสายสัมพันธ์โดยวางหลักการ เงื่อนไข และกติกา ซึ่งเรียกโดยรวมว่าระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้หากพิจารณาในความหมายที่เคร่งครัดชุมชนยังมีลักษณะเป็นองค์การทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถช่วยให้สมาชิกจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้ โดยทั่วไปชุมชนจะประกอบด้วยครอบครัวหลายครอบครัวมารวมกันด้วยความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกัน

ความหมายของชุมชนดังกล่าวมาแล้ว เป็นชุมชนก่อนกระแสโลกาภิวัตน์ ต่อมาเมื่อสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคปัจจุบัน กระแสโลกาภิวัตน์ได้ทำให้ชุมชนตามความหมายเดิมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ชุมชนในชนบทที่มีการอพยพแรงงานหนุ่มสาวเข้าสู่เมืองหรือไปขายแรงงานในต่างประเทศ ครอบครัวส่วนหนึ่งเหลือแต่คนแก่และเด็ก ครอบครัวอีกส่วนหนึ่งไม่มีที่ดินทำกิน จึงไม่ได้ทำการเกษตรต้องเดินทางออกไปรับจ้างภายนอกชุมชน ดังนั้นการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน การมีอาชีพร่วมกัน การประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกันจากกิจกรรม การเอื้ออาทรต่อกัน ฯลฯ ตามค่านิยม จึงไม่มีโอกาสเกิดและเป็นจริง จนเป็นที่น่าสงสัยว่าชุมชนเหล่านี้ยังมีความเป็นชุมชนอยู่หรือไม่

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของโลกาภิวัตน์ที่มีผลกระทบต่อชุมชนและการพัฒนาชุมชน ก็คือ การแพร่กระจายค่านิยมของมนุษย์ในสังคมโลก กล่าวคือ ในยุคที่สื่อสารยังไม่รวดเร็วและกว้างขวางอย่างในปัจจุบัน ค่านิยมจากสังคมที่ทันสมัยจะแพร่ไปยังสังคมของชุมชนที่ห่างไกลได้ช้า ประกอบกับสภาพแวดล้อมของชุมชนที่จะเอื้อให้เกิดการปรับตัวรับเอาค่านิยม จากภายนอกชุมชนก็ไม่พร้อมเท่าปัจจุบัน ดังนั้นค่านิยมที่แพร่จากสังคมประเทศตะวันตก เช่น แฟชั่น การแต่งกาย การใช้สินค้าบริการที่ทันสมัยต่างๆ เป็นต้น จึงแพร่ไปยังชุมชนเมืองเท่านั้น ส่วนชุมชนชนบทห่างไกลออกไปก็อาจไม่รับรู้หรือเพียงแต่รับรู้เท่านั้นแต่ไม่ถึงขั้นการรับแล้วนำไปประเพณี ปฏิบัติ แต่ยุคปัจจุบันการแพร่ของค่านิยมดังกล่าว นอกจากเป็นไปอย่างรวดเร็วโดยอาศัยสื่อสมัยใหม่แล้ว ยังมีระบบการตลาด ระบบขนส่งสินค้า พร้อมทั้งหน่วยธุรกิจบริการสมัยใหม่ ได้แก่ ร้านสะดวกซื้อขนาดเล็ก และห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่รองรับที่ปลายทาง ซึ่งชุมชนชนบทสามารถเข้าถึงสินค้าและบริการได้โดยง่าย

ดังนั้นสิ่งหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างมากของปัจจัยภายนอกที่เป็นภาวะความเสี่ยงของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน หากพิจารณาในเชิงการพัฒนาสังคมก็คือ ค่านิยมของมนุษย์ ซึ่งเกิดการแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางในโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยทั่วไปค่านิยมของคนในสังคมต่างๆ เกิดจาก 3 ปัจจัย โดยอาจเป็นปัจจัยเดียวหรือพหุปัจจัยก็ตาม ดังนี้

1) การเกิดผลทางวัฒนธรรม (Acculturation) ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากกระบวนการถ่ายทอดและยอมรับในวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลสูง (Dominant culture) จนทำให้เกิดการยอมรับไปสู่วิถีคิดและวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนและสังคมได้

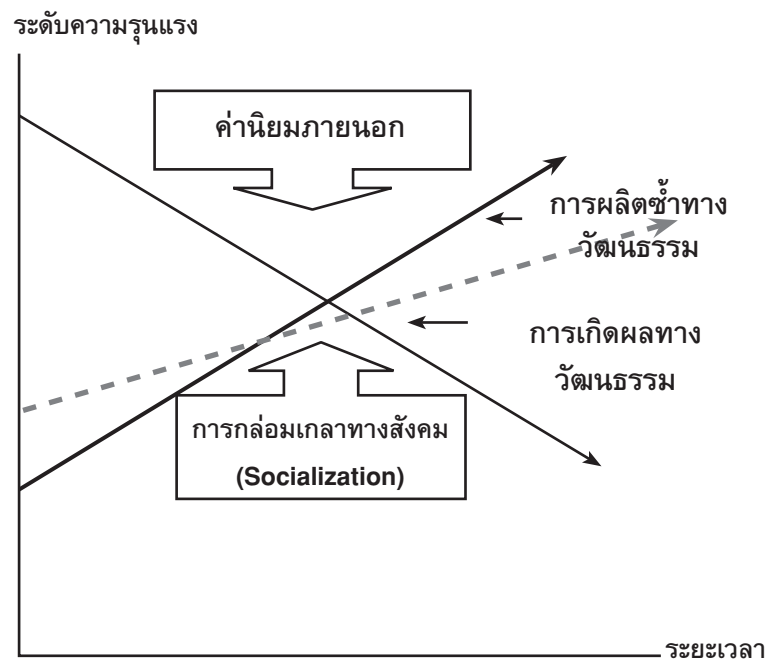
2) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) เป็นกระบวนการที่มนุษย์ได้รับการปลูกฝังทางสังคม อันเป็นผลให้เกิดจากการยอมรับในวิถีคิด วิถีปฏิบัติเกี่ยวกับค่านิยม ปทัสถาน และพฤติกรรมต่างๆ

3) การกล่อมเกลางานสังคม (Socialization) เป็นกระบวนการที่มนุษย์ได้เรียนรู้ถึงวัฒนธรรมของสังคมจนกลายเป็นสมาชิกของสังคมนั้น

จากปัจจัยทั้ง 3 ด้านดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าในสังคมของชุมชนต่างๆ มีการปะทะกันระหว่างค่านิยมที่มีอยู่เดิมของสังคมกับค่านิยมที่ไหลบ่าจากภายนอก สำหรับในยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือ ปัจจัย 2 ด้านแรก คือ การเกิดผลทางวัฒนธรรมภายนอกและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจากภายนอก มีความรุนแรงมากจนมีอิทธิพลเหนือปัจจัยที่ 3 คือ การปลูกฝัง กล่อมเกลางานสังคมของวัฒนธรรมภายในชุมชน ผลสุดท้ายค่านิยมภายนอกจึงมีบทบาทเหนือวัฒนธรรมเดิมของชุมชน และเมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งวัฒนธรรมใหม่จากภายนอกชุมชนที่ชุมชนรับเข้ามาก็เกิดอิทธิพลในทางการปลูกฝังให้มีการยอมรับค่านิยมใหม่นั้นโดยสิ้นเชิง ดังจะเห็นว่าคนรุ่นก่อนในชุมชนต้องยอมรับว่าโลกเปลี่ยนแปลงไป ลูกหลานหรือคนรุ่นหลังเขามีค่านิยมใหม่ แม้ตนเองจะไม่ยอมรับ แต่ก็ต้องฝืน “ทำใจ” ว่าเป็นเรื่องของ

ยุคสมัย ตัวอย่างเช่น ในยุคก่อนคนไทยกินหมาก แต่ปัจจุบันค่านิยมกินกาแฟจนกลายเป็นวัฒนธรรมของคนไทยไปแล้วหรือการที่วัยรุ่นยุคใหม่มีการอยู่กินร่วมกันระหว่างหญิงชายก่อนแต่งงานแม่พ่อแม่ผู้ปกครองจะไม่เห็นด้วย แต่ก็ไม่ว่าจะปฏิเสธและป้องกันแก้ไขได้ เป็นต้น และหากอิทธิพลของค่านิยมจากภายนอกมีความรุนแรงกว่า การกล่อมเกลாதาสังคมมีไม่มากพอ ผลสุดท้ายสังคมและชุมชนก็จะถูกครอบงำโดยค่านิยมภายนอก

ลักษณะดังกล่าว จึงเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างการรักษาความเป็นท้องถิ่นไว้หรือท้องถิ่นภิวัตน์ (Localization) กับกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ดังแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 แสดงการปะทะระหว่างค่านิยมที่มีอิทธิพลต่อคนในชุมชน

แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชนโดยเนื้อหาสาระพื้นฐานจึงขัดแย้งและเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างโลกาภิวัตน์กับท้องถิ่นภิวัตน์ และจากประสบการณ์ที่ผ่านมา พบว่า ท้องถิ่นมักถูกครอบงำและทำลายโดยโลกาภิวัตน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง เนื่องจากค่านิยมของมนุษย์ปัจจุบันยึดแน่นกับค่านิยมที่ยกย่องสนับสนุนความเก่ง ความสามารถในการแข่งขันของบุคคลในการลงทุนประกอบกิจการที่ก่อให้เกิดการผลิตสินค้าและบริการ รวมถึงความสามารถของผู้บริโภคที่สร้างอำนาจซื้อของตนเองให้สูงขึ้น ซึ่งเรียกว่า ค่านิยมฐานปัจเจกบุคคล (Individual-based Value) และละเลยมิได้ให้ความสำคัญค่านิยมฐานชุมชน (Community-based Value) นั่นเอง

ปรากฏการณ์ที่แนวคิดการพัฒนาระแสหลักทรงอิทธิพลสูง ขณะที่แนวคิดการพัฒนาระแสรองที่เป็นด้านได้แต่ยังมีความอ่อนแอนี้เอง ก่อให้เกิดการลดบทบาทของรัฐโดยทางอ้อม และลดบทบาทของชนชั้นกลางโดยตรง กล่าวคือ ในขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ทุนขนาดใหญ่เคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของชาติได้อย่างเสรี และพร้อมที่จะทุ่มทุนการแข่งขันเบียดให้ทุนขนาดเล็กในท้องถิ่นหมดสภาพการแข่งขันได้ จนต้องถอยหนี ปิดตัวเอง หรือยอมจำนนต่อทุนข้ามชาติ ประกอบกับทุนขนาดกลางในประเทศกำลังพัฒนาก็พร้อมที่จะร่วมมือกับทุนข้ามชาติขนาดใหญ่เหล่านั้น เพื่อแข่งขันกับทุนขนาดใหญ่ด้วยตนเองในระยะหนึ่ง ไปจนถึง

การร่วมมือกันระหว่างทุนข้ามชาติขนาดใหญ่ด้วยกันเพื่อร่วมกันผูกขาดในตลาดก็ตาม สภาพเช่นนี้ความเป็นประเทศหรือบทบาทของรัฐ (State) ย่อมมีความสำคัญด้อยลง เพราะรัฐไม่สามารถเข้าไปกำหนดนโยบายหรือแทรกแซงสกัดกั้นทุนดังกล่าวได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ที่สำคัญก็คือ ค่านิยมใหม่ของมนุษย์ในโลกได้มีผลกระทบอย่างสูงต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ ส่วนใหญ่อันเนื่องมาจากการที่สังคมตะวันตกเข้าสู่ค่านิยมบนฐานปัจเจกบุคคล อย่างกว้างขวาง สังคมมีค่านิยมยกย่องสนับสนุนให้ปัจเจกบุคคล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ถ้าบุคคลมีความเก่ง คิดค้นเทคโนโลยีอะไรที่ทันสมัยสามารถนำไปเป็นสินค้าหรือบริการได้ จะสามารถกอบโกยผลประโยชน์อย่างมหาศาล ตัวอย่างเช่น การพัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น ในเรื่องนี้รัฐบาลมีบทบาทน้อยมาก โดยทำหน้าที่เพียงสนับสนุน เมื่อมีการนำไปใช้ในประเทศต่างๆ ทั่วโลก การจัดการต่างๆ เป็นบทบาทโดยตรงของภาครัฐกิจเอกชน รัฐบาลของประเทศคู่ค้าไม่สามารถเข้าไปก้าวก่าย โดยเฉพาะรัฐบาลที่เป็นสมาชิก WTO ในกรณีนี้จะเห็นว่าบทบาทของรัฐบาลไทยมีน้อยมากและบทบาทของชุมชนหรือท้องถิ่นเกือบไม่มีเลย

ผลที่ตามมาก็คือ การขาดบทบาทในส่วนของชุมชนทำให้มนุษย์แต่ละคนในชุมชนเห็นความสำคัญของชุมชนน้อยลง ในขณะเดียวกันกลับมีปฏิสัมพันธ์กับคนนอกชุมชน เช่น การไปลงทุนซื้อ-ขายหุ้นในตลาดหุ้น หรือการติดต่อกับบุคคลภายนอกชุมชนกันทาง Internet มากขึ้น สภาพการณ์ต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้ขาดดุลภาพใน 2 ระดับ คือ 1) ระดับบุคคล ทำให้ขาดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นสมาชิกของครอบครัวกับครอบครัวของตนเอง บุคคลกับเครือญาติ บุคคลกับชุมชนไปจนถึงบุคคลกับสังคม ดังนั้นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเดิมของคนในชุมชนจึงจางหายไป แม้จะมีการกระจายอำนาจไปให้ระดับตำบลบริหารแต่คนในชุมชนกลับมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันน้อยลงและให้ความสำคัญกับกิจกรรมของชุมชนน้อยลง ขณะเดียวกันก็ไปสนใจกิจกรรมภายนอกชุมชนมากขึ้นและมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกเพิ่มขึ้น สิ่งเหล่านี้สะท้อนได้ชัดเจน

สภาพเช่นนี้มิได้เกิดในประเทศโลกที่สามเท่านั้น แต่ได้เกิดขึ้นแม้ในสังคมอเมริกันเอง ซึ่งเดิมเป็นสังคมที่ชนชั้นกลางมีบทบาทมากและขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีความเสมอภาค ยุติธรรม เกิดกระแสค่านิยมต่างๆ ที่คนชั้นกลางสร้างขึ้น จนเป็นวัฒนธรรมของคนชั้นกลางที่สะท้อนภาพของคนส่วนใหญ่ ท้องถิ่นและชุมชนมีบทบาทสูง สามารถมีกฎหมายบางระดับเป็นของตัวเอง แต่เมื่อค่านิยมของสังคมอเมริกันเปลี่ยนไปเป็นค่านิยมบนฐานปัจเจกบุคคล คนที่เก่งก็รวยมากขึ้น โครงสร้างทางสังคมของคนอเมริกันก็เปลี่ยน คนจนก็จนมากขึ้นโดยเปรียบเทียบ คนชั้นกลางถูกบีบให้เล็กลง ซึ่งสวนทางกับพัฒนาการของสังคม เกิดช่องว่างทางสังคมมากขึ้น ความเป็นธรรมน้อยลง มีความสับสน มีปัญหาขาดความสัมพันธ์อันอบอุ่นระหว่างมนุษย์ มีปัญหาขาดการพัฒนาด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ เนื่องจากวิถีชีวิตส่วนใหญ่เน้นเรื่องทางเศรษฐกิจทุกอย่างเกี่ยวข้องกับความสามารถในการจ่าย (Ability to pay)

ความเข้มแข็งของชุมชน

จากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้ชุมชนต้องถูกรองรับจากค่านิยมภายนอกจนไม่มีบทบาทที่แท้จริงในการพัฒนาอย่างน่าเสียดาย ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้สูญหายไปกับผู้นำทางภูมิปัญญา ค่านิยมของคนรุ่นใหม่ในชุมชนตกอยู่ในกระแสบริโภคนิยม และใช้ชีวิตที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชุมชนและสภาพแวดล้อมของชุมชน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ทำให้นักพัฒนาสังคมได้หาทางออกเพื่อแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าวตลอดมา และเรื่องที่กำลังกล่าวถึงกันมากก็คือ “ชุมชนเข้มแข็ง” นั่นเอง

ความเข้มแข็งของชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 544: 18) หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้

การจัดการ และการแก้ไขปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน แล้วทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยอาจเรียกชุมชนนี้ว่ากลุ่ม ชุมม สหกรณ์ บริษัท องค์การชาวบ้าน เครือข่าย หรืออื่นๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่นๆ ในสังคมด้วย

ทั้งนี้ องค์การชุมชน หมายถึง กลุ่ม ชุมม สหกรณ์ หรือในชื่ออื่นใดที่มีการจัดการตามระเบียบทางกฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจจิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกันดังกล่าว โดยมีผู้นำหลายคนทั้งหญิงและชาย

องค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของแต่ละชุมชนขึ้นกับพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และใช้ทุนทางสังคมในการจัดการเพื่อเอาชนะปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ เมื่อชุมชนมีปัญหาก็จะรวมกลุ่มเพื่อระดมทรัพยากรในชุมชนมาใช้ร่วมกัน โดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่างๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม มิติทางด้านวัฒนธรรม และมิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เท่ากัน หรืออาจจะพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงแต่บางมิติเท่านั้น นอกจากนี้เงื่อนไขและกระบวนการนำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติก็มีความแตกต่างกันไป

จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนของหน่วยงานภาครัฐ องค์การพัฒนาเอกชน และภาคีการพัฒนาต่างๆ ได้พยายามให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งคณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤต คณะอนุกรรมการภายใต้คณะกรรมการ นโยบายสังคมแห่งชาติ ได้ให้ความเห็นชอบกรอบองค์ประกอบของชุมชนไว้ดังนี้

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง มีดังนี้

- 1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
- 2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
- 3) มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้แก่สมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม มีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้
- 4) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ดำเนินงานติดตามประเมินผลการแก้ไขปัญหาและพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน
- 5) สมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
- 6) มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาในทุกๆ ด้านที่มุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคน และหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
- 7) การพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งพาเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
- 8) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน/ชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย

- 1) มีบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
- 2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
- 3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกัน รวมทั้งมีความรักท้องถิ่นและชุมชน
- 4) มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ
- 5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
- 6) มีการเรียนรู้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายในแนวราบและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
- 7) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 8) มีการจัดการบริหารงานกลุ่มที่หลากหลายและมีเครือข่ายที่ดี
- 9) มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

จากรายงานการศึกษาวเคราะห์ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544) พบว่ามูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชน คือ

- 1) ต้องการหารายได้เพิ่มขึ้น
- 2) คนในชุมชนมีปัญหาด้านสุขภาพ
- 3) ผู้นำและแกนนำของชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน
- 4) ได้รับการแนะนำส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก
- 5) ต้องการเงินทุนและความรู้เพื่อประกอบอาชีพ
- 6) สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 7) ต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- 8) กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ส่วนปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงาน พบว่า มีดังนี้

- 1) ขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียน วัตถุดิบ และอุปกรณ์ในการดำเนินกิจกรรม
- 2) หน่วยงานภายนอก (โดยเฉพาะภาครัฐ) ให้การสนับสนุนไม่สม่ำเสมอและไม่มีความต่อเนื่อง ขาดการประสานงานที่ดี และไม่มีการติดตามผลการดำเนินการ
- 3) สมาชิกขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรม รวมทั้งขาดการเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดี

จากการศึกษาของสถาบันทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2546) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ต่อความเป็นอยู่ที่ดี และความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นไทย โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะหาความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งและความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกในชุมชน โดยเน้นการระบุสาเหตุและกระบวนการที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและสมาชิกในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี

ผลการศึกษา พบว่า คุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนตามดัชนีวัดคุณภาพชีวิตของประเทศไทย คือ ประชาชนมีสุขภาพดี ประชาชนได้รับโอกาสทางการศึกษา ครอบครัวสุขสบาย มีรายได้พอเพียงต่อการใช้จ่าย มีความพร้อมในการรวมกลุ่มพัฒนาในชุมชน และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยสติปัญญาและเหตุผล

การพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจนสามารถพึ่งตนเองได้ นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งนี้การพัฒนาดังกล่าวจะยั่งยืนได้นั้นมีระบบที่เกี่ยวข้องกัน 10 ระบบ โดยมีความสัมพันธ์อย่างเป็นกระบวนการเรียกว่า “แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของชุมชน” ได้แก่

- 1) **ระบบคุณค่า** ซึ่งจะเน้นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน สังคมและชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ การผลิต การจัดการทรัพยากรและการเลือกใช้เทคโนโลยี และคนกับคุณธรรม (กายและจิต) ซึ่งจะปรากฏในกฎระเบียบต่างๆ ของสังคม รวมทั้งกระบวนการ การถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชน
- 2) **ระบบการเรียนรู้** ซึ่งเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ ซึ่งจะต่อเชื่อมกับภูมิปัญญาของชุมชน กับความรู้สากล พัฒนาการความรู้ที่สอดคล้องและรับใช้ชีวิตของชุมชนในปัจจุบัน โดยมีภูมิปัญญาเป็นแกนกลาง บูรณาการความรู้ทุกส่วนเข้าด้วยกันเป็นความรู้ใหม่ของชุมชน
- 3) **ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน** ที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติ มีรูปแบบหลากหลาย รวมทั้งเกษตรผสมผสาน เป้าหมายเพื่อการบริโภค และมีส่วนเกินเพื่อการแบ่งปัน และแลกเปลี่ยนตามแบบวัฒนธรรมชุมชน และแผนใหม่
- 4) **ระบบทุนชุมชน** ที่มีรูปแบบวิธีการทางวัฒนธรรมของชุมชน เข้ามามีบทบาทในการระดมความคิด การบริหารจัดการและสนองตอบความต้องการพื้นฐานของชุมชน
- 5) **ระบบธุรกิจชุมชน** ให้ความสำคัญด้านการจัดการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของชุมชน
- 6) **ระบบอุตสาหกรรมชุมชน** มีรากฐานมาจากระบบการพึ่งตนเองจากฐานของ ครอบครัว ส่งเสริมการแปรรูป การถนอมผลผลิต และเทคโนโลยีการแปรรูป
- 7) **ระบบสิ่งแวดล้อม** รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิต
- 8) **ระบบสวัสดิการชุมชน** ซึ่งดำเนินการโดยชุมชน เช่น สหกรณ์บริการหรือบริการระหว่างสมาชิกของชุมชนในรูปแบบอื่น
- 9) **ระบบการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนบนพื้นฐานการแพทย์แผนไทย** เป็นระบบสุขภาพที่เชื่อมโยงร่างกาย จิตใจ และวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อการรักษาสังแวดล้อมของชุมชน
- 10) **ระบบการจัดการชุมชนโดยอาศัยการจัดการแบบมีส่วนร่วม** เป็นระบบที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสถาบันทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนหนึ่งหาได้และมีการดำเนินงานในระบบเครือข่ายความร่วมมือ

แนวนโยบายและแผนพัฒนาว่าด้วยชุมชนเข้มแข็ง

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งมีมานานแล้ว ทั้งที่เป็นแนวคิดดั้งเดิมในสาขาวิชาการพัฒนาชนบท และยิ่งในยุคโลกกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยแล้ว ได้มีการกล่าวถึงเรื่องชุมชนในทัศนะเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนอย่างมากมาย ดังจะเห็นว่ามีการประชุม (Civil Society) ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 หลังจากนั้นก็มีแนวคิดเรื่องนี้ตามมามากมายและจนถึงแผนพัฒนาฉบับที่ 10 ก็ยังปรากฏคำว่า “ชุมชน” “ชุมชนเข้มแข็ง” และ “ชุมชนท้องถิ่น” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: 66-76) ซึ่งกำหนดเป็นรายละเอียดไว้ในบทที่ 3 เต็มบท และมีเนื้อหาสาระที่บรรจุปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้โดยตรง

นอกจากนี้ยังกำหนดให้มีการจัดทำแผนตำบล จำนวน 3,657 ตำบล รวมทั้งมีการโอนกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมือง 77,508 ล้านบาท ไปยังชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมการสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่ชุมชน ในการนี้ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาไว้ดังนี้

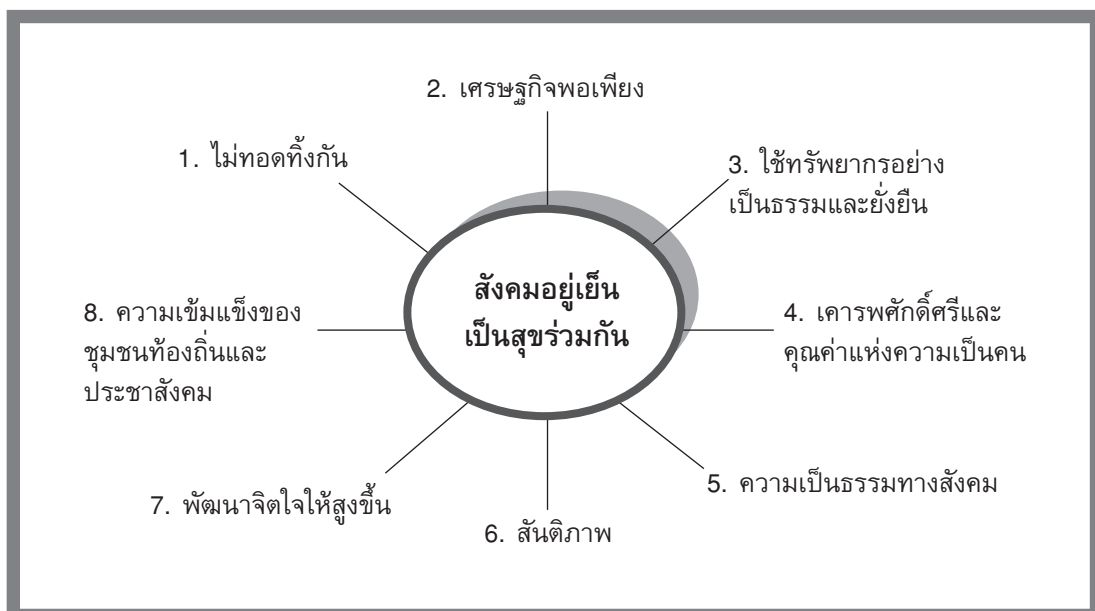
- 1) การบริหารจัดการกระบวนการชุมชนเข้มแข็งโดยเน้นการนำสาระสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้บริหารงาน
- 2) การสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชนด้วยการบูรณาการกระบวนการผลิตระหว่างแนวเศรษฐกิจ

ชุมชนแบบเดิมและเศรษฐกิจพอเพียง

- 3) การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูลกัน

ในการนำยุทธศาสตร์ไปใช้ดำเนินการแผนฯ กำหนดให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนมีการประสานกัน โดยให้เป็นบทบาทของการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นเป็นภาคี การพัฒนาซึ่งกันและกัน โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนสถาบัน การศึกษา และสถาบันศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

นอกเหนือจากแนวทางการพัฒนาที่ปรากฏในแผนฯ ระดับชาติแล้ว ในเรื่องการพัฒนาชุมชน ยังได้กำหนดไว้ในนโยบายด้านสังคมของรัฐบาลปัจจุบันอีกด้วย กล่าวคือ ได้กล่าวถึงการ “การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและประชาสังคม” โดยส่งเสริมบทบาทของครอบครัว ชุมชน องค์กรอาสาสมัคร ภาคธุรกิจ สถาบันการศึกษา รวมทั้งการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม ขณะเดียวกันก็กำหนดให้ยุทธศาสตร์สังคมเข้มแข็งเป็นหนึ่งในสามยุทธศาสตร์ในนโยบายด้านสังคมของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์อีกด้วย ในยุทธศาสตร์สังคมเข้มแข็งมีเป้าหมายเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น และประชาสังคมได้กำหนดแนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งระดับชุมชน องค์กรท้องถิ่น ประชาคมตำบล ประชาคมจังหวัด และประชาคมประเทศการพัฒนาแบบมุ่งบูรณาการกันทั้งจังหวัด ตลอดจนการสร้าง ความเข้มแข็งของกลุ่มเป้าหมายในระดับสถาบันครอบครัว อันได้แก่ กลุ่มเด็ก เยาวชน สตรี ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ และผู้สูงอายุ ทั้งนี้โดยยึดหลัก 8 ประการ แห่งสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและชุมชนเข้มแข็งมาบูรณาการเข้ากับหลักการอื่นๆ ด้านการพัฒนาสังคมและการพัฒนาชุมชน ดังแผนรูปข้างล่าง (พลเดช ปิ่นประทีป และ พัทธรา อุบลสวัสดิ์, 2550: 9-16) ดังปรากฏในแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 หลัก 8 ประการ แห่งสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

ข้อเสนอกลยุทธ์การพัฒนาชุมชน

สำหรับการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งในอนาคตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ควรมีกรอบกลยุทธ์ที่อาจนำไปปรับปรุงประยุกต์ตามสภาพภูมิศาสตร์ ภูมินิเวศ และภูมิสังคม ดังนี้

- 1) การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น โดยใช้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นยุทธศาสตร์นำ
- 2) การส่งเสริมความเข้มแข็งของขบวนการชุมชน
- 3) การเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรชุมชน
- 4) การสนับสนุนการขยายฐานเครือข่ายองค์กรชุมชน
- 5) การพัฒนาระบบฐานข้อมูลชุมชนและการจัดการความรู้ชุมชน
- 6) การใช้สื่อสารเพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ วัฒนธรรม ค่านิยมท้องถิ่นของชุมชน
- 7) การสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชุมชน

กลยุทธ์เหล่านี้อาจเลือกนำไปใช้ส่งเสริมและปฏิบัติให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชนโดยไม่จำเป็นต้องใช้ทุกกลยุทธ์ และสำหรับกลยุทธ์แรกซึ่งใช้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อาจกำหนดองค์ประกอบตามหลัก 5 ประการของเศรษฐกิจพอเพียงและมีตัวชี้วัดตามเกณฑ์ของ กพร. ก็จะทำให้ง่ายต่อการนำไปปฏิบัติโดยหน่วยราชการและมีระบบการประเมินที่สอดคล้องกับของ กพร. ส่วนหากเป็นการดำเนินงานของเอกชนหรือชุมชนก็อาจประยุกต์ใช้ชุดตัวชี้วัดชีวิตเหล่านี้นี้ได้เช่นกัน

ตารางที่ 1 ตัวอย่างตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ตามกรอบเศรษฐกิจพอเพียง

องค์ประกอบและตัวชี้วัด	ทิศทาง	น้ำหนัก (%)	เกณฑ์คะแนน					ผลการดำเนินงาน	คะแนนที่ได้	ค่านิยามคำอธิบายตัวชี้วัด
			1	2	3	4	5			
1. ความพอประมาณในความเป็นอยู่		20								
1.1 การมีที่ดินทำกินพอเพียง	+	4								
1.2 การกระจายรายได้ทั่วถึง	+	4								
1.3 การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย	-	4								
1.4 การทำบัญชีครัวเรือน	+	4								
1.5 การมีหนี้สินเกินตัว	-	4								
2. ความมีเหตุผล		20								
2.1 การมีส่วนร่วมของชุมชน	+	4								
2.2 การดูแลรักษาสสิ่งแวดล้อม	+	3								
2.3 การมีพฤติกรรมม่งมาย	-	4								
2.4 การหวังพึ่งสิ่งลบลับตาล	-	3								
2.5 การได้รับสนับสนุนจากภายนอก	+	2								
2.6 การมีเครือข่ายชุมชน	+	2								
2.7 การใช้หลักเหตุผล / ประชาธิปไตย	+	2								
3. การมีภูมิคุ้มกันในด้านที่ดี		20								
3.1 การพึ่งตนเองได้	+	3								
3.2 การดำรงตนอยู่ได้	+	2								
3.3 การมีและศรัทธาในผู้นำ	+	3								
3.4 การมีวินัยในตนเอง	+	3								
3.5 การมีทุนทางสังคมของชุมชน	+	2								
3.6 การลงทุนทางสังคมต่อเนื่อง	+	2								
3.7 ระดับการอาสาและการให้	+	2								
3.8 สถาบันทางศาสนามีบทบาทและได้รับความศรัทธา	+	3								

ตารางที่ 1 ตัวอย่างตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ตามกรอบเศรษฐกิจพอเพียง (ต่อ)

องค์ประกอบและตัวชี้วัด	ทิศทาง	น้ำหนัก (%)	เกณฑ์คะแนน					ผลการดำเนินงาน	คะแนนที่ได้	ค่านิยามคำอธิบายตัวชี้วัด
			1	2	3	4	5			
4. การใช้เงื่อนไขความรู้		20								
4.1 มีการประชุมสัมมนาอบรม	+	4								
4.2 มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร/ความรู้	+	4								
4.3 มีปราชญ์ชาวบ้าน	+	4								
4.4 มีการใช้และรักษามรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น	+	4								
4.5 คุณภาพโรงเรียนในชุมชน	+	4								
5. การใช้เงื่อนไขคุณธรรม		20								
5.1 ร้อยละครัวเรือนปฏิบัติตามกิจกรรมศาสนา	+	4								
5.2 มีการถ่ายทอดกล่อมเกลเด็ก/เยาวชน	+	4								
5.3 มีความสามัคคีปรองดองกัน	+	3								
5.4 สถิติการฟ้องบ้ายมุษ	-	4								
5.5 สถิติคดีประเภทต่างๆ	-	3								
5.6 การยอมจำนนต่ออำนาจ	-	2								

กรณีศึกษาการประเมินผลศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน

กรณีตัวอย่างด้านการศึกษาวิจัยโครงการนี้ ได้นำผลจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประเมินผลศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน” ซึ่งดำเนินการส่งเสริมโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในทุกอำเภอทั่วประเทศ มีวัตถุประสงค์เพื่อการติดตามและประเมินผลการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 เกษตรกรอาสาสมัครกลุ่มหนึ่งประมาณรุ่นละ 50-100 คน เข้าร่วมเรียนรู้และดำเนินโครงการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนที่ 2 ได้แก่ เจ้าหน้าที่การเกษตรของรัฐที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงและประสานงานโครงการ จำนวนศูนย์ละ 1-3 คน และ ส่วนที่ 3 เกษตรกรและเจ้าหน้าที่การเกษตรที่เข้ารับการอบรมหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง ระยะเวลา 5 วัน 4 คืน ซึ่งจะเข้ามาฝึกอบรมร่วมกับศูนย์เพื่อดำเนินการให้มีการถ่ายทอดเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่ศูนย์ฯ ทั้งนี้ กิจกรรมต่างๆ มีความหลากหลายขึ้นอยู่กับแต่ละศูนย์ฯ จะคิดขึ้นแล้วนำเสนอขอความสนับสนุนจากส่วนกลาง

ผลของการศึกษาพบข้อสรุปลำดับในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงหลายประการดังนี้

ด้านผลผลิต (Outputs)

- 1) มีการคัดเลือกพื้นที่ว่างเปล่าหรือพื้นที่การเกษตรทั่วไป จัดทำเป็นแปลงเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกลุ่มเกษตรกรพัฒนา หรือ วิสาหกิจชุมชน จำนวน 7,405 ตำบล
- 2) ส่งเสริมการจัดรูปที่ดินทั้งแปลงอย่างเป็นระบบในลักษณะเป็นนิคมเศรษฐกิจพอเพียงชุมชน เพื่อให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมีพลังการรวมตัวในรูปสหกรณ์ สามารถต่อรองและพัฒนาเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน 10 แห่ง ใน 10 จังหวัดทั่วทุกภาคของประเทศ พื้นที่ตั้งแต่ 90 ไร่ จนถึง 4,700 ไร่ เฉลี่ยแห่งละประมาณ 2 พันไร่ มีเกษตรกรรองรับแห่งละประมาณ 220 คน
- 3) จากการประเมินผลโดยใช้ชุดตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้นพบว่า การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นระบบนั้นค่อนข้างยาก และได้ผลในระยะแรกไม่สูงนัก

กล่าวคือ

ระดับดีมาก	(5 ดาว)	55	ศูนย์ หรือ ร้อยละ	6.0
ระดับดี	(4 ดาว)	173	ศูนย์ หรือ ร้อยละ	19.0
ระดับปานกลาง	(3 ดาว)	279	ศูนย์ หรือ ร้อยละ	30.5
ระดับพอใช้	(2 ดาว)	249	ศูนย์ หรือ ร้อยละ	27.0
ระดับควรปรับปรุง	(1 ดาว)	158	ศูนย์ หรือ ร้อยละ	17.5

4) เปรียบเทียบระหว่างภาค พบว่า ศูนย์ฯ ระดับ 5 ดาว มีอยู่เป็นร้อยละสูงสุดในภาคต่อไปนี้เป็นลำดับ คือ 1) ภาคใต้ 2) ภาคกลาง 3) ภาคเหนือ และ 4) ภาคอีสาน ซึ่งนับว่าไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการโครงการของเกษตรกรในภาคดังกล่าวนัก

ด้านผลลัพธ์ (Outcome)

หากพิจารณาถึงผลลัพธ์อาจสรุปได้ว่า ได้ผลลัพธ์ค่อนข้างน่าพอใจ กล่าวคือ ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนในวงกว้าง เกิดเกษตรกรประเภทข้างเผือก ซึ่งหากไม่มีโครงการดังกล่าวจะทำให้เขาไม่มีโอกาสแสดงความสามารถหรือไม่มีโอกาสเนื่องจากไม่มีทุน และเมื่อเกษตรกรเหล่านี้ได้มีโอกาสนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ตามความถนัด ความสามารถโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาส่วนตนเข้าประกอบกัน จึงเป็นผลต่อการกระตุ้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดขยายผลและต่อยอดออกไปในลักษณะกระบวนการจัดการความรู้ที่น่าสนใจ ซึ่งหากมีการดำเนินการโครงการอย่างต่อเนื่องและมีระบบติดตามประเมินผล พร้อมกับการปรับปรุงแก้ไขเชื่อมต่อที่ดีก็จะทำให้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชนกระจายออกไปอยู่ตามนิคม และศูนย์ฯ ต่างๆ อย่างกว้างขวางและมีผลลัพธ์ที่น่าสนใจดังนี้

1) เกิดการประกอบอาชีพใหม่ที่เกษตรกรภาคภูมิใจ ตัวอย่างเช่น เกษตรกรอาชีพรับจ้าง เมื่อได้จัดทำโครงการด้านการเกษตรซึ่งตนเอง ไม่เคยมีโอกาสนั้นมาก่อน เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกิน เมื่อทำได้สำเร็จก็จะภูมิใจและมีความเชื่อมั่นในตนเอง และศรัทธาในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น

2) การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวโดยรวมดีขึ้น เป็นการยืนยันผลการทดลอง และศึกษาในอดีตจำนวนมากที่ผ่านมา สิ่งสำคัญคือ การมีความตั้งใจจริงมีการใช้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรมเป็นสิ่งที่สนับสนุน ก็จะเกิดภูมิคุ้มกันและหลักประกันในอาชีพตามมา

3) มีทัศนคติ และค่านิยมโน้มเอียงไปในทางที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น กล่าวคือ จากการรับรู้โครงการต่างๆ ที่เกิดผลดี เมื่อมีการเรียนรู้จริงจากหลักสูตรการอบรม และนำไปสู่การปฏิบัติได้ ก็ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติและแนวโน้มพฤติกรรมไปในทางที่ส่งเสริม คุณภาพชีวิตในส่วนรวมนั่นเอง

4) มีความเข้าใจเนื้อหาสาระ ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดีขึ้นและนำไปสู่การถ่ายทอดเผยแพร่ได้ ทั้งนี้ เกษตรกรซึ่งคุ้นเคยกับการมีวิถีการผลิตและบริโภคอย่างสิ้นเปลือง ขาดประสิทธิภาพ เมื่อได้ปฏิบัติจริงก็จะเกิดการเรียนรู้แจ่มชัดเหมือนปฏิบัติธรรมสามารถนำไปอธิบายขยายความรู้ของตนเอง เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้นๆ ต่อไป ซึ่งต่างจากผู้ที่ไม่มีโอกาสปฏิบัติจริง สามารถอธิบายถ่ายทอดได้เพียงในระดับในตำรา หรือที่เรียกว่าในระดับปริยัติเท่านั้นขาดผลในระดับการปฏิบัติ และการรับรู้ผลการปฏิบัติหรือที่เรียกว่าปฏิเวธนั่นเอง

5) มีความเชื่อมั่นในหลักการและเงื่อนไขของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยที่เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการและมีการเรียนรู้ผ่านโครงการอย่างจริงจังจะมีความเข้าใจ พิสูจน์ความแตกต่างได้เมื่อเทียบกับการปฏิบัติแบบเดิมก่อนใช้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อเห็นผลจึงทำให้เกิดความเชื่อมั่นในหลักการ สามารถ

เป็นผู้ขยายผลและพิสูจน์ผลการปฏิบัติ อันเป็นการพิสูจน์ทฤษฎี หรือแนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

จากผลการประเมินทั้งด้านที่เป็นลบหรือปัญหาอุปสรรคความล้มเหลวต่างๆ ประกอบกับด้านที่เป็นบวกดังได้กล่าวแล้ว ทำให้มีข้อเสนอในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงหลายประการ กล่าวโดยสรุปคือ

- 1) ควรใช้วิธีการและสื่อในการถ่ายทอดเรียนรู้ที่สามารถอธิบายเชิงรูปธรรม ประกอบกับการปฏิบัติจริง
- 2) การใช้กรณีศึกษาให้ผู้รับการถ่ายทอดได้มีโอกาสเลือกโดยใกล้ชิดหรือสอดคล้องกับเรื่องที่เขาสงสัยและถนัด จะเกิดประสิทธิผลการถ่ายทอดสูง
- 3) การเลือกและการบริหารจัดการศูนย์ฯ ควรพิจารณาปัจจัยองค์ประกอบหลายด้าน ความร่วมมือจากหน่วยงานที่มีศักยภาพด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย โดยเฉพาะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นถือว่ามีความเหมาะสมมากหากนำมาใช้ประโยชน์ ฝ่ายท้องถิ่นก็ได้ประโยชน์ด้านคะแนนเสียงจากประชาชนด้วย
- 4) มีความจำเป็นต้องใช้ภาวะผู้นำและภาวะการนำเข้าช่วย กรณีโครงการหรือการดำเนินงาน อยู่ในระยะเริ่มต้น และเมื่อดำเนินการไปได้ระยะหนึ่งแล้วจึงเน้นการติดตามผล โดยจำเป็นต้องยึดมั่นในหลัก 5 ประการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้มั่นคงก็จะทำให้ประสบความสำเร็จ
- 5) ใช้หลักการบริหารงานและการทำงานร่วมกัน โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง แล้วจัดกิจกรรมบริหารในลักษณะองค์รวมก็จะทำให้เกิดหลักประกันความสำเร็จได้
- 6) การขับเคลื่อนและบริหารโครงการเศรษฐกิจพอเพียง ต้องยึดหลักเป้าหมายการพัฒนา (Developmental goals) คือ ความสมดุล มั่นคง และยั่งยืนของชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของประชาชน ผู้เข้าร่วมโครงการ ตลอดจนสภาพแวดล้อมของชุมชนเป็นสำคัญ แล้วใช้กลไกกระบวนการพัฒนา (Developmental process) 5 ประการของเศรษฐกิจพอเพียง คือ พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรมนั่นเอง ก็จะช่วยส่งผลทั้งความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้

บรรณานุกรม

ประเวศ วะสี. 2544. องค์การชุมชนกับกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน: หัวใจของการพัฒนา.

กรุงเทพมหานคร.

พลเดช ปิ่นประทีป และ พิชรา อุบลสวัสดิ์. 2549. สังคมไทยเป็นสังคมที่ตึงามและอยู่เย็น เป็นสุขร่วมกัน.

คณะทำงานรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

กรุงเทพมหานคร: อุษากาการพิมพ์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544. การประยุกต์ใช้ปรัชญา

เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร.

ศูนย์บริการวิชาการ ร่วมกับ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม. 2550. โครงการประเมินผล

ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร.

Komin, Suntare. 1982. **Social Development: A Synthesis of Eastern and Western**

Experiences. Research Center, National Institute of Development Administration.

ความพอเพียงที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืน กับการจัดการร่วมสมัย ตัวแบบธุรกิจ “ล้นเกล้า”

ผลิน ภู่อรุณ

บทคัดย่อ

การสร้างองค์การให้มีความยิ่งใหญ่และยั่งยืน เป็นความปรารถนาสูงสุดที่ทุกองค์การต้องการสร้างให้เกิดขึ้น องค์การธุรกิจในปัจจุบันจึงต่างมุ่งแสวงหาคำตอบที่จะพัฒนาและรักษาความได้เปรียบในการแข่งขัน จากการศึกษาพบว่าหนึ่งในกรอบแนวคิดที่มีความเรียบง่ายแต่มีพลังในการอธิบายการก้าวสู่ความยิ่งใหญ่และยั่งยืน คือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บทความนี้เป็นการศึกษาที่ยืนยันว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่จำกัดเฉพาะแต่การพัฒนาสังคมให้สามารถพึ่งตนเอง และพัฒนาตนเองไปสู่ความรุ่งเรืองได้เท่านั้น แต่ยังสามารถนำองค์การธุรกิจไปสู่ความยิ่งใหญ่และยั่งยืนได้อย่างมีนัยสำคัญ จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงต้องการสื่อสารให้องค์การธุรกิจของประเทศไทยหันมามุ่งให้ความสำคัญกับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้ได้ศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบกับผลงานวิจัยของนักวิชาการทางการจัดการที่ศึกษาบริษัทชั้นนำของโลก โดยเฉพาะบริษัทที่มีความยิ่งใหญ่และยั่งยืนยาวนานมากกว่าหนึ่งร้อยปี ผลการศึกษาได้พิสูจน์ยืนยันอำนาจในการอธิบายของตัวแปรสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้สร้างความยิ่งใหญ่และยั่งยืนได้อย่างดีเยี่ยม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้นำเสนอตัวแบบธุรกิจ “ล้นเกล้า” ที่พัฒนาต่อจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เพื่อต้องการให้นำเอาปรัชญาไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานขององค์การธุรกิจเกิดความชัดเจนมากขึ้น

คำสำคัญ: การจัดการ การจัดการเชิงกลยุทธ์ การจัดการร่วมสมัย

The Greatest Sufficiency and Sustention and the Contemporary Management: “Lon-Kloa Business Model”

Palin Phoocharoon

Abstract

Creating and sustaining the firm competitiveness is become one of the firm most desirable issues today. Therefore, scholars and the theory of firm have begun to focus on the total business solution to create and sustain the firm's competitive advantage. Our research found one philosophy that significantly answers all of these curious questions. The Sufficiency Economy is the one. In this article we analyze the contribution of this approach not only in the social development context, but also extend to the business strategy as well. Our research found that the competitiveness of the firm is accruing from the basic and simple concept from the “Sufficiency Economy Model”. Thus, the purpose of the study is to communicate those explanatory powers of each variable to the business leader. Moreover, the research found that management practices of the “Sufficiency Economy Model” are congruence with the management of the “Living Company” which has a long term growth for more than hundred years. This evidence has convinced and supported our belief regarding the concept behind the model. In addition, Lon-Kloa Model is proposed incorporate with overall concept of contemporary management in order to bring attention to the business leader. The model yields important implications for the strategic development to sustain the long-term competitiveness of the firm.

Keywords: Competitive Advantage, Contemporary Management, Sufficiency

ความพอเพียงที่ยังใหญ่และยั่งยืน กับการจัดการร่วมสมัย ตัวแบบธุรกิจ “ล้นเกล้า”

พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“...ในการพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นเริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือความมีกินมีใช้ของประชาชนก่อนด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชาเมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้วจึงค่อยสร้างเสริมความเจริญขั้นสูงขึ้นตามลำดับต่อไป

การถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับ ด้วยความรอบคอบระมัดระวัง และประหยัดนั้นก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลวและเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์...”

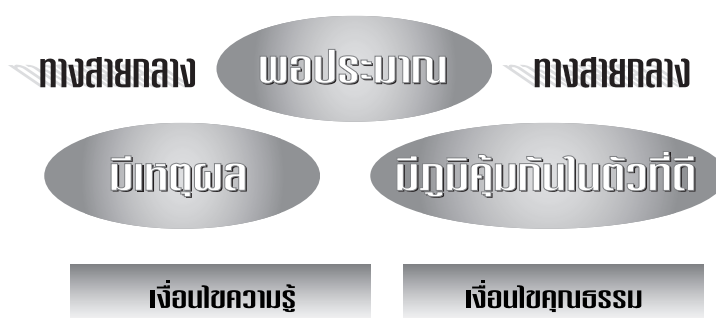
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง Sufficiency Business Model

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุสังคมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

คำนิยาม (Working definition)

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึง ความจำเป็นที่จะต้องมีระบบ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ความพอเพียง (Sufficiency) จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี กล่าวคือ กิจกรรมใดๆ ที่ขาดคุณลักษณะใดคุณลักษณะหนึ่งไป ก็จะไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นความพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คุณลักษณะทั้ง 3 ประกอบด้วย

ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง ความพอดี (Dynamic optimum) ที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป ในมิติต่าง ๆ ของการกระทำ ๓ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิตและการบริโภค ที่อยู่ในระดับพอประมาณ เพื่อนำไปสู่ความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง

ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอประมาณ ในมิติต่างๆ นั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุ ปัจจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ (Expected results) อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร (Self-immunity) เพื่อเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่มองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัตดังได้กล่าวแล้วข้างต้น การกระทำที่จะสามารถเรียกได้ว่า พอเพียง (Systematic and dynamic optimum) นั้น จึงมิใช่แต่จะคำนึงถึงเหตุการณ์และผลในปัจจุบันเท่านั้น แต่จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ (Scenario) ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล ภายใต้ข้อจำกัดของความรู้ที่มีอยู่ (Bounded rationality) และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้พอเพียงที่จะสามารถพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระดับของความพอประมาณต้องครอบคลุมมิติการจัดการความเสี่ยง (Risk management) เชิงพลวัต (Dynamic) จึงจะนับได้ว่าเป็นระดับพอเพียงที่สมบูรณ์

เงื่อนไข (Conditions of Sufficiency Actions)

ทั้งนี้ ต้องอาศัยความรู้รอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และ นักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกคุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ

เงื่อนไขรอบความรู้ (Set of knowledges) ที่จะนำไปสู่การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่ในระดับพอเพียง ต้องอาศัย

ความรอบรู้ คือ มีความรู้ (Stock of all relevant knowledges) เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน โดยครอบคลุมเนื้อหาของเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการนำไปใช้ในโอกาสและเวลาต่างๆ

ความรอบคอบ คือ ความสามารถที่จะนำความรู้และหลักวิชาต่างๆ เหล่านั้น มาพิจารณาให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (Connectivity of all acquired knowledge) ประกอบการวางแผน ก่อนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติทุกขั้นตอน

ความระมัดระวัง คือ ความมีสติ ในการนำแผนปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลักวิชาต่างๆ เหล่านั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ (Utilization of knowledge at any point of time with carefulness and attentiveness) เพราะในความเป็นจริงแล้ว สถานการณ์เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นการนำความรู้และความรอบคอบมาใช้ จึงต้องอาศัยความระมัดระวังให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

เงื่อนไขคุณธรรม (Ethical Qualifications) ที่จะต้องเสริมสร้างใน 2 ด้าน ได้แก่

ด้านจิตใจ/ปัญญา โดยเน้นความรู้คู่คุณธรรม กล่าวคือ ตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม

ด้านการกระทำ หรือแนวทางการดำเนินชีวิต โดยเน้น ความอดทน ความเพียร สติ ปัญญา และความรอบคอบ

จากกรอบแนวคิดที่เป็นองค์ความรู้ในเชิงบูรณาการของปรัชญาจะพบว่า เป็นการประยุกต์แนวคิดทฤษฎีการจัดการที่มีอำนาจในการอธิบายและมีประสิทธิภาพในการนำไปประยุกต์ดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพสูงเข้ารวมไว้ด้วยกันอย่างลงตัว ที่สำคัญมากกว่านั้น คือ สามารถประยุกต์ใช้ได้ในหน่วยของการศึกษา (Unit of analysis) อย่างกว้างขวางทั้งในระดับบุคคล ระดับองค์กรและระดับประเทศ

ความพอเพียงกับโลกธุรกิจที่ท้าทาย (Global Challenge and Innovation Imperative)

จากโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้องค์กรธุรกิจที่มีการพัฒนาไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง ถูกกลืนหรือถูกแทนที่โดยคู่แข่งได้ง่าย โดยเฉพาะการเปิดเสรีทางการค้าที่ส่งผลทำให้การค้าและการลงทุนมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมมาก ทั้งนี้ไม่เฉพาะการกีดกันทางการค้าที่น้อยลงอย่างมีนัยสำคัญเท่านั้น การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพทำให้องค์กรที่ขาดการปรับตัวให้ร่วมสมัยกับการเปลี่ยนแปลงสูญเสียความได้เปรียบในการแข่งขันกลับกลายเป็นองค์กรที่ถูกกลืนได้ในเวลาอันสั้น

โลกธุรกิจที่ท้าทายอย่างมากรุนแรงทำให้องค์กรธุรกิจต้องมีการพัฒนาตัวเองตลอดเวลา การแสวงหาทางออกเพื่อนำองค์การสู่ความเป็นเลิศเป็นโจทย์สำคัญ ที่ทั้งนักวิชาการและนักปฏิบัติต่างต้องการค้นหาจากการศึกษาวิจัยอย่างกว้างขวางพบว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดูเหมือนว่าจะเป็นคำตอบที่สมบูรณ์ที่สุดของการสร้างและพัฒนาความได้เปรียบในการแข่งขัน ที่มีความสมดุลลงตัวกับสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน เพราะกรอบแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้น พลวัตการพัฒนาที่ลงตัว (Dynamic optimum) ส่งผลทำให้องค์กรต้องมีการปรับตัวตลอดเวลา เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความท้าทายทางธุรกิจปัจจุบัน เช่น การเปลี่ยนแปลงของความต้องการของลูกค้าที่รวดเร็ว ทำให่วงจรอายุของสินค้า (Product life cycle) ที่เดิมมีอายุเฉลี่ย 3-5 ปี สั้นลงเหลือเพียงแค่ 6-7 เดือน เป็นผลทำให้

โทรศัพท์มือถือที่เดิมมีอายุการใช้งานเฉลี่ยประมาณ 2-3 ปีก็จะล้าสมัย แต่ปัจจุบันหลังจากซื้อเพียงแค่หกเดือน เทคโนโลยี รูปแบบ คุณภาพ ฯลฯ เปลี่ยนไปอย่างมาก สินค้าจึงล้าสมัยเร็วทำให้สินค้านั้นๆ ขายไม่ได้ จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้องค์กรธุรกิจที่ไม่ให้ความสำคัญกับการพัฒนารูปแบบของสินค้าที่รวดเร็ว ถูกกลบชื่อจากความต้องการของลูกค้าได้อย่างง่ายดาย

พลวัตการพัฒนาที่ล้นตัว (Dynamic optimum) จากแนวคิดพอประมาณของปรัชญาพอเพียงได้กลายเป็นคำตอบที่สำคัญขององค์การธุรกิจทันที หากผู้บริหารมีความเข้าใจที่ถ่องแท้ของปรัชญาดังกล่าวที่สำคัญ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวพบว่ามีบ่อยครั้งเกิดขึ้นโดยไม่มีสัญญาณบอกเหตุ จึงทำให้บริษัทหลายบริษัทต้องล้มละลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศกำลังพัฒนาที่องค์การธุรกิจขาดความระแวดระวัง (Awareness) ต่อการเปลี่ยนแปลงทำให้้องค์การส่วนใหญ่ไม่สามารถปรับตัวได้ทัน ในทางตรงกันข้าม บริษัทหรือประเทศใดที่เข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และมีความเข้าใจในแนวคิดในการพัฒนาตนเองตลอดเวลา ซึ่งการพัฒนาตนเองนี้เองเป็นคุณสมบัติสำคัญเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง การให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ส่งผลทำให้โลกที่ท้าทายดังกล่าวจะกลายเป็นโอกาสทางธุรกิจที่สามารถนำพาประเทศหรือองค์กร สู่อาริยาดีได้อย่างยั่งยืนได้

ประเทศไต้หวันเป็นตัวอย่างของการปรับตัวเองเข้าสู่ความร่วมมือ ตามแนวคิดพลวัตการพัฒนาที่ล้นตัว (Dynamic optimum) ที่มองเห็นการก้าวเข้าสู่อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์เป็นความท้าทายที่จะนำพาความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศ ทางรัฐบาลจึงกำหนดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เตรียมพร้อมและพัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมหลัก อุตสาหกรรมสนับสนุนและที่สำคัญการพัฒนาการศึกษาที่เน้นการสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่นอกจากเพื่อบุกเบิกอุตสาหกรรมดังกล่าวแล้ว ยังสร้างบุคลากรเพื่อพัฒนาต่อยอดเทคโนโลยีนั้นๆ ซึ่งมีผลทำให้การพัฒนาที่เข้มแข็ง ปัจจุบันประเทศไต้หวันได้กลายเป็นประเทศยักษ์ใหญ่ทางด้านสินค้าคอมพิวเตอร์ วารสารธุรกิจที่มีชื่อเสียง Business Week ถึงขนาดลงข่าวในหน้าแรกว่า “ประเทศไต้หวันมีความสำคัญมาก ถึงขนาดที่โลกอาจจะทำงานไม่ได้ถ้าไม่มีประเทศไต้หวัน”

ปรัชญาพอเพียงกับความยิ่งใหญ่และยั่งยืน

ในเชิงกลยุทธ์ การที่องค์กรธุรกิจต้องการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันเพราะเหตุผลหลักสำคัญ คือ

1. ต้องการเป็นผู้นำในอุตสาหกรรมที่ตนดำเนินธุรกิจอยู่
2. ต้องการมีส่วนแบ่งทางการตลาดที่สูงกว่าคู่แข่งเพราะจะทำให้มั่นใจได้ว่า มีความมั่นคงในธุรกิจ

แต่เนื่องจากโลกธุรกิจมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก องค์กรหลายองค์กรถึงแม้จะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในเชิงกลยุทธ์ทั้งสองข้อข้างต้นได้ แต่ปัญหายังมิได้หมดไป ปัญหาที่ตามมาคือ การรักษาความได้เปรียบในการแข่งขันให้มีอยู่ตลอดไป ซึ่งบ่อยครั้งที่กลับกลายเป็นประเด็นทางการจัดการที่มีความยากมากกว่าการขึ้นเป็นผู้นำด้วยซ้ำ จากการศึกษาวิจัยพบว่าธุรกิจในปัจจุบันองค์กรที่มีความยิ่งใหญ่หลายองค์กรปัจจุบันถูกยุบรวมควบกิจการไป หรือไม่ก็ล้มละลายหายไปจากอุตสาหกรรมที่ดำเนินอยู่ในประเทศไทยก็มีตัวอย่างขององค์กรธุรกิจที่ถูกกลบชื่อหายไป เช่น ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ ธนาคารนครธน บริษัทธานินทร์วิทยุโทรทัศน์ ซึ่งบริษัทเหล่านี้ต่างก็มีเหตุผลของการถูกลบชื่อต่างกัน ทำให้เกิดคำถามในใจว่าใครจะเชื่อว่าบริษัทธุรกิจที่เคยยิ่งใหญ่ในอดีตอย่างมาก ทำไมกลับไม่สามารถรักษาความยิ่งใหญ่ไว้ได้ทำไมถึงไม่มีความยั่งยืน นี่เป็นเหตุผลที่ทำให้นักวิชาการต่างก็พยายามค้นหาคำตอบ เพื่อที่จะนำพาองค์กรของประเทศไทย หลีกเลียงหนทางไปสู่ความล้มเหลวดังกล่าว

ความยิ่งใหญ่และความยั่งยืนในบทความนี้ หมายถึง การที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งสามารถเติบโตและพัฒนาการเติบโตมาโดยตลอดอย่างต่อเนื่อง โดยสามารถดำเนินธุรกิจที่สามารถนำพาองค์กรให้มีอายุของบริษัทเกินกว่าหนึ่งร้อยปี โดยที่สินค้าและบริการของบริษัทเหล่านั้นได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้ไม่จำกัดเฉพาะแต่ตลาดท้องถิ่น แต่ต้องเป็นบริษัทที่รู้จักกันในระดับโลก ซึ่งคำจำกัดความดังกล่าวเป็นการอธิบายความยิ่งใหญ่และความยั่งยืนที่ท้าทายของกิจการธุรกิจที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบันทั้งสิ้นที่ต้องพิสูจน์ให้ได้ว่า ธุรกิจที่ตนเองดำเนินการอยู่นั้นยิ่งใหญ่หรือยั่งยืนหรือเปล่า และเป็นที่ยอมรับกันในระดับโลกหรือไม่ ที่สำคัญธุรกิจที่ดำเนินอยู่นั้นต้องมีการเปรียบเทียบกับตอนเริ่มต้นว่ามีความแตกต่างในทุกมิติในเชิงธุรกิจอย่างมีนัยสำคัญหรือไม่

จากแนวคิดดังกล่าว Arie De Geus อดีตผู้บริหารของบริษัท Royal Dutch Shell ได้ศึกษาวิจัยและเขียนหนังสือชื่อเรื่อง “The Living Company” ซึ่งมีเนื้อหา แนวคิดที่สามารถนำมาใช้เป็นบทพิสูจน์ที่ยืนยันความพอเพียงที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืนได้อย่างลงตัว ทั้งนี้จะเป็นการบูรณาการแนวคิด ศึกษาเปรียบเทียบที่มุ่งแสดงให้เห็นประจักษ์ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความร่วมสมัย และสามารถนำมาใช้พิสูจน์ความยิ่งใหญ่ที่ยั่งยืนของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ของโลก เช่น บริษัท 3M Takenaka Kikkoman และ บริษัท Royal Dutch Shell ความท้าทายในประเด็นนี้คือ จะเยี่ยมแค่ไหนถ้าเราเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ดีพอ แล้วนำเอาแนวคิดนั้นๆ มาประยุกต์สู่การปฏิบัติทำให้องค์กรธุรกิจที่เราบริหารอยู่มีอายุได้ยาวนานเกิน 100 ปี โดยที่มีการเติบโตของธุรกิจอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ มีการพัฒนาจากองค์กรขนาดเล็กสู่องค์กรขนาดใหญ่ที่ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในอุตสาหกรรมที่ดำเนินธุรกิจอยู่ในระดับโลก

หากถามตัวท่านเองอีกครั้งว่า องค์กรธุรกิจที่ยิ่งใหญ่ และยั่งยืนในระดับโลกนั้น ท่านคิดว่าน่าจะมีความยืนนานที่สุดเท่าไร 100 ปี 150 ปี หรือ 180 ปี ซึ่งคิดว่ามากพอแล้ว แต่เชื่อหรือไม่ว่าบริษัทธุรกิจ เช่น บริษัท Stora ของ Sweden มีอายุมากกว่าหกร้อยปี Bank of New York มีอายุมากกว่าสองร้อยปี Kikkoman และ บริษัท Takenaka มีอายุมากกว่าสามร้อยปี รวมถึงบริษัท Siemens BASF Yamato Kodak เป็นต้น และเชื่ออีกหรือไม่ว่าบริษัทที่ถูกเอ่ยชื่อมาทั้งหมดต่างเป็นที่ยอมรับว่าเป็นผู้นำในอุตสาหกรรมที่บริษัทดำเนินธุรกิจอยู่ในระดับโลก ทั้งที่องค์กรเหล่านั้นส่วนใหญ่เติบโตจากองค์กรที่มีขนาดเล็กเกือบทั้งสิ้น

Takenaka ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1610 โดยช่างไม้ในวัด เมืองโอซาก้า

Stora ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1288 โดยพ่อค้าเล็กๆ ในประเทศสวีเดน

Dupont ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1828 โดยผู้อพยพชาวเยอรมันที่นำเข้าดินปืนจากยุโรป

Bank of New York ตั้งขึ้นปี ค.ศ. 1784 และ Kikkoman ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1630

คำถามที่นักบริหารต้องการทราบส่วนใหญ่คือ บริษัทเหล่านั้นทำอย่างไรถึงได้สร้างบริษัทจากเล็กๆ จนกระทั่งประสบความสำเร็จได้ในระดับโลก และที่สำคัญยังสามารถรักษาความได้เปรียบในการแข่งขันและการเติบโตติดต่อกันได้ยาวนานมากกว่า 100 ปี

จากการศึกษาพบบทสรุปสำคัญที่ทำให้้องค์การธุรกิจดังกล่าว ประสบความสำเร็จและสร้างความยิ่งใหญ่ได้อย่างยาวนานนี้ประกอบด้วยการจัดการใน 2 มิติ ดังนี้ คือ

1. ปรัชญาการจัดการ
2. การจัดการเชิงกลยุทธ์

ปรัชญาการจัดการ

แนวคิดที่เป็นปรัชญาการจัดการสร้างให้องค์การมีความยิ่งใหญ่และยั่งยืนประกอบด้วย ปรัชญาหลักสำคัญ 4 ประการ ซึ่งมีความสอดคล้องลงตัวกับหลักปรัชญาพอเพียงในทุกประเด็น คือ

- 1.1 ใช้แนวคิดอนุรักษ์นิยมทางการเงิน
- 1.2 มีความระมัดระวังกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง
- 1.3 ให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์ ลักษณะเด่นเฉพาะพิเศษ
- 1.4 มีความอดทนสูงกับความคิด ไอเดียใหม่ๆ

แนวคิดเชิงอนุรักษ์นิยมทางการเงิน (Financial conservative)

จากการศึกษาพบว่าองค์การธุรกิจที่ Arie De Geus จัดให้อยู่ใน “The Living Company” จะมีคุณสมบัติที่เหมือนกันชัดเจนในเรื่องการเงินและการลงทุน คือ จะมีการลงทุนที่เป็นความพอประมาณ ไม่ลงทุนเกินตัว กล่าวง่ายๆ คือไม่ยอมให้มีสัดส่วนของหนี้สินสูงเกินมาตรฐาน จากการดำเนินงานและการตัดสินใจในลักษณะนี้เอง ส่งผลทำให้การเติบโตมีความมั่นคงมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับบริษัทที่มุ่งขยายธุรกิจจนเกินตัวเป็นผลทำให้เกิดความล้มเหลว ซึ่งในหลายกรณีที่บริษัทต้องประสบกับความล้มละลายในที่สุด การลงทุนที่เกินตัวของหลายบริษัทในประเทศไทยในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจเป็นตัวอย่างของการขาดวินัยทางการเงินที่แสดงชัดถึงความไม่รู้จักประมาณ

ความพอประมาณ (Moderation) คือหนึ่งในคุณลักษณะของปรัชญาพอเพียงที่หมายถึง พลวัตการพัฒนาที่ลงตัว (Dynamic Optimum) ของการจัดสรรทรัพยากรขององค์การที่สมดุลและสอดคล้องกับการดำเนินธุรกิจภายใต้การเปลี่ยนแปลง ดังนั้นไม่จำเป็นที่จะขยายกำลังการผลิตที่ต้องมีการลงทุน ในฐานะที่เป็นผู้ให้บริการหรือผู้ผลิต ต้องกระทำอย่างรอบคอบซึ่งก็เป็นหนึ่งในเงื่อนไขรอบความรู้ (Set of knowledge) ที่ใช้คุณสมบัติความมีเหตุผล (Reasonableness) เข้ามาบูรณาการ เพื่อตัดสินใจที่ต้องมีเหตุผล ปัจจัยสิ่งที่เกี่ยวข้องและข้อมูลสนับสนุนการตัดสินใจ

การศึกษาพบว่าปรัชญาพอเพียงได้พิสูจน์การนำมาใช้ของตัวแปร (คุณสมบัติ) ที่สำคัญในการจัดการขององค์การที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืนได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้จากปรัชญาพอเพียงจึงจะทำให้สามารถยืนยันได้ว่าองค์กรธุรกิจจะสามารถก้าวข้ามผ่านอุปสรรคที่เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้ต้องให้ความสำคัญกับหลักการอย่างชัดเจน จากตัวอย่างบริษัทธุรกิจ เช่น Siemens ที่ให้ความสำคัญกับการลงทุนอย่างมาก เพราะการลงทุนเป็นการกระตุ้นการเติบโตในอนาคตและจากความรู้และรอบคอบของ Siemens ทำให้องค์การเลือกที่จะลงทุนในอุตสาหกรรมและประเทศที่มีการเจริญเติบโตในอนาคต เช่น ประเทศจีน ที่สำคัญการลงทุนนั้นๆ ไม่ได้เกิดขึ้นจากการใช้หนี้ในการลงทุน เพราะ Siemens ใช้นโยบายอนุรักษ์ทางการเงินอย่างเคร่งครัดซึ่งระเบียบวินัยทางการเงินนี้เองที่ทำให้องค์การเหล่านี้ก้าวข้ามผ่าน 100 ปีอย่างยิ่งใหญ่

มีความระมัดระวังกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง (Sensitivity to the Changing Environment)

องค์การที่มีความยิ่งใหญ่และสามารถรักษาไว้ได้นานนั้น ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม จะพบว่านักวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียง ชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ได้กล่าวไว้ว่า “สัตว์โลกที่สามารถมีชีวิตอยู่ได้มาถึงวันนี้ไม่ใช่เป็นเพราะมีความแข็งแรงหรือมีความเฉลียวฉลาดกว่าสัตว์โลกอื่นๆ แต่เป็นเพราะสัตว์เหล่านั้นมีความสามารถในการปรับตัวเองเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีที่สุด” ตัวอย่างในเรื่องนี้ที่ชัดเจนคือ ในขณะไดโนเสาร์ ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่มีพลังกำลังมาก แต่กลับสูญพันธุ์ไปแล้ว

โดยเชื่อกันว่าสูญพันธุ์ไปเมื่อมีอุกกาบาตมาชนโลก แต่ในเหตุการณ์เดียวกันกลับมีสัตว์ชนิดอื่นที่แข็งแรงน้อยกว่า และตัวเล็กมากกว่ากลับมีชีวิตยืนยาวมาได้จนกระทั่งถึงปัจจุบันสัตว์ชนิดนั้น หนึ่งในนั้นคือ มด

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้นักวิชาการหันมาสนใจว่าเหตุใดมดซึ่งเป็นสัตว์ที่มีขนาดเล็กมากจึงสามารถ มีวิวัฒนาการข้ามผ่านเวลามาได้ยาวนานนับพันปี ในขณะที่ตัวเองมีขนาดเล็กมาก จากการศึกษาพบว่า มดมีโฮสต์ประสาทที่ดีมาก และโฮสต์ประสาทที่ว่านี้จะไวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เช่น จะพบว่าเมื่อไรหมดมีการชนไข แสดงว่าไม่นานจะมีฝนตกหรือน้ำท่วมแน่นอน และการจัดการของมดในการหาอาหาร ล้วนแล้วแต่บ่งบอกถึงความสามารถในการปรับตัวเอง ซึ่งจากแนวคิดนี้อธิบายได้ชัดเจนด้วยคุณสมบัติการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ตีพอสสมควร (Self-Immunity) ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

องค์การธุรกิจก็เช่นกัน การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีมีความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นการปรับตัว เตรียมตัว เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาตัวเองอยู่เสมอให้มีความร่วมสมัยกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง จึงเป็นกลยุทธ์ธุรกิจที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลาย ในประเด็นนี้ นักกลยุทธ์ที่มีชื่อเสียง Prahalad และ Hamel (1989) ได้นำเสนอแนวคิดในเรื่อง Strategic Intent ซึ่งเป็นหลักการในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันที่สำคัญ กล่าวคือ ในขณะที่ยังคงการมุ่งพยายามใช้ทรัพยากรของตนเองให้สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้ในปัจจุบัน ซึ่งดูเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลดี แต่การที่ธุรกิจมุ่งเฉพาะแต่การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อตอบสนองความต้องการในปัจจุบันนั้นนับว่ายังไม่เพียงพอ เพราะองค์การธุรกิจถูกสร้างขึ้นเพื่ออนาคต ดังนั้นการให้ความสำคัญเฉพาะปัจจุบันแต่เพียงอย่างเดียวทำให้องค์การธุรกิจหลายแห่งต้องประสบกับปัญหาในการแข่งขัน เพราะองค์กรไม่สามารถปรับตัวได้ แนวคิด Strategic Intent จึงมุ่งความสำคัญไปที่การแสวงหาความสามารถและทรัพยากรใหม่ๆ เสมอ เพื่อที่จะสร้างโอกาสธุรกิจในอนาคต ซึ่งกิจกรรมเช่นนี้จะเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้องค์กรสามารถสร้างความยั่งยืนได้

จะพบว่าแนวทางในการปฏิบัติขององค์กรที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืน สนับสนุนและสามารถนำมาใช้เป็นบทพิสูจน์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เราเข้าใจหลักพอเพียงชัดเจนขึ้นว่า คำว่าพอเพียง (Systematic & Dynamic optimum) มิใช่การให้ความสำคัญกับปัจจุบันแต่เป็นการมองถึงเหตุการณ์และผลที่คาดว่าจะเกิดในอนาคต ซึ่งเท่ากับเป็นการก้าวข้ามผ่านข้อจำกัดของความรู้ที่มีอยู่ (Bounded rationality) ไปสู่ความรู้ความสามารถใหม่ๆ ยิ่งไปกว่านั้นปรัชญาพอเพียงยังให้ความสำคัญกับการจัดการความเสี่ยง (Risk Management) ในเชิงพลวัต (Dynamic) ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าองค์กรจะพัฒนาสู่ความยิ่งใหญ่ที่ยั่งยืนได้

ความสามัคคี และการสร้างเอกลักษณ์ (Cohesive and Strong Sense of Identity)

คุณลักษณะที่สำคัญขององค์กรที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืนอีกประการหนึ่งคือ ความสามัคคี ความตั้งใจ และความมุ่งมั่นของทุกคนในองค์กร ที่สำคัญกว่านั้นคือ การสร้างความสัมพันธ์กับสังคมรอบข้างที่องค์การทำธุรกิจอยู่ (Ability of build a shared community) ความสำเร็จขององค์กรที่ประยุกต์ใช้คุณสมบัตินี้ในการจัดการเชิงกลยุทธ์ ได้สร้างให้ธุรกิจประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่และยั่งยืน ตัวอย่างเช่น บริษัท Siemens ของประเทศเยอรมัน ที่มีอายุขององค์กรยาวนานถึง 165 ปี จากแนวคิดการสร้างความสำเร็จได้เปรียบในการแข่งขันที่ยั่งยืนบริษัท Siemens มุ่งมั่นที่จะพัฒนาตัวเองให้เป็นองค์กรธุรกิจข้ามชาติที่สำคัญในการมุ่งมั่นพัฒนานั้น Siemens ไม่เคยล้มที่จะแบ่งปันความสำเร็จกับสังคมรอบข้าง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ในขณะที่ยังคงการประสบความสำเร็จอย่างมาก ความสำเร็จของบริษัทกลายเป็นความสำเร็จของเมืองมิวนิค (Munich) ด้วย จนมีคำกล่าวว่า Munich ถ้าจะมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งก็น่าจะเรียกว่า เมืองของซีเมนส์ได้ (Siemens Town) เพราะคนส่วนใหญ่ของเมืองนั้นล้วนได้รับอิทธิพลจาก Siemens ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม จนสามารถจะพูดได้ว่าคนเมือง Munich จะมีความสัมพันธ์กับ Siemens ถ้าไม่ทำงานให้กับบริษัทโดยตรงก็ต้องเป็น Supplier ให้กับ

Siemens หรือไม่กี่ต้องได้รับประโยชน์จาก Siemens ไม่ว่าจะเป็นทุนการศึกษาหรือการใช้สวนสาธารณะ ที่ทาง Siemens พัฒนาให้ เป็นต้น

จากแนวคิดที่เป็นแนวปฏิบัติขององค์กรดังกล่าวจะเห็นได้ชัดว่า สอดคล้องกับเงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ความสำคัญกับความซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน สติปัญญา และแบ่งปันจากกรอบแนวคิดนี้เองที่ทำให้ค้นพบว่าในการพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นเลิศนั้น องค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญมาก โดยเฉพาะการแบ่งปันซึ่งปัจจุบันได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างมาก ในรูปของการให้ความรับผิดชอบต่อสังคมที่ตนดำเนินธุรกิจอยู่ ทั้งนี้ไม่จำกัดเฉพาะการรับผิดชอบต่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในเชิงลบเท่านั้น แต่เป็นการช่วยเหลือตอบแทนสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้น การคืนกำไรให้กับสังคมมีได้หลายรูปแบบ ซึ่งทั้งนี้องค์การธุรกิจที่ดำเนินการดังกล่าวจะได้รับการยอมรับจากชุมชนนั้นๆ ที่สำคัญต้องเป็นเงินที่ได้มาจากการดำเนินธุรกิจที่ซื่อสัตย์ สุจริต ที่ผ่านการดำเนินงาน ที่อาศัย ความขยัน อดทน โดยใช้สติปัญญาในการได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองนั้นๆ

ความมีความอดทนสูงต่อความคิดและไอเดียใหม่ๆ (Tolerance to the new idea)

บ่อยครั้งที่องค์กรจะรู้สึกสะอึกสยกับกับการจัดการแบบเดิมๆ ยิ่งโดยเฉพาะแนวคิดเดิมที่เคยประสบความสำเร็จในการนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จอย่างมาก จากสาเหตุนี้เองทำให้องค์การละเลยการพัฒนาความคิดใหม่ๆ ในการพัฒนาที่มากกว่านั้นคือ นอกจากไม่พยายามหาแนวทางใหม่ๆ แล้ว ยังไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นที่นำเสนอโดยผู้อื่นอีกด้วย การจัดการดังกล่าวจะนำพาให้องค์การขาดการพัฒนา โดยเฉพาะการแสวงหานวัตกรรมใหม่ๆ ให้กับองค์กร

ในทางตรงกันข้ามองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อพัฒนาองค์การอยู่ตลอดเวลา เช่น บริษัท 3M เป็นองค์กรที่ยั่งยืนและยิ่งใหญ่เพราะมีอายุขององค์กร 105 ปี องค์กรก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 1901 โดยมีวัตถุประสงค์แรกเริ่มที่จะทำแรม แต่เนื่องจากค้นพบภายหลังว่า แรมที่คิดว่าจะได้รับนั้นไม่ใช่ที่ต้องการจึงคิดพัฒนาหาทางออก ในที่สุดแล้วก็เอาผงแรมนั้นมาพัฒนาเป็นกระดาษทราย เพราะมีความรู้ในเรื่องกาวยู่ ทำให้องค์การสามารถผ่านพ้นวิกฤตได้ แต่เนื่องจากกระดาษทรายที่ใช้ขณะนั้นมีการใช้มากในธุรกิจอุตสาหกรรมรถยนต์ ซึ่งการขัดสีโดยใช้กระดาษทรายส่วนใหญ่สร้างให้เกิดมลภาวะในเรื่องฝุ่นที่ทำให้พนักงานมีปัญหา จากการเปิดรับแนวคิดใหม่ๆ นี้เอง ที่ไม่จำกัดเฉพาะความรู้หรือข้อมูลที่ได้จากพนักงานของตนเอง ยังรวมไปถึงความรู้ข้อมูลความต้องการของลูกค้า ทำให้มีการพัฒนาสินค้าใหม่ขึ้นคือ “กระดาษทรายน้ำ” ซึ่งส่งผลทำให้เกิดฝุ่นละอองในอากาศน้อย ทำให้กระดาษทรายของ 3M กลายเป็นสินค้าที่บริษัทในธุรกิจรถยนต์ชื่นชอบ ส่งผลทำให้ผลประกอบการของบริษัทดีขึ้น

จากประวัติความสำเร็จบริษัท 3M ทำให้สามารถนำมาใช้เป็นบทพิสูจน์ความร่วมมือของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่นำมาซึ่งความได้เปรียบในการแข่งขันแบบยั่งยืน ในประเด็นความสำเร็จของ 3M สามารถอธิบายได้ด้วยคุณสมบัติหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ ความมีเหตุผลในการพิจารณาจากเหตุปัจจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อมุ่งหาทางในการพัฒนาสินค้า ทั้งๆ ที่เป็นวัตถุดิบที่ไม่ใช่ว่าจะคาดการณ์ไว้ โดยใช้ความรู้รอบรู้ (Stock of All Relevant knowledges) ที่ประยุกต์ใช้ความรู้ในเรื่องกาวยมาพัฒนาให้เกิดเป็นสินค้าใหม่ ที่ไม่ได้มีการตั้งใจไว้ก่อนโดยพัฒนาเป็น “กระดาษทรายน้ำ” ซึ่งก็สามารถสร้างรายได้ให้กับองค์กรจนพ้นจากวิกฤตของการล้มละลาย และจากการนำแนวคิดนั้นมาพัฒนาต่อการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเอง ในการพัฒนาเพื่อแข่งขัน โดยเฉพาะการไม่หยุดนิ่งโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง หรือพลวัตการพัฒนาที่ลงตัว (Dynamic optimum) ทำให้องค์การเข้าใจถึงความต้องการของลูกค้าที่ไม่เฉพาะแต่ในปัจจุบัน การพัฒนาสินค้าเช่น “กระดาษทรายน้ำ” จึงทำให้บริษัทก้าว

ข้ามผ่านสนามการแข่งขันของ กระดาษทรายทั่วไป ไปสู่ความเป็นผู้นำทางธุรกิจทันทีเพราะสามารถผลิตสินค้าที่มีนวัตกรรมและตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้เกินมากกว่าที่ลูกค้าต้องการ ความสำเร็จนี้เองทำให้บริษัท 3M พัฒนาจนกลายเป็นผู้นำธุรกิจ

บทพิสูจน์ความพอเพียงที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืน สามารถนำมาปรับใช้ในการได้เปรียบในการแข่งขันได้อย่างต่อเนื่อง เพราะหลังจากที่ 3M ประสบความสำเร็จในช่วงแรก 1901- 1930 องค์การธุรกิจต้องประสบกับการแข่งขันอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจ ผู้บริหารของ 3M ต่างตระหนักว่าในสภาวะเช่นนี้หากองค์การไม่มีการพัฒนาให้เกินกว่าที่ลูกค้าคาดหวัง องค์การอาจจะถึงจุดจบได้ ผู้บริหารของ 3M คือ นาย William McKnight ตระหนักถึงเรื่องนี้เป็นอย่างดี โดยมีการปรับใช้แนวคิด 15% Rule กล่าวคือเป็นการเปิดโอกาสให้พนักงานของ 3M ทุกคนมีเวลาอิสระของตัวเอง 15% จาก 40 ชั่วโมงในการทำงานปกติในหนึ่งสัปดาห์ โดยอนุญาตให้พนักงานสามารถคิดค้นโครงการ (Project) ที่ตนสนใจได้ โดยที่ ได้รับเงินสนับสนุนจาก 3M

โครงการดังกล่าวนี้เองที่ตรงกับเงื่อนไขทั้ง 2 ข้อของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง ที่ให้ความสำคัญไปพร้อมๆ กับเงื่อนไขคุณธรรมในเรื่อง ความขยัน อดทน สติปัญญา และความเพียร การเปิดโอกาสในเรื่องนี้เองทำให้ 3M สามารถคิดค้นผลิตสินค้าขึ้นมาใหม่ เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า และยังเป็นทางออกของธุรกิจ ตัวอย่างเช่น พนักงานขายของบริษัท 3M ไปพบลูกค้าที่เป็นบริษัทรถยนต์เพื่อไปขายกระดาษทราย เขาสังเกตเห็นว่าช่างพ่นสีรถยนต์ กำลังหัวเสียกับปัญหาที่สีซึมเข้าหากัน ในขณะที่ใช้เทปกาวเพื่อพ่นสีและสีลอกออกเมื่อดึงแผ่นกาวออก เขาจึงรับเอาปัญหานั้นมา แล้วปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญของบริษัท ซึ่งหลังจากมีการวิจัยและพัฒนาภายหลัง 3M ได้พัฒนาแผ่นกาวขึ้นมาคือ เทปกาวสำหรับพ่นสีรถยนต์ที่มีคุณสมบัติดีกว่า โดยสีไม่อาจจะซึมข้ามผ่านเทปได้ และเวลาลอกเทปกาวออกไม่ทำให้สีลอกออกตาม ทำให้ผลิตภัณฑ์ชิ้นนี้ได้รับการยอมรับจากตลาดอย่างมาก

จากการประยุกต์ใช้คุณสมบัติที่เป็นตัวแปรสำคัญของปรัชญาพอเพียง ในการสร้างความมั่นคง และการเจริญเติบโตที่สร้างความยั่งยืนได้อย่างต่อเนื่อง เป็นบทพิสูจน์ให้เห็นถึงศักยภาพของการประยุกต์ใช้ปรัชญา ในการสร้างความสามารถในการแข่งขันที่น่าพาไปสู่ความยิ่งใหญ่และยั่งยืนได้อย่างร่วมสมัย โดยเฉพาะในโลกยุคโลกาภิวัตน์ภายใต้กรอบการค้าเสรีที่ทุกฝ่ายให้ความสนใจนอกเหนือจากสินค้าและบริการที่เป็นเลิศแล้ว ความรับผิดชอบต่อสังคมที่องค์การดำเนินธุรกิจอยู่ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่องค์การต้องคำนึงถึง ซึ่งจะพบว่าในการตอบสนองความคาดหวังในเรื่องดังกล่าวมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเกือบทั้งสิ้น

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการเชิงกลยุทธ์ Sufficiency Economy and Strategic Management

ธุรกิจในปัจจุบันการจัดการที่ร่วมสมัย ดูเหมือนกับว่าจะเป็นสิ่งที่องค์การต้องให้ความสำคัญอย่างมาก ในความร่วมมือนั้นหากบูรณาการการจัดการเชิงกลยุทธ์เข้ารวมไว้ด้วยก็จะเป็นการทำให้แน่ใจได้ว่าบริษัทจะก้าวสู่ความเป็นเลิศได้อย่างแน่นอน การจัดการธุรกิจเชิงกลยุทธ์ เป็นคำที่ใช้ในทางการทหารที่ให้ความสำคัญกับการรับข้อมูลทางยุทธศาสตร์ของฝ่ายตรงกันข้าม โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาวิเคราะห์ถึงสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ในอาณาบริเวณที่ต้องการทำการรบด้วยความรอบคอบของหน่วยทหาร ซึ่งจะทำให้มีโอกาสรักษาชัยชนะได้มากกว่า จากความสำเร็จดังกล่าวนักวิชาการทางด้านการจัดการจึงได้นำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการธุรกิจโดยให้ความสำคัญกับข่าวสารข้อมูลทั้งในระดับกว้างและในระดับลึกของ

สถานการณ์ และปัจจัยตัวแปรที่เกี่ยวข้องทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อมเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันที่เหนือกว่าจากทรัพยากรที่องค์กรมีอยู่

จากคำจำกัดความนี้ จะเห็นได้ชัดถึงความเชื่อมโยงของกรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการเชิงกลยุทธ์ ทั้งนี้เพื่อให้การประยุกต์นำมาใช้เกิดประโยชน์สูงสุดบทความนี้เน้นการศึกษาเพื่อเชื่อมโยงแต่ละคุณสมบัติของทั้งสองแนวคิดที่จะนำพาให้องค์กร สามารถพัฒนาความได้เปรียบในการแข่งขันที่นำไปสู่ความยิ่งใหญ่และยั่งยืน

ความพอประมาณ

จากคุณลักษณะพอประมาณ ที่ให้ความสำคัญกับความพอดีหรือพลวัตการพัฒนาที่ลงตัว (Dynamic optimum) ทำให้การจัดการเชิงกลยุทธ์ ต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความสมดุล (Balance) และการเปรียบเทียบผลดีผลเสีย (Trade-off) ที่จะสร้างให้เกิดความสมดุลของการให้ความสำคัญในเชิงกลยุทธ์ ในขณะที่มีข้อจำกัดในทางทรัพยากรและเวลา ตัวอย่าง การจัดการธุรกิจเชิงกลยุทธ์ของบริษัท Hewlett Packard (HP) เป็นตัวอย่างที่ดีของความพอดีที่ประยุกต์มาจากความพอประมาณนำมาซึ่งการถ่วงสมดุลของแผนธุรกิจ 2 แผนก็คือ แผนก Laser Jet Printer และ Inkjet Printer ที่ทั้งสองแผนกผลิตสินค้าเพื่อใช้งานพิมพ์เช่นเดียวกัน ดังนั้นการที่ทั้งสองแผนกในบริษัทเดียวกันผลิตสินค้าที่เหมือนกันเท่ากับเป็นการแย่งลูกค้ากันเอง และในที่สุดจะนำพาความวิบัติมาสู่บริษัท ซึ่งผู้เชี่ยวชาญหลายคนได้แนะนำให้ HP เลือกผลิตสินค้าอย่างใดอย่างหนึ่งที่มือนาคตกว่า

จากคุณสมบัติพอประมาณนี้เองที่ทำให้ HP เลือกที่จะสร้างให้เกิดความลงตัวที่สมดุล (Balancing operation) ของทั้งสองแผนกพร้อมๆ กัน กล่าวคือมุ่งมั่นพัฒนาแผนกทั้งสองให้สามารถสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ขึ้นมาเป็นของตัวเอง เพื่อให้ลูกค้าเกิดความพึงพอใจสูงสุด จากแนวคิดเรื่องนี้ทำให้ลูกค้าที่ใช้ Laser Jet Printer ซึ่งส่วนใหญ่เป็นออฟฟิศสำหรับงานทั่วไปเกิดความพึงพอใจในสินค้าเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อออฟฟิศดังกล่าวต้องการพิมพ์กระดาษที่มีสีในรูปกราฟฟิค Printer ที่ลูกค้าคิดถึงก็จะต้องเป็น HP Inkjet เพราะพวกเขาได้รับรู้แล้วถึงคุณภาพ และคุณค่าของ HP ในทางเดียวกันบริษัทที่ดำเนินงานพิมพ์ซึ่งต้องใช้ HP Inkjet และมีความพึงพอใจกับการพัฒนาของ HP Inkjet มาก ดังนั้นเมื่อองค์กรต้องการพิมพ์เนื้อหา (Text) และจำเป็นต้องมีเครื่องพิมพ์เลเซอร์แล้ว การตัดสินใจเลือกซื้อเป็นที่แน่นอนว่าลูกค้านั้นๆ จะตัดสินใจเลือกซื้อ HP Laser Printer

ความมีเหตุผล

การดำเนินธุรกิจและการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ ที่จะสามารถนำพาบริษัทให้ประสบความสำเร็จนั้น เป็นที่เข้าใจทั่วไปว่าการศึกษาวิเคราะห์สิ่งแวดล้อม เพื่อหาข้อมูลที่มีความถูกต้อง ชัดเจน เพื่อนำมาใช้ในการประกอบการตัดสินใจเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่การสื่อสารมีความรวดเร็วเสมือนจริงมากขึ้น ข่าวสารข้อมูลจึงจะกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญมากในการก้าวสู่ความเป็นเลิศขององค์กร ดังนั้นการตัดสินใจจึงต้องมีหลักเหตุผลในการพิจารณาประกอบกับข้อมูล ตัวอย่างเช่น บริษัท Samsung ที่ปัจจุบันผู้บริหารทุกคนสามารถใช้เครือข่ายโทรคมนาคมอินเทอร์เน็ตเข้าตรวจเช็คดึงข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในเครือข่ายได้ตลอดเวลา และสามารถกระทำการตรวจเช็ครายละเอียดข้ามทวีปได้ภายในเวลาเสี้ยววินาที ทำให้การตัดสินใจ การสั่งการ การตรวจเช็คเชื่อมต่อข้อมูลในการปฏิบัติงานประจำวันมีประสิทธิภาพอย่างสูงมาก จากการพัฒนาอย่างก้าวหน้านี้ทำให้บริษัทมีการเติบโตอย่างมีนัยสำคัญในช่วงสิบปีที่ผ่านมา มากกว่านั้นบริษัทได้มีการขยายการลงทุนไปในเกือบทุกภูมิภาคทั่วโลก

ภูมิคุ้มกัน

หนึ่งในการจัดการกลยุทธ์ที่สำคัญคือ การเตรียมพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงซึ่งสอดคล้องกับการสร้างภูมิคุ้มกันของปรัชญาพอเพียง ที่มองโลกในลักษณะพลวัต การจัดการเชิงกลยุทธ์ให้ความสำคัญกับการกำหนด/จำลอง สถานการณ์ทั้งที่แย่ที่สุดและดีที่สุด ของสิ่งแวดล้อมของตัวแปรธุรกิจที่สำคัญ เพื่อสร้างให้เกิดประสิทธิภาพและผลผลิตขององค์การผ่านการวางแผนในเชิงกลยุทธ์ที่วางแผนทั้งในระยะสั้น กลาง และระยะยาวความสำเร็จของบริษัทชุดเจ้าน้ำมันขนาดใหญ่ Royal Dutch Shell เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าเป็นบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ชั้นนำ จากความสำเร็จนั้นๆ หนึ่งในแนวคิดในการจัดการที่มีชื่อเสียงมากของ Shell คือ Scenario Planning เพราะในธุรกิจน้ำมันการเปลี่ยนแปลง มีผลกระทบโดยตรงต่อทุกหน่วยธุรกิจ เช่น ราคาน้ำมันโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างมากในขณะนี้ ทางบริษัทจึงต้องให้ความสำคัญกับการวางแผนตามสถานการณ์ โดยต้องมีการจำลองสถานการณ์ว่า ถ้าน้ำมันดิบมีราคาสูงมากบริษัทจะดำเนินธุรกิจอย่างไร หรือ กรณีที่น้ำมันดิบมีราคาต่ำ การดำเนินกิจกรรมใดที่ควรนำมาใช้ปฏิบัติ ความสำเร็จของบริษัท Shell น่าจะเป็นบทพิสูจน์ได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไม่เพียงเฉพาะแต่สามารถสร้างความมั่นคงแบบยั่งยืนให้กับองค์กรธุรกิจ แต่ยังสามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันได้อย่างชัดเจนอีกด้วย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน Sufficiency Economy & Creating the Competitive Advantage

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะที่เป็นตัวผลักดันสำคัญ (Driver) ในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน ผ่านกลยุทธ์ที่มีความร่วมสมัย ซึ่งหมายถึงกลยุทธ์ที่มีการปรับตัวตลอดเวลา และกลยุทธ์ที่มีการพัฒนาตลอดองค์กร ต้องอยู่ภายใต้การจัดการเชิงกลยุทธ์ที่ดี แนวคิดในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันของธุรกิจที่มีความยิ่งใหญ่และยั่งยืน มีแนวคิดสำคัญที่พัฒนามาจากปรัชญาพอเพียงในประเด็นต่อไปนี้

กรอบแนวคิดการจัดการของบริษัทชั้นนำที่สามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน และรักษาความได้เปรียบนั้นมาได้ถึงปัจจุบัน มีปัจจัยและตัวแปรสำคัญในการจัดการเชิงกลยุทธ์ในประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

การให้ความสำคัญกับคนมากกว่าของ (Value People not Asset)

จะพบว่ากุญแจสำคัญแห่งความสำเร็จอยู่ใกล้ตัวมาก บางครั้งถึงขนาดมองตัวเองไม่เห็น ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะเห็นความสำคัญของพนักงาน องค์การธุรกิจชั้นนำ จึงให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์ก่อนเสมอ บริษัท Matsushita Electric เป็นหนึ่งในองค์กรธุรกิจ ผู้ก่อตั้งคือ นาย Konosuke Matsushita ได้กล่าวอย่างชัดเจนในหนังสือที่มีชื่อเสียงมากในการจัดการคือ People Before Products : The Human Factor in Business ซึ่งทำให้เชื่อว่านาย Matsushita มีการจัดการที่ประยุกต์ใช้แนวคิดพื้นฐานของปรัชญาพอเพียง โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับเงื่อนไขคุณธรรมที่มุ่งเน้นความซื่อสัตย์ สุจริต ขยันอดทน การสร้างสติปัญญาและการแข่งขัน ดังจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์พื้นฐานในการบริหารงานที่บริษัทได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติมาเป็นเวลานานมาก ได้กล่าวว่า

“จากการที่เราตระหนักถึงการรับผิดชอบต่อเรา ในฐานะเป็นนักอุตสาหกรรม เราจึงจะอุทิศให้กับความเจริญก้าวหน้า และพัฒนาการของสังคม ตลอดจนความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน โดยผ่านทางกิจกรรมด้านธุรกิจของเรา ซึ่งโดยวิธีการนี้จะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนทั่วโลกให้ดีขึ้น” และแน่นอนหนึ่งในวิธีการปฏิบัติ สำคัญ 7 ประการของบริษัทคือ “สร้างคนก่อนสร้างผลิตภัณฑ์”

แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับอย่างมาก จากองค์การธุรกิจทั่วโลก บริษัท Toyota Motor เป็นอีกหนึ่งบริษัทที่ให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์อย่างมาก หนึ่งในแนวคิดของ Toyota Way ที่สำคัญคือการให้ความสำคัญเคารพกับทรัพยากรมนุษย์ (Respect Individual) ดังนั้นในการจัดการทุกคนในบริษัท มีความสำคัญเท่าเทียมกัน ในการทำให้ผลิตภัณฑ์และบริการของบริษัทได้รับความพึงพอใจสูงสุด จากแนวคิดที่มุ่งเน้นในการสร้างคน ทำให้เกิดการพัฒนายอย่างต่อเนื่อง (Kaizen) ซึ่งเป็นอีกหนึ่งตัวแปรหลักสำคัญ ที่ทำให้ Toyota ปรับตัวขึ้นเป็นบริษัทชั้นนำในระดับหนึ่งในสามของโลก ภายในเวลาเพียง 70 กว่าปี

ตัวอย่างในความสำเร็จที่มาจาก การให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์ คือ ในกระบวนการผลิตนั้น การที่พนักงานบนสายการผลิตต้องมุดเข้าไปในรถเพื่อที่จะติดตั้งอุปกรณ์สำคัญนั้น การยืนอยู่กับที่พื้นระดับแล้วสอดตัวเข้าไปทำงาน ทำให้เกิดความไม่สะดวกสบายมาก อีกทั้งยังนำมาซึ่งความผิดพลาดการปฏิบัติงานที่นำไปสู่คุณภาพที่แย่ลง จากการที่ Toyota ให้ความสำคัญพนักงาน และได้พัฒนาคนอย่างสม่ำเสมอ ที่สำคัญคือการรับฟัง แนวคิดการพัฒนาที่จะทำให้บริษัทดีขึ้น มีพนักงานทีมหนึ่งให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้บริหารว่า พวกเขาได้พัฒนากระบวนการผลิตใหม่ ที่จะทำให้การทำงานรวดเร็วและที่สำคัญคือ ความผิดพลาดลดน้อยลงอย่างมีนัยสำคัญ ผลจากการรับฟังจากพนักงานระดับปฏิบัติการ คือ การคิดค้นที่นั่งพิเศษที่พนักงานสามารถสอดตัวเข้าไปในตัวรถ โดยทำเป็นเก้าอี้ที่พนักงานนั่ง ทำให้สามารถดึงตัวเองเข้าไปทำงานในรถได้ ส่งผลทำให้พนักงานทำงานสะดวก รวดเร็วขึ้นมากอย่างมีนัยสำคัญ

การให้ความสำคัญกับคนหรือทรัพยากรมนุษย์ มิใช่ในเฉพาะองค์การธุรกิจหรือเป็นไปเฉพาะในประเทศแถบตะวันตกเท่านั้น ประเทศสวีเดน เป็นอีกประเทศหนึ่งที่เป็นตัวอย่างของการให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นการพัฒนาโดยใช้เงื่อนไขทั้ง 2 เงื่อนไข ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพร้อมๆ กัน จากประเทศที่เมื่อ 150 ปีที่แล้ว เป็นประเทศที่ยากจนที่สุดในยุโรป ด้วยการพัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่อง และมุ่งมั่นพัฒนาคน โดยมุ่งเน้นให้มีการสร้างให้เกิดสังคมองค์ความรู้ (Knowledge society) ปัจจุบันประเทศสวีเดน ถูกจัดอันดับให้เป็นประเทศ ที่มีความสามารถในการแข่งขันอันดับที่ 5 ของโลก จากแนวคิด การสร้างสังคมรอบรู้ เน้นการสร้างความรู้ ที่พัฒนาจากปัจจัยที่มีอยู่ของประเทศ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในขณะนั้นคือ ป่าไม้ ธุรกิจในอดีตเมื่อ 150 ปีที่แล้วคือ การทำธุรกิจส่งออกไปขายในประเทศอื่นๆ ในยุโรป แต่ด้วยความเข้าใจในโลกของการเปลี่ยนแปลง การมีภูมิคุ้มกันในตัวของประเทศสวีเดน ที่เข้าใจดีว่าหากมีการทำป่าไม้ติดต่อกัน โดยไม่จัดการ ป่าไม้ของสวีเดนก็จะหมดไป รัฐบาลจึงออกกฎหมายการจัดการป่าไม้ กล่าวคือ ในการตัดต้นไม้ ต้องมีการปลูกทดแทน ในจำนวนที่เท่ากัน เพื่อรักษาทรัพยากรไม่ให้หมดไป

ผลจากการจัดการดังกล่าว ปัจจุบันประเทศสวีเดน ยังมีป่าไม้ที่สมบูรณ์เหมือนในอดีต แต่ยิ่งไปกว่านั้น จากความรอบคอบทำให้สวีเดนมุ่งมั่นพัฒนาธุรกิจ เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันธุรกิจที่เกิดขึ้นคือ ธุรกิจโทรคมนาคมที่เกิดขึ้นจากความรอบรู้ ความมีเหตุผล จากลักษณะของธุรกิจป่าไม้ ที่ต้องมีการติดต่อสื่อสารกันตลอด แต่ระยะทาง ความไม่สะดวกในการเดินทางทำให้เกิดความลำบากในการติดต่อ คนชาวสวีเดนจึงคิดหาทางออกเพื่อเอาชนะอุปสรรคดังกล่าว ความคิดเริ่มต้นจึงพัฒนาอุปกรณ์สื่อสารที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น จากความขยัน อดทน และมุ่งมั่นในเรื่องสติปัญญา ที่มีการพัฒนาขึ้นเป็นสังคมอุดมความรู้ ทำให้มีฐานองค์ความรู้มาก ที่สะสมไว้ในองค์การธุรกิจมาก จึงทำให้เกิดบริษัท Ericsson ซึ่งเป็นหนึ่งจากหลายองค์การธุรกิจที่มีการพัฒนาจากเหตุผลในการต้องการเอาชนะธรรมชาติ จนกระทั่งเป็นบริษัทที่มีชื่อเสียงทั่วโลกในเรื่องโทรคมนาคม จากความเรียบง่ายนี้เองทำให้ประเทศสวีเดนกลายเป็นประเทศที่มีความได้เปรียบในการแข่งขันในลำดับต้นๆ ทั้งที่มีขนาดและจำนวนของประชากรน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับหลายประเทศ

การกระจายอำนาจในการควบคุม

(Empowerment and Enhancing the Learning Organization)

จากการศึกษาองค์การธุรกิจ ที่มีความยั่งยืนพบว่า ผู้บริหารของบริษัทเหล่านั้น ส่วนใหญ่มีการกระจายอำนาจการทำงานที่ทำให้ทุกฝ่ายหรือทุกคนมีความรับผิดชอบในการทำงาน ซึ่งนำไปนำไปสู่การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในแต่ละมิติได้รวดเร็วกว่า ที่จะรวมอำนาจไว้ที่จุดเดียว การกระจายอำนาจส่งผลสำคัญอีกประการหนึ่ง การสร้างให้เกิดการเรียนรู้ ดังนั้นองค์การที่มีการกระจายอำนาจและมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับบริษัทลูก การเรียนรู้ก็จะสูง การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง จะมีประสิทธิภาพ ซึ่งก็เท่ากับว่า เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ซึ่งสอดคล้องและสนับสนุน และสามารถใช้เป็นบทพิสูจน์ความยิ่งใหญ่ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีนัยสำคัญ

บริษัท ยูนิลีเวอร์ (Unilever) เป็นองค์การธุรกิจที่เป็นตัวอย่างทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ดี จากการที่เป็นองค์การธุรกิจข้ามชาติขนาดใหญ่ มีอายุยืนยาวนาน ทำธุรกิจหลายร้อยประเทศทั่วโลก กรอบแนวความคิดหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้ Unilever สามารถสร้างและรักษาความได้เปรียบในการแข่งขันคือ การกระจายอำนาจเพื่อให้บริษัทย่อย (Subsidiary company) ที่ดำเนินธุรกิจในประเทศต่างๆ สามารถจัดการธุรกิจได้โดยอิสระ ทั้งนี้เพื่อให้การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธุรกิจ และการตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด สินค้าที่มีชื่อเสียงอย่างหนึ่งของ Unilever คือ ผงซักฟอก บริษัท Hindustan lever บริษัทลูกในประเทศอินเดียได้นำสินค้าผงซักฟอกเข้าไปขายในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นผงซักฟอกชนิดบรรจุกล่อง ซึ่งจากผลการสำรวจพบว่า ชาวอินเดียชื่นชอบในสินค้าชนิดนี้อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นกลิ่นฟุ้ง และความสามารถในการซักสะอาด แต่ผลกลับออกมาว่ายอดขายไม่ดีตามที่คาดการณ์ ซึ่งทำให้เกิดความสับสนกับฝ่ายบริหารอย่างมาก

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้บริหารจึงได้จัดทำกรวิจัยแบบเจาะลึก ซึ่งนี่เป็นการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างชัดเจน ในเรื่องความมีเหตุผล ความรอบรู้ รอบคอบและระมัดระวัง เพราะในขณะนั้นบริษัทขนาดใหญ่ของอเมริกาชื่อ P&G กำลังจะเข้ามาทำธุรกิจในอินเดีย จากผลการศึกษาวิจัยพบผลการศึกษายืนยันได้ว่า ลูกค้าชาวอินเดียส่วนใหญ่ยังชอบในสินค้าของ Hindustan lever มากกว่าของคู่แข่ง แต่มีข้อสังเกตที่ชัดเจนว่า ลูกค้าชาวอินเดียมองว่าสินค้าของ Unilever ดี แต่ไม่ซื้อหามาใช้ เพราะสินค้านี้มีแต่ชนิดกล่องเท่านั้น ซึ่งมีราคาที่สูงกว่าที่คนอินเดียทั่วไปจะสามารถซื้อเก็บไว้ที่บ้านแล้วใช้ เพราะคนเหล่านั้นส่วนใหญ่มีฐานะไม่ดีนัก จึงต้องแบ่งเงินไปซื้อสิ่งของที่สำคัญอื่นๆ จึงไม่สามารถซื้อเก็บไว้ได้ ผลการสรุปในเชิงเหตุผลนี้เอง ทำให้ผู้บริหารตัดสินใจผลิตผงซักฟอกชนิดแบบซองออกมา เพื่อตอบสนองกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มนี้อย่างชัดเจน ผลจากการปรับกลยุทธ์ปรากฏออกมาชัดเจนว่า บริษัทมียอดขายผงซักฟอกที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ทำให้บริษัทมีรายได้รวมสูงอย่างเป็นประวัติการณ์

ความสำเร็จของ Hindustan lever ยังไม่หยุดอยู่แค่นี้ เพราะมีกรอบแนวคิดในเรื่องการสร้างให้เกิดองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning organization) ดังนั้นความสำเร็จของบริษัทย่อยที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย ทางบริษัทได้บันทึกไว้ในฐานองค์ความรู้หรือศูนย์ความรู้ (Knowledge center) ทางบริษัท ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่พนักงานของ Unilever สามารถเข้ามาเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ผลปรากฏว่า Unilever ในประเทศบราซิล ซึ่งมีปัญหาที่เกิดขึ้นในทำนองเดียวกันกล่าวคือ ยอดขายสินค้าผงซักฟอก ไม่เป็นไปตามเป้าหมายทั้งที่ลูกค้าส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าชอบคุณภาพมาก ผู้บริหารของ Unilever บราซิล ซึ่งประยุกต์ใช้แนวคิดของ Hindustan lever มาปรับใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า ปรากฏผลว่า ยอดขายปรับสูงขึ้นทำให้บริษัทมีผลประกอบการดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

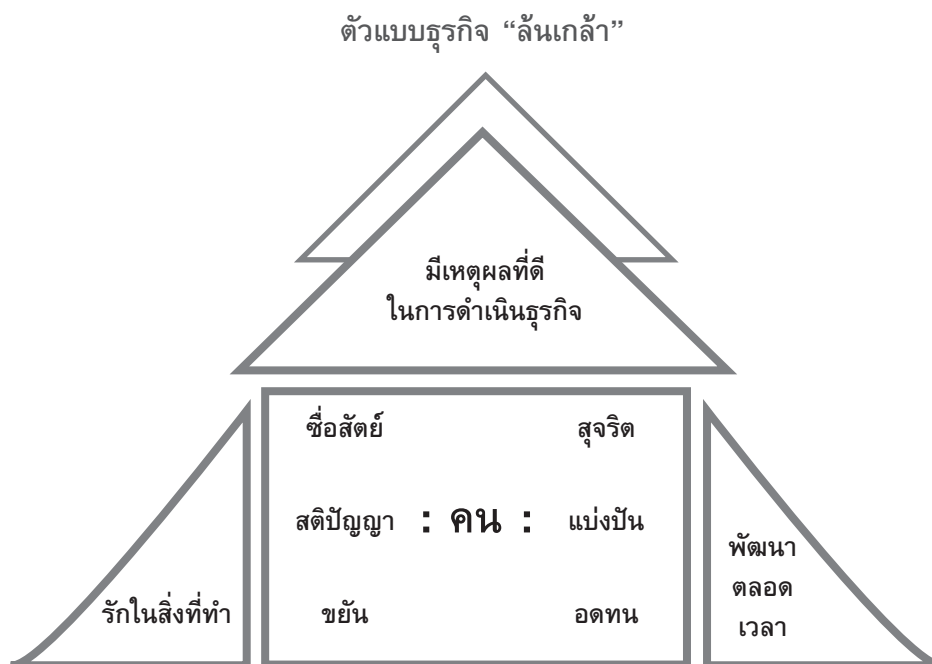
จะเห็นได้ชัดเจนว่าบทพิสูจน์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีส่วนสนับสนุนส่งเสริมการจัดการเชิงกลยุทธ์อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้จึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำความเข้าใจกับพนักงานและผู้ได้บังคับบัญชาทุกระดับด้วยการสื่อสาร แนวคิดเบื้องหลังการตัดสินใจและการดำเนินธุรกิจ เพื่อให้องค์การเห็นพ้องต้องกันถึงศักยภาพของตัวปรัชญา ซึ่งเปรียบเหมือนว่าถ้าทุกคนในองค์การมีความเข้าใจและมีความเห็นตรงกันร่วมกันหันหน้าไปทางทิศเดียวกันหมดแล้ว การจัดการเพื่อสร้างให้เกิดการขับเคลื่อนจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นแน่นอน

จากปรัชญาพอเพียงที่ดูเรียบง่ายนั้น ได้ส่งผลที่ชัดเจนในการนำพาองค์การก้าวข้ามผ่านสู่ความเป็นผู้นำในอุตสาหกรรมด้วยการจัดการเชิงกลยุทธ์อย่างลงตัว หากศึกษาในเชิงลึกแล้วจะพบว่าบริษัทที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่ที่ดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน ล้วนแล้วแต่มีปรัชญาทางการจัดการที่เป็นพื้นฐานที่เรียกว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” สนับสนุนอยู่เกือบทั้งสิ้น

ตัวแบบธุรกิจ “ล้นเกล้า” แนวคิดการจัดการร่วมสมัยสู่ความยิ่งใหญ่และยั่งยืน

จากการศึกษาวิจัยข้างต้นสามารถสรุปได้ชัดว่า แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของหลายๆ องค์การธุรกิจอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อให้การนำไปสู่การปฏิบัติมีความชัดเจนมากขึ้นจากการศึกษาค้นคว้าตัวแบบธุรกิจ “ล้นเกล้า” จึงได้มีการพัฒนาขึ้น ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นจากความเข้าใจในอำนาจในการอธิบาย และการนำไปปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันให้กับองค์กรอย่างมีนัยสำคัญ

ตัวแบบธุรกิจ “ล้นเกล้า” จึงเป็นการพัฒนาต่อยอดแนวคิดและแนวทางปฏิบัติที่ประกอบด้วยตัวแปรด้านการจัดการที่สำคัญ เพื่อต้องการส่งผลทำให้องค์การธุรกิจสามารถนำไปประยุกต์สร้างความได้เปรียบในการแข่งขันบนพื้นฐานความเข้าใจที่แท้จริงของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่องค์การธุรกิจไทยสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างชัดเจน

เพื่อให้การจัดการธุรกิจเกิดประสิทธิภาพสูงสุด ตัวแบบธุรกิจล้นเกล้า เป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นเพื่อแนวทางในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน โดยพัฒนาจากพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเป็นกรอบแนวคิดที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ กับทั้งองค์การขนาดใหญ่และขนาดเล็ก เพื่อสร้างให้เกิดการเติบโตที่ยั่งยืนและนำไปสู่องค์การธุรกิจที่มีชื่อเสียงในอนาคต

มีเหตุผลที่ดีในการดำเนินการธุรกิจ (Reason for Being)

การดำเนินการธุรกิจนั้นแท้จริงมีไว้ว่า จะเอากำไรแต่อย่างเดียว การทำธุรกิจที่มุ่งเอาแต่กำไรโดยไม่ให้ความสำคัญ ความพึงพอใจของลูกค้า และสิ่งแวดล้อมรอบตัว เป็นการทำลายตัวเองที่ละน้อยโดยไม่รู้ตัว ในทางกลับกัน การดำเนินธุรกิจ ที่มุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) มีความพึงพอใจ สูงสุดกับกิจกรรมธุรกิจที่บริษัทดำเนินการอยู่ทางตรงและทางอ้อม จะทำให้องค์กรได้รับการยอมรับ และเป็นที่รักทางสังคม ซึ่งก็จะส่งผลทำให้องค์กรเหล่านั้น สามารถรักษาความได้เปรียบเทียบในการแข่งขันไว้ได้ตลอด

คาเนซุเกะ มัตซึชิตะ (Konesuke Matsushita) กล่าวว่า “...เหตุผลในการทำธุรกิจที่นักธุรกิจต้องคำนึงถึงเสมอคือ เป็นเพราะสังคมต้องการสินค้าและบริการหลากหลาย จึงต้องมีนวัตกรรมหลายอย่าง ดังนั้นการทำการจากธุรกิจ จึงไม่ใช่วัตถุประสงค์แรก การมุ่งมั่นพัฒนาตนเองเพื่อนำเสนอสินค้าและบริการที่ดีที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการ และความคาดหวังของสังคมนั้นต่างหาก ที่นักธุรกิจควรจะต้องยึดถือเป็นการกิจที่สำคัญ...” เพราะหากทุกคนทำแบบเดียวกัน เราก็จะมีสังคมที่มีแต่ของแต่สินค้าและผลิตภัณฑ์ที่ดี และบริการชั้นเยี่ยม จากนั้นถ้าทำได้ดีเสมอ ต้นเสมอปลายเราก็จะมีลูกค้าเพิ่มมากขึ้น ซึ่งก็หมายถึงกำไรที่จะเพิ่มมากขึ้นในอนาคต และสำคัญจะเป็นการเพิ่มขึ้นอย่างมั่นคงอีกด้วย

ดังนั้นเหตุผลในการดำเนินธุรกิจที่ดี จึงมีความยิ่งใหญ่มาก หากองค์กรใดมีวัตถุประสงค์ที่ดีอย่างมีอาชีพแล้ว สามารถสื่อสารเหตุผลเหล่านี้ต่อพนักงานทุกระดับแล้ว ความก้าวหน้าขององค์กรจะมีแต่เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

เฮนรี ฟอร์ด (Henry Ford) ผู้ก่อตั้งและเจ้าของบริษัท Ford Motor เป็นอีกผู้หนึ่งที่เริ่มธุรกิจจากเหตุผลที่ดี Ford เกิดในครอบครัวชนชั้นกลาง มีความใฝ่ฝันที่จะสร้างรถยนต์สำหรับคนอเมริกัน และมีการพัฒนาตนเองมาโดยตลอด จนกระทั่งเขาทำรถ Model A Model B ซึ่งขณะนั้นเป็นรถที่หรูหรามาก ในขณะที่บริษัทประสบความสำเร็จอย่างมาก Ford กลับไม่ได้ดีใจมากนัก เพราะสิ่งเหล่านั้นยังไม่ได้ตอบคำถามในสิ่งที่เขาคิดและต้องการทำให้เกิดขึ้น คือ เขาคิดว่าเขาต้องการสร้างรถสำหรับมวลชน ทุได้ง่ายๆ คือ ต้องการสร้างรถยนต์ที่คนธรรมดาสามารถมีไว้ใช้งานได้ ซึ่ง Model A และ B นั้น คนธรรมดาไม่มีโอกาสครอบครองเพราะมีราคาแพง จากเหตุนี้เองทำให้เขามุ่งมั่นพัฒนารถ Model T เพื่อให้คนอเมริกันมีโอกาสได้ใช้ ผลจากปรากฏการณ์นี้เอง ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนผันครั้งใหญ่คือ เกิดเปลี่ยนแปลงการเดินทาง จากการเดินทางด้วยม้า มาเป็นรถยนต์ ที่สำคัญ Model T เป็นรถเอนกประสงค์ที่ตอบสนองต่อความต้องการได้ทุกๆ มิติตั้งแต่ขับไปทำไร่ไถนา หรือจะขับไปทำงาน Model T เป็นรถยนต์ที่มีแค่สีเดียวคือ สีดำ มีราคาที่คนทั่วไปพอซื้อหามาใช้ได้ ซึ่งเป็นรถยนต์ที่ผลิตติดต่อกันถึงสิบสามปี นับว่าเป็นการสร้างตำนานประวัติศาสตร์รถยนต์ให้กับประเทศอเมริกาและกับโลกได้บริษัทหนึ่ง

รักในสิ่งที่ทำ (Passion)

ในการทำสิ่งใดก็ตาม ควรจะต้องทำในสิ่งที่ตนเองมีความสนใจ มีความรัก จากพื้นฐานทางจิตใจนี้เองจะทำให้การกระทำใดๆ จะทำได้อย่างดี เพราะมีความรัก และความตั้งใจเป็นทุนเดิมอยู่ ซึ่งตัวแปร

ต่างๆ เหล่านี้เองจะสร้างความแตกต่างในการผลิตสินค้า การออกแบบและการให้บริการที่มีความแตกต่างอย่างมีคุณค่าที่มีนัยสำคัญ ดังนั้นจึงเป็นเคล็ดลับความสำเร็จที่ลอกเลียนแบบได้ยากมาก ดังนั้นหากคิดทำการใดๆ จึงควรจะต้องให้มีความรัก (Passion) ในการทำงานนั้นๆ ก่อน หากไม่มีความรักและชอบในงานที่ทำแล้ว ก็การทำงานนั้นๆ ก็จะไม่สำเร็จได้ยาก

Soichiro Honda ผู้ก่อตั้งบริษัท Honda Motor เป็นตัวอย่างที่ดีของบุคคลที่รักในสิ่งที่ทำ ในวัยเด็กนั้น นาย Honda มีความหลงใหลในเครื่องยนต์อย่างมาก ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่เพิ่งเริ่มมีรถยนต์ในประเทศญี่ปุ่น จากเสียงเครื่องยนต์ และกลิ่นน้ำมันที่เขาหลงใหลทำให้เด็กหนุ่ม Honda มุ่งมั่นใส่ใจในเรื่องเครื่องยนต์อย่างมาก จากความสนใจที่ต้องการทำงานใกล้ชิดกับเครื่องยนต์ เขาจึงย้ายตัวเองเข้ามาในเมืองโอซาก้า เพื่อที่จะทำงานในอู่รถยนต์ ที่มีรถยนต์จำนวนมากให้ทำการซ่อม ซึ่งอู่รถยนต์นี้เองได้กลายเป็นมหาวิทยาลัยทางรถยนต์ของนาย Honda ด้วยความรักความใส่ใจเรื่องเครื่องยนต์ทำให้นาย Honda มีความรู้เครื่องยนต์จนแตกฉาน เขาจึงคิดออกมาทำในสิ่งที่เขารักด้วยตัวเอง การเข้าใกล้รถยนต์ที่มากขึ้นของเขา คือการเริ่มคิดผลิตแหวนลูกสูบ ซึ่งในขณะนั้นเขาไม่ได้มีความรู้ในทางวิศวกรรมศาสตร์เลย จึงประสบปัญหาอย่างมาก แต่ด้วยความอดทนเขาพาตัวเองเข้าไปเรียนในโรงเรียนช่างกลในเวลาว่างคืน ทั้งนี้ไม่ใช่เพื่อใบปริญญา แต่เขาต้องการความรู้ในการผลิตแหวนลูกสูบ ในที่สุดเขาก็สามารถผลิตได้เป็นอย่างดี ทำให้เขาคิดที่จะขยับเข้าใกล้รถยนต์อีกขั้นหนึ่งคือ การเข้าไปผลิตรถจักรยานยนต์ ซึ่งขณะนั้นมีบริษัทที่ผลิตอยู่บ้าง แต่จากความรักในสิ่งที่ทำ ทำให้เขาเห็นว่า เครื่องยนต์ที่ดีควรจะต้องมีความประหยัดและมีประสิทธิภาพพร้อมๆ กัน เขาจึงออกแบบเครื่องยนต์ให้มี 4 จังหวะในการเผาไหม้ ในขณะที่บริษัทอื่นๆ ที่ผลิตรถจักรยานยนต์ มีเครื่องยนต์ 2 จังหวะหมด จากความแตกต่างอย่างมีคุณภาพนี้เอง ทำให้บริษัท Honda ได้รับความนิยมอย่างมาก และไม่ใช่เป็นความนิยมในประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ยังได้รับความนิยมในประเทศอเมริกาด้วย

หลังจากประสบความสำเร็จกับรถจักรยานยนต์ นาย Honda ก็ปรับขยายธุรกิจมาผลิตรถยนต์ ซึ่งก็ทำได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน จากความรักและความฝันนี้เอง รถยนต์ Honda ซึ่งผลิมาได้ไม่นานนัก กลับมีส่วนแบ่งการตลาดอย่างมากในประเทศญี่ปุ่น และเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในประเทศไทย รถยนต์ Honda มียอดขายเป็นอันดับต้นๆ รองจากรถยนต์ของ Toyota ซึ่งเมื่อเทียบเวลาของการก่อตั้งบริษัท Honda กับการเริ่มผลิตรถยนต์แล้วพบว่าเกิดขึ้นภายหลังจากบริษัท Toyota หลายปี นี่เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าความรักและความหลงใหล (Passion) นั้นสามารถผลักดันสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นได้ เห็นได้ชัดจากแนวคิดของ Honda ที่กำหนดและสื่อสารอย่างกว้างขวางในองค์การไว้อย่างชัดเจนว่า “พลังของความฝัน” หรือ “Power of dream”

พัฒนาตลอดเวลา (Dynamic Development)

บ่อยครั้งที่องค์กรยึดมั่นกับความสำเร็จในอดีตแต่กลับไม่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ถูกกลบออกจากอุตสาหกรรมและการแข่งขันภายในเวลาอันสั้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะความต้องการของลูกค้า การแข่งขันของคู่แข่ง สภาพของตลาดการแข่งขัน มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทำให้การไม่พัฒนาตนเองเปรียบเหมือนการหยุดนิ่งอยู่กับที่ในขณะที่โลก มีอัตราการหมุนที่เร็วมากขึ้น ส่งผลให้หนึ่งเคยไม่พัฒนาเป็นการเดินถอยหลังอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตัวแบบ “สันเกลา” เป็นแรงบันดาลใจจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความพอประมาณกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง (Dynamic optimum) มุ่งเน้นให้มีเหตุผลในการประกอบการตัดสินใจ ที่สำคัญพระองค์ทรงเตือนสติให้ประชาชนชาวไทยทุกคนตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท จึงต้องเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี กล่าวคือ ต้องพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงได้ การพัฒนาตนเองและองค์การอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำและควรให้ความสำคัญอย่างมาก ซึ่งสมควร

กระทำอย่างต่อเนื่อง เพราะความพอดีของวันนี้ ไม่ได้หมายความว่า จะมีความพอดีในวันพรุ่งนี้ ดังนั้นการพัฒนาลดเวลา จึงเป็นโจทย์สำคัญของทุกองค์กรที่ต้องตอบโจทย์อย่างต่อเนื่อง

บริษัท Samsung เป็นหนึ่งในตัวอย่างของบริษัท ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลจากการพัฒนานั้นนำมาซึ่งความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืน จากบริษัท Samsung ที่ตั้งขึ้นมาในปี 1938 ที่เป็นร้านค้าเล็กๆ ขายปลาลูปน ผักแห้ง ปัจจุบันในปี 2007 ได้กลายเป็นบริษัทที่มี Brand Value สูงเทียบเท่ากับบริษัท Sony ของญี่ปุ่น ใครจะเชื่อว่าพ่อค้าปลาลูปน ปัจจุบันทำธุรกิจไฮเทค เป็นเจ้าของเทคโนโลยีทางภาพเสียง มีศูนย์วิจัยและพัฒนา 6 แห่งทั่วโลก มีสินค้าจำหน่าย กระจายทั่วทุกอุตสาหกรรม การพัฒนาอย่างต่อเนื่องของ Samsung เป็นการพัฒนาที่สอดคล้องลงตัวกับสิ่งแวดล้อมธุรกิจทั้งสิ้น ดูได้จากตาราง

ปี 1938	ยุคการค้า	ภาวะที่ประเทศเกาหลีต้องการสินค้าประเภทเกษตรและเกษตรแปรรูป
ปี 1959	ยุคสงคราม	เข้าสู่ยุคสงคราม SAMSUNG ขายสินค้าให้กับกองทัพ
ปี 1969	ยุคอุตสาหกรรม	SAMSUNG ก่อตั้งโรงพยาบาล ธุรกิจประกันภัย
ปี 1970	ยุค Analog	ผลิต TV เครื่องแรกโดยใช้เทคโนโลยีของ SANYO
ปี 1980	ยุค Advance Analog	SAMSUNG ผลิต TV สี
ปี 1990	ยุค Digital	DIGITAL TECHNOLOGY MOBILE PHONE
ปี 2000	ยุค Technology Convergence	DIGITAL CONVERGENCE

ปัจจุบันการเก็บข้อมูล เป็นการเก็บลงใน Flash Memory: Samsung เป็นผู้ผลิต Flash Memory ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งปัจจุบันมีการพัฒนา Thumb Drive มีขนาดความจุถึง 32 GB

ความสำเร็จทาง Samsung เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตนเองสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง ซึ่งหากบริษัท Samsung ยังขายปลาลูปนอยู่ก็คงจะเป็นการยากที่เราจะรู้จัก Samsung เพราะ Samsung ก็คงจะเป็นแค่พ่อค้าธรรมดาเท่านั้นเอง

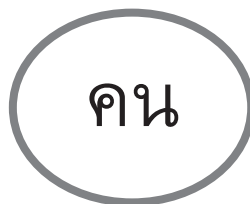
การสร้างคน (Human Development) ให้มีประสิทธิภาพ

คนเหล่านี้ควรมีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ มีความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งตัวแปรนี้เอง เป็นการบูรณาการรวมเอาเงื่อนไขปรัชญาพอเพียง มาเป็นแกนหลัก ในการพัฒนาที่ชัดเจน ที่พัฒนาขึ้นดังกล่าวเพราะทุกกิจกรรมที่กระทำต้องมีมนุษย์หรือคนเป็นผู้กระทำ ดังนั้นในการสร้างคนนั้น หากสามารถปลูกฝัง บ่มเพาะให้เขาเหล่านั้นมีคุณสมบัติสำคัญดังต่อไปนี้

ชื่อสัตย์

สุจริต

สติปัญญา

ขยัน

อดทน

แบ่งปัน

จะทำให้การพัฒนาในทุกๆ มิติเป็นไปได้โดยราบรื่น และจะส่งผลเชิงประสิทธิภาพที่สูงมาก Collin (2001) ให้ความเห็นที่สอดคล้องกันว่าองค์การจะประสบความสำเร็จได้ เมื่อมี 3 หลักการ ดังต่อไปนี้ คือ

1. คนที่มีหลักการ (Discipline People)
2. ความคิดที่มีหลักการ (Discipline Thought)
3. วัฒนธรรมที่มีหลักการ (Discipline Culture)

จะพบว่าทั้งสามหลักการสำคัญมีตัวแปรหลักที่สำคัญเป็นแกนในการดำเนินการคือ คน ดังนั้นในการสร้างความยิ่งใหญ่ที่ยั่งยืน จึงต้องให้ความสำคัญกับตัวแปรนี้เป็นหลักก่อน เพราะถ้าเราสามารถสร้างและพัฒนาให้คน ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึงทุกคนที่อยู่ในองค์การ และทุกคนที่อยู่ในประเทศนี้ หากตัวแปรได้รับการพัฒนาอย่างดี สอดคล้องกับ 6 มิติที่สำคัญของการสร้างตนแล้วการพัฒนาในเรื่องอื่นๆ ก็จะสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดในเรื่องนี้จะประเด็นที่สอดคล้องกันในหลายรูปแบบจำลอง แต่ในตัวแบบธุรกิจ “สันเกล้า” ได้นำเอาเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมเข้ามาช่วยในการอธิบายให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

นาย Matsushita เป็นตัวอย่างของบุคคล นอกจากเขาจะมีคุณสมบัติเหล่านี้โดยครบถ้วนแล้ว เขายังปลูกฝังคุณสมบัติกับพนักงานในทุกระดับ ทุกคนจึงไม่แปลกใจว่าการเติบโตของบริษัท Matsushita Electric จึงเป็นไปอย่างมั่นคงและยั่งยืน ดังจะพบแนวคิดที่แสดงออกถึงการยึดมั่นกับเงื่อนไขดังกล่าว จากวิธีปฏิบัติ (Action) ที่ได้นำมาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติกิจการทั้งปวง ที่เป็นคัมภีร์ของธุรกิจ Matsushita คือ

7 วิธีปฏิบัติ (Action)

1. ลูกค้ามาก่อน (Customer First)
2. ผลกำไรคือเครื่องวัดระดับความช่วยเหลือที่บริษัทให้แก่สังคม (Profit as Measure of contribution)
3. การบริหารอย่างเป็นอิสระ (Autonomous Management)
4. ร่วมอยู่ร่วมเจริญ (Coexistence and Mutual Prosperity)
5. การบริหารโดยสติปัญญาร่วมกัน (Management by all with Collective Wisdom)
6. การแข่งขันอย่างยุติธรรม (Fair Competition)
7. สร้างคนก่อนสร้างก่อนผลิตภัณฑ์ (People before Products)

นอกจากนั้นแนวทางในการจัดการ ซึ่งใช้ถือเป็นแนวทางกับพนักงานทุกคนในทุกๆ ประเทศ คือ อนุสติ 7 ประการ (Principle)

1. การมีส่วนช่วยเหลือสังคม (Contribution to Society)
2. ความซื่อสัตย์และยุติธรรม (Fairness & Honesty)
3. จิตใจที่สามัคคีปรองดองร่วมมือกัน (Cooperation & Team Spirit)
4. ความพยายามอย่างไม่ย่อท้อเพื่อความก้าวหน้า (Untiring Effort for Improvement)
5. ความสุภาพและความอ่อนน้อมถ่อมตน (Courtesy and Humility)
6. การปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ (Adaptability)
7. ความกตัญญูทดแทน (Grateful)

จากปรัชญาการจัดการของ นาย Konosuke Matsushita ที่ให้ความสำคัญกับคน ความซื่อสัตย์ สุจริต ความขยัน อดทนได้กลายมาเป็นคัมภีร์ทางการจัดการที่พนักงานบริษัท Matsushita ทุกคนต้องท่อง

ก่อนทำงานทุกวัน ส่งผลให้เกิดเป็นวัฒนธรรมองค์การที่ผลักดันสร้างให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขันที่นำไปสู่ความยิ่งใหญ่และยั่งยืน

ตัวแบบ “ลั่นเกล้า” เป็นความพยายามในการสังเคราะห์พัฒนาต่อยอดแนวคิด แนวทางในการนำเอาปรัชญาพอเพียง ไปสู่การปฏิบัติในเชิงธุรกิจให้มากที่สุด เพื่อชี้ให้นักธุรกิจในทุกระดับ ทั้งผู้ประกอบการและนักบริหารมืออาชีพ ให้ตระหนักถึงประสิทธิผลและประสิทธิภาพของการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการสร้างให้เกิดความยิ่งใหญ่และยั่งยืนให้กับองค์กรธุรกิจของประเทศไทยให้สามารถแข่งขันได้อย่างประสบความสำเร็จในโลกการค้าเสรีที่กำลังเผชิญอยู่

บทสรุป

จากโลกธุรกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค การปรับกรอบแนวคิดในการจัดการจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ในทางปฏิบัติมีแนวคิดการพัฒนาองค์การจากนักวิชาการชาวตะวันตกหลายแนวคิด แต่ดูเหมือนว่าการประยุกต์ใช้แนวคิดนั้นๆ ในบริบทของสังคมไทยดูจะขาดความสมบูรณ์ ไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่ง จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เอง หลังจากที่ได้มีโอกาสศึกษาตัวแบบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ผู้แต่งพบว่ามีความสมบูรณ์ในทุกมิติ ที่จะช่วยพัฒนาให้ประเทศไทยอันเป็นที่รักของพวกเราทุกคนก้าวสู่ความยิ่งใหญ่และยั่งยืน ทั้งนี้ความสำคัญเด่นชัดของปรัชญานี้ ที่แตกต่างจากแนวคิดอื่นคือ มีความลงตัวกับบริบทมิใช่แต่สังคมไทย แต่รวมไปถึงใช้อธิบายได้ดีกับสังคมตะวันออกได้อย่างชัดเจนอีกด้วย ทั้งนี้จากการที่ผู้แต่งศึกษาวิจัยความสำเร็จขององค์กรระดับโลก ที่มีอายุข้ามศตวรรษ เป็นบทพิสูจน์ที่ทำให้เชื่อได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางออกที่สมบูรณ์ (Total solution) ของทุกองค์การในการก้าวสู่ความเป็นผู้นำ จากการศึกษาที่ยั่งยืนดังกล่าวทำให้เห็นชัดถึง ความร่วมสมัยของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาได้ทุกระดับ ทั้งในส่วนภาครัฐ และภาคเอกชนซึ่งท้ายที่สุดแล้วจะส่งผลต่อการพัฒนาสังคมโลกโดยรวม

บรรณานุกรม

- Bansal, Pratima. 2002. The Corporate Challenges of Sustainable Development. **Academy of Management Executive** 16(2): 122-131.
- Barney, Jay B. 2001. Is the Resource-Based View a Useful Perspective for Strategic Management Research? Yes. **Academy of Management Review** 26(1), 41-56.
- Bartlett, Christopher A., and Ghoshal, Sumantra. 2000. Going Global: Lessons from Late Movers. **Harvard Business Review**, March-April, 132-142.
- Boyett, Joseph H. and Boyett, Jimmie T. 2001. **The Guru Guide to the Knowledge Economy**. New York: John Wiley & Sons.
- Collin, J. 2001. **Good to Great**. London: Random House Business Books.
- Dauphinais, William G. and Price, Collin. 1998. **Straight from the CEO: The World's Top Business Leaders Reveal Ideas That Every Manager Can Use**. New York: Simon and Schuster.
- Drucker, Peter F. 1999. **Management Challenges for the 21st Century**. New York: HarperCollins.
- Drucker, Peter F. 2001. **The Essential Drucker**. Boston: Butterworth Heinemann.
- Garvin, David A. 2000. **Learning in Action**. Boston: Harvard Business School Press.
- Geus, Arie D. 1997. **The Living Company**. Boston: Harvard Business School Press.
- Geus, Arie D. 1998. Planning as Learning. **Harvard Business Review**, March-April.
- Govindarajan, Vijay and Gupta, Anil K. 2001. **The Quest for Global Dominance : Transforming Global Presence into Global Competitive Advantage**. San Francisco: Jossey-Bass.
- Gratton, Lynda. 2000. **Living Strategy**. London: Pearson Education.
- Hamel, Gary. 1996. Strategy as Revolution. **Harvard Business Review**, July-Aug.
- Hamel, G., and C. K. Prahalad. 1989. Strategic Intent. **Harvard Business Review**, May-June.
- Jeannet, J-P., and Hennessy, H. D. 2000. **Managing with a Global Mindset**. London: Financial Times, Prentice Hall.
- Kanter, Rosabeth M. 2000. **On The Frontiers of Management**. Boston: Harvard Business School Press.
- King, Adelaide W., Fowler, Sally W., and Zeithaml, Carl P. 2001. Managing Organizational Competencies for Corporate Advantage: The Middle-Management Edge. **Academy of Management Executive** 15(2), 95-106.

- Krass, Peter. 2000. **The Book of Management Wisdom**. New York: John Wiley & Sons.
- Low, Jonathan and Kalafut, Pam C. 2002. **Invisible Advantage: How Intangible are Driving Business Performance**. Cambridge: Perseus Publishing.
- Matsushita, Konosuke. 1991. **Velet Glove. Iron Fist and 101 Other Dimensions of Leadership**. PHP Institute, Inc: Tokyo.
- Matsushita, Konosuke. 1992. **People Before Products: The Human Factor in Business**. Tokyo: PHP Institute, Inc.
- McGaughey, Sara L. 2002. Strategic Interventions in Intellectual Asset Flows. **Academy of Management Review** 27(2), 248-274.
- Nonaka, Ikujiro. 1991. The Knowledge-creating Company. **Harvard Business Review**, November-December, 96-104.
- Pfeffer, Jeffrey. 1998. **The Human Equation: Building Profits by Putting People First**. Boston: Harvard Business School Press.
- Pietersen, Willie G. 2002. **Reinventing Strategy: Using Strategic Learning to Create and Sustain Breakthrough Performance**. John Wiley & Sons: New York.
- Reading, Clive. 2002. **Strategic Business Planning: A Dynamic System for Improving Performance and Competitive Advantage**. London: Business Knowledge Transfer.

การบริหารความเสี่ยงภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับภาคเอกชน

นฤมล สอาดโหม

บทคัดย่อ

การประยุกต์นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาประเทศนั้น จำเป็นต้องได้รับความเข้าใจจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้ภาครัฐและภาคเอกชนสามารถขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน และบรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล มั่นคง และยั่งยืน หลายองค์กรในภาคเอกชนมีความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ยังคลาดเคลื่อน เนื่องจากชื่อของปรัชญาที่อาจทำให้เกิดความรู้สึกขัดแย้ง สำหรับองค์กรภาคเอกชนที่มีเป้าหมายในการเพิ่มมูลค่าสูงสุดให้กับองค์กรเป็นสำคัญ บทความนี้จึงแสดงการเชื่อมโยงขององค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับการบริหารองค์กรภาคเอกชน โดยชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องกับเทคนิคทางการบริหารในสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นของการบริหารความเสี่ยงองค์กร ซึ่งเป็นประเด็นที่ปัจจุบันได้รับความสำคัญ ทั้งจากสถาบันการเงิน และองค์กรที่ไม่ใช่สถาบันการเงินในภาคเอกชน บทความนี้ยังได้ทบทวนถึง บทเรียนของการขาดภูมิคุ้มกันที่ดี ซึ่งรวมบทเรียนที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศไทยและในประเทศพัฒนาแล้วอย่างประเทศญี่ปุ่นเพื่อชี้ให้เห็นภาพที่ชัดเจนของผลกระทบจากการขาดการบริหารความเสี่ยงเพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ทั้งในระดับองค์กร ระดับอุตสาหกรรม และระดับประเทศ เนื่องจากการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับภาคเอกชนจำเป็นต้องได้รับความสำคัญ และสนับสนุนจากภาครัฐหรือรัฐบาลสำหรับการกำหนดนโยบายมหภาคและโครงสร้างของการกำกับดูแล รวมทั้งหน่วยงานสนับสนุนการบริหารความเสี่ยงองค์กรภาคเอกชน บทความนี้จึงได้วิเคราะห์ถึงบทบาทของผู้กำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อให้การบริหารความเสี่ยงองค์กรสามารถเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง สุดท้ายบทความนี้ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบการบริหารความเสี่ยงของสถาบันการเงินตามมาตรฐานสากล และแนวทางปฏิบัติในการบริหารความเสี่ยงสำหรับองค์กรเอกชนที่มีใช้สถาบันการเงิน

คำสำคัญ: ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารความเสี่ยง องค์กรเอกชน

การบริหารความเสี่ยงภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับภาคเอกชน

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหาการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ควรเริ่มต้นที่การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกการพัฒนาในทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นภาคประชาชน ภาคเอกชนและภาครัฐ จากนั้นจึงขยายขอบเขตของการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเข้มแข็งของชุมชน สังคม และเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ทุกภาคส่วนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างกลไกการพัฒนาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น จากองค์ประกอบและเงื่อนไขของแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งหมดนั้น องค์ประกอบที่สามของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีและมีประสิทธิภาพนับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการเสริมฐานรากของการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งอย่างแท้จริง

การรับรู้และความเข้าใจของภาคเอกชนเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีและมีประสิทธิภาพ ยังขาดเครื่องมือสนับสนุนที่สามารถเชื่อมโยงองค์ประกอบของภาคทฤษฎีเข้ากับสิ่งที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม โครงการวิจัยนี้จึงต้องการวิเคราะห์องค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับภาคเอกชน รวมตลอดถึงปัจจัยเสริมที่สำคัญต่อการประยุกต์ใช้ที่เป็นรูปธรรม

ในภาพของการบริหารจัดการภูมิคุ้มกันที่ดีและที่จำเป็นสำหรับภาคเอกชน คือการบริหารความเสี่ยงที่มีประสิทธิภาพขององค์กรภาคเอกชนนั่นเอง ในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐส่วนใหญ่ได้หันมาให้ความสำคัญกับการพยายามจัดการการบริหารความเสี่ยงอย่างจริงจัง หลายหน่วยงานได้มีการจัดทำแผนการบริหารความเสี่ยงไปแล้ว และหลายหน่วยงานอยู่ในระหว่างการศึกษาและเตรียมการจัดทำแผนการบริหารความเสี่ยง ในทางตรงกันข้ามดูเหมือนความคืบหน้าของการจัดการการบริหารความเสี่ยงในองค์กรภาคเอกชนจะยังมีการเคลื่อนไหวช้ากว่า สำหรับองค์กรภาคเอกชนนั้น บางประเภทธุรกิจได้ถูกกำหนดให้จัดทำการบริหารความเสี่ยงขององค์กร ในขณะที่บางบริษัทแม้จะไม่ได้ถูกกำหนดให้ต้องจัดทำการบริหารความเสี่ยง แต่ก็ให้ความสำคัญในการจัดทำการบริหารความเสี่ยงขององค์กร ถึงกระนั้นก็ดีภาคเอกชนในหลายส่วน ก็ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารความเสี่ยง และขาดการเชื่อมโยงการบริหารความเสี่ยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารองค์กรภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งวางอยู่บนหลักพื้นฐานที่สอดคล้องกัน

งานวิจัยฉบับนี้มุ่งที่จะวิจัยในเชิงวิชาการทั้งในด้านการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะได้วางแนวทางของการบริหารความเสี่ยงภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับภาคเอกชน โดยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาประเทศ บทเรียนของการขาดภูมิคุ้มกันที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ความสูญเสียของสถาบันการเงินไทยจากวิกฤตเศรษฐกิจ จากนั้นงานวิจัยฉบับนี้ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกับบทเรียนของการขาดภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงินในประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเน้นศึกษาจากกรณีของประเทศญี่ปุ่น ประเด็นที่มีความจำเป็นสำหรับการกำหนดนโยบายมหภาคเพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงิน การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงินกล่าวคือ (1) กลุ่มธนาคารพาณิชย์และบริษัทเงินทุน (2) กลุ่มบริษัทหลักทรัพย์ และ (3) กลุ่มบริษัทประกันชีวิต บริษัทประกันวินาศภัย และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับหน่วยงานที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน รวมถึงตลอดถึงการเสนอแนวทางและกรอบการบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสมและสอดคล้องกับมาตรฐานสากลสำหรับองค์กรภาคเอกชนทั้งที่เป็นสถาบันการเงินและที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน

วัตถุประสงค์ของโครงการ (1) เพื่อศึกษาแนวทางและหลักการพื้นฐานของแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาประเทศ (2) เพื่อศึกษากรณีตัวอย่างของปัญหาการขาดภูมิคุ้มกันที่เหมาะสมที่เกิดขึ้นในประเทศไทย รวมถึงตลอดจนความสูญเสียที่เกิดขึ้นของสถาบันการเงินจากวิกฤตเศรษฐกิจ (3) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับกรณีปัญหาของการขาดการบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสมที่เกิดขึ้นในประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะกรณีศึกษาของสถาบันการเงินในประเทศญี่ปุ่น (4) เพื่อศึกษาถึงการกำหนดนโยบายมหภาคเพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงิน (5) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงิน คือ กลุ่มธนาคารพาณิชย์และบริษัทเงินทุน กลุ่มบริษัทหลักทรัพย์ และกลุ่มบริษัทประกันชีวิต บริษัทประกันวินาศภัย และ (6) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับหน่วยงานที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน รวมถึงตลอดถึงการศึกษาร่วมกับการบริหารความเสี่ยงของสถาบันการเงินในต่างประเทศ การเสนอแนวทางและกรอบการบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสมและสอดคล้องกับมาตรฐานสากลสำหรับองค์กรภาคเอกชนทั้งที่เป็นสถาบันการเงินและที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน

งานวิจัยนี้มีขอบเขตของการวิจัย (1) ศึกษาวิเคราะห์แนวทางของการบริหารความเสี่ยงภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับภาคเอกชน (2) ศึกษาเฉพาะเนื้อหาความรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมุมมองของการบริหารจัดการทางธุรกิจ (3) ศึกษาวิเคราะห์เครื่องมือในการบริหารความเสี่ยงที่จำเป็นสำหรับบริษัทเอกชนในประเทศไทย และ (4) ศึกษาข้อมูลความสำเร็จของการบริหารความเสี่ยงเพื่อทำการวิจัยเปรียบเทียบกรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงสำหรับธุรกิจต่างประเทศเฉพาะในส่วนของประเทศธุรกิจและภายในขอบเขตที่กำหนด

เป้าหมายในการวิจัยของงานวิจัยฉบับนี้ต้องการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์อันเป็นข้อเท็จจริงของเรื่องสถานการณ์ด้านการบริหารความเสี่ยงและแนวทางปฏิบัติขององค์กรภาครัฐและเอกชนและสถานการณ์ด้านองค์ความรู้ในเชิงเปรียบเทียบจึงทำให้ต้องมีการค้นคว้าวิจัยด้วยระเบียบวิธีวิจัยในสองลักษณะใหญ่ ดังนี้

(1) การวิจัยเอกสาร (documentary research) กล่าวคือ เอกสารทางวิชาการ เอกสารที่ใช้ในการปฏิบัติงานของหน่วยงานราชการและเอกชนที่เกี่ยวข้อง คำพิพากษา บทความจากวารสารกฎหมายและการค้นคว้าผ่านระบบอินเทอร์เน็ต และ

(2) การวิจัยเชิงประสบการณ์ กล่าวคือ การสำรวจข้อเท็จจริงจากบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับปัญหาที่ทำการวิจัยทั้งในและต่างประเทศ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ได้แก่

- (1) ทำให้ทราบถึงหลักการพื้นฐานของแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาประเทศ
- (2) ทำให้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหาการขาดภูมิคุ้มกันที่เกิดขึ้นในประเทศไทย รวมถึงลดจนความสูญเสียของสถาบันการเงินจากวิกฤตเศรษฐกิจ
- (3) ทำให้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหาของการขาดการบริหารความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะกรณีศึกษาในประเทศญี่ปุ่น
- (4) ทำให้ทราบถึงแนวทางของการกำหนดนโยบายมหภาคเพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงิน รวมถึงลดจนประเด็นที่ต้องพิจารณาในการกำหนดนโยบาย
- (5) ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาและมาตรฐานของการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงิน กล่าวคือ 1) กลุ่มธนาคารพาณิชย์และบริษัทเงินทุน 2) กลุ่มบริษัทหลักทรัพย์ และ 3) กลุ่มบริษัทประกันชีวิต บริษัทประกันวินาศภัย
- (6) ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาและการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับหน่วยงาน ที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน รวมถึงลดจนการศึกษาเปรียบเทียบการบริหารความเสี่ยงของสถาบันการเงินในต่างประเทศ
- (7) สามารถเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพิจารณา และการเสนอแนวทางการบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสมและสอดคล้องกับมาตรฐานสากลต่อไป ทั้งในส่วนขององค์กรภาคเอกชนทั้งที่เป็นสถาบันการเงินและที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาประเทศ

ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ผู้นำประเทศจะนำพาประเทศเดินตามกระแสโลกาภิวัตน์หรือไม่นั้น คงไม่ใช่ทางเลือก กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เราคงไม่สามารถหลีกเลี่ยงการเดินตามกระแสโลกาภิวัตน์ได้ แต่ผู้นำควรเลือกเดินตามกระแสโลกาภิวัตน์อย่างไร หรือระดับใดต่างหากที่สำคัญมากกว่า เพราะการพัฒนาประเทศโดยอิงกระแสโลกาภิวัตน์อย่างสุดโต่งอาจทำให้ประเทศเปรียบเสมือนดังเป็นเมืองขึ้นที่ต้องขึ้นอยู่กับกระแสทุนนิยม บริโภคนิยม การแข่งขันทางการค้าและที่สำคัญที่สุดคือ การต้องพึ่งพิงเงินลงทุนจากต่างประเทศ รวมทั้งต้องพึ่งพิงประเทศมหาอำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จากสถานการณ์ที่ผ่านมาในอดีตและปัจจุบัน คงจะไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาได้แสดงบทบาทผู้นำในตลาดทุนโลกอย่างชัดเจน ความเจริญก้าวหน้าในภูมิภาคเอเชียทั้งในประเทศจีนและอินเดีย ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากบทบาทการเป็นผู้นำเชิงนโยบายของประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกานั้นเอง รวมถึงลดจนบทบาทและอิทธิพลของประเทศสหรัฐอเมริกาในการก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศอย่าง WTO ประเทศกำลังพัฒนาที่เดินตามกระแสโลกาภิวัตน์อย่างสุดโต่งจึงขาดศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง การดำเนินนโยบายทั้งในและต่างประเทศจึงต้องผูกและขึ้นอยู่กับทิศทางและนโยบายของประเทศสหรัฐอเมริกาในฐานะของประเทศมหาอำนาจที่อาจจะเรียกได้ว่ามีอำนาจมากที่สุดในตลาดทุนโลก หากนโยบายของประเทศสหรัฐอเมริกาหันไปในทางใด ประเทศกำลังพัฒนาที่ขาดศักยภาพในการพึ่งพาตนเองก็ต้องปรับเพื่อจะได้หันตามและหากวันใดที่ประเทศสหรัฐอเมริกาเปลี่ยนทิศทางไปทางใด ประเทศกำลังพัฒนาที่ขาดศักยภาพในการพึ่งพาตนเองนั้นก็ต้องปรับเพื่อที่จะหันตามเป็นครั้ง ๆ ไป ซึ่งย่อมไม่เป็นผลดีต่อความก้าวหน้าและการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนานั้น

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปัจจัยเสี่ยงหลักสำหรับประเทศกำลังพัฒนาที่เดินเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์อย่างสุดโต่งคือ ความไม่แน่นอนของการดำรงบทบาทผู้นำตลาดทุนโลกของประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อไรก็ตามที่เศรษฐกิจ

ของประเทศสหรัฐอเมริกาอ่อนแอ เศรษฐกิจของประเทศที่เหลือซึ่งพึ่งพาบทบาทความเป็นผู้นำของสหรัฐอเมริกาในตลาดโลกก็จะอ่อนแอไปด้วย

หากย้อนหลังไปประมาณหกปีที่ผ่านมา นโยบายหลักของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้เคยให้ความสำคัญกับการปฏิรูปโครงการประกันสังคมของประเทศ และนโยบายด้านการลงทุนในต่างประเทศมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งประเทศกำลังพัฒนาต่างก็พยายามปรับนโยบายของตนให้สอดคล้องกับนโยบายการลงทุนของสหรัฐอเมริกา แต่ต่อมาได้เกิดเหตุการณ์ระเบิดอาคารเวิร์ดเทรดเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2544 และเป็นผลให้รัฐบาลสหรัฐอเมริกาท้องหันมาให้ความสำคัญกับการต่อสู้กับภัยจากการก่อการร้ายและขยายผลออกไปเป็นสงครามอิรักต่อเนื่องยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน โดยยังไม่มีทีท่าว่าสงครามอิรักจะจบลงในเวลาอันใกล้ ความไม่แน่นอนของการดำรงบทบาทความเป็นผู้นำในตลาดทุนโลกของประเทศสหรัฐอเมริกาในลักษณะที่กล่าวมาจึงเป็นปัจจัยเสี่ยงที่สูงมาก สำหรับประเทศที่เดินตามกระแสโลกาภิวัตน์อย่างเต็มที่

ยิ่งกว่านั้นสิ่งที่น่าเป็นห่วงที่สุดก็คือการที่ประเทศในภูมิภาคเอเชียด้วยกันเองมักจะมองข้ามปัจจัยเสี่ยงตามที่กล่าวมา และในบางกรณีไม่เข้าใจเลยว่าการขาดศักยภาพในการพึ่งพาตนเองเป็นความเสี่ยงที่สำคัญที่สามารถส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการพัฒนาและระบบเศรษฐกิจของประเทศ ในทางตรงข้ามหลายประเทศกลับไปกังวลและให้ความสำคัญกับปัจจัยเสี่ยงอื่นๆ ที่มีความสำคัญน้อยลงไปเช่น ความได้เปรียบและเสียเปรียบกับประเทศกำลังพัฒนาด้วยกันเองอย่างสาธารณรัฐประชาชนจีนหรือประเทศอินเดีย ปัญหาความผันผวนของราคาน้ำมัน หรือแม้กระทั่งปัญหาภัยธรรมชาติหรือภาวะโลกร้อน เป็นต้น ทั้งที่ปัจจัยเสี่ยงที่เกิดจากบทบาทของสหรัฐอเมริกาในฐานะประเทศผู้นำในตลาดทุนโลกนั้น สามารถส่งผลกระทบกับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียได้มากกว่าปัจจัยเสี่ยงลำดับรองที่กล่าวมาทั้งหมด

นอกจากปัจจัยเสี่ยงที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์ดังกล่าวข้างต้น การพัฒนาประเทศโดยอิงกระแสโลกาภิวัตน์และระบบทุนนิยมอย่างสุดขีด โดยขาดการถ่วงดุลที่ดียังอาจเพิ่มความแตกต่างระหว่างชนชั้นคนจนและคนรวยในประเทศจนอาจนำไปสู่ปัญหาสังคมในระยะยาวได้ ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือประเทศสิงคโปร์ซึ่งเป็นประเทศที่มีนโยบายยึดกระแสนิยมแบบสุดขีด โดยพยายามใช้ประโยชน์จากกระแสโลกาภิวัตน์ให้มากที่สุด ภาพที่ชาวโลกเห็นด้านหนึ่งคือสิงคโปร์ในภาพของประเทศที่เป็นเกาะขนาดเล็กมากที่มีประชากรเพียงแค่ประมาณ 4.3 ล้านคน แต่สามารถพัฒนาจนเกิดความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว แต่ภาพอีกด้านหนึ่งคืออัตราการว่างงานของประชากรในประเทศสิงคโปร์ที่กลับเพิ่มขึ้นจาก 2.2% ในปี ค.ศ. 1996 เป็น 3.6% ในปี ค.ศ. 2006¹ ยิ่งไปกว่านั้นรายได้ต่อครัวเรือนสำหรับกลุ่มประชากรที่จนที่สุด 20% กลับลดลงเฉลี่ยปีละ 4.3% ต่อปี² ในขณะที่กลุ่มประชากรที่รวยที่สุด 10% มีรายได้ต่อครัวเรือนเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 2.8% ต่อปี² ซึ่งเป็นตัวเลขอย่างเป็นทางการที่ชี้ชัดว่านโยบายที่ยึดกระแสนิยมแบบสุดขีดเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มประชากรที่รวยอยู่แล้ว ในขณะที่เดียวกันกลับส่งผลในทางลบกับประชากรที่ยากจนของประเทศ

นอกจากนี้ภาพของความจริงอีกส่วนหนึ่งคือ การแข่งขันทางธุรกิจที่สูงขึ้นยังส่งผลในทางลบกับธุรกิจของบริษัทในประเทศสิงคโปร์เอง ทั้งนี้เพราะรัฐบาลสิงคโปร์ได้พยายามกระตุ้นการลงทุนจากต่างชาติด้วยการลดเงื่อนไข และเปิดช่องว่างให้เกิดการจ้างงานด้วยค่าจ้างที่ต่ำเช่น การอนุญาตให้นายจ้างสามารถลดสัดส่วนเงินสมทบเพื่อผลประโยชน์หลังเกษียณและค่ารักษาพยาบาลสำหรับลูกจ้างเป็นต้น นอกจากนี้ปัญหาของแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านที่ค่าแรงต่ำกว่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลุ่มประชากรรายได้ต่ำต้องถูกแย่งงาน หรือจำเป็นต้องถูกจ้างงานด้วยค่าจ้างที่ต่ำลง ดังนั้นหากไม่มีความพยายามในการแก้ไขปัญหานี้

¹ Ministry of Manpower, Singapore

² General Household Survey (2005), Singapore Department of Statistics

การแบ่งแยกชั้นด้วยรายได้ที่ต่างกันมากขึ้น ปัญหานี้อาจบานปลายกลายเป็นปัญหาสังคมในระยะยาว

ฉะนั้นการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนจึงควรเริ่มต้นด้วยการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกการพัฒนาในทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาครัฐ จากนั้นจึงขยายขอบเขตของการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเข้มแข็งของชุมชน สังคม และเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาวซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ทุกภาคส่วนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างกลไกการพัฒนาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy)” ประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลักสามประการ และเงื่อนไขอีกสองเงื่อนไข

องค์ประกอบทั้งสามประการ คือ

- (1) ความพอประมาณ
- (2) ความมีเหตุผล
- (3) การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี

ส่วนสองเงื่อนไขที่จำเป็น คือ

- (1) เงื่อนไขความรู้ความรอบคอบ
- (2) เงื่อนไขคุณธรรม

ในหนังสือ **“เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร”** ซึ่งพิมพ์เผยแพร่โดยคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้พยายามให้คำอธิบายองค์ประกอบสามประการและเงื่อนไขสองเงื่อนไขของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้โดยย่อๆ ตามลำดับดังนี้

“ความพอประมาณ” หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

“ความมีเหตุผล” หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

“การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว” หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

“เงื่อนไขความรู้” หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

คำอธิบายดังกล่าวสามารถใช้เป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงได้ และทำให้เห็นภาพกว้างๆ ได้ชัดเจนมากขึ้น สำหรับในส่วนของการปรับใช้องค์ประกอบสามประการนั้น จะต้องปรับใช้ให้สอดคล้องกันอย่างเหมาะสมกล่าวคือ ในส่วนของความพอประมาณนั้น นอกจากความพอประมาณจะต้องมีความสมเหตุสมผลแล้ว ความพอประมาณนั้นยังต้องมีการรองรับด้วยภูมิคุ้มกันที่ดีด้วย

“ภูมิคุ้มกันที่ดี” ซึ่งเศรษฐกิจที่สามารถแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมที่สุดก็คือ “การบริหารความเสี่ยง” หรือที่เรียกว่า “Risk Management” นั่นเอง การบริหารความเสี่ยงที่ดีย่อมสามารถกระจายและจัดการความเสี่ยงได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับการตัดสินใจในเชิงเศรษฐกิจ

³ ทวีป ดุ เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร, ขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ <http://www.sufficiencyeconomy.org/>

การวิเคราะห์และตัดสินใจภายใต้ข้อจำกัดประกอบทั้งสามข้อนี้ต้องอาศัยเงื่อนไขความรู้ นั่นคือความรู้ความเข้าใจในปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญสำหรับสามองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือเงื่อนไขคุณธรรม หากการตัดสินใจนั้นผ่านเกณฑ์การพิจารณาที่เหมาะสมของทั้งสามองค์ประกอบภายใต้ความรู้ความเข้าใจที่เหมาะสม แต่ผิดหลักคุณธรรม เช่น เป็นการตัดสินใจที่อาศัยช่องโหว่ของกติกาสังคม เอาเปรียบผู้อื่นหรือทำให้ผู้อื่นในสังคมได้รับความเดือดร้อนหรือเป็นการตัดสินใจโดยยึดประโยชน์ส่วนตนที่ทับซ้อนอยู่เอาเปรียบผู้อื่นเป็นต้น การตัดสินใจนั้นก็ขัดกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในข้อสำคัญยิ่งกว่านั้น หากคนในสังคมทุนนิยมละเลยเงื่อนไขคุณธรรมกันมากขึ้น สังคมทุนนิยมนั้นก็จะมีปัญหากับปัญหาที่ต่างคนต่างมุ่งหาประโยชน์เข้าตัวเองและพวกพ้องให้มากที่สุด สังคมทุนนิยมที่เดินเคียงคู่กับการเอาัดเอาเปรียบกันมากเกินไปย่อมนำไปสู่ปัญหาในวงกว้างของสังคมนั้นไม่ช้าก็เร็ว การจะบริหารประเทศในโลกที่เป็นสังคมทุนนิยมให้ประเทศก้าวหน้าแต่พอเพียง จึงเป็นทางเลือกที่ต้องมาจากทั้งสามองค์ประกอบและสองเงื่อนไขที่กล่าวมาและโดยเฉพาะอย่างยิ่งเงื่อนไขคุณธรรม

องค์ประกอบที่สามของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีและมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการเสริมฐานรากของการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งอย่างแท้จริง การรับรู้และความเข้าใจของภาคเอกชนเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีและมีประสิทธิภาพยังขาดเครื่องมือสนับสนุนที่สามารถเชื่อมโยงองค์ประกอบของภาคทฤษฎีเข้ากับสิ่งที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม โครงการวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาวิจัยองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับภาคเอกชนและปัจจัยเสริมที่สำคัญต่อการประยุกต์ใช้ที่เป็นรูปธรรม ภูมิคุ้มกันที่จำเป็นสำหรับภาคเอกชนคือ การบริหารความเสี่ยงที่มีประสิทธิภาพขององค์กรเอกชนนั่นเอง ทั้งนี้ในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานได้มีการจัดทำแผนการบริหารความเสี่ยงไปแล้ว ในขณะที่อีกหลายหน่วยงานอยู่ในระหว่างการศึกษา และเตรียมจัดทำแผนการบริหารความเสี่ยง และสำหรับภาคเอกชนนั้น บางประเภทธุรกิจได้ถูกกำหนดให้จัดทำการบริหารความเสี่ยงขององค์กร บางบริษัทถึงแม้จะไม่ได้ถูกกำหนดให้ต้องจัดทำการบริหารความเสี่ยง แต่ก็ให้ความสำคัญในการจัดทำการบริหารความเสี่ยงขององค์กร ถึงกระนั้นก็ตามภาคเอกชนในหลายส่วนก็ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารความเสี่ยง และขาดการเชื่อมโยงการบริหารความเสี่ยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารองค์กรภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีหรือการบริหารความเสี่ยงที่มีประสิทธิภาพสำหรับภาคเอกชนควรแยกพิจารณาออกเป็นสองระดับคือ การสร้างภูมิคุ้มกันที่ระดับมหภาค และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ระดับจุลภาค

กล่าวอีกนัยหนึ่งการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนภายใต้กรอบแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จำเป็นจะต้องได้รับความสำคัญจากผู้กำหนดนโยบายในการที่จะกำหนดนโยบายการบริหารประเทศและวางโครงสร้างที่จำเป็นสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันระดับมหภาค ในขณะที่องค์กรภาคเอกชนเองก็ต้องจัดการบริหารความเสี่ยงของตนเองอย่างเหมาะสมและอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันระดับจุลภาค

การสร้างภูมิคุ้มกันทั้งสองระดับจะต้องดำเนินการอย่างสอดคล้องกันและจะขาดระดับใดระดับหนึ่งไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากการมุ่งเน้นให้ภาคเอกชนต่างพัฒนาระบบการบริหารความเสี่ยงของตน โดยที่กลุ่มผู้บริหารประเทศมิได้ให้ความสำคัญหรือวางโครงสร้างการบริหารความเสี่ยงระดับมหภาคไว้รองรับภูมิคุ้มกันในระดับจุลภาคที่องค์กรภาคเอกชนสร้างขึ้น ย่อมไม่มีประสิทธิผลพอที่จะพาประเทศให้พัฒนาไปอย่างยั่งยืนได้ ดังนั้นงานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบสำคัญในการบริหารความเสี่ยงของภาคเอกชนออกเป็นสองส่วนคือ การกำหนดนโยบายและโครงสร้างในการบริหารความเสี่ยงสำหรับ

ภาคเอกชนในแผนการพัฒนาประเทศ และการพัฒนาระบบการบริหารความเสี่ยงอย่างมีประสิทธิภาพของหน่วยงานเอกชน และเนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้มุ่งเน้นที่จะวิเคราะห์การสร้างความคุ้มกันที่ดีสำหรับภาคเอกชน หัวข้อและเนื้อหาของงานวิจัยจึงเน้นวิเคราะห์ในส่วนขององค์กรภาคเอกชนเป็นสำคัญ

บทเรียนของการขาดภูมิคุ้มกันที่ดี

บทเรียนที่สำคัญของการขาดภูมิคุ้มกันที่ดีที่เกิดขึ้นในประเทศไทยคือเหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจซึ่งเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2540 ที่ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางไปถึงภาครัฐและภาคเอกชนในหลาย ประเทศแถบเอเชียตะวันออก ข้อเท็จจริงของเหตุการณ์นี้ได้รับการศึกษาวิเคราะห์อย่างกว้างขวางและอย่างต่อเนื่องอย่างใดก็ตามงานวิจัยฉบับนี้จะได้วิเคราะห์ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในมุมมองของการบริหารความเสี่ยง

เหตุการณ์ของวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 นี้เริ่มต้นที่ธนาคารแห่งประเทศไทยประกาศลดค่าเงินบาทเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 หนึ่งเดือนให้หลังสามประเทศเพื่อนบ้านของไทยคือ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และมาเลเซียต่างประกาศลดค่าเงินของประเทศตนตามมา จากนั้นในช่วงเดือนกันยายนถึงตุลาคม พ.ศ. 2540 ประเทศสิงคโปร์และไต้หวันต้องยอมลดค่าเงินของประเทศตนเช่นกัน ในเดือนพฤศจิกายนของปีเดียวกัน ผลกระทบของวิกฤตทางการเงินได้ส่งผลให้ค่าเงินวอนของเกาหลีใต้ลดลงอย่างมากเช่นกัน จนเกาหลีใต้ต้องขอความช่วยเหลือทางการเงินจากประเทศญี่ปุ่น แต่ได้รับการปฏิเสธ ท้ายที่สุดในเดือนธันวาคมประเทศเกาหลีใต้จึงได้รับความช่วยเหลือจาก IMF และประกาศลดค่าเงินวอน ในเดือนเดียวกัน real GDP ของประเทศที่กล่าวมาทั้งหมด รวมทั้งประเทศญี่ปุ่นลดลงจากปี พ.ศ. 2540 อย่างต่อเนื่องในปี พ.ศ. 2541 และ 2542 ซึ่งแสดงถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากผลกระทบของอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา ในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยมีค่า real GDP ติดลบเพียงประเทศเดียว (-1.3%) และในบรรดากลุ่มประเทศที่ได้รับผลกระทบทั้งหมด พ.ศ. 2541 real GDP ของประเทศไทย มีค่าติดลบถึง -10% แต่ยังเป็นรองประเทศอินโดนีเซียที่มีค่า real GDP ติดลบสูงสุดถึง -13.7% ในปีเดียวกัน

หลายฝ่ายกล่าวโทษว่าวิกฤตทางการเงินที่เริ่มเกิดขึ้นในประเทศไทยนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาคอร์รัปชันในประเทศ ทั้งที่ความจริงแล้วคอร์รัปชันเป็นเพียงส่วนหนึ่งในสาเหตุของปัญหาเท่านั้น แต่สาเหตุหลักของการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในครั้งนั้นคือการเร่งกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศที่รวดเร็วเกินไป รวดเร็วจนเกินศักยภาพทางการเงินของธนาคารพาณิชย์ในประเทศและระบบการเงินทั้งประเทศทำให้เกิดภาวะการขาดดุลทางบัญชีเดินสะพัดสูงถึง 33.7 หมื่นล้านบาท⁴ ในพ.ศ. 2538 ซึ่งเป็นข้อบ่งชี้ชัดเจนของค่าใช้จ่ายรวมของระบบเศรษฐกิจไทยที่เกินความพอดี

เมื่อบัญชีเดินสะพัดขาดดุล ธนาคารพาณิชย์และธุรกิจเอกชนจึงต้องหันไปพึ่งพิงเงินกู้ยืมระยะสั้นจากต่างประเทศมากจนเกินไป สัดส่วนการกู้เงินจากธนาคารแห่งประเทศไทยต่อการกู้ยืมทั้งหมดของธนาคารพาณิชย์ลดลงจาก 48.9% ในพ.ศ. 2531 เหลือเพียง 3.1% ในพ.ศ. 2538⁵ นอกจากนั้นการลงทุนอย่างหนักในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์โดยขาดการควบคุมก็เป็นส่วนเสริมให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปได้ยากขึ้น

สิ่งที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งคือ นโยบายทางการคลังที่ยึดมั่นต่อการคงค่าเงินบาท ในขณะที่ฐานนโยบายกระตุ้นการลงทุนของนักลงทุนต่างชาติด้วยการเปิดเสรีทางการเงิน โดยกระทรวงการคลัง และธนาคารแห่งประเทศไทยได้ออกระเบียบอนุญาตให้สถาบันการเงินต่างประเทศสามารถดำเนินกิจการ

⁴ ธนาคารแห่งประเทศไทย

⁵ ธนาคารแห่งประเทศไทย

วิเทศธนกิจในประเทศไทยได้ หรือที่เรียกว่า Bangkok International Banking Facilities (BIBFs) ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2535 ได้ส่งผลให้สถาบันการเงินต่างประเทศสามารถเข้ามาดำเนินธุรกิจทางการเงิน ไม่ว่าจะเป็นการระดมเงินทุนจากต่างประเทศมาให้กู้ในประเทศ การระดมเงินทุนจากในประเทศไปให้กู้ในประเทศ หรือการระดมเงินทุนจากต่างประเทศประเทศหนึ่งไปให้กู้ในอีกประเทศหนึ่ง โดยรัฐบาลได้ออกกฎหมายสนับสนุน BIBFs มากมาย ตั้งแต่ลดภาษีรายได้นิติบุคคลจาก 30% เหลือเพียง 10% ยกเว้นภาษีการค้า ภาษีธุรกิจ และภาษีสรรพสามิต ลดภาษีดอกเบี้ยเงินกู้สำหรับการปล่อยกู้ในประเทศจาก 15% เหลือ 10% และยกเว้นภาษีการจัดตั้งสำนักงานประจำในประเทศไทย (Krongkaew, 1999)

ยิ่งไปกว่านั้น BIBFs สามารถปล่อยกู้ให้กับนักลงทุนไทยในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ของตลาดในประเทศมาก ผลที่ตามมาจึงปรากฏว่านักลงทุนไทยแห่ไปกู้เงินกับธนาคารที่เป็นสมาชิก BIBFs สถาบันการเงินเหล่านี้จึงมุ่งเน้นธุรกิจประเภทเดียวคือ การระดมเงินทุนจากต่างประเทศมาปล่อยกู้ในประเทศไทย ซึ่งส่งผลให้เงินลงทุนต่างชาติยิ่งไหลทะลักเข้ามาอย่างมาก และเป็นส่วนเสริมความรุนแรงของฟองสบู่เศรษฐกิจในประเทศไทยขึ้นไปอีก เพราะเงินกู้จากต่างประเทศส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้เพื่อการลงทุนที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ เช่น การเก็งกำไรในหุ้นและอสังหาริมทรัพย์ ในช่วงพ.ศ. 2538 หนี้สินของธุรกิจภาคเอกชนสูงถึง 70% ของหนี้ต่างประเทศทั้งหมด จนถึงช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2540 เมื่อธนาคารแห่งประเทศไทยได้สูญเสียเงินกองทุนสำรองเงินตราต่างประเทศในการเข้าไปพยุงค่าเงินบาทด้วยการทำสัญญาขายเงินดอลลาร์ล่วงหน้าแลกกับเงินบาทจำนวนสูงถึง 23,400 ล้านดอลลาร์ จึงเป็นเหมือนเชื้อไฟขั้นสุดท้ายที่กระตุ้นความรุนแรงของปัญหาให้พัฒนาถึงจุดอ้อมตัว ในที่สุด เมื่อนักลงทุนต่างประเทศหมดความเชื่อมั่นในศักยภาพของธนาคารแห่งประเทศไทยในการที่จะพยุงค่าเงินบาทหรือกำกับดูแลสถาบันการเงินในประเทศอย่างมีประสิทธิภาพได้อีกต่อไป สถาบันการเงินต่างชาติเริ่มเข้มงวดกับการปล่อยสินเชื่อและเริ่มถอนเงินออก ในขณะที่ลูกค้าธนาคารพาณิชย์และสถาบันการเงินในประเทศแห่ถอนเงินออกจากบัญชี เป็นผลให้สถาบันการเงินในประเทศไทยประสบภาวะการขาดสภาพคล่องอย่างหนัก ในที่สุดธนาคารแห่งประเทศไทยจึงต้องประกาศลอยค่าเงินบาทเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 และนำไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจของประเทศในภาคพื้นเอเชียตะวันออก

เหล่านี้เป็นภาพสะท้อนได้เป็นอย่างดีของผลลัพธ์ที่เกิดจากนโยบายการบริหารประเทศและนโยบายทางการเงินการคลังที่ไม่ใส่ใจกับพื้นฐานศักยภาพของประเทศและความเหมาะสม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นนโยบายที่สวนทางกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือนโยบายที่เร่งและผลักดันให้ประเทศเติบโตโดยขาดทั้งความพอประมาณ ความสมเหตุสมผล และภูมิคุ้มกันที่ดี ฉะนั้นประสบการณ์ที่เลวร้ายเหล่านี้ อาจกลับมาเกิดขึ้นในประเทศไทยได้อีก ตราบใดที่นโยบายในการบริหารประเทศยังคงเดินสวนทางกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นผู้บริหารประเทศจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญต่อการกำหนดนโยบายมหภาคในการบริหารประเทศโดยนอกจากการกำหนดนโยบายที่ให้ความสำคัญกับศักยภาพทางการเงินและเศรษฐกิจของประเทศอย่างสมเหตุสมผลแล้ว องค์ประกอบของนโยบายควรวางโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนสามารถพัฒนาภูมิคุ้มกันที่ดี หรือระบบการบริหารความเสี่ยงที่มีประสิทธิภาพในระดับหน่วยงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประเด็นที่สำคัญเป็นอย่างมากในการกำหนดนโยบายบริหารประเทศที่ไม่ควรมองข้ามคือ ความเป็นอิสระของหน่วยงานอิสระที่มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและการเงินของประเทศเช่น ธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นต้น ถึงแม้ว่าประวัติศาสตร์ของธนาคารแห่งประเทศไทยดูเหมือนกับจะบ่งบอกถึงความ

โปร่งใสของการบริหารงานในองค์กร การปฏิเสธว่าอำนาจทางการเมืองไม่เคยแทรกแซงนโยบายทางการเงินของธนาคารแห่งประเทศไทยได้เลย คงเป็นข้อสรุปที่ขัดแย้งกับบันทึกเหตุการณ์ในหลายโอกาสและสถานการณ์ ยกตัวอย่างเช่น ในปีพ.ศ. 2527 นายอนุกุล ประจวบเหมาะ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ถูกสั่งปลดโดยนายสมหมาย ฮุนตระกูล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้น และหลังจากนั้นเพียงสามสัปดาห์กระทรวงการคลังก็ประกาศลดค่าเงินบาทลง 14.8% ในปีพ.ศ. 2533 นายประมวล สภาสุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้น สั่งปลดนายกำจร สติรกุล ด้วยเหตุจากการเปิดสาขานาคารในต่างประเทศ มาถึงสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา ในปีพ.ศ. 2539 นายสุรเกียรติ์ เสถียรไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังได้สั่งปลดนายเอกกมล ศิริวัฒน์ จากตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ด้วยข้อหาว่าเปิดเผยข้อมูลลับให้แก่บุคคลภายนอกจนเกิดผลเสียหายต่อสถาบันการเงินและระบบการเงินของประเทศอันเป็นความผิดทางราชการตามพ.ร.บ.ธนาคารพาณิชย์ มาตรา 316 ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2539 นายวิจิตร สุพินิจ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยในขณะนั้นได้ตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งก่อนที่จะมีการเปลี่ยนตัวรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และล่าสุดสมัยรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร มีการปลด ม.ร.ว. จตุมงคล โสณกุล ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยอีกครั้ง ในปีพ.ศ. 2544 ด้วยความขัดแย้งทางนโยบายทางการเงินและการกำหนดอัตราดอกเบี้ย ตัวอย่างเหตุการณ์การออกจากตำแหน่งผู้บริหารสูงสุดของธนาคารแห่งประเทศไทยที่กล่าวมาเป็นเหตุการณ์ที่บ่งชี้ชัดเจนว่า อำนาจทางการเมืองสามารถแทรกแซงองค์กรอิสระได้และเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นระยะๆ พฤติการณ์ดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการประจำให้ต้องให้ความสำคัญต่ออำนาจทางการเมืองในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจและการเงินภายใต้ขอบเขตอำนาจขององค์กร

ระหว่างเหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจในปีพ.ศ. 2540 ด้วยการขาดความพอประมาณของผู้ที่เกี่ยวข้องศักยภาพทางการเงินและการให้กู้ยืมของธนาคารพาณิชย์ที่ไม่เพียงพอต่อการเร่งขยายตัวทางเศรษฐกิจล้วนเป็นผลให้ภาคเอกชนหันไปพึ่งพิงเงินกู้ยืมจากต่างประเทศเป็นจำนวนมากจนเกิดความเสี่ยงทางการเงินในระบบเศรษฐกิจ เนื่องจากสัญญาเงินกู้กำหนดมูลค่าเงินกู้เป็นเงินเหรียญสหรัฐอเมริกา ในขณะที่รายรับเป็นเงินบาท สิ่งสำคัญคือการทำสัญญาลักษณะดังกล่าว ส่วนใหญ่ทำไปโดยมิได้มีการใช้เครื่องมือ หรือตราสารทางการเงินที่จะป้องกันความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงของอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา

เหตุผลส่วนหนึ่งเป็นเพราะอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราในขณะนั้นเป็นแบบคงที่ และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะในขณะนั้นประเทศไทยยังไม่มีตลาดตราสารอนุพันธ์ อันเป็นเครื่องมือสำคัญในการป้องกันความเสี่ยงจากความผันผวนของอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราหรือความเสี่ยงทางการเงินจากปัจจัยอื่น ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าไม่ว่าหน่วยงานเอกชนในขณะนั้นจะมีความรู้เรื่องการบริหารความเสี่ยงทางการเงินดีมากน้อยเพียงใดสภาพแวดล้อมของตลาดทุนก็ยังขาดเครื่องมือทางการเงินที่จำเป็นสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีแก่หน่วยงานเมื่อรัฐบาลต้องตัดสินใจประกาศลอยตัวค่าเงินบาทเป็นผลให้ค่าเงินบาทลดลงจาก 25 บาทต่อดอลลาร์สหรัฐไปเหลือที่ต่ำสุดถึง 57 บาทต่อดอลลาร์สหรัฐ บริษัทเอกชนจำนวนมากไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามสัญญาและก่อให้เกิดหนี้ที่ไม่ก่อรายได้ (Nonperforming Loan: NPL) จำนวนมหาศาลในระบบธนาคารพาณิชย์

นอกจากนี้โครงการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์หลายโครงการต้องปิดกิจการลง ลูกค้ำที่ชำระเงินจองหรือผ่อนค่างวดบ้านและอาคารของโครงการเหล่านี้ต่างประสบปัญหาเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ผู้ลงทุนในบ้านและที่ดินในยุคนั้นส่วนหนึ่งตัดสินใจซื้อบ้านและที่ดินเพื่อเป็นการเก็งกำไรระยะสั้น โดยหวังที่จะขายต่อบ้านและที่ดินเพื่อเอากำไรส่วนต่าง ลูกค้ำเหล่านี้ไม่มีเจตนาในการครอบครองอสังหาริมทรัพย์เหล่านี้อยู่เดิม อย่างไรก็ตามเมื่อโครงการอสังหาริมทรัพย์ปิดตัวลง นอกจากเงินกู้ของธนาคารพาณิชย์ที่ได้ให้กับโครงการ

เหล่านี้จะกลายเป็นหนี้เสียแล้ว ลูกค้าโครงการเหล่านี้ต่างกลายเป็นหนี้เสียของธนาคารพาณิชย์จากสัญญาเงินกู้เพื่อที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ถึงแม้ว่าสัญญาเงินกู้เพื่อธุรกิจของโครงการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์และสัญญาเงินกู้เพื่อที่อยู่อาศัยเหล่านี้จะมีหลักทรัพย์ค้ำประกันหลักทรัพย์ส่วนมากคืออสังหาริมทรัพย์ซึ่งได้รับการประเมินมูลค่าสูงเกินจริง

จากอุปสงค์ของการลงทุนในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่สูงเกินกว่าอุปทานเป็นจำนวนมากในช่วงก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ กลายเป็นสภาพเป็นหลักทรัพย์ที่ถูกทิ้งร้างจากการปิดตัวลงของโครงการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์หลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจราคาอสังหาริมทรัพย์จึงลดต่ำลงมากและขาดสภาพคล่องในตลาด ดังนั้นมูลค่าของอสังหาริมทรัพย์อันเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ จึงต่ำกว่ามูลค่าหนี้เป็นจำนวนมากทำให้ธนาคารพาณิชย์ได้รับผลกระทบต่อเนื่องตามมา เหตุการณ์และข้อเท็จจริงดังกล่าวเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่านโยบายการบริหารประเทศที่ไม่ได้มีการวางโครงสร้างของตลาดทุนให้ได้รับการพัฒนาไปอย่างสอดคล้องกับการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดด สามารถส่งผลกระทบสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ต่อประเทศได้และความสูญเสียเหล่านี้ในแต่ละครั้งต้องใช้เวลานานนับสิบปีในการฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิม

นโยบายที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่านโยบายการเงินการคลังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น คือ นโยบายด้านการศึกษา ประเทศไทยนับเป็นประเทศที่มีอัตราส่วนนักเรียนระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษาต่ำกว่าประเทศที่มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นประเทศมาเลเซีย ประเทศอินโดนีเซีย หรือแม้กระทั่งประเทศที่มีรายได้ต่อหัวประชากรต่ำกว่าอย่างประเทศอินเดีย

ในขณะที่เศรษฐกิจของประเทศถูกกระตุ้นให้เติบโตอย่างก้าวกระโดด ปรากฏว่ารัฐบาลมิได้วางนโยบายทางการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคลากรให้เพียงพอต่อความต้องการของตลาดและความจำเป็นในการพัฒนาประเทศ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีปัญหาที่สำคัญในทางปฏิบัติ กล่าวคือปัญหาการจ้างแรงงานบัณฑิตไทยโดยบริษัทต่างชาติด้วยตำแหน่งงานที่ไม่เหมาะสมกับความสามารถของบัณฑิต ถึงแม้ว่านโยบายรัฐในการส่งเสริมการลงทุนในประเทศของต่างชาติ จะส่งผลดีในการเพิ่มการจ้างงานในประเทศ แต่หากวิเคราะห์ในเชิงลึกแล้วจะพบว่าบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากสาขาวิชาที่ควรจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ และเป็นสาขาวิชาที่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลเป็นจำนวนมาก เช่น วิศวกรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ เทคนิคการแพทย์ หรือ วิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ เป็นต้น กลับถูกจ้างโดยบริษัทต่างชาติให้ทำงานในตำแหน่งที่มีลักษณะเป็นพนักงานขายเป็นส่วนมาก แทนที่จะได้รับตำแหน่งหรือปฏิบัติงานที่จะเพิ่มศักยภาพของบัณฑิตนั้น อย่างเช่นตำแหน่งในแผนกวิจัยและพัฒนาของบริษัท ซึ่งเป็นผลให้บัณฑิตเหล่านี้ค่อยๆ ลดศักยภาพที่จะกลับมาทำงานในวิชาชีพที่ศึกษามาตามระยะเวลาที่เสียไป

ฉะนั้น นอกจากบัณฑิตไทยที่ได้รับการศึกษาจากสาขาวิชาที่ได้รับเงินอุดหนุนจากภาครัฐจะไม่ได้ไปทำงานที่มีส่วนเสริมการพัฒนาประเทศไทยโดยตรงโดยการเข้าทำงานกับบริษัทต่างชาติแล้ว บัณฑิตเหล่านี้ยังกลับถูกลดมูลค่าทางศักยภาพบุคคลของตนเองอย่างน่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งถือเป็นความสูญเสียที่สำคัญทางทรัพยากรบุคคลของประเทศไทยและเป็นการสูญเสียเป็นระยะเวลานานที่ไม่เคยได้รับการดูแลแก้ไขจากรัฐบาลในรอบของรัฐบาลที่มีเป้าประสงค์ที่แท้จริงในการพัฒนาประเทศภายใต้แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผู้นำและคณะรัฐบาลควรต้องหันมาให้ความสำคัญกับนโยบายทางการศึกษาที่ควรได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และกำหนดแนวทางที่จะป้องกันการลดมูลค่าทรัพยากรบุคคลของประเทศไทยโดยบริษัทต่างชาติให้เหมาะสมด้วย

ความสูญเสียของสถาบันการเงินไทยจากวิกฤตเศรษฐกิจ

ระบบสถาบันการเงินในประเทศไทยช่วงก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจประกอบไปด้วยสถาบันการเงินหลายประเภทอย่างเช่น ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ บริษัทเครดิตฟองซิเอร์ ธนาคารออมสิน บริษัทประกันภัย และสถาบันการเงินเฉพาะอื่นๆ ในบรรดาสถาบันการเงินเหล่านี้ ธนาคารพาณิชย์มีบทบาทสูงสุดในระบบการเงิน โดยมีเงินฝากกรรมนับเป็น 80.9% ของยอดเงินฝากในสถาบันการเงินทั้งหมด และมีสินทรัพย์ 73.1% ของสินทรัพย์รวมของสถาบันการเงินทั้งระบบ ในขณะที่บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์มีลูกหนี้สินเชื่อเพียงประมาณ 20% ของเงินกู้ทั้งระบบ (Alba et. al., 1999) ดังนั้นธนาคารพาณิชย์จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจไทย

ก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในพ.ศ. 2540 ประเทศไทยมีธนาคารพาณิชย์รวม 15 ธนาคาร สามในสิบห้าธนาคารนี้เป็นธนาคารของรัฐคือ ธนาคารทหารไทย ธนาคารกรุงไทย และธนาคารไทยพาณิชย์ ทำให้มีธนาคารพาณิชย์ที่เป็นของเอกชนรวมทั้งสิ้น 12 ธนาคาร หลังจากพ.ศ. 2540 แก้อาจากสิบสองธนาคารพาณิชย์ของเอกชนเหล่านี้กลายเป็นธนาคารที่ประสบปัญหาทางการเงิน บางธนาคารได้รับคำสั่งจากกระทรวงการคลังให้ปิดทำการ ในขณะที่บางส่วนควบรวมกิจการเข้ากับธนาคารต่างชาติหรือยอมให้ธนาคารถูกซื้อโดยต่างชาติ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัญหาเศรษฐกิจและปริมาณหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้จำนวนมาก และอีกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินการตามแผนฟื้นฟูภายใต้เงื่อนไขที่รัฐบาลตกลงกับ IMF หลังจากที่ได้รับเงินกู้จาก IMF

แผนฟื้นฟูนี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่กับระบบธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย ภายใต้ความพยายามสร้างความเชื่อมั่นของสถาบันการเงิน โดยบังคับให้ธนาคารพาณิชย์เพิ่มเงินกองทุนที่สูงกว่าข้อกำหนด BASEL ของ Banking International Settlement (BIS) ตั้งแต่พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ โดยกำหนดเงินกองทุนสำรองที่ธนาคารต้องมีเกิน 8.5% ของสินทรัพย์เสี่ยง ในขณะที่ BASEL กำหนดไว้เพียง 8% ของสินทรัพย์เสี่ยง ซึ่งเป็นตัวอย่างของนโยบายที่พยายามสร้าง ภูมิคุ้มกันที่ดีแต่ขาดความสมเหตุสมผล เป็นนโยบายที่ไม่ได้คำนึงถึงความสมเหตุสมผลของสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจในขณะนั้น เพราะการกำหนดให้มีการตั้งเงินกองทุนปริมาณมากในขณะที่ธนาคารพาณิชย์กำลังอยู่ในภาวะขาดสภาพคล่องกลับเป็นการผลักดันให้ธนาคารพาณิชย์ต้องประสบกับปัญหาทางการเงินเร็วขึ้น บางธนาคารจึงต้องไปแสวงหาเงินลงทุนจากต่างชาติโดยยอมให้ต่างชาติเข้าร่วมลงทุนด้วยต้นทุนที่ต่ำเกินจริง อันเป็นการเอื้อประโยชน์ให้กับนักลงทุนต่างชาติในระยะยาวเพื่อแก้ปัญหาในระยะสั้นที่เกิดขึ้น

ธนาคารพาณิชย์ของเอกชนแก้อาจากสิบสองธนาคารที่ประสบภาวะวิกฤตทางการเงิน ในขณะนั้นมีเส้นทางเดินนับจากวันที่เกิดวิกฤตจนถึงวันนี้แตกต่างกันไปหลายธนาคารต้องเปลี่ยนรูปแบบและชื่อธนาคารไปหลายครั้ง เพื่อให้เห็นข้อเท็จจริงของการปรับเปลี่ยนเหล่านี้ งานวิจัยฉบับนี้จะได้รวบรวมเรียงลำดับเหตุการณ์ของธนาคารแต่ละแห่งไว้ดังต่อไปนี้

ธนาคารศรีนคร (Bangkok Metropolitan Bank (BMB))

ธนาคารศรีนครถูกกระทรวงการคลังประกาศเข้าแทรกแซงการดำเนินการของธนาคาร เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2541 ตามแผนฟื้นฟูระบบสถาบันการเงินของกระทรวงการคลัง และภายหลังถูกควบรวมกิจการเข้ากับธนาคารนครหลวงไทยที่ประสบปัญหาทางการเงินเช่นกัน โดยให้กิจการที่ควบรวมแล้วใช้ชื่อ “ธนาคารนครหลวงไทย” ต่อไป

ธนาคารนครหลวงไทย (Siam City Bank (SCIB))

ธนาคารนครหลวงไทยถูกกระทรวงการคลังประกาศเข้าแทรกแซงการดำเนินการของธนาคารเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 ตามแผนฟื้นฟูระบบสถาบันการเงินของกระทรวงการคลัง และภายหลังถูกควบรวมกิจการเข้ากับธนาคารศรีนครที่ประสบปัญหาทางการเงินเช่นกัน โดยให้กิจการที่ควบรวมแล้วใช้ชื่อ “ธนาคารนครหลวงไทย” ต่อไป

ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ (Bangkok Bank of Commerce (BBC))

ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ หรือธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การประสบปัญหาหนี้ด้อยคุณภาพจำนวนมาก ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากการทุจริตของผู้บริหาร ปัญหาของธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การนี้เป็นเหตุเสริมที่ทำให้ธนาคารแห่งประเทศไทยได้รับคำตำหนิเป็นอย่างมากถึงการไม่มีประสิทธิภาพในการควบคุมดูแลการดำเนินการของธนาคารพาณิชย์ อีกทั้งเมื่อเกิดปัญหาขึ้นแล้วทางธนาคารแห่งประเทศไทยก็มิได้เร่งรีบในการแก้ปัญหา ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การได้ถูกสั่งปิดเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 และได้รับการปรับโครงสร้างองค์กรตามแผนฟื้นฟูระบบสถาบันการเงินของกระทรวงการคลังตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2541 ให้ดำเนินธุรกิจบริหารสินทรัพย์ด้อยคุณภาพของธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การเดิมนั่นเอง ภายใต้ชื่อบริษัทบริหารสินทรัพย์กรุงเทพพาณิชย์หรือบสภ. ซึ่งบสภ.มีสถานะภาพเป็นรัฐวิสาหกิจที่มีกองทุนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาระบบสถาบันการเงินเป็นผู้ถือหุ้นโดยตรงของบริษัท จากนั้นในปีพ.ศ. 2544 บสภ.ได้จดทะเบียนเพิ่มขอบเขตในการบริหารสินทรัพย์ด้อยคุณภาพของสถาบันการเงินอื่น การเป็นตัวแทนเรียกเก็บและชำระหนี้ตามพระราชกำหนดบรรษัทบริหารสินทรัพย์ไทย และรับฝากดูแลบริหารจัดการเก็บรักษาทรัพย์สิน เอกสารการโอนสินทรัพย์หรือเอกสารอื่นใดในส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งหมด นอกจากนั้นบสภ.ยังได้ดำเนินการเพิ่มปริมาณสินทรัพย์โดยการรับซื้อ/รับโอนสินทรัพย์ด้อยคุณภาพจากสถาบันการเงินอื่นๆ เป็นการเพิ่มเติม ต่อมาบสภ.ได้ควบรวมกิจการเข้ากับบรรษัทบริหารสินทรัพย์สถาบันการเงินหรือบส. ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2548

ธนาคารมหานคร (First Bangkok City Bank)

ธนาคารมหานครได้ถูกกระทรวงการคลังประกาศเข้าแทรกแซงการดำเนินการของธนาคารเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 ตามแผนฟื้นฟูระบบสถาบันการเงินของกระทรวงการคลังและภายหลังได้ถูกควบรวมกิจการเข้ากับธนาคารกรุงไทยเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 โดยให้ธนาคารหลังจากการควบรวมกิจการคงใช้ชื่อ “ธนาคารกรุงไทย” ต่อไป

ธนาคารแหลมทอง (Laemthong Bank)

ธนาคารแหลมทองได้ถูกกระทรวงการคลังประกาศเข้าแทรกแซงการดำเนินการของธนาคารเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2541 ตามแผนฟื้นฟูระบบสถาบันการเงินของกระทรวงการคลัง และภายหลังได้ถูกควบรวมกิจการเข้ากับธนาคารรัตนสินเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 ธนาคารรัตนสินได้รับการก่อตั้งขึ้นโดยกระทรวงการคลังหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ด้วยวัตถุประสงค์หลักในการเป็นธนาคารพาณิชย์ที่ไม่มีหนี้เสียและเป็นแหล่งให้สินเชื่อกระตุ้นเศรษฐกิจหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ จากหลักการและวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งข้างต้น เป็นผลให้รัฐบาลจึงถูกตำหนิอย่างมากในการนำธนาคารรัตนสินเข้าไปแบกรับภาระหนี้เสียของธนาคารแหลมทอง ยิ่งกว่านั้นต่อมาอีกเพียงสองปี ธนาคารรัตนสินก็ถูกขายให้กับธนาคารสัญญาติสิงคโปร์คือ United Overseas Bank (UOB) เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2543 และเปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารยูโอบี-รัตนสิน จนถึงวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 จึงควบรวมกิจการเข้ากับธนาคารเอเชีย⁶ และเปลี่ยนชื่ออีกครั้งหนึ่งเป็นธนาคารยูโอบีประเทศไทย

⁶ <http://www.uob.co.th/>

สหธนาคาร (Union Bank of Bangkok (UB))

สหธนาคารได้ถูกกระทรวงการคลังประกาศเข้าแทรกแซงการดำเนินการของธนาคาร เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2541 ตามแผนฟื้นฟูระบบสถาบันการเงินของกระทรวงการคลัง สหธนาคาร และบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์อีก 12 แห่งที่ประสบปัญหาทางการเงินได้ถูกบังคับให้ควบรวมกิจการเข้ากับบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์กรุงไทยธนกิจซึ่งเป็นสถาบันการเงินของรัฐ จากนั้นได้รับการปรับโครงสร้างจนกลายเป็นไทยธนาคารเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2541 โดยมีกองทุนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาระบบสถาบันการเงินเป็นผู้ถือหุ้นหลักในสัดส่วน 48.98%

ธนาคารนครธน (Nakornthon Bank)

ธนาคารนครธนได้ถูกกระทรวงการคลังประกาศเข้าแทรกแซงการดำเนินการของธนาคารเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2542 ตามแผนฟื้นฟูระบบสถาบันการเงินของกระทรวงการคลัง ภายหลังได้ถูกควบรวมกิจการเข้ากับธนาคารสแตนดาร์ดชาร์เตอร์ และเปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารสแตนดาร์ดชาร์เตอร์นครธน เมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2542 โดยมีธนาคารสแตนดาร์ดชาร์เตอร์เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ถึง 75% จนกระทั่งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2548 ธนาคารสแตนดาร์ดชาร์เตอร์นครธน ได้ควบรวมกิจการอีกครั้งกับสแตนดาร์ดชาร์เตอร์ไฟแนนเชียลกรุ๊ป และได้เปลี่ยนชื่ออีกครั้งหนึ่งเป็นธนาคารสแตนดาร์ดชาร์เตอร์แห่งประเทศไทย

ธนาคารเอเชีย (Bank of Asia (BOA))

ธนาคารเอเชียได้ถูกเข้าซื้อกิจการโดยธนาคาร ABN AMRO⁷ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2541 โดยธนาคาร ABN AMRO เข้าเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ในสัดส่วน 75% และยังคงใช้ชื่อธนาคารเอเชียต่อไปในภายหลังธนาคาร ABN AMRO ได้ขายธนาคารเอเชียให้กับธนาคารยูโอบี โดยประกาศข้อตกลงการซื้อขายสู่ตลาดเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2548⁸

ธนาคารไทยธน (Thai Danu Bank)

ธนาคารไทยธนได้ถูกเข้าซื้อกิจการโดยธนาคารสิงคโปร์ชื่อ Development Bank of Singapore (DBS) ในปี พ.ศ. 2548 และได้เปลี่ยนชื่อเป็น DBS Thai Danu Bank (DTDB) ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2548 DTDB และบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (IFCT) ร่วมกับธนาคารทหารไทย ประกาศการควบรวมกิจการ ทำให้ธนาคารที่เกิดจากการควบรวมกลายเป็นธนาคารที่ใหญ่เป็นอันดับที่ห้าในประเทศไทย ตามขนาดของสินทรัพย์รวม DBS เป็นผู้ถือหุ้นสำคัญโดยมีสัดส่วนหุ้น 16% ถือเป็นอันดับ สองรองจากธนาคารทหารไทย

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้น แสดงว่าธนาคารพาณิชย์เอกชนในประเทศไทยที่ไม่ถูกแทรกแซงการดำเนินการโดยกระทรวงการคลังหรือถูกเข้าซื้อกิจการโดยธนาคารต่างชาติคงเหลือเพียงแค่สามธนาคารเท่านั้น คือ ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกสิกรไทย และธนาคารกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2550 ที่ประชุมคณะกรรมการบริการธนาคารกรุงศรีอยุธยาได้มีมติอนุมัติการเสนอขายหุ้นสามัญเพิ่มทุนจำนวน 2,000 ล้านหุ้นให้กับ จีอี แคปปิตอล อินเทอร์เน็ต เนชั่นแนล โฮลดิ้ง คอร์ปอเรชั่น นอกจากนี้ นายกฤตย์ รัตนรักษ์ ได้ลาออกจากการเป็นกรรมการและประธานกรรมการธนาคารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งถือเป็นสมบัติของตระกูลรัตนรักษ์ในคราวเดียวกัน⁹

⁷ <http://www.abnamro.com/pressroom/releases/1998/1998-03-18-en.jsp>

⁸ <http://www.abnamro.com/pressroom/releases/2004/2004-07-27-en.jsp>

⁹ http://www.krungsri.com/pdf/th/ntification03_50.pdf

สำหรับธุรกิจเงินทุนหลักทรัพย์นั้น จำนวนบริษัทเงินทุนและบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์จากทั้งหมด 91 บริษัท ในปีพ.ศ. 2539 ได้ลดลงเหลือเพียง 35 บริษัท ในปีพ.ศ. 2540 หลังจากกระทรวงการคลังมีคำสั่งปิดกิจการของบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ทั้งสิ้น 56 บริษัทในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2540 ซึ่งมีมูลค่าสินทรัพย์ ณ วันปิดทำการรวม 851,000,000 พันล้านบาท (ปรส., 2545)

ส่วนธุรกิจประกันภัยนั้น น่าจะถือได้ว่าได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจน้อยที่สุดเทียบกับสถาบันการเงินอื่น มีเพียงบริษัทธนโกสินทร์ประกันภัยแห่งเดียวที่ต้องปิดกิจการลงในปีพ.ศ. 2541

บทเรียนของการขาดภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงินในประเทศที่พัฒนาแล้ว: ประเทศญี่ปุ่น

เราคงไม่สามารถด่วนสรุปได้ว่า เหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้านเป็นบทเรียนสำหรับประเทศกำลังพัฒนาที่ขาดซึ่งประสบการณ์ทางนโยบายเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น ประเทศที่ถือว่าเป็นประเทศพัฒนาแล้วอย่างประเทศญี่ปุ่นก็ประสบกับวิกฤตการณ์ทางการเงินเช่นกัน

ระบบการเงินและธนาคารสมัยใหม่ของประเทศญี่ปุ่นมีประวัติศาสตร์ย้อนไปถึงตั้งแต่สมัยยุคฟื้นฟูเมจิ (Meiji Restoration) ในปีค.ศ. 1868 โดยนำเอาระบบธนาคารแห่งชาติของสหรัฐอเมริกาเข้ามาใช้ และต่อมาในภายหลังจึงได้มีการจัดตั้งธนาคารเอกชนตามรูปแบบธนาคารของประเทศอังกฤษ รูปแบบของระบบธนาคารญี่ปุ่นในปัจจุบันจึงมีความผสมผสานระหว่างระบบธนาคารอเมริกาและระบบธนาคารทางยุโรป หลังจากการตกเป็นประเทศผู้พ่ายแพ้สงครามในสงครามโลกครั้งที่สองเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่นและการสร้างประเทศกลับขึ้นมาใหม่พึ่งพิงระบบธนาคารเป็นหลัก ซึ่งระบบธนาคารได้พิสูจน์ความสำคัญและความเข้มแข็งของตนเองเป็นอย่างดีในการเป็นกระดูกสันหลังหลักของการฟื้นฟูประเทศ

ในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1953 ถึง 1978 จำนวนธนาคารและสถาบันการเงินของประเทศญี่ปุ่นได้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก เพื่อเป็นแหล่งอัดฉีดเงินกู้ให้กับภาคอุตสาหกรรมที่จะเป็นกลไกในการพลิกฟื้นประเทศอีกครั้ง ตลอดช่วงระยะเวลาดังกล่าวตัวเลขสัดส่วนเงินกู้ของภาคอุตสาหกรรมต่อ GNP ในประเทศญี่ปุ่นสูงกว่าตัวเลขของสัดส่วนในประเทศสหรัฐอเมริกาถึงประมาณสองเท่าตัว (Sakakibara, 1999)

ธนาคารที่เป็นแหล่งเงินกู้หลักของภาคอุตสาหกรรม คือ Long-term Credit Bank ที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อให้สินเชื่อระยะยาวกับบริษัทในภาคอุตสาหกรรมต่างๆ แต่ไม่สามารถรับเงินฝากได้ แหล่งเงินทุนของ Long-term Credit Bank จึงมาจากการออกหุ้นกู้ (Debenture) ซึ่งในยุคฟองสบู่ที่ตลาดตราสารหนี้ขยายตัวอย่างมากนั้น หุ้นกู้ที่ออกโดย Long-term Credit Bank มีสัดส่วนสูงถึง 16.5% ของยอดตราสารหนี้ทั้งตลาด ในขณะที่เดียวกันภาระหนี้สินส่วนบุคคลในประเทศญี่ปุ่นนั้นจำกัดให้ต่ำมากในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งนี้เป็นเพราะความพยายามควบคุมมิให้ธนาคารและสถาบันการเงินให้สินเชื่อกับบุคคลทั่วไป แต่ให้มุ่งเน้นการให้บริหารสินเชื่อกับภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก เพื่อวัตถุประสงค์ในการกระตุ้นเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมนั่นเอง

เมื่อพิจารณานโยบายดังกล่าวผนวกเข้ากับอัตรารายได้บุคคลธรรมดาที่ผูกติดกับอายุของบุคคลหรือลูกจ้างเป็นหลัก กล่าวคือบุคคลจะมีรายได้สูงขึ้นโดยอิงอายุเป็นเกณฑ์หลัก ฉะนั้นโดยทั่วไป ประชากรที่ยังอายุน้อยก็ได้รับรายได้ต่ำ ผลกระทบในภาพรวมที่ตามมาคือ หากคนญี่ปุ่นที่ยังอายุน้อย หรือเพิ่งเริ่มทำงานไม่นานนัก ต้องการซื้อบ้านเพื่อสร้างครอบครัวในยุคนั้น ก็จะไม่สามารถหาแหล่งเงินกู้ได้ ทั้งนี้

เนื่องจากทั้งนโยบายของรัฐและจากข้อจำกัดในรายได้ของตน คนญี่ปุ่นทั่วไปในสมัยนั้น จึงต้องเร่งออมเงินให้มากที่สุดเพื่อเก็บให้ได้เท่ากับจำนวนที่จะซื้อบ้านได้ ซึ่งพฤติกรรมและข้อเท็จจริงในลักษณะนี้ ก็จะเกิดกับการซื้อหรือการหาสิ่งของจำเป็นอื่นๆ สำหรับการวางรากฐานชีวิต ในทางตรงข้ามคนญี่ปุ่นที่มีอายุมากแล้ว ก็จะมีรายได้สูงขึ้นและไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายเพื่อซื้อบ้านหรือที่ดิน คนญี่ปุ่นกลุ่มนี้จึงเหลือเงินออมจำนวนมาก

ปัจจัยทั้งสองประการนี้ประกอบกันและส่งผลให้ประเทศญี่ปุ่นมีอัตราการออมสูงกว่าประเทศสหรัฐอเมริกาและหลายประเทศในยุโรป ในช่วงนั้นธนาคารทั้งของรัฐและเอกชนมีการบริการที่สนับสนุนการออมยกตัวอย่างเช่น การออมทางไปรษณีย์ (Postal Savings) โดยกรมไปรษณีย์ของรัฐเป็นผู้รับฝากเงิน ซึ่งนับได้ว่าเป็นกิจการพิเศษของหน่วยงานอย่างกรมไปรษณีย์ อย่างไรก็ตามการออมทางไปรษณีย์ในประเทศญี่ปุ่นได้รับความนิยมอย่างสูง ซึ่งเห็นได้จากปริมาณเงินออม ณ ค.ศ. 1994 มีจำนวน สูงถึง 180 ล้านล้านเยน (US\$ 1.6 trillion) (Federations of Bankers Associations of Japan, 1995) หรือ การให้บริการรับเงินฝากประจำรายงวด (installment savings) ของธนาคาร Shinkin Bank¹⁰ ที่ให้พนักงานของธนาคารมารับเงินฝากถึงบ้านลูกค้าทุกงวด ก็ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากสำหรับการออมเพื่อการแต่งงาน การออมเพื่อการมีบุตร การออกเพื่อค่าศึกษาบุตร การออมเพื่อซื้อเฟอร์นิเจอร์ หรือแม้กระทั่งการออมเพื่อเหตุแห่งภัยธรรมชาติ

เงินออมในรูปแบบและโครงการต่างๆ ที่ฝากอยู่ในธนาคารและสถาบันการเงินตามที่กล่าวมานั้นเป็นเงินออมจำนวนมากและได้กลายเป็นแหล่งเงินที่ธนาคาร และสถาบันการเงินสามารถนำมา ปลดปล่อยเป็นสินเชื่อให้กับภาคอุตสาหกรรมได้เป็นจำนวนมาก และส่งผลทำให้อัตราการเติบโตภาคอุตสาหกรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศญี่ปุ่นในสมัยนั้นอาจเรียกได้ว่ามีความสอดคล้องกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง กล่าวคือประชาชนของประเทศญี่ปุ่นช่วงสร้างประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้น โดยทั่วไปมีแนวความคิดของการทำงานหนัก ไม่ฟุ้งเฟ้อ ออมเงินมากกว่าใช้จ่ายบ้านหรือที่อยู่ไม่หรูหรา ซึ่งแนวความคิดและข้อเท็จจริงดังกล่าวยังคงสืบทอดเป็นวัฒนธรรมของการอยู่อาศัยมาจนถึงปัจจุบัน โดยจะเห็นได้ว่าบ้านพักอาศัยของคนญี่ปุ่นไม่ว่าจะเป็นในเมืองใหญ่หรือในชนบทก็ตาม ส่วนใหญ่จะยึดหลักความพอเพียงด้วยขนาดที่พออยู่พอใช้ และการออกแบบพื้นที่ต่างๆ ในบ้านที่คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความสวยงามหรูหรา

ในที่สุด เมื่อประเทศญี่ปุ่นกลับมาเป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศผู้นำทางเศรษฐกิจ ผู้นำประเทศญี่ปุ่นจึงเปลี่ยนนโยบายในการบริหารประเทศโดยการเปิดเสรีทางการเงินและการปฏิรูประบบการเงินของประเทศ เริ่มต้นในปีค.ศ. 1973 เป็นผลให้รัฐบาลลดการควบคุมอัตราดอกเบี้ย ตลอดจนลดการควบคุมขอบเขตการดำเนินธุรกิจของสถาบันการเงินและอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศต่างๆ ดังกล่าวดูเหมือนว่าจะเป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพให้ญี่ปุ่นกลายเป็นศูนย์กลางทางการเงินและเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกในช่วงระยะเวลาต้นๆ

โดยทั่วไป การรับเอารูปแบบหรือระบบการเงินหรือระบบธนาคารจากประเทศอื่นมาใช้ในอีกประเทศหนึ่งนั้น อาจส่งผลกระทบในด้านอื่นๆ ได้โดยเฉพาะหากเป็นประเทศที่มีพื้นฐานที่แตกต่างกันในลักษณะเดียวกันการกำหนดนโยบายที่จะเปลี่ยนระบบการเงินและระบบธนาคารของประเทศที่มีความเฉพาะตัวอย่างประเทศญี่ปุ่นนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินไปด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง

¹⁰ Shinkin Bank เป็นองค์กรที่พึ่งตัวเองหากใคร มีลักษณะเหมือนดังสหกรณ์ออมทรัพย์ที่มีความใกล้ชิดและผูกพันกับชุมชน ให้บริการรับเงินฝาก และบริการสินเชื่อ กับสมาชิก

ผลกระทบที่ตามมาจากนโยบายการเปิดเสรีทางการเงินและการปฏิรูประบบการเงินของประเทศญี่ปุ่นมีหลายประการ กล่าวคือนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจโดยปล่อยให้ภาคอุตสาหกรรมมีภาระหนี้สูงมากซึ่งส่วนหนึ่งเป็นหนี้จากธนาคารและสถาบันการเงินของรัฐ การเปิดเสรีทางการเงินเป็นการเปิดโอกาสให้แหล่งเงินทุนจากต่างประเทศไหลทะลักเข้ามาซึ่งมีผลดีในระยะแรก ในขณะที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเงินของประเทศยังไม่สามารถได้รับการพัฒนาให้มีความพร้อมทันรับกับการเปลี่ยนแปลงจากประเทศที่ครั้งหนึ่งประชาชนเคยใช้ชีวิตอย่างพอเพียง กลายเป็นประเทศที่เปิดให้ค่านิยมและวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาถาโถมเข้ามา ประชาชนยอมรับค่านิยมการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย หลังการปฏิรูปทางการเงินดังกล่าว ธนาคารและสถาบันการเงินสามารถให้สินเชื่อบุคคลซึ่งเป็นผลให้หนี้ภาคประชาชนสูงขึ้น ภาระหนี้สินภาคครัวเรือนเพิ่มสูงถึง 108% ของ Personal Disposable Income (PDI)¹¹ ตลาดตราสารหนี้ขยายตัวอย่างรวดเร็วเกินความพอดีจาก 8.2 ล้านล้านเยนในปีค.ศ. 1965 กลายเป็น 173.3 ล้านล้านเยน ในปีค.ศ. 1981 และเป็นผลทำให้โตเกียวกลายเป็นตลาดทุนที่ใหญ่เป็นอันดับสองของโลก ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1982 รัฐบาลประกาศยกเลิกการควบคุมอัตราแลกเปลี่ยนในเงินลงทุนจากต่างชาติ ส่งผลให้นักลงทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนในสินทรัพย์โดยระบุค่าของเงินเป็นเงินเยนมากเป็นประวัติการณ์ แม้กระทั่ง Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) ก็ยังเข้ามาลงทุนในสินทรัพย์ระบุค่าเป็นเงินเยน จากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังกล่าว ปรากฏว่ารัฐบาลญี่ปุ่นกลับประสบภาวะขาดดุลทางการคลังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 550 พันล้านเยนในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 60 เป็น 5 ล้านล้านเยนในปีค.ศ. 1975 และเพิ่มขึ้นอีกเป็น 14.4 ล้านล้านเยนในปีค.ศ. 1980 (Federations of Bankers Associations of Japan, 1994)

ไม่เพียงแต่การดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดเท่านั้น รัฐบาลญี่ปุ่นยังถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงการตัดสินใจแก้ปัญหาที่ไม่ถูกต้องจนทำให้ปัญหาลุกลามใหญ่โตกลายเป็นวิกฤตการณ์ทางการเงินของประเทศที่มั่งคั่งอย่างญี่ปุ่น สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งก็คือ ในการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่กล่าวมา รัฐบาลญี่ปุ่นทำผิดพลาดอย่างมากในส่วนของไม่ได้สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในระดับนโยบายและโครงสร้าง

ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ระบบธนาคารถูกกำกับดูแลอย่างเข้มงวดและรับประกันโดยกระทรวงการคลัง จนถึงช่วงที่มีการปฏิรูประบบการเงินในประเทศช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 70 ระบบประกันภัยเงินฝากจึงได้รับการก่อตั้งขึ้นภายใต้กฎหมาย Deposit Insurance Law ค.ศ. 1971 ต่อมากฎหมายนี้ได้รับการแก้ไขใน ค.ศ. 1986 โดยกำหนดให้บริษัทประกันภัยเงินฝาก (Deposit Insurance Corporation (DIC)) มีทางเลือกในการเยียวยาธนาคารที่ประสบปัญหาทางการเงินสองทาง คือ

วิธีการที่หนึ่ง ให้การรับประกันเงินฝากให้กับผู้ฝากเงินไม่เกินรายละ 10 ล้านเยน สำหรับธนาคารที่ถูกปิดกิจการ สำหรับจำนวนเงินฝากที่เกินกว่า 10 ล้านเยน ผู้ฝากเงินอาจสามารถเรียกร้องเอาได้จากมูลค่าคงเหลือของสินทรัพย์ของธนาคารที่ถูกปิดกิจการนั้นเมื่อขายทอดตลาดทรัพย์สินทั้งหมด

วิธีการที่สอง ให้ความช่วยเหลือทางการเงินกับธนาคารที่ประสบปัญหา โดยสินทรัพย์และหนี้สินของธนาคารที่ประสบปัญหาจะต้องถูกโอนไปยังธนาคารแห่งอื่นที่ยอมรับการโอนดังกล่าว

ถึงแม้ว่า Deposit Insurance Law ของประเทศญี่ปุ่นจะมีวัตถุประสงค์ในการเตรียมความพร้อมให้กับระบบธนาคารหลังการปฏิรูปทางการเงินของประเทศ เพื่อรองรับความสูญเสียจากการที่ธนาคารในระบบอาจจะประสบกับปัญหาทางการเงิน ซึ่งดูเหมือนหนึ่งเป็นนโยบายที่สอดคล้องเป็นอย่างยิ่งกับการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับระบบการเงินเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติภายใต้นโยบายและกฎหมายนี้ก็กลับมีความหละหลวม และตัวระบบประกันภัยเสียเองที่ขาดภูมิคุ้มกันที่ดี ระบบ DIC

¹¹ Retail Banker International, April 2004

ไม่เคยได้รับการทดสอบและกองทุนประกันภัยมีอยู่เพียง 300 พันล้านเยน (Nakaso, 2001) ซึ่งถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับปริมาณเงินฝากในระบบหรือเงินฝากของธนาคารรายใหญ่เพียงรายเดียว

สาเหตุหนึ่งที่เงินกองทุนประกันภัยมีน้อยมากนั้น อาจอธิบายได้จากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงกลาง ค.ศ. 1994 ไม่เคยมีธนาคารญี่ปุ่นล้มละลาย ข้อเท็จจริงดังกล่าวอาจทำให้การคาดการณ์ต่อเหตุการณ์ความสูญเสียนั้นต่ำเกินไป ผู้กำหนดนโยบายอาจลืมนึกไปว่าก่อนการปฏิรูประบบการเงินของประเทศญี่ปุ่นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 70 นั้น กระทรวงการคลังมีข้อกำหนดที่เข้มงวดกับธนาคารทั้งระบบ และกระทรวงการคลังยังมีบทบาทเป็นผู้รับประกันภัยเอง แต่เมื่อมีการลดหย่อนหรือยกเลิกระเบียบข้อกำหนดทั้งหลายสำหรับธนาคารหลังจากการปฏิรูปทางการเงินแล้ว สิ่งที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคตย่อมต่างไปจากประสบการณ์ในอดีตโดยสิ้นเชิง การเข้ามาของนักลงทุน และธนาคารต่างชาติจากการปฏิรูปการเงินย่อมส่งเสริมให้การแข่งขันในตลาดเงินสูงขึ้น ทำให้ธนาคารดำเนินธุรกิจโดยแบกรับความเสี่ยงมากขึ้น การตั้ง DIC ขึ้นมาโดยไม่ได้นับถึงความสำคัญของ DIC เป็นผลทำให้ DIC เองขาดภูมิคุ้มกันที่ดีในการที่จะไปเยียวยาความเสียหายให้กับธนาคารในระบบ

ต่อมาเมื่อสหกรณ์ออมทรัพย์สองแห่ง คือ Tokyo Kyowa และ Anzen ประสบปัญหาทางการเงินจากการบริหารงานที่ผิดพลาดในช่วงค.ศ. 1995 ด้วยยอดเงินฝากรวม 210 พันล้านเยน กระทรวงการคลังและ Bank of Japan ได้ตัดสินใจใช้ทางเลือกที่สองของ DIC คือ การให้ความช่วยเหลือทางการเงินเนื่องจากเกรงว่าการปล่อยให้สถาบันรับเงินฝากล้มละลาย (ในทางเลือกที่หนึ่งของ DIC) จะส่งผลกระทบในทางลบกับสถาบันการเงินทั้งระบบ

ปัญหาที่ตามมาก็คือ ไม่มีสถาบันการเงินแห่งใดในดีที่รับโอนสินทรัพย์และหนี้สินของสองสหกรณ์ออมทรัพย์นี้ และจำนวนเงินที่จำเป็นจะต้องช่วยเหลือสองสถาบันนี้ก็เกินจำนวนเงินสูงสุดที่ DIC จะชำระได้ ภายใต้บทบัญญัติในกฎหมาย จึงจำเป็นต้องหาแหล่งเงินทุนช่วยเหลือจากที่อื่น ในที่สุด Bank of Japan ร่วมกับสถาบันการเงินเอกชนได้จัดตั้งธนาคารขึ้นมาใหม่ชื่อ Tokyo Kyoudou Bank เพื่อรับโอนสินทรัพย์และหนี้สินของสหกรณ์ออมทรัพย์ทั้งสองแห่งนี้ โดย Bank of Japan เองเป็นผู้ร่วมสมทบทุนก่อตั้งธนาคารใหม่เป็นจำนวนเงิน 20 พันล้านเยน (ถือเป็นเงินช่วยเหลือเพื่อรักษาสภาพคล่องของระบบการเงินในประเทศ) ในขณะที่สถาบันการเงินเอกชนเข้าร่วมสมทบทุนอีก 20 พันล้านเยน ถึงแม้ว่าสถาบันการเงินเอกชนเหล่านี้ตัดสินใจที่จะร่วมสมทบทุนเอง แต่ก็เกิดขึ้นจากการที่ถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐขอร้องซึ่งเป็นการยากที่จะปฏิเสธในขณะนั้น และด้วยความเชื่อว่าการให้เงินช่วยเหลือนี้ จะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาลูกหลานบานปลายในระบบการเงิน จนเกิดความสูญเสียบ้านของตน ส่วน DIC ให้เงินช่วยเหลือธนาคารแห่งใหม่นี้ตามหลักเกณฑ์และขอบเขตที่กำหนดไว้ในกฎหมาย

หลังจากเหตุการณ์การช่วยเหลือทางการเงินดังกล่าว Bank of Japan ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักถึงการตัดสินใจที่ผิดพลาดในการใช้เงินของธนาคารกลางในการช่วยเหลือสถาบันการเงินที่ประสบปัญหา เพราะการบริหารงานผิดพลาด อันจะเป็นการสร้างอันตรายทางศีลธรรม (Moral Hazard) กับธนาคารอื่นๆ ที่เหลือในระบบ ต่อมาเพียงไม่กี่เดือนให้หลัง สหกรณ์ออมทรัพย์ Cosmo ในโตเกียวก็ประสบปัญหาทางการเงินในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1995 ตามมาด้วยสหกรณ์ออมทรัพย์ Kizu และ Hyoko ในเดือนสิงหาคมของปีเดียวกัน Cosmo และ Hyoko ได้รับการเยียวยาด้วยวิธีการช่วยเหลือทางการเงินในลักษณะเดียวกันกับกรณีของสหกรณ์ออมทรัพย์ Tokyo Kyowa และ Anzen แต่กรณีของสหกรณ์ออมทรัพย์ Kizu นั้นเป็นกรณีที่มีขนาดของความสูญเสียนั้นสูงกว่า 1,000 พันล้านเยน ทำให้สถาบันทางการเงินเอกชนทั้งหลายไม่เต็มใจที่จะให้เงินสมทบช่วยเหลืออีกต่อไป ทั้งด้วยจำนวนเงินที่สูงและด้วยความกลัวว่า

การให้เงินช่วยเหลือแบบนี้จะไม่มีความยั่งยืนจนเป็นผลกระทบต่อความสามารถในการทำกำไรของตน

จากสถานการณ์ดังกล่าว Bank of Japan จึงเริ่มย้อนกลับมาตั้งคำถามกับระบบประกันภัยเงินฝาก และได้นำไปสู่การแก้ไขกฎหมายดังกล่าวในปีค.ศ. 1996 ในขณะเดียวกันปรากฏว่าในเดือนกันยายน ค.ศ. 1995 ธนาคาร Daiwa ก็ประกาศความสูญเสียทางบัญชีเป็นจำนวนเงินถึง 1.1 พันล้านเหรียญสหรัฐอเมริกา อันเป็นผลมาจากการทุจริตของพนักงานที่สาขาในนิวยอร์ก และในเดือนพฤศจิกายนของปีเดียวกันธนาคาร Daiwa ก็ถูกสั่งยกเลิกการดำเนินธุรกรรมทางการเงินในสหรัฐอเมริกา

นอกจากนั้น บริษัทสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยที่เรียกว่า Jusen ก็เริ่มออกอาการที่เป็นปัญหาต่อระบบการเงิน Jusen ไม่ใช่ธนาคารแต่เป็นสถาบันการเงินที่จัดตั้งโดยธนาคารเพื่อให้บริการด้านสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย อันเป็นผลมาจากการปฏิรูประบบการเงินในช่วงปลายทศวรรษที่ 70 ต่อทศวรรษที่ 80 ด้วยการเติบโตของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ทั่วประเทศญี่ปุ่น ทำให้ Jusen ส่วนมากหันไปเน้นการให้บริการสินเชื่อกับบริษัทพัฒนาอสังหาริมทรัพย์เป็นหลัก ทั้งที่ Jusen ไม่มีความชำนาญด้านสินเชื่อเพื่อธุรกิจ ประมาณการความสูญเสียของบริษัท Jusen รวม 7 บริษัทที่ประสบปัญหาทางการเงินในช่วงดังกล่าวคิดเป็นจำนวนถึง 6,410 พันล้านเยน¹² ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่มากกว่าที่ธนาคารผู้ก่อตั้งบริษัทจะสามารถรับผิดชอบได้

ในที่สุดรัฐบาลญี่ปุ่นต้องตัดสินใจใช้เงินภาษีราษฎรเข้าช่วยเหลือเป็นจำนวน 685 พันล้านเยน ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่นที่เงินภาษีราษฎรถูกนำมาใช้ เพื่อรักษาความมั่นคงของระบบการเงินของประเทศ เหตุการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลให้ประชาชนไม่พอใจในวงกว้าง

ต่อมารัฐบาลญี่ปุ่นได้ตัดสินใจใช้เงินภาษีราษฎรแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ของระบบธนาคาร ในประเทศที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. 1997 แต่ในคราวนี้รัฐบาลได้ใช้เงินเป็นจำนวนสูงถึง 60 ล้านล้านเยน เพราะธนาคารที่ล้มลงทั้งหลายในปีนั้น เป็นธนาคารรายใหญ่ไม่ใช่ธนาคารท้องถิ่น หรือสหกรณ์ออมทรัพย์อย่างที่ผ่านมา ซึ่งรวมไปถึง Long-term Credit Bank อย่าง Nippon Credit Bank ที่ได้รับเงินทุนช่วยเหลือจำนวน 290.2 พันล้านเยน ในปีค.ศ. 1997 อย่างไรก็ตามหลังจากนั้น 17 เดือนก็ปรากฏชัดว่า Nippon Credit Bank ไม่สามารถที่จะทำรายได้เพียงพอต่อการอยู่รอดได้ต่อไป ประกอบกับทั้งราคาหุ้นก็ตกลงมหาศาลในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1998 ในที่สุด Nippon Credit Bank จึงถูกปิดกิจการและถูกเข้าครอบครองโดยรัฐบาล หรือกรณีของธนาคารในลักษณะที่เรียกว่า City Bank¹³ อย่าง Hokkaido Takushoku Bank ที่ประสบปัญหา NPLs ที่สูงมาก เมื่อความพยายามในการควบรวมกิจการกับ Hokkaido Bank ไม่ประสบความสำเร็จ และลูกค้าเริ่มทยอยถอนเงินออกจากบัญชีของตนมากขึ้นเรื่อยๆ ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1997 Bank of Japan ได้ตัดสินใจประกาศแผนฟื้นฟู Hokkaido Takushoku Bank โดยทำการโอนสินทรัพย์และหนี้สินของ Hokkaido Takushoku Bank ไปยังธนาคารท้องถิ่นขนาดเล็กแห่งหนึ่งใน Hokkaido ชื่อ Hokujo Bank โดย Hokujo Bank ได้รับเงินช่วยเหลือจาก Bank of Japan รวม 2.6 ล้านล้านเยนเพื่อใช้ในการจัดการหนี้สินของ Hokkaido Takushoku Bank ในช่วงเวลาเดียวกันบริษัทหลักทรัพย์อย่าง Sanyo และ Yamaichi ประสบภาวะล้มละลาย ตามมาด้วยการล้มละลายของ Regional Bank¹⁴ คือ Tokuyo City Bank สถานการณ์ของสถาบันการเงินต่างๆ ในช่วงไตรมาสสุดท้ายของปีค.ศ. 1997 ซึ่งเป็นช่วงที่การดำเนินการของธนาคารต่างๆ ประสบปัญหาเรื้อรังที่สุดนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นสถานการณ์ที่มีสถาบันการเงินในประเทศญี่ปุ่นที่เกิดปัญหาด้านการเงินเพิ่มขึ้นทุกสัปดาห์

¹² Ministry of Finance, Japan

¹³ City Bank เป็นธนาคารขนาดใหญ่ที่มีการดำเนินธุรกิจในเมืองหลักและมีการกระจายอยู่ทั่วประเทศญี่ปุ่น ปัจจุบันมี City Bank เหลือเพียง 5 แห่ง คือ Mizuho Bank, Mizuho Corporate Bank, Sumitomo-Mitsui Banking Corporation (SMBC), Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ และ Resona Bank

¹⁴ Regional bank ดำเนินธุรกิจเฉพาะในบางท้องถิ่น เช่น บางจังหวัด (prefecture) หรือบางเขตพื้นที่เท่านั้น ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นบริษัทขนาดเล็กและขนาดกลาง วงเงินกู้ที่ Regional Bank ให้บริการมักน้อยกว่าของ City Bank ใน ค.ศ. 2006 ประเทศญี่ปุ่นมี Regional Bank ทั้งหมด 64 แห่ง

ในปีค.ศ. 1998 รัฐบาลญี่ปุ่นจึงตัดสินใจใช้เงินรายได้ของรัฐบาลเข้าช่วยประคองระบบเศรษฐกิจอีกครั้งหนึ่งเป็นจำนวนเงิน 30 ล้านล้านเยน แต่เงินจำนวนนี้ก็ช่วยชะลอความรุนแรงของปัญหาได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น Long-term Credit Bank แห่งที่สองคือ Long-term Credit Bank of Japan ได้ล้มละลายในกลางปีค.ศ. 1998 และมีขนาดความสูญเสียสูงที่สุดเท่าที่เคยเกิดขึ้น รัฐบาลถึงกับต้องออกกฎหมายเพื่อแก้ปัญหาหนี้โดยเฉพาะเพื่อเปิดช่องให้รัฐบาลสามารถโอนกิจการของ Long-term Credit Bank of Japan เข้าเป็นของรัฐในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1998 จากนั้นรัฐบาลได้เปลี่ยนทีมผู้บริหารธนาคารและจัดการแก้ปัญหาหนี้เสียบนบัญชี ต่อมาในปีค.ศ. 2000 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ตัดสินใจขาย Long-term Credit Bank of Japan ให้กับกลุ่มกองทุนจากสหรัฐอเมริกาผ่านบริษัท Ripplewood และนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่นที่ธนาคารของญี่ปุ่นต้องมียกย่องต่างชาติเป็นเจ้าของ

ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1999 รัฐบาลญี่ปุ่นได้นำเงินรายได้ของรัฐบาลเข้าช่วยประคองระบบเศรษฐกิจอีกครั้งด้วยจำนวนเงิน 25 ล้านล้านเยน เพื่อฟื้นฟูความน่าเชื่อถือของระบบการเงินและความมั่นใจของนักลงทุน ในช่วงปลายปีนั้นรัฐบาลจึงจัดตั้งคณะทำงาน เพื่อวางระบบการบริหารความเสี่ยงสำหรับระบบการเงินของประเทศที่เป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพกว่าที่ผ่านมา โดยคณะทำงานประกอบไปด้วยผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการ ทางกฎหมาย และเจ้าหน้าที่ของ Bank of Japan ภารกิจหลักคือ การวางโครงสร้างการประกันเงินฝากใหม่ให้ลดโอกาสการเกิดอันตรายทางศีลธรรม (Moral Hazard) ที่เกิดขึ้น

อันตรายทางศีลธรรม (Moral Hazard) ดังกล่าวคือ อันตรายทางศีลธรรมที่เกิดขึ้นจากการที่ระบบประกันเงินฝากมีเงินกองทุนไม่เพียงพอ แล้วรัฐบาลได้นำเงินรายได้ของรัฐไปใช้ช่วยเหลือธนาคารที่มีปัญหาทางการเงินเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเท่ากับเป็นการให้ความคุ้มครองผู้ฝากเงินและเจ้าหน้าที่ของธนาคารโดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น ฉะนั้นไม่ว่าเจ้าหน้าที่จะหละหลวมหรือบกพร่องในการให้กู้หรือดำเนินธุรกิจอย่างใดก็จะได้รับความคุ้มครองจากรัฐบาลในที่สุด เมื่อสถานการณ์เงินต่างๆ เกิดความรู้สึกดังกล่าววินัยทางการเงินของทั้งระบบจึงเสียไปจากอันตรายทางศีลธรรมนี้

โครงสร้างของระบบการบริหารความเสี่ยงสำหรับระบบการเงินที่ปรับปรุงแก้ไขใหม่นั้นนำต้นแบบมาจากระบบประกันเงินฝากของสหรัฐอเมริกา และนำมาปรับให้เข้ากับบทบัญญัติของกฎหมายของประเทศญี่ปุ่น โดยสำหรับการรับประกันเงินฝากให้กับผู้ฝากเงินซึ่งเป็นทางเลือกแรกนั้น มีการวางแนวทางว่าผู้ที่มีเงินฝากจำนวนมาก (เกิน 10 ล้านเยน) และเจ้าหน้าที่ใหญ่ของธนาคารจะไม่ได้รับความคุ้มครองเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์อย่างที่ผ่านมา ทางเลือกในการปิดกิจการนั้นยังคงอยู่ แต่ทางเลือกที่สองที่เปลี่ยนแปลงไปคือทางเลือกที่เรียกว่า Purchase and Assumption (P&A) ครอบคลุมตามที่ธนาคารที่ประสบปัญหาภัยยังคงมีมูลค่า Franchise Value เหลืออยู่ ทางเลือก P&A จะถูกนำมาใช้ก่อน ทั้งนี้เพราะในทางเลือกแรกนั้นเมื่อธนาคารที่ประสบปัญหาถูกปิดกิจการและนำสินทรัพย์ขายทอดตลาด มูลค่า Franchise Value ของธนาคารนั้นจะสูญไปโดยสิ้นเชิง นอกจากนั้นระบบประกันเงินฝากที่ปรับปรุงแก้ไขใหม่นี้ยังเพิ่มข้อยกเว้นเอาไว้เพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นให้กับการใช้เงินกองทุนของ DIC สำหรับเหตุการณ์ที่ความเสี่ยงทางตลาดสูงมากจนอาจส่งผลกระทบต่อระบบการเงินทั้งระบบ ในกรณีเช่นนั้นเงินกองทุนของ DIC สามารถถูกนำไปใช้เพื่อเพิ่มทุนให้กับธนาคารที่ประสบปัญหา เพื่อเป็นเงินช่วยเหลือในส่วนที่เกินจากจำนวนเงินที่ต้องใช้สำหรับปิดกิจการหรือเพื่อทำการแปลงกิจการนั้นเป็นของรัฐเป็นการชั่วคราว¹⁵ สุดท้ายได้มีการกำหนดชัดเจนว่า Bank of Japan จะไม่มีบทบาทในการเข้ามาใช้ทางเลือก P&A เพื่อเป็นการตีกรอบกันการนำเงินรายได้รัฐบาลเข้ามาจัดการกับปัญหาเฉกเช่นในอดีต และหากระบบประกันเงินฝากสามารถ

¹⁵ รายละเอียดของระบบประกันเงินฝากที่ปรับปรุงใหม่สามารถหาอ่านได้จาก "Report on the Framework of Deposit Insurance System and Resolution of Failed Financial Institutions after the Termination of Special Measures" by the Financial Council (December 1999).

ถูกออกแบบได้อย่างมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง หรือมีการบริหารความเสี่ยงที่ดีแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องไปหียบยืมเงินรายได้รัฐบาลหรือเงินภาษีราษฎรมาใช้ในการแก้ปัญหาอีก ซึ่งไม่ใช่แนวทางแก้ไขปัญหามีความยั่งยืน ทั้งยังเป็นแนวทางที่สร้างอันตรายทางศีลธรรมอีกด้วย

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อระบบประกันภัยความเสี่ยงที่ญี่ปุ่นได้เรียนรู้จากประสบการณ์วิกฤตการณ์ทางการเงินคือ ระบบของงบการเงินของธนาคารในอดีตนั้นขาดความโปร่งใส ทำให้การกำกับดูแลและตรวจสอบไม่สามารถเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทางผู้ตรวจสอบจึงได้รับการพัฒนาในด้านเครื่องมือวิธีการวัดความเสี่ยง พร้อมกับได้มีการพัฒนาระบบการตรวจสอบที่เข้มงวดมากยิ่งขึ้นเพื่อนำไปสู่การเปิดเผยข้อมูลทางบัญชีอย่างโปร่งใส

หลังจากวิกฤตการณ์ทางการเงิน ธนาคารและสถาบันทางการเงินทั้งหลายต่างก็หันมาให้ความสำคัญกับการบริหารความเสี่ยงในองค์กรมากขึ้นเช่นกัน โดยธนาคารเองก็เริ่มเอาจริงเอาจังกับการพิจารณาให้สินเชื่อโดยคำนึงถึงความเสี่ยงของผู้กู้มากขึ้นกว่าช่วงก่อนเกิดวิกฤต นอกจากนั้นยังมีการพัฒนาเครื่องมือและวิธีการในการวิเคราะห์ความเสี่ยงของผู้กู้ให้มีความแม่นยำมากยิ่งขึ้น

จากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นกับสถาบันการเงินในประเทศญี่ปุ่นในช่วงปลายศตวรรษที่ยี่สิบ ตามที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ทำให้เห็นได้ว่า แม้แต่ประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างประเทศญี่ปุ่นก็อาจมองข้ามการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับระบบการเงินของตนได้ ถึงแม้ว่าประเทศญี่ปุ่นจะมีการกำหนดนโยบายมหภาค แต่โครงสร้างการประกันความเสี่ยงจริง ๆ นั้นกลับไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะรองรับเหตุการณ์วิกฤตที่อาจเกิดขึ้น ในระดับจุลภาคหรือสถาบันการเงินเองก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการบริหารความเสี่ยงมากนัก จนกระทั่งหลังวิกฤตจึงได้มีการตื่นตัวในศาสตร์เกี่ยวกับการบริหารความเสี่ยงกันอย่างจริงจัง

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่เป็นผลระดับจุลภาคหรือสถาบันการเงินในอดีตไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการบริหารความเสี่ยงมากนัก เป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายระดับมหภาคนั้นเอง ยกตัวอย่างเช่น การที่ไม่มีการกำหนดวิธีการตรวจสอบที่เข้มงวด ฉะนั้นจึงจะเห็นได้ว่านโยบายระดับมหภาคนั้น มีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับระบบเศรษฐกิจของประเทศ ตั้งแต่การกำหนดโครงสร้างที่ครอบคลุมปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการกระตุ้นให้สถาบันการเงินตื่นตัวในการบริหารความเสี่ยงระดับองค์กรเอง

นโยบายมหภาคเพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงิน

จากตัวอย่างของความสูญเสียที่กล่าวมาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นข้อเท็จจริงของวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศไทยหรือในประเทศเพื่อนบ้าน หรือวิกฤตการณ์ทางการเงินที่เกิดขึ้นกับประเทศพัฒนาแล้วอย่างประเทศญี่ปุ่น จะเห็นได้ว่านโยบายมหภาคของแต่ละประเทศมีความสำคัญเป็นอย่างมากสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับระบบการเงินและเศรษฐกิจของประเทศนั้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้กำหนดนโยบายมหภาคเองนั้นมีความจำเป็นต้องเข้าใจสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ ในประเด็นนี้การกำหนดโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี สำหรับทั้งระบบเศรษฐกิจและการกำหนดแนวทางในการกำกับดูแลสถาบันการเงิน ให้มีการบริหารความเสี่ยงอย่างมีประสิทธิภาพ จะสามารถช่วยเสริมความมั่นคงของระบบเศรษฐกิจและการเงินของประเทศได้ นอกจากนั้นผู้กำหนดนโยบายมหภาค ต้องสามารถใช้กลไกทางกฎหมายและการบัญญัติกฎหมาย ให้สามารถเสริมให้นโยบายการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้ดำเนินไปได้โดยไม่สะดุดบกพร่อง

ดังที่ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ของประเทศญี่ปุ่นที่การกำหนดนโยบายมหภาคนั้นขาดการมองภาพรวมทั้งระบบและละเลยถึงความสำคัญของข้อกฎหมายต่างๆที่จำเป็นในการที่จะอำนวยความสะดวกและการดำเนินการตามนโยบายเป็นไปได้อย่างราบรื่น จึงทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นจำเป็นต้องมาตามเปลี่ยนแปลงมาตรการในการแก้ไขปัญหาและแก้ไขกฎหมายต่างๆ เป็นครั้งคราวไปจนเกือบจะเรียกได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเกือบทุกครั้ง

ดังนั้นการกำหนดนโยบายมหภาค เพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับระบบเศรษฐกิจ จึงควรมองภาพรวมและองค์ประกอบที่สำคัญทั้งหมด อันจะได้มาซึ่งแนวทางการกำหนดนโยบายที่ชัดเจนและสามารถสัมฤทธิ์ผลอย่างเป็นรูปธรรม

สถาบันทางการเงินที่เป็นฟันเฟืองหลักของระบบการเงินและระบบเศรษฐกิจคือ ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุนบริษัทหลักทรัพย์¹⁶ บริษัทประกันชีวิต และบริษัทประกันวินาศภัย การบริหารความเสี่ยงที่มีประสิทธิภาพของสถาบันการเงินเหล่านี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีของระบบเศรษฐกิจและการเงินของประเทศ ผู้กำหนดนโยบายจึงควรกำหนดกรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสมสำหรับสถาบันการเงินประเภทต่างๆ พร้อมทั้งกำหนดมาตรการในการกำกับดูแลสถาบันการเงินด้านการบริหารความเสี่ยงที่ครอบคลุม ผู้เขียนขอสรุปเป็นประเด็นสำคัญต่างๆ ที่ผู้กำหนดนโยบายควรให้ความสำคัญ ทั้งนี้ในทางปฏิบัติอาจมีประเด็นหรือองค์ประกอบอื่นตามสถานการณ์ที่ผู้กำหนดนโยบายควรคำนึงถึงเพิ่มเติมจากที่กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

1. นโยบายมหภาคเพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับระบบเศรษฐกิจและการเงินของประเทศ ควรรักษาไว้ซึ่งความเป็นอิสระขององค์กรและหน่วยงานที่มีความสำคัญต่อการกำกับดูแลสถาบันการเงินประเภทต่างๆ ได้แก่ ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ กรรมการประกันภัย เป็นต้น

2. กรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงสำหรับสถาบันการเงินแต่ละประเภทควรมีความสอดคล้องกับกรอบของการบริหารความเสี่ยงตามมาตรฐานสากลอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังต้องมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจภายในประเทศ

3. นโยบายมหภาคควรมีการกำหนดชัดเจนถึงหน่วยงานหลักที่จะเป็นผู้ทำหน้าที่กำหนดกรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงสำหรับสถาบันการเงินแต่ละประเภท ควรจัดตั้งคณะทำงานประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญเพื่อทำการกำหนดกรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงที่สอดคล้องกับทั้งมาตรฐานสากลและสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศไทย

นอกจากนี้ ความเสี่ยงหลักของสถาบันการเงินประเภทต่างๆ มีความแตกต่างกัน ซึ่งนำไปสู่การวัดมูลค่าความเสี่ยงรวมของสถาบันที่ต่างกัน การบริหารความเสี่ยงของธนาคารย่อมต่างไปจากการบริหารความเสี่ยงของบริษัทประกันวินาศภัย ดังนั้นการจะนำเอากรอบการบริหารความเสี่ยงของธนาคารมากำหนดใช้กับบริษัทประกันจึงขัดกับหลักการบริหารความเสี่ยงที่ถูกต้อง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือไม่มีกรอบการบริหารความเสี่ยงที่สามารถนำไปใช้ได้กับทุกประเภทธุรกิจ แม้แต่คณะทำงานผู้กำหนดกรอบการบริหารความเสี่ยงสำหรับสถาบันการเงินแต่ละประเภทก็ควรประกอบไปด้วย ผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถ และรู้ลึกซึ้งในธุรกิจของสถาบันการเงินนั้นๆ แม้กระทั่งบริษัทประกันชีวิตและบริษัทประกันวินาศภัยยังมีลักษณะของความเสี่ยงหลักและความเสี่ยงรองที่แตกต่างกัน หากการกำหนดกรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงไม่มีความชัดเจนและละเอียดลึกซึ้งเพียงพอ กรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงย่อมออกมาผิดพลาด ซึ่งอาจทำให้

¹⁶ บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ได้แยกการดำเนินธุรกิจเงินทุน และธุรกิจหลักทรัพย์ออกจากกัน ตามประกาศกระทรวงการคลัง เรื่องการกำหนดเงื่อนไขให้ผู้ได้รับใบอนุญาตให้ประกอบธุรกิจหลักทรัพย์ที่เป็นบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ ให้แยกธุรกิจเงินทุนและธุรกิจหลักทรัพย์ออกจากกัน ลงวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2541

การกำกับดูแลสถาบันการเงินให้มีความสำคัญกับความเสี่ยงไม่ถูกประเภทสำหรับแต่ละประเภทสถาบันการเงิน และท้ายที่สุดอาจส่งผลให้การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีกับระบบเศรษฐกิจและการเงินของประเทศไม่สัมฤทธิ์ผล อันเนื่องมาจากความบกพร่องตั้งแต่การขั้นตอนกำหนดกรอบการบริหารความเสี่ยง

4. นอกจากการกำหนดกรอบแนวทางการบริหารความเสี่ยงที่ครอบคลุมและชัดเจน สำหรับสถาบันการเงินสามกลุ่มหลัก คือ ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน บริษัทประกันชีวิต บริษัทประกันวินาศภัย และบริษัทหลักทรัพย์แล้ว รัฐควรวางกลไกรองรับเมื่อเกิดความสูญเสีย เช่น จัดตั้งบริษัทรับประกันเงินฝาก รองรับความสูญเสียจากการที่ธนาคารพาณิชย์ล้มละลาย หรือการจัดตั้งกองทุนประกันการล้มละลายเมื่อเกิดความสูญเสียจากการล้มละลายของธุรกิจประกันภัย เป็นต้น หากประเทศยังคงเดินตามกระแสโลกาภิวัตน์ไม่ช้าก็เร็วสถาบันการเงินต่างชาติจะสามารถเข้ามาดำเนินธุรกิจในประเทศไทยมากขึ้น การให้กระทรวงการคลังเป็นผู้รับประกันภัยเงินฝากสำหรับความสูญเสียในระบบธนาคารพาณิชย์อย่างที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงอย่างแน่นอน แต่การกำหนดโครงสร้างของระบบรองรับความสูญเสียกรณีสถาบันการเงินเกิดล้มละลาย จำเป็นจะต้องได้รับการศึกษาวิจัยอย่างรอบคอบเพื่อไม่ให้เกิดความบกพร่องของระบบจนกลายเป็นความสูญเสียที่ลุกลามอย่างที่เคยเกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่น

5. รัฐบาลควรสนับสนุนการเข้าไปมีส่วนร่วมในเวทีนานาชาติของการพัฒนาระบบบริหารความเสี่ยงสำหรับสถาบันการเงิน เพื่อให้การบริหารความเสี่ยงสำหรับสถาบันการเงินในประเทศมีความสอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติของสากล และเพื่อเป็นเวทีในการแสดงความคิดเห็นสำหรับตัวแทนจากประเทศไทย ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประเทศไทยได้มีโอกาสสร้างความเชื่อมั่นในเวทีสากลในด้านศักยภาพและความมั่นคงของสถาบันการเงินในประเทศ

6. การให้ความรู้ด้านการบริหารความเสี่ยงกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นผู้รับผิดชอบการตรวจสอบและกำกับดูแลสถาบันการเงินอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเครื่องมือในการวัดและจัดการกับความเสี่ยงมีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา ความรู้สำหรับเจ้าหน้าที่รัฐจึงควรได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าของศาสตร์ด้านการบริหารความเสี่ยงระดับสากล นอกจากนี้สถาบันการเงินหลายแห่งในประเทศไทยให้การสนับสนุนในการส่งพนักงานไปอบรมเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ด้านการบริหารความเสี่ยงอยู่เสมอ เจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่กำกับดูแลสถาบันการเงิน จึงควรมีความรู้ความเข้าใจที่เท่าเทียมผู้ปฏิบัติในสถาบันการเงินด้วยเช่นกัน

7. รัฐบาลควรทบทวนนโยบายสำหรับการกำกับดูแลบริษัทสินเชื่อบุคคลและบริษัท บัตรเครดิตที่ไม่นับเป็นสถาบันทางการเงิน เนื่องจากบริษัทเหล่านี้กลายเป็นแหล่งเงินกู้สำหรับประชาชนที่มีรายได้น้อย ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นการใช้จ่ายของประชาชนในกลุ่มที่มีรายได้น้อยอย่างเกินตัว พฤติกรรมของการใช้จ่ายดังกล่าวไม่เพียงแต่ขัดกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเท่านั้น หากแต่ยังสามารถสร้างปัญหาสังคมที่เรื้อรังต่อไปในอนาคต

การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงิน

โดยหลักการการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับสถาบันการเงินนั้นต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยเฉพาะหลายประการของแต่ละองค์กรหรือสถาบัน เช่น รูปแบบการดำเนินธุรกิจ ลักษณะของความเสี่ยงหลัก ลักษณะของความเสี่ยงรองอื่น เป็นต้น ซึ่งต้องศึกษาวิเคราะห์ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับแต่ละองค์กรแต่ละสถาบัน โดยไม่ควรกำหนดแบบมาตรฐานกลางของการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีหรือการบริหารความเสี่ยงให้กับทุกประเภทสถาบันการเงิน

ในส่วนนี้จะได้พิจารณาถึงประเภทของความเสี่ยงของสถาบันการเงินและความเสี่ยงหลัก และความเสี่ยงรองที่สถาบันการเงินประเภทต่างๆ เผชิญ

1. ความเสี่ยงของสถาบันการเงิน หมายถึง ความเสี่ยงที่อาจเกิดเป็นความสูญเสียกับทรัพย์สินประเภทต่างๆ ของสถาบันการเงิน ไม่ว่าจะเป็นสินทรัพย์ทางกายภาพ (physical asset) สินทรัพย์ทางการเงิน (financial asset) หรือทรัพย์สินที่ไม่มีรูปร่าง (Intangible asset) ความเสี่ยงของสถาบันการเงินอาจแบ่งออกได้ดังนี้

(1) ความเสี่ยงด้านกลยุทธ์ (Strategic Risk)

ความเสี่ยงด้านกลยุทธ์ คือ ความเสี่ยงที่เกิดจากการกำหนดแผนกลยุทธ์¹⁷ แผนดำเนินธุรกิจ¹⁸ และการนำแผนไปปฏิบัติไม่เหมาะสมหรือไม่สอดคล้องกับปัจจัยความเสี่ยงภายในและปัจจัยความเสี่ยงภายนอก อันส่งผลกระทบต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ซึ่งมีที่มาจากปัจจัยความเสี่ยงภายนอกและปัจจัยความเสี่ยงจากภายใน

ตัวอย่างของปัจจัยความเสี่ยงจากภายนอกรวมถึงภาวะการแข่งขันการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี ปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงของข้อกำหนดของทางส่วนปัจจัยจากภายในรวมถึงโครงสร้างองค์กร กระบวนการและวิธีปฏิบัติงาน ความเพียงพอและคุณภาพของบุคลากรและคุณภาพและความเพียงพอของข้อมูล

(2) ความเสี่ยงด้านเครดิต (Credit Risk)

ความเสี่ยงด้านเครดิต คือ ความเสี่ยงที่เกิดจากการที่คู่สัญญาทางการเงินฝ่ายหนึ่งไม่สามารถปฏิบัติตามข้อสัญญา ซึ่งส่งผลให้เกิดความสูญเสียทางการเงินกับคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง วิธีการประเมินความเสี่ยงด้านเครดิตได้รับการพัฒนาไปอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา วิธีการและเครื่องมือใหม่ๆ ได้รับการคิดค้นและพัฒนาขึ้นโดยนักสถิติและวิศวกรการเงิน เพื่อช่วยให้การประเมินความเสี่ยงด้านความน่าเชื่อถือมีความแม่นยำและรวดเร็วมากขึ้น เหตุผลหลักสืบเนื่องมาจากการการบังคับใช้ BASEL II ซึ่งทางสถาบันทางการเงินแต่ละแห่งสามารถเลือกใช้ตัวแบบที่พัฒนาขึ้นภายในสถาบันการเงินสำหรับใช้ประเมินความเสี่ยงด้านเครดิตขององค์กรแต่ละสถาบันการเงิน จึงเริ่มหันมาพัฒนาเครื่องมือเพื่อใช้ในการประเมินความเสี่ยงด้านเครดิตอย่างจริงจัง ประกอบกับการแข่งขันด้านอัตราดอกเบี้ยที่สูงขึ้นในขณะที่มูลค่าหลักทรัพย์ ค้ำประกันมีความแปรปรวนมากขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งทั้งสองเหตุผลหลังนี้เป็นองค์ประกอบที่เพิ่มความเสี่ยงด้านเครดิตของสถาบันการเงินและทำให้สถาบันการเงินทั้งหลายหันมาให้ความสำคัญกับการประเมินความเสี่ยงด้านเครดิตให้มีความแม่นยำมากขึ้น

วิธีการประเมินความเสี่ยงด้านความน่าเชื่อถือสามารถแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มวิธีหลักดังนี้

วิธีการประเมินเชิงปริมาณ

วิธีการประเมินเชิงปริมาณเป็นการประเมินความเสี่ยงด้านเครดิตโดยอาศัยข้อมูลและวิธีการทางสถิติเพื่อสร้างตัวแบบทำนายความเสี่ยงด้านเครดิต ตัวแบบควรจะสามารถแบ่งแยกผู้ขอู้ที่มี แนวโน้มจะเป็นลูกหนี้ที่ต้อออกจากผู้ที่มีแนวโน้มจะเป็นลูกหนี้ที่ไม่ดีได้โดยหลักการแล้วตัวแบบควร จะสามารถจัดลำดับลูกค้ตามลำดับความเสี่ยงด้านเครดิตได้นั่นเอง นอกจากนี้องค์กรหรือบริษัทยังสามารถสร้างตัวแบบ เพื่อการทบทวนวงเงินด้วยข้อมูลพฤติกรรมชำระหนี้เงินของลูกค้ เพื่อให้การทบทวนวงเงินเป็นไปอย่างรวดเร็ว

¹⁷ แผนกลยุทธ์ (Strategic Plan) คือ แผนที่แสดงทิศทางการดำเนินงาน สะท้อนวิสัยทัศน์และเป้าหมายขององค์กร โดยทั่วไปจะจัดทำไว้สำหรับระยะเวลา 3 ถึง 5 ปี ซึ่งแผนกลยุทธ์ที่ดีควรมีความชัดเจน สอดคล้องกับเป้าหมาย ยืดหยุ่น และสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้

¹⁸ แผนดำเนินธุรกิจ (Business Plan) คือ แผนที่กำหนดกรอบการดำเนินงานโดยรวมขององค์กร เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานให้สำเร็จตามแผนกลยุทธ์ เป็นแนวทางกำหนดแผนปฏิบัติการ (Action Plan) โดยทั่วไปจะเป็นแผนระยะสั้น ไม่เกิน 1 ปี ประกอบด้วยเป้าหมายด้านกำไร หน้าที่ความรับผิดชอบ ปริมาณทรัพยากรที่ใช้ กรอบเวลาการดำเนินงาน งบประมาณ และเกณฑ์ในการติดตามผลการปฏิบัติงาน

และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวแบบทางสถิติที่ใช้อย่างแพร่หลาย คือ Logistic Model, Probit Model และ Linear Probability Model, Discriminant Analysis-based Model, Recursive Partitioning Model, และ Nearest-neighbor Model โดยตัวแบบที่ได้รับความนิยมมากที่สุด คือ Logistic Model

วิธีการประเมินเชิงคุณภาพ

วิธีการประเมินเชิงคุณภาพเป็นการประเมินความเสี่ยงด้านเครดิตโดยไม่ได้ใช้วิธีการทางสถิติเพื่อสร้างตัวแบบในการประเมินความเสี่ยงด้านเครดิตแต่อาศัยความรู้ความชำนาญของผู้เชี่ยวชาญในการประเมินความเสี่ยงด้านเครดิตเช่น expert system หรือการประเมินความเสี่ยงด้านเครดิตด้วยการจัดลำดับลูกตามลำดับความเสี่ยงโดยอาศัยปัจจัยต่างๆ ที่เชื่อว่าส่งผลต่อความเสี่ยงด้านเครดิตระบบนี้ เรียกว่า rating system นอกจากนี้เทคนิคอื่นที่ไม่ใช่เทคนิคทางสถิติแต่ได้รับการนำมาประยุกต์ใช้กับการประเมินความเสี่ยงด้านเครดิต ได้แก่ Linear Programming Model, Neural Networks, และ Generic Algorithm

(3) ความเสี่ยงด้านตลาด (Market Risk)

ความเสี่ยงด้านตลาด คือ ความเสี่ยงจากการผันผวนของราคาสินทรัพย์ หรือหนี้สินที่อาจส่งผลให้อัตราผลตอบแทนที่ได้รับต่ำกว่าที่คาดหวังไว้ ความเสี่ยงทางตลาดนี้เป็นผลมาจากความผันผวนของปัจจัยทางเศรษฐกิจที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของสถาบันการเงินเช่นอัตราดอกเบี้ยอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราหรือสภาวะทางการเมือง เป็นต้น

ความเสี่ยงทางตลาดนี้สามารถส่งผลกระทบต่อความเสี่ยงทางสภาพคล่อง (liquidity risk) ของบริษัทเมื่อมูลค่าของสินทรัพย์ที่ผันผวนส่งผลให้ไม่สามารถแปรสภาพสินทรัพย์เป็นเงินสดเพื่อให้ชำระหนี้สินหรือค่าใช้จ่ายได้ตามกำหนดเวลา วิธีการที่นิยมใช้ในการวัดมูลค่าความเสี่ยงทางตลาดคือ วิธี Value-at-Risk (VaR) ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับทั้งความเสี่ยงด้านเครดิต และความเสี่ยงจากการดำเนินงาน

Value at Risk (VaR)

Value at Risk (VaR) เป็นการวัดความเสี่ยงของการความสูญเสียที่อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งเป็นมาตรวัดที่มีพื้นฐานมาจากความน่าจะเป็น โดยบอกถึงความสูญเสียสูงสุดที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ณ ระดับความเชื่อมั่นที่กำหนดในระยะเวลาที่กำหนดเช่น VaR สำหรับความเสี่ยงจากการลงทุนในตราสารทุน สามารถแสดงได้ด้วยสมการดังนี้

$$\Pr[r > r^*] = \int_{-100\%}^{r^*} f(r) dr = a$$

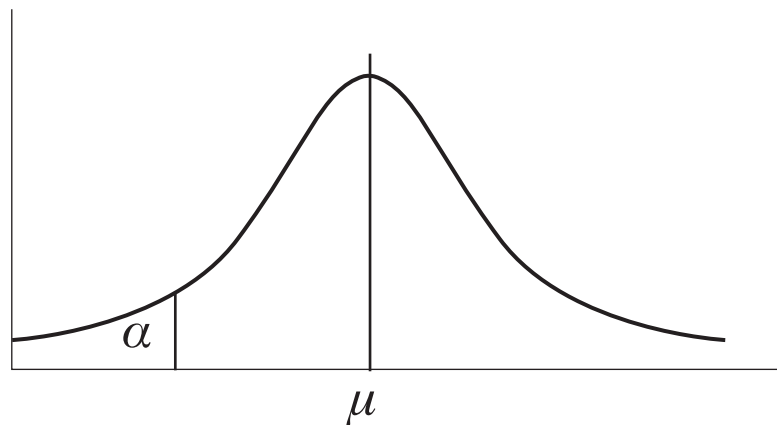
โดย r = อัตราผลตอบแทนที่แท้จริง

r^* = อัตราผลตอบแทนที่มาจากการประเมินมูลค่าความเสี่ยง

a = ความน่าจะเป็น

สมการข้างต้นแสดงถึงความน่าจะเป็นที่อัตราผลตอบแทนที่เกิดขึ้นจะต่ำกว่าระดับอัตราผลตอบแทนที่คำนวณได้ โดยวิธี VaR

จากภาพการลงทุนในหลักทรัพย์หนึ่งที่มีผลตอบแทน μ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน σ เมื่อต้องการหาค่า VaR ของการลงทุนนี้ในช่วงเวลาหนึ่งสามารถหาโดยการกำหนดความเชื่อมั่น $(1-\alpha)$ โดยค่าคือ ความน่าจะเป็นที่อัตราผลตอบแทนที่เกิดขึ้นมีค่าต่ำกว่าค่า VaR ซึ่งอยู่ภายใต้สมมติฐานของการแจกแจงแบบปกติ (Normal Distribution)

อย่างไรก็ตาม นอกจากการประเมินมูลค่าความเสี่ยงจากการพิจารณารูปแบบของการแจกแจงของอัตราผลตอบแทนแล้ว ยังมีวิธีการอื่นๆ ที่ใช้ในการประเมินมูลค่าความเสี่ยงอย่างเช่น วิธี Historical simulation method ซึ่งจะประมาณค่าการกระจายตัวของอัตราผลตอบแทนของกลุ่มหลักทรัพย์ โดยการรวบรวมข้อมูลในอดีตของกลุ่มหลักทรัพย์ และใช้เป็นตัวแทนเพื่อประมาณความน่าจะเป็นของการกระจายตัวในอนาคต

ข้อดีของวิธีจำลองข้อมูลโดยใช้ข้อมูลในอดีตคือการประยุกต์ใช้นั้นไม่จำเป็นต้องตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับรูปร่างลักษณะของการแจกแจงของอัตราผลตอบแทน จึงไม่ต้องกังวลว่าอัตราผลตอบแทนของข้อมูลมีการแจกแจงแบบปกติหรือไม่ แต่ข้อเสียก็คือปัญหาเรื่องขนาดของกลุ่มตัวอย่างซึ่งจะต้องมากพอ และข้อมูลต้องไม่เก่าจนเกินไป

อีกวิธีที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อหามูลค่าความเสี่ยง VaR คือ วิธี Monte Carlo simulation method โดยการสร้างข้อมูลโดยวิธีการสุ่มของอัตราผลตอบแทนของหลักทรัพย์ หรือกลุ่มหลักทรัพย์ จากตัวแปรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอัตราผลตอบแทนที่คาดหวัง ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความแปรปรวน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ซึ่งวิธี Monte Carlo simulation method นี้ ไม่จำเป็นต้องกำหนดสมมติฐานเกี่ยวกับการแจกแจงของอัตราผลตอบแทน และยังสามารถใช้งานได้ดีกับกลุ่มหลักทรัพย์ที่มีความซับซ้อน

(4) ความเสี่ยงด้านสภาพคล่อง (Liquidity Risk)

ความเสี่ยงด้านสภาพคล่อง คือ ความเสี่ยงที่เกิดจากการที่ธุรกิจมีกระแสเงินสดรับไม่เพียงพอสำหรับกระแสเงินสดจ่าย หรือไม่สมารถที่จะแปลงสินทรัพย์ให้เป็นเงินสดได้ ซึ่งอาจเป็นเพราะความเสี่ยงด้านตลาดที่ราคาตลาดของสินทรัพย์ต่ำกว่าต้นทุนทำให้ไม่สามารถชำระหนี้สินหรือภาระผูกพันเมื่อถึงกำหนดความเสี่ยงด้านสภาพคล่องนี้จึงมีความสัมพันธ์กับความเสี่ยงด้านตลาดและยังมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเสี่ยงด้านเครดิต

เมื่อสถาบันการเงินขาดสภาพคล่องจนเป็นผลให้ไม่สามารถชำระหนี้สินได้ตามกำหนด สถาบันการเงินแห่งนั้นย่อมมีแนวโน้มที่จะถูกลดอันดับความน่าเชื่อถือ และเนื่องจากความน่าเชื่อถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินธุรกิจของสถาบันการเงิน ดังนั้นเมื่อสถาบันการเงินถูกลดอันดับความน่าเชื่อถือย่อมส่งสัญญาณไปยังตลาดว่าสถาบันการเงินแห่งนั้นมีความน่าจะเป็นที่จะไม่สามารถดำเนินธุรกิจต่อไปได้สูงขึ้นซึ่งจะส่งผลกระทบโดยตรงกับความเชื่อมั่นของนักลงทุนและผู้ฝากเงิน ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมของการที่ผู้ฝากเงินแห่กันไปถอนเงินออกจากธนาคารเมื่อได้ทราบข่าวว่าธนาคารแห่งนั้นมีความน่าเชื่อถือลดต่ำลงทั้งหมดนี้ย่อมส่งผลให้สถาบันการเงินนี้ยิ่งประสบปัญหาภาวะการขาดสภาพคล่องหนักขึ้นไปอีก ฉะนั้นการบริหารความเสี่ยงด้านสภาพคล่องจึงเป็นอีกหนึ่งหัวใจสำคัญของการบริหารความเสี่ยงสำหรับสถาบัน

การเงิน อย่างไรก็ตามการแยกเอาความเสี่ยงด้านสภาพคล่องออกมามีการบริหารอาจเป็นเรื่องยาก เนื่องจากความเสี่ยงด้านสภาพคล่องมักมีความเกี่ยวข้องกับทั้งความเสี่ยงด้านตลาดและความเสี่ยงด้านเครดิต

(5) ความเสี่ยงจากการดำเนินงาน (Operational Risk)

ความเสี่ยงจากการดำเนินงาน หมายถึง ความเสี่ยงที่เกิดจากการที่กระบวนการในการทำงานหรือระบบการบริหารจัดการองค์กรเป็นไปอย่างไม่เหมาะสม และนำไปสู่ความเสียหายทางการเงินโดยความเสี่ยงจากการดำเนินการประกอบด้วยความเสี่ยงที่จะเกิดความเสียหายอันเนื่องมาจากความผิดพลาดของการควบคุมภายในองค์กร หน่วยงานสนับสนุนบันทึกข้อมูลไม่ครบถ้วน การตรวจสอบดูแลส่วนการทำงานของบัญชีไม่ครบถ้วน การทำงานของพนักงานที่มีประสิทธิภาพไม่เพียงพอ ระบบงานเทคโนโลยีสารสนเทศไม่เสถียรหรือขาดระบบการรักษาความปลอดภัยที่ดี ตลอดจนปัญหาที่เกิดจากส่วนการทำงานอื่นๆ ที่จะนำไปสู่ความเสียหายต่อองค์กร ข้อพิจารณาบางประการสำหรับความเสี่ยงจากการดำเนินงาน คือ

ก. ความเสี่ยงจากการดำเนินการเป็นประเด็นที่องค์กรต่างๆ ทั้งภาคเอกชน และองค์กรภาครัฐให้ความสำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการล่มสลายของ ธนาคารแบริง (Barings Bank) ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1995 ซึ่งทาง Board of Banking ของทางอังกฤษ ได้สรุปสาเหตุของการเกิดกรณีนี้ว่า เนื่องมาจากผลการขาดทุนจำนวนมากที่เกิดจากการซื้อขายอนุพันธ์ (derivatives) ที่ไม่ได้รับอนุญาตและมีการปกปิดการซื้อขายของเจ้าหน้าที่คนหนึ่งของบริษัท Baring Futures Pte. Limited ในสิงคโปร์ ที่ทางฝ่ายบริหารไม่ได้รับทราบข้อเท็จจริงมาก่อน

ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นคือ เจ้าหน้าที่ดังกล่าวได้ทำงานโดยปราศจากการตรวจสอบในสองหน้าที่ทั้งในหน้าที่ของ trader และหน้าที่ของหัวหน้าส่วนบัญชีการซื้อขายตราสารล่วงหน้า (settlement) การที่ธนาคารแบริงไม่สามารถติดตามตรวจสอบการทำงานของ trader และไม่มีการแยกส่วนการทำงานส่วนซื้อขาย (Front) ออกจากส่วนการทำงานสนับสนุน (Back) ได้นี้ ได้ก่อให้เกิดความเสี่ยงจากการดำเนินการที่นำไปสู่ความเสียหายครั้งใหญ่ และทำให้องค์กรนี้ต้องล่มสลายในที่สุด ความเสียหายที่เกิดจากการไม่มีการแยกส่วนการทำงานส่วนการซื้อขายออกจากส่วนการสนับสนุน ในทำนองเดียวกันเกิดขึ้นกับทาง Daiwa Bank Ltd. ของญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1995 และสร้างความเสียหายกว่าหนึ่งพันล้านดอลลาร์สหรัฐในครั้งนั้น

ข. การที่ความเสี่ยงจากการดำเนินการสามารถสร้างความเสียหายต่อองค์กรอย่างมีนัยสำคัญทั้งในเชิงปริมาณและเชิงกลยุทธ์คือ สร้างความเสียหายทางการเงินและความเสียหายทางคุณค่า (Values) และภาพลักษณ์ ความน่าเชื่อถือ (Reputation) ขององค์กรอันประเมินค่ามิได้ และเป็นคุณค่าที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินธุรกิจของสถาบันทางการเงินจึงทำให้สถาบันทางการเงินชั้นนำได้ให้ความสำคัญอย่างจริงจังต่อการดำเนินการในเรื่องนี้

ค. การควบคุมความเสี่ยงจากการดำเนินการสามารถทำได้ด้วยการสร้างระบบการจัดการที่ดีซึ่งหมายถึงการมีระบบการบันทึกข้อมูลที่เพียงพอ การมีระบบการควบคุมภายในด้านบัญชี การมีส่วนการทำงานด้านการควบคุมและตรวจสอบการทำงานที่เป็นอิสระจากส่วนการซื้อขายและส่วนการสร้างรายได้ขององค์กร การให้ขอบเขตการทำงานที่ชัดเจนแก่พนักงาน และการมีนโยบายด้านการบริหารความเสี่ยงและการควบคุม

(6) ความเสี่ยงด้านกฎหมาย (Legal Risk)

ความเสี่ยงด้านกฎหมายคือ ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากข้อพิพาททางกฎหมาย ส่งผลให้เกิดความสูญเสียทั้งที่อยู่ในรูปตัวเงินและที่ไม่ได้อยู่ในรูปของตัวเงิน ในส่วนของตัวเงินเช่น ค่าเสียหายที่ต้องจ่ายตามคำพิพากษา ค่าทนายความและค่าฤชาธรรมเนียม เป็นต้น ส่วนค่าเสียหายที่ไม่อยู่ในรูปตัวเงิน เช่น

การสูญเสียชื่อเสียง ความไม่แน่นอนในการดำเนินธุรกิจที่เพิ่มขึ้นจากคดีความ ผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของลูกค้า ผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของบริษัท หากผู้จัดอันดับความน่าเชื่อถือของบริษัทเชื่อว่าบริษัทมีโอกาที่จะต้องชำระค่าเสียหายตามคำพิพากษาสูง เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความเสี่ยงด้านกฎหมายนี้มีความสัมพันธ์กับทั้งความเสี่ยงอื่นด้านเครดิตและความเสี่ยงด้านชื่อเสียง

(7) ความเสี่ยงด้านชื่อเสียง (Reputational Risk)

ความเสี่ยงด้านชื่อเสียงคือ ความเสี่ยงต่อการสูญเสียชื่อเสียงของสถาบันหรือองค์กรนั้น ซึ่งนับเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีตัวตน (Intangible Asset) แต่มีมูลค่ามหาศาลต่อการดำเนินธุรกิจ ทั้งนี้เพราะว่าชื่อเสียงของสถาบันได้มาจากการสั่งสมความเชื่อถือ ความไว้วางใจของผู้มีส่วนได้เสียกับสถาบัน ทั้งจากนักลงทุน ลูกค้า พนักงาน และผู้ถือหุ้น ยิ่งกว่านั้นในสภาพของการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารอย่างในปัจจุบัน สินค้าและบริการของแต่ละสถาบันมีความแตกต่างกันไม่มาก ดังนั้นชื่อเสียงของสถาบันจึงกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สามารถทำให้สถาบันได้เปรียบหรือเสียเปรียบคู่แข่งในตลาด

ผู้บริหารสูงสุดของสถาบันต้องให้ความสำคัญกับความเสี่ยงด้านชื่อเสียง เพราะผู้บริหารต้องเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง หากเกิดเหตุการณ์ใดที่นำมาซึ่งการสูญเสียชื่อเสียงของสถาบัน กฎระเบียบ และข้อบังคับที่เพิ่มมากขึ้นทุกวันเป็นปัจจัยเสริมที่ทำให้สถาบันต้องเผชิญกับความเสี่ยงด้านชื่อเสียง นอกจากนั้น รูปแบบของสื่อสารมวลชนที่พัฒนาให้มีความรวดเร็วและกว้างขวางมากขึ้นอย่างในปัจจุบัน อาจเสริมให้ความสูญเสียที่เกิดขึ้นมากกว่าที่ควรจะเป็น ชื่อเสียงของสถาบันเป็นสินทรัพย์ที่ได้รับการสะสมด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน การสร้างชื่อเสียงขึ้นใหม่หลังถูกทำลายจึงเป็นเรื่องยาก และใช้ระยะเวลาที่ยาวนานเช่นกัน

การสูญเสียชื่อเสียงของสถาบันอาจนำมาซึ่งการสูญเสียอื่นๆ ที่ตามมาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการเงินที่ดำเนินธุรกิจบนความเชื่อมั่นและไว้วางใจของผู้มีส่วนได้เสียกับสถาบัน จึงอาจจะกล่าวได้ว่าความเสี่ยงด้านชื่อเสียงสามารถเป็นต้นเหตุนำมาซึ่งความเสี่ยงที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น และในทางกลับกันเช่นเดียวกัน ฉะนั้นการบริหารความเสี่ยงด้านชื่อเสียงจะประสบผลสำเร็จก็ต่อเมื่อการบริหารความเสี่ยงทุกด้านเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ความเสี่ยงหลักและความเสี่ยงรองของสถาบันการเงิน

กรอบการบริหารความเสี่ยงสำหรับแต่ละสถาบันการเงินย่อมมีความแตกต่างกันในรายละเอียด ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงความเสี่ยงหลักและความเสี่ยงรอง รวมทั้งกรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงตามมาตรฐานสากลของสถาบันการเงินสามกลุ่มหลัก คือ

- ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน
- บริษัทหลักทรัพย์
- บริษัทประกันชีวิต บริษัทประกันวินาศภัย

ปัจจุบันอำนาจในการกำกับดูแลธนาคารพาณิชย์และบริษัทเงินทุนเป็นของธนาคารแห่งประเทศไทย ส่วนบริษัทหลักทรัพย์นั้นกำกับดูแลโดยสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ในขณะที่กรมการประกันภัยกระทรวงพาณิชย์ ทำหน้าที่กำกับดูแลบริษัทประกันชีวิต และบริษัทประกันวินาศภัย

(1) ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน

สถาบันการเงินที่ดำเนินธุรกิจต่างประเภทกันย่อมมีความเสี่ยงหลักขององค์กรแตกต่างกันไป บริษัทเงินทุนถูกจัดรวมอยู่ในกลุ่มเดียวกับธนาคารพาณิชย์ เพราะธุรกิจเงินทุนคือธุรกิจที่จัดหาเงินซึ่งทุนและใช้ทุนนั้นในการประกอบกิจการเงินทุนเพื่อการพาณิชย์ กิจการเงินทุนเพื่อพัฒนากิจการเงินทุน เพื่อ

จำหน่ายและการบริโภค กิจการเงินทุนเพื่อการเคหะ หรือกิจการเงินทุนอื่นตามที่กำหนดในกระทรวง¹⁹ ฉะนั้นธุรกิจเงินทุนจึงมีลักษณะของการดำเนินกิจการคล้ายคลึงกับการดำเนินกิจการของธนาคารพาณิชย์ในบางส่วนกล่าวคือ เป็นธุรกิจที่ทำการระดมทุนเพื่อนำมาปล่อยกู้ระยะสั้น กลาง หรือยาว เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ความเสี่ยงหลักของธุรกิจธนาคารพาณิชย์และบริษัท เงินทุนจึงเป็นความเสี่ยงด้านสินเชื่อกredit ความเสี่ยงอันดับรองลงมาคือ ความเสี่ยงด้านตลาดและความเสี่ยงด้านสภาพคล่อง ธนาคารพาณิชย์จะต้องกันเงินสำรองสำหรับสินทรัพย์ด้วยคุณภาพ²⁰ ตามมาตรการเรื่องการจัดชั้นและสำรองสินทรัพย์ของธนาคารแห่งประเทศไทย นอกจากนั้นธนาคารพาณิชย์ยังต้องดำรงเงินกองทุนให้เพียงพอกับความเสี่ยงที่แต่ละธนาคารมีตามที่ธนาคารแห่งประเทศไทยกำหนดเงินสำรอง สำหรับสินทรัพย์ด้วยคุณภาพ (Credit Loss Reserve) จึงเป็นเงินที่กันไว้สำหรับค่าคาดหวังของความสูญเสีย (Expected Loss) บนมูลค่าสินทรัพย์ ในขณะที่เงินกองทุน (Capital) ที่ธนาคารพาณิชย์จำเป็นต้องดำรงไว้ เพื่อป้องกันกรณีการเกิดความสูญเสียที่ไม่คาดหวัง (Unexpected Loss) นั้นเอง เนื่องจากความไม่แน่นอนของการเกิดความสูญเสียที่ไม่คาดหวัง ธนาคารจึงมีสัดส่วนของเงินกองทุนสูงกว่าเงินสำรอง

(2) บริษัทหลักทรัพย์

ธุรกิจบริษัทหลักทรัพย์หมายความว่ารวมถึงกิจการนายหน้าซื้อขายหลักทรัพย์ กิจการค้าหลักทรัพย์ กิจการที่ปรึกษาการลงทุน กิจการจัดจำหน่ายหลักทรัพย์ และกิจการจัดการลงทุน²¹ ซึ่งบัญชีสินทรัพย์ของบริษัทหลักทรัพย์ประกอบไปด้วยบัญชีค้างรับจากการไถ่คืนหลักทรัพย์ ซึ่งมีหลักทรัพย์ค้ำประกันเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาเป็นหลักทรัพย์ที่ทางบริษัทถือ ซึ่งมีมูลค่าตามราคาตลาด ส่วนด้านหนี้สินรายการที่มีสัดส่วนสูงคือบัญชีค้างจ่ายจากคำสั่งขายของลูกค้า รวมถึงบัญชีค้างจ่ายที่เกิดจากสัญญาตราสารอนุพันธ์ ฉะนั้นความเสี่ยงหลักของบริษัทหลักทรัพย์คือ ความเสี่ยงด้านตลาดและความเสี่ยงด้านสภาพคล่อง โดยส่วนมากบริษัทหลักทรัพย์จึงไม่จำเป็นต้องกันเงินสำรองสำหรับสินทรัพย์ด้วยคุณภาพ เพราะว่ามูลค่าสินทรัพย์และหนี้สินบนบัญชีได้สะท้อนราคาที่เปลี่ยนแปลงทุกสิ้นสุดวันไว้อยู่แล้ว ด้วยการปรับมูลค่าทั้งสินทรัพย์และหนี้สินเท่ากับราคาตลาด ณ สิ้นสุดวัน เรียกว่า mark-to-market ถึงกระนั้นก็ดีบริษัทหลักทรัพย์ควรจะต้องดำรงเงินกองทุนให้เพียงพอต่อโอกาสการเกิดความสูญเสียที่ไม่คาดหวัง (Unexpected Loss)

(3) บริษัทประกันชีวิตและบริษัทประกันวินาศภัย

สำหรับบริษัทประกันชีวิตและบริษัทประกันวินาศภัยนั้น ความเสี่ยงหลักมิใช่ความเสี่ยงด้านเครดิต หากแต่เป็นความเสี่ยงที่ผู้รับประกันไปรับโอนมาจากผู้เอาประกันที่เรียกว่า ความเสี่ยงจากการรับประกันภัย ทั้งนี้ลักษณะของการรับประกันชีวิตและการรับประกันวินาศภัยนั้นยังมีความแตกต่างกัน อีกในรายละเอียด ไม่ว่าจะเป็นระยะเวลาของการรับประกันภัยที่สัญญาประกันชีวิตนั้นมีระยะเวลายาวกว่าสัญญาประกันวินาศภัย ซึ่งมักมีระยะเวลาของสัญญาหนึ่งปีหรือสั้นกว่านั้น ทำให้บัญชีหนี้สินของบริษัทประกันชีวิตประกอบไปด้วยเงินตั้งสำรองสำหรับค่าสินไหมทดแทนเป็นส่วนใหญ่ สำหรับด้านสินทรัพย์นั้น สินทรัพย์ลงทุนมีสัดส่วนมากที่สุด ความเสี่ยงหลักของธุรกิจประกันชีวิตจึงอยู่ที่ความแม่นยำในการคาดการณ์มูลค่าความสูญเสียหรือการคำนวณเบี้ยประกันว่ามีความสอดคล้องและพอเพียงกับมูลค่าความสูญเสียที่เกิดขึ้นจริงหรือไม่ ความเสี่ยงอันดับรองลงมาคือ ผลตอบแทนที่ได้จากสินทรัพย์ลงทุนนั้นมากกว่าอัตราดอกเบี้ยที่ใช้ในการคำนวณเบี้ยประกันภัยหรือไม่ หากไม่เป็นเช่นนั้นแสดงว่าการลงทุนไม่สามารถที่จะสร้างผลตอบแทนที่สูงพอที่จะชดเชยมูลค่าความสูญเสียที่เกิดขึ้นจริง นอกจากนี้ลักษณะของความเสี่ยงที่รับประกันโดยที่

¹⁹ ดูความหมายเต็มของธุรกิจเงินทุนได้จาก พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522

²⁰ สินทรัพย์ที่สงสัยว่าจะไม่มีการค้ำหรือเรียกคืนไม่ได้

²¹ ทัวไป ดู พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522

ความสูญเสียของการประกันวินาศภัยมีความไม่แน่นอนสูงกว่าการประกันชีวิต ทำให้บริษัทประกันวินาศภัยไม่จำเป็นต้องกันเงินสำรองค่าสินไหมทดแทนสูงนักเทียบกับบริษัทประกันชีวิต แต่บริษัทประกันวินาศภัยจำเป็นต้องดำรงเงินกองทุนสูงกว่าบริษัทประกันชีวิต เพื่อเป็นหลักประกันสำหรับความไม่แน่นอนในจำนวนค่าสินไหมทดแทน

ความต่างของลักษณะการดำเนินธุรกิจเป็นที่มาของความต่างในความเสี่ยงหลักของแต่ละประเภทธุรกิจ และส่งผลให้สถาบันการเงินแต่ละประเภทลงทุนในการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวัดและการบริหารความเสี่ยงในส่วนที่เป็นความเสี่ยงที่สำคัญที่สุดของธุรกิจ อาทิเช่น ธุรกิจธนาคารพาณิชย์ให้ความสำคัญกับความเสี่ยงด้านเครดิต จึงทุ่มงบประมาณในการสร้างเครื่องมือในการวัดและบริหารความเสี่ยงด้านเครดิต เช่น Credit Scoring เป็นต้น ส่วนบริษัทหลักทรัพย์ที่มีความเสี่ยงด้านตลาดเป็นความเสี่ยงหลัก จะลงทุนในการพัฒนาเครื่องมือในการวัดและบริหารความเสี่ยงด้านตลาด เช่น Value-at-Risk (VaR) และ Stress Testing เป็นต้น

นอกจากนั้น บริษัทหลักทรัพย์มักให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้เฉพาะด้านของธุรกิจหลักทรัพย์ เช่น การสอบวัดผลความรู้เพื่อรับประกาศนียบัตรนักวิเคราะห์หลักทรัพย์ (Chartered Financial Analyst (CFA))²² หรือประกาศนียบัตรนักวิเคราะห์หลักทรัพย์และการลงทุน (Certified Investment and Security Analyst (CISA))²³ ที่จัดสอบโดยสถาบันพัฒนาความรู้ตลาดทุน ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ในขณะที่บริษัทประกันชีวิตและบริษัทประกันวินาศภัยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเครื่องมือในการวัดและบริหารความเสี่ยงจากการรับประกันภัย โดยเน้นการพัฒนาบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านการประเมินความเสี่ยงจากการรับประกันภัยที่เรียกว่า นักคณิตศาสตร์ประกันภัย ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของความเสี่ยงของการประกันชีวิตและการประกันวินาศภัยมีความแตกต่างกันในรายละเอียด นักคณิตศาสตร์ประกันภัยก็ยังมีการพัฒนาความรู้เป็นสองแขนง คือ นักคณิตศาสตร์ประกันชีวิตและนักคณิตศาสตร์ประกันวินาศภัย ซึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีสมาคมนักคณิตศาสตร์ประกันชีวิต (Society of Actuaries)²⁴ ที่จัดสอบวัดความรู้และให้ประกาศนียบัตรสำหรับผู้สอบผ่านเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในคณิตศาสตร์ประกันชีวิต (Associate of Society of Actuaries, ASA) และสมาคมนักคณิตศาสตร์ประกันวินาศภัย (Casualty Actuarial Society)²⁵ ที่จัดสอบวัดความรู้และให้ประกาศนียบัตรสำหรับผู้สอบผ่านเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในคณิตศาสตร์ประกันวินาศภัย (CAS) การกระจายความเสี่ยงผ่านการทำประกันภัยต่อเป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งในการบริหารความเสี่ยงที่สำคัญสำหรับธุรกิจประกันภัย นอกจากนี้ ธุรกิจประกันชีวิตใช้เทคนิคในการจับคู่ Duration ของสินทรัพย์กับหนี้สิน เพื่อบริหารความเสี่ยงด้านตลาด จากความผันผวนของอัตราผลตอบแทนจากการลงทุน บริษัทประกันชีวิตในบางประเทศยังสามารถผลักภาระความเสี่ยงด้านตลาดลักษณะนี้กลับไปที่ผู้เอาประกันภัย โดยการออกกรมธรรม์ประกันชีวิตชนิดที่ผลประโยชน์กรมธรรม์ จะแปรผันไปตามผลการลงทุน (Variable Benefit Product)

กรอบการบริหารความเสี่ยงที่ใช้อยู่ในประเทศต่างๆ มุ่งเน้นในการกำกับให้สถาบันทางการเงินดำรงเงินกองทุนให้เพียงพอต่อความเสี่ยงที่สถาบันมี โดยมีองค์กรระหว่างชาติเป็นผู้กำหนด หรือให้แนวทางของมาตรฐานการบริหารความเสี่ยงและการดำรงเงินกองทุนที่ใช้อย่างเป็นสากลเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันการเงินและมาตรฐานในการประเมินความมั่นคงของสถาบันการเงินในระดับนานาชาติ ซึ่งคือ

²² <http://www.cfainstitute.org/>

²³ http://www.tsi-thailand.org/ProfessionalEdu_2/2_CISA/index_CISA.html

²⁴ <http://www.soa.org/>

²⁵ <http://www.casact.org/>

ความพยายามในการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับระบบสถาบันการเงินระดับนานาชาติประเทศนั้นเอง โดยหน่วยงานที่มีหน้าที่กำกับดูแลสถาบันการเงินในแต่ละประเทศต่างรับรอบการบริหารความเสี่ยงนี้มาปรับใช้กับสถาบันการเงินที่ตนกำกับดูแลองค์กรที่ทำหน้าที่กำหนดกรอบการบริหารความเสี่ยงที่เป็นมาตรฐานสากลสำหรับสามกลุ่มสถาบันการเงินตามที่กล่าวมามีดังนี้

(ก) Bank for International Settlements (BIS)

Bank for International Settlements (BIS) กำหนด Basel Accord I เป็นกรอบในการบริหารความเสี่ยงสำหรับธุรกิจธนาคารมาตั้งแต่ พ.ศ. 2531²⁶ ซึ่งธนาคารแห่งประเทศไทยได้นำมาบังคับใช้กับสถาบันการเงินในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2536 แต่เนื่องจาก Basel I ไม่สามารถสะท้อนความเสี่ยงของสินทรัพย์ของสถาบันการเงินได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งยังขาดหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนในการโอนความเสี่ยงออกจากบัญชีของสถาบันการเงิน ทาง BIS จึงได้ปรับเพิ่มเกณฑ์สำหรับความเสี่ยงด้านตลาดใน พ.ศ. 2539 และเริ่มพัฒนากรอบการบริหารความเสี่ยงให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเรียกชื่อใหม่ว่า Basel II ซึ่งเริ่มพัฒนามาตั้งแต่ พ.ศ. 2541 จนได้ฉบับสมบูรณ์เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2547 และคาดว่าจะภายในสิ้นปี พ.ศ. 2550 นี้ วิธี Advance Approach ใน Basel II จะได้นำไปบังคับใช้ กับกลุ่มประเทศ G10²⁷

(ข) International Organization of Securities Commissions (IOSCO)

International Organization of Securities Commissions (IOSCO) คือองค์กรระหว่างชาติที่มีวัตถุประสงค์ในการเสริมสร้างความมั่นคงให้กับธุรกิจหลักทรัพย์ในระดับนานาชาติ มีสมาชิกเป็นหน่วยงานผู้มีอำนาจในการกำกับดูแลธุรกิจหลักทรัพย์ในแต่ละประเทศ คณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ของประเทศไทย (Securities and Exchange Commission, Thailand) ก็เป็นสมาชิกสามัญของ IOSCO²⁸ ส่วนกรอบในการบริหารความเสี่ยงธุรกิจหลักทรัพย์นั้นเมื่ออยู่สองแนวทางคือวิธี Net Capital Approach ที่ใช้กันในประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา ญี่ปุ่น และประเทศที่ไม่ได้อยู่ในกลุ่ม EU และวิธี EU Capital Adequacy Directive ซึ่งเป็นวิธีที่อิงตาม Basel I หลังจากปรับเพิ่มเกณฑ์สำหรับความเสี่ยงด้านตลาดเมื่อ พ.ศ. 2539 วิธีการหลังนี้ใช้กันในกลุ่มประเทศ EU

(ค) International Association of Insurance Supervisors (IAIS)

International Association of Insurance Supervisors (IAIS) คือองค์กรระหว่างชาติ ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2537 โดยมีวัตถุประสงค์ในการยกระดับมาตรฐานการกำกับดูแลธุรกิจประกันภัยและเสริมสร้างความมั่นคงให้กับธุรกิจประกันภัยผ่านการบริหารความเสี่ยงที่มีมาตรฐานในระดับนานาชาติ มีสมาชิกเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการกำกับดูแลธุรกิจประกันภัยจากประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยที่กรมการประกันภัยกระทรวงพาณิชย์เป็นสมาชิกด้วยเช่นกัน ส่วนกรอบการบริหารความเสี่ยงของธุรกิจประกันภัยนั้นมีอยู่สองแนวทางคือ วิธี Risk-Based Capital (RBC) ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้ในประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และประเทศอื่นอีกหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยและวิธี Index-Based Solvency Regime ที่ใช้ในกลุ่มประเทศ EU และบางประเทศที่ไม่ใช่กลุ่มประเทศ EU ด้วย

ตั้งแต่ พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ทั้งสามองค์กรได้เริ่มมีการประชุมร่วมกันและมีการพิมพ์เผยแพร่เอกสารอันเป็นข้อตกลงร่วมกันหลายฉบับที่แสดงถึงข้อตกลงในกรอบแนวทางการบริหารความเสี่ยงที่สอดคล้องกัน ทั้งนี้เนื่องจากสถาบันทางการเงินแต่ละประเภทต่างขยายการให้บริการที่คาบเกี่ยวการให้บริการ

²⁶ <http://www.bis.org>

²⁷ กลุ่มประเทศที่มี Internationally Active Banks

²⁸ <http://www.iosco.org>

ของสถาบันทางการเงินอีกประเภท นอกจากนั้นการแข่งขันอย่างเสรียังส่งผลให้เกิดการควบรวมกิจการของธุรกิจทางการเงินประเภทต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการให้บริการที่หลากหลายกับลูกค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ด้วยเหตุนี้โครงสร้างองค์กรของสถาบันการเงินขนาดใหญ่จึงมีความซับซ้อนมากขึ้นตามการขยายตัวของประเภทของธุรกิจและบริการ การบริหารความเสี่ยงของสถาบันทางการเงินขนาดใหญ่ย่อมมีความซับซ้อนมากขึ้นด้วยเช่นกัน Joint Forum ระหว่างสมาคมองค์กรดังกล่าวจึงเป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องกับการขยายตัวทางธุรกิจทางการเงิน เพื่อสร้างมาตรฐานสากลในการบริหารจัดการองค์กรที่เชื่อมโยงและสอดคล้องกัน

เครื่องมือในการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับสถาบันการเงินและระบบสถาบันการเงินทั้งระดับประเทศและระดับนานาชาตินั้นคือ การกำกับดูแลสถาบันการเงินทั้งในเชิงปริมาณ โดยกำกับให้สถาบันการเงินแต่ละประเภทกันเงินสำรองและดำรงเงินกองทุนให้เพียงพอกับความเสี่ยงที่แต่ละสถาบันฯ เผชิญและการกำกับดูแลในเชิงคุณภาพ โดยการกำกับให้สถาบันการเงินมีการบริหารจัดการที่โปร่งใสตรวจสอบได้ในระดับสถาบันการเงินแต่ละสถาบันนั้น เครื่องมือในการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับองค์กรภายใต้การกำกับดูแล จึงควรมีทั้งเครื่องมือในการบริหารความเสี่ยงทั้งในเชิงปริมาณ โดยการใช้ข้อมูลความรู้ทางคณิตศาสตร์และสถิติ เพื่อประเมินความเสี่ยงในธุรกรรมทางการเงิน เพื่อจัดหาวิธีการในการกระจายความเสี่ยง หรือป้องกันความเสี่ยงที่เหมาะสมต่อไป และเครื่องมือในการบริหารความเสี่ยงในเชิงคุณภาพ โดยการตรวจสอบกระบวนการในการปฏิบัติงานที่เน้นความเป็นองค์กรที่มีธรรมาภิบาล ระบบเศรษฐกิจและการเงินของประเทศจึงสามารถมีภูมิคุ้มกันที่ดีภายใต้แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อทั้งผู้กำกับดูแลสถาบันการเงินมีความละเอียดและเข้าใจลึกซึ้งถึงเครื่องมือที่ตนสามารถใช้ในการกำกับสถาบันการเงินและผู้บริหารสถาบันการเงินทั้งหลายมีความพร้อมที่จะพัฒนาบุคลากร และเครื่องมือในการบริหารความเสี่ยงให้มีประสิทธิภาพ

การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับหน่วยงานที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน

อันที่จริงหน่วยงานหรือบริษัทที่ไม่ใช่สถาบันการเงินต่างก็เผชิญกับความเสี่ยงทั้งเจ็ดประเภทที่กล่าวไว้ในตอนต้นของหัวข้อที่แล้ว แต่ความเสี่ยงที่เผชิญย่อมต่างไปจากของสถาบันการเงิน โดยขึ้นอยู่กับประเภทธุรกิจของบริษัทนั้นๆ หลายธุรกิจไม่มีการกำกับให้บริษัทต้องทำการบริหารความเสี่ยงอย่างเป็นระบบ เช่นสถาบันการเงิน แต่ในโลกที่การแข่งขันทางธุรกิจรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ การเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและชื่อเสียงของบริษัทด้วยการวางระบบการบริหารความเสี่ยงที่มีประสิทธิภาพ สามารถใช้เป็นกลยุทธ์ในการสร้างข้อได้เปรียบทางการแข่งขันให้กับบริษัทได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีภายใต้แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสอดคล้องกับกลยุทธ์ทางธุรกิจที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

ความเสี่ยงที่อาจนำไปสู่ผลเสียกับองค์กรส่วนมากเป็นความเสี่ยงที่แท้จริง²⁹ เช่น ความเสี่ยงจากอัคคีภัย ความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติเป็นต้น ความสูญเสียต่อองค์กรจากความเสียหายที่แท้จริงเหล่านี้ค่อนข้างที่จะชัดเจน ข้อมูลอดีตของความสูญเสียจากความเสียหายที่แท้จริงมักได้รับการบันทึกไว้ในองค์กร ความเสี่ยงที่แท้จริงเหล่านี้นำมาซึ่งความสูญเสียทั้งทางตรงและทางอ้อม

ความสูญเสียทางตรงคือ ความสูญเสียทรัพย์สินจากภัยนั้น ส่วนความสูญเสียทางอ้อมคือ มูลค่าการเสียโอกาส ไม่ว่าจะเป็นการเสียรายได้ที่พึงได้รับจากทรัพย์สินนั้นหรือการเสียโอกาสจากการลงทุนในสถานการณ์

²⁹ ความเสี่ยงที่แท้จริง คือ ความเสี่ยงที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ใช่ความเสี่ยงที่เกิดจากการสร้างขึ้นมา ฉะนั้นโอกาสของความสูญเสียจึงมีอยู่เพียงสองกรณี คือ ความเสี่ยงที่แท้จริงอาจนำไปสู่ความสูญเสียหรือไม่สูญเสียเท่านั้น ความเสี่ยงที่แท้จริงแบ่งได้ออกเป็นสามประเภท คือ ความเสี่ยงที่แท้จริงเกี่ยวกับตัวบุคคล ความเสี่ยงที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพย์สิน และความเสี่ยงที่แท้จริงจากระบบกฎหมายความเสี่ยงที่แท้จริงเกือบทั้งหมดสามารถถ่ายโอนไปให้บริษัทประกันภัยได้

ที่ความเสี่ยงสูงมากจนผู้บริหารเลือกตัดสินใจที่จะไม่เข้าร่วมกิจกรรมใดที่เพิ่มความเสี่ยงให้กับองค์กร ถึงแม้ว่ากิจกรรมนั้นอาจจะนำมาซึ่งโอกาสการทำให้กับองค์กร ฉะนั้นผู้บริหารจึงจำเป็นต้องเข้าใจประเภทของความเสี่ยงที่องค์กรของตนเผชิญ เพื่อที่จะได้เลือกวิธีการที่เหมาะสมในการบริหารความเสี่ยงเหล่านั้นให้อยู่ในระดับที่องค์กรสามารถรองรับได้และเอื้อโอกาสให้องค์กรสามารถเข้าร่วมกิจกรรมความเสี่ยงที่สามารถนำไปสู่โอกาสการสร้างรายได้และกำไรให้กับองค์กรได้ด้วย

ผลเสียขององค์กรจากความเสี่ยงที่แท้จริง อาจมาจากระบบความรับผิดชอบตามกฎหมาย (Legal Liability) ยังสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปของค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ อุบัติหารกรรมยานับเป็นอุบัติเหตุประเภทที่มีต้นทุนการวิจัยสูงมาก ซึ่งต้นทุนการวิจัยที่สูงคือต้นทุนของการบริหารความเสี่ยงนั่นเอง เพราะบริษัทมีโอกาสที่จะถูกฟ้องร้องจากผู้บริโภคเนื่องจากผลกระทบทางลบของยา จึงทำให้บริษัททั้งหลายต้องให้ความสำคัญกับการวิจัยสูงมาก และต้นทุนการวิจัยที่สูงนี้ ก็สะท้อนออกมาในรูปของราคาขายที่สูงตามไปด้วย อันเป็นผลเสียกลับมาสู่ผู้บริโภคในอีกด้านหนึ่งนั่นเอง ผลเสียขององค์กรก็คือต้นทุนในการวิจัยซึ่งคือต้นทุนในการผลิตที่สูงและต้นทุนการเสียโอกาสที่อาจจะสามารถผลิตยาอื่นที่สามารถสร้างกำไรได้เช่นกัน

ความเสี่ยงทางการเงินเป็นอีกหนึ่งความเสี่ยงหลักขององค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน โดยหลักการแล้วความเสี่ยงทางการเงินคือ ความเสี่ยงที่จะได้รับผลตอบแทนต่ำกว่าที่คาดหวังไว้ ก่อนที่องค์กรใดจะเริ่มโครงการใหม่ จึงต้องมีการประมาณการต้นทุนและรายได้ที่จะได้รับ หากรายได้ที่คาดการณ์สูงกว่าต้นทุนโครงการนั้นจึงเรียกได้ว่าเหมาะสมที่จะได้รับการลงทุน การวิเคราะห์ต้นทุนและรายได้ของโครงการเป็นตัวอย่างหนึ่งของการวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงิน ถึงกระนั้นก็คิดโครงการที่มีผลการวิเคราะห์ว่ารายได้สูงกว่าต้นทุนก็มีได้หมายความว่าโครงการนั้นไม่มีความเสี่ยงทางการเงิน โครงการนั้นยังคงมีความเสี่ยงทางการเงินอยู่ทั้งด้านต้นทุนและรายได้ เพราะการวิเคราะห์รายได้และต้นทุนเป็นการวิเคราะห์ค่าประมาณการ แต่โครงการยังคงมีความเสี่ยงที่รายได้จะต่ำกว่าที่ประมาณการไว้หรือต้นทุน จะสูงกว่าที่ประมาณการไว้ ความเสี่ยงทางการเงินส่งผลเสียต่อองค์กรในรูปของรายได้ที่ลดลงต้นทุนที่สูงขึ้น หรือกำไรที่มีความแปรปรวนไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์ไว้นั่นเอง ความเสี่ยงทางการเงินนี้โดยส่วนมากไม่สามารถถ่ายโอนไปให้บริษัทประกันภัยผ่านการซื้อประกันได้

หากอธิบายผลเสียของความเสี่ยงต่อองค์กรด้วยทฤษฎีทางการเงิน ความเสี่ยงที่ไม่ได้รับการบริหารที่เหมาะสมจะส่งผลให้กระแสเงินสดขององค์กรมีความแปรปรวนสูง และเมื่อกระแสเงินสดมีความแปรปรวนสูงมูลค่าปัจจุบันของกระแสเงินสดซึ่งเป็นตัววัดมูลค่าขององค์กรย่อมจะลดลง ฉะนั้นองค์กรที่มีการบริหารจัดการความเสี่ยงที่ดีย่อมมีกระแสเงินสดที่มีความแปรปรวนต่ำและมีมูลค่าขององค์กรที่สูงขึ้นนั่นเอง

องค์กรที่เป็นบริษัทเอกชนซึ่งมีผู้ถือหุ้นผู้เป็นเจ้าของบริษัท ผู้ถือหุ้นเหล่านี้ย่อมมีความต้องการหลักร่วมกันคือ ความต้องการให้บริษัทที่ตนถือหุ้นอยู่มีมูลค่าสูงสุด ผู้บริหารที่ได้รับการว่าจ้างมาบริหารจัดการบริษัทจึงจะต้องบริหารจัดการหรือดำเนินการใดๆ ก็ดี ให้ความต้องการหลักนี้ของผู้ถือหุ้นสัมฤทธิ์ผล ฉะนั้นเมื่อความเสี่ยงเป็นปัจจัยหลักปัจจัยหนึ่งที่จะส่งผลในทางลบกับมูลค่าของบริษัท ผู้บริหารจึงมีหน้าที่ที่จะให้ความสำคัญกับการบริหารความเสี่ยงเพื่อเพิ่มมูลค่าขององค์กรตามวัตถุประสงค์ของผู้เป็นเจ้าของกิจการนั่นเอง สำหรับองค์กรภาครัฐ ถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์หลักของการบริหารองค์กรจะไม่ได้เป็นไปเพื่อสร้างกำไรสูงสุด แต่ผลงานของผู้บริหารก็ยังคงวัดด้วยความสามารถในการบริหารองค์กร ให้มีความมั่นคงสูงสุด ตัวชี้วัดความมั่นคงที่ว่านี้ตัวหนึ่งก็คือ ความมั่นคงทางการเงิน ฉะนั้นผู้บริหารองค์กรภาครัฐจึงควรให้ความสำคัญกับการบริหารความเสี่ยงด้วยเช่นเดียวกัน เนื่องจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าความเสี่ยงที่ไม่ได้รับการ

บริหารจัดการที่เหมาะสม สามารถนำไปสู่ความแปรปรวนของกระแสเงินสดหรือความมั่นคงทางการเงินขององค์กรได้

ด้วยเหตุผลทั้งหลายที่กล่าวมาทั้งหมด องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนทั่วโลกจึงมีความจำเป็นต้องจัดการและให้ความสำคัญกับการบริหารความเสี่ยงอย่างเหมาะสม รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละประเทศมีความจำเป็นต้องกำหนดมาตรการการบริหารความเสี่ยงของธุรกิจประเภทต่างๆ รวมทั้งมาตรการการบริหารความเสี่ยงของหน่วยงานรัฐบาลด้วย

ธุรกิจที่มีการบริหารจัดการความเสี่ยงและมีหน่วยงานกำกับดูแลการบริหารความเสี่ยง ได้แก่ ธุรกิจธนาคารและธุรกิจประกันภัย สำหรับธุรกิจธนาคารนั้นได้มีการพัฒนาโครงสร้างและแนวทางการบริหารความเสี่ยงในระดับนานาชาติภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการชื่อว่า Basel Committee สำหรับธุรกิจประกันภัยนั้นได้มีการพัฒนาโครงสร้างและแนวทางการบริหารความเสี่ยงในแต่ละประเทศมาพร้อมกับธุรกิจประกันภัย ในขณะนี้กำลังอยู่ในช่วงของการเจรจาและพิจารณาร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในประเทศต่างๆ เพื่อพัฒนาโครงสร้างและแนวทางการบริหารความเสี่ยงของธุรกิจประกันภัยให้เป็นไปในระดับนานาชาติด้วยเช่นกัน สำหรับองค์กรภาครัฐในประเทศสหรัฐอเมริกาได้มีการวางกรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงในแต่ละรัฐมาเป็นเวลานานแล้ว จึงเห็นได้ว่าองค์กรทั้งภาคเอกชนและภาครัฐต่างมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการบริหารความเสี่ยงในวงกว้างมากขึ้นทุกวันและในขณะเดียวกันก็กระจายลงในระดับต่างๆ อย่างหลากหลายขึ้นเช่นกัน

เป้าหมายของการบริหารความเสี่ยงองค์กรจากอดีตถึงปัจจุบันนั้นเปลี่ยนแปลงไปมาก การบริหารความเสี่ยงสำหรับองค์กรทุกวันนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อลดความเสี่ยงขององค์กร (Risk Mitigation) แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับองค์กร (Value Creation) ด้วยการบริหารความเสี่ยง โดยคำนึงถึงระดับความเสี่ยงที่องค์กรสามารถรับได้สูงสุด (Risk Optimization)

นอกจากนั้น การบริหารความเสี่ยงยังพัฒนาไปสู่การบริหารความเสี่ยงโดยองค์กรรวม แทนที่จะเป็นการแยกบริหารความเสี่ยงแต่ละรายการ เพราะความเสี่ยงไม่ใช่สิ่งที่ไม่ดีเสมอไป ความเสี่ยงจากการเก็งกำไร³⁰ ที่ได้รับการบริหารที่ดีสามารถนำไปสู่โอกาสการทำได้ ฉะนั้นความเสี่ยงจึงไม่ใช่สิ่งที่เราต้องหลีกเลี่ยงหรือกำจัดมันเสมอไป การบริหารความเสี่ยงให้อยู่ในระดับที่องค์กรรับได้และสามารถสร้างประโยชน์ให้กับองค์กรต่างหากเป็นสิ่งที่พึงกระทำประเด็นหลักจึงอยู่ที่ความสามารถในการแยกแยะว่าความเสี่ยงใดเป็นผลเสียต่อองค์กร ความเสี่ยงใดอาจจะเป็นผลดีกับองค์กร แล้วเลือกที่จะจัดการกับความเสียหายเหล่านี้โดยอาศัยหลักการถ่วงดุลความเสี่ยงที่องค์กรเผชิญให้เหมาะสม การบริหารความเสี่ยงโดยองค์กรรวมช่วยให้องค์กรสามารถเลือกกลยุทธ์ในการบริหารความเสี่ยง สำหรับรายการความเสี่ยงที่ไม่มีปัจจัยประกอบในองค์กรรวมถ่วงดุลไว้ ฉะนั้นบางรายการความเสี่ยงอาจไม่มีความจำเป็นที่จะต้องจัดการบริหาร เพราะมีรายการความเสี่ยงอื่นในองค์กรรวมเป็นปัจจัยถ่วงดุลแล้ว

เนื่องจากบริษัทที่ไม่ใช่สถาบันการเงินไม่มีหน่วยงานกำกับดูแลเรื่องการบริหารความเสี่ยง อย่างเช่นสถาบันการเงินที่กล่าวไปข้างต้น บริษัทส่วนใหญ่จึงอาจอ้างอิงกรอบแนวทางในการบริหารความเสี่ยงขององค์กรของ The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commissions (COSO) ซึ่งเป็นกรอบแนวทางกว้างๆ สำหรับขั้นตอน และกระบวนการในการบริหารความเสี่ยงองค์กรที่ให้ความ

³⁰ ความเสี่ยงที่เกิดจากการเก็งกำไร เป็นความเสี่ยงที่ไม่ได้อยู่ตามธรรมชาติ แต่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อหวังผลในการเก็งกำไรจากความเสี่ยงนั้น เช่น ความเสี่ยงจากการลงทุน ความเสี่ยงจากการพนัน ความเสี่ยงจากการดำเนินธุรกิจ เป็นต้น ความเสี่ยงจากการเก็งกำไรไม่สามารถถ่วงดุลไปให้บริษัทประกันภัยได้ จึงต้องได้รับการจัดการด้วยวิธีการอื่นที่เหมาะสม เช่น การใช้กลยุทธ์ป้องกันความเสี่ยง (Hedging Strategies) อันเป็นวิธีการโอนความเสี่ยงให้กับคู่สัญญา ผ่านสัญญาอนุพันธ์ เป็นต้น

สำคัญกับการควบคุมภายในและหลักธรรมาภิบาล (Internal Controls and Corporate Governance) แต่ไม่ได้กำหนดกรอบที่ชัดเจนสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันเชิงปริมาณที่เป็นรูปธรรมอย่างเช่นเงินสำรอง และเงินกองทุนที่กำหนดบังคับใช้ในการบริหารความเสี่ยงของสถาบันการเงิน การบริหารความเสี่ยงสำหรับองค์กรที่ไม่ใช่สถาบันการเงินจึงมีขั้นตอนและกระบวนการดังต่อไปนี้

(1) การระบุความเสี่ยงขององค์กร

การระบุความเสี่ยงขององค์กรควรเริ่มจากการเก็บข้อมูลความเสี่ยงขององค์กรจากหน่วยงานต่างๆ ขององค์กร เพื่อทำการระบุความเสี่ยงที่องค์กรเผชิญ ขั้นตอนในการระบุความเสี่ยงนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากสำหรับการบริหารความเสี่ยงขององค์กร เพราะถ้าหากการระบุความเสี่ยงไม่ได้รับการศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้ว ความเสี่ยงที่ไม่ปรากฏในขั้นตอนนี้จะกลายเป็นความเสี่ยงที่เหลือยู่กับองค์กรโดยที่ไม่ได้รับการวิเคราะห์วางแผนการจัดการใดๆ ซึ่งความเสี่ยงเหล่านี้อาจนำมาซึ่งความสูญเสียที่ยิ่งใหญ่กับองค์กรได้ ในขั้นตอนของการระบุความเสี่ยงขององค์กรนี้ ทางทีมบริหารความเสี่ยงจึงควรให้ความสำคัญกับการระบุความเสี่ยงทั้งหมดที่องค์กรเผชิญ ระบุความเสี่ยงให้ได้ครบถ้วนที่สุดเท่าที่จะทำได้

วิธีการที่นิยมใช้กันในขั้นตอนการระบุความเสี่ยงขององค์กรคือ การประชุมร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ขององค์กรเพื่อทำการระบุความเสี่ยงร่วมกัน อันเป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละหน่วยงานได้ประเมินตนเองในด้านความเสี่ยงร่วมกัยทีมงานบริหารความเสี่ยง บางองค์กรอาจเลือกที่จะส่งรายละเอียดของขอบเขตงานบริหารความเสี่ยงขององค์กรให้แต่ละหน่วยงานประกอบกับแบบฟอร์มการประเมินหน่วยงานตนเองด้านความเสี่ยง แล้วค่อยเก็บข้อมูลเหล่านี้กลับมาทำการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป ในขั้นตอนนี้ควรมีการเก็บข้อมูลความสูญเสียที่เกิดในแต่ละหน่วยงานเพิ่มเติมในรูปของความถี่ของการเกิดความสูญเสียและความรุนแรงของความสูญเสีย นอกจากนั้นข้อมูลของการดำเนินการใดๆ เพื่อลดความสูญเสียที่เกิดในอดีตทั้งที่ประสบผลสำเร็จและปัญหาอุปสรรคจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อทีมงานบริหารความเสี่ยงในการดำเนินงานในขั้นต่อไป

ความสูญเสียบางประเภทอาจจะสามารถหาข้อมูลความถี่และความรุนแรงได้จากแหล่งข้อมูลภายใน แต่ในบางกรณีข้อมูลความเสี่ยงจากแหล่งภายนอกก็ถือเป็นข้อมูลที่ทางทีมงานบริหารความเสี่ยงควรให้ความสำคัญในการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลยกตัวอย่างเช่น ข้อมูลความสูญเสียที่เกิดกับธุรกิจที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับองค์กรที่เราวิเคราะห์ ข้อมูลทางสถิติของภัยธรรมชาติ ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของราคาหลักทรัพย์ในตลาด ข้อมูลอัตราดอกเบี้ย หรือข้อมูลทางการเมือง เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้นอกจากจะช่วยให้การวิเคราะห์ความเสี่ยงเป็นไปอย่างแม่นยำมากขึ้นแล้ว ยังถือเป็นข้อมูลที่ทีมงานบริหารความเสี่ยงควรให้ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าข้อมูลความสูญเสียในอดีตขององค์กร เพราะความสูญเสียที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นกับองค์กรไม่ได้หมายความว่าไม่สามารถเกิดขึ้นกับองค์กรนั้นได้

(2) การประเมินความเสี่ยงขององค์กร

การประเมินผลกระทบความเสี่ยงต่อองค์กรสามารถจัดทำแยกเป็นความถี่และความรุนแรงของความสูญเสีย ความถี่ของการเกิดความสูญเสียเป็นมาตรวัดจำนวนครั้งที่เกิดความสูญเสียสำหรับความเสี่ยงแต่ละประเภทที่ระบุไว้ ส่วนความรุนแรงของความสูญเสียเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ความเสี่ยง เพราะเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าหากความเสี่ยงที่ระบุไว้เกิดเป็นความสูญเสียขึ้นมาจะมีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด การวางแผนมาตรการจัดการความเสี่ยงจึงต้องอาศัยข้อมูลความถี่และความรุนแรงนี้ในการเลือกวิธีการที่จะสามารถรองรับความเสี่ยงได้อย่างเพียงพอเหมาะสม

การประเมินความถี่ของความสูญเสียที่ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยนักในอดีตอาจเป็นเรื่องยากและมีความซับซ้อน การประเมินความถี่ของความสูญเสียลักษณะนี้ ไม่ควรที่จะอิงข้อมูลในอดีตเพียงอย่างเดียว แต่ควรใช้การวิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงขององค์กรโดยรวมร่วมด้วย การวิเคราะห์ความเสี่ยงภายใต้สถานการณ์ที่เป็นไปได้ทั้งหมด (Scenario Analysis) การศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากองค์กรอื่นๆ หรือจากนักบริหารความเสี่ยงอื่นเช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านความเสี่ยงที่อยู่ในธุรกิจประเภทกันภัย เป็นต้น จะช่วยเสริมให้การประเมินความถี่ของความสูญเสียเป็นไปได้อย่างสมเหตุสมผลมากขึ้น ถึงแม้จะเป็นความเสี่ยงที่มีการเกิดขึ้นเป็นประจำก็ตาม การวิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงปัจจุบันขององค์กรเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งเช่น ถ้าปัจจุบันพนักงานขับรถขององค์กรต้องขับรถเพื่องานราชการเป็นระยะทางมากกว่าปีที่แล้วสองเท่า จำนวนครั้งของการเกิดอุบัติเหตุทางรถยนต์เมื่อปีที่แล้วย่อมไม่สามารถสะท้อนความถี่ของอุบัติเหตุที่จะเกิดขึ้นในปีนี้เป็นต้น

การประเมินความรุนแรงของความสูญเสียเป็นการคาดการณ์มูลค่าของความสูญเสียเมื่อเกิดขึ้นกับองค์กร การที่ทีมบริหารความเสี่ยงจะสามารถระบุได้ว่า ความสูญเสียจะมีความรุนแรงมากหรือน้อย ต้องอาศัยปัจจัยประกอบการพิจารณาหลายปัจจัยด้วยกันเช่น มูลค่าความสูญเสียในอดีต ขนาดของความสูญเสียที่องค์กรสามารถรองรับได้โดยไม่ทำให้เกิดการหยุดชะงัก และสำหรับองค์กรภาครัฐสิ่งที่ควรคำนึงถึงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะความสูญเสียต่อองค์กรเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงความสูญเสียที่อาจเกิดกับชุมชนด้วย

หากทางองค์กรไม่มีข้อมูลในอดีตที่สามารถนำมาใช้ระบุความถี่และความรุนแรงของความเสียหายซึ่งอันที่จริงแล้วเป็นปัญหาพื้นฐานขององค์กรที่เพิ่งเริ่มจัดการบริหารความเสี่ยงองค์กร ทีมบริหารความเสี่ยงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถร่วมกันประเมินความถี่และความรุนแรงของความเสียหายในเกณฑ์ที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น สูงหรือต่ำ สูง กลาง ต่ำ หรือใช้คะแนนเป็นมาตรวัดที่ละเอียดยิ่งขึ้นเป็นคะแนน 1 ถึง 5 เป็นต้น พร้อมกันนี้ทางผู้วิเคราะห์ความเสี่ยงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับความเสียหายที่ได้รับการระบุควรร่วมกันพิจารณาเพื่อเสนอกลยุทธ์ที่เป็นทางเลือกสำหรับการจัดการกับความสูญเสียแต่ละรายการ

(3) การสร้างแผนภูมิความเสี่ยง

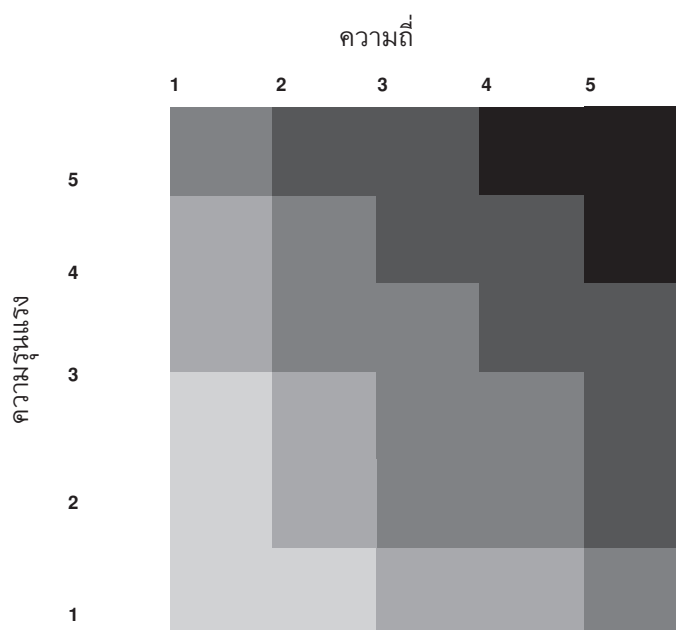
ขั้นตอนต่อมาคือ การสร้างแผนภูมิความเสี่ยง เพื่อให้ผู้บริหารและทุกคนในองค์กรได้เห็นภาพรวมเดียวกันว่า ความเสี่ยงมีการกระจายตัวตามความเสี่ยงและความรุนแรงอย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้ผู้บริหารความเสี่ยงสามารถเลือกจัดการกับความเสี่ยงที่มีความสำคัญมากที่สุดได้ก่อน การสร้างแผนภูมิ ความเสี่ยงอาศัยข้อมูลความเสี่ยงในรูปของความถี่และความรุนแรงที่เก็บรวบรวมจากขั้นตอนการประเมินความเสี่ยงขององค์กร

แผนภูมิความเสี่ยงสำหรับแต่ละแหล่งที่มาของความเสี่ยง สามารถแสดงได้ในรูปของความถี่และความรุนแรงดังนี้ หากความถี่และความรุนแรงแบ่งออกเป็นแค่สูงกับต่ำ

	ความถี่	
	ความถี่ต่ำ/ความรุนแรงสูง	ความถี่สูง/ความรุนแรงสูง
ความรุนแรง	ความถี่ต่ำ/ความรุนแรงต่ำ	ความถี่สูง/ความรุนแรงต่ำ

ความเสี่ยงที่ตกอยู่ในช่อง “ความถี่สูง/ความรุนแรงสูง” ที่มีขอบบนสุดของแผนภูมิ ความเสี่ยง เป็นความเสี่ยงที่ควรได้รับการจัดการก่อนความเสี่ยงที่ตกอยู่ในช่อง “ความถี่ต่ำ/ความรุนแรงสูง” ที่มีขอบบนของแผนภูมิความเสี่ยง เป็นความเสี่ยงที่ควรได้รับการจัดการเป็นอันดับรองลงมา ส่วนความเสี่ยงที่ตกอยู่ในช่อง “ความถี่ต่ำ/ความรุนแรงต่ำ” ที่มีมุมซ้ายล่างของแผนภูมิความเสี่ยงเป็นความเสี่ยงที่ทางองค์กร อาจจะสามารถรับเอาไว้เองได้

ถ้าความถี่และความรุนแรงสามารถมีค่าวัดที่ละเอียดกว่าจากต่ำสุดมีค่าเท่ากับ 1 ถึงสูงสุด มีค่าเท่ากับ 5 แผนภูมิความเสี่ยงจะมีความละเอียดมากขึ้นดังนี้

ความเสี่ยงแต่ละรายการที่ได้รับการระบุและประเมินความถี่และความรุนแรงจะถูกนำมาจัดไว้ตามช่องที่เหมาะสมในแผนภูมิความเสี่ยงข้างต้นเพื่อให้เห็นภาพรวมของแต่ละแหล่งความเสี่ยงว่ามีผลกระทบต่อองค์กรในด้านใดบ้าง และมากน้อยเท่าไรในรูปความเสี่ยงและความรุนแรง แผนภูมิความเสี่ยงนี้ยังสามารถจัดทำแยกเป็นสำหรับผลกระทบแต่ละด้านยกตัวอย่างเช่น ผลกระทบทางการเงินที่มีมาจากแหล่งความเสี่ยงใดบ้าง และแต่ละแหล่งความเสี่ยงมีความถี่และความรุนแรงมากน้อยแค่ไหน เป็นต้น

การสร้างแผนภูมิทั้งสองลักษณะตามที่กล่าวมานี้จะทำให้ผู้บริหารมองเห็นภาพรวมขององค์กรได้ชัดเจนมากขึ้นว่า แหล่งความเสี่ยงที่ระบุจะส่งผลกระทบกับด้านต่างๆ ขององค์กรมากน้อยเพียงใดตามลำดับ และผลกระทบต่อองค์กรในแต่ละด้านมีที่มาของความเสี่ยงจากแหล่งความเสี่ยงแต่ละแหล่งมากน้อยเพียงใดตามลำดับ

ระดับความเข้มที่ใส่ไว้ในแผนภูมิความเสี่ยงนี้ เป็นเครื่องบอกให้รู้ถึงลำดับความสำคัญของความเสี่ยงที่ควรได้รับการดูแลจัดการก่อนตั้งแต่สีเข้มที่สุดจนถึงความเสี่ยงที่ทางองค์กรอาจจะสามารถรับความเสี่ยงไว้ได้เองในพื้นที่สีอ่อนที่สุด ทั้งนี้ลำดับความสำคัญของความเสี่ยงในแผนภูมิความเสี่ยงเช่นนี้สามารถปรับได้ตามความเหมาะสมและความสามารถในการรองรับความเสี่ยงของแต่ละองค์กร

(4) การวิเคราะห์และวางแผนกลยุทธ์การบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสม

ในขั้นเริ่มต้นของการบริหารความเสี่ยงขององค์กร คณะผู้บริหารความเสี่ยง และคณะผู้บริหารขององค์กรโดยส่วนมาก จะเริ่มการจัดการกับความเสี่ยงที่อยู่ในพื้นที่สีเข้ม วัตถุประสงค์หลักในการจัดการกับความเสี่ยงเหล่านี้ก็เพื่อลดความถี่และความรุนแรงของความสูญเสียให้ลงมาอยู่ในเขตสีอ่อนของแผนภูมิความเสี่ยง

แผนภูมิความเสี่ยงยังเป็นประโยชน์สำหรับผู้บริหาร ในการมองผลกระทบของความเสี่ยงจากแต่ละแหล่งที่มา เพื่อการเปรียบเทียบในภาพรวมขององค์กรว่าความเสี่ยงใดอยู่ในเป็นความเสี่ยงที่ควรได้รับการจัดการอย่างเร่งด่วน ความเสี่ยงใดควรได้รับการจัดการในอันดับรองลงไป ในภาพรวมขององค์กรผู้บริหารยังสามารถเห็นการกระจายตัวของความสูญเสียว่ามาจากแหล่งที่มาใดเป็นหลักจะได้เลือกวิธีการจัดการที่เหมาะสมกับความเสี่ยงนั้นได้

หลังจากได้ลำดับของความเสี่ยงที่ควรได้รับการจัดการก่อนหลังแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการวิเคราะห์เพื่อวางแผนกลยุทธ์ในการจัดการกับแต่ละความเสี่ยง ทีมบริหารความเสี่ยงควรคำนึงถึงต้นทุน และผลประโยชน์ที่จะได้รับภายใต้ทางเลือกต่างๆ ทีมบริหารความเสี่ยงสามารถพิจารณา 4 ทางเลือกหลัก คือ (ก) การหลีกเลี่ยงความเสี่ยง (ข) การรับความเสี่ยงไว้เอง (ค) การควบคุมความสูญเสีย และ (ง) การถ่ายโอนความเสี่ยง

การหลีกเลี่ยงความเสี่ยงเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดในการบริหารความเสี่ยง กล่าวคือการเลือกที่จะไม่รับความเสี่ยงไว้เลย ทั้งนี้การหลีกเลี่ยงความเสี่ยงอาจเกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ต้นทุนกับผลประโยชน์ที่จะได้รับแล้ว เมื่อพบว่าผลประโยชน์ที่จะได้รับไม่คุ้มกับต้นทุนที่จะเกิดขึ้น จึงหลีกเลี่ยงที่จะเผชิญกับกิจกรรมความเสี่ยงนั้นโดยสิ้นเชิงหรือการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงอาจเกิดขึ้น จากกรณีที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ตัดสินใจในกิจกรรมความเสี่ยงนั้นเป็นผู้ที่มีความต้านทานต่อความเสี่ยงนั้นต่ำมาก จึงเลือกที่จะหลีกเลี่ยงกิจกรรมความเสี่ยงนั้น ทั้งนี้ไม่ได้วิเคราะห์ว่าความเสี่ยงนั้นจะก่อให้เกิดผลประโยชน์มากกว่าต้นทุนหรือไม่ การหลีกเลี่ยงความเสี่ยงในกรณีหลังนี้ จึงอาจนำมาซึ่งการเสียโอกาสในการทำสร้างรายได้และทำกำไรขององค์กรได้

ในการบริหารงานองค์กร ความเสี่ยงบางอย่างเราไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้โดยสิ้นเชิง ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของความเสี่ยงที่เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้คือ ความเสี่ยงที่แท้จริง คนทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงความตายหรือการเจ็บป่วยได้ จังหวัดกรุงเทพมหานครไม่สามารถหลีกเลี่ยงความเสี่ยงของฝนตก น้ำท่วมได้ เป็นต้น เราจึงต้องหาวิธีการจัดการกับความเสี่ยงนั้นให้เหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับองค์กร

องค์กรทุกองค์กรต่างก็รับความเสี่ยงไว้เองไม่มากก็น้อย ความเสี่ยงที่รับเอาไว้เองนี้ บางคนหรือบางองค์กรก็มีการจัดการแผนควบคุมความสูญเสีย แต่บางคนหรือบางองค์กรก็ไม่ได้จัดทำแผนควบคุมความสูญเสียไว้เลย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับที่มาของการรับความเสี่ยงไว้เอง หากเราได้วิเคราะห์ความเสี่ยงนั้นแล้วเห็นว่า ความเสี่ยงนั้นไม่มีวิธีการใดเลยที่เหมาะสมในการจัดการนอกจากรับเอาไว้เอง เราจึงเป็นผู้เลือกรับความเสี่ยงนั้นเอาไว้เองโดยที่เรารู้ว่าความเสี่ยงนั้นมีอยู่ เราจึงมักมีการเตรียมแผนที่จะควบคุมความสูญเสียเอาไว้ แต่ในบางกรณีบุคคลหรือองค์กรรับความเสี่ยงเอาไว้เองโดยไม่ได้วิเคราะห์หรือเลือกที่จะรับความเสี่ยงนั้นไว้ แต่ความเสี่ยงนั้นคงเหลืออยู่กับตัวบุคคลหรือองค์กรโดยอาจจะเกิดจากความผิดพลาดในขั้นตอนการวิเคราะห์ความเสี่ยงที่ความเสี่ยงบางอย่างถูกละเว้นหรือมองข้ามไป จนท้ายที่สุด เหลือเป็นความเสี่ยงที่บุคคลหรือองค์กรนั้นต้องรับไว้เอง ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ความเสี่ยงจากการว่างงาน อันถือเป็นความเสี่ยงที่สูงมาก แต่คนส่วนใหญ่มองข้ามความเสี่ยงนี้ จึงไม่ได้ใช้วิธีการใดๆ ในการจัดการกับมัน ทำให้เป็นความเสี่ยงที่เหลือนอยู่กับเกือบทุกคนในตลาดแรงงาน รัฐบาลไทยและในอีกหลายประเทศ เล็งเห็นความสำคัญของ

ความเสี่ยงนี้ในระดับประเทศ รัฐจึงเพิ่มความคุ้มครองความเสี่ยงจากการว่างงานเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของโครงการประกันสังคม

เหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการที่องค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในประเทศไทยในยุคสมัยนั้น ได้รับเอาความเสี่ยงทางการเงินไว้กับองค์กรเองมากเกินไป โดยส่วนมากแล้วเป็นการรับความเสี่ยงไว้โดยไม่ตั้งใจ และโดยไม่ได้เล็งเห็นความเสี่ยงที่ตนเผชิญอยู่ ทำให้ไม่ได้มีการเตรียมวิธีจัดการกับความเสี่ยงทางการเงินนั้นอย่างเหมาะสม

ในการวิเคราะห์ความเสี่ยงเพื่อพิจารณาที่จะเลือกรับความเสี่ยงแต่ละชนิดไว้เองหรือไม่ ในฐานะของผู้บริหารองค์กร ท่านควรคำนึงถึงการแจกแจงความถี่และความรุนแรงของตัวแปรความสูญเสียประกอบกับกำลังความสามารถในการรับความเสี่ยงไว้เองได้ด้วย ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นบ่อยแต่มีความรุนแรงน้อยมาก ถือเป็นความเสี่ยงที่องค์กรสามารถรับความเสี่ยงเอาไว้เองได้ หากองค์กรมีกำลังทรัพย์ที่จะรับความรุนแรงของความสูญเสียนั้นได้ ยกตัวอย่างเช่นในกรณีของนายชนเบาที่พิจารณาแล้วเห็นว่าอุบัติเหตุที่นำไปสู่มูลค่าความสูญเสียเล็กน้อยไม่เกิน 2,000 บาท ถึงแม้จะเกิดขึ้นบ่อยแต่มูลค่าของความสูญเสียเป็นมูลค่าที่นายชนเบาสามารถรับผิตชอบเองได้ นายชนเบาจึงเลือกซื้อความคุ้มครองที่มีความรับผิดชอบส่วนแรก 2,000 บาท ในทางตรงข้ามความเสี่ยงที่ถึงแม้จะเกิดขึ้นไม่บ่อยหรือโอกาสเกิดขึ้นน้อยมาก แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วมีมูลค่าความสูญเสียที่สูงมาก ความเสี่ยงประเภทนี้ท่านไม่ควรที่จะเลือกรับเอาไว้เอง เช่น ความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติที่ถึงแม้จะเกิดขึ้นไม่บ่อยนัก แต่มูลค่าความสูญเสียต่อองค์กรอาจสูงมากถึงขั้นทำให้องค์กรล้มละลาย ท่านควรเลือกวิธีการอื่นที่เหมาะสมในการจัดการกับความเสี่ยงนี้แทนที่จะรับเอาไว้เอง

เมื่อองค์กรต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ วิธีการต่อไปที่เหมาะสมคือ การวิเคราะห์หาวิธีการควบคุมความเสี่ยงหรือควบคุมความสูญเสีย วิธีการควบคุมความสูญเสียมีสองวิธีการหลัก คือ การป้องกันการเกิดความสูญเสียและการควบคุมขนาดของความสูญเสียหลังเกิดความสูญเสียขึ้น

การป้องกันการเกิดความสูญเสียเป็นวิธีการที่พยายามจะลดความถี่ของการเกิดความสูญเสีย นั่นคือการวิเคราะห์หามาตรการหรือวิธีการใดๆ ในการที่จะป้องกันไม่ให้ความสูญเสียเกิดขึ้น เช่น การติดตั้งเครื่องตัดระบบไฟฟ้าในตัวอาคารเมื่อเกิดไฟฟ้าลัดวงจรเพื่อป้องกันการเกิดไฟไหม้อาคาร การฉีดวัคซีนป้องกันไข้หวัดใหญ่กับประชาชนในหมู่บ้านเพื่อป้องกันการติดโรคไข้หวัดใหญ่ เป็นต้น

การควบคุมขนาดของความสูญเสียเป็นวิธีการที่พยายามจะลดความรุนแรงของความสูญเสียเมื่อเกิดความสูญเสียขึ้นแล้ว เช่น การติดตั้งเครื่องฉีดน้ำหรือเครื่องดับจับควันเพื่อควบคุมเพลิงให้อยู่ในวงจำกัดเมื่อเกิดเพลิงไหม้อาคาร การติดตั้งเชือกกระสอบทราย และเครื่องสูบน้ำในบริเวณที่มีแนวโน้มว่าจะเกิดน้ำท่วมขังจากการเกิดฝนตกใหญ่ เป็นต้น

ความเสี่ยงที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้และไม่สามารถรับเอาไว้เองได้นั้นควรได้รับการถ่ายโอนไปให้ผู้อื่น ผู้อื่นในที่นี้ที่มักได้รับการนึกถึงก่อนใครก็คือ บริษัทประกันภัย เพราะธุรกิจประกันภัยเป็นธุรกิจที่มีหัวใจสำคัญ คือ การรับโอนความเสี่ยงจากบุคคลในแต่ละองค์กร ถึงกระนั้นก็ดีบริษัทประกันภัย ไม่ได้รับโอนความเสี่ยงทุกประเภท ความเสี่ยงที่แท้จริงเท่านั้นที่สามารถจะได้รับการถ่ายโอนไปให้บริษัทประกันภัยได้ นอกจากนั้นบริษัทประกันภัยยังมีสิทธิที่จะปฏิเสธการถ่ายโอนความเสี่ยงนั้น หากบริษัทประกันภัยวิเคราะห์แล้วพบว่าบุคคลหรือองค์กรนั้นจัดอยู่ในกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูงเกินไปกว่าความเสี่ยงโดยเฉลี่ยมากเกินไป การถ่ายโอนความเสี่ยงผ่านเครื่องมืออื่นที่ไม่ใช่การประกันภัยจึงถือเป็นเรื่องสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับการบริหารความเสี่ยง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกปัจจุบันนี้ที่ความเสี่ยงในรูปแบบใหม่ ที่ไม่ใช่ความเสี่ยงที่แท้จริง เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จากพัฒนาการทางการเงินที่ทำให้สินค้าทางการเงินการลงทุนเกิดขึ้นมากมายการถ่ายโอนความเสี่ยงผ่านเครื่องมือที่เรียกว่าตราสารอนุพันธ์ จึงมีความสำคัญมากขึ้นทุกวัน วิธีการถ่ายโอน ความเสี่ยงให้คู่สัญญาภายใต้ตราสารอนุพันธ์ การถ่ายโอนความเสี่ยงให้คู่สัญญาประเภทใดก็ดีเป็นกระบวนการในการบริหารความเสี่ยงภัยที่เรียกว่า “Hedging” ซึ่งเป็นวิธีการในการถ่วงดุลความเสี่ยงที่ตนมีด้วยผลตอบแทนในทางตรงกันข้ามโดยอาศัยสัญญาเป็นเครื่องมือในการถ่ายโอนความเสี่ยงธุรกิจประกันภัยก็มีการถ่ายโอนความเสี่ยงระหว่างบริษัทประกันภัยด้วยกันผ่านสัญญารับประกันภัยต่อบริษัทประกันภัยที่รับความเสี่ยงโดยตรงจากลูกค้ารายบุคคล หรือรายองค์กรสามารถบริหารความเสี่ยงที่ตนรับมาด้วยการพิจารณาเลือกรับความเสี่ยงนั่นเองด้วยสัดส่วนที่เหมาะสมกับความสามารถในการชดเชยความสูญเสียของบริษัทและตามระดับความต้านทานความเสี่ยงของบริษัท ส่วนที่เหลือจึงถ่ายโอนให้กับบริษัทรับประกันภัยต่อบริษัทรับประกันภัยต่อสามารถรับความเสี่ยงที่สูงมากได้ เนื่องจากการรับประกันภัยต่อเป็นการกระจายความเสี่ยงภัย ในฐานะที่กว้างมากขึ้นจากหลายกลุ่มลูกค้าหลายบริษัท หลายประเทศ และหลายทวีป เมื่อเกิดความสูญเสียกับลูกค้าเพียงรายใดรายหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่ง บริษัทรับประกันภัยต่อยังคงสร้างกำไรจากกลุ่มที่ไม่เกิดความสูญเสียที่เหลือน้อยมากเพียงพอที่จะชดเชยความสูญเสียที่บริษัทต้องรับผิดชอบได้ถึงกระนั้นก็ดีความสูญเสียที่มากผิดปกติก็อาจนำมาซึ่งการล้มละลายของบริษัทรับประกันภัยต่อด้วยเช่นกันบริษัทประกันภัยจึงต้องวิเคราะห์สถานะทางการเงินของบริษัทรับประกันภัยต่อในกระบวนการบริหารความเสี่ยงภัยโดยการถ่ายโอนความเสี่ยงให้กับบริษัทรับประกันภัยต่อ

(5) การติดตามประเมินผลแผนกลยุทธ์การบริหารความเสี่ยง

เมื่อได้ทางเลือกที่เหมาะสมในการบริหารความเสี่ยง ทีมผู้บริหารความเสี่ยงต้องกำหนดแผนการบริหารความเสี่ยงที่แต่ละหน่วยงานจะต้องร่วมปฏิบัติ ความเสี่ยงบางรายการเป็นความเสี่ยงเฉพาะที่เกิดจากหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งในองค์กรเท่านั้น แต่ความเสี่ยงหลายรายการเป็นความเสี่ยงที่ทุกฝ่ายมีส่วนก่อให้เกิดการนำแผนกลยุทธ์การบริหารความเสี่ยงไปสู่การปฏิบัติ จึงต้องอาศัยความเข้าใจและความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ปัญหาที่ทีมบริหารความเสี่ยงต้องเผชิญคือ การขาดความร่วมมือจากหน่วยงานในองค์กรที่ต้องปฏิบัติตามแผนกลยุทธ์บริหารความเสี่ยง การติดตามประเมินผลกลยุทธ์การบริหารความเสี่ยงจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติตามแผนกลยุทธ์การบริหารความเสี่ยง การติดตามประเมินผลจะช่วยให้ทีมบริหารความเสี่ยงได้ข้อมูลเพิ่มเติมไปใช้เพื่อการปรับปรุงกลยุทธ์การบริหารความเสี่ยงให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

การบริหารความเสี่ยงเป็นงานที่ต้องอย่างต่อเนื่อง ความเสี่ยงแต่ละประเภทเปลี่ยนไปตามระยะเวลาหรือตามความเสี่ยงประเภทอื่นที่เกี่ยวข้องกัน ยิ่งไปกว่านั้นพัฒนาการของเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อาจทำให้เกิดความเสี่ยงใหม่หรือเพิ่มระดับของความเสี่ยงให้มากขึ้นได้ การบริหารความเสี่ยงจึงต้องได้รับการประเมินผลและปรับปรุงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน การติดตามประเมินผลจึงไม่ใช่ขั้นตอนสุดท้ายของการบริหารความเสี่ยง แต่เป็นขั้นตอนที่นำไปสู่การจัดการระบบการบริหารความเสี่ยงที่มีความต่อเนื่องและทันต่อเหตุการณ์

บทสรุป

การบริหารความเสี่ยงองค์กรสำหรับภาคเอกชน ทั้งสถาบันการเงินและองค์กรที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน มีความสำคัญต่อการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีทั้งในระดับองค์กรและการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ให้กับระบบการเงิน และเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งนี้การบริหารความเสี่ยงเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวจึงควรจัดทำแยก เป็นสองระดับ คือการบริหารความเสี่ยงระดับมหภาคและการบริหารความเสี่ยงระดับจุลภาค โดยที่การบริหาร ความเสี่ยงระดับมหภาคควรได้รับความสำคัญจากผู้บริหารประเทศ ในการกำหนดโครงสร้างที่จำเป็นสำหรับการบริหารความเสี่ยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างที่จำเป็นสำหรับการบริหารความเสี่ยงของสถาบันการเงิน อันประกอบไปด้วยหน่วยงานผู้กำกับดูแลการบริหารความเสี่ยงของสถาบันการเงินแต่ละประเภท การออก กฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับที่จะเป็นเครื่องมือในการกำกับดูแลสถาบันการเงินด้านการบริหารความเสี่ยง อย่างเป็นรูปธรรม การจัดตั้งกองทุนประกันความสูญเสีย หรือสถาบันรับประกันภัยเงินฝาก เพื่อรองรับ ความสูญเสียเมื่อสถาบันการเงินในระบบประสบปัญหาทางการเงิน รวมตลอดจนถึงการพัฒนาโครงสร้าง ตลาดทุนเพื่อเพิ่มตราสารทางการเงินที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการบริหารความเสี่ยงทางการเงินของ องค์กร ส่วนการบริหารความเสี่ยงระดับจุลภาคหรือระดับองค์กรในภาคเอกชน ควรแยกเป็นองค์กรที่เป็น สถาบันการเงิน และองค์กรเอกชนที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน สำหรับสถาบันการเงิน สามารถแบ่งออกได้เป็น สามกลุ่ม คือ ธนาคารพาณิชย์และบริษัทเงินทุน บริษัทประกันชีวิต บริษัทประกันวินาศภัย และบริษัท หลักทรัพย์ ซึ่งทั้งสามกลุ่มสถาบันการเงินดังกล่าวต่างมีกรอบแนวทางการบริหารความเสี่ยงที่ชัดเจนอันเป็น มาตรฐานสากลให้อ้างอิงและปฏิบัติตาม โดยแต่ละประเภทของสถาบันการเงินต่างมีความเสี่ยงหลักและ ความเสี่ยงรองแตกต่างกันในรายละเอียด ซึ่งแต่ละประเภทสถาบันการเงิน จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนา บุคลากรและเครื่องมือในการบริหารความเสี่ยงแตกต่างกัน ส่วนองค์กรที่ไม่ใช่สถาบันการเงินนั้นสามารถ กำหนดกลยุทธ์ในการบริหารความเสี่ยงโดยอ้างอิงขั้นตอนและกระบวนการในการบริหารความเสี่ยงใน บทความนี้ หากภาคเอกชนมีการบริหารความเสี่ยงทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค ภาคเอกชนย่อม สามารถสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีอันสอดคล้องกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเป็นรูปธรรมและมี ประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

องค์การเพื่อการปฏิรูประบบสถาบันการเงิน (ปรส.), สำนักวิจัยและข้อมูล 2545. **วิกฤตการณ์เศรษฐกิจการเงินของประเทศไทยและแนวทางแก้ปัญหา 2540-2545: บทบาทและหน้าที่ของ ปรส.**

Alba, Pedro, Bhattacharya, Amar, Classens, Stijin, Ghosh, Swati and Lernardo Hernandez.1999. Volatility and Contagion in a Financially Integrated World: Lessons from the East Asian

Recent Experience, In Gordon de Brouwer and Wisarn Puphavesa (eds.). **Asia Pacific Financial Deregulation**. New York: Routledge, pp. 9-66.

Federations of Bankers Associations of Japan (Zenginkyo). 1995. **The Banking System in Japan**. Japan.

Krongkaew, Medhi. 1999. Capital Flows and Economic Crisis in Thailand. **The Developing Economics XXXVII**, December: pp. 395-416.

Nakaso, Hiroshi. 2001. The Financial Crisis in Japan During the 1990s: How the Bank of Japan Responded and Lessons Learnt. Bank For International Settlements, BIS Papers No. 6, October 2001.

Sakakibara, Eisuke. 1999. **The Japanese Financial System in Transition, in Banking in Japan**. Volume III, Routledge Library of Modern Japan, pp. 1-29.

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล

บทคัดย่อ

จุดมุ่งหมายของบทความนี้เพื่อสำรวจแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทของการจัดการภาครัฐและการบริหารการพัฒนา ผู้เขียนได้ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐร่วมสมัย โดยพิจารณาว่าแก่นของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือหลักการพื้นฐานในการจัดการวิถีชีวิตโดยยึดแนวทางสายกลางและมีดุลยภาพ เพื่อการบรรลุผลลัพธ์สุดท้าย (Ultimate Outcomes) คือ ประโยชน์ส่วนรวม ความผาสุก ความมั่นคง ความยั่งยืน ของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นสาระสำคัญของการจัดการเพื่อการพัฒนาหรือการบริหารการพัฒนา (Development Administration) ในการศึกษาได้วิเคราะห์ความเชื่อมโยงเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน และแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) โดยได้สังเคราะห์ตัวแบบการจัดการภาครัฐบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และแนวทางการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ พร้อมทั้งระบุถึงเงื่อนไขที่สำคัญในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการจัดการภาครัฐ

คำสำคัญ: ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการภาครัฐ การบริหารการพัฒนา
สวัสดิการสังคมที่เหมาะสม ประโยชน์สาธารณะ

Sufficiency Economy Philosophy and Public Management

Pairote Pathranarakul

Abstract

The purpose of this study is to review the concepts and principles of Sufficiency Economy in public management and development administration contexts. In the paper, the author display linkages between Sufficiency Economy Philosophy and Public Management Philosophy. The salient features of Sufficiency Economy Philosophy serves as basic principles for managing the ways of life in public domain by upholding key components covering moderation, reasonableness, and self-immunity. Through a balanced, middle-path approaches to development, the ultimate outcomes, namely well-being, peace and stability and sustainability could be uphold. These are core essences in public management and Development Administration. The paper highlights interrelationships between Sufficiency Economy Philosophy and the concepts of Sustainable Development and New Public Management. An Integrated management model based on Sufficiency Economy Philosophy with important conditions are also suggested.

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy; Public Management; Development Administration; Optimized Social Welfares; and Public Interest.

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ

บทนำ

วัตถุประสงค์ของบทความเพื่อสำรวจแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการพื้นฐานของการจัดการภาครัฐและการบริหารการพัฒนา ตลอดจนศึกษาความเชื่อมโยงของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐโดยเฉพาะแนวทางการจัดการภาครัฐแนวใหม่ โดยขอบเขตของการศึกษา ครอบคลุมถึงการศึกษาประเด็นความเชื่อมโยงของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ ซึ่งสะท้อนถึงหลักการพื้นฐาน (Basic Principles) และผลลัพธ์สุดท้าย (Ultimate Outcomes) ได้แก่ ประโยชน์สาธารณะ ความผาสุก คุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน กรอบในการจัดการภาครัฐ มองความเชื่อมโยงการจัดการภาครัฐและภาคประชาสังคมและการเสริมพลังประชาชน (Empowerment) และนำไปสู่การบริหารการพัฒนาที่ยั่งยืน ในการศึกษา มีคำถามหลัก คือ

ประการแรก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับหลักการจัดการภาครัฐยุคใหม่มากน้อยเพียงใด หลักความพอเพียง ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีมีส่วนเสริมสร้างคุณค่าการจัดการภาครัฐอย่างไร ในมิติของจริยธรรมคุณธรรมของผู้บริหาร วัฒนธรรมองค์การ และพฤติกรรมปฏิบัติของเจ้าหน้าที่

ประการที่สอง หน่วยงานภาครัฐสามารถประยุกต์หลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในการจัดการภาครัฐให้บรรลุเป้าหมายของการจัดการภาครัฐอย่างไร

ประการที่สาม การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใช้ในภาครัฐมีเงื่อนไขหรือปัจจัยเกื้อหนุนต่อความสำเร็จอะไรบ้าง

เนื้อหาที่นำเสนอแบ่งเป็นห้าส่วน ส่วนที่หนึ่ง กล่าวถึงแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติของภูมิธรรมและภูมิปัญญาสากล ซึ่งมองปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการสำหรับการจัดการวิถีชีวิต ส่วนที่สอง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยสำรวจแนวคิดองค์ประกอบและความเชื่อมโยงระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนที่สาม ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐและการบริหารการพัฒนา โดยกล่าวถึงหลักการพื้นฐานของการจัดการภาครัฐ และผลลัพธ์

ที่พึงปรารถนาคือประโยชน์สาธารณะ ความผาสุกที่ยั่งยืน ส่วนที่สี่ การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ โดยเฉพาะกระบวนการนโยบายสาธารณะและการจัดการเชิงกลยุทธ์ในภาครัฐ และส่วนที่ห้า ซึ่งเป็นส่วนสุดท้ายเป็นสรุปและเสนอแนะโดยได้กล่าวถึง เงื่อนไขและปัจจัยความสำเร็จในการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะภูมิธรรมและภูมิปัญญาสากล

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง¹ (Sufficiency Economy) ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นปรัชญาที่สะท้อนถึงแนวคิดหลักซึ่งจะเป็นหนทางในการฟื้นฟูประเทศจากวิกฤตการณ์ โดยได้ทรงพระราชทานแก่พลนิกรให้ปฏิบัติชีวิตเรียบง่ายตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะสามารถอยู่รอดจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยทรงตรัสย้ำว่า “ถ้าเรารู้จักคำว่าพอ เราก็จะไม่ลำบากจากความโลภและจะไม่ไปทำลายทรัพยากร ไม่สร้างปัญหาให้ผู้อื่นเดือดร้อน” โดยความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจฐานราก หมายความว่าให้พอเพียงเริ่มด้วยพอมีพอกิน ในหมู่บ้านในชุมชน และมีการพัฒนามีการแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ประเทศ จึงกล่าวได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบสมดุลและนำไปสู่ความยั่งยืน

“...สำคัญอยู่ที่เราพออยู่พอกิน และมีเศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินหมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ให้มีพอเพียงแก่ตัวเอง” (พระราชดำรัส พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540)

ความพอเพียงประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ กล่าวคือ **ความพอประมาณ** หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ **ความมีเหตุผล** หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ **การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว** หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2542:15)

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (ผู้จัดการรายวัน 2542:9) พิจารณาความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัส มองว่าความพอเพียงมิได้มีความหมายในแง่เศรษฐศาสตร์แต่เพียงด้านเดียว แต่มีความหมายเชิงปรัชญา จริยธรรม คุณค่าและปทัสถานทางพฤติกรรมสำหรับการดำเนินชีวิตทุกๆ ด้านอีกด้วย เป็นปรัชญาการพัฒนาที่เน้นทางสายกลาง เป็นความพอเพียงที่มีพลวัต (dynamic) และมีแง่มุมทางด้านปรัชญาและด้านเศรษฐศาสตร์ คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกภายใน และสามารถพึ่งตนเองได้ (Self Reliance)

ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ที่สำคัญจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดังนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็น “a balanced, middle-path approach to

¹ เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

development” และอาจเรียกปรัชญามัชฌิมพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (His Majesty the King's Philosophy of Development)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2538) ในปาฐกถาธรรม เรื่อง “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” โดยมองว่าเป็นเศรษฐศาสตร์มัชฌิมาหรือเศรษฐศาสตร์สายกลาง กล่าวคือ การได้คุณภาพชีวิต และการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การมีสัมมาอาชีวะ โดยถูกต้อง ทำให้เกิดความพอดี เมื่อมีสัมมาอาชีวะจะมีพฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่ถูกต้อง ความเป็นสายกลาง ความพอดี มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ รู้จักพอดี ตลอดจน สมตา คือสมดุลหรือดุลยภาพ ความพอดี คือจุดที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน

การไม่เบียดเบียนผู้อื่นหมายถึงไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวงในระบบนิเวศ (Ecosystems) หมายถึงระบบชีวิตทั้งหมดที่สัมพันธ์กันในสภาพแวดล้อม ดังนั้น หลักการทางเศรษฐศาสตร์จึงสัมพันธ์กับระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน 3 องค์ประกอบคือ มนุษย์ ธรรมชาติและสังคม ผลในทางเศรษฐศาสตร์จึงอยู่ที่ทั้งจุดหมาย (End) คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนามนุษย์ และมรรคา (Means) คือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะช่วยสนับสนุนการมีชีวิตที่ดีงาม การพัฒนาตนและการพัฒนาสังคม

อภิชาติ พันธเสน (2544) พิจารณาถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงย้ำถึง ความพอมีพอกิน ความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีรากฐานความคิดจากหลักคิดเชิงพุทธที่เรียก มัชฌิมาปฏิปทา คือการยึดหลักทางสายกลาง และมองว่าเนื้อแท้ของเศรษฐกิจพอเพียงคือพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาเป้าหมายการผลิตและการบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์ มุ่งที่จะให้ระบบดำเนินไปอย่างต่อเนื่องในลักษณะที่ยั่งยืน (Sustainable)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดหลักที่เป็นภูมิปัญญาสากล ซึ่งอดีตนายกรัฐมนตรีการสหประชาชาติ นายโคฟี อันนัน ได้มองเห็นถึงความสอดคล้องว่าเป็นกระบวนทัศน์ใหม่สู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ยั่งยืน โดยในคำประกาศราชสดุดีเฉลิมพระเกียรติในพิธีทูลเกล้าถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ (Lifetime Achievement Human Development) แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างชัดเจนและสะท้อนถึงการยอมรับในพระอัจฉริยภาพของพระองค์ท่าน ในฐานะกษัตริย์นักพัฒนา (The World's Development King)²

“ด้วยพระปรีชาสามารถในการเป็นนักคิดของใต้ฝ่าละอองธุลีระบาทและคุณูปการต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้นานาประเทศตื่นตัวในการปรับรูปแบบการพัฒนาสู่ความยั่งยืนภายใต้แนวคิดใหม่...ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งชี้ถึงแนวทางการพัฒนาที่เน้นความสมดุล ความพอประมาณ ความมีเหตุผล สำนึกในคุณธรรมและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอที่จะต้านทานผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆจากกระแสโลกาภิวัตน์...”

² His Majesty's "Sufficiency Economy" philosophy emphasizing moderation, responsible consumption, and resilience to external shocks is of great relevance to communities everywhere during these times of rapid globalization. The philosophy's "middle path" approach strongly reinforces the United Nations' own advocacy of a people-centered and sustainable path toward human development (former UN Secretary-General Kofi Annan).

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรากฐานสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาที่สมดุล ให้ความสำคัญเรื่องความเสมอภาคและความเป็นธรรมในการจัดสรรคุณค่า (Values) ให้แก่สังคม (Streeten, 1981; Todaro, 1982) แนวคิดดังกล่าวเป็นกรอบสำหรับการบูรณาการนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา เพื่อตอบสนองความต้องการของชนรุ่นปัจจุบันและอนาคต (WCED, 1987)³ การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ และมุ่งเสริมสร้างสมรรถนะของคน ชุมชนและสังคม (Salim, 1991)

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ความสำคัญเรื่องการบูรณาการระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาสำหรับเป็นพื้นฐานในกระบวนการตัดสินใจนโยบายในการส่งเสริมการพัฒนาที่มีคุณภาพ (UNDP, 1992) ทั้งนี้ การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นทัศนภาพใหม่ของการพัฒนา โดยมองว่าการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ในลักษณะพลวัตระหว่างเป้าหมายของ 3 ระบบย่อย กล่าวคือ ระบบชีวภาพ (Biological system) ระบบเศรษฐกิจ (Economic system) และระบบสังคม (Social system) (Babier, 1987)

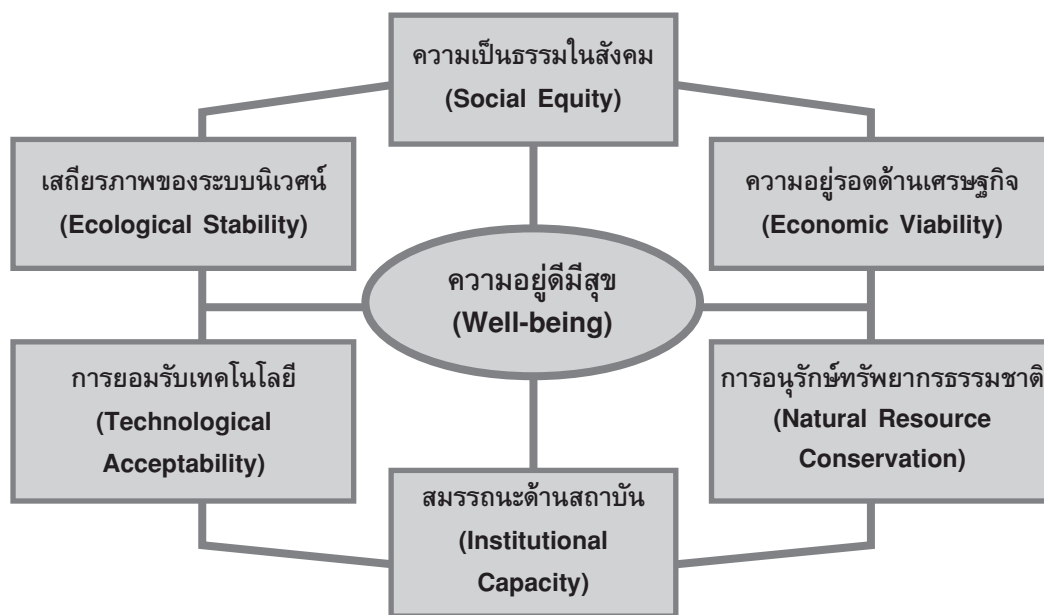
Barde (1990) ได้จำแนกแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็น 2 แนวทาง คือ แนวทางแรก เน้นเศรษฐกิจโลก (Global Economic Approach) ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รวมถึงการควบคุมอัตราการเกิดของประชากร การเปลี่ยนแปลงด้านเทคนิควิชาการ การปรับปรุงปัจจัยเพื่อเพิ่มผลผลิต การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่สะท้อนภาวะขาดแคลนทรัพยากร แนวทางที่สอง เป็นแนวทางที่เน้นสิ่งแวดล้อม หรือ ระบบนิเวศ (Environmental or Ecological Approach) แนวทางนี้มุ่งรักษาทุนสิ่งแวดล้อมโดยประยุกต์หลักการจัดการเพื่อให้หลักประกันว่าทรัพยากรธรรมชาติจะถูกใช้ไปอย่างเหมาะสม มีการอนุรักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในทัศนะของ Barde เห็นว่าทั้งสองแนวทางมีเป้าหมายร่วมกันคือการรักษาระดับศักยภาพเพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ดี หรือความผาสุกของมนุษยชาติ (the preservation of a growth potential for well-being)

องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO, 1989) ย้ำถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและคุ้มครองสิ่งแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ และให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนว่าเป็น “การจัดการและอนุรักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี และด้านสถาบัน เพื่อนำไปสู่การสนองตอบความต้องการของชนรุ่นปัจจุบันและอนาคต ให้การพัฒนาเป็นที่ยอมรับได้ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และด้านวิชาการ”

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) (2539:62-63) มองว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ (integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) หมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือมีดุลยภาพ (balanced) ลักษณะการบูรณาการ เช่น เอาภารกิจในการคุ้มครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ มาบูรณาการเข้ากับการกิจการในการแก้ไขปัญหาความยากจน ถ้าสองอย่างมาบูรณาการกันได้ ก็ถือว่าเป็นลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวอีกนัยหนึ่ง รากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนก็คือการทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

³ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) คือการพัฒนาที่สนองตอบความต้องการของชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ชนรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถในการที่จะสนองตอบความต้องการของเขา (Sustainable Development is development that meets the need of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.) (WCED, 1987)

Pathranarakul (1996) ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนาและได้เสนอกรอบนโยบายการจัดการบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยกำหนดเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาที่ยั่งยืนคือความผาสุก ความอยู่ดีมีสุข หรือความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนอย่างต่อเนื่อง (sustained human well-being) มุ่งองค์ประกอบของความยั่งยืน ประกอบด้วยปัจจัยที่ประสานสัมพันธ์เป็นระบบที่เกื้อหนุน รวม 6 องค์ประกอบได้แก่ 1) ความเป็นธรรมในสังคม 2) ความอยู่รอดด้านเศรษฐกิจ 3) ความสมดุลของระบบนิเวศน์ 4) การอนุรักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติ 5) การยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสม และ 6) การเสริมสร้างสมรรถนะด้านสถาบัน ดังแสดงในแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 ระบบสนับสนุนชีวิต (Life-Support System)

การพัฒนาที่ยั่งยืนมีรากฐานสำคัญจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และสอดคล้องกับหลักคิดแนวพุทธ ที่ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจและการพัฒนาทุนมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่ความร่มเย็นและความสุขอย่างแท้จริง

เสน่ห์ จามริก (2541) แสดงทัศนะในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน⁴ โดยมองว่าอดีตสังคมไทยในยุคเร่งรัดพัฒนาเป็นตัวกำหนดวิถีทางสู่วิกฤตความตกต่ำในปัจจุบัน โดยนัยนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงมีความหมายเป็นทั้งมาตรการเร่งด่วนและในขณะเดียวกันเป็นการฟื้นฟูและวางรากฐานทางจิตสำนึกและวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และคุณภาพชีวิตในสังคมโลกซึ่งมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยสาระหมายถึงหลักการสังคมอันพึงได้รับการพิจารณาอย่างกว้างไกล เชื่อมโยงมิติทั้งอดีตและปัจจุบันให้เกิดวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในชาติเพื่อการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืนต่อชีวิตและสังคมในอนาคต ทั้งนี้มองว่าการพิจารณาสาระของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ควรตั้งอยู่บนฐานของความจริงและคุณค่า 3 ประการ กล่าวคือ

⁴ นำเสนอในการสัมมนา “โครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน” ครั้งที่ 1 เรื่อง “ปรัชญาการพัฒนา: ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ” ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน ถนนติวานนท์ นนทบุรี 6-7 พฤศจิกายน 2541

ประการแรก ประเทศชาติไม่ได้มีสถานะและบทบาทเป็นเพียงหน่วยเศรษฐกิจหรือธุรกิจ ซึ่งหมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องค้าขายขาดทุนกำไรทางวัตถุนิยมเป็นใหญ่ หากแต่มีคุณค่าและความหมายเป็นหน่วยชีวิต สังคมและดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนและสันติสุขของมวลมนุษยย์ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว หมู่คณะ กลุ่ม จนถึงระดับประเทศชาติและระดับโลก โดยนัยนี้ เรื่องเศรษฐกิจจึงเป็นเพียงกลไกส่วนหนึ่งในระบบและกระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจจึงมีบทบาทหน้าที่รับใช้สังคมโดยรวม ไม่ใช่สังคมต้องถูกบั่นทอนลดคุณค่าสถานะลงไปเป็นเครื่องมือรับใช้เศรษฐกิจอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันสิ่งที่เรียกว่า “เศรษฐกิจ” เอง ก็ถูกบั่นทอนลดคุณค่าสถานะลงไปเป็นเพียงธุรกิจเอกชน อันเป็นตัวกำหนด จำกัต้องความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของเศรษฐศาสตร์รวมทั้งศาสตร์สาขาอื่นๆ ในปัจจุบัน

ประการที่สอง ประเด็นปัจจัยและกลไกทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุน ตลาดและเทคโนโลยี รวมทั้งความเจริญเติบโตก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ล้วนประกอบเป็นกระบวนการพัฒนาโดยธรรมชาติของสังคมมนุษย์ ระบบทุนและตลาดไม่ใช่เป็นปัญหาอยู่ในตัวเอง หากแต่จำเป็นต้องประสานหลักปฏิบัติ เสรีภาพของกลไกเศรษฐกิจนี้ให้สอดคล้องกับเกณฑ์คุณค่าและการดำรงอยู่ของชีวิตทางสังคมที่เป็นอิสระ มีเสถียรภาพและเป็นธรรม แต่ในสภาวะทางปัญญาความคิดและวิชาการในปัจจุบัน หลักการและเงื่อนไขเพื่อสังคมเสรีและเป็นธรรมกลับถูกตั้งข้อหาว่าต่อต้านทุนนิยม ต่อต้านเศรษฐกิจเสรี ไม่รู้เศรษฐศาสตร์ เป็นเรื่องโง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้เท่าทันสถานการณ์โลก ส่งผลให้ความพยายามในการร่วมกันคิดค้นหาหนทางแก้ปัญหาจึงตกไป

ประการที่สาม “เศรษฐกิจพอเพียง” ยึดคนกับคุณค่าชีวิตและสังคมเป็นสภาวะ ซึ่งเป็นเรื่องของสามัญสำนึก ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาตินั้น กล่าวได้ว่าปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นล้วนมีรากฐานจากแบบแผนความคิดที่เชิดชวระบบขึ้นเป็นใหญ่เหนือคน สังคมไทยในยุคเร่งรัดพัฒนาจึงไม่อาจหนีพ้นจากวิบากกรรม ทุกสิ่งทุกอย่างพุ่งเป้าไปสู่ระบบตลาดและการแข่งขันช่วงชิงเพื่อผลกำไรสูงสุด และเพื่อเร่งรัดอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ สุดท้ายสังคมไทยต้องประสบกับความสูญเสียทั้งชีวิตคนเมืองและชนบท รวมทั้งต้นทุนฐานทรัพยากรธรรมชาติ แม้ยุทธศาสตร์ที่ยึดคนเป็นศูนย์กลาง คนก็ยังถูกตีตราเป็นเพียงทรัพยากรมนุษย์ ที่จะต้องถูกฝึกฝนเพื่อเข้าสู่ตลาดจ้างงานมิใช่เพื่อเรียนรู้และพัฒนาตนเองตามศักยภาพธรรมชาติอันหลากหลายของมนุษย์ ผู้คนในภาคเกษตรชนบทก็ถูกหล่อหลอมชักจูงให้ยอมจำนนต่อระบบภายนอกในแทบทุกด้านทั้งด้านการผลิต การบริโภค ผลก็คือประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ต้องถูกบั่นทอนศักยภาพทางปัญญาที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ต้องฝากความหวังในชีวิตและอนาคตไว้กับพลังภายนอก

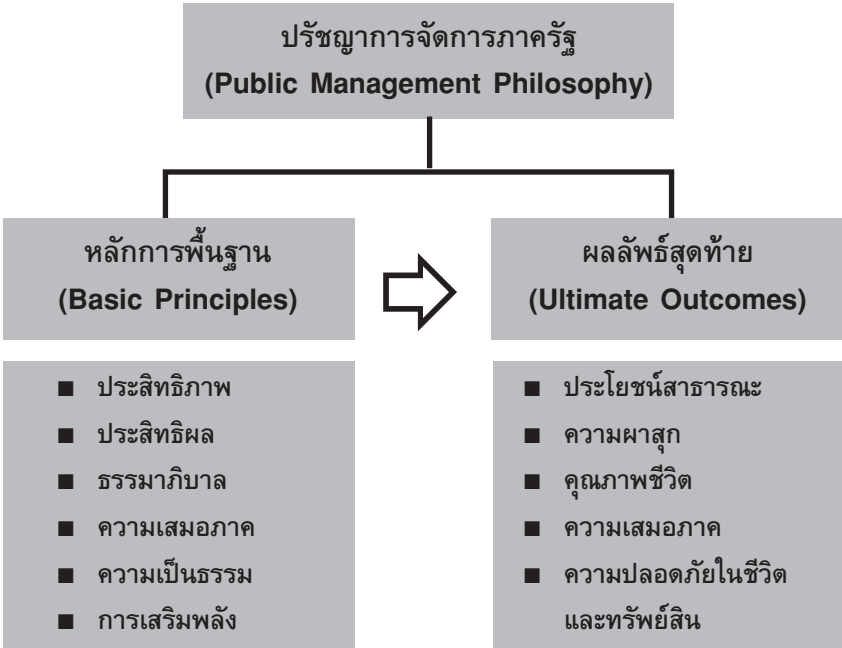
หลักความจริงและคุณค่า 3 ประการ อันได้แก่ สำนึกความเป็นชุมชนและสังคม ความประสานกลมกลืนของเสรีภาพกับความเป็นธรรมทางสังคม และคุณค่าศักยภาพในการพัฒนาตนเองของมนุษย์ ล้วนสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบเป็นวิถีชีวิตอันเที่ยงธรรมตามหลักพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นวิถีแห่งธรรม ธรรมะซึ่งไม่ใช่สิ่งที่สถิตอยู่เหนือธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนซึ่งดำรงอยู่ในสังคมโลกของกิเลส ความต้องการและผลประโยชน์ *ประเด็นหลักอยู่ที่จะต้องเสริมสร้างปลูกฝังวัฒนธรรมและวิถีการเรียนรู้ที่ “รู้จักพอ”* ในขณะเดียวกันต้องขจัดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “ไม่รู้จักพอ” อันเป็นอวิชชาและบรรทัดฐานของการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจทั้งในประเทศ และระดับโลกอยู่ทุกวันนี้

ตามทัศนะของ เสน่ห์ จามริก (2541) มองว่าในระดับความคิดและในเชิงวัฒนธรรมการเรียนรู้ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นคำตอบและสังคมไทยมีองค์ความรู้ที่เพียงพอที่จะลงมือปฏิบัติและขยายผล อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ต้องตระหนักคือปมปัญหาอันเกิดจากความลัทธิขัดแย้งในระดับวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชนชั้นนำและนโยบายรัฐ กล่าวคือปัญหานโยบายที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “ไม่รู้จักพอ” ซึ่งส่งผล

กระทบถึงเศรษฐกิจสังคมในระดับล่างๆ ปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงในส่วนที่ยังพอมีหลงเหลืออยู่ และในส่วนที่พยายามเริ่มขึ้นใหม่ หลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงย่อมมีนัยความหมายในมิติเศรษฐกิจการเมืองอย่างไม้อาจหลีกเลี่ยงได้

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับปรัชญาการจัดการภาครัฐ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวพันต่อการจัดการภาครัฐ ปรัชญาการจัดการ (Management Philosophy) เป็นการแสวงหาหลักการที่เหมาะสม เป็นหลักการพื้นฐาน (Basic Principles) เพื่อสร้างหลักประกันในผลลัพธ์สุดท้าย (Ultimate Outcomes) ซึ่งภาครัฐมุ่งไปในเรื่องของสวัสดิการหรือประโยชน์ของสังคมที่เหมาะสม (Optimized Social Benefits) ในขณะที่การจัดการภาครัฐซึ่งให้ความสำคัญเรื่องการแสวงหาผลตอบแทนหรือกำไรทางธุรกิจสูงสุด (Maximized Profits หรือ Economic Benefits) หลักการพื้นฐานของการจัดการภาครัฐประกอบด้วย หลักประสิทธิภาพ ประสิทธิผล หลักธรรมาภิบาล หลักความเสมอภาค ความเป็นธรรมในสังคม และหลักการเสริมพลัง ส่วนผลลัพธ์ที่พึงปรารถนา (Desirable Outcomes) คือประโยชน์สาธารณะ คุณภาพชีวิต ความผาสุกที่ยั่งยืน และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ดังแสดงในแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 หลักการพื้นฐานและผลลัพธ์สุดท้ายของการจัดการภาครัฐ

การจัดการภาครัฐแนวใหม่ ให้ความสำคัญเรื่องความเป็นธรรมในสังคม การสร้างธรรมาภิบาล การให้ความสำคัญกับบทบาทของภาคประชาสังคมและการเสริมพลังประชาชน ตลอดจนการนำแนวทางการจัดการภาคแบบภาคธุรกิจมาปรับใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กร Hood (1991) อธิบายที่มาของการจัดการภาครัฐแนวใหม่ว่ามีรากฐานแนวคิดมาจากสองแนวคิดหลัก คือ เศรษฐศาสตร์สถาบัน (Institutional Economics) ซึ่งให้ความสำคัญกับทางเลือกของผู้รับบริการ (User Choice) ความโปร่งใส และระบบสิ่งจูงใจ และแนวคิดการจัดการนิยม (Managerialism) ที่เน้นการจัดการแบบมืออาชีพ การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการจัดการ และการจัดการที่มุ่งผลลัพธ์

การจัดการภาครัฐแนวใหม่ เป็นแนวคิดหลักในการปฏิรูประบบบริหารภาครัฐเพื่อตอบสนองและปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น กระแสโลกาภิวัตน์ การเปิดเสรี การแข่งขันทางธุรกิจที่รุนแรง และการเพิ่มบทบาทของภาคเอกชนและภาคประชาสังคม The Commonwealth Association for Public Administration and Management (CAPAM) สรุปองค์ประกอบหลักของการจัดการภาครัฐแนวใหม่ ดังนี้

- รัฐพึงทำเฉพาะบทบาทที่ตนทำได้ดีเท่านั้น
- คำนึงถึงความต้องการของประชาชนเป็นหลัก โดยให้บริการที่มีคุณภาพแก่ประชาชน
- เพิ่มอิสระการบริหารโดยลดการควบคุมจากส่วนกลางเพื่อความคล่องตัวในการบริหารจัดการ
- ระบบการบริหารที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ (Performance Based Management System - PBMS หรือ Results Based Management System - RBMS)⁵ โดยกำหนด วัตถุประสงค์ และให้รางวัลผลการดำเนินงานทั้งในระดับองค์การ และระดับบุคคล
- การเน้นแนวคิดเรื่องการแข่งขัน ทั้งระหว่างหน่วยงานของรัฐด้วยกันเองและระหว่างหน่วยงานของรัฐกับหน่วยงานเอกชนเพื่อยกระดับคุณภาพมาตรฐานการบริการ
- สร้างระบบสนับสนุนทั้งด้านบุคลากรและเทคโนโลยีให้เกื้อหนุนต่อการจัดการแนวใหม่

การจัดการภาครัฐแนวใหม่เป็นการนำแนวคิดหรือตัวแบบการจัดการสมัยใหม่มาประยุกต์หรือบูรณาการเพื่อให้การบริหารงานของภาครัฐเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน และมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการเสริมพลัง โดยเฉพาะแนวทางการมีส่วนร่วมของสมาชิกในองค์การ ทางเลือกสาธารณะ (Public Choice) และการมีส่วนร่วมของผู้รับบริการ (User Participation) ซึ่งแนวคิด/ตัวแบบทางการจัดการที่นำมาใช้ในการจัดการภาครัฐแนวใหม่มีแนวทางหลักๆ ได้แก่

1) การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ หมายถึงการบริหารงานที่มุ่งเน้นการบรรลุผลผลิต (Outputs) และผลลัพธ์ (Outcomes) โดยมีตัวชี้วัด (Indicators) ที่เป็นรูปธรรม เป็นการจัดหาให้ได้มาซึ่งทรัพยากรอย่างประหยัด (Economy) การบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness) หรือการได้ผลงานที่บรรลุเป้าหมายขององค์การ ซึ่งเทคนิคที่เกี่ยวข้องกับการบริหารที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ เช่น การวัดผลการปฏิบัติงาน (Performance Measurement) การเทียบงาน (Benchmarking) คุณภาพการให้บริการ (Service Quality) การตรวจสอบผลการปฏิบัติงาน (Performance Auditing) การประเมินโครงการ (Project Evaluation) การมอบอำนาจและให้อิสระในการทำงาน การวางแผนองค์การ และแผนกลยุทธ์ และการทำสัญญาผลการปฏิบัติงาน เป็นต้น

องค์การที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ เป็นองค์การที่มีพันธกิจ เป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์การชัดเจน มีการวัดความสำเร็จที่เป็นรูปธรรม การตัดสินใจจัดสรรงบประมาณให้หน่วยงานจะพิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลัก เจ้าหน้าที่ทุกคนรับผิดชอบต่อผลงานที่ได้กำหนดไว้ตามกำลังความสามารถ มีการกระจายอำนาจการตัดสินใจการบริหารเงิน มีการเสริมพลัง การบริหารคนสู่หน่วยงานระดับล่าง เพื่อให้สามารถทำงานบรรลุผลอย่างเหมาะสม และมีระบบสนับสนุนการทำงาน ปรับลดหรือยกเลิกระเบียบการปฏิบัติงานที่เป็นอุปสรรคในการบรรลุเป้าหมายสูงสุดขององค์การ

⁵ ในปัจจุบัน การจัดการภาครัฐใหม่ให้ความสำคัญระบบงบประมาณที่เน้นผลลัพธ์เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Performance Based Budgeting System -SPBBS)

2) การบริการประชาชนสู่ความเป็นเลิศ ผู้รับบริการต่างมีความคาดหวังจากการบริการภาครัฐที่เน้นความเสมอภาค ความรวดเร็ว ความเป็นธรรม รวมถึงเรื่องคุณภาพซึ่งเป็นหัวใจของการให้บริการของทุกหน่วยงาน ภาครัฐจะต้องเน้นที่คุณภาพการให้บริการหรือคุณภาพของผลผลิต ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ให้บริการประชาชนจะต้องมีการปรับเปลี่ยนระบบการบริหารใหม่ ด้วยการเสริมพลังประชาชนเพื่อพัฒนาให้เกิดการบริการแก่ประชาชนที่ดีมีคุณภาพ การบริการสู่ความเป็นเลิศนั้นต้องมีการจัดการความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้รับบริการ มีการรณรงค์และปลูกฝังจิตสำนึกการให้บริการที่ดีเยี่ยมแก่ประชาชน มีการพัฒนาและปรับปรุงระบบบริหารโดยตระหนักถึงการตอบสนองความต้องการของประชาชนผู้รับบริการเป็นสำคัญ พัฒนามาตรฐานการให้บริการอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาบุคคล มีการกำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน มีระบบการจูงใจและให้กำลังใจข้าราชการที่ให้บริการดีเด่น มีระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงปริมาณ และมีกลไกภายในองค์กรที่ช่วยเกื้อหนุนให้เกิดค่านิยมด้านการให้บริการที่ดีแก่ประชาชน

3) การมีธรรมาภิบาล (Good Governance) หรือ ระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี หมายถึงแนวทางในการจัดระบบเพื่อให้สังคมของประเทศทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจและภาคประชาชน สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข บนพื้นฐานของความถูกต้องเป็นธรรมตามการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ประกอบด้วย หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ทั้งนี้หลักการพื้นฐานแต่ละด้านต้องได้รับความสนับสนุนร่วมมือจากทุกภาคในสังคม และมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

สำหรับแนวปฏิบัติที่จะให้เกิดกลไกการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี คือ สร้างความตระหนักร่วมกันในสังคมเพื่อให้เกิดกระบวนการสร้างสรรค์กลไกการบริหาร มีการปฏิรูปกฎหมายให้เหมาะสม เร่งรัดให้เกิดการปฏิรูปและเปลี่ยนแปลงการบริหารภาครัฐอย่างเป็นธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูประบอบราชการ และปฏิรูปการศึกษา เร่งรัดแก้ไขปัญหาการทุจริตประพฤติมิชอบในภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนสร้างและพัฒนามาตรฐานการดำเนินงานบนพื้นฐานของการเสริมพลังประชาชน ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตรวจสอบอย่างจริงจัง

ภายใต้ระบบธรรมาภิบาล องค์การภาครัฐมุ่งให้ความสำคัญกับการบรรลุพันธกิจ การบรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ขององค์การ มีการเสริมพลัง ส่งเสริมการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบต่อหน่วยงานผู้ปฏิบัติในพื้นที่ การยกระดับจิตสำนึกของผู้นำองค์กร การเสริมสร้างจริยธรรม คุณธรรม การจัดการทางการเงินที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใสและตรวจสอบได้ โดยองค์ประกอบของธรรมาภิบาลที่องค์การภาครัฐนำไปปฏิบัติตามแนวทางพระราชกฤษฎีกาการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีให้ความสำคัญในด้านต่างๆ ดังนี้

หลักนิติธรรม (Rule of Law) หมายถึงการตรากฎหมาย กฎระเบียบต่างๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคมและสังคมยินยอมพร้อมใจปฏิบัติตามกฎหมาย กฎข้อบังคับเหล่านั้น เป็นการปกครองภายใต้กฎหมายที่เป็นธรรม

หลักคุณธรรม (Integrity) โดยยึดมั่นในความถูกต้องดีงามโดยรณรงค์ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐยึดหลักนี้ในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นตัวอย่างแก่สังคม และส่งเสริมสนับสนุนในเรื่องความซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพซื่อสัตย์สุจริต

หลักความโปร่งใส (Transparency) ได้แก่การปรับปรุงการทำงานขององค์กรทุกองค์การให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างตรงไปตรงมา ประชาชนเข้าถึงข่าวสารได้สะดวกและมีกระบวนการให้ประชาชนตรวจสอบความถูกต้องได้ชัดเจน

หลักการมีส่วนร่วม (Participation) ได้แก่การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความคิดเห็นในการตัดสินใจในปัญหาสำคัญของประเทศ อาทิ การแจ้งความคิดเห็น การไต่สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ และการแสดงมติ เป็นต้น

หลักความรับผิดชอบ (Accountability) ได้แก่การตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึก ความรับผิดชอบ ต่อสังคม การใส่ใจปัญหาสาธารณะของบ้านเมือง และการกระตือรือร้นในการแก้ปัญหาตลอดจนเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่างและความกล้าที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตน

หลักความคุ้มค่า (Value of Money) ได้แก่การบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดเพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวมโดยนรงค์ให้คนไทยมีความประหยัด ใช้จ่ายอย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์สินค้าและบริการที่มีคุณภาพและรักษาพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ยั่งยืนสามารถแข่งขันได้ในเวทีโลก

การจัดการภาครัฐแนวใหม่ ให้ความสำคัญเรื่องการเสริมพลัง (Empowerment) ซึ่งองค์การภาครัฐมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมเสริมพลัง สะท้อนถึงการมีวิสัยทัศน์ การทำงานในระบบภาคี การส่งเสริมให้มีการควบคุมตนเอง ความรับผิดชอบของทีมงาน โครงสร้างการทำงาน ข้ามสายงาน บริหารงานในลักษณะโครงการ การให้ความสำคัญกับโคชและผู้นำทีม ความเป็นเจ้าของในงาน และการมีวิจรณ์ญาณที่ดี ตารางที่ 1 เปรียบเทียบวัฒนธรรมแบบลำดับขั้นการบังคับบัญชาและวัฒนธรรมแบบเสริมพลัง

ตารางที่ 1 วัฒนธรรมสายการบังคับบัญชา และวัฒนธรรมเสริมพลัง

<i>Hierarchical Culture</i>	<i>Culture of Empowerment</i>
Planning	Visioning
Command and Control	Partnering for Performance
Monitoring	Self-monitoring
Individual Responsiveness	Team Responsibility
Pyramid Structures	Cross-functional Structures
Workflow Processes	Projects
Managers	Coaches/Team Leaders
Employees	Team members
Participative Management	Self-directed Teams
Do as you are told	Own Your Job
Compliance	Good Judgment

ที่มา: Blanchard et. al. (1999:7)

โดยเนื้อหาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งสู่การพึ่งตนเอง และหนทางความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีสอดคล้องกับแนวทางเสริมพลังเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง มีดุลยภาพและเกิดความยั่งยืน ในทางจิตวิทยา การเสริมพลังหมายถึงการทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติงานเกิดแรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) เกิดความเชื่อมั่นว่ามีศักยภาพแห่งตน (Self-efficacy) อย่างพอเพียงที่จะทำงานให้ประสบความสำเร็จด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นผลจากการปรับปรุงพฤติกรรมการบริหารของผู้นำ การปรับปรุงคุณลักษณะของงานที่ทำ ตลอดจนโครงสร้างองค์การ ในด้านประชาชนเองก็มีการปรับเปลี่ยนค่านิยมทัศนคติและขีดความรู้สึกรักของประชาชนถึงสถานะไร้อำนาจ (Powerless) ดังนั้นการเสริมพลังย่อมสร้างความรู้สึกและความตระหนักว่าตนมีคุณค่าในตัวเอง (Self-worth) สามารถดำเนินการเพื่อมุ่งสู่การบรรลุเป้าหมายของตน (Self-fulfilling)

การเสริมพลังจะเกิดผลดีต้องสร้างความรู้สึกว้างานที่ทำงานนั้นมีความหมาย กล่าวคืองานที่ทำนั้นต้องสอดคล้องกับค่านิยม (Values) และอุดมการณ์ (Ideals) ของบุคคล ชุมชนหรือองค์กร และให้ประชาชนสามารถที่จะตัดสินใจได้เอง (self-determination) เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง สามารถอุ้มชูตนเองและบรรลุเป้าหมายคือความสมดุลและความยั่งยืน

การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐและการบริหารการพัฒนา

ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ได้ให้ความสำคัญในการมุ่งสู่สังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน โดยใช้ดัชนีความอยู่ดีมีสุข ดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและดัชนีการพัฒนายั่งยืน โดยพิจารณาว่าประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งในบริบททางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและกระแสโลกาภิวัตน์ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกันพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น โดยได้บัญญัติ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาแบบบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” โดยให้ความสำคัญในมิติต่างๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) ดังนี้

ด้านสังคม เน้นเรื่องการพัฒนาศักยภาพ คุณภาพ และการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และสร้างจิตสำนึก **ด้านเศรษฐกิจ** ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง การพึ่งตนเองและการพัฒนาความมั่นคงด้านพลังงาน **ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** เน้นการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านกลไกและกระบวนการ เน้นการจัดทำยุทธศาสตร์ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาวิจัยมากขึ้น โดยทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะยาว เป็นผลจากการประเมินภาพรวมทิศทางการพัฒนาประเทศไทยในอนาคตจะต้องเผชิญกับเงื่อนไขความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของบริบทการพัฒนาของโลก ใน 5 บริบทคือ

- (1) การรวมตัวของกลุ่มทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงในตลาดเงินของโลก ส่งผลให้ประเทศไทยต้องดำเนินนโยบายการค้าในเชิงรุก
- (2) การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีซึ่งวิวัฒนาการของเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็ว จะต้องมีการบริหารจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม
- (3) การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม สังคมโลกเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุประชากรในวัยแรงงานลดลง และภาระเลี้ยงดูผู้สูงอายุมีมากขึ้น ปัญหาภาวะสุขภาพเกิดจากโรคอุบัติใหม่หรือโรคระบาดซ้ำ จำเป็นต้องพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและนำมาสู่การสร้างมูลค่าเพิ่ม
- (4) การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ การเพิ่มขึ้นของประชากร ความผันแปรของสภาพภูมิอากาศและการเกิดภัยธรรมชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ การขาดแคลนทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเสื่อมโทรม ปัญหาความเสื่อมโทรมของคุณภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งจะกระทบต่อภาคเกษตรกรรมของไทย จึงมีความจำเป็นในการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ และยกระดับมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยปกป้องฐานทรัพยากรเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ
- (5) การเคลื่อนย้ายของคนอย่างเสรี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการขนส่งและกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้มีการเดินทางทั้งเพื่อการท่องเที่ยวและการทำธุรกิจ รวมทั้งสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ทำให้มีความจำเป็นในการตระหนักถึงความสำคัญของบุคลากรที่มีความรู้สูงตลอดจนการเคลื่อนย้ายแรงงาน

จากการพิจารณาบริบทการเปลี่ยนแปลงที่ประเทศไทยต้องเผชิญในอนาคต และสถานะด้านสังคม ชุมชน เศรษฐกิจ และสถานะความหลากหลายทางชีวภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจน สถานะด้านธรรมาภิบาลของประเทศ จึงได้กำหนดวิสัยทัศน์ประเทศไทยในการมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุข ร่วมกัน (Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรมนำความรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุ่งยืน ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน อยู่ภายใต้ ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และอยู่ใน ประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี”

พันธกิจของการพัฒนาประเทศให้มีความสำคัญในสี่ประการคือ 1) พัฒนาคนให้มีคุณภาพพร้อมคุณธรรม และรอบรู้อย่างเท่าทัน 2) เสริมสร้างเศรษฐกิจให้มีคุณภาพ เสถียรภาพและเป็นธรรม 3) ดำรงความหลากหลายทางชีวภาพ และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อม 4) พัฒนาระบบบริหารจัดการประเทศให้เกิดธรรมาภิบาลภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทั้งนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนา ดังนี้

- เพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้คู่คุณธรรม จริยธรรมอย่างต่อเนื่อง
- เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชน เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเป็นรากฐานการพัฒนาเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิต และอนุรักษ์ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนนำไปสู่การพึ่งตนเอง และลดปัญหาความยากจนอย่างบูรณาการ
- เพื่อปรับโครงสร้างการผลิตสู่การเพิ่มคุณค่า (Value Creation) ของสินค้าและบริการบนฐานความรู้และนวัตกรรม
- เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน (Safety Net) และระบบบริหารความเสี่ยงให้กับภาคการเงิน การคลัง พลังงาน ตลาดปัจจัยการผลิต ตลาดแรงงานและการลงทุน
- เพื่อสร้างระบบการแข่งขันด้านการค้าและการลงทุนให้เป็นธรรม และคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศ
- เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ควบคู่กับการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้เป็นฐานที่มั่นคงของการพัฒนา
- เพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศสู่ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาชน และขยายบทบาทขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควบคู่กับการเสริมสร้างกลไกและกระบวนการมีส่วนร่วม

เพื่อเตรียมพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญ ดังนี้

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ โดยให้ความสำคัญกับ

- (1) การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้ เกิดภูมิคุ้มกัน โดยพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต
- (2) การเสริมสร้างสุขภาวะคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจ มีความสัมพันธ์ทางสังคม และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ เน้นการพัฒนาสุขภาพอย่างครบวงจร
- (3) การเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข โดยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมตั้งแต่ระดับครอบครัวให้มีความเข้มแข็ง

2. ยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับ

- (1) การเสริมสร้างพลังความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยการส่งเสริมการรวมตัว ร่วมคิดร่วมทำในรูปแบบที่หลากหลาย จัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตามความพร้อมของชุมชน มีกระบวนการจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน
- (2) สร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงในชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ กลุ่มอาชีพ สนับสนุนการนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น
- (3) การสร้างเสริมศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล ด้วยการส่งเสริมสิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในอนุรักษ์ฟื้นฟูและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน ให้ความสำคัญกับ

- (1) การปรับโครงสร้างการผลิตเพื่อเพิ่มผลิตภาพและคุณค่าของสินค้าและบริการบนฐานความรู้และความเป็นไทย
- (2) การสร้างภูมิคุ้มกันของระบบเศรษฐกิจโดยการบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจให้มั่นคง
- (3) การสนับสนุนให้เกิดการแข่งขันที่เป็นธรรมและการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม

4. ยุทธศาสตร์การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับ

- (1) การรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศ เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ โดยพัฒนาระบบฐานข้อมูลและสร้างองค์ความรู้ ส่งเสริมสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- (2) การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยปรับแบบแผนและพฤติกรรมบริโภคให้เป็นแบบยั่งยืน เพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- (3) การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางสำคัญ มีการจัดการองค์ความรู้และสร้างภูมิคุ้มกัน สร้างความมั่นคงเศรษฐกิจท้องถิ่น

5. ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศ มุ่งเสริมสร้างความเป็นธรรมอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับ

- (1) การเสริมสร้างและพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมไทย โดยปลูกฝังจิตสำนึก ค่านิยมวัฒนธรรมประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลแก่เยาวชนและประชาชนทุกระดับ
- (2) เสริมสร้างพลังความเข้มแข็งของภาคประชาชนให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการประเทศ โดยส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม
- (3) สร้างภาคีราชการที่มีประสิทธิภาพและมีธรรมาภิบาล เน้นการบริการแทนการกำกับควบคุม และทำงานร่วมกับหุ้นส่วนการพัฒนา

- (4) การกระจายอำนาจการบริหารจัดการประเทศสู่ภูมิภาค ท้องถิ่นและชุมชนเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง โดยกระจายอำนาจการตัดสินใจให้ท้องถิ่นมีบทบาทรับผิดชอบการจัดการสาธารณะ
- (5) ส่งเสริมภาคธุรกิจเอกชนให้เกิดความเข้มแข็ง สุจริตและมีธรรมาภิบาล โดยมีมาตรการสร้างแรงจูงใจและสร้างจิตสำนึกการประกอบธุรกิจอย่างซื่อสัตย์และยุติธรรม
- (6) การปฏิรูปกฎหมาย กฎระเบียบและขั้นตอน กระบวนการเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อสร้างความสมดุลในการจัดสรรประโยชน์จากการพัฒนา
- (7) การรักษาและเสริมสร้างความมั่นคงเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการประเทศสู่ดุลยภาพและความยั่งยืน โดยพัฒนาศักยภาพหน่วยงานด้านการป้องกันประเทศ ความมั่นคงและการรักษาความสงบเรียบร้อยให้มีประสิทธิภาพ

กล่าวโดยสรุป กรอบทิศทางยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในภาพรวมได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ความ “มั่งคั่ง มั่นคงและยั่งยืน” โดยนำ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน สร้างสมดุลของการพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกมิติ ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญเกี่ยวกับทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างสมดุล เนื่องจากกระบวนการพัฒนาที่ผ่านมาใช้ทรัพยากรเป็นฐานการผลิต (Resource-Based Production) ส่งผลทำให้เป็นการทำลายฐานทรัพยากร ธรรมชาติและทุนทางสังคม และกระทบต่อความมั่นคงเข้มแข็งของทุนทางเศรษฐกิจ และความอยู่ดีมีสุขของสังคมมนุษย์ในระยะยาว

ดังนั้นทิศทางการพัฒนาในอนาคตของประเทศไทย จึงจำเป็นต้องเสริมสร้างทุนทั้ง 3 ด้าน โดยเชื่อมโยงให้เกิดการบูรณาการและเกื้อกูลกันระหว่างทุนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมโดย *ปรับเปลี่ยนแบบแผนการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ใช้การตลาดเป็นตัวชี้นำ มาสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับศักยภาพและความเป็นไปได้ของระบบนิเวศ โดยมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม* ซึ่งจะเป็นหนทางที่สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็ง ความอยู่ดีมีสุข และความมั่นคงยั่งยืนของสังคมได้ตลอดไป การประยุกต์หลักการเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับยุทธศาสตร์การบริหารราชการแผ่นดิน 9 ด้านคือ

- ยุทธศาสตร์ที่ 1: การขจัดความยากจน ซึ่งให้ความสำคัญทั้งในระดับประเทศ ระดับชุมชน และระดับบุคคล
- ยุทธศาสตร์ที่ 2: การพัฒนาคนและสังคมที่มีดุลยภาพ
- ยุทธศาสตร์ที่ 3: การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและแข่งขันได้
- ยุทธศาสตร์ที่ 4: การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ยุทธศาสตร์ที่ 5: การต่างประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ
- ยุทธศาสตร์ที่ 6: การปรับปรุงกฎหมายและส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี
- ยุทธศาสตร์ที่ 7: การส่งเสริมประชาธิปไตยและกระบวนการประชาสังคม
- ยุทธศาสตร์ที่ 8: การรักษาความมั่นคงของรัฐ
- ยุทธศาสตร์ที่ 9: การรองรับการเปลี่ยนแปลงและพลวัตโลก

จากประเด็นยุทธศาสตร์ข้างต้น สามารถจัดทำมาตรการยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับหลักการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี และคำนึงถึงเงื่อนไข คือความรู้ และคุณธรรมจริยธรรม ดังที่นำเสนอตามตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 ยุทธศาสตร์การบริหารและแนวทางดำเนินงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ยุทธศาสตร์การบริหารราชการแผ่นดิน	แนวทางการดำเนินงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (หลักความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี)
การจัดความยากจน ซึ่งให้ความสำคัญทั้งในระดับประเทศ ระดับชุมชน และระดับบุคคล	ปรับพื้นฐานจิตใจ วิธีการผลิตและการบริโภคแบบพอเพียงพอประมาณ ขจัดโครงสร้างความเหลื่อมล้ำทางสังคมเพื่อแก้ไขความยากจนอย่างยั่งยืน มุ่งยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข มีดัชนีวัดความสุข (Happiness Index)
การพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ	พัฒนาความรู้ จัดการความรู้ เพิ่มขีดสมรรถนะ ยกระดับภูมิปัญญาไทย และเสริมสร้างจริยธรรมคุณธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักที่สำคัญ
การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและแข่งขันได้	สร้างจิตสำนึกในการดำเนินเศรษฐกิจและธุรกิจโดยให้คำนึงถึงความมีเหตุผลและความรับผิดชอบต่อสังคมบนวิถีแห่งพอเพียง (Business for Society)
การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนสู่สมดุลโดยเน้นการบูรณาการและการจัดการอย่างเป็นองค์รวมเพื่อเกื้อหนุน

	การพัฒนาแบบยั่งยืน
การต่างประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ	ดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างมีคุณภาพและมีอารยะ ทั้งในมิติของอำนาจ เศรษฐกิจและวัฒนธรรม โดยยึดหลักเหตุผล เกียรติภูมิ ผลประโยชน์ชาติ ปราศจากอคติการครอบงำหรืออิทธิพลและผลประโยชน์ทับซ้อน ในการดำเนินนโยบายทั้งในกรอบทวิภาคีและพหุภาคี
การปรับปรุงกฎหมายและส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี	ปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสม เสริมสร้างธรรมาภิบาลทางการเมืองและการบริหาร พื้นฟูจิตวิญญาณสาธารณะ สร้างองค์การแห่งเกียรติภูมิและศักดิ์ศรี เคารพหลักในหลักนิติธรรม ยกเลิกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม
การส่งเสริมประชาธิปไตยและกระบวนการประชาสังคม	สร้างภูมิคุ้มกัน ยกระดับจิตสำนึกของนักการเมืองให้มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม สร้างจริยธรรม คุณธรรมนักการเมือง เสริมสร้างความรู้พัฒนากลไกการมีส่วนร่วมและระบบตรวจสอบภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง วางรากฐานการศึกษาและพัฒนากองทัพพลเมือง
การรักษาความมั่นคงของรัฐ	วางรากฐานความมั่นคงที่มีคุณภาพในกรอบความมั่นคงของมนุษย์ ความมั่นคงทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม เศรษฐกิจ พลังงานและสิ่งแวดล้อม
การรองรับการเปลี่ยนแปลงและพลวัตโลก	สร้างระบบภูมิคุ้มกันเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตของชาติทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองและวิถีชีวิตสังคมไทย จากกระแสโลกาภิวัตน์ พัฒนาระบบสัญญาณเตือนภัยเพื่อป้องกันวิกฤตการณ์และสาธารณภัยจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ การดำเนินงานตามวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาลและการป้องกันการทุจริต และประพฤติมิชอบในภาคราชการ นับว่าสอดคล้องกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในส่วนของ การเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน และการให้ความสำคัญกับเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม รัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ได้จัดทำ “วาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาลและการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาคราชการ” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2549) โดยมุ่งหวังให้ข้าราชการผู้ปฏิบัติงานภาครัฐ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่โดยเต็มกำลังความสามารถด้วยอุดมคติ ด้วยความเข้มแข็งเสียสละ และระมัดระวังให้

การทำหน้าที่เป็นไปอย่างถูกต้องและเที่ยงตรงเป็นกลาง ด้วยความระลึกถึงตัวอยู่เสมอว่าการปฏิบัติตัวปฏิบัติงานของตนมีผลเกี่ยวเนื่องถึงประโยชน์ส่วนรวมของบ้านเมืองและของประชาชนทุกคน

วัตถุประสงค์ของการจัดทำวาระแห่งชาติ เพื่อให้ประชาชนเกิดความมั่นใจ ศรัทธา และไว้วางใจในการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลและหน่วยงานราชการ รวมถึงตัวข้าราชการและเจ้าหน้าที่ในทุกระดับ โดยเฉพาะการใช้อำนาจรัฐและการใช้จ่ายเงินแผ่นดิน โดยรูปแบบการส่งเสริมจริยธรรม ธรรมาภิบาล เป็นการผลักดันให้มีการปฏิบัติตามกฎหมาย แนวทางการประพฤติปฏิบัติ จรรยาบรรณอย่างเคร่งครัด (Compliance-based Approach) และการเสริมสร้าง กระตุ้น ยกระดับให้เกิด “ความเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา” โดยเฉพาะการเตรียมตัวและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สามารถไตร่ตรองใช้เหตุผลอย่างรอบคอบ มีการปฏิบัติราชการได้อย่างเหมาะสม กล้าเผชิญกับสิ่งที่ได้ตัดสินใจและกระทำไปให้เกิดประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดูแลป้องกันรักษาปกป้องไม่ให้เกิดการปฏิบัติราชการ หรือการปฏิบัติตนเกิดความเสียหายหรือเกิดความเสียหายต่อความไม่เที่ยงตรงใดๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น (Integrity-based approach)

เป้าหมายของวาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาลและการป้องกันการทุจริต และประพฤติมิชอบในภาครัฐ ประกอบด้วย 2 ประการคือ ประการแรก การลดและปิดโอกาสการทุจริต และประพฤติมิชอบในวงราชการ สร้างความโปร่งใส ซื่อสัตย์สุจริต ลดความสูญเสียและขจัดอุปสรรคในการปฏิบัติราชการ ประการที่สอง สร้างจิตสำนึกในการประพฤติชอบ ให้ยึดมั่นในหลักศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมและจรรยาบรรณ ความสุจริต ซื่อตรง เที่ยงธรรม เป็นกลาง ไม่เลือกปฏิบัติ รวมถึงการปฏิบัติราชการอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ประหยัดเกิดความคุ้มค่า มีคุณภาพมาตรฐาน ถูกต้อง ตอบสนองความต้องการของประชาชน และความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ 7 ด้านคือ

- ยุทธศาสตร์ที่ 1 การสร้างผู้นำและองค์กรต้นแบบ
- ยุทธศาสตร์ที่ 2 การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรม ค่านิยม และการพัฒนาข้าราชการ
- ยุทธศาสตร์ที่ 3 การให้คำปรึกษา แนะนำ และการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล
- ยุทธศาสตร์ที่ 4 การปรับปรุงระบบบริหารงานบุคคลให้เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม
- ยุทธศาสตร์ที่ 5 การพัฒนาระบบบริหารจัดการด้านคุณธรรมจริยธรรม ธรรมาภิบาล
- ยุทธศาสตร์ที่ 6 การวัดผลและตรวจสอบด้านจริยธรรม
- ยุทธศาสตร์ที่ 7 การวางระบบสนับสนุนและปัจจัยพื้นฐานด้านจริยธรรม ธรรมาภิบาล

จากกรอบยุทธศาสตร์ สามารถวางแนวทางที่สนับสนุนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาครัฐได้ทั้งในระดับองค์กร และระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือในระดับองค์กร เน้นการสร้างองค์การต้นแบบที่มีการจัดการแนวใหม่ มุ่งผลสัมฤทธิ์ มีการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า มีเหตุผล สร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ ปรับวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นฐานความรู้ มีการจัดการความรู้ มีการจัดการความเสี่ยง (Risk Management)

หากพิจารณาถึงธรรมาภิบาลกับการจัดการเชิงพุทธ (ไพโรจน์ ภัทรนรากุล, 2548) รากฐานของการสร้างธรรมาภิบาล คือการยกระดับคุณธรรม จิตใจ จิตสำนึกของผู้นำทุกระดับ กล่าวคือเป็นการนำและการบริหารการเปลี่ยนแปลงด้วยปัญญา การใช้ความรู้คู่คุณธรรม การมีหิริโอตตัปปะ คือมีความละอายต่อความชั่ว เกรงกลัวต่อบาป ลดการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การดำเนินงานโดยยึดหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งถือเป็นหลักธรรมขั้นสูงของผู้ปกครองประกอบด้วย 1) ทาน การให้ 2) ศีล การรักษากายวาจาใจให้เที่ยงตรง 3) บริจาค การสละเพื่อสาธารณะประโยชน์ 4) อาชวะ ซื่อตรง สุจริตธรรม 5) มัทวะ มีอัธยาศัยดี

6) ตบะ มีความเพียร 7) อโภธะ ความไม่โกรธ 8) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น 9) ขันติ ความอดกลั้นต่อกำลังกิเลสและทุกข์ 10) อวิโรธนะ เทียบตรง ดำรงเสมออยู่ในยุติธรรม

นอกจากนี้ เราสามารถนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายและการบริหารโครงการสาธารณะอย่างมีธรรมาภิบาล โดยประยุกต์แนวทางไตรสิกขา ได้แก่ ปัญญา ศีล และสมาธิและมีกรอบการปฏิบัติตามครรลองของมรรคแปด ดังนี้

1. **สัมมาทิฐิ** ความเห็นชอบ (Right Understanding) หมายถึงการมีแนวคิดที่ถูกต้อง (Right Concepts) มีความเข้าใจในความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Cause-Effect Relationships) เข้าใจถึงปัญหาและสาเหตุ ตลอดจนความสัมพันธ์ในเรื่องจุดหมายและวิธีการ (Means-End Relationships) ซึ่งสอดคล้องกับแนวพระราชดำรัสในเรื่องเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา
2. **สัมมาสังกัปปะ** ดำริชอบ (Right Intention) การดำเนินนโยบายสาธารณะเริ่มจากการมีแนวคิดที่ดี หรือคิดชอบ และมีเจตนารมณ์เชิงกลยุทธ์ (Strategic Intent) มีจุดยืนในหลักการที่ถูกต้อง มีวิสัยทัศน์ในการแก้ปัญหา การดำเนินนโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐที่มีผ่านมามีปัญหาเนื่องจากการดำเนินนโยบายและโครงการเริ่มจากคิดมิชอบ หรือมีเจตนาที่ไม่บริสุทธิ์ มุ่งแสวงประโยชน์จากการดำเนินนโยบายและโครงการ มีประเด็นผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of Interests) หรือทุจริตเชิงนโยบาย (Policy Corruption)
3. **สัมมาวาจา** เจรจาชอบ (Right Speech) หมายถึงเจรจาต่อรองเพื่อให้นโยบายและโครงการมีความสมเหตุสมผล เพื่อให้การลงทุนสาธารณะมีต้นทุนโครงการที่เหมาะสม มิใช่เจรจามิชอบเพื่อคิดค้นโครงการ ที่ผ่านมามีปรากฏว่าการดำเนินนโยบายมีกรณี “ค่าโง่โครงการ” โดยเฉพาะโครงการขนาดใหญ่ (Mega-project) การอนุมัติโครงการมุ่งผลตอบแทนโดยมิชอบในรูปของ Commission สร้างความเสียหายให้กับประเทศชาติและสังคมอย่างมาก ล้วนเป็นผลมาจากการขาดจิตสำนึกและจิตใจที่พอเพียง นอกจากนี้ สัมมาวาจา ยังหมายรวมถึงการรับฟังเสียงประชาชน การมีเวทีสาธารณะ การทำประชาพิจารณ์ เพื่อรับทราบถึงปัญหาความต้องการ และป้องกันปัญหาความขัดแย้ง
4. **สัมมากัมมันตะ** การงานชอบหรือปฏิบัติชอบ (Right Action) เป็นเรื่องของการนำนโยบายหรือโครงการไปปฏิบัติ (Implementation) โดยยึดหลักการบริหารจัดการที่ดี คำนึงถึงหลักนิติธรรม ความเป็นธรรมในสังคม การมีส่วนร่วม หลักความโปร่งใส จิตสำนึกความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า เพื่อให้การใช้ทรัพยากรเกิดความเหมาะสมมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง
5. **สัมมาอาชีวะ** เลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood) ในการดำเนินนโยบายและโครงการมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหารระดับสูง ผู้เชี่ยวชาญ และผู้มีบทบาทสำคัญ จำต้องมีการตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องชอบธรรม ยึดหลักจรรยาบรรณวิชาชีพ ปลอดจากการแสวงประโยชน์โดยมิชอบ ปราศจากการมีผลประโยชน์ทับซ้อนหรือการทุจริตเชิงนโยบาย
6. **สัมมาวายามะ** ความเพียรชอบ (Right Efforts) หมายถึงการใช้ความเพียรพยายาม ความวิริยะ อุตสาหะ ในการดำเนินนโยบายและโครงการ แสวงหามาตรการเชิงกลยุทธ์ และพัฒนาสมรรถนะ (Competence) ของทีมงาน มุ่งมั่นดำรงจุดมุ่งหมายไม่ย่อท้อ

7. **สัมมาสติ ระลึกชอบ (Right Mindfulness)** หมายถึง รู้ผิดชอบชั่วดี มีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) ดำเนินงานโดยยึดมั่นประชาชนผู้รับบริการ และการมีจิตใจบริการ คำนึงถึงประชาชนผู้รับบริการเป็นสำคัญ บริหารงานโดยมีสำนึกในคุณธรรม ส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม มุ่งประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ปราศจากอามิสและการเลือกปฏิบัติ
8. **สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ (Right Concentration)** หมายถึง การยึดมั่นในการบรรลุผลลัพธ์ หรือ ผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินนโยบายและโครงการ ป้องกันผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนา

ในระดับปัจเจกบุคคล เริ่มจากการมีผู้นำต้นแบบที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Leader) สร้างผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมสูงเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ร่วมงาน พัฒนาสมรรถนะของบุคลากรทั้งในด้านความรู้ความสามารถ คุณธรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของการเป็นข้าราชการที่ดี เสริมสร้างค่านิยม สร้างสรรค์ คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม อุทิศตนเสียสละ มีจิตใจบริการ ดำเนินชีวิตเรียบง่ายมีความสุขตามอัตภาพไม่ฟุ้งเฟ้อ ขจัดค่านิยมและวัฒนธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการภาครัฐ ปราศจากการทุจริตประพฤติมิชอบ การใช้อำนาจในทางมิชอบ อำนาจนิยม อุปถัมภ์นิยม ปลอดจากการมีผลประโยชน์ทับซ้อน ไม่หลงใหลในวัตถุนิยม บริโภคนิยม ไม่สร้างเงื่อนไขให้ประชาชนตกเป็นทาสของวัตถุนิยม บริโภคนิยม

ในการนี้ สถาบันการศึกษาทุกระดับควรเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการศึกษาวิจัย และเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อเป็นส่วนที่สำคัญในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยตอบสนองยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน รักษาฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศ

โดยเฉพาะการวิจัยระดับอุดมศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลิตผลงานวิจัยและนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและการพัฒนาเศรษฐกิจรองรับสังคมฐานความรู้ (Knowledge-Based Society) เพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ยุกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน สามารถคิดค้นดัดแปลงความรู้ด้านต่างๆเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ลดการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศ สร้างผลงานวิจัยและนวัตกรรมบนพื้นฐานของภูมิปัญญาไทย และยกระดับสู่สากล

สรุปและเสนอแนะ

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เราจะพบว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความเชื่อมโยงและเสริมคุณค่ากับปรัชญาการจัดการภาครัฐและการบริหารการพัฒนาโดยความพอประมาณ สะท้อนถึง การมีทิศทางนโยบายที่สมดุลและมีบูรณาการ บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง (Self Reliance) ความพอประมาณ เป็นหลักการสำคัญในการกำหนดนโยบายสาธารณะที่สอดคล้องกับศักยภาพของประเทศ มีกรอบทิศทางนโยบายที่มีความสมดุลทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ไม่ดำเนินนโยบายด้านเศรษฐกิจที่สุดโต่งเกินตัว หรือดำเนินนโยบายการพัฒนาที่เป็นการก่อหนี้สาธารณะที่เกินตัว การดำเนินนโยบายอย่างรอบคอบและไม่สร้างผลกระทบต่อภาครัฐและภาคประชาชน ส่งเสริมการพัฒนาบนพื้นฐานขององค์ความรู้และภูมิปัญญาไทย

ความมีเหตุผล หมายถึงการมีเจตนารมณ์เชิงกลยุทธ์ (Strategic Intent) และมีการตัดสินใจในการบริหารที่สมเหตุสมผล ความมีเหตุผลยังหมายถึงความสามารถในการนำทรัพยากรมาใช้อย่างเหมาะสม มีการกระจายทรัพยากรและการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าต่อสังคมผ่านนโยบายสาธารณะอย่างเป็นธรรม

กระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายอยู่บนพื้นฐานของความรู้และข้อมูลที่ต้องและมีธรรมาภิบาล นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับคุณธรรมของผู้นำในการยึดผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง การมีวิสัยทัศน์ การนำศักยภาพของบุคลากรในการนำองค์การโดยยึดหลักความมีเหตุผล

ส่วนองค์ประกอบ **การมีภูมิคุ้มกันที่ดี** สะท้อนถึงความสามารถที่จะปรับตัวให้รู้และเท่าทันพลวัตการเปลี่ยนแปลงจากภายในและกระแสโลกาภิวัตน์ มีการจัดการความเสี่ยง และมีศักยภาพความสามารถจัดการในสภาวะวิกฤต การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ขึ้นอยู่กับการเสริมสร้างสังคมอุดมปัญญา เป็นสังคมฐานความรู้มากกว่าสังคมฐานอำนาจ ทั้งอำนาจการเมืองและอำนาจเศรษฐกิจ การพัฒนาและยกระดับองค์การภาครัฐสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ เป็นองค์การแห่งเกียรติภูมิและศักดิ์ศรี การเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมและธรรมาภิบาล การเสริมสร้างค่านิยม และวัฒนธรรมองค์การที่เกื้อหนุนการจัดการยุคใหม่ การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภาคเอกชน และองค์การประชาสังคม การจัดการความเสี่ยง การเสริมสร้างนวัตกรรมและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาระบบสัญญาณเตือนภัยเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงจากภายในและภายนอก

สำหรับเงื่อนไขหลัก ได้แก่ จริยธรรม คุณธรรม ซึ่งมีความสำคัญต่อการจัดการภาครัฐ หมายถึงการมีธรรมาภิบาล การยึดมั่นในจริยธรรม คุณธรรมและการดำเนินงานบนพื้นฐานของจรรยาบรรณวิชาชีพ

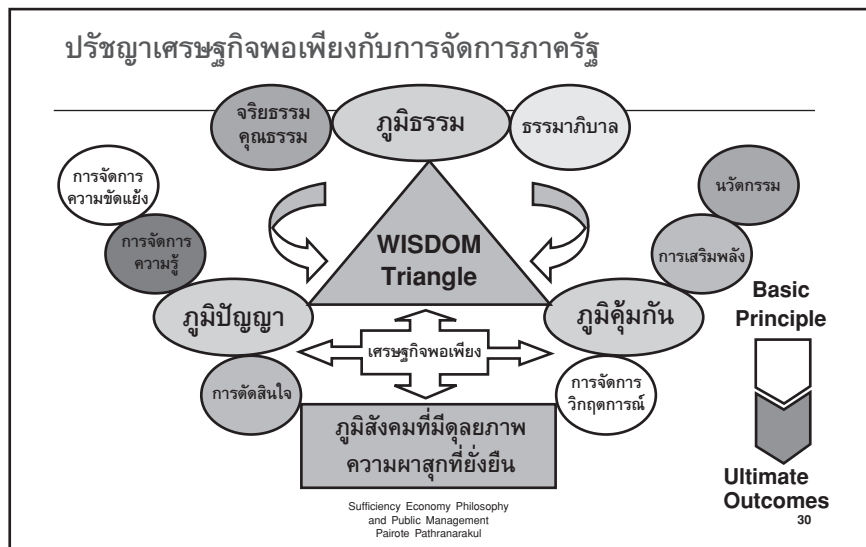
เงื่อนไขคุณธรรม ครอบคลุมถึงความซื่อสัตย์ การเจริญสติปัญญา ขยันอดทน เอื้อเฟื้อแบ่งปัน ทั้งนี้คุณธรรมจะเกิดขึ้นได้และได้รับการตระหนัก จำเป็นต้องมีการเสริมสร้างธรรมาภิบาลขององค์การภาครัฐทั้งธรรมาภิบาลทางการเมือง (Political Governance) และธรรมาภิบาลทางการบริหาร (Administrative Governance) มีการยกระดับคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกของผู้นำทุกระดับ การมุ่งประโยชน์สาธารณะหรือประโยชน์ส่วนรวม ดำเนินชีวิตแบบพอเพียง การปราศจากผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflicts of Interest) การทุจริตคอร์รัปชัน และการทุจริตเชิงนโยบาย การอภิบาลความดี การส่งเสริมคนดีและสร้างเครือข่ายคนดีให้เข้ามามีบทบาทในการบริหารประเทศ

เงื่อนไขความรู้ หมายถึงความรู้และภูมิปัญญา การจัดการภูมิปัญญาและนวัตกรรม ซึ่งองค์ประกอบและเงื่อนไขสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทของการจัดการภาครัฐ

เงื่อนไขความรู้ หมายถึงการให้ความสำคัญกับ การจัดการความรู้และการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ การส่งเสริมเวทีและเครือข่ายการเรียนรู้ การปฏิรูปการศึกษาทุกระดับ การส่งเสริมให้สถาบันการศึกษาทำการศึกษาวิจัยเพื่อรับใช้สังคมโดยเฉพาะ การเพิ่มสมรรถนะของบุคลากรทุกระดับ การเสริมพลังประชาชนที่อ่อนแอด้วยโอกาส และเสียเปรียบในสังคม ให้มีความสามารถในการเรียนรู้และสามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง

หลักการและเงื่อนไขของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเป็นหลักการที่นำไปสู่ ความสมดุล ความมั่นคง ความยั่งยืนของชีวิต เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยอำนวยการให้เกิดความสุขของประชาชน ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนมีความเข้มแข็ง องค์การภาครัฐและระบบราชการเป็นที่เชื่อถือศรัทธา ความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม การบริหารการพัฒนาประเทศ มีเสถียรภาพและความเจริญก้าวหน้าและสุดท้ายบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการพื้นฐานซึ่งเป็นแก่นของการจัดการวิถีชีวิต ที่เป็นพื้นฐานของการจัดการภาครัฐ ที่ประกอบด้วย ภูมิธรรม ภูมิปัญญาและภูมิคุ้มกันสู่ภูมิสังคมที่สมดุลและความผาสุกที่ยั่งยืน (แผนภาพที่ 3)

แผนภาพที่ 3 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ

ภูมิธรรม ครอบคลุมจริยธรรม คุณธรรม และธรรมาภิบาล ภูมิปัญญา สะท้อนถึงการจัดการความรู้ กระบวนการตัดสินใจ การจัดการความขัดแย้ง ส่วนภูมิคุ้มกัน มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการเสริมพลังประชาชน การจัดการวิกฤตการณ์ การจัดทำระบบสัญญาณเตือนภัย รวมถึงการมีนวัตกรรมเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ซึ่งทั้งภูมิธรรม ภูมิปัญญา และภูมิคุ้มกัน อาจเรียกได้ว่าเป็นสามเหลี่ยมภูมิปัญญา (Wisdom Triangle)

จากหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม จะนำไปสู่ภูมิสังคมที่มีคุณภาพ มีความผาสุกที่ยั่งยืน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นหลักการองค์รวมที่มีความเป็นสากล เป็นหลักการอันยั่งยืนของสังคมที่สะท้อนถึงอุดมการณ์และคุณค่าทางสังคม อุดมการณ์คุณค่าของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นรากฐานสำหรับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การจัดการและทิศทางการพัฒนา จากทิศทางเดิมที่มุ่งเร่งขยายอัตราการผลิต การบริโภค และการสะสมทุนสูงสุดตามแนวทางเศรษฐกิจกระแสหลักมาสู่แนวทางใหม่ที่ส่งเสริมให้มนุษย์ได้พัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ขณะเดียวกันเรียนรู้เพื่อพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศน์ อันเป็นต้นทุนชีวิตของมนุษยชาติ (Robertson, 1990) เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นหลักคิดเพื่อสร้างเศรษฐกิจใหม่ในอนาคต สู่ระเบียบวาระของชาติและของโลก และกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการรื้อฟื้นและทบทวนหลักทฤษฎีทางเศรษฐกิจสังคมต่างๆ

เงื่อนไขและปัจจัยความสำเร็จในการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาครัฐ

การพิจารณาเงื่อนไขและปัจจัยความสำเร็จในการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐและการบริหารการพัฒนานั้น ผู้เขียนเห็นว่ามุมมองของเสนห์ จามริก (2541) ได้ให้แนวคิดที่น่าสนใจที่เราจะพิจารณาถึงเงื่อนไขและปัจจัยโดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” จะมีคำตอบและชี้แนะแนวทางปฏิบัติที่ใด ต้องพิจารณาฐานะเศรษฐกิจการเมืองไทย ซึ่งเกี่ยวข้องกับสำนึกเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ การใช้สติปัญญาอันสุขุมคัมภีรภาพและเที่ยงธรรมที่จะเรียนรู้อดีตสู่ปัจจุบันเพื่อก้าวต่อไปข้างหน้าอย่างยั่งยืนเสริมในยุคลูกาภิวัตน์ (การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก) โลกาภิวัตน์ (การประพาดตามโลก) ซึ่งโลกาภิวัตน์ไทยจึงเป็นเส้นทางสู่เศรษฐกิจพลอย ซึ่งเป็นคำถามที่สะท้อนว่าระบบผู้นำของสังคมไทยในช่วง

4 ทศวรรษการพัฒนาที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน อยู่ภายใต้กระบวนการพัฒนาที่เปิดประตูรับการ หลั่งไหล ของทุนข้ามชาติ เข้ามาครอบงำวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม และการบูชาเศรษฐกิจตลาดเสรี ขาดการ เรียนรู้และตระหนักถึงภัยของกระแสโลกาภิวัตน์

จากนี้ข้างต้น สังคมไทยเราจะยึดถือหลักการและคุณค่าที่จะเป็นบรรทัดฐานสำหรับการกำหนด แผนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่บูรณาการการพัฒนาหรือจะยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักการสังคม อันแบ่งแยกและแปลกแยกเป็นปฏิบัติต่อกันระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตร เมืองกับชนบท เนื่องจากภายใต้ กรอบโลกาภิวัตน์ พลังของกลุ่มทุนและบริษัทข้ามชาติและกระแสกดดันการเปิดเสรีทางการค้าได้ส่งผลต่อ ทั้งระดับนโยบายหลักตามสูตรสำเร็จสำหรับประเทศที่ตลาดทุนเข้าถึง คือ การยกเลิกการควบคุมของรัฐ (Deregulation) ปลดปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน (Liberalization) และแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของภาค เอกชน (Privatization) และระดับนโยบายเทคนิคการบริหารธุรกิจ ที่ยอมรับแนวทางปฏิบัติการที่ดีที่สุด (Best Practice) วิธีการทำธุรกิจที่มีประสิทธิภาพที่สุด ประหยัดที่สุด และได้ผลกำไรสูงสุด ซึ่งปฏิบัติการที่ดี ที่สุดอาจส่งผลถึงการลดต้นทุน ค่าจ้างสวัสดิการแรงงาน

ในทัศนะของผู้เขียน ปัจจัยความสำเร็จในการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการภาครัฐ ขึ้นอยู่กับประเด็นหลัก คือ

ประการแรก การเมืองแบบพอเพียง หมายถึงการเมืองภาครัฐต้องเสริมในเรื่องอุดมการณ์และคุณค่า ของการอยู่พอดีมีสุขของสังคมโดยรวม ความพอเพียงของสมาชิกทุกคนในสังคม โดยสถาบันทางการเมือง ต้องน้อมรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปเป็นฐานคิดในการพัฒนาทางการเมือง ขณะเดียวกันนักการเมือง จำเป็นต้องปรับจิตสำนึกใหม่ให้สามารถอุทิศตน เสียสละ รับผิดชอบ มากกว่าการมุ่งแสวงหาอำนาจ ผลประโยชน์ ซึ่งนำไปสู่วงจรชั่วร้าย คือผู้กำหนดนโยบายต้องไม่จิตใจที่พอเพียง พร้อมกันนี้ต้องเร่งเสริมสร้างการเมือง ภาคพลเมือง ส่งเสริมการเรียนรู้และการเสริมสร้างศักยภาพในการเรียนรู้ การมีภูมิคุ้มกัน ให้มีพลังอำนาจที่ เข้มแข็งพอเพียงในการเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจ และเป็นภาคีในการจัดการภาครัฐ และการบริหารการพัฒนาประเทศ

ประการที่สอง จิตสำนึกใหม่ของชนชั้นนำและผู้บริหารระดับสูงของหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ ภาค เอกชน ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการภาครัฐ มุ่งความ เป็นธรรมในสังคม มีการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล เสริมสร้างวัฒนธรรมและค่านิยมแบบพอเพียงทั้งใน การดำเนินชีวิตส่วนตัว และการบริหารงานของหน่วยงาน โดยบูรณาการหลักการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงไปใช้ในการบริหารหน่วยงานอย่างจริงจัง

ประการที่สาม การเสริมพลังประชาชนให้มีศักยภาพในการเรียนรู้ และมีภูมิคุ้มกันที่ดี โดยให้ความสำคัญ กับการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง การปลูกฝังและเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยจัดทำแผนการศึกษาไปยังสถาบันการศึกษาทุกระดับ องค์การภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการปฏิบัติ ร่วมกัน (Action Learning)

ประการที่สี่ การยกระดับจิตวิญญาณสาธารณะบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ความสำคัญ กับสถาบันสื่อมวลชนซึ่งมีบทบาทอย่างยิ่งในการหล่อหลอมกลุ่มเกล้าในยุคสังคมสารสนเทศ และ สังคมฐานความรู้ การสื่อสารกับสาธารณะมีส่วนช่วยยกระดับจิตวิญญาณสาธารณะ บนพื้นฐานของความ พอเพียง การเข้าถึงสื่อสารมวลชน การหล่อหลอมแบบแผนการดำเนินชีวิต แบบแผนการบริโภคแบบพอ เพียงแก่อนุชน เยาวชน และการสร้างภูมิคุ้มกันให้มีสำนึกการเป็นพลเมืองดี โดยมีสื่อสร้างสรรค์ สิ่งสำคัญ สถาบันสื่อต้องยกระดับจิตวิญญาณของการเป็นสื่อมวลชนอย่างพอเพียง มีกรอบจรรยาบรรณวิชาชีพ

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. 2530. การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: สมาคมทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
- กองบรรณาธิการ POSITIONING. 2550. **Sufficiency Economy เศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: โครงการ POSITIONING Books.
- กระทรวงศึกษาธิการ. 2542. **ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตที่พอเพียง**. กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน
- ชนิษฐา พอนอ่วม และคณะ. **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน: การศึกษาเปรียบเทียบชุมชนคิริวง ลานสกา และชุมชนเขาขุนพนม อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช**. รายงานวิจัยการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการบริหาร ภาคพิเศษ สุราษฎร์ธานี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2547. **เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2544. **แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. 2540. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด
- ชัชวาล บุญบัน และ สมเกียรติ ตั้งโม บรรณาธิการ 2544. **ท้องถิ่นพัฒนากับโลกาภิวัตน์: วิฤตไทยอะไร คือทางออก บทสนทนามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน
- ชัยอนันต์ สมุทวณิชย์ 2542. **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**. ผู้จัดการรายวัน 15 ธันวาคม 2542 หน้า 9.
- ประเวศ วะสี. 2538. **ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ: ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมร่วมกัน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา
- ประเวศ วะสี. 2540. **เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง: ความเข้มแข็งจากฐานล่าง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน
- ประเวศ วะสี. 2541. **ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพื้นฐาน: ทางรอดของสังคมไทย**. มติชนรายวัน 9 มกราคม 2541
- พระธรรมปิฎก. 2539. **การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม
- พระธรรมปิฎก. 2538. **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัทเคล็ดไทย
- พระราชดำรัสพระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540: **คู่มือการดำเนินชีวิตสำหรับประชาชน ปี 2541 และทฤษฎีใหม่ 2541**. กรุงเทพฯ: สำนักงานจัดการทรัพย์สินส่วนพระองค์
- ไพโรจน์ ภัทรนารกุล. 2542. **การบริหารการพัฒนาการเกษตร: แนวทางความยั่งยืนและกลยุทธ์สู่ความมั่นคงด้านอาหาร**. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 39 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม) 2542, หน้า 35-53.

- ไพโรจน์ ภัทรนรากุล. 2548. ธรรมชาติกับการจัดการยุคใหม่. บทความวิชาการเนื่องในวาระครบรอบ 50 ปี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ไพโรจน์ ภัทรนรากุล. 2549. เศรษฐกิจพอเพียง: ปรัชญาและยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบยั่งยืน. บทความวิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบสถาปนา 40 ปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน. 2546. เส้นทางเศรษฐกิจชุมชนในกระแสนิยม. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด
- เสน่ห์ จามริก. 2541. เอกสารการสัมมนา “โครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน” ครั้งที่ 1 เรื่อง “ปรัชญาการพัฒนา: ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ” ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน ถนนติวานนท์ ถนนบุรี 6-7 พฤศจิกายน 2541
- สังสิต พิริยธรรมา. 2541. เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง: ปรัชญา ฐานะและอนาคต. มติชนรายวัน 29 เมษายน 2541 หน้า 18.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2534. ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2549. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ 2549. วาระแห่งชาติด้านจริยธรรม ธรรมชาติและภารกิจของการป้องกันทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ
- ไสว บุญมา. 2549. Battling the 4th Wave ได้คลื่นลูกที่ 4 เมื่อ “ความพอเพียง คือ คำตอบ” กรุงเทพฯ: เนชั่นมัลติมีเดีย
- อภิชัย พันธเสน. 2544. พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐกิจสาขาต่างๆ. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์
- อภิชัย พันธเสน. บรรณาธิการ. 2549. สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- อรสุดา เจริญรัตน์. 2546. เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวชิรธรรม
- Bangkok Post daily. 1998. His Majesty's Speech -King clarifies sufficiency idea. December 5, 1998.
- Barbier, Edward B. 1987. The Concept of Sustainable Economic Development. **Environmental Conservation** 14(2): pp. 101-110.
- Barde, Jean-Philippe. 1990. The Path to Sustainable Development. **The OECD Observer** 164 (June/July): 33-37.
- FAO 1989. **Definition of Sustainable Development**. FAO Rome.

- Pairote, Pathranarakul. 1996. Sustainable Development in Coastal Areas: Policy Research Study for Southeast Thailand. Ph.D Dissertation, School of Environment, Resources and Development, Asian Institute of Technology, No. HS-96-5.
- Robertson, James. 1990. **Future Wealth: A New Economics for the 21st Century**. London, Cassell Publishers, pp. ix-xi, 4-7.
- Salim, Emil. 1991. Towards a Sustainable Future. **Development** 2, pp.61-63.
- Streeter, Paul. 1981. **Development Perspectives**. New York: St. Martin's Press.
- Todaro, Michale P. 1982. **Economic for a Developing World: An Introduction to Principles, Problems and Policies for Development**. 2nd edition. Longman Group Ltd., UK.
- UNDP 1992. **Human Development Report 1992**. New York: Oxford University Press.
- WCED. 1987. **Our Common Future**. World Commission on Environment and Development.

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาองค์กร

สมบัติ กุสุมาวลี

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาองค์กรมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทำความเข้าใจในแก่นสาระสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แล้วจึงเชื่อมโยงและสังเคราะห์เข้ากับหลักวิชาการด้านการพัฒนาองค์กร โดยมีกรณีศึกษาการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาองค์กรทั้งจากองค์กรภาครัฐและองค์กรภาคธุรกิจเอกชน

จากการศึกษาพบว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวปรัชญาที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการมองโลกในเชิงพลวัต กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่ง ไม่เที่ยงแท้และไม่แน่นอน ดังนั้น มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ที่จะต้องปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นอย่างเหมาะสมอย่างมีดุลยภาพ โดยมีหลักการที่สำคัญคือการรู้จักประมาณตน ประมาณสถานการณ์ รู้จักคิดวิเคราะห์ปรับตนให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีเหตุมีผล และไม่ควรมองแต่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่ควรเตรียมและสร้างความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว ทั้งนี้เพื่อให้สังคมทุกระดับอยู่รอดได้อย่างยั่งยืนและมีความสุขสันติ มนุษย์จะต้องยึดหลักคุณค่าของการใช้ความรู้คู่กับหลักคุณธรรมในการดำเนินชีวิตในทุกมิติ

สำหรับวิชาการด้านการพัฒนาองค์กร เป็นแนวคิดการพัฒนาในระดับองค์กร โดยหลักคิดสำคัญที่คล้ายคลึงกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงคือ ให้ความสำคัญกับการวางแผนเพื่อเปลี่ยนแปลงองค์กรให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมอย่างไรก็ตาม มีสองกลุ่มสำนักคิดใหญ่ของทฤษฎีการพัฒนาองค์กรที่มีมุมมองที่ต่างกันคือ สำนักคิดการพัฒนาองค์กรแนวคลาสสิก กับ สำนักคิดการพัฒนาองค์กรสมัยใหม่ ในด้านหนึ่ง สำนักคิดการพัฒนาองค์กรแนวคลาสสิกให้คุณค่ากับแนวทางแบบ “มนุษยนิยม” (Humanism) และกระบวนการมีส่วนร่วม ในขณะที่สำนักคิดการพัฒนาองค์กรสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับแนวทางแบบเน้นการจัดการการเปลี่ยนแปลง (Change Management) และสิทธิอำนาจของฝ่ายจัดการ

ในการศึกษานี้ ผู้เขียนได้นำเอาหลักคิดของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นฐานทางความคิด เพื่อชี้ให้เห็นว่าแม้แนวคิดการพัฒนองค์กรทั้งสองสำนักคิดต่างมีทั้งข้อดีและจุดอ่อนอยู่ในตัวเอง แต่ปัญหาสำคัญคือการเน้นหนักมิติด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป ทำให้เกิดการพัฒนองค์กรที่ไม่รอบด้าน ดังนั้น ควรประยุกต์เอาแก่นแนวคิดหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาแนวคิดทั้งสองสำนักเพื่อให้เกิดแนวทางการพัฒนองค์กรที่ให้ความสำคัญกับมิติต่างๆ อย่างรอบด้านด้วยด้วยความสมดุล

ผู้เขียนได้ยกเอากรณีศึกษาสององค์กรไทย ได้แก่ หน่วยงานจากภาครัฐคือ กรมราชทัณฑ์ และกลุ่มบริษัทธุรกิจเอกชน ได้แก่ เครือซิเมนต์ไทย ทั้งสององค์กรมีความพยายามในการพัฒนองค์กรอย่างต่อเนื่อง และมีแนวทางที่โดดเด่นที่สามารถนำมาศึกษาเชื่อมโยงกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ในขณะที่กรมราชทัณฑ์มีความโดดเด่นในแง่ของการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคนและองค์กร รวมทั้งใช้กระบวนการบริหารจัดการการปรับเปลี่ยนแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่มุ่งผลสัมฤทธิ์ที่ชัดเจน ในกรณีของเครือซิเมนต์ไทย มีความโดดเด่นในแง่ของบริษัทธุรกิจเอกชนที่มีการสร้างวัฒนธรรมองค์กรและหลักการบริหารจัดการที่ยึดมั่นในหลักคุณภาพคู่คุณธรรมมาอย่างยาวนาน แต่วิกฤตทางเศรษฐกิจเมื่อ พ.ศ. 2540 ถือเป็นบทเรียนสำคัญที่ทำให้เครือซิเมนต์ไทยต้องหันกลับมาบริหารธุรกิจบนหลักของความพอประมาณ รู้จักตนเอง รู้สถานการณ์และรู้จักการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับธุรกิจในระยะยาว

ท้ายที่สุด ผู้เขียนนำเอาข้อคิดที่ได้จากการศึกษาทั้งในเชิงทฤษฎีและจากกรณีศึกษาทั้งสองกรณี มานำเสนอแนวทางเบื้องต้นในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนองค์กรไว้สามประการ ได้แก่ 1) ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือน “ฐานราก” หรือ “เสาเข็ม” ขององค์กร 2) ออกแบบและพัฒนองค์กรอย่างมีคุณภาพ กล่าวคือ เป็นทั้ง องค์กรที่มีหลักการ องค์กรที่มีผลผลิตภาพ องค์กรที่มีการปรับตัว และองค์กรที่มีความชอบธรรมทางสังคม 3) การสร้างดุลยภาพระหว่าง “คน” กับ “องค์กร” กล่าวคือทั้งคนและองค์กรมีหลักคิดและวิถีปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับ การพัฒนาองค์การ

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เราครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

พระปฐมบรมราชโองการ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และได้พระราชทานความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า “เป็นปรัชญาชี้ถึงการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับ ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึก คุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

เป้าประสงค์ของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ “ให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพที่ 1 สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป ไม่สุดโต่งเกินไป ขณะเดียวกันความพอดีนั้นก็ต้องเป็นไปในลักษณะที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ จากพระราชดำรัสด้านความประหยัด **ความพอประมาณ** รู้ว่าสิ่งใดควรจ่ายออกไป และสิ่งใดควรรักษาไว้ โดยใช้การประมาณ ทั้งประมาณตน และประมาณสถานการณ์ ประมาณตนให้รู้ว่าตนเองต้องการอะไร มีความจำเป็นสำหรับตนมากแค่ไหน และในสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ต้องทำอะไรถึงจะพอเพียงกับตนเอง ซึ่งการประมาณตนเอง และสถานการณ์ เพื่อวิเคราะห์ว่าความพอดีของตนนั้น ที่ว่าไม่มากเกินไป หรือน้อยเกินไป อยู่ในระดับใด หลายครั้งจากกระแสพระราชดำรัส กล่าวถึงสถานการณ์รอบด้านในสังคม เป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจถึงระดับความพอดีของบุคคล องค์กร หรือสังคม เพราะฉะนั้นถ้าหากถามว่าความพอประมาณคือพอประมาณขนาดไหน ก็ต้องใช้การประมาณปัจจัยต่างๆ รอบด้าน ทั้งปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมเป็นเหตุผลให้ทราบถึง “ความพอประมาณ” ในระดับ “พอประมาณ” นั้นๆ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ รู้จักประมาณตนและประมาณสถานการณ์ ประการสำคัญคือต้องพิจารณาอย่างมีเหตุมีผล โดยใช้ความเป็นกลาง เที่ยงตรง ปราศจากอคติ เพราะการวิเคราะห์ วิจัยใดๆ ที่ได้เชื่อว่ามีเหตุมีผลแล้วนั้น สำคัญอย่างยิ่งต้องใช้ความเป็นกลาง ความไม่มีอคติ แล้วจะสามารถพิจารณาเหตุผลได้รอบด้าน และมีการตัดสินใจอย่างรอบคอบที่สุด ความมีเหตุมีผล ความเป็นกลาง การปราศจากอคตินั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีภูมิคุ้มกันที่ดีคอยถ่วงน้ำหนัก ไม่ให้เอียงไปทางด้านใดด้านหนึ่ง ทั้งยังเป็นการเตรียมความพร้อมถึงความเสี่ยงที่จะมีขึ้น

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว จึงหมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล เตรียมความพร้อมในทุกๆ ด้าน เราจะเห็นถึงการคล้อยเกี่ยวกันอยู่ของทั้งสามห่วง กล่าวคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผลก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดภูมิคุ้มกัน ในขณะที่เดียวกันการมีภูมิคุ้มกันที่ดีก็เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้ ความพอประมาณ สามารถประมาณได้อย่าง

เหมาะสมเพราะไม่ประมาทมีการเตรียมพร้อม ตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อยู่เสมอ เช่นเดียวกับการมีภูมิคุ้มกันที่ดีอย่างเช่น **ความมีสติรู้** และ**ความสงบภายใน** อยู่เสมอ ก็ทำให้เกิดพุทธิปัญญา วิจารณ์ญาณในการพิจารณาปัจจัยต่างๆ เพื่อตัดสินระดับความพอเพียงได้ หลายครั้งที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำรัสถึง**ความสามัคคี** ให้ยึดเหนี่ยวไว้ในยามสังคมมีความเปลี่ยนแปลง ความสามัคคีก็คือภูมิคุ้มกันหนึ่งที่จะช่วยให้รับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องมีเงื่อนไข ๒ เงื่อนไข คือ **อาศัยความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน**

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย **ความรู้รอบรู้** เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน **ความรู้รอบคอบ** ที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ **การเรียนรู้** อย่างรอบด้าน คือ การเรียนรู้ตั้งแต่ **รู้ เข้าใจ และประยุกต์ หรือบูรณาการ** ใช้ **รู้** คือ รู้ในหลักวิชาตามที่ได้ศึกษามาเป็นอย่างดี จากนั้นจึงนำมาพิจารณาให้เกิดการเข้าใจ กลายเป็นความรู้ของตนเอง และนำไปปฏิบัติประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ การปฏิบัติใช้ความรู้จนเกิดผลก็เป็นการเรียนรู้ อย่างหนึ่ง เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียน รู้จากสถานการณ์จริง แล้วเกิดเป็นองค์ความรู้ของตนขึ้นมา จึงถือว่าเป็นความรู้ที่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจาก เมื่อใช้การเรียนรู้ให้เกิดประโยชน์ก็ได้ความรู้จากการใช้นั้นๆ

ในส่วนของ **เงื่อนไขคุณธรรม** ประกอบด้วยความตระหนักในคุณธรรม **มีความซื่อสัตย์สุจริต** และ**มีความอดทน** มีความเพียร **ใช้สติปัญญา** ในการดำเนินชีวิต และคุณธรรมต่างๆ ที่ช่วยกำกับการดำเนินชีวิตให้อยู่ในครรลองที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรับผิดชอบ ความเสียสละ ฯลฯ

เงื่อนไขพื้นฐาน

1. จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม
2. ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ และมีความรอบคอบ
3. จะต้องอาศัยความรู้รอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน

สรุปจุดเน้นของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากมุมมองของผู้เขียนเห็นว่า จุดเน้นของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีดังนี้

- (1) เน้นให้คนเข้าใจลักษณะพื้นฐานทางสังคมว่า “**ความเปลี่ยนแปลง**” คือความจริงแท้ทางสังคม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงถือว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นอนิจลักษณะของสังคม ดังนั้น คนในสังคมจึงต้องรู้จักมองโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างเป็นระบบ ต้องไม่มองโลกอย่างหยุดนิ่งตายตัว ต้องเข้าใจว่าทุกอย่างล้วนอยู่ภายใต้พลังพลวัตการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีตรรกะของเหตุและผลที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน
- (2) เน้นการสร้าง**ความพร้อมรองรับ**กับการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เมื่อมองโลกในเชิงพลวัตแล้ว คนก็จะต้องหันกลับมาถามทบทวนตนเองว่าจะเตรียมพร้อมตนเอง ครอบครัว ชุมชน องค์กร และประเทศชาติ ให้สามารถรองรับเข้ากับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร หากพิจารณา

จากคำนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่ไม่ได้ปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ประเด็นสำคัญกลับอยู่ที่ว่าจะปรับตัวเปลี่ยนแปลงให้เท่าทันและมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสเหล่านั้นอย่างไร

- (3) **เน้นการสร้างความสมดุล มั่นคง และความยั่งยืนระยะยาว** กล่าวคือ ในการที่จะปรับตัวให้พร้อมรองรับกับการเปลี่ยนแปลงได้ หลักสำคัญในการเตรียมความพร้อมนี้ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะไม่มองเพียงแค่การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า หรือการเอาตัวรอดได้ในระยะสั้นๆ หรือการแก้ปัญหาให้แต่ตัวเองเอาตัวรอดได้ แต่ไปสร้างความเสียหายให้กับภาคส่วนอื่น หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเน้นเรื่องของ การมองการณ์ไกล การเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และการมีชีวิตที่ดีร่วมกันในระยะยาว
- (4) **เน้นความพอดี พอประมาณ รู้จักตนเอง รู้จักบริบท** ในการที่จะทำให้สังคม ชุมชน องค์กรมีความสมดุลยั่งยืนระยะยาว คนในสังคมจะต้อง “รู้เรา รู้เขา” คือรู้จักตนเอง รู้จักรากเหง้า ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา ความสามารถ จุดแข็ง จุดอ่อนของตนเอง และ รู้จักวิเคราะห์บริบท/สภาพแวดล้อมแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน รวมทั้งรู้จักทำความเข้าใจสังคม/ชุมชน/องค์กรในส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และเมื่อพิจารณา “ตัวเราและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง” อย่างรอบด้านแล้ว หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะเน้นให้เราได้รู้จัก “ความพอประมาณ” และ “ความพอดี” กล่าวคือ รู้จักประเมินและประมาณตนเองว่า “ความพอดี พอเหมาะพอควร” สำหรับสังคม/ชุมชน/องค์กรของเราควรอยู่ ณ จุดใด สิ่งที่เราหลีกเลี่ยงก็คือ การทำอะไรที่สุดโต่งทั้งในทางบวกและทางลบ เช่น การทำอะไรที่เกินความสามารถ เกินศักยภาพและขีดรากเหง้าทางสังคม หรือ การทำอะไรที่ต่ำกว่าความสามารถ ศักยภาพและความเป็นจริงของตนเอง เป็นต้น
- (5) **เน้นการมีความรู้ และ ความมีคุณธรรม** คนที่จะรู้จักตนเอง รู้จักสภาพแวดล้อมและรู้จักการประมาณตนเองนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และมีธรรมะอยู่ในจิตใจ เงื่อนไขสำคัญที่หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยึดถือเป็นหัวใจสำคัญก็คือ การที่คนในสังคม/ชุมชน/องค์กรจะต้องใช้ชีวิตและทำงานอยู่บนพื้นฐานของความรู้ การมีสติปัญญา และการหมั่นเรียนรู้ แสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง มากกว่าการใช้แต่อารมณ์ ความรู้สึกและอคติเดิมๆ ในการคิดตัดสินใจ รวมทั้งคนในสังคม/ชุมชน/องค์กรจะต้องมีคุณธรรมเป็นพื้นฐานของจิตใจ เช่น มีความ پاکเพียร อุตสาหะ มีระเบียบวินัย ซื่อสัตย์สุจริต มีสัมมาอาชีวะ มีธรรมะในจิตใจ มีความสามัคคี เป็นต้น
- (6) **เน้นการพึ่งตนเอง การพึ่งพิงอิงกัน และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม** เป้าประสงค์สำคัญของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือทำให้คน/ครอบครัว/ชุมชน/องค์กร/สังคมสามารถที่จะยืนหยัดบนขาของตนเอง แม้ “การพึ่งตนเองได้” คือหัวใจสำคัญ แต่การพึ่งตนเองได้ มิได้หมายความว่า จะใช้ชีวิตแบบปัจเจกชนนิยม ตัวใครตัวมัน ดัดขาดความสัมพันธ์จากโลกภายนอก หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงส่งเสริม “การพึ่งตนเองแบบยั่งยืน” กล่าวคือการรู้จักสร้างความสัมพันธ์ ร่วมมือช่วยเหลือ แบ่งปัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกับผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ส่งเสริมให้คนเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน (Self-interest) เป็นที่ตั้ง แต่ให้คุณค่าอย่างยิ่งกับการสร้างวิสัยทัศน์ และคำนึงของคนให้รู้จักรับผิดชอบต่อและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม (Collective interest) เพราะประโยชน์ส่วนรวมคือสิ่งที่สร้างความสงบ สันติและความผาสุกของทุกคนในสังคมในระยะยาว

การพัฒนาองค์การ (Organization Development)

วิชาการด้านการพัฒนาองค์การ (Organization Development - OD) มีวิวัฒนาการต่อเนื่องมานานหลายทศวรรษ แต่ช่วงเวลาที่ยึดได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการตื่นตัวในวิชาการด้านการพัฒนาองค์การเป็นอย่างมาก ได้แก่ ความเคลื่อนไหวในช่วงทศวรรษที่ 1950 และ 1960 ซึ่งมีการพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านการพัฒนาองค์การเพื่อให้เป็นเครื่องมือที่จะช่วยเพิ่มพูนประสิทธิภาพขององค์กร พร้อมทั้งเป็นเครื่องมือที่จะช่วยปรับปรุงคุณภาพชีวิตการทำงานของสมาชิกภายในองค์กร เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มีการพัฒนาองค์การอย่างมากในช่วงนี้ ก็คือ ผลพวงจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ทั้งนี้เนื่องจากสงครามโลกครั้งที่สองได้ก่อให้เกิดการเจริญเติบโตก้าวหน้าอย่างมหาศาลในด้านความรู้ การวิจัย และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับองค์การ ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยในด้านพฤติกรรมองค์การ ทฤษฎีองค์การ การบริหารจัดการ การจัดการทรัพยากรมนุษย์ และการจัดการเชิงกลยุทธ์

นักวิชาการบางคนเรียกความเคลื่อนไหวในช่วงนี้ว่าเป็น “ขบวนการเคลื่อนไหวด้านมนุษยสัมพันธ์” (Human Relations Movement) (ดู Weisbord, 2004; Morgan, 1986) เนื่องจากมีความเคลื่อนไหวในด้านการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์และมนุษย์สัมพันธ์ภายในองค์กรเป็นอย่างมากมีความพยายามที่จะดึงเอาองค์ความรู้ ตัวแบบ เทคนิควิธีการ กลยุทธ์จากสาขาวิชาต่างๆ มาใช้พัฒนาศาสตร์ที่เกี่ยวกับองค์การ รวมทั้งการประยุกต์เอาศาสตร์และวิทยาการของทฤษฎีองค์การไปใช้จริงในทางปฏิบัติ โดยเน้นไปที่การศึกษาถึงแนวโน้มพลวัตความเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนมากขึ้น (Complex change dynamics) แล้วจึงประยุกต์เอาวิทยาการด้านต่างๆ มาทำการเปลี่ยนแปลงระบบมนุษย์ (Human systems) อย่างมีแผนการ

ในห้วงเวลานั้น มีนักคิดคนสำคัญ เช่น ดักลาส แม็คเกรเกอร์ (Douglas McGregor) อีริค ทริสต์ (Eric Trist) เคิร์ต เลวิน (Kurt Lewin) ริชาร์ด เบ็คฮาร์ด (Richard Beckhard) ฯลฯ ร่วมกันขับเคลื่อนขบวนการ “คุณภาพชีวิตในการทำงาน” (Quality of Working Life movement - QWL)

ในช่วงทศวรรษที่ 1950 แม็คเกรเกอร์และเบ็คฮาร์ด ร่วมกันเป็นที่ปรึกษาให้กับบริษัท General Mills แล้วจึงได้สร้างคำว่า “การพัฒนาองค์การ” (Organization Development) ขึ้นมาเพื่อสื่อสำแดงให้เพื่อนร่วมวงการได้เห็นถึงความพยายามของพวกเขาที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากข้างล่างขึ้นมาอย่างสร้างสรรค์ (Innovative bottoms-up change effort) ซึ่งแตกต่างไปจากแนวปฏิบัติตามจารีตของบรรดาบริษัทที่ปรึกษาในห้วงเวลานั้น (ดู Weisbord, 2004) ซึ่งดูเหมือนจะให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงที่มาจากผู้บริหารระดับสูง (Top-down change) เป็นสำคัญ

ในห้วงเวลาเดียวกัน อีริค ทริสต์ ได้พัฒนาคำและแนวคิดเรื่อง “ระบบทางสังคมวิทยาเทคนิค” (Sociotechnical systems) ขึ้นมา เพื่อเน้นให้เห็นถึงความสำคัญที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างคนและระบบทางสังคม (a social system) กับ เครื่องมือและเทคนิควิทยาการต่างๆ (a technical system) ภายในองค์กร สำหรับทริสต์แล้ว องค์กรที่ดีควรมีการออกแบบและพัฒนาองค์การให้สอดคล้องกันระหว่างสภาพทางเศรษฐกิจ/ธุรกิจ ความซับซ้อนทางเทคโนโลยี และค่านิยมของคนในองค์กร

จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกของวิชาการด้านการพัฒนาองค์การ จะมีแนวคิดและกิจกรรมที่มุ่งเน้นไปที่ “ด้านของมนุษย์” (Human side) ขององค์การ เช่นเรื่องของ คน ความสัมพันธ์ นโยบาย กระบวนการ ขั้นตอน วัฒนธรรม บรรทัดฐาน และการออกแบบขององค์การ เป็นต้น นักคิดและนักปฏิบัติการณ์ด้านการพัฒนาองค์การจึงมักจะมององค์การว่าเปรียบเสมือน “ระบบมนุษย์” (Human systems) ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากบรรลุป่าหมายบางประการ โดยมีการ “ปรับปรุง” (Improvement) ภายในองค์การซึ่งเกิดขึ้นด้วยกระบวนการการ

เปลี่ยนแปลงอย่างมีแผนการ (Planned change) ทั้งนี้ กระบวนการเช่นนี้จะสำเร็จได้ก็ด้วยวิธีการการเข้าไปแทรกแซง (Intervention) ด้วยกิจกรรมและเครื่องมือที่ได้รับการออกแบบและพัฒนาอย่างหลากหลาย

นอกจากนี้ ยังได้มีความพยายามอย่างต่อเนื่องของบรรดานักคิดนักวิชาการในห้วงเวลานั้นที่จะให้คำนิยามความหมายของการพัฒนาองค์การไว้อย่างมากมาย ดังเช่น ริชาร์ด เบ็คฮาร์ด (Richard Beckhard) นักวิชาการชื่อดังด้านการพัฒนาองค์การได้ให้คำนิยามการพัฒนาองค์การ ซึ่งต่อมาได้มีการนำไปกล่าวถึงอย่างแพร่หลายว่า การพัฒนาองค์การคือ “ความพยายาม”

- 1) ที่มีแผนการ (Planned)
- 2) ส่งผลกระทบทั่วทั้งองค์กร (Organizationwide)
- 3) บริหารจัดการจากผู้บริหารระดับสูง (Managed from the top)
- 4) เพิ่มประสิทธิผลและสุขภาพขององค์กร (increase organization effectiveness and health) โดยผ่าน
- 5) กิจกรรมการเข้าป้ดำเนินการอย่างมีแผนการ (Planned interventions) ใน “กระบวนการ” ขององค์กร (Organization's processes) โดยใช้องค์ความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral - science) (Beckhard, 1969: 9)

ที่น่าสนใจก็คือ การรวบรวมและนำเสนอ “ชุดรายการคุณลักษณะเด่นของการพัฒนาองค์การ” โดย เว็นเดลและคณะ (Wendell, Cecil and Bell, 1999) ที่เห็นว่างานเขียนด้านการพัฒนาองค์การที่ผ่านมามักจะนำเสนอจุดเน้นหลักๆ ดังนี้

- (1) การพัฒนาองค์การมีจุดเน้นที่ “วัฒนธรรมและกระบวนการ”
- (2) การพัฒนาองค์การจะสนับสนุนเป็นพิเศษในการทำงานร่วมกัน (Collaboration) ระหว่างผู้นำกับสมาชิกขององค์การในการบริหารจัดการวัฒนธรรมและกระบวนการ
- (3) ทีมงานทุกประเภทมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการบรรลุผลสัมฤทธิ์ภารกิจ และยังถือเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญสำหรับกิจกรรมด้านการพัฒนาองค์การ
- (4) การพัฒนาองค์การมีจุดเน้นที่ “ด้านของมนุษย์และสังคม” (Human and social side) ขององค์กร แต่อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการก็ย่อมเข้าไปแทรกแซงส่งผลใน “ด้านของเทคโนโลยีและโครงสร้าง” (Technological and structural sides) ด้วย
- (5) การที่บุคลากรทุกระดับขององค์กรได้เข้ามามีส่วนร่วม (Participation) และ มีส่วนเกี่ยวพัน (Involvement) อยู่ในกระบวนการแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจถือเป็นส่วนที่สำคัญมากสำหรับการพัฒนาองค์การ
- (6) การพัฒนาองค์การมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงระบบโดยองค์รวม (Total system change) และมององค์กรว่าเป็นระบบทางสังคมที่มีความซับซ้อน (Complex social systems)
- (7) นักพัฒนาองค์การแสดงบทบาทเป็น “ผู้อื้ออำนาจ” (Facilitators) นักประสานความร่วมมือ (Collaborators) และเป็นที่เรียนรู้ร่วม (Co-learners) ไปกับระบบของหน่วยงานผู้รับบริการ
- (8) เป้าหมายใหญ่ของการพัฒนาองค์การคือการทำให้ระบบของหน่วยงานผู้รับบริการ สามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง โดยการสอนทักษะและความรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Continuous learning) ผ่านวิธีการแห่งการวิเคราะห์ตนเอง (Self-analytical) การพัฒนาองค์การมองการปรับปรุงองค์กรว่าเป็นเสมือนกระบวนการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องภายในบริบทของสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

(9) การพัฒนาองค์การยึดถือตัวแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research model) ที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นโดยสมาชิกของหน่วยงานผู้รับบริการ

(10) การพัฒนาองค์การมีทัศนะแบบ “พัฒนานิยม” (Developmental view) กล่าวคือ แสวงหาแนวทางที่จะก่อให้เกิดการปรับปรุงที่ดีขึ้นทั้งในแง่ขององค์กรและบุคลากรภายในองค์กร ความพยายามที่จะสร้างสถานการณ์แบบชนะด้วยกันทั้งสองฝ่าย (Win-Win) ถือเป็นแนวปฏิบัติมาตรฐานในโปรแกรมการพัฒนาองค์การ

อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนแนวคิดการพัฒนาองค์การจะมีได้ดำเนินไปแบบราบเรียบเป็นแนวทางเดียวกันไปตลอด แนวคิดการพัฒนาองค์การแบบคลาสสิก (Classical OD) ที่ดำเนินมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 ต้องมาเผชิญกับจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างมากของบริบทโลก ไม่ว่าจะเป็นการพลิกผันเมือง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหรือการปฏิวัติทางเทคโนโลยี ทำให้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับโปรแกรมการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องถูกออกแบบให้มีการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ (Large scale) ที่เน้นให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในระดับพื้นฐานอย่างถึงรากถึงโคน (Radical and fundamental change) เกิดแนวคิดการเปลี่ยนแปลงถึงระดับ “การโยกกระบวนทัศน์” (Paradigm shift) ของการพัฒนาองค์การไปสู่คำใหม่ที่เรียกว่า “การแปลงรูปองค์กร” (Organization transformation - OT)

นักวิชาการบางคนเชื่อว่า “การแปลงรูปองค์กร” (OT) เป็นเพียงส่วนขยายออกของ “การพัฒนาองค์การ” (OD) แต่บางคนก็เชื่อว่า OT คือสาขาวิชาใหม่ที่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นระเบียบวิชาการใหม่ (New discipline) ได้ด้วยตัวมันเอง

แนวคิดเรื่อง “การจัดการเชิงกลยุทธ์” (Strategic management) คือแนวคิดที่โดดเด่นสูงสุดของวิชาการด้านการบริหารจัดการในช่วงทศวรรษที่ 1980 โดยมุ่งเน้นไปที่การสร้าง “ความลงตัว” (Good fit) ระหว่าง “ภัยคุกคาม” (Threats) และ “โอกาส” (Opportunities) ที่มาจากสภาพแวดล้อมภายนอก กับ “จุดแข็ง” (Strengths) และ “จุดอ่อน” (Weaknesses) ขององค์กร ตามมาด้วยการทุ่มเทความพยายามอย่างมากไปที่การนิยามกำหนด “พันธกิจ” “เป้าประสงค์” “วิสัยทัศน์” และ “กลยุทธ์” ขององค์กร มีความเชื่อและการตระหนักร่วมกันว่าการมีวิสัยทัศน์ที่ชัดและสำแดงให้เห็นภาพ/เข้าใจได้ง่ายถือเป็นองค์ประกอบอันทรงพลังต่อความมีประสิทธิภาพขององค์กร

ด้วยสภาวะการแข่งขันที่เข้มข้นรุนแรงขึ้น ความเรียกร้องต้องการของลูกค้าที่มีต่อสินค้าและบริการ การปฏิวัติทางเทคโนโลยีสารสนเทศ การล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ และกระบวนการเศรษฐกิจเสรีนิยมในนามของโลกาภิวัตน์ ล้วนเป็นเหตุให้องค์กรต้องทำการเปลี่ยนแปลง - อย่างรวดเร็ว - จึงจะอยู่รอดได้ แนวทาง แนวปฏิบัติ และระบบความคิดความเชื่อแบบเก่าๆ ถือว่าไม่ดีพอ ไม่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงได้อีกต่อไปแล้ว องค์กรต้องถูก “แปลงรูป” มิใช่แค่ “ปะผุ” ไปวันๆ กระบวนทัศน์ก็ต้อง “เปลี่ยนใหม่” มิใช่แค่ “ปรับเปลี่ยน” เท่านั้น นักพัฒนาองค์การจึงได้พัฒนา “เครื่องมือและกิจกรรม” (Interventions) เพื่อเอื้ออำนวยการจัดการเชิงกลยุทธ์โดยผู้บริหารระดับสูงขององค์กร ให้สามารถเปลี่ยนแปลงองค์กรให้เกิดการทำงานที่ “เร็วขึ้น ดีขึ้น ถูกลง” (Faster, Better, Cheaper) (ดู Anderson, 2000)

ในช่วงทศวรรษ 1980, 1990 และ 2000 เป็นต้นมาผู้คนในวงการการบริหารจัดการองค์กรจึงมักจะไต่ย่นแนวคิดการบริหารจัดการองค์กรแนวเน้นการเปลี่ยนแปลงอย่างเช่น “การรื้อปรับกระบวนการองค์กร” (Reengineering) (ดู Hammer and Champy (1993) และ Hammer and Stanton (1995)) การปฏิวัติองค์กร (Leading the revolution) (ดู Hamel (2000)) การสร้างภาครัฐใหม่ (Reinventing Government) (ดู Osborne and Gaebler (1993)) และ การบริหารการเปลี่ยนแปลง (Change management)

แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนรูปองค์กร (OT) แม้จะได้สร้างกระแสความตื่นตัวต่อการพัฒนาองค์กรเป็นอย่างมาก แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีข้อน่าสังเกตว่า แนวคิดนี้ได้ส่งผลอย่างลึกซึ้งในแง่ของกระบวนการทัศน์ด้านการบริหารจัดการ จากกระบวนการทัศน์แบบ “พัฒนา-มนุษยนิยม” (Developmental Humanism) ของกลุ่มนักคิดการพัฒนาองค์กรแนวคลาสสิก ที่เน้นการค่อยๆ ปรับเปลี่ยนทีละขั้นตอน แบบมีส่วนร่วมของภาคีด้านต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนร่วมกันของทุกฝ่าย กลายมาเป็นกระบวนการทัศน์แบบ “จัดการแบบก้าวกระโดด - ผู้นำนิยม” (Fast management - Elitism) ที่เน้นการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รุนแรง และมอบอำนาจการตัดสินใจให้กับผู้บริหารระดับสูง

มาแซ็ค (Marshak, 2005) ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงความแตกต่างของกระบวนการทัศน์การพัฒนาองค์กรของทั้งสองกระบวนการทัศน์ไว้อย่างน่าสนใจ (ดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ความแตกต่างของกระบวนการทัศน์การพัฒนาองค์กร

แนวทางการเปลี่ยนแปลง	จุดเน้น	วิธีการ	ค่านิยมหลัก	การจัดการการเปลี่ยนแปลงคือ
การพัฒนาองค์กร	เน้นที่กระบวนการ	ใช้กระบวนการการมีส่วนร่วม	มนุษยนิยม	Facilitation and coaching
การบริหารการเปลี่ยนแปลง	เน้นที่ผลลัพธ์	ใช้กระบวนการสั่งการจากผู้นำ	เศรษฐกิจ	Engineering and directing

ที่มา: Marshak (2005)

ในด้านหนึ่งคือ กระบวนการทัศน์การพัฒนาองค์กรแนวคลาสสิก (Classical OD) มีจุดเน้นอยู่ที่การปรับปรุงพัฒนา “กระบวนการ” ภายในองค์กร โดยใช้วิธีการที่เน้น “กระบวนการการมีส่วนร่วม” ของคนทุกระดับภายในองค์กร โดยมีค่านิยมหลักคือให้คุณค่า ศักดิ์ศรี กับความเป็นมนุษย์ของสมาชิกในองค์กร ดังนั้น ในการบริหารจัดการการเปลี่ยนแปลงจะต้องเน้นการเอื้ออำนาจและคอยชี้แนะแนวทางให้แก่ผู้ร่วมกระบวนการได้มีการพัฒนาทั้งคนและองค์กรควบคู่กันไป

ในอีกด้านหนึ่งคือ กระบวนการทัศน์การพัฒนาองค์กรแนวเน้นการเปลี่ยนรูป (Organization transformation) หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า การจัดการการเปลี่ยนแปลง แนวคิดนี้มีจุดเน้นหลักสำคัญไปที่ “ผลลัพธ์” ขององค์กร โดยใช้วิธีการที่เน้น “กระบวนการของชนชั้นนำในองค์กร” กล่าวคือเพื่อให้เกิดการทำงานที่รวดเร็วคล่องตัว จึงมักจะใช้สิทธิของฝ่ายจัดการในการดำเนินการ (Management right) สิ่งที่พบตามมาก็คือ ค่านิยมหลักที่ผู้บริหารใช้ในการตัดสินใจก็มักจะเน้นไปที่ “มูลค่าและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ” เป็นสำคัญ ดังนั้น ในการบริหารจัดการการเปลี่ยนแปลงจึงมักจะใช้แนวทางแบบวิศวกรรมและการควบคุมสั่งการ

จะเห็นได้ว่าทั้งสองกระบวนการทัศน์ ต่างก็มีจุดแข็งและจุดอ่อนที่แตกต่างกันออกไป

- ในด้านของ “กระบวนการทัศน์การพัฒนาองค์กรแนวคลาสสิก” มีจุดแข็งที่ค่านิยมแบบมนุษยนิยม (Humanistic) มีความเป็นประชาธิปไตยสูง เน้นความยั่งยืนระยะยาว แต่มีจุดอ่อนคือ ขาดค่านิยมและเป้าหมายด้านผลตอบแทนทางธุรกิจ อาจทำให้พบว่าองค์กรมีสภาพที่บุคลากรมีความสุข แต่มีผลประกอบการต่ำ

- ในส่วนของ “กระบวนการพัฒนากองทัพการเน้นการเปลี่ยนรูป” มีจุดแข็งที่ความรวดเร็ว เด็ดขาด ในกระบวนการการเปลี่ยนแปลง มุ่งผลลัพธ์โดยเฉพาะผลตอบแทนทางธุรกิจ (Business entrepreneurial value) แต่มีจุดอ่อนสำคัญคือขาดการให้คุณค่ากับความมีศักดิ์ศรี ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของบุคลากร ในระดับต่ำลงไป ทำให้อาจเกิดการเสียศูนย์ ขาดความสมดุลในระยะยาวขององค์กร กลายเป็นองค์กรที่มีผลประกอบการสูง แต่บุคลากรเต็มไปด้วยความทุกข์ ความเก็บกด ไร้ศักดิ์ศรี และจะนำไปสู่ปัญหาในระยะยาวขององค์กร

ดังนั้น เมื่อพัฒนาการทางความคิดมาถึงจุดนี้ ผู้เขียนมีความเห็นพ้องกับข้อเสนอของมาแซ็คที่ว่า ถึงที่สุดแล้วแนวคิดการพัฒนากองทัพไม่ควรพัฒนาซ้ำรอยเดิม คือ เน้นสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป กระบวนทัศน์การพัฒนากองทัพทั้งสองกระบวนทัศน์ข้างต้น ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อที่จะตอบสนองรองรับต่อสภาวะ/แรงกดดันของบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและเทคโนโลยีในขณะนั้น มาบัดนี้ เป็นหน้าที่ของนักพัฒนากองทัพที่จะต้องบูรณาการทางความคิดเชื่อมโยงประสานร้อยเรียงให้เกิดกระบวนทัศน์การพัฒนากองทัพที่สามารถสร้างความสมดุลระหว่าง Classical OD กับ Modern OT กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความพยายามที่จะสร้างความสมดุลอย่างพอเหมาะพอสม อย่างมีเหตุผล และมองความยั่งยืนระยะยาวขององค์กร ระหว่าง ค่านิยมแบบมนุษยนิยม กับ ค่านิยมแบบเศรษฐกิจนิยม นั่นเอง (ดูตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 บทบาทของนักพัฒนากองทัพยุคใหม่ สร้างความสมดุลระหว่างมนุษยนิยมกับเศรษฐกิจนิยม

มิติ	จิตวิทยาสังคมและมนุษยนิยม	เศรษฐศาสตร์และธุรกิจ
คุณค่าสูงสุด	การพัฒนาคน	ผลตอบแทนทางการเงิน
กลไกสำคัญ	จิตสำนึก การตระหนักรู้	เงินและทรัพยากรวัตถุ
จินตภาพ	การบรรลุศักยภาพแห่งตน (Self-actualization)	ความคุ้มค่าทางการเงิน (The bottom line)
แหล่งของคุณค่า	ภายในตัวตน (Inner-self)	ตลาด (The marketplace)
ตัวแสดงสำคัญ (Icon)	ตัวตนที่บรรลุและทรงพลัง (Enlightened and empowered self)	ผู้ประกอบการและผู้บริหาร (Entrepreneur and business executive)
ประเด็นสำคัญ (Theme)	ปัจเจกบุคคล: • อิศรภาพ • ศักดิ์ศรี • ทรงพลัง (Empowerment) • อารมณ์ความรู้สึก (Emotions) • จิตวิญญาณ (Spirit) • บูรณาการอย่างเป็นองค์รวม (Holistic integration)	ธุรกิจและตลาด: • กลยุทธ์การแข่งขัน (Competitive strategy) • กำไรและขาดทุน (Profit and Loss) • ผลผลิตภาพ (Productivity) • ผลตอบแทนการลงทุน (ROI) • การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency use of resources) • ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (Economic wealth)

การพยายามสร้างความสมดุลระหว่างสองกระบวนทัศน์นี้ แท้จริงแล้วก็คือการพยายามบูรณาการทางความคิดตามแนวทางแห่ง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” นั่นเอง

บูรณาการ “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” กับ “การพัฒนางานองค์กร”

ยังมี “มายาคติ” อย่างกว้างขวางอยู่ทั่วไปไม่น้อยที่เชื่อว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักปรัชญาที่เหมาะสมสำหรับภาคเกษตรกรรมและภาคชนบทเท่านั้น แต่หากพิจารณาจากคำอธิบายหลักปรัชญาเศรษฐกิจจากมุมมองของผู้เขียนข้างต้น ประกอบกับการศึกษาวิจัยของคณะนักวิจัยที่ศึกษาโดยการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับภาครัฐกิจเอกชน (ดู สมบัติ (2549) สุขสรรค์ (2549)) รวมทั้งจากการนำเสนอแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ปรากฏใน รายงานการพัฒนานโยบายของประเทศไทย 2550 (โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย 2550) ต่างชี้ให้เห็นว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการในภาครัฐกิจเอกชน ทั้งขนาดเล็ก กลางและใหญ่ได้ อีกทั้งยังก่อให้เกิดการพัฒนาการบริหารจัดการรัฐกิจอย่างยั่งยืนเสียด้วยซ้ำ

สำหรับในแง่มุมมองของการระเบียบวิชาการและแนวปฏิบัติด้านการพัฒนางานองค์กร ผู้เขียนมีความเห็นว่าการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์เข้ากับหลักวิชาการด้านการพัฒนางานองค์กร ก็จะทำให้เกิดการสร้างความเข้มแข็ง หนักแน่น และมีความสมบูรณ์รอบด้านแก่วิชาการและแนวปฏิบัติด้านนี้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจาก หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยให้การเสริมและจัดปัญหาพื้นฐานของทฤษฎีกระแสหลักของการพัฒนางานองค์กรตามแนวทางของโลกตะวันตก ซึ่งมักจะมีปัญหาพื้นฐานที่สำคัญคือ

- เป็นทฤษฎีที่มักจะลดทอนตัวแปรเหลือเพียงไม่กี่ตัว (Reductionism)
- แล้วมุ่งเน้นไปที่ตัวแปรเหล่านั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่จะต้องให้ความสำคัญสูงสุด (Fragmented) แทนที่จะมองทำความเข้าใจแบบภาพองค์รวม (Holistic)
- และมักจะนำไปสู่แนวคิดแบบ “ทวินิยม” (Dualism) อันเป็นหลักตรรกะแบบต้องเลือกทางใดทางหนึ่ง (Either...or) เช่น ถ้าไม่เป็นชายก็ต้องขว ไม่ดำก็ต้องขาว ไม่ชายก็ต้องหญิง ฯลฯ ทำให้เกิดกลุ่มความคิด/ทฤษฎีที่ขัดแย้ง/ไม่เหมือนกัน/คู่ขนานกัน (Dichotomy)

จาคลส์ เดอร์ริดา (Jacques Derrida) คือตัวอย่างของนักปรัชญาที่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ปรัชญาตะวันตกไว้ได้อย่างดีและชัดเจนว่า การสร้างปรัชญาตะวันตกก็เหมือนกับการสร้าง “เกมทางความคิด” (Mind game) กล่าวคือปรัชญาตะวันตกถูกสร้างขึ้นภายใต้กรอบความคิดที่เรียกว่า “อภิปรัชญาของสิ่งปรากฏ” (Metaphysics of presence) ซึ่งอภิปรัชญาแบบนี้จะต้องสร้างจุดเน้นที่เป็นรูปธรรมชนิดหนึ่งขึ้นมาเพื่อให้ผู้ยึดถือปรัชญาชุดหนึ่งเกิดความเชื่อหรือการยึดถือในสิ่งนั้นร่วมกันที่เรียกว่า Logocentrism และเมื่อเกิดความเชื่อและยึดถือใน “สิ่งนี้” ร่วมกันแล้ว ก็จะก่อให้เกิดความเชื่อว่า “สิ่งนี้” ย่อมไม่เหมือนและย่อมดีกว่า “สิ่งนั้น” และ “สิ่งอื่นๆ ใด” จนก่อให้เกิดการแยกขั้วของความขัดแย้ง (Binary opposition) และที่ยิ่งไปกว่านั้น ปรัชญาตะวันตกก็มักจะเน้นให้ความสำคัญ รักษา ยกย่องเชิดชูใน “สิ่งนี้” (ที่เห็นว่าดีกว่า) และขจัด “สิ่งนั้นและสิ่งอื่นๆ ใด” ออกไปหรือให้ความสำคัญแก่สิ่งอันหลังน้อยกว่า ดังนั้น ประวัติศาสตร์ของปรัชญาตะวันตกจึงเป็นเรื่องของความขัดแย้งในลักษณะแบบ “วิภาษวิธี” (Dialectic) คือ การต่อสู้เพื่อที่จะยกให้สิ่งหนึ่งมีความเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่งอยู่เสมอ อันทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบไม่เท่าเทียมกัน (สิ่งหนึ่งมักจะอยู่เหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่งเสมอ) ซึ่งเดอร์ริดาเรียกว่า a violent hierarchy (ดูใน Kusumavalee, 2006)

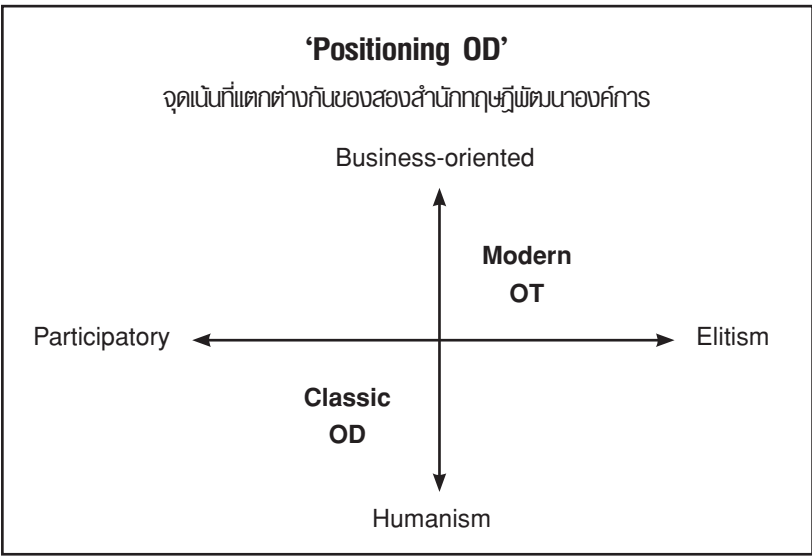
ลักษณะของปรัชญาตะวันตกดังกล่าวทรงอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อวิชาการในทุกศาสตร์ทุกสาขา รวมทั้งกรอบวิธีคิดในทฤษฎีองค์กรและการพัฒนางานองค์กรตะวันตกมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ดังจะเห็นได้จากทั้งทฤษฎีการพัฒนางานองค์กรแนวคลาสสิก (OD) และทฤษฎีการพัฒนางานองค์กรแนวเน้นจัดการการเปลี่ยนแปลง (OT) ต่างนำเสนอให้เห็นว่าทฤษฎีของกลุ่มตนเองต้องการย้ำเน้นใน “ปัจจัยใด” และต้องการ

ละเว้น มองข้าม ไม่กล่าวถึง “ปัจจัยอื่น” ใดบ้าง ในที่นี้ ผู้เขียนจะแสดงให้เห็นว่าทั้งสองทฤษฎีการพัฒนาองค์การมีจุดเน้นที่ต้องการ “ย้ำเน้น” และ “ละเลย” แตกต่างกันที่สองมิติสำคัญ คือ มิติด้าน “ค่านิยม” (Value) และ มิติ “กระบวนการ” (Process) ในการพัฒนาองค์การ ดังจะเห็นได้จากตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 3 มิติที่ต่างกันของการพัฒนาองค์การ

ทฤษฎี มิติ	พัฒนาองค์การแนวเน้นจัดการ การเปลี่ยนแปลง (Modern OT)	การพัฒนาองค์การ แนวคลาสสิก (Classical OD)
ค่านิยมในการพัฒนาองค์การ	มนุษยนิยม (Humanistic)	ผลสัมฤทธิ์นิยม (Business-oriented)
กระบวนการการพัฒนา องค์การ	เน้นการมีส่วนร่วม (Participatory)	เน้นผู้บริหาร (Elitism)

หรืออาจจะสามารถสร้างเป็นแผนภาพเพื่อให้เห็นตำแหน่งแห่งหนทางวิชาการของทั้งสองกลุ่มทฤษฎีการพัฒนาองค์การได้ ดังนี้

ภาพที่ 2 จุดเน้นที่ต่างกันของสองสำนักคิด

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนท้ายของบทที่แล้ว ว่าด้วยจุดแข็งและจุดอ่อนของทั้งสองกระบวนการพัฒนาองค์การ จะเห็นได้ว่าการย้ำเน้นในปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งมากเกินไป แล้วละเลยมองข้ามไม่ให้ความสำคัญในปัจจัยอื่นๆ ถือเป็นแนวคิดที่มีความสุดโต่งมากเกินไป อาจจะก่อให้เกิดผลดีในระยะสั้น หรือสร้างความเข้มแข็งให้กับส่วนหนึ่ง แต่ก็ส่งผลเสียในระยะยาว หรือทำลายความอ่อนแอให้กับอีกส่วนหนึ่งได้ ดังนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะน้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเครื่องมือแนวทางในการปรับประสานความแตกต่าง อุดช่องว่าง เติมเต็มส่วนที่ขาดหาย และลดทอนความสุดโต่งของทฤษฎีให้เจือจางลง

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักปรัชญาตะวันออกที่ไม่ใช้วิธีการแบบลวดทอน เลือกว่า และเน้นให้ความสำคัญแก่สิ่งใดแบบสุดโต่ง แต่จะเป็นหลักปรัชญาที่เน้นทางสายกลาง มองภาพกว้างแบบองค์รวม และเน้นความมีดุลยภาพของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น หากพิจารณาจากการทบทวนแนวคิดการพัฒนาองค์การและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงข้างต้น ผู้เขียนมีมุมมองในเชิงสังเคราะห์ (Synthesis) ต่อหลักแนวคิดกระบวนการพัฒนาองค์การทั้งสองข้างต้น ดังนี้

(1) การสังเคราะห์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการพัฒนาองค์การแนวคลาสสิก

พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

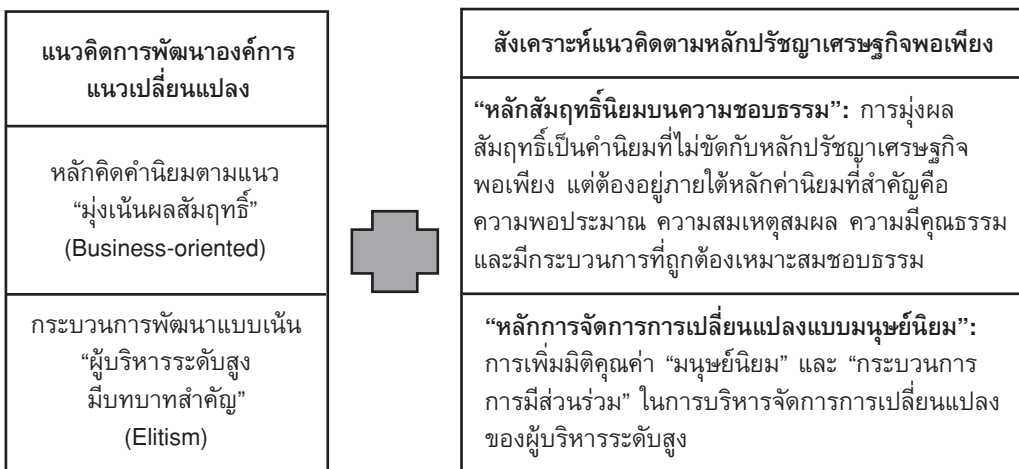
- แนวคิดการพัฒนาองค์การแนวคลาสสิกให้ความสำคัญกับหลักคิดค่านิยมตามแนว “มนุษยนิยม” (Humanism) คือความเคารพในศักดิ์ศรี ความคิดสร้างสรรค์ ศักยภาพ การมีส่วนร่วม และแรงจูงใจในการทำงานของบุคลากรในฐานะของมนุษย์คนหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นหลักปรัชญาที่อยู่บนพื้นฐานของความคิดแบบ “มนุษยนิยม” คือเชื่อมั่นในคุณค่าของมนุษย์ การร่วมคิดร่วมทำ การเคารพในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและอยู่บนฐานความรู้คู่คุณธรรมของมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนาองค์การก็ต้องคำนึงถึง “หลักมนุษยนิยมในบริบทขององค์กร” กล่าวคือ จะทำอย่างไรให้บุคลากรในองค์กรดำรงตนอย่างมีศักดิ์ศรี และได้ใช้ศักยภาพเต็มกำลัง (ตามค่านิยมแบบมนุษยนิยม) ในอันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์นอกเงยต่อหน้าที่การงานและความสำเร็จขององค์กร (ตามค่านิยมแบบสัมฤทธิ์ผลนิยม)
- แนวคิดการพัฒนาองค์การแนวคลาสสิกให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาแบบเน้น “กระบวนการมีส่วนร่วม” (Participatory process) เน้นกระบวนการสร้างความเห็นพ้องร่วมกัน และพัฒนาแบบค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป (Gradualism) แนวทางการพัฒนาเช่นนี้สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นหลักปรัชญาที่อยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาตามลำดับขั้นตอน พอประมาณ พอดี พอควร ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความพร้อมของแต่ละหน่วย ไม่เร่งก้าวกระโดดเร็วจนเกินไป และเน้นความรู้ความเข้าใจโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม แม้กระบวนการมีส่วนร่วมจะเป็นสิ่งที่ดีเพราะจะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความเข้าใจร่วมกัน แต่ภายใต้โลกแห่งการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ยุคใหม่ นักพัฒนาองค์การยุคใหม่ควรคำนึงถึงการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่เล็งผลสัมฤทธิ์ในอัตราความเร็วที่สามารถเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงได้

แนวคิดการพัฒนาองค์การ แนวคลาสสิก		สังเคราะห์แนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
หลักคิดค่านิยมตามแนว “มนุษยนิยม” (Humanism)		“หลักมนุษยนิยมในบริบทขององค์กร”: ทำอย่างไรให้บุคลากรในองค์กรดำรงตนอย่างมีศักดิ์ศรี และได้ใช้ศักยภาพเต็มกำลัง (ตามค่านิยมแบบมนุษยนิยม) ในอันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์นอกเงยต่อหน้าที่การงานและความสำเร็จขององค์กร (ตามค่านิยมแบบสัมฤทธิ์ผลนิยม)
กระบวนการพัฒนาแบบเน้น “กระบวนการมีส่วนร่วม” (Participatory process)		“หลักการมีส่วนร่วมที่เล็งผลสัมฤทธิ์”: การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่เล็งผลสัมฤทธิ์ในอัตราความเร็วที่สามารถเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้

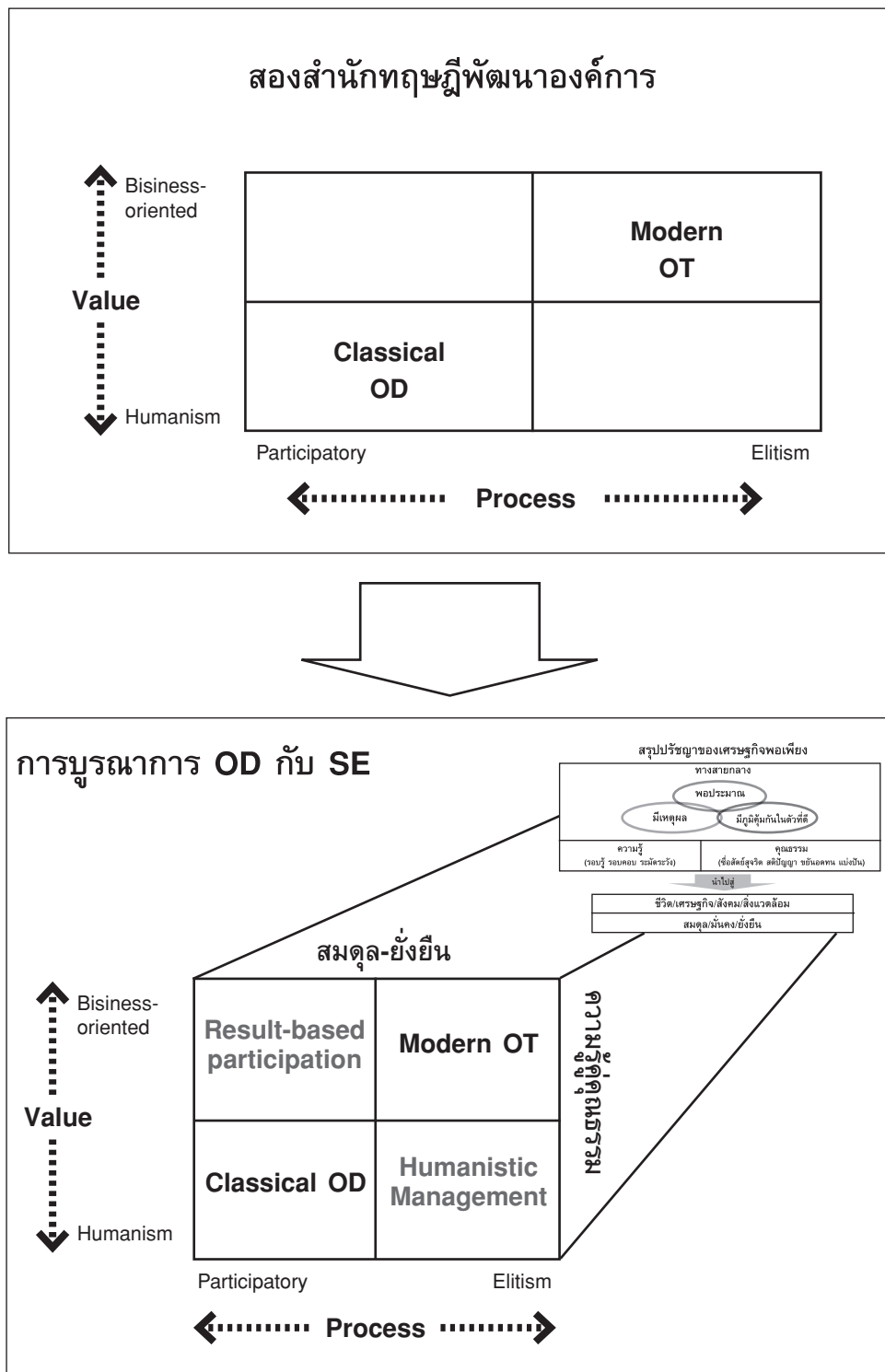
ภาพที่ 3 สังเคราะห์ทฤษฎีการพัฒนาองค์การแนวคลาสสิกกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(2) การสังเคราะห์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาองค์กรตามแนวทางการพัฒนาองค์กรแบบเน้นการจัดการการเปลี่ยนแปลงขององค์กร (Organization transformation) พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

- การพัฒนาองค์กรแบบเน้นการจัดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบขององค์กรมุ่งเน้นในเรื่องของ “ผลลัพธ์/ผลสัมฤทธิ์” เป็นหลักสำคัญในการปรับเปลี่ยนพัฒนาองค์กร (Result-based management) ถ้าเป็นองค์กรทางธุรกิจก็จะมุ่งเน้นในเรื่องของผลลัพธ์ทางธุรกิจ เช่น รายได้ ผลกำไร ผลตอบแทนทางธุรกิจ ฯลฯ เป็นเป้าประสงค์ใหญ่ หากเป็นองค์กรภาครัฐก็จะเน้นเป้าประสงค์เชิงกลยุทธ์ของหน่วยราชการนั้นเป็นเป้าหมายปลายทางสำคัญ แนวทางการพัฒนาองค์กรเช่นนี้ก็ได้ขัดกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเสียทีเดียว เพราะหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยอมรับว่าธุรกิจเอกชนย่อมต้องการผลกำไรจึงจะทำให้ธุรกิจอยู่รอดและเติบโตได้ และองค์กรภาครัฐก็จำเป็นต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนของการทำงาน การทำงานขับเคลื่อนให้องค์กรบรรลุตามเป้าประสงค์ที่วางไว้ ย่อมดีกว่าการขับเคลื่อนองค์กรไปแบบสะเปะสะปะไร้ทิศทางไร้หลักการ การมุ่งผลสัมฤทธิ์จึงถือเป็นค่านิยมที่ไม่ขัดกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่สิ่งที่ต้องคำนึงถึงเพิ่มเติมก็คือการบริหารจัดการนั้นต้องอยู่ภายใต้ค่านิยมที่สำคัญอีกประการหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การพัฒนาองค์กรแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์นั้นต้องมีความพอประมาณ ความสมเหตุสมผล ความมีคุณธรรมและมีกระบวนการที่ถูกต้องเหมาะสมชอบธรรม
- การพัฒนาองค์กรแบบเน้นการจัดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบขององค์กรมุ่งเน้นในเรื่องของกระบวนการตัดสินใจที่ “ผู้บริหารระดับสูง” มีบทบาทสำคัญ (Elitism) ทำให้ประเด็นในการบริหารจัดการและพัฒนาองค์กรในแนวนี้ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นในเรื่องของกำไร/ขาดทุน ผลตอบแทนทางธุรกิจ ความคุ้มค่าในการลงทุน ความมีประสิทธิภาพ ฯลฯ เป็นแก่นแกนสำคัญของการตัดสินใจ ข้อดีของแนวโน้มในแง่ก็คือ “ความรวดเร็วและเด็ดขาด” ในกระบวนการบริหารจัดการการเปลี่ยนแปลงองค์กร แต่ก็ย่อมส่งผลต่อข้อเสียคือขาดการมีส่วนร่วม ขาดการรับฟังความคิดเห็นอย่างรอบด้าน ส่งผลต่อการขาดกระบวนการสื่อสาร การเรียนรู้ทำความเข้าใจ และในที่สุดอาจจะกลายเป็นปัจจัยที่บั่นทอนขวัญกำลังใจของบุคลากรในองค์กร ดังนั้นการขจัดจุดอ่อนของข้อนี้ก็คือการเพิ่มมิติคุณค่า “มนุษย์นิยม” และ “กระบวนการการมีส่วนร่วม” ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเสริมเข้าไป

ภาพที่ 4 สังเคราะห์ทฤษฎีการพัฒนาองค์กรแนวจัดการการเปลี่ยนแปลงกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพที่ 5 การสังเคราะห์หลักการพัฒนาองค์การกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กรณีศึกษา : องค์การที่ประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

องค์กรภาครัฐ: กรมราชทัณฑ์กับการพัฒนา “องค์กรแห่งความพอเพียง”

กรมราชทัณฑ์เป็นกรณีตัวอย่างของ “องค์กรภาครัฐ” ที่พยายามพัฒนาองค์กรตามแนวทางของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยอธิบดีกรมราชทัณฑ์มีวิสัยทัศน์ที่จะปรับเปลี่ยนกรมราชทัณฑ์ให้เป็นต้นแบบของ “องค์กรแห่งความพอเพียง”

จากการศึกษาพัฒนาการของกรมราชทัณฑ์ พบว่า กรมราชทัณฑ์ได้มีวิวัฒนาการผ่านเวลา 3 ห้วง อันได้แก่ ห้วงของอดีต ปัจจุบัน และกลยุทธ์ในอนาคต ของกรมราชทัณฑ์ ซึ่งในแต่ละห้วงเวลา จะมีวิธีคิดในการบริหารจัดการองค์กรที่แตกต่างกันออกไป เช่น ในอดีต สังคมมีความเชื่อว่าอาชญากรรมเป็นผลมาจากความชั่วร้ายในกมลสันดานของผู้กระทำความผิด ดังนั้น การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดจึงต้องทำให้ผู้กระทำ

ความผิด ได้รับการปฏิบัติที่สอดคล้องกับความผิดที่ได้กระทำให้ไปเพื่อให้เกิดความยุติธรรมโดยถือว่าเมื่อได้ทำให้ผู้อื่นเจ็บปวดอย่างไรก็สมควร จะได้รับการตอบแทนเช่นนั้น จัดเป็นการลงโทษแบบ “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” วิธีการลงโทษหรือการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในอดีตจึงเป็นการลงโทษต่อเนื่องตัวและการทรมานเพื่อให้เกิดความเจ็บปวด หลาบจำ และตอบสนองต่อความต้องการในการที่จะแก้แค้นทดแทน อย่างไรก็ตาม วิธีการลงโทษและการปฏิบัติต่อ ผู้กระทำความผิดในยุคต่อๆ มา ได้พัฒนาขึ้นในทางที่มี “มนุษยธรรม” มากขึ้น จนถึงเมื่อประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา เมื่อประชากรมากขึ้นมีผู้กระทำความผิดมากขึ้นสังคมจึงได้เริ่มที่จะหันมาปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยใช้เรือนจำแทนการลงโทษโดยการเชียนัดและการทรมานมากขึ้น ในส่วนของเรือนจำได้เริ่มมีการปฏิรูประบบแยกประเภทเรือนจำ ที่ใช้สำหรับคุมขังและลงโทษผู้กระทำความผิดที่มารวมกันอยู่เป็นจำนวนมากๆ มิให้ออกไปก่อความเดือดร้อนต่อสังคมภายนอก อันเป็นการป้องกันสังคมโดยการกันคนที่เป็นอันตรายออกจากสังคมในขณะเดียวกันก็เชื่อกันว่าการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยใช้เรือนจำจะมีมนุษยธรรมมากกว่าลงโทษโดยการเชียนัดหรือการทรมาน การใช้เรือนจำเป็นสถานที่ควบคุมและลงโทษผู้กระทำความผิดจึงได้พัฒนาสืบต่อมา โดยได้มีการพัฒนารูปแบบและกิจกรรมในเรือนจำขึ้นมาตามลำดับ

การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในปัจจุบันจึงหันมาเน้นในเรื่องการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยใช้เรือนจำเป็นหลัก แต่เรือนจำในระยะแรกมุ่งปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดอย่างเข้มงวด และเน้นการลงโทษเพื่อให้คนกลัว ต่อมาเรือนจำได้ถูกปฏิรูปให้มีมนุษยธรรมมากขึ้น โดยมีกลุ่มสิทธิมนุษยชนต่างๆ ซึ่งได้มีส่วนอย่างมากในการที่ทำให้มีการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดแบบมีมนุษยธรรมมากขึ้น มีการปรับปรุงสภาพเรือนจำให้ดีขึ้น จนแนวคิดในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดได้เริ่มเปลี่ยนมาสู่การอบรมแก้ไขให้กลับเข้าสู่สังคม การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในเรือนจำจึงเริ่มเปลี่ยนไปสู่กิจกรรมในการอบรมแก้ไขมากขึ้น มีการฝึกวิชาชีพ การให้การศึกษา การอบรม การจัดสวัสดิการ การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง ตลอดจนการเตรียมการปลดปล่อย การให้การเคารพสิทธิของผู้ต้องขัง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้กระทำความผิดได้รับการแก้ไขให้ปรับตัวเข้ากับกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของสังคม ได้แนวคิดและวิธีปฏิบัติดังกล่าวได้แพร่หลายอยู่จนถึงปัจจุบัน

ในปัจจุบัน กรมราชทัณฑ์อยู่ในช่วงของการปรับตัวเป็นอย่างมาก โดยได้พัฒนาจากอดีตมาสู่จุดของการพัฒนางานราชทัณฑ์ในเชิงก้าวหน้า สอดคล้องกับนานาอารยประเทศในการอบรมแก้ไขผู้กระทำผิด โดยได้มีการปรับปรุงในด้านการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและในด้านการบริหารในหลายด้านคือ

1. **การปฏิรูประบบการศึกษาของผู้ต้องขังในเรือนจำอย่างจริงจัง** โดยถือว่าการพัฒนาการจัดการศึกษาของผู้ต้องขังเป็นภารกิจหลักของเรือนจำ โดยได้จัดการศึกษาทั้งสายสามัญและสายอาชีวศึกษาในทุกเรือนจำอย่างจริงจัง โดยลดการให้ความสำคัญต่อการทำงานเพื่อหารายได้ของเรือนจำลง และให้จัดการฝึกอาชีพอิสระแก่ผู้ต้องขัง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประกอบอาชีพหลังพ้นโทษ ในครั้งนี้ได้มีการปรับระบบการประเมินผลการศึกษาใหม่ให้เป็นระบบและได้มาตรฐานทั่วประเทศ และได้กำหนดให้เรือนจำอำเภอ จังหวัด และทัณฑสถานในระดับเดียวกันดำเนินการสอนอย่างน้อยระดับประถมศึกษาในระบบชั้นเรียน และเรือนจำกลาง และทัณฑสถานในระดับเดียวกันให้เปิดดำเนินการสอนในระดับมัธยมศึกษาเป็นอย่างต่ำ และเปิดสอนผู้ต้องขังในแดนหญิงด้วย โดยประสานกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนอย่างใกล้ชิด ในด้านการศึกษาวิชาชีพ ได้มีการของบประมาณมาใช้ในการฝึกวิชาชีพมากขึ้นแทนการใช้เงินทุนฝึกวิชาชีพทำให้สามารถจัดการฝึกวิชาชีพได้ เช่นเดียวกับโรงเรียนอาชีวศึกษา และได้มีการประสานกับภาคเอกชนในการให้เข้ามาตั้งโรงงานในเรือนจำเป็นการฝึกวิชาชีพแบบอุตสาหกรรมเรือนจำ และใช้เครื่องจักรที่ทันสมัยในการฝึกวิชาชีพ พร้อมทั้งมีการจำแนกลักษณะเพื่อให้การฝึกวิชาชีพสอดคล้องกับความต้องการส่วนบุคคลมากขึ้น

2. **การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้มีมนุษยธรรมมากขึ้น** โดยการริเริ่มให้มีการใช้ตรวนแบบใหม่ ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าเดิม แต่มีประสิทธิภาพเหนือกว่าของเดิม เป็นไปตามมาตรฐานที่นานาอารยประเทศใช้อยู่ นอกจากนี้ยังได้ดำเนินการให้เรือนจำต่างๆ ลดการจำกัดขังผู้ต้องขังลงให้เหลือเท่าที่จำเป็นต่อการป้องกันผู้ต้องขังที่มีลักษณะร้ายแรงบางส่วนซึ่งจะหลบหนีเท่านั้น ผลจากการปฏิบัติดังกล่าวได้รับการยอมรับจากสาธารณชนทั่วไปและสถานทูตของประเทศต่างๆ เป็นอย่างมาก

3. **การพัฒนางานด้านการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดหลังปล่อย** เพื่อให้มีการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดให้ครบวงจรจะได้ไม่กลับมากระทำผิดอีก โดยกระตุ้นให้เอกชนเข้ามามีบทบาทในการสงเคราะห์และดูแลผู้พ้นโทษ ทั้งนี้ได้ผลักดันให้นำเรื่องการสงเคราะห์ผู้พ้นโทษเข้าไว้ในแผน และได้มีการจัดตั้ง “บ้านกึ่งวิถี” ขึ้น ณ บริเวณหน้าเรือนจำกลางคลองเปรม เพื่อให้การดูแลผู้พ้นโทษมิให้มีการกระทำผิดซ้ำ นอกจากนี้ยังได้สั่งการให้เรือนจำดำเนินการในการประสานงานกับโรงเรียนหรือหน่วยงานภายนอกในการหางานให้ผู้พ้นโทษทำ นับเป็นการกล้าหาญที่นำงานราชทัณฑ์ก้าวออกจากกรอบกำแพงสี่เหลี่ยมมารับภารกิจที่ยากยิ่งเช่นนี้

4. **การพัฒนากระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง** ให้มีการนำการจำแนกลักษณะมาใช้อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมเพื่อแยกปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดแต่ละคน โดยการสั่งการให้มีการแยกประเภทเรือนจำในประเทศต่างๆ เช่น ผู้ต้องขังวัยหนุ่ม ผู้ต้องขังคดียาเสพติด ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาและผู้ต้องขังใกล้พ้นโทษ นอกจากนี้ยังสั่งการให้มีการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังภายในเรือนจำและทัณฑสถานแต่ละแห่งเพื่อมิให้มีการถ่ายทอดนิสัย และเพื่อให้การอบรมแก้ไขกับผู้ต้องขังแต่ละประเภทให้แตกต่างกัน โดยเน้นที่ผู้ต้องขังวัยหนุ่มซึ่งจะเน้นที่การให้การศึกษา และผู้ต้องขังคดียาเสพติดที่เน้นการบำบัดรักษาทางใจ ทางกาย และทางสังคม

5. **การส่งเสริมและกำหนดนโยบาย ให้เรือนจำพัฒนาสวัสดิการของผู้ต้องขัง** ได้จัดสวัสดิการในด้านต่างๆ เช่น การกีฬา การอนามัย การบำบัดรักษาผู้ต้องขังป่วย ความสะอาดและสภาพแวดล้อมในเรือนจำ การดูแลโทรทัศน์ การสูบบุหรี่ การจ่ายเงินปันผลจากการทำงานและการเพิ่มค่าอาหารของผู้ต้องขังให้สูงขึ้น และการดูแลสุขภาพของอาหารทำให้ผู้ต้องขังได้รับสวัสดิการที่ดีขึ้น

6. **การนำวิทยาการในการบริหารงานแบบใหม่ มาใช้ในการพัฒนางานราชทัณฑ์** ทั้งนี้ โดยการฝึกอบรมและพัฒนาผู้บริหารงานราชทัณฑ์ระดับสูงภาคต่างๆ ทั่วประเทศ ให้มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารงานภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตลอดจนมีความสามารถในการปรับตัวและการมองการณ์ไกล การมีทักษะในการเป็นนักบริหารมากกว่านักบริการ และสามารถนำวิทยาการและการบริหารงานแบบใหม่ มาใช้ในการพัฒนางานราชทัณฑ์ให้ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้ รวมตลอดถึงการฝึกอบรมการเขียนแผนและโครงการให้ข้าราชการกรมราชทัณฑ์มีความรู้ในด้านการวางแผนและการใช้แผนเป็นเครื่องมือในการบริหารงาน

7. **ปรับระบบการบำบัดน้ำเสีย และสภาพแวดล้อมในเรือนจำใหม่ให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ** โดยการสั่งการเรือนจำและทัณฑสถานต่างๆ จัดทำโครงการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยออกภายนอกเรือนจำ รวมทั้งการพัฒนาอาณาบริเวณรอบๆ กลุ่มเรือนจำกลางคลองเปรมให้มีสภาพสวยงามเป็นสวนสาธารณะ สนามกีฬา สนามเด็กเล่น และมีระบบการบำบัดน้ำเสียที่ทันสมัย โดยประสานความร่วมมือกับมูลนิธิชัยพัฒนา

8. **การปรับโครงสร้างของกรมราชทัณฑ์ใหม่ ให้มีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น** โดยจัดให้มีสำนักต่างๆ ที่ผู้อำนวยการสำนักและเรือนจำดำรงตำแหน่งระดับ 9 เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งจัดทำแผนอัตรากำลัง 3 ปี ทำให้มีตำแหน่งในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับ 1 - 9 เพิ่มมากขึ้นอย่างมากมาอย่างไม่เคยมีมาก่อน ในกรมราชทัณฑ์ และปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการเป็นการภายในเฉพาะส่วนงานบริหารทั่วไป รวมทั้งสิ้น 16 หน่วยงาน ทำให้มีกองภายในเพิ่มมากขึ้นและการบริหารงานคล่องตัว

9. **การพัฒนาระบบสวัสดิการข้าราชการราชทัณฑ์** โดยได้จัดโครงการสวัสดิการใหม่ๆ ให้ข้าราชการเป็นจำนวนมาก ได้แก่ โครงการบ้านพักเจ้าพนักงาน โครงการรถจักรยานยนต์ผ่อนส่ง โครงการประกันชีวิตหมู่ โครงการทุนการศึกษาบุตรพระท้าวพระยา โครงการการศึกษาดูงานต่างประเทศ และสหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น

10. **การดำเนินการในการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดในเรือนจำอย่างต่อเนื่องและจริงจัง** โดยได้จัดตั้งหน่วยตรวจค้นและจุโจมพิเศษ เพื่อตรวจค้นยาเสพติดและขอความร่วมมือจากกรมตำรวจในการใช้สุนัขตำรวจเข้าตรวจค้นยาเสพติด ตรวจค้นจับกุมดำเนินคดีเจ้าหน้าที่ญาติและผู้ต้องขังที่เกี่ยวข้องกับการ ลักลอบนำยาเสพติดเข้าเรือนจำอย่างจริงจัง ตลอดจนการตรวจบัสสวะของผู้ต้องขังเพื่อหาสารเสพติดในเรือนจำ

11. **การบำบัดรักษาผู้ต้องขังคดียาเสพติด** ได้มีการนำวิธีการชุมชนบำบัดมาใช้ในการบำบัดรักษาผู้ต้องขังคดียาเสพติด เพื่อให้สามารถเลิกยาเสพติด โดยการรักษาทาทางจิตใจและอารมณ์ด้วยวิธีการชุมชนบำบัด ซึ่งจะให้ผู้ติดยาเสพติดมีการรักษาวินัยและมีจิตใจที่เข้มแข็งทนต่อสิ่งชั่วร้าย

12. **การทำงานสาธารณะนอกเรือนจำ** ได้มีการส่งผู้ต้องขังออกไปทำงานภายนอกเพื่อรับใช้สังคม เช่น การออกไปปลูกสวนป่าในเรือนจำชั่วคราวและออกไปทำงานสาธารณะ ขุดลอกคูคลองต่างๆ ตลอดจนการล้างท่อ ทำความสะอาดเครื่องระบายน้ำ นับเป็นการช่วยเหลือสังคม

13. **การส่งเสริมการพักการลงโทษ ลดวันต้องโทษ และอาสาสมัครคุมประพฤติ** ได้มีการจัดให้ผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดีได้มีโอกาสทดลองกลับเข้าสู่สังคม โดยมีอาสาสมัครคุมประพฤติเป็นผู้ดูแลให้ความช่วยเหลือ

การดำเนินงานดังกล่าวนับเป็นความพยายามของกรมราชทัณฑ์อย่างจริงจัง ในการที่จะป้องกันสังคม โดยการควบคุมผู้ต้องขังไว้ให้อยู่และให้การอบรมแก้ไขให้สามารถกลับเข้าสู่สังคมได้โดยไม่กระทำผิดซ้ำอีก

ในอนาคต กรมราชทัณฑ์ได้พิจารณาจัดทำแผนทิศทางการพัฒนางานกรมราชทัณฑ์ในทศวรรษหน้า ซึ่งเป็นแผนที่กำหนดสิ่งที่กรมราชทัณฑ์จะต้องปฏิบัติใน 10 ปีข้างหน้าอย่างชัดเจน โดยแผนทิศทางการพัฒนางานได้กำหนดภารกิจหลักของกรมราชทัณฑ์ที่จะต้องดำเนินการ 3 ประการ คือ

- ก. การควบคุมผู้ต้องขังอย่างมีประสิทธิภาพ
- ข. การแก้ไขพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขังให้เป็นบุคคลที่สามารถเข้ากับสังคมทั่วไปได้เมื่อพ้นโทษแล้ว
- ค. การเสริมสร้างสมรรถนะในการบริหารงานราชทัณฑ์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

จากแผนดังกล่าวทำให้เห็นว่า แนวโน้มของงานราชทัณฑ์ในอีก 10 ปีข้างหน้าก็คือ การเดินทางตามแนวทางที่แผนกำหนด ซึ่งจากแผนดังกล่าวทำให้เห็นทิศทางของการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในระยะ 10 ปีข้างหน้า ได้ในประเด็นต่างๆ ที่เป็นแนวโน้มอย่างเด่นชัด ดังนี้

1. การเน้นการอบรมแก้ไขผู้กระทำความผิดให้กลับเข้าสู่สังคมมากขึ้น

แนวทางนี้เป็นแนวทางที่ปรากฏชัดในแผนทิศทางที่กำหนดในวัตถุประสงค์รวมของแผน คือ การพัฒนาพฤตินิสัย และปลูกฝังทัศนคติที่ถูกต้องแก่ผู้ต้องขังและการส่งเสริมการให้ความรู้พื้นฐานและฝึกวิชาชีพให้แก่ผู้ต้องขังมากกว่าจะมุ่งใช้แรงงานของผู้ต้องขังแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ในวัตถุประสงค์เฉพาะภารกิจได้กำหนดให้มีการเน้นในเรื่องการพัฒนารอบร้อมแก้ไขผู้ต้องขังอย่างจริงจังในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านจิตใจ ทัศนคติ การศึกษา อาชีพและคุณภาพชีวิต และในกลยุทธ์ที่จะดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้วางแนวทางการดำเนินงานไว้ชัดเจนในการที่จะเน้นเรื่องการอบรมแก้ไขผู้ต้องขัง ซึ่งเรื่องเหล่านี้ไม่เคยปรากฏชัดเจนหรือเป็นนโยบายเน้นหนักในการดำเนินงานมาก่อน จึงทำให้เห็นได้ว่าในอีก 10 ปีข้างหน้า งานด้านการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดจะหันมาเน้นในเรื่องการแก้ไขอบรมมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา

2. การมีส่วนร่วมของภาคเอกชนมากขึ้น

การเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจการของรัฐนั้นเป็นกระแสสากลที่ภาครัฐเริ่มลดบทบาทมากขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานให้สูงขึ้น ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดก็เช่นกัน ตามแผนทิศทางของกรมราชทัณฑ์ได้กำหนดให้สนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้การศึกษาวิชาสามัญและวิชาชีพ โดยให้ปรับให้สอดคล้องกับตลาดแรงงาน เช่น ในเรื่องของการจัดตั้งโรงงานฝึกวิชาชีพในเรือนจำและได้ระบุให้เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกรมราชทัณฑ์ ทั้งในเรื่องการฝึกวิชาชีพและการพัฒนาพฤตินิสัยและในวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 ได้กำหนดให้มีการประชาสัมพันธ์โครงการและงานของกรมราชทัณฑ์ต่อภาคเอกชน เพื่อให้ภาคเอกชนและสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกว้างขวางยิ่งขึ้น

จากวัตถุประสงค์และกลยุทธ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ได้มีการให้ความสำคัญของบทบาทของภาคเอกชน โดยได้เปิดกว้างมากในการส่งเสริมให้ “ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกว้างขวางยิ่งขึ้น” ซึ่งอาจทำให้หลายทาง เช่น การให้เอกชนเข้ามาให้บริการทางการแพทย์ต่อผู้ต้องขัง การให้บริการด้วยการศึกษา เช่น ครูอาสาสมัคร การให้บริการด้านการเตรียมการปลดปล่อย และการสงเคราะห์หลังปล่อย ความมั่นคงปลอดภัยของเรือนจำและแม้แต่การให้เอกชนเข้ามาบริหารงานเรือนจำ ซึ่งแนวโน้มดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นแล้วในงานการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดของประเทศตะวันตกหลายประเทศ และเป็นแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในประเทศไทยตามแนวทางของแผนทิศทางดังกล่าว

3. การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด

ความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีด้านต่างๆ ทำให้เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในการพัฒนางานในหลายๆ ด้าน งานการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดก็เช่นกัน กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดไว้ในแผนทิศทางในการที่จะให้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยในการบริหารงานราชทัณฑ์ผ่านดาวเทียม และระบบเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์สำหรับเรือนจำ ทำให้เห็นได้ว่าแนวโน้มในอนาคตเรือนจำต่างๆ จะมีการนำเทคโนโลยีมาใช้มากขึ้น โดยเสนอเครื่องมือที่ช่วยอำนวยความสะดวกรวดเร็วในการทำงาน ในขณะเดียวกันก็ช่วยลดกำลังคน

ที่ใช้ในการทำงานให้น้อยลง ซึ่งเทคโนโลยีเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นในการเข้ามาทดแทนอัตรากำลังคนภาครัฐที่จะถูกจำกัดไม่ให้ขยายตัวเพิ่มขึ้น แนวโน้มดังกล่าวนี้จึงเป็นเรื่องที่ชัดเจนและจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ปัญหาอยู่ที่ว่าจะสามารถนำมาใช้ได้มากน้อยแค่ไหนเพียงไร ซึ่งขึ้นอยู่กับงบประมาณและการประยุกต์ใช้อย่างมีประสิทธิภาพกว่านั่นเอง

4. การเน้นการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในชุมชนเพิ่มมากขึ้น

แนวโน้มของงานราชทัณฑ์ในระดับสากลได้หันไปสู่การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในชุมชนมากขึ้น ทั้งในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดก่อนส่งเข้าสู่เรือนจำ และภายหลังจากที่เข้ามาอยู่ในเรือนจำแล้ว ในประเทศไทยก็เช่นกันหลายฝ่ายได้มีการผลักดันให้มีมาตรการปฏิบัติในชุมชนเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวอย่างต่อเนื่องของกรมคุมประพฤติในการขยายสำนักงานคุมประพฤติให้ครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ และการนำมามาตรการอื่นๆ มาใช้แทนโทษจำคุก ในส่วนที่เกี่ยวกับปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดหลังจากที่ได้รับโทษจำคุกมาระยะหนึ่งแล้ว แผนทิศทางของกรมราชทัณฑ์ได้ระบุชัดให้มีการส่งเสริมและปรับขยายการนำกระบวนการด้านทัณฑ์หวายว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในชุมชนมาใช้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น รวมทั้งส่งเสริมงานด้านคุมประพฤติและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในชุมชน ซึ่งรวมถึงการขยายงานด้านการพักการลงโทษลดวันต้องโทษ และมาตรการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในชุมชนอื่นๆ อีกด้วย เช่น การใช้เครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ และการปล่อยผู้ต้องขังไปทำงานภายนอก เป็นต้น

5. การพัฒนาบุคลากร

เมื่อมีการเพิ่มขึ้นของอัตรากำลังภาครัฐถูกจำกัด การหันไปพัฒนาบุคลากรจึงเป็นจำเป็นอย่างยิ่งเพราะคุณภาพของคน จะเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะทำให้งานประสบความสำเร็จในภาวะที่กำลังคนขาดแคลน แนวโน้มที่ผ่านมาของกรมราชทัณฑ์ก็จะได้มีการตื่นตัว และพัฒนาบุคลากรอย่างจริงจัง โดยมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบต่อเนื่องและทั่วถึง ซึ่งแนวโน้มดังกล่าวนี้ได้รับการยืนยันในแผนทิศทางของกรมราชทัณฑ์ที่จะให้มีการพัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับงานที่เป็นภารกิจหลัก โดยได้กำหนดกลยุทธ์ไว้หลายประการ รวมถึงการจัดตั้งและก่อสร้างสถาบันพัฒนาข้าราชการราชทัณฑ์แห่งใหม่ และการจัดการฝึกอบรมให้มีการขยายตัวและทันสมัยเพิ่มมากขึ้น รวมตลอดถึงการส่งเสริมให้ข้าราชการได้ศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี และการส่งเสริมจริยธรรมและคุณธรรมของข้าราชการอย่างจริงจัง ซึ่งจะมีผลทำให้มีบุคลากรที่มีคุณภาพอันจะส่งผลถึงการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดต่อไป

นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า กรมราชทัณฑ์ได้พยายามขับเคลื่อนองค์กรเพื่อให้พร้อมรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อธิบดีกรมราชทัณฑ์ได้พยายามคิดค้นนวัตกรรมด้านการบริหารจัดการเพื่อให้กรมราชทัณฑ์ในฐานะองค์กรราชการสามารถทำงานปรับตัวได้ภายใต้แรงกดดันหลายๆ ประการของโลกยุคใหม่ แนวทางหนึ่งที่กรมราชทัณฑ์พบว่าสามารถช่วยในการปรับตัวของคนทั้งในฝ่ายของ “ข้าราชการ” “ผู้ต้องขัง” ให้อยู่

รอดได้อย่างเหมาะสมในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ก็คือ การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ในการพัฒนาองค์กรนั่นเอง กรมราชทัณฑ์จึงได้ริเริ่มดำเนินการโครงการ “องค์กรแห่งความพอเพียง” ขึ้นมา โดยกรมราชทัณฑ์ พิจารณาเห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นหลักปรัชญาที่...

“ไม่ใช่เรื่องของเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของความคิดที่จะต้องทำอะไรอย่างพอเพียง ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องอย่างลึกซึ้ง มีความรอบคอบ มีเหตุผล ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มีสำนึกในคุณธรรม จริยธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ไม่โลภ รู้จักพอ ขยันหมั่นเพียร ไม่เบียดเบียนกัน รู้จักการช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิด

กรมราชทัณฑ์ พิจารณาเห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวทางการปฏิบัติตนที่ดีที่สุด เพื่อให้เกิดความสุข ความสมดุล ความมั่นคง และยั่งยืน โดยมีเป้าหมายหลักของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในกรมราชทัณฑ์ คือ การสร้างกระแสสังคมของบุคลากรในกรมราชทัณฑ์ รวมถึงผู้ต้องขังให้มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิด หรือส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของตน ผ่านการสร้างความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม เพื่อนำไปสู่ความเป็นองค์กรแห่งความพอเพียงในที่สุด

สำหรับกรมราชทัณฑ์แล้วองค์กรแห่งความพอเพียง คือ องค์กรที่คนในองค์กรยึดปรัชญาและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตและการทำงานตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยเกณฑ์ในการวัดความสำเร็จของคนในองค์กร ไม่ได้อยู่ที่ความมั่งมี ความร่ำรวยทางวัตถุ แต่อยู่ที่ “ความสุขในการทำงาน สุขในการใช้ชีวิต” สุขที่ไม่เป็นหนี้ สุขที่มีอย่างพออยู่พอกิน และสุขที่มีครอบครัวที่อบอุ่น ดังนั้น คนในกรมราชทัณฑ์จึงได้รับการส่งเสริมให้มีลักษณะ ดังต่อไปนี้

กรมราชทัณฑ์กับการเป็น “องค์กรแห่งความพอเพียง”

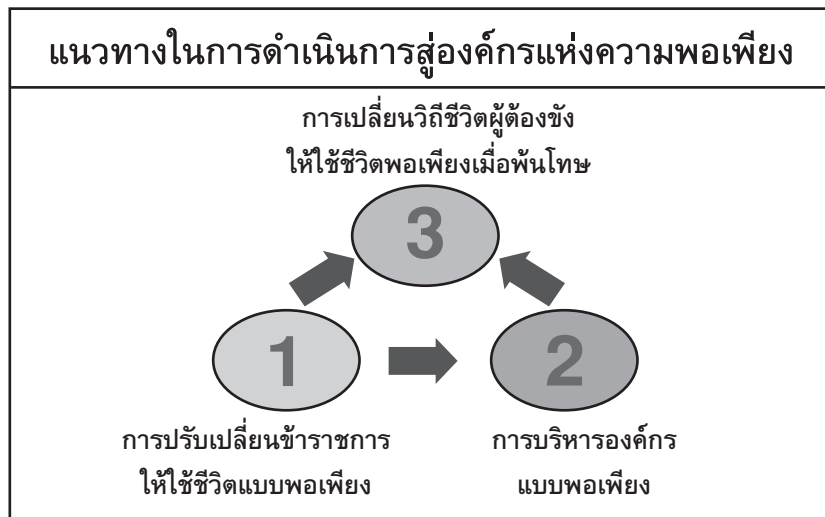
- คนในองค์กรและครอบครัวจะขยันทำมาหากิน หารายได้เสริมในทางที่ถูกต้อง พึ่งตนเอง (หนึ่งเรือนจำ หนึ่งกลุ่มแม่บ้าน)
- คนในองค์กรมีความซื่อสัตย์ สุจริต นอนตาหลับ ที่ทำงานสุจริต (มาตรฐานความโปร่งใสของเรือนจำ 5 ด้าน)
- คนในองค์กรจะรู้จักประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น หาได้ใช้ไปเท่าที่มี เหลือเก็บออม (บัญชีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของเรือนจำ)
- คนในองค์กรรู้จักสามัคคี รวมกลุ่ม แบ่งปัน มีน้ำใจ ช่วยเหลือกันทำกิจกรรม พัฒนาองค์กร (กิจกรรมสร้างความสามัคคีในเรือนจำ)
- คนในองค์กรรู้จักพัฒนาตนเอง พัฒนาความรู้ และปัญญา เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (มุมนิเทศน์ของข้าราชการ)
- คนในองค์กรจะหลีกเลี่ยงอบายมุข ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ยึดมั่นทำความดี และยกย่องคนที่ความดี มีใช้ที่ความร่ำรวย (เรือนจำ เรือนธรรม)

กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดแนวทางในการดำเนินสื่องค์กรแห่งความพอเพียงไว้ใน 3 มิติด้วยกัน กล่าวคือ

มิติที่ 1: การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของข้าราชการให้ใช้ชีวิตแบบพอเพียง

มิติที่ 2: การบริหารองค์กรแบบพอเพียง

มิติที่ 3: การเปลี่ยนวิถีชีวิตผู้ต้องขังให้ใช้ชีวิตพอเพียงเมื่อพ้นโทษ

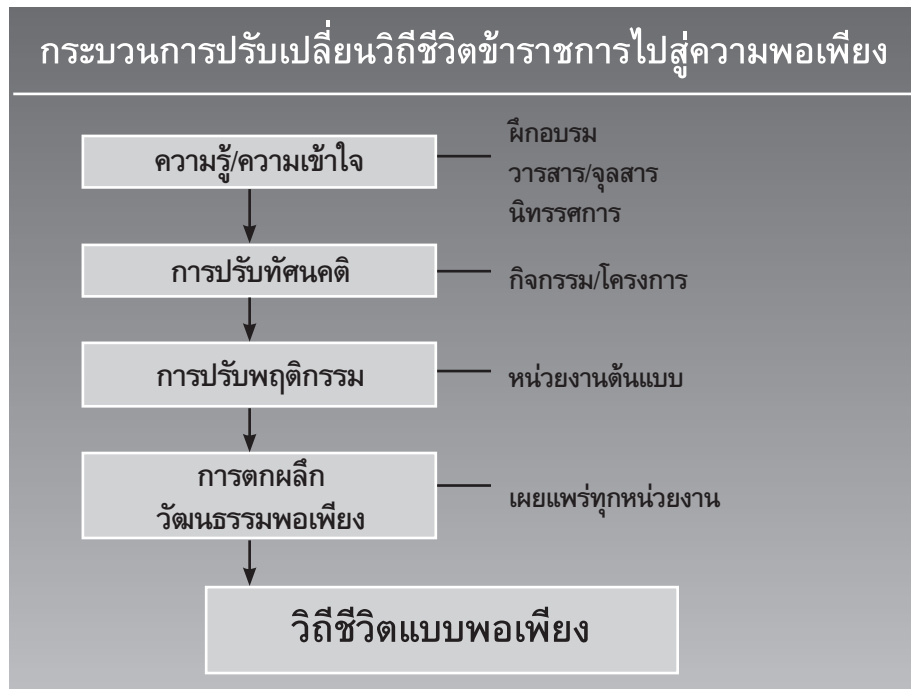

ในการที่จะพัฒนากรมราชทัณฑ์ให้เป็นองค์กรแห่งความพอเพียงนั้น มีสองหน่วยสำคัญที่กรมราชทัณฑ์จะต้องมีแผนในการดำเนินการพัฒนาปรับเปลี่ยนอย่างเหมาะสม ได้แก่ 1) หน่วยงานหลักสำคัญ คือ “เรือนจำ” และ 2) ทรัพยากรบุคคล คือ “ข้าราชการ”

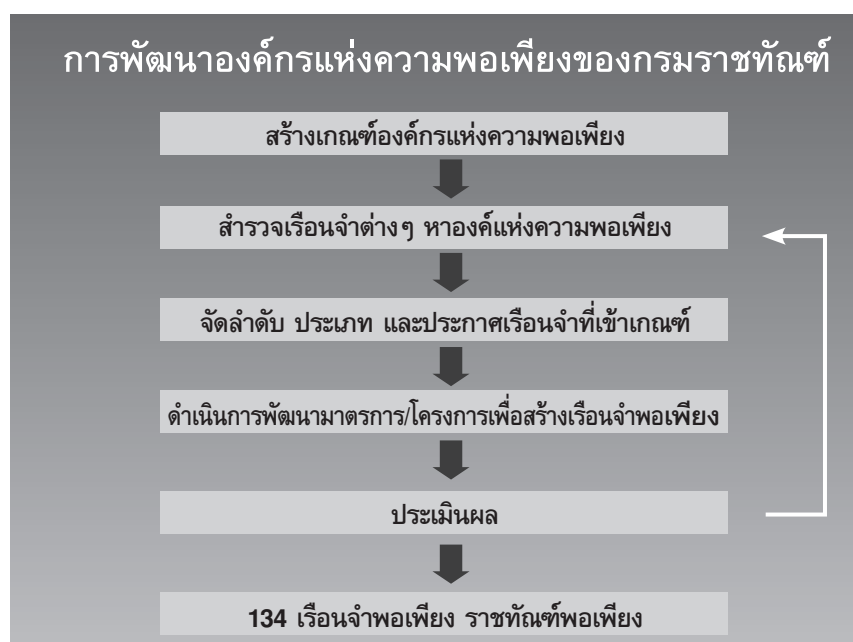
ในแง่ของ “เรือนจำ” กรมราชทัณฑ์ได้ออกแบบขั้นตอนในการสร้าง “เรือนจำแห่งความพอเพียง” ให้มีความเชื่อมโยงระหว่าง “บุคคล” กับ “องค์กร” เพื่อให้บรรลุสู่การเป็น “เรือนจำพอเพียง” โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ในแง่ของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของข้าราชการ กรมราชทัณฑ์ก็ใช้วิธีการแบบค่อยๆ เปลี่ยนแปลง บุคลากรเริ่มจาก การปรับฐานความรู้ ความเข้าใจ ปรับเปลี่ยนทัศนคติ และนำไปสู่การปรับเปลี่ยน พฤติกรรม ในที่สุดคือการตกผลึกในวัฒนธรรมเศรษฐกิจพอเพียง และมีวิถีชีวิตแบบพอเพียงตามอัตภาพ ของแต่ละบุคคล

จากแนวทางข้างต้น ที่พยายามปรับเปลี่ยน “เรือนจำ” และ “ข้าราชการ” ให้สอดคล้องกับหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง กรมราชทัณฑ์ยังได้กำหนดกรอบการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาองค์กรให้ก้าวไปสู่การ เป็นองค์กรแห่งความพอเพียงไว้ ดังนี้

เพื่อให้การดำเนินงานการเป็นองค์กรแห่งความพอเพียงบรรลุเป้าหมาย ทั้งในมิติการเปลี่ยนวิถีชีวิต ข้าราชการให้ใช้ชีวิตแบบพอเพียง และการบริหารองค์กรแบบพอเพียง กรมราชทัณฑ์จึงได้มีการกำหนด หลักเกณฑ์การประเมินการเป็น “องค์กรแห่งความพอเพียง” ไว้ 8 ประการ คือ

- 1) การใช้ชีวิตพอประมาณและการพึ่งตนเอง
- 2) การมีคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และการปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3) การเสริมสร้างความสุขในครอบครัวและการพัฒนาทางจริยธรรม
- 4) การปลอดอบายมุข
- 5) ความสามัคคีและการรวมพลัง
- 6) การส่งเสริมสุขภาพอนามัย
- 7) การพัฒนาตนเองและการสร้างเครือข่ายความรู้
- 8) การใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นอกจากนี้ กรมราชทัณฑ์ยังได้มีการกำหนดขั้นตอนการดำเนินงานของเรือนจำและทัณฑสถานไว้ ดังนี้

- 1) ประชุมข้าราชการของเรือนจำและทัณฑสถาน และสร้างความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ
- 2) ตั้งคณะกรรมการเศรษฐกิจพอเพียงของเรือนจำ/ทัณฑสถานให้มีหน้าที่กำกับ ดูแล ตรวจสอบ แนะนำ รวมถึงติดตามประเมินผลการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ
- 3) สรุปรวสภาพปัญหา ของข้าราชการและสภาพปัญหาของเรือนจำ/ทัณฑสถาน
- 4) จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และร่วมระดมความคิดเพื่อกำหนดกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ที่จะสามารถแก้ไขปัญหา โดยที่ประชุมต้องมีความเห็นชอบ มีเหตุผล และคิดว่าชุมชนของตนสามารถดำเนินกิจกรรมหรือโครงการที่กำหนดไว้ได้
- 5) ดำเนินตามขั้นตอนของกิจกรรม หรือโครงการที่กำหนด โดยเฉพาะผู้บริหารของเรือนจำและทัณฑสถานต้องปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้สมาชิกในชุมชน
- 6) ติดตาม ประเมินผล กิจกรรม/โครงการ โดยคณะกรรมการเศรษฐกิจพอเพียงของเรือนจำและทัณฑสถาน
- 7) รายงานผลการดำเนินงานให้กรมราชทัณฑ์ทราบ
- 8) คณะกรรมการเศรษฐกิจพอเพียงส่วนกลาง ติดตามประเมินผลการดำเนินงานของเรือนจำและทัณฑสถาน
- 9) ประกาศเป็นบุคคลพอเพียงต้นแบบและเรือนจำพอเพียงต้นแบบ

วิเคราะห์จุดเด่นของกรมราชทัณฑ์ในแง่ของการพัฒนาองค์กรตามแนวทางหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ

- 1) การมององค์กรในเชิงพลวัตและปรับองค์กรให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง กรมราชทัณฑ์มีความโดดเด่นในแง่ของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์กร ผู้นำขององค์กรมีความพยายามที่ชัดเจนในอันที่จะดำเนินการตามแนวทางของการพัฒนาองค์กร (OD interventions) เพื่อปรับเปลี่ยนองค์กรให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก อธิบดีกรมราชทัณฑ์ได้พูดถึงแนวคิดการ “เปลี่ยนก่อนที่จะถูกปรับให้เปลี่ยน” กล่าวคือ ต้องมีการวิเคราะห์บริบทที่เกี่ยวข้อง (Environmental

scanning) และการวิเคราะห์ถึงแนวโน้มของพลังต่างๆ (Driving forces) ที่จะมากดดันการทำงานและอาจก่อให้เกิดปัญหาในอนาคตของกรมราชทัณฑ์ ดังนั้น แทนที่จะรอให้เกิดปัญหา ก่อน แล้วค่อยถูกสั่งการหรือถูกบีบบังคับให้ต้องปรับปรุงแก้ไข กรมราชทัณฑ์จึงดำเนินการพัฒนาเปลี่ยนแปลงองค์กรเสียก่อนที่ปัญหาจะเกิดขึ้น

- 2) การดำเนินการเปลี่ยนแปลงดำเนินไปอย่างมีหลักการ กล่าวคือ ได้น้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแกนกลางสำคัญในการดำเนินการ ดังจะเห็นได้จากแนวทางการดำเนินงานที่ต้องการให้กรมราชทัณฑ์เป็น “องค์กรแห่งความพอเพียง” การดำเนินการเช่นนี้ถือเป็นความพยายามที่จะน้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นพื้นฐานหรือ “ฐานราก” ของการบริหารจัดการองค์กร และเป็น “หลักยึดเหนี่ยว” หรือ “เข็มทิศ” สำหรับผู้บริหารและบุคลากรทุกระดับขององค์กร
- 3) กระบวนการดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไปและเน้นมิติการพัฒนามนุษย์ (Humanistic change process) การดำเนินการพัฒนาสู่การเป็น “องค์กรแห่งความพอเพียง” ของกรมราชทัณฑ์ เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาองค์กรแบบคลาสสิก คือ ไม่ใช่กระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบ “สั่งการจากข้างบน เร่งรัดให้เกิด ในปริมาณที่มากมาย อย่างรวดเร็ว” ถึงแม้ว่าแนวคิดการพัฒนาองค์กรส่วนใหญ่จะเกิดจากวิสัยทัศน์ของผู้บริหารระดับสูง แต่การดำเนินการกลับเป็นรูปแบบที่ไม่เร่งรัด ค่อยเป็นค่อยไป ค่อยๆ สอดแทรกและพัฒนา ปรับเปลี่ยนวิถีคิด ความเข้าใจ พฤติกรรม ปรับแนวทางการปฏิบัติ จนตกผลึกทั่วทั้งองค์กร คือ ทั้งคน (ข้าราชการ) และองค์กร (เรือนจำ) มีความรู้ ความเข้าใจ มีการ “ปรับวิถีชีวิต” ของคนที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของบุคลากร และผู้ต้องขัง ให้รู้จักดำรงชีวิตอย่างพอประมาณและสมเหตุสมผล นั่นคือ มีความพร้อมแล้ว จึงสำแดงตนออกมา (ระเบิดจากข้างใน) หรือมีการให้รางวัลการเป็น “องค์กรแห่งความพอเพียง”
- 4) กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีทิศทางและเน้นผลสัมฤทธิ์ ในด้านหนึ่ง แม้กระบวนการเปลี่ยนแปลงของกรมราชทัณฑ์จะสอดคล้องกับการพัฒนาองค์กรแนวคลาสสิก ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในองค์กร (Humanism-participatory process) แต่การดำเนินงานของกรมราชทัณฑ์ก็ได้เป็นกระบวนการที่ไร้จุดหมายปลายทาง หรือ เป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไปแบบ ไม่หวังผลสัมฤทธิ์ (ตามยถากรรม) กรมราชทัณฑ์กลับมีจุดเด่นอยู่ที่การมีความพยายามที่จะนำเอานวัตกรรมการบริหารจัดการสมัยใหม่ เช่น การจัดการความรู้ Balanced Scorecard HR scorecard ฯลฯ มาเป็นเครื่องมือให้บุคลากรเข้ามามีส่วนร่วมขับเคลื่อนองค์กรให้บรรลุเป้าหมาย (Result-based participation) ได้ในระยะเวลาที่รวดเร็วขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น
- 5) มีการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับองค์กรอย่างต่อเนื่อง กรมราชทัณฑ์เป็นองค์กรที่เน้นในเรื่องของการพัฒนาบุคลากร การจัดการความรู้ และการสร้างความสัมพันธ์กับภาคส่วนภายนอก เช่น องค์กรเอกชน ฯลฯ อย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการดำเนินการเพื่อเตรียมพร้อมหน่วยงานและสร้างพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับอนาคต ในนามของการสร้าง “ทุนมนุษย์” “ทุนความรู้” “ทุนเครือข่ายทางสังคม” ถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในระยะยาวขององค์กร
- 6) การประยุกต์หลักการบริหารจัดการองค์กรเชิงธรรมาภิบาล (Good Corporate governance) โดยการสร้างมาตรฐานความโปร่งใส การเปิดเรือนจำสู่สังคม ทำให้กรมราชทัณฑ์เป็นที่ยอมรับ เชื่อถือไว้วางใจของสังคมมากขึ้นเป็นอย่างมาก

องค์กรภาคเอกชน: เครือซีเมนต์ไทย

เครือซีเมนต์ไทย (Siam Cement Group - SCG) เป็นกลุ่มบริษัทอุตสาหกรรมธุรกิจเอกชนของไทยที่มีความโดดเด่นในแง่ของความพยายามที่จะพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง ผู้เขียนได้เคยศึกษาวิจัยกรณีศึกษาของภาคธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่ที่สามารถประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปพัฒนาคนและองค์กรได้เป็นอย่างดี โดยใช้เครือซีเมนต์ไทยเป็นกรณีศึกษามาแล้ว (ผู้อ่านสามารถหาได้จาก สมบัติ กุสุมาวลี, 2549 และ โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2550)

เครือซีเมนต์ไทยก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2456 โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ก่อตั้งบริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด ด้วยพระราชประสงค์ที่จะให้ประเทศไทยผลิตปูนซีเมนต์ใช้เอง ลดการพึ่งพาการนำเข้าจากต่างประเทศและเพื่อจัดสรรการใช้ทรัพยากรภายในประเทศอย่างคุ้มค่า เครือซีเมนต์ไทยได้ดำเนินธุรกิจมาแล้วกว่า 90 ปีผ่านช่วงเวลาต่างๆ มากมาย โดยสามารถฉายภาพวิวัฒนาการของเครือซีเมนต์ไทยได้ดังนี้

ช่วงทศวรรษที่ 2450 - 2510 คือห้วงของการก่อสร้างตัวและเตาเผาในธุรกิจวัสดุก่อสร้าง โดยมีผลิตภัณฑ์หลักๆ ได้แก่ ปูนซีเมนต์ วัสดุก่อสร้าง และเหล็ก

ช่วงทศวรรษที่ 2510 - 2520 คือห้วงของการซื้อและเข้าครอบครอง (Take over) กิจการอุตสาหกรรมที่มีปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าครอบครองกิจการอุตสาหกรรมกระดาษและเซรามิกส์

ในปี พ.ศ. 2519 เข้าเป็นสมาชิกในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย

ช่วงทศวรรษที่ 2520 - 2530 คือห้วงของการเข้าสู่ธุรกิจอุตสาหกรรมใหม่ๆ โดยผ่านการเป็นผู้ร่วมถือหุ้นในหลายกิจการ (Joint ventures) และยังออกไปทำธุรกิจนอกประเทศ เช่น ในสหรัฐอเมริกา และจีน ฯลฯ

ในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยต้องเผชิญกับวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เริ่มต้นมาจากการลอยตัวค่าเงินบาท เครือซิเมนต์ต้องแบกรับไม่เพียงแต่หนี้สินต่างประเทศจำนวนมหาศาล แต่ยังต้องเผชิญกับภาวะที่ความต้องการของตลาดที่มีต่อผลิตภัณฑ์ของบริษัทลดลงอย่างรุนแรง

ในปี พ.ศ. 2541 เครือซิเมนต์ไทยเริ่มปรับโครงสร้างองค์กรใหม่ (Restructuring) มุ่งเน้นไปที่การจัดกลุ่มธุรกิจหลัก (Core business) 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มซิเมนต์ กลุ่มปิโตรเคมี และกลุ่มกระดาษและบรรจุภัณฑ์ ในขณะเดียวกันก็ต้องลดบทบาทหรือถอนตัวออกจากธุรกิจที่พบว่าไม่มีความชำนาญหรือไม่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเครือซิเมนต์ได้

ในปี พ.ศ. 2542 การปรับโครงสร้างองค์กรครั้งแรกเสร็จสิ้น ผลที่ได้คือ 3 กลุ่มธุรกิจหลัก 3 กลุ่มธุรกิจที่มีศักยภาพ และการถอนตัวออกจากบางธุรกิจ

ในปี พ.ศ. 2543 เครือซิเมนต์ไทยเริ่มพลิกฟื้นฐานะกิจการหลังวิกฤตการณ์

ในปี พ.ศ. 2547 เครือซิเมนต์ไทยจัดงาน

“Innovation Change for Better Tomorrow” ถือเป็นการ “kick off” เพื่อจุดประกายการเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรเครือซิเมนต์ไทยให้เป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม พร้อมกับทีมผู้บริหารรุ่นใหม่ที่เน้นยุทธศาสตร์ธุรกิจระดับภูมิภาค ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่ต้องการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ (New paradigm) ของการบริหารจัดการองค์กร

ปัจจุบัน เครือซิเมนต์ไทยประกอบด้วยธุรกิจสำคัญ 5 กลุ่ม ได้แก่ ปิโตรเคมี กระดาษและบรรจุภัณฑ์ ซีเมนต์ ผลิตภัณฑ์ก่อสร้าง และจัดจำหน่าย ทำให้เครือซิเมนต์ไทยมีบริษัทสำคัญกว่า 100 บริษัท มีพนักงานทั้งสิ้นประมาณ 20,000 คน ผลิตสินค้ากว่า 64,000 รายการ จุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญยิ่งของเครือซิเมนต์ไทยก็คือการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ. 2540 ทำให้องค์กรแห่งนี้ซึ่งอยู่ในช่วงของการเจริญเติบโตอย่างมากในห้วงเวลานั้น ต้องกลายสภาพเป็นองค์กรที่ต้องแบกรับหนี้สินจำนวนมหาศาลและเผชิญกับการหดตัวของตลาดภายในประเทศอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตาม การมีพื้นฐานของการพัฒนาองค์กรและคนอย่างต่อเนื่อง ทำให้องค์กรแห่งนี้สามารถหลุดพ้นจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว

หากจะเข้าใจความสามารถในการฝ่าฟันผ่านพ้นภาวะวิกฤตทางการเงินไปได้ ควรทำความเข้าใจถึงพัฒนาการของเครือซิเมนต์ไทยในห้วงเวลาร่วมสมัยยุคปัจจุบัน สำหรับช่วงเวลาร่วมสมัยในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าในช่วงกว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมา เครือซิเมนต์ไทยมีภาพแห่งพัฒนาการที่แบ่งช่วงแห่งเวลาได้เป็น 3 ยุค ได้แก่

- เครือซิเมนต์ไทยยุคก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ (ก่อนปี พ.ศ.2540) โดยมี คุณพารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา ดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการใหญ่ ซึ่งในยุคนี้เครือซิเมนต์ไทยมีกลยุทธ์ที่เน้นเรื่องการเร่งการ

เติบโต (Growth Strategy) และเป็นการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า (Imported substituted) จากต่างประเทศและเพื่อให้ได้สินค้าที่มีคุณภาพในราคาที่ยุติธรรม ตามพระราชปณิธานของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

- ต่อมาให้ห้างที่สองของเครือซิเมนต์ไทยคือช่วงวิกฤตเศรษฐกิจและการพลิกฟื้นตัวจากวิกฤต (2540-2545) โดยมีคุณชุมพล ณ ลำเลียง ดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการใหญ่ ในยุคนี้เป็นยุคของการปรับโครงสร้างทางธุรกิจขนาดใหญ่ ส่งผลให้เครือซิเมนต์ไทยหันกลับไปยังธุรกิจหลักที่เป็น แก่นความสามารถหลักอย่างแท้จริงของเครือ (Back to core business and restructuring) นอกจากนี้ ยังมีการปรับเปลี่ยนนโยบายทางธุรกิจที่สำคัญคือ การมุ่งส่งออก (Export-led) มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็เร่งสร้างมูลค่าเพิ่มในตัวสินค้าอีกด้วย (value-added)
- ปัจจุบัน เครือซิเมนต์ไทยได้ก้าวมาสู่ยุคหลังวิกฤตเศรษฐกิจ (Post-crisis) โดยมีคุณกานต์ ตระกูลสุน ดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการใหญ่ พร้อมกับทีมบริหารรุ่นใหม่ซึ่งปรับเปลี่ยน วิสัยทัศน์และกลยุทธ์ทางธุรกิจที่มุ่งสู่การพัฒนาองค์กรไปเป็นผู้นำในระดับภูมิภาค (Regional player) โดยเน้นเรื่องของการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความแตกต่างหลากหลาย (Differentiation) อันจะนำไปสู่การเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม (Innovative organization)

วิรัตน์ แสงทองคำ (2549) สื่อมวลชนผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความเข้าใจในเครือซิเมนต์ไทยอย่างลึกซึ้งคนหนึ่ง เคยวิเคราะห์ความสำเร็จของเครือซิเมนต์ไทยว่ามีพื้นฐานอยู่บน “จุดแข็ง” ที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

- 1) การบริหารจัดการโดยมืออาชีพและเป็นอิสระที่สามารถกำหนดกลยุทธ์ของบริษัทเพื่อเอื้อประโยชน์แก่ผู้ถือหุ้น
- 2) การเป็นผู้นำที่ครองตลาดสินค้านานาประเภท ประกอบกับการมีเครือข่ายการจัดจำหน่ายที่ครอบคลุม
- 3) ชื่อเสียงของบริษัทในด้านการดำเนินธุรกิจด้วยคุณภาพ และฐานะทางการเงินที่มั่นคงภายในประเทศ อันโดดเด่นเป็นหนึ่งใน ซึ่งดึงดูดให้บริษัทข้ามชาติที่สำคัญๆ ของโลกต้องการเข้ามาเป็นหุ้นส่วนธุรกิจกับเครือซิเมนต์ไทย (วิรัตน์ 2549: 69)

คำถามคือ “อะไรคือเบื้องหลังของจุดแข็งเหล่านี้?” จากการศึกษาแนวคิดของผู้บริหารระดับสูงของเครือซิเมนต์ไทยในห้วงทศวรรษแห่งการเติบโตที่ผ่านมา พบว่า ผู้บริหารเกือบทุกท่านแทบจะกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า เบื้องหลังแห่งความสำเร็จของเครือซิเมนต์ไทยคือปัจจัย “คน” ของเครือซิเมนต์ไทย ที่ส่งผลต่อความสำเร็จและยั่งยืนอย่างต่อเนื่องขององค์กร

พารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา อดีตกรรมการผู้จัดการใหญ่เครือซิเมนต์ไทยกล่าวให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า “...ผมมีความเชื่อโดยบริสุทธิ์ใจว่า คนเป็นสมบัติอันล้ำค่าที่สุดขององค์กร ผมเชื่อเช่นนั้นเลย เพราะฉะนั้นผมจึงดูแลเรื่องคนที่คนอื่นไม่อยากจะดูแล ผมดูแลเรื่องคนมาตลอด ผมเดินทาง 8 รอบทั่วประเทศไทยเพื่อไปเยี่ยมผู้แทนจำหน่าย ลูกน้องผมอยู่โรงงานต่างจังหวัดทุกแห่งผมก็ไปเยี่ยมหมด ตอนเย็นไปกินข้าวด้วยกัน เวลาไปเชียงใหม่พวกที่อยู่ลำพูน แม่ฮ่องสอนก็มากินข้าวกัน ไปหาดใหญ่พวกที่อยู่สตูลพัทลุง บัตตานี นราธิวาสก็มาหา เป็นเช่นนี้ 8 รอบ” กล่าวโดยสรุปแล้ว พารณมองว่า **คนเป็นสมบัติที่มีค่าที่สุดขององค์กร** และเรื่องคุณภาพของคนกับการเพิ่มผลผลิตล้วนเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันในการนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จ

กานต์ ตระกูลสุน กรรมการผู้จัดการใหญ่คนปัจจุบันของเครือซิเมนต์ไทย กล่าวในทำนองเดียวกันว่า “เราเชื่อว่าเรื่องคนเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของเรา เมื่อเราเชื่อเช่นนั้นแล้วคนก็แทบจะเป็นทุกสิ่ง เราเจริญก้าวหน้ามาถึงทุกวันนี้ก็ได้มาจากคนทั้งนั้น เรามีพนักงานที่ loyalty กับบริษัท ตระหนักว่าบริษัท

เป็นของตนเองไม่ใช่ของใคร และสิ่งที่เราปลูกฝังพนักงานมาตลอดก็คือว่าเครื่องต้องรับผิดชอบต่อสังคม ไม่ใช่ทำอย่างไรก็ได้

การที่ปัจจัยคนมีความสำคัญต่อความสำเร็จของเครือซิเมนต์ไทยเป็นอย่างยิ่งนั้น นอกจาก “แนวคิดและหลักการที่หนักแน่นของผู้บริหาร” จะมีความสำคัญอย่างยิ่งแล้ว การ “สร้างและพัฒนา” ระบบการบริหารจัดการและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นหัวใจที่สำคัญ

- การสร้าง “คุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากร” (Quality of work life) การที่เครือซิเมนต์ไทยมีอุดมการณ์ที่สำคัญประการหนึ่งว่า “เชื่อมั่นในคุณค่าของคน” ดังนั้น เครือซิเมนต์ไทยจึงได้ย้ำเน้นในการให้คุณค่า (Value) ของบุคลากร 3 ประการ ได้แก่ 1) การดูแลบุคลากรอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม 2) การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 3) ใส่ใจในความปลอดภัยและสุขภาพของบุคลากร (Safety and Health) การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในการทำงานของพนักงาน สามารถเห็นได้จากหลักการการบริหารทรัพยากรบุคคลของเครือซิเมนต์ไทยที่กำหนดแนวทางไว้อย่างชัดเจนว่าจะ “ส่งเสริมทุกวิถีทางให้พนักงานทำงานด้วยความปลอดภัยและถูกสุขลักษณะ จัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมในสถานที่ทำงานให้พนักงานปฏิบัติงานอย่างอบอุ่นเสมือนหนึ่งคนในครอบครัวเดียวกัน เสริมสร้างการทำงานเป็นทีม และสร้างจิตสำนึกให้พนักงานมีวินัยในการปฏิบัติงาน” ดังนั้น บรรยากาศการทำงานภายในเครือซิเมนต์ไทยจึงมีลักษณะที่เทียบได้กับเป็น “ชุมชน” (Community) แห่งหนึ่ง ที่บุคลากรใช้ชีวิตร่วมกันได้ดีในช่วงเวลาทำงาน การได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่างๆ เช่น รางวัลสถานที่ทำงานน่าอยู่ น่าทำงาน ระดับทองจากกรมอนามัย รางวัลสถานประกอบการดีเด่น ด้านความปลอดภัย ชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงานจากกระทรวงแรงงาน เป็นต้น ล้วนเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญถึงคุณภาพชีวิตในการทำงานภายในเครือซิเมนต์ไทย นอกจากนี้ ผู้บริหารเครือซิเมนต์ไทยยุคใหม่ยังได้แสดงทัศนะว่าการทำงานในเครือซิเมนต์ไทยยุควัฒนธรรมนวัตกรรม “จะต้องทำงานด้วยความสนุกและท้าทาย” ดังนั้น การจัดบรรยากาศของสถานที่ทำงานของเครือซิเมนต์ไทยยุคใหม่จึงจะเต็มไปด้วยความแปลกใหม่และมีชีวิตชีวามากยิ่งขึ้น
- การพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการสร้างความสามารถแบบ “มืออาชีพ” ที่มีสัมมาอาชีพ (Professionalism) มีจิตสำนึกที่มุ่งเน้นคุณภาพ คุณธรรม ความมีวินัย ความมีประสิทธิภาพและความเรียบง่าย หลักการเรื่อง “เชื่อมั่นในคุณค่าของคน” ทำให้เครือซิเมนต์ไทยมีชื่อเสียงในเรื่องของการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งครั้งหนึ่งมีผู้เรียกขานเครือซิเมนต์ไทยว่าเป็น “มหาวิทยาลัยนักบริหาร” เครือซิเมนต์ไทยถือว่าการพัฒนาบุคลากรเป็นการลงทุนระยะยาวที่บริษัทจะต้องยึดถือเป็นพันธกิจที่จะต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ แม้กระทั่งในช่วงที่ต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ องค์กรส่วนใหญ่ของประเทศไทยนอกจากจะมีนโยบายปลดพนักงานออกแล้ว ยังลดกิจกรรมและตัดงบประมาณในด้านการฝึกอบรมและพัฒนาพนักงาน แต่สำหรับเครือซิเมนต์ไทย นอกจากจะไม่มีการปลดพนักงานแล้ว ยังคงให้ความสำคัญและไม่ตัดกิจกรรมและงบประมาณการพัฒนาพนักงาน การเชื่อมั่นในคุณค่าของคนเช่นนี้ส่งผลให้เมื่อองค์กรเกิดภาวะวิกฤต บุคลากรต่างอุทิศตนทุ่มเทร่วมมือกันทำงานอย่างหนัก ประหยัด อดทนและร่วมมือกับฝ่ายจัดการในการผลักดันให้องค์กรหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ที่น่าสยดสยองและนำติดตามต่อไปก็คือคุณภาพของคนเครือซิเมนต์ไทยที่ได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องจะช่วยให้เกิดการปรับวัฒนธรรมองค์กรไปเป็นองค์กรนวัตกรรมได้สำเร็จรวดเร็วเพียงใด

- การบริหารทรัพยากรมนุษย์อย่างเป็นระบบและมีหลักการ (Principle-based HR) มีคณะกรรมการบริหารงานบุคคลที่คอยพิจารณากิจการด้านการบริหารทรัพยากรบุคคลด้วยความเป็นธรรมอย่างสม่ำเสมอ เครือซีเมนต์ไทยได้มีการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ไว้เป็นหลักการ ดังนี้

การสรรหาพนักงาน	สรรหาพนักงานด้วยระบบการคัดเลือกที่มีประสิทธิภาพและเป็นธรรมเพื่อให้ได้พนักงานที่เป็นทั้ง “คนเก่ง” และ “คนดี” มีคุณภาพสูงและซื่อสัตย์เข้ามาร่วมปฏิบัติงาน
การใช้และการดูแลพนักงาน	ใช้พนักงานน้อยเท่าที่จำเป็น จัดคนเข้าทำงานให้เหมาะสมกับลักษณะงาน มีแผนโยกย้ายในแต่ละวิชาชีพเพื่อให้โอกาสพัฒนาตนเองและมีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน ทั้งนี้โดยคำนึงถึงการรักษาไว้ซึ่งเทคโนโลยีและความรู้เฉพาะด้านของธุรกิจ ดูแลพนักงานทุกคนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมโดยใช้ระบบคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยผู้บริหารระดับสูง มีการประชุมเป็นประจำและยึดถือระบบความสามารถเป็นหลัก
การพัฒนาพนักงาน	การพัฒนาพนักงานเป็นการลงทุนเพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันทางธุรกิจในระยะยาว พนักงานทุกวิชาชีพ ทุกระดับ ทุกคน จะได้รับการพัฒนาอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง ทั้งในเรื่องงานในหน้าที่ ความรู้เกี่ยวกับธุรกิจ ตลอดจนการบริหารและการจัดการตามความเหมาะสมของหน้าที่และความรับผิดชอบของพนักงาน รวมทั้งสร้างจิตสำนึกในเรื่องคุณภาพให้แก่พนักงานทุกคน
การบริหารค่าจ้าง	บริหารค่าจ้างและผลตอบแทนโดยยึดหลักความเป็นธรรมภายในเหมาะสมกับหน้าที่ ความรับผิดชอบ และสอดคล้องกับความสามารถของพนักงานเป็นรายบุคคล รวมทั้งสามารถแข่งขันในระดับผู้นำของบริษัทภายนอกที่อยู่ในอุตสาหกรรมเดียวกันได้ พนักงานควรได้รับการประเมินผลการปฏิบัติงานและการชี้แจงอย่างสม่ำเสมอและตรงไปตรงมา เพื่อการพัฒนาและปรับปรุงตนเอง
การบริหารจัดการสวัสดิการ	จัดสวัสดิการให้เหมาะสมกับประโยชน์และความจำเป็นของพนักงานส่วนใหญ่ โดยคำนึงถึงความสามารถของบริษัทประกอบด้วย และดูแล ปรับปรุงอย่างสม่ำเสมอให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม เศรษฐกิจ และความจำเป็นของธุรกิจ
การแรงงานสัมพันธ์	บริษัทจะดูแลพนักงานในเรื่องต่างๆ ให้เหมาะสมและเป็นธรรมตามระดับความรับผิดชอบอยู่เสมอ โดยไม่ต้องให้พนักงานเรียกร้อง จัดกิจกรรมและสื่อสารข้อความกับพนักงานให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อบริษัทอย่างสม่ำเสมอ
การสร้างบรรยากาศในการทำงาน	ส่งเสริมทุกวิถีทางให้พนักงานทำงานด้วยความปลอดภัยและถูกสุขลักษณะ จัดบรรยากาศและภาวะแวดล้อมในสถานที่ทำงานให้พนักงานปฏิบัติงานอย่างอบอุ่นเสมือนหนึ่งคนในครอบครัวเดียวกัน เสริมสร้างการทำงานเป็นทีม และสร้างจิตสำนึกให้พนักงานมีวินัยในปฏิบัติงาน

- การสร้างตลาดแรงงานภายใน (Internal Labour market) ก่อให้เกิดทุนมนุษย์ที่องค์กรต้องการอย่างต่อเนื่อง และเกิดการปลูกฝังสืบทอดวัฒนธรรมองค์กร การจัดการบริหาร “ห่วงโซ่การบริหารทรัพยากรบุคคลที่ครบวงจร” (HR value chain) ตั้งแต่การสรรหาคัดเลือกคนรุ่นใหม่ การปรับระดับตำแหน่งที่สูงขึ้นด้วยบุคลากรของตนเอง (Promotion from within) การสนับสนุนบุคลากรที่มีความสามารถ (Potential employee) ให้ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องและใช้ศักยภาพในระดับที่สูงขึ้นอย่างเต็มที่ การจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการทำงานโดยเน้นความปลอดภัยและการมีสุขภาวะที่ดี และมีการดูแลทรัพยากรบุคคลอย่างทั่วถึงเป็นธรรมจนถึงการเกษียณอายุ การที่เครือซีเมนต์ไทยมีนโยบายการสร้างตลาดแรงงานภายใน

องค์กร (Internal labour market) ทำให้เกิดการสะสมทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นทั้ง “คนดี คนเก่ง” ที่มีการสั่งสมความรู้ ประสบการณ์และทัศนคติการทำงานแบบสัมาอาชีวะ (Professionalism) มาอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็น “ทุนมนุษย์” ที่มีคุณค่ายิ่ง การสั่งสมทุนมนุษย์อย่างต่อเนื่อง ยาวนาน ทำให้องค์กรเกิด “แก่นความสามารถหลัก” (Core competency) ที่มีค่า ยากต่อการวัด เป็นตัวเงิน (Intangible value) ยากที่ใครจะสามารถลอกเลียนแบบได้ และทุนมนุษย์เหล่านี้เองที่ ช่วยให้เครือซิเมนต์ไทยสามารถฝ่าฟันจนหลุดพ้นจากภาวะวิกฤตได้อย่างรวดเร็วและไม่ประสบ กับภาวะปั่นป่วนวุ่นวายภายในองค์กรในห้วงวิกฤตดังเช่นที่เกิดขึ้นในหลายองค์กร

นอกจากปัจจัยด้านคนและการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลในองค์กรแล้ว จากการศึกษาวิจัยยัง พบว่ามีอีกมิติหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้เครือซิเมนต์ไทยประสบความสำเร็จมาอย่างต่อเนื่องก็คือ การพัฒนาองค์กร อย่างต่อเนื่อง โดยเครือซิเมนต์ไทยมีการพัฒนาในสี่มิติที่สำคัญคือ

- 1) การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรที่มีหลักการ (Principle-based organization) เครือซิเมนต์ไทย เป็นองค์กรที่มีหลัก “อุดมการณ์” และ “จริยธรรม” ในการประกอบธุรกิจที่ชัดเจน กล่าวคือ

อุดมการณ์เครือซิเมนต์ไทย	จริยธรรมในการประกอบธุรกิจ
1. ตั้งมั่นในความเป็นธรรม 2. มุ่งมั่นในความเป็นเลิศ 3. เชื่อมั่นในคุณค่าของคน 4. ถ้อยมั่นในความรับผิดชอบต่อสังคม	1. การให้ความเป็นธรรมแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย 2. การหาผลประโยชน์ในทางที่ชอบและเปิดเผย 3. การไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง 4. การไม่เลือกปฏิบัติ

ที่สำคัญหลักการดังกล่าวได้กลายเป็นหลักปฏิบัติที่ถูกยึดถืออย่างเหนียวแน่นโดยทีมผู้บริหารที่ แสดงบทบาทเป็นตัวอย่าง (Role model) ให้บุคลากรในองค์กรยึดถือปฏิบัติตาม

- 2) การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรที่มีผลิตภาพ (Productive organization) โดยนำเอาหลักการ แนวทางการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่จะช่วยสร้างผลิตภาพให้แก่องค์กรได้เป็นอย่างดี เช่น แนวทาง การบริหารจัดการคุณภาพโดยรวม (Total Quality Management - TQM) เพื่อให้เกิดการ ปรับปรุงคุณภาพอย่างต่อเนื่อง และเกิดการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มประสิทธิภาพสูงสุด การ ส่งเสริมการทำงานแบบทีมคุณภาพ (QC circle) เพื่อให้เกิดวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันเป็นทีม อย่างมีคุณภาพ และการใช้หลัก 5ส ประกอบการทำงานเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบวินัยใน ที่ทำงาน เป็นต้น
- 3) การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรที่มีการพัฒนาปรับตัวอย่างต่อเนื่อง (Adaptive organization) โดยส่งเสริมให้มีการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง มีการออกแบบระบบและหลักสูตรเพื่อการพัฒนา บุคลากรให้มีความรู้ความสามารถและทัศนคติที่เหมาะสมต่อการทำงานภายในบริษัท ปัจจุบัน มีการนำเอาแนวคิด Constructionism มาเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรในรูปแบบของ Action learning และ Project-based learning เพื่อให้บุคลากรเรียนรู้ที่จะคิดและปฏิบัติอย่าง สร้างสรรค์ด้วยตนเองได้โดยไม่ต้องยึดติดกับตำราหรือรูปแบบการทำงานแบบเดิมๆ

- 4) การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรที่มีความชอบธรรมทางสังคม (Social legitimacy) เพื่อพัฒนาให้องค์กรมีความเติบโตควบคู่ไปกับการยอมรับของสังคม แนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility) ถือเป็นส่วนหนึ่งที่เครือซิเมนต์ให้ความสำคัญกับเรื่องเหล่านี้มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

กล่าวโดยสรุปแล้ว สิ่งที่เป็นจุดแข็งที่โดดเด่นของเครือซิเมนต์ไทยคือการมีทุนที่สำคัญ 3 ทุน คือ

- **ทุนมนุษย์ (Human capital)** การที่เครือซิเมนต์ไทยมีการพัฒนาบุคลากรและผู้บริหารอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีความเป็นมืออาชีพ และมีสัมมาอาชีพะในการทำงาน ตามปรัชญาที่จะสร้างบุคลากรและผู้บริหารให้มี “คุณภาพและคุณธรรม” เช่นนี้ ได้ทำให้เครือซิเมนต์ไทยมี “ทุนมนุษย์” ที่สำคัญอยู่ภายในบริษัทเป็นจำนวนมาก
- **ทุนทางสังคม (Social capital)** การพัฒนาการทำงานเป็นทีม (QC) มีระเบียบวินัย (การตรงต่อเวลา และ 5ส) ทำให้มีทีมงานที่เข้มแข็ง มีความมานะอดทน และมีความสามัคคี กลายเป็นทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่สำคัญขององค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงภาวะวิกฤตรากฐานวัฒนธรรมการทำงานเช่นนี้ได้ถูกก่อร่างสร้างเป็นวัฒนธรรมองค์กรขึ้นมาตั้งแต่ช่วงต้นเนื่องจากในยุคแรกของการก่อตั้งบริษัทปูนซิเมนต์ไทย มีการจัดการใหญ่คนแรกเป็นชาวเดนมาร์ก และห้วงเวลาส่วนใหญ่ของประวัติศาสตร์เครือซิเมนต์ไทยอยู่ภายใต้การบริหารงานของผู้บริหารชาวตะวันตก ด้วยเหตุนี้ ทำให้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าบริษัทปูนซิเมนต์ไทยได้รับอิทธิพลการบริหารงานในสไตล์แบบยุโรป (European style) เป็นอย่างมาก กล่าวคือ การเน้นการทำงานแบบมืออาชีพ เน้นความเรียบง่าย ความประหยัด ความมีวินัย และความซื่อสัตย์สุจริต นอกจากนี้ ห้วงแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่แนวคิดเรื่องของการสร้าง “ผลิตภาพ” เข้ามามีบทบาทในเครือซิเมนต์ไทยอย่างมาก ได้แก่ ในช่วงของทศวรรษ 2520 - 2530 ซึ่งเครือซิเมนต์ไทยใช้กลยุทธ์แบบขยายกิจการให้เติบโต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมทุนกับบริษัทญี่ปุ่น ทำให้ได้รับอิทธิพลการบริหารงานแบบญี่ปุ่น เช่น กิจกรรม 5 ส. การทำงานอย่างมีระบบระเบียบวินัย และกิจกรรม TQC (Total quality control) กิจกรรมเหล่านี้เน้นแนวคิดการทำงานเป็นทีมเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน การปรับปรุงเพิ่มพูนคุณภาพอย่างต่อเนื่อง และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า แนวทางการเพิ่มผลิตภาพนี้ถูกนำมาประยุกต์ใช้และปลูกฝังจนกลายเป็นวัฒนธรรมการทำงานภายในเครือซิเมนต์ไทย
- **ทุนความน่าเชื่อถือ (Trust capital)** การทำงานแบบมืออาชีพ ความมีวินัย และการรับผิดชอบต่อสังคมทำให้บริษัทมีชื่อเสียง มีภาพพจน์ที่ดี และมีความน่าเชื่อถืออย่างสูง ทุนแห่งความน่าเชื่อถือนี้นำมาซึ่งผลและมีนัยสำคัญทางธุรกิจอย่างมาก เมื่อครั้งที่บริษัทเผชิญกับปัญหาทางการเงินและทางธุรกิจอย่างหนักหน่วงในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ทั้งนี้เนื่องจากการที่รัฐบาลลดค่าเงินบาทและภาวะเศรษฐกิจที่ถดถอยทำให้บริษัทมีรายได้ลดลง ทำให้เกิดภาวะหนี้สินจำนวนมากภายในระยะเวลาอันสั้น แต่ด้วยชื่อเสียง ภาพพจน์และความน่าเชื่อถือของทีมผู้บริหารและบุคลากรของบริษัท ทำให้สถาบันเจ้าหนี้ทางการเงินยอมผ่อนปรนทางการเงินให้ในระดับหนึ่งจนทำให้บริษัทสามารถฝ่าฟันจนหลุดพ้นจากภาวะวิกฤตได้

นอกจากนี้ มนูญ สรรค์คุณากร ผู้อำนวยการการบุคคลกลางของเครือซิเมนต์ไทยกล่าวถึงที่มาของความสำเร็จของเครือซิเมนต์ไทย คือการปรับเปลี่ยนแนวคิด หรือกระบวนทัศน์ของการบริหารจัดการและการพัฒนาองค์การอย่างต่อเนื่องให้เหมาะสมทันยุคทันสมัย

ในแง่นี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ให้เห็นตามตารางข้างล่างนี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าเครือซิเมนต์ไทยมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ทางธุรกิจและกลยุทธ์ทางด้านการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลภายในองค์กรให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ของโลกภายนอกอย่างต่อเนื่อง

	Pre-crisis (Before 1997)	Crisis era (1997 - 2002)	Post-crisis era (2003 -)
Business Strategy	● Growth Strategy ● Import-substituted manufacturing ● Quality and fairness	★ Back to core business (Restructuring) ★ Increase export and value-added ★ Corporate good governance	☉ Go Regional ☉ Focus on design&development ☉ Innovation&Differentiation
HR Strategy	● สร้างบุคลากรมืออาชีพ (Professionalism) ● สร้างตลาดแรงงานภายในและพัฒนาบุคลากรของตนเอง (Internal labour market and promotion from within)	★ สร้างบุคลากรที่มีวินัยและมีจิตสำนึก (Self-discipline) ★ ลดขนาด เพิ่มผลผลิตภาพ โดยไม่ปลดพนักงาน และไม่ลดงบประมาณพัฒนาบุคลากร (Downsize, improve productivity, with non lay-off policy and without reduce HRD cost)	☉ More business-oriented ☉ การบริหารทรัพยากรบุคคลที่เน้นผลงาน (Performance-based) ☉ การบริหารจัดการบุคลากรรุ่นใหม่ ที่มีศักยภาพ (Talent management) ☉ สร้างบุคลากรให้คิดเชิงบูรณาการ (Constructionism)
HR Management	Personnel administration: systematic, professional personnel administration	Human resource management ★ Job redesign ★ Building multi-skill employees	☉ New face of HRM: Innovation organization, HR shared services and outsourcing, External Consultancy, SCG e-HR, Knowledge management, Recruitment center, HR Best Practices Development Committee

HR Development	● Massive investment in Training ● Conventional T&D ● Promotion from within (Systematic career path)	★ Paradigm shift: from classroom-based to activity-based learning, Project-based learning ★ Developing multi-skill employees	◎ Self-directed learning / Learning organisation ◎ More transformation training ◎ Change program: C-Pulp, C-CAP, C-ChEPS ◎ Special track (Mid-career บางตำแหน่งที่ต้องการเป็นพิเศษ) ◎ Corporate university ◎ Spin-off&Shared service การพัฒนาองค์กรโดยพัฒนาบางหน่วยงานให้กลายเป็นองค์กรที่สามารถประกอบธุรกิจทำกำไรเลี้ยงตนเองได้ เช่น เปลี่ยนฝ่ายซ่อมบำรุง เป็น บริษัท Plant service
HR Environment	● SCG ideology and ethics ● Safety and Health ● Discipline and team leaning ● Quality system (Small group activity: ISO, TQM) Homogeneity	★ Awareness: change readiness program ★ Creating quick response business ★ Corporate governance (บรรษัทภิบาลเครือข่ายซีเมนต์ไทย)	◎ living&exciting atmosphere ◎ Heterogeneity ◎ Proactive ◎ Corporate social responsibility: focus on youth and community

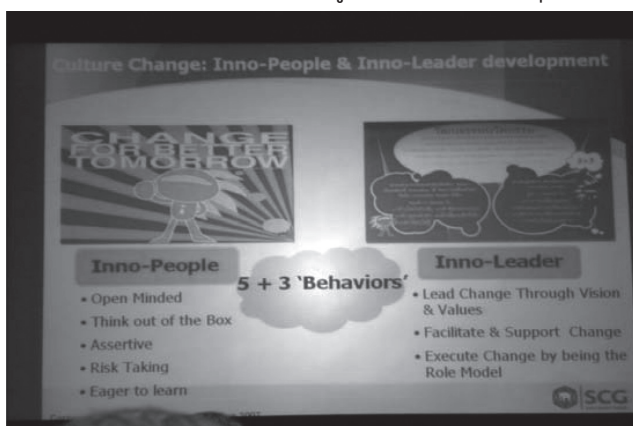
ในปัจจุบันเครือซีเมนต์ไทยให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการจัดการการเปลี่ยนแปลง (Change Management) ที่นำไปสู่องค์กรแห่งนวัตกรรม (Innovative Organization) เนื่องจากสภาวะการณ์การแข่งขันสูงในธุรกิจที่เครือซีเมนต์ดำเนินธุรกิจอยู่ทำให้ผู้บริหารเล็งเห็นแล้วว่าองค์กรจะต้องเปลี่ยนให้ทันกับการแข่งขันอย่างยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วอย่างเช่นในปัจจุบัน

โดยนโยบายการจัดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะต้องมาจากผู้บริหารที่ไม่เพียงแต่เห็นความสำคัญเท่านั้นแต่ต้องแสดงบทบาทเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนนโยบายต่างๆ เพื่อให้บุคลากรได้ประจักษ์แจ้งถึงความตั้งใจของผู้บริหาร ในการจัดการการเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องมีการสื่อสารให้ทุกภาคส่วนอันได้แก่ตัวพนักงานเอง และผู้ถือหุ้นได้เข้าใจถึงสาเหตุที่ต้องเปลี่ยนและจุดมุ่งหมายปลายทางของการเปลี่ยนว่าองค์กรจะได้อะไร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะได้อะไร พร้อมกันนี้ผู้บริหารจะต้องยอมรับฟังเสียงสะท้อนกลับและข้อเสนอแนะต่อนโยบายของการเปลี่ยนแปลงจากทุกฝ่ายได้อย่างใจไร้อคติ

กระบวนการของความสำเร็จของเครือซิเมนต์ไทย เริ่มจากการที่เครือซิเมนต์ไทยมีการวิเคราะห์สุขภาพขององค์กรอยู่เป็นประจำ เพื่อเป็นการประเมินตนเองว่ามีจุดแข็งจุดอ่อนตรงจุดไหนและควรที่จะต้องมีการปรับกลยุทธ์ในด้านใดโดยการวิเคราะห์องค์กรดังกล่าวทางเครือซิเมนต์ไทยจัดทำสำรวจ (survey) โดยให้บริษัทที่ปรึกษาเป็นผู้ประเมิน เพื่อเป็นการมองจากข้างนอก (outside-in) สำหรับแนวคิด “นวัตกรรม” (Innovation) ที่ทางเครือซิเมนต์ไทยให้คำจำกัดความไว้คือ การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ กระบวนการทำงาน รูปแบบธุรกิจ (Business Model) ที่เรือสามารถใช้ประโยชน์ ซึ่งสิ่งใหม่นี้อาจจะยังไม่มีใครเคยทำมาก่อน (Breakthrough Innovation) หรือเป็นสิ่งที่มีการทำแล้ว แต่เรือยังไม่เคยทำ (Incremental Innovation) โดยการใช้ความรู้ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เทคโนโลยี และการจัดการมาผนวกกับการส่งเสริมวัฒนธรรมนวัตกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สัมฤทธิ์ผลและเป็นประโยชน์

ดังนั้น นวัตกรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องมือ (as a mean) ที่จะนำไปสู่ความเป็นองค์กรแห่งการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากเป้าหมายจริงๆ ของเครือซิเมนต์ไทยคือกลยุทธ์ (Strategy) เครือซิเมนต์ไทยมีกลยุทธ์ในเรื่องการเพิ่มคุณค่าในผลิตภัณฑ์และการบริการ (High value products and services) และเนื่องจากสินค้าของเครือซิเมนต์ไทยเป็นสินค้า Commodity ตลาดจึงมีข้อจำกัดในเรื่องราคา (Pricing) และปริมาณยอดขาย (Volume) การซื้อขายเป็นเรื่องของการใช้งาน (Functional Use) นั่นคือลูกค้าจะซื้อสินค้าโดยพิจารณาจากการใช้งานเป็นหลัก เช่น เรื่องกระดาษก็ต้องคงทน ซีเมนต์ก็ต้องแข็งแรง ดังนั้นสิ่งที่เครือซิเมนต์ไทยต้องเปลี่ยน คือ การเพิ่มคุณค่าสินค้า (Value added) กล่าวคือ เครือซิเมนต์ต้องหาสินค้าใหม่ๆ และสร้างความแตกต่าง (Differentiate) ในตัวสินค้าโดยเน้นในเรื่องอารมณ์ความรู้สึกของลูกค้าเป็นหลัก และมุ่งเป้าไปที่ตราสินค้า คือ คนที่มาซื้อจะต้องมาซื้อสินค้าเพราะยี่ห้อ (Brand) หรือการให้บริการ (Service) รวมทั้งความเชื่อมั่นในความรับผิดชอบต่อลูกค้าของเครือซิเมนต์ไทย

สิ่งที่จับต้องได้ภายใต้การสร้างนวัตกรรม (Innovate) ของเครือซิเมนต์ไทยในแง่เทคโนโลยี เช่น การจะสร้างความแตกต่าง (Differentiate) เพื่อผลิตสินค้าเซรามิกให้แตกต่างจากรายอื่นๆ โดยที่เรื่องจักรจะนำเข้าจากประเทศอิตาลีเหมือนผู้ผลิตรายอื่นๆ วัตถุดิบสินค้าก็เหมือนกันซึ่งหากไม่มีการคิดสร้างสรรค์แล้ว

เซรามิกของเรือไม่ต่างอะไรจากที่อื่นๆ เพราะฉะนั้นสิ่งที่ทำให้เหนือกว่าก็คือการดัดแปลงเครื่องจักรด้วย Know how ของตนเอง ด้วยกระบวนการที่ไม่เหมือนกับผู้ผลิตรายอื่น ส่งผลให้สินค้ามีความแตกต่างเปลี่ยนจากผลิตภัณฑ์เซรามิกที่เป็น Construction Material กลายเป็น Fashion Business

การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวจะทำให้เกิดต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในองค์กร เรียกว่า Innovative People คือ การเป็นคนกล้า 5 ประการ คือ กล้าเปิดใจรับฟัง (open minded) กล้าคิดนอกกรอบ (thinking out of the box) กล้าพูดกล้าทำ (assertiveness) กล้าเสี่ยงริเริ่ม (creative) และกล้าเรียนรู้ (eager to learn) ในขณะเดียวกัน ผู้บริหารก็จำเป็นต้องเปลี่ยนเพื่อความเป็น Innovative Leader 3 ประการ คือ นำการเปลี่ยนแปลง สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงและบริหารการเปลี่ยนแปลงด้วยการทำเป็นแบบอย่าง

ในอดีตเครือซิเมนต์ไทยดำเนินธุรกิจแบบ B2B (Business to business) คือ ส่งสินค้าไปให้ตัวแทนจำหน่าย และเน้น Mass Production โดยการส่งเสริมการขายที่เน้นการโฆษณาเพื่อให้สินค้าติดตลาด แต่ในอนาคตเราต้องเปลี่ยนการดำเนินธุรกิจให้เป็นแบบ B2C (Business to Customer) ที่เป็นการบริการต่อลูกค้าโดยตรง เพื่อสร้างความพึงพอใจ (Customer Satisfaction) และทำตามที่ลูกค้าต้องการให้สินค้าของเครือเป็น (Customization) มากขึ้น นั่นคือ เครือได้สร้างความแตกต่างทางการบริการให้เกิดขึ้นแล้ว และเนื่องจากคู่แข่งที่สำคัญคือประเทศจีนที่ส่งสินค้ามาตีตลาดไทยซึ่งราคาของคู่แข่งจะถูกกว่ามาก สิ่งเหล่านี้จึงเป็นแรงกดดัน (pressure) ที่ทำให้เราต้องมีการจัดการการเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเครือซิเมนต์ไทยดำเนินธุรกิจในสภาวะการณ์ที่การแข่งขันอย่างสูงทั้งการแข่งขันกับคู่แข่งภายในประเทศและการแข่งขันกับคู่แข่งต่างชาติ โชคดีที่ผู้บริหารระดับสูงของเครือซิเมนต์ไทยมองเห็นและเตรียมกระบวนการรวมทั้งแผนการในการเปลี่ยนแปลงโดยไม่ต้องรอให้สิ่งเหล่านั้นเข้ามากระทบต่อองค์กรก่อนแล้วจึงเปลี่ยน

เครือซิเมนต์ไทยจึงเป็นองค์กรแห่งการเปลี่ยนแปลง (Change Organization) โดยเครือซิเมนต์ไทยมีกลยุทธ์ในเรื่องการสร้างมูลค่าโดยการสร้างความแตกต่างเพื่อเพิ่มยอดขายในแง่ high product โดยเครือซิเมนต์ไทยสนับสนุนการทำวิจัยและการพัฒนา (Research and Development: R&D) นั่นคือเครือซิเมนต์ไทยมุ่งลดการซื้อวิทยาการ (Know how) จากแหล่งอื่น และเน้นให้บุคลากรได้มีการพัฒนาทางความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการทำงาน และเกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ แก่องค์กร

กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป้าหมายใหญ่ของเครือซิเมนต์ไทย คือ การสร้างสรรค์สิ่งใหม่เพื่อให้เกิด New Product New Process และ New Business Model ซึ่งคุณกานต์ ตระกูลสุน ขยายความว่า หากมองโดยภาพรวมของเครือ จะมี 2 เรื่องหลักที่สำคัญ คือ การเติบโตทางธุรกิจ (Growth) และ High Value Product Process & Service หมายความว่า เรื่อง Growth เครือเป็นผู้นำในประเทศที่ค่อนข้างแน่นอนอนาคตจะต้องถูกสู่อาเซียน ดังนั้น กลยุทธ์แรกก็ต้องมีรายได้ มี Bottom Line ที่ดี มี Top Line ที่ดีขึ้น กำไรดี ส่วนของผู้ถือหุ้น (Shareholder Value) ก็สูงขึ้น Higher Value เหล่านี้เป็นผลจากการทำวิจัยและพัฒนาในองค์กร (R&D) การทำการตลาดที่เน้นเรื่องของ Brand ดังนั้น Innovation อาจหมายถึงการต้องลงทุนเพิ่มเรื่อง R&D Brand Emotional Innovation มากขึ้น

วิธีการที่จะเป็นการสนับสนุนการกระตุ้นทางความคิดของพนักงาน คือ การเปิดใจของผู้บังคับบัญชาที่เคยมีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา กล่าวคือ ในอดีตการสั่งการของเครือซิเมนต์ไทยจะเป็นลักษณะคล้ายระบบราชการ ที่ลูกน้องต้องเชื่อเจ้านายและรอรับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาอย่างเดียว แต่เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้มีการเสนอความคิดใหม่ๆ เกิดขึ้น ผู้บังคับบัญชาจะต้องเปิดใจรับฟังความคิดเห็นจากผู้ใต้บังคับบัญชา ในขณะเดียวกัน ผู้บังคับบัญชาก็ต้องจริงใจกับการรับฟังความคิดเห็นและต้องส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศแห่งความกล้าที่จะเสนอความคิดอีกด้วย

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของเครือซิเมนต์ไทยที่นำไปสู่ความสำเร็จคือการจัดการการเปลี่ยนแปลงที่ใช้นวัตกรรมเป็นเครื่องมือ เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ทั้งผลิตภัณฑ์และบริการที่เป็นเอกลักษณ์ (Uniqueness) ของเครือซิเมนต์ไทย การจัดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงต้องเริ่มมาจากผู้บริหารที่เห็นความสำคัญและแสดงบทบาทผู้ผลักดันอย่างเต็มที่ นอกจากนี้การจะเปลี่ยนอย่างประสบความสำเร็จจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคลากรในองค์กร โดยใช้การสื่อสารชี้แจงให้เห็นถึงเหตุที่องค์กรจะต้องเปลี่ยน เมื่อบุคลากรรับทราบและเข้าใจกับสาเหตุที่จะต้องเปลี่ยน จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ และเกิดพฤติกรรมที่เครือต้องการ เกิดการคิดนอกกรอบ (Thinking out

of the box) ที่นอกจากจะทำให้เกิดความกล้าคิดแล้ว การส่งเสริมให้บุคลากรคิดนั้นยังส่งผลให้เกิดการเรียนรู้จากการทำงาน ที่การทำผิดเป็นการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก (Trial and error) หรือความผิดเป็นครู (Lesson learned) มากกว่าเป็นความผิดที่มีโทษบังคับ (Penalty) หลังจากได้ข้อมูลและองค์ความรู้ที่ผ่านการวิเคราะห์แล้ว ผู้บังคับบัญชาจะนำเสนอ ในลักษณะ Risk taking นั่นคือเราต้องกล้าให้เขาลองผิดลองถูก การทำผิดเป็นครู Lesson learned มิใช่การลงโทษ Penalty

กระบวนการจัดการการเปลี่ยนแปลงที่เครือซิเมนต์ไทยเริ่มจากการที่ผู้บริหารเริ่มนโยบายและแผนการแห่งการเปลี่ยนแปลงและทำการชี้แจงนโยบายให้พนักงานโดยการให้พนักงานยอมรับ (Buy in) ในนโยบายดังกล่าว นอกจากนี้ผู้บริหารจะต้องสร้างให้เกิดความผูกพัน (Engagement) เพื่อให้พนักงานเกิดการมีส่วนร่วม (Participation) และพร้อมที่จะเสียสละทุ่มเทให้กับองค์กร นั่นคือการที่พนักงานมีความจงรักภักดีต่อองค์กร (Loyalty) นั่นไม่พอ จะต้องทำให้เขารู้สึกตระหนก (Panic) ต่อการเปลี่ยนแปลง และดึงเขาออกจาก Comfort zone ซึ่งกระบวนการดังกล่าวฝ่ายบริหารทรัพยากรบุคคลจะต้องปฏิบัติต่อพนักงานเป็นรายบุคคล เพื่อให้เข้าถึงขีดความสามารถของแต่ละบุคคลมี และจะได้เป็นการแก้ไขปรับปรุงจุดอ่อน ของพนักงานแต่ละคนเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในการจัดการการเปลี่ยนแปลงของเครือซิเมนต์ไทยพบว่ามีปัญหาอุปสรรคบางประการ ในเรื่องการส่งต่อนโยบายไปสู่ผู้จัดการระดับกลาง (Middle manager) เนื่องจากเครือซิเมนต์ไทยมีผู้จัดการระดับกลางจำนวนมาก วิธีจัดการปัญหาคือการสื่อสารและการกระจายข้อมูลที่ถูกต้อง ซึ่งบทบาทสำคัญของผู้จัดการระดับกลางคือเป็นผู้นำนโยบายไปปฏิบัติ (Implement) จริงต่อพนักงาน นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการ Innovation คอยกำกับดูแลและผลักดันกิจกรรมและรางวัลกับแผนกที่บรรลุเป้าหมาย

วิเคราะห์การพัฒนาองค์กรเครือซิเมนต์ไทยตามแนวทางของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กล่าวโดยสังเขป เครือซิเมนต์ไทยเป็นองค์กรที่มีความโดดเด่นในการพัฒนาองค์กรใน 4 มิติ กล่าวคือ 1) การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรที่มีและยึดมั่นในหลักการที่ดี (Principle-based organization) เน้นความเป็นธรรมกับทุกฝ่ายและให้ความสำคัญกับคุณภาพ 2) การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรที่มีผลิตภาพสูง (Productive organization) มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลการดำเนินงานในระดับสูง 3) การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรที่มีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง (Adaptive organization) ทั้งในยามปกติและในภาวะวิกฤต และ 4) การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรที่มีชีวิตชีวา รับผิดชอบต่อชีวิตและสังคมทั้งภายในและภายนอกองค์กร (Living organization)

นอกจากนี้ สิ่งที่ได้จากการศึกษากรณีเครือซิเมนต์ไทย ทำให้ผู้ศึกษาเกิดจินตภาพต่อองค์กรในลักษณะที่เป็น “ต้นไม้ที่เจริญเติบโตองงาม แผ่กิ่งแตกกิ่งก้านให้ร่มเงา จุดเริ่มต้นต้องมาจากเมล็ดพันธุ์ที่ดี ไม่มีตำหนิ ฉันทิ องค์กรจะพัฒนายั่งยืน ตั้งตระหง่านรับมือการเปลี่ยนแปลง จุดเริ่มต้นต้องมาจากคนที่ไรตำหนิ ฉันทิ” สามารถพิสูจน์คำดังกล่าวจากระบบการสรรหาคัดเลือก “คน” ของเครือซิเมนต์ไทย ซึ่งแก่นในการเลือกคน เครือซิเมนต์ไทยเน้นเรื่องคนเก่งคนดี เมื่อรับคนเข้ามาแล้ว เครือซิเมนต์ไทยก็จะสร้างเมล็ดพันธุ์เหล่านั้นให้เป็นคนตามแบบฉบับของเครือซิเมนต์ไทย

จะเห็นได้ว่าเครือซิเมนต์ไทยให้ความสำคัญกับ “คน” โดยถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่สุดขององค์กร เนื่องจากองค์กรเชื่อว่าหากได้คนเก่ง คนดีแล้ว คนเหล่านี้จะกลายเป็นกำลังสำคัญที่จะทำให้เครือมีความก้าวหน้าอย่างยั่งยืน รูปธรรมของการให้ความสำคัญกับคนนั้น เริ่มต้นตั้งแต่กระบวนการสรรหาคัดเลือก (Recruitment) จนกระทั่งเมื่อเมล็ดพันธุ์ถูกคัดสรรเข้าสู่ครอบครัวข้างแล้ว เครือซิเมนต์ไทยมีแผนการพัฒนาบุคลากรอย่าง

เป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน มีการบริหารจัดการบุคลากรที่มีความสามารถ (Talent management) มีการสนับสนุนผลักดันคนดีคนเก่งอย่างเป็นระบบ รวมทั้งการให้ทุนการศึกษาแก่พนักงานที่มีความรู้ความสามารถในแต่ละสาขา โดยจะส่งไปศึกษาต่อในต่างประเทศในระดับที่สูงขึ้น เพื่อเป็นการนำความรู้ และเทคโนโลยี (Know how) มาใช้พัฒนาองค์กร และพัฒนาไปสู่วัฒนธรรมองค์กรนวัตกรรม ซึ่งผลจากการลงทุนกับการพัฒนาคน พัฒนางค์กร ใช้หลักคุณธรรมและความสามารถ โดยปราศจากระบบเส้นสายอุปถัมภ์ การมองการณ์ไกลระยะยาว และให้ความสำคัญกับคน ให้ความสำคัญในคุณค่าของคน สิ่งเหล่านี้ได้ถูกพิสูจน์ให้เห็นได้เป็นอย่างดีในช่วงเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ที่เหล่าผู้บริหารและบุคลากรของเครือซิเมนต์ไทย ร่วมกันระดมสมอง สรรพกำลัง ร่วมกันฝ่าฟันแก้ไขปัญหา จนกระทั่งเครือซิเมนต์ไทยสามารถหลุดพ้นจากวิกฤตในขณะนั้นได้ และสามารถดำเนินขับเคลื่อนธุรกิจที่มีการเจริญเติบโตก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งทุกวันนี้

บทสรุปและข้อเสนอแนะเบื้องต้นสำหรับการพัฒนาองค์กรตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง

บทความเรื่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาองค์กร เป็นความพยายามที่จะเชื่อมประสานระหว่างองค์ความรู้ทั้งสองด้านให้สามารถปรับประสานเชื่อมโยงทั้งในระดับทางปรัชญาความคิด และนำไปสู่ระดับของการปรับประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติจริง ในการนี้ผู้เขียนได้พยายามทำความเข้าใจและตีความหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เห็นถึงจุดเน้นที่สำคัญว่า เป็นหลักปรัชญาที่ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการเปลี่ยนแปลง ความไม่เที่ยงแท้ และความเป็นอนิจลักษณะทางสังคม ดังนั้น สิ่งสำคัญสำหรับผู้ที่ยึดถือหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การดำรงชีวิตอยู่อย่างมีเหตุมีผล มองและทำความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างเป็นระบบ มีสายตาวไกลไกล ทำความเข้าใจถ่องแท้ในศักยภาพและความสามารถของตนเอง แล้วมีการปรับตัว เตรียมตัวให้พร้อมรองรับกับ “การเปลี่ยนแปลง” อย่างรอบด้าน โดยยึดถือหลักคุณธรรมและความรอบรู้เป็นเครื่องนำพาชีวิต

สำหรับองค์ความรู้ด้านการพัฒนาองค์กร ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่าที่ผ่านมาทั้งสองสำนักคิดใหญ่ๆ ของวิชาการด้านการพัฒนาองค์กร ได้แก่ สำนักคิดการพัฒนาองค์กรแนวคลาสสิก กับสำนักคิดการพัฒนาองค์กรแนวเน้นการเปลี่ยนแปลง ทั้งสองสำนักคิดนี้มีจุดเน้นที่แตกต่างกัน และจุดเน้นเหล่านั้นมีลักษณะที่สลับซับซ้อนออกไปคนละด้าน กล่าวคือ สำนักคิดการพัฒนาองค์กรแนวคลาสสิก เป็นแนวคิดการพัฒนาองค์กรแบบมนุษยนิยม (Humanism) และเน้นกระบวนการการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory learning process) ในขณะที่ สำนักคิดการพัฒนาองค์กรแนวเน้นการเปลี่ยนแปลง เป็นแนวคิดการพัฒนาองค์กรแบบบริหารจัดการนิยม (Managerialism) และเน้นผลสัมฤทธิ์ที่มีการส่งมอบผลงานที่วัดได้อย่างชัดเจน (Result-based) การที่แต่ละสำนักคิดมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดปัญหาการพัฒนาที่ไม่สมดุลรอบด้านขึ้นของแต่ละสำนักคิด ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าเพื่อประโยชน์แก่การพัฒนาองค์กรอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงควรบูรณาการสองสำนักคิดนี้ โดยนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง - อันเป็นหลักคิดที่เน้นความสมดุล ทางสายกลาง ความพอเหมาะพอดี - มาเป็นหลักการแนวทางในการเชื่อมประสานจุดเด่นจุดเน้นของทั้งสองสำนักคิดนี้

สำหรับการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาองค์กรอย่างเป็นรูปธรรม ผู้เขียนได้ยกเอากรณีศึกษาสององค์กรไทย ได้แก่ หน่วยงานจากภาครัฐคือ กรมราชทัณฑ์ และ กลุ่มบริษัทธุรกิจเอกชน ได้แก่ เครือซิเมนต์ไทย มาเป็นกรณีตัวอย่าง โดยที่ทั้งสององค์กรมีความพยายามในการ

พัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง และมีแนวทางที่โดดเด่นที่สามารถนำมาศึกษาเชื่อมโยงกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ในขณะที่ กรมราชทัณฑ์มีความโดดเด่นในแง่ของการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคนและองค์กร รวมทั้งใช้กระบวนการบริหารจัดการ การปรับเปลี่ยนแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่มุ่งผลสัมฤทธิ์ที่ชัดเจน ในกรณีของเครือซิเมนต์ไทย มีความโดดเด่นในแง่ของปรัชญาธุรกิจเอกชนที่มีการสร้างวัฒนธรรมองค์กรและหลักการบริหารจัดการที่ยึดมั่นในหลักคุณภาพคู่คุณธรรมมาอย่างยาวนาน แม้เครือซิเมนต์ไทยจะเคยบริหารจัดการธุรกิจแบบเน้นการเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่วิกฤตทางเศรษฐกิจเมื่อ พ.ศ. 2540 ถือเป็นบทเรียนสำคัญที่ทำให้เครือซิเมนต์ไทยต้องหันกลับมาบริหารธุรกิจบนหลักของความพอประมาณ รู้จักตนเอง รู้สถานการณ์และรู้จักการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับธุรกิจในระยะยาว

ท้ายที่สุด เพื่อให้เกิดประโยชน์เชิงสร้างสรรค์ต่อองค์กรอื่นๆ ที่จะได้พัฒนาองค์กรตามแนวทางหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้เขียนจึงใคร่ขอนำเอาข้อคิดที่ได้จากการศึกษาทั้งในเชิงทฤษฎีและจากกรณีศึกษาทั้งสองกรณีมานำเสนอแนวทางเบื้องต้นในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาองค์กรไว้สามประการ ได้แก่

- 1) การใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือน “ฐานราก” หรือ “เสาเข็ม” ขององค์กร กล่าวคือ องค์กรที่มีเจตนารมณ์ต้องการนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการและพัฒนาองค์กรนั้น จะต้องยึดถือเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็น “หลักการพื้นฐาน” ที่สำคัญ ที่ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารและบุคลากร ทุกระดับพึงจะต้องใช้เป็นแนวทางในการ

เศรษฐกิจพอเพียงคือพื้นฐานที่มั่นคง

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเสมือน ฐานรากของชีวิต
ฐานความมั่นคงของแผ่นดิน

เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัว
อาคารไว้นั่นเอง

สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมาก
มองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มซะด้วยซ้ำไป...”

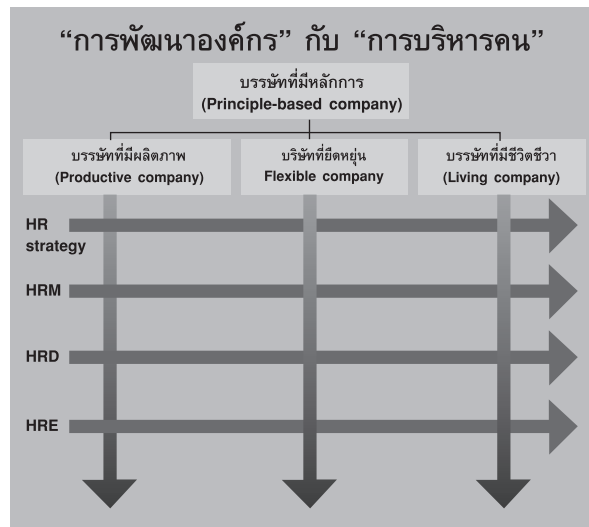
(พระบรมราโชวาท ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากวารสารชัยพัฒนา
ประจำเดือนสิงหาคม 2542)

ทำงานและในการดำรงชีวิตปฏิบัติตน
ซึ่งจะเป็นเช่นนี้ได้ องค์กรจะต้องส่งเสริม
ให้ผู้บริหารและบุคลากร ได้เรียนรู้
ทำความเข้าใจ ซึมซับ ซาบซึ้งใน
หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
อย่างแท้จริง ในขณะเดียวกัน องค์กรก็
จะต้องให้ความสำคัญกับการศึกษา
ทำความเข้าใจในหลักปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียง พร้อมกับการศึกษา
วิเคราะห์ถึงแนวทางว่าจะสามารถนำ
เอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

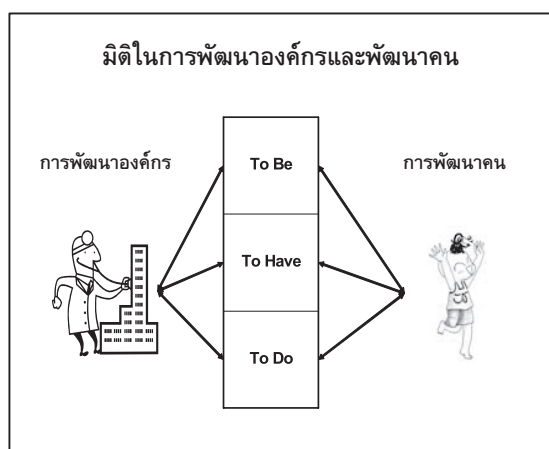
มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนางาน พัฒนาคน และพัฒนาองค์กรของตนในแง่ใดได้บ้าง ด้วยวิธีการ
อย่างไร? ดังที่ได้เห็นเป็นตัวอย่างจากกรณีศึกษา กรมราชทัณฑ์ที่ประกาศตนอย่างชัดเจนว่า
จะเป็น “องค์กรแห่งความพอเพียง” หรือ เครือซิเมนต์ไทย ที่ใช้หลักการ “คุณภาพและคุณธรรม”
มาเป็นหลักอุดมการณ์ขององค์กร

- 2) การออกแบบและพัฒนาองค์กรอย่างมีคุณภาพ กล่าวคือ เมื่อยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเสมือนฐานรากหรืออุดมการณ์สำคัญขององค์กรแล้ว ก็จะต้องมีการออกแบบและพัฒนาองค์กรให้ดำเนินไปได้อย่างมีคุณภาพเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม หรือ “ภูมิสังคม” ของแต่ละองค์กร โดยที่เป็นองค์กรที่สามารถมีผลการดำเนินในระดับที่ดีได้ ควบคู่ไปกับการเป็น

องค์กรที่มีความรับผิดชอบและเป็นที่ยอมรับของสังคม จนทำให้องค์กรแห่งนี้เป็นองค์กรที่มีทั้งผลประกอบการที่ดีเลิศ และอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างสันติในระยะยาว ดังเช่น กรณีของเครือซิเมนต์ไทยที่มีการออกแบบและพัฒนาองค์กรให้ เป็นทั้งองค์กรที่มีหลักการ องค์กรที่มีผลผลิตภาพ องค์กรที่มีการปรับตัว และองค์กรที่มีความชอบธรรมทางสังคม

- 3) การสร้างดุลยภาพระหว่าง “คน” กับ “องค์กร” กล่าวคือทั้งคนและองค์กรมีหลักคิดและวิถีปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน เนื่องจากองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดขององค์กรก็คือ “คน” ขององค์กรนั้นๆ นั่นเอง ดังนั้น องค์กรจะมีการพัฒนาไปสู่การเป็นองค์กรตามแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ ก็ต่อเมื่อคนในองค์กรมีความเห็นพ้องกับแนวทางเช่นนี้ อาจกล่าวได้ว่า คงเป็นไปได้ที่จะสามารถพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรตามแนวทางของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หากคนขององค์กรนั้นไม่คล้อยตามหลักคิดและแนวทางที่องค์กรประสงค์ ในขณะที่เดียวกัน ก็คงเป็นไปได้ที่จะทำให้คนในองค์กรคล้อยตามแนวทางของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หากองค์กรนั้นผู้บริหารไม่ยึดถือและปฏิบัติตามหลักคิดและแนวทางของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง ดังนั้น สิ่งที่ผู้เขียนใคร่ขอเสนอแนวทางเบื้องต้นของการพัฒนาองค์กรตามแนวหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ การจัดความสมดุลให้ลงตัวระหว่าง “องค์กร” กับ “บุคลากร” ยกตัวอย่างเช่น ในการพัฒนาองค์กรเพื่อความยั่งยืนระยะยาวขององค์กร ผู้บริหารอาจต้องศึกษาสำรวจถึงความคาดหวังของ “บุคลากร” ว่าเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับความคาดหวังมุ่งมั่นของ “องค์กร” หรือไม่? ชุดคำถามง่ายๆ ที่อาจใช้ในการสำรวจ “ความสมดุลลงตัว” ระหว่างคนกับองค์กร ก็คือ

- To be (อะไรคือเหตุผลแห่งการดำรงอยู่?)
- To have (ขนาดของทรัพยากรที่มี?)
- To do (อะไรคือสิ่งที่ควร/ไม่ควรทำ?)

โดยตั้งคำถามเหล่านี้ทั้งในระดับบุคลากรและในระดับองค์กร โดยอาจมีชุดคำถามดังตัวอย่างข้างล่างนี้

	องค์กร	คน
To Be	อะไรคือเหตุผลแห่งการดำรงอยู่ขององค์กร?	อะไรคือเหตุผลที่คนทำงานอยู่ในองค์กร?
To Have	องค์กรควรมีขนาดขอบเขต ทรัพยากร?	ระดับการครองชีพและทักษะความสามารถที่ควรมี?
To Do	สิ่งที่องค์กรควรทำ (และไม่ควรทำ)	พฤติกรรมและลักษณะการทำงานที่คนควรมี?

สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ชุดคำถามข้างต้น ถือเป็นเครื่องมือในการช่วยตรวจวัดระดับความคาดหวังของ “องค์กร” และ “บุคลากร” คำตอบที่ได้จากการศึกษาสำรวจวัดความคาดหวังขององค์กรและบุคลากรตามแนวทางคำถามข้างต้นอาจจะช่วยให้เห็นภาพว่าองค์กรแห่งนั้นมี “ความสมดุลลงตัว” หรือ “ความแตกต่างขัดแย้ง” อยู่ในตนเองมากน้อยขนาดไหน? และจะเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาองค์กรเพื่อให้เกิดความสมดุลต่อไป

บรรณานุกรม

- โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. 2550. รายงานการพัฒนามนุษย์ของประเทศไทย
ปี 2550: เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนามนุษย์. กรุงเทพมหานคร, ยูเอ็นดีพี
- วิรัตน์ แสงทองคำ. 2549. ทีมบริหารเครือข่ายอินเทอร์เน็ตไทย 2549. นิตยสารผู้จัดการ กันยายน
- สมบัติ กุสุมาวาลี. 2549. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจเอกชน: กรณีศึกษาการบริหาร
ทรัพยากรมนุษย์ เครือข่ายอินเทอร์เน็ตไทย เอกสารวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ
- สุขสรณ์ กันตะบุตร. 2549. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจเอกชน: กรณีศึกษานานาชาติ
กระดาศา อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ เอกสารวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ
- สำนักสังคมสงเคราะห์. มปป. คู่มือกรมราชทัณฑ์ องค์การแห่งความพอเพียง กรมราชทัณฑ์
กระทรวงยุติธรรม
- Anderson, M. C. 2000. **Fast Cycle Organization Development**. South-Western publishing
Company.
- Beckhard, R. 1969. **Organization Development: Strategies and Models**. Reading, Mass.:
Addison-Wesley.
- Hamel, G. 2000. **Leading the Revolution**. Harvard Business School Press.
- Hammer, M. and Champy, J. 1993. **Reengineering the Corporation: A Manifesto for
Business Revolution**. New York: Harper Business Books.
- Hammer, M. and Stanton, S. 1995. **The Reengineering Revolution**. London: Harper Collins.
- Kusumavalee, Sombat. 2006. Deconstructing/Reconstructing Paradigms: A Translation
Game in the Thai National Economic and Social Development Planning. A dissertation
submitted to the Lancaster University Graduate School of Management in partial
fulfillment of the requirements for the degree of DOCTOR OF PHILOSOPHY.
- Marshak, R. J. 2005. Contemporary challenges to the philosophy and practice of OD in
Bradford, D. and Burke W.W. (editors) **Reinventing Organization Development:
New Approach to Change in Organizations**. San Francisco, CA: Pfeiffer.
- Morgan, G. 1986. **Images of Organization**. London: Sage.
- Osborne, D. and Gaebler, T. 1993. **Reinventing Government: How the Entrepreneurial
Spirit is Transforming the Public Sector**. New York: Plume.
- Weisbord, M. 2004. **Productive Workplaces Revisited**. San Francisco: CA, Jossey-Bass.
- Wendell, L. French and Cecil, H. Bell, Jr. 1999. **Organization Development**. 6th edition.
Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กับการจัดการทรัพยากรดิน

ธวัชชัย ศุภดิษฐ์

บทคัดย่อ

ปัจจุบันปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญปัญหาหนึ่ง คือ ปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรดิน ทั้งในด้านความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ลดลง ปัญหาเฉพาะที่ทำให้ดินไม่เหมาะสมต่อการนำมาใช้ประโยชน์ ปัญหาด้านความชื้นในดินที่ลดลง และปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ปัญหาเหล่านี้วันจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นและต้องการการจัดการที่เหมาะสมอย่างเร่งด่วน ปัญหาดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญ จึงทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเน้นการแก้ปัญหาเฉพาะให้สอดคล้องกับภูมิสังคมของพื้นที่นั้นๆ พระองค์ท่านได้นำความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติที่ได้ทรงทดลองด้วยพระองค์เองมาใช้ในการแก้ปัญหาและได้บังเกิดผลอย่างชัดเจน อาทิ ดินทรายต้องเพิ่มก้นชนให้ดิน ดินเป็นหิน กรวด และแห้งแล้งต้องยัดดินและช่วยให้ดินชื้น ดินดาน ดินแข็ง และดินลูกรังต้องสร้างของดีซ้อนบนของเลว ดินถูกชะล้างต้องช่วยเหลือด้วยกำแพงที่มีชีวิต ดินเปรี้ยวหรือดินพรุต้องทำให้ดินโกรธด้วยการกลังดิน และดินเค็มต้องใช้วิธีการล้างความเค็ม เป็นต้น และจากแนวพระราชดำริดังกล่าวได้มีบุคคล คือ นายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ ชุมชน คือ ชุมชนบ้านนอแล องค์กร คือ ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง และภาคเอกชน คือ โรงแรมชุมพรคาบานารีรีสอร์ท ได้นำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเองเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรดิน และได้มีการนำแนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรดินด้วย โดยยึดหลักความพอประมาณในการใช้ประโยชน์จากพื้นดินและมีการจัดสรรที่ดินตามความเหมาะสมกับภูมิสังคม ความมีเหตุผลในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดินโดยยึดหลักความสมดุล และใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ ปฏิบัติได้ง่าย และมีต้นทุนต่ำ การสร้างระบบภูมิคุ้มกันในการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เกิดความยั่งยืนโดยลดแนวทางการปฏิบัติที่อาจก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่ทรัพยากรดินทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และใช้เงื่อนไขความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาตะวันออกและตามแนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทาน ขณะเดียวกันได้ครองตนตามเงื่อนไขคุณธรรม คือ อดทน มีความขยันหมั่นเพียร และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งองค์ความรู้และผลตอบแทนที่ได้รับจากพื้นดินของตนเองให้กับชุมชนรอบข้าง ซึ่งสิ่งดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรดินและความเข้มแข็งของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่มีอาชีพด้านการเกษตรกรรม

คำสำคัญ: การจัดการ แนวพระราชดำริ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทรัพยากรดิน

Philosophy of Sufficiency Economy and Soil Resource Management

Tawadchai Suppadit

Abstract

At present one of the most important of natural resource problems is soil degradation in terms of soil infertility, dry soil and soil erosion including some specific problems occur at certain area such as acid soil that deducting it from productive use. These problems have become increasingly serious and urgently need for proper management. Recognizing these important problems, His Majesty King Bhumibol Adulyadej has suggested his initiative ideas resulted from his own practice techniques to solve soil problems. His Majesty focuses on the solution that appropriate to specific soil background. Obviously, prior to launch his initiative, His Majesty always put his theory into practice by conducting experiments to proof that it can tackle the problem effectively. For example, in short, to prevent new growing plant in loose sandy soil from dying due to heat and severe dryness in the dry season, The Royal Highness suggests build up the bumper in the soil to reduce flow combines with Vetiver grass cultivation to keep moist and prevent soil from erosion. Covering top soil by using organic materials is best to keep and prevent moist from evaporation. Moreover, by doing this regularly it will gradually help the decay organic materials to accumulate in the soil. For rocky and gravel soil and dryness needs to pack together and help to keep moist by making man made reservoir or dam to collect water prior to distribute to moist the area. Growing Vetiver grass horizontally can prevent top soil from erosion and select an appropriate plant to grow in such area for highest returns must take into consideration. At the certain place where contains bad soil or poor soil or depleted soil such as red earth or laterite including hard and compact soil, good organic soil must be built up on top of the poor soil. Organic wall such as Vetiver grass plantation in row to holding soil and reducing severe flow is best to prevent soil from erosion. Sour soil

or strong acid soil in Phru, to overcome this problem, His Majesty has suggested the methodology of “Klaeng Din” or Tricking the Soil” by alternating the flooding and drying including de-acidifying by using lime to improve soil condition. Lastly, for salty soil, methodology of washing by using irrigation system is needed to reduce saltiness of soil surface and etc.

Under His Majesty's initiatives involving management of soil problems, the New Theory and Sufficiency Economy Philosophy; Mr. Surachai Mongkolwitttrakarn as an individual, Ban Norlae as a community, Mab Aue Center of Natural Agriculture as an organization and the Chumporn Kabana Hotel Resort as a private sector are the example of success for whom who have thoroughly studied until well understood prior accepting and applying all of these principles suit to soil management for each of their own career. They have cautiously practiced with patience and diligence under high confidence of His Majesty's initiatives for their foreseen of future success. At first, they applied The Royal Highness's principle of soil treatment to reclaim for soil fertilities followed by applying His Majesty's Efficiency Economy Philosophy and New Theory to soil resource management on the basis principles of moderation, reasonableness, increase self - immune and seeking for new knowledge restricted to ethics and virtue in utilizing of divided pieces of land suitable to particular purpose and appropriate to social practice or career background involved. For soil utilization and related practicalities have been justified to perform on the basis principle of well balance, appropriate technology, easiness to implement and low cost. Self - immune for sufficient protection has been built up for sustainable use of land by reducing some of practice that might be led to soil degradation both in the short and the long run. Besides that, usage of intellectual knowledge of orient wisdom as granted by the King to cope all kinds of problems including providing both knowledge and support from one's own soil success to near by community under the principles of honesty and integrity will be factors to contribute not only to increase the sustainability of soil resource but also can strengthen the capability of communities to work fruitfully under the umbrella of sufficiency economy in particular to those who are engaged to the agriculture.

Keywords: Management; Initiative; Philosophy of Sufficiency Economy; Soil Resource

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กับการจัดการทรัพยากรดิน

คำนำ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหนึ่งในแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้พระราชทานเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตที่ยึดหลักความพอเหมาะพอดี มีเหตุมีผล และความไม่ประมาท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือปฏิบัติด้วยพระองค์เองอย่างต่อเนื่องยาวนาน ดำรงชีวิตเป็นแบบอย่างได้อย่างสมบูรณ์ อีกทั้งได้พระราชทานพระราชดำริให้แก่คนไทยนำไปปฏิบัติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 (สำนักงาน กปร., 2549ข: 2) ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ความตอนหนึ่งว่า

“....การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้....”

เมื่อคราวเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ได้เห็นประโยชน์อย่างชัดเจนขึ้นจากความมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ได้ทำให้สังคมไทยขาดจิตสำนึกของความพอดีและพอเพียง มีการจับจ่ายใช้สอยอย่างฟุ่มเฟือยทั้งในภาครัฐ เอกชน และประชาชน การดำเนินงานด้านต่างๆ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ระมัดระวัง รอบคอบ ขาดความประหยัด และขาดสติที่จะปฏิบัติงานและดำเนินชีวิต (สำนักงาน กปร., 2549ข: 3 - 4)

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ (สุนทร กุลวัฒน์วรพงศ์, 2544: 27 - 30) ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อให้สามารถใช้ได้อย่างยั่งยืน ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน (สำนักงาน กปร., 2549ข: 26 - 27) ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ให้จัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งการเพิ่มมูลค่าด้านทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ยึดหลักการของความยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด

ขณะเดียวกันหนึ่งในทรัพยากรธรรมชาติ ณ ปัจจุบันที่กำลังอยู่ในสภาพใกล้ขั้นวิกฤตเนื่องจากการใช้ทรัพยากรประเภทนี้อย่างไม่บันยะบันยังและไม่ถูกต้อง คือ ทรัพยากรดิน “ดิน” ตามหลักปฐพีวิทยา (Pedology) หมายถึง วัฏธรรมาชาติที่เกิดปกคลุมพื้นผิวโลก มีการจัดเรียงชั้นดิน (Soil Profile) ตามธรรมชาติที่เกิดมาจากการสลายตัวผุพังของหินและอินทรีย์วัตถุ (ธวัชชัย ศุภดิษฐ์, 2548: 349 - 360) ดินในโลกมีมากมายหลายหมื่นชนิด ส่วนในประเทศไทยมีชนิดของดินไม่น้อยกว่า 300 ชนิด แต่ละชนิดมีคุณสมบัติทางเคมีและลักษณะทางกายภาพที่สามารถระบุได้ตามหลักวิทยาศาสตร์แตกต่างกันไป บางชนิดมีความเหมาะสมในการนำมาใช้ทำการเกษตร บางชนิดก็เป็นดินที่มีปัญหาและมีข้อจำกัดต่างๆ ในการนำมาใช้ประโยชน์ ด้วยเหตุที่ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมซึ่งมีประชากรที่ทำมาหากินในภาคเกษตรไม่น้อยกว่า 40 ล้านคน และใช้พื้นที่ทำการเกษตรไม่น้อยกว่าร้อยละ 62 ของเนื้อที่ทั้งประเทศ (ธวัชชัย ศุภดิษฐ์, 2546: 234 - 237) ดังนั้น ปัญหาเรื่องผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำและการเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินที่ใช้กันมานานจึงเป็นปัญหาที่จะต้องมีการจัดการที่เหมาะสมโดยเร่งด่วนและอย่างต่อเนื่อง ก่อนที่ทุกสิ่งทุกอย่างจะเข้าสู่ภาวะวิกฤตจนยากแก่การแก้ไข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญ จึงได้ทรงทดลองและพระราชทานแนวพระราชดำริเพื่อการแก้ไขปัญหาดินในประเทศไทย อาทิ การเพิ่มกันชนให้ดิน การยี้ดดินและช่วยให้ชื้น การสร้างของดีซ้อนบนของเลว การช่วยเหลือด้วยกำแพงที่มีชีวิต ทำให้ดินโกรธด้วยการแกล้งดิน และการล้างความเค็ม เป็นต้น (บุญจง ขาวสิทธิวงศ์, 2547: 33 - 37) จากแนวทางการจัดการทรัพยากรดินตามแนวพระราชดำริดังกล่าว จึงเป็นที่มาของความสนใจในการรวบรวมเนื้อหาของบุคคล ชุมชน องค์กร และภาคเอกชน ที่ได้มีการน้อมนำแนวพระราชดำริไปใช้ในการปฏิบัติและประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรดินเพื่อการดำรงชีวิตและการครองตนในสังคมของกระแสโลก โลกาภิวัตน์ได้อย่างยั่งยืน ประกอบด้วยระดับบุคคล คือ นายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ ระดับชุมชน คือ ชุมชนบ้านนอแล ระดับองค์กร คือ ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง และภาคเอกชน คือ โรงแรมชุมพรคาบาน่า รีสอร์ท ทั้งนี้เพื่อให้เป็นกรณีศึกษาตัวอย่าง สำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ในภาคส่วนอื่นๆ เพื่อให้เหมาะสมกับภูมิสังคมของตนเองต่อไป

ปัญหาการใช้ทรัพยากรดินเพื่อการเกษตรในประเทศไทย

ปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินทางกายภาพ ประกอบด้วย

การเสื่อมโทรมของดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินในธรรมชาติต่ำ

เนื่องจากวัตถุดิบกำเนิดดินในประเทศไทยมีแร่ธาตุอาหารพืชเป็นองค์ประกอบค่อนข้างต่ำ และเนื่องจากอยู่ในเขตที่มีฝนตกชุก แร่ธาตุต่างๆ จึงเปลี่ยนสภาพและถูกชะล้างไปกับน้ำอย่างรวดเร็ว อีกทั้งพื้นที่ทำการเกษตรกรรมถูกใช้มาเป็นเวลานาน ทำให้ดินเสื่อมคุณค่า ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดน้อยลง ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น และเศรษฐกิจของประเทศก็จะกระทบกระเทือนตามไปด้วย สาเหตุหลักที่ทำให้ดินเกิดความเสื่อมโทรม คือ

- (1) การปลูกพืชติดต่อกันเป็นเวลานานโดยไม่บำรุงดิน ทำให้ธาตุอาหารตามระดับความลึกของรากพืชถูกนำไปใช้มากจนดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์
- (2) การปลูกพืชทำลายดิน พืชบางชนิดเจริญเติบโตเร็ว ใช้ธาตุอาหารพืชจำนวนมากเพื่อสร้างผลผลิต ทำให้ดินสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ได้ง่าย เช่น ยูคาลิปตัส และมันสำปะหลัง เป็นต้น
- (3) ธาตุอาหารพืชถูกทำลายหรืออยู่ในสภาพที่พืชใช้ประโยชน์ได้น้อย เช่น เมื่อเกิดไฟไหม้ป่า ฮิวมัสถูกทำลาย หรือเมื่อดินเปลี่ยนสภาพไปเป็นกรด (Acid) หรือด่าง (Alkaline) จะทำให้พืชดูดธาตุอาหารบางชนิดไปใช้ประโยชน์ไม่ได้ (สำนักงาน กปร., 2549ก: 5)

ดินมีปัญหาไม่เหมาะสมต่อการนำมาใช้ประโยชน์ ปลูกพืชได้ไม่ดี หรือปลูกไม่ได้เลย ประกอบด้วยดินที่มีคุณสมบัติดังนี้

(1) **ดินทรายจัด** คือ มีทรายปะปนอยู่มากกว่า 50 เซนติเมตร พบตามที่ดอนในภาคอีสานและชายฝั่งทะเลทั้งภาคตะวันออกและภาคใต้ จึงไม่เหมาะแก่การปลูกพืช แต่ถ้ามีฝนตกชุกก็พอที่จะปลูกพืชที่มีความทนทานได้ เช่น มะพร้าว มะม่วงหิมพานต์ มันสำปะหลัง และหญ้าเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

(2) **ดินตื้น** คือ หน้าดินมีเนื้อดินน้อยเนื่องจากมีลูกรังกรวดและหินปูนอยู่ในระดับที่ตื้นกว่า 50 เซนติเมตร พบมากกว่าดินชนิดอื่น คือ พบรวมกันทุกภาคของประเทศไทยกว่า 50 ล้านไร่ ดินประเภทนี้ควรใช้เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ หรือปลูกไม้โตเร็วเพื่อเพิ่มเนื้อที่ป่า

(3) **ดินเค็ม** ส่วนใหญ่เป็นดินที่น้ำทะเลท่วมถึง หรือเป็นดินที่มีหินเกลืออยู่ใต้ดิน ซึ่งพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากถึง 17.5 ล้านไร่ ปัจจุบันความต้องการใช้เกลือสินเธาว์ในอุตสาหกรรมผลิตโซดาแอช แก้ว เคมีภัณฑ์ กรด และกระจกมีมากขึ้น จึงมีการทำนาเกลือกันมาก ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากและกว้างขวางขึ้น

(4) **ดินเป็นกรดจัดหรือดินเปรี้ยว** ดินประเภทนี้พบประมาณ 9 ล้านไร่ เป็นดินที่พบตามที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลแถบกรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นครนายก ปทุมธานี ออยุธยา สุพรรณบุรี และนครปฐม ประมาณ 6 ล้านไร่ ที่เหลือพบในภาคตะวันออกและภาคใต้ มักมีสารประกอบของไพไรต์ (Pyrite) ผสมอยู่มาก เมื่อระบายน้ำหรือทำให้ดินแห้ง และอากาศถ่ายเท ก็เปลี่ยนสภาพเป็นกรดกำมะถัน

(5) **ดินอินทรีย์หรือดินพรุ** เกิดจากการเน่าเปื่อยผุพังทับถมกันนับพันปีของพืชพรรณตามกลุ่มมีน้ำขัง สีนํ้าตาลแดงคล้ำจนถึงดำ มีอินทรีย์วัตถุมากกว่าร้อยละ 20 จึงมีฤทธิ์เป็นกรดจัด ชั้นล่างเป็นดินเหนียว พบมากในภาคใต้ เฉพาะที่จังหวัดนราธิวาสมีประมาณ 300,000 ไร่

(6) **ดินที่ลาดชันมาก** จะชันมากกว่าร้อยละ 35 มีประมาณ 100 ล้านไร่ สภาพพื้นที่มักเป็นภูเขาซึ่งไม่เหมาะแก่การทำการเกษตร (ปกติพื้นที่ที่ลาดชันเกินร้อยละ 15 จะไม่ใช้ปลูกพืชเพราะดินจะพังไถง่ายและไม่สะดวกต่อการปฏิบัติงาน)

(7) **ดินที่ขุมน้ำหรือที่ลุ่มน้ำขัง** จะมีน้ำขังอยู่เป็นเวลานาน หรืออาจขังทั้งปี จึงปลูกพืชได้เฉพาะริมฝั่งเท่านั้น เช่น ทะเลสาบสงขลา บึงบอระเพ็ด และกว๊านพะเยา เป็นต้น

(8) **ดินเป็นพิษ** เกิดจากการสะสมของสารพิษจากการทิ้งของเสีย ขยะที่มีสารพิษ การใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช การใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งการเจริญเติบโตหรือเพื่อเพิ่มผลผลิต และสารกัมมันตรังสีจากการทดลองหรือจากโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น (สำนักงาน กปร., 2549ก: 5 - 9)

การชะล้างพังทลายของดิน ทำให้ดินเสื่อมโทรมรุนแรงที่สุด และเป็นปัญหาที่สำคัญที่จะต้องแก้ไขเพื่อรักษาคุณภาพของดินให้เหมาะสมและให้ใช้ประโยชน์ได้เป็นระยะเวลานานๆ การชะล้างพังทลายของดินในประเทศไทยที่ต้องการการดูแล ป้องกัน และรักษาไว้มีจำนวนมากถึง 134.54 ล้านไร่ หรือเท่ากับร้อยละ 41.95 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ (สำนักงาน กปร., 2549ก: 10)

สภาพภูมิอากาศไม่เอื้ออำนวย เนื่องจากการเพาะปลูกพืชส่วนใหญ่ในประเทศไทยยังอาศัยน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก แต่ถ้ามีช่วงการกระจายของฝนไม่สม่ำเสมอ จะทำให้พืชผลที่ปลูกได้รับผลกระทบกระเทือน หรือเสียหายเนื่องจากฝนตกมากเกินไป หรือฝนทิ้งช่วง ดินขาดความชื้น ทำให้พืชขาดแคลนน้ำ (สำนักงาน กปร., 2549ก: 10)

แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาระบบการที่ดินในประเทศไทย

การจัดการทรัพยากรดินของประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญ ด้วยทรงเห็นว่าดินเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญเช่นเดียวกับน้ำ ทรงริเริ่มโครงการจัดและพัฒนาที่ดินเมื่อปี พ.ศ. 2511 เพื่อพลิกฟื้นแผ่นดินที่แห้งแล้ง ขาดความอุดมสมบูรณ์ ให้สามารถผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ ทรงแนะนำให้มีการใช้วิธีการทดลองต่างๆ เพื่อการอนุรักษ์และบำรุงรักษาดิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิธีการตามธรรมชาติที่เป็นหนทางสร้างความสมดุลของสภาพแวดล้อมให้เกิดขึ้น ดังนั้น พระราชดำริที่เกี่ยวกับวิธีการแก้ไขปัญหาระบบการที่ดินจึงเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะที่สอดคล้องกับพื้นที่นั้นๆ โดยนำความรู้ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติมาใช้ให้เกิดผลอย่างชัดเจน (สำนักงาน กปร., 2549ก: 2 - 3) พระราชดำริเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรดิน เป็นพระราชดำริที่ตั้งอยู่บนหลักวิชาการทางปฐพีศาสตร์โดยแท้ ถึงแม้จะมีได้ทรงเป็นนักปฐพี (Soil Scientist หรือ Pedologist) โดยพระราชทานหลักการแก้ไขปัญหาระบบการที่ดินด้วยประโยคที่กะทัดรัด เรียบง่าย คือ ปรับปรุงน้ำ ปรับปรุงดิน และเลือกกิจกรรม (พืช สัตว์เลี้ยง) แนวพระราชดำริเพื่อประชาชนในการแก้ไขปัญหาระบบการที่ดินในประเทศไทย ได้แก่

ดินทราย: ต้องเพิ่มกันชนให้ดิน ดินทรายเป็นดินที่มีลักษณะโปร่งน้ำ และรากพืชผ่านได้ง่าย มีธาตุอาหารพืชอยู่น้อย ในฤดูฝนพืชที่ปลูกจะงอกงามดี เพราะมีน้ำบริบูรณ์ แต่ในฤดูแล้งมีน้ำไม่เพียงพอ พืชมักเหี่ยวแห้ง โดยเฉพาะพืชที่ปลูกใหม่มักจะตาย เพราะร้อนและแห้งจัด วิธีการแก้ไขตามแนวพระราชดำริ คือ ต้องเพิ่มความชื้นและอินทรีย์วัตถุที่จะทำหน้าที่เสมือนกันชนแก่ดินให้มากขึ้น อาทิ การทำฝายชะลอน้ำ หรือการปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน หรือการห่อดินเพื่อให้ดินเก็บรักษาความชื้นได้นานขึ้นและเป็นการเพิ่มอินทรีย์วัตถุให้แก่ดินด้วย (สำนักงาน กปร., 2549ก: 15 - 16)

ดินเป็นหิน กรวด และแห้งแล้ง: ต้องยึดดินและช่วยให้ชื้น ดินเป็นหิน กรวด มีลักษณะเช่นเดียวกับดินทราย หน้าดินจะถูกชะล้างจนเกลี้ยงเหลือแต่หินและกรวด ซึ่งพืชไม่สามารถจะเจริญเติบโตได้ดี วิธีการแก้ไขตามแนวพระราชดำริ คือ ต้องสร้างอ่างเก็บน้ำหรือฝายเพื่อเก็บกักน้ำและสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ป่าและดิน เมื่อมีความชุ่มชื้น ป่าจะเริ่มฟื้นตัว แปรสภาพเป็นป่าสมบูรณ์ อาจมีการปลูกป่าเสริมบ้างตามความจำเป็น เมื่อมีป่า หน้าดินก็จะไม่ถูกชะล้างพังทลายอีกต่อไป ส่วนบริเวณพื้นที่ลาดชันน้อย พื้นฟูดินที่เป็นกรวด ทราย และลูกรัง โดยการปลูกพืชที่เหมาะสมและพุ่มหญ้าเลี้ยงสัตว์ ใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อปรับปรุงดิน และปลูกหญ้าแฝกตามแนวระดับเพื่อยึดดินและป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน (สำนักงาน กปร., 2549ก: 17 - 18)

ดินดาน ดินแข็ง และดินลูกรัง: ต้องสร้างของดีซ้อนบนของเลว ดินดานหรือดินแข็ง และดินลูกรัง มีลักษณะเป็นดินเนื้อละเอียด น้ำหนักมาก น้ำและอากาศผ่านเข้าออกได้ยาก ฤดูแล้งจะแห้งแข็งแตกระแหง รากไม้แทรกเข้าไปได้ยาก จึงปลูกพืชได้ไม่ค่อยเจริญเติบโต วิธีการแก้ไขตามแนวพระราชดำริ คือ สร้างอ่างเก็บน้ำตามลำน้ำหลักเพื่อเก็บกักน้ำ รักษาความชุ่มชื้น และนำน้ำไปใช้อย่างประหยัดตามความจำเป็น พื้นฟูไม้เศรษฐกิจทางการเกษตร เช่น ไม้ผลและพืชล้มลุก ปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด ปลูกพืชตระกูลถั่วแล้วไถกลบ และปลูกหญ้าแฝกขวางแนวลาดเทขนานกันหลายๆ แนว เพื่อป้องกันไม่ให้ดินถูกชะล้างพังทลาย ลดปริมาณน้ำไหลบ่าผ่านหน้าดินและรักษาความชุ่มชื้น (สำนักงาน กปร., 2549ก: 19 - 20)

ดินถูกชะล้าง: ช่วยเหลือด้วยกำแพงที่มีชีวิต ดินถูกชะล้าง คือ ดินที่อุดมสมบูรณ์ แต่ถูกกระแสน้ำและลมพัดพาเอาหน้าดินที่มีอินทรีย์วัตถุอันเป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของพืชไปหมด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริแก้ไขปัญหาน้ำดินถูกชะล้างโดยใช้กำแพงที่มีชีวิต ในที่นี้หมายถึงการใช้หญ้าแฝกในการช่วยยึดดินไม่ให้พังทลาย ช่วยรักษาหน้าดิน ช่วยกักเก็บอินทรีย์วัตถุในดิน และใบของหญ้าแฝกที่ยังอ่อนอยู่ยังสามารถใช้เป็นอาหารสัตว์ได้อีกด้วย (สำนักงาน กปร., 2549ก: 20 - 26)

ดินเปรี้ยวหรือดินพรุ: ทำให้ดินโกรธโดยการแก้งดิน พรุ คือ ที่ลุ่มสนุ่น (สนุ่น คือ ซากพืชของพืชพันธุ์ที่ทับถมอยู่มาก) ส่วนดินพรุตามระบบอนุกรมวิธานทางปฐพีวิทยา หมายถึง ดินที่มีอินทรีย์วัตถุสะสมอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นชั้นหนาน้อย 50 เซนติเมตรขึ้นไป และมีน้ำท่วมขัง พื้นที่พรุ มีสภาพความเป็นกรดระหว่าง 4.5 - 6.0 อินทรีย์วัตถุที่ทับถมกันเป็นเวลานานจนแปรสภาพเป็นดินอินทรีย์ (Peat) นั้นจึงมีสภาพเป็นอินทรีย์คาร์บอน (Organic Carbon) ที่มีความเป็นกรดกำมะถันสูง วิธีการแก้ไขดินเปรี้ยวตามแนวพระราชดำริเป็นวิธีการที่ตรงข้ามกับวิธีการทั่วไปที่ต้องการลดปัญหา แต่เป็นการสร้างหรือเพิ่มให้ปัญหามีความรุนแรงขึ้นด้วยกระบวนการที่ทรงเรียกว่า แก้งดิน เป็นกระบวนการเร่งปฏิกิริยาทางเคมีของดินที่มีแร่กำมะถันหรือสารประกอบไฟรท์ โดยการทำให้ดินแห้งและเปื่อยสลายกัน เมื่อดินแห้งจะสัมผัสกับอากาศ ทำให้แร่กำมะถันกลายเป็นออกไซด์ของเหล็กและซัลเฟต เมื่อทำให้ดินเปียก ซัลเฟตจะผสมกับน้ำกลายเป็นกรดอีกครั้ง เมื่อดินถูกแก้งสลับไปสลับมา จนกลายเป็นดินที่เปรี้ยวหรือเป็นกรดจัด จนพืชไม่สามารถขึ้นหรือเจริญเติบโตได้ จึงให้หาทางแก้ไขความเป็นกรดจัดของดินโดยวิธีการต่างๆ โดยวิธีที่ดีและเหมาะสมที่สุด คือ การใช้ชะล้างดินควบคู่กับการใช้ปูน ผนวกกับการควบคุมระดับน้ำใต้ดินให้อยู่ลึกไม่เกิน 1 เมตร เพื่อป้องกันไม่ให้แร่กำมะถันที่อยู่ในดินชั้นล่างสัมผัสกับอากาศในดินและปลดปล่อยกรดกำมะถันออกมา เมื่อกรดกำมะถันมีน้อย ดินเปรี้ยวน้อยลง ทรงเรียกวิธีการนี้ว่า ระบบซักผ้า โดยใช้น้ำจิตชะล้างน้ำเปรี้ยวออกไป ยิ่งบ่อยขึ้น ความเปรี้ยวก็ลดน้อยลง เมื่อมีปัญหาดินเปรี้ยวไม่มาก ก็สามารถปลูกพืชได้และปรับปรุงดินชั้นบนให้สามารถปลูกข้าว ถั่ว พืชผัก ผลไม้ ตลอดจนสามารถเลี้ยงปลาในบ่อได้ (สำนักงาน กปร., 2549ก: 27 - 30)

ดินเค็ม: ต้องล้างความเค็ม ดินเค็ม คือ ดินที่มีเกลืออยู่ในปริมาณมาก มีความเป็นด่างสูง จนมีผลต่อการเจริญเติบโตและผลผลิตของพืช เกลือในดินเค็มของภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นเกลือแกงซึ่งอยู่ในรูปของโซเดียมคลอไรด์ สาเหตุของดินเค็มเกิดจากการสร้างอ่างเก็บน้ำบนพื้นที่ที่มีชั้นหินเกลืออยู่ใต้ดิน หรือการตัดไม้เพื่อทำนาเกลือ ทำให้เกลือใต้ดินเกิดการละลายและกระจายสู่ผิวดินมากยิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาดินเค็มโดยใช้ระบบชลประทานในการล้างเกลือที่ตกค้างบริเวณผิวดินและบริเวณลำห้วย เพื่อให้ น้ำในลำห้วยเจือจางสามารถนำมาใช้สอยได้ตามปกติ (สำนักงาน กปร., 2549ก: 31 - 32)

การจัดการทรัพยากรดินตามแนวพระราชดำริ กรณีบุคคล: นายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ

ประวัติส่วนตัวและข้อมูลทั่วไป นายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ (เฮี้ยแดง) เกิดวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2496 อายุ 53 ปี เป็นบุตรของนายแสงนำ ฮ่อตระกูล (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) และนางศรีมอญ มรกตวิจิตรการ บ้านเดิมตั้งอยู่บริเวณประตูเมืองเชียงใหม่ พื้นที่ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นบุตรคนที่สองของพี่น้อง 4 คน ซึ่งเป็นชายล้วน บิดามารดามีอาชีพค้าขายเสื้อผ้า ฐานะจัดอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 2 บ้านป่าไผ่ ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ศึกษาระดับอนุบาลที่โรงเรียนอนุบาลครุฑ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนบูรณศักดิ์วิทยา ถนนคชสาร (ปัจจุบันปิดทำการแล้ว และเป็นที่ตั้งของร้านหนังสือดวงกมลในปัจจุบัน) หลังสุดได้ศึกษาที่โรงเรียนอาร์ทีทีเอส ตั้งอยู่บริเวณปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร สาขาอิเล็กทรอนิกส์ไฟฟ้า สถานะทางครอบครัว สมรสกับนางมาลี ธาตุอินจันทร์ ซึ่งทำงานประจำอยู่ที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาเชียงใหม่ มีบุตร 3 คน คือ นางสาวสิริกัญญา นางสาวสวลักษณ์ และนางสาวภัทราวรรณ มรกตวิจิตรการ

การทำงานและอาชีพ ขณะที่กำลังศึกษาได้หารายได้พิเศษโดยการประกอบวิทยุขายให้ชาวเรือดังกรมหาชัย รับจ้างเช็นผ้าที่ปากคลองตลาด เคยเป็นลูกจ้างร้านซ่อมวิทยุ เปิดร้านซ่อมวิทยุ โทรทัศน์ มอเตอร์เย็บผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ ร่วมกับเพื่อนที่ธนบุรี และเปิดร้านซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้าที่เชียงใหม่ ค้าขายเสื้อผ้าตามสถานที่และเทศกาลต่างๆ แต่ครั้งจะอยู่ตามสถานที่นั้นๆ ไม่ต่ำกว่า 10 วัน มีรายได้จากการค้าขายประมาณเดือนละ 20,000 - 30,000 บาท รวมทั้งเคยรับจ้างส่งนักเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ แต่จากภาวะเศรษฐกิจทำให้การค้าขายเริ่มซบเซา รายได้ของครอบครัวเริ่มน้อยลง รายได้จากการรับส่งนักเรียนก็เพียงพอสำหรับค่าน้ำมันและค่าซ่อมแซมรถเท่านั้น จากภาวะเศรษฐกิจที่ซบเซาในปี พ.ศ. 2540 ทำให้มีรายได้จากการค้าขายน้อยมาก ไม่พอค่าใช้จ่ายของครอบครัว ประกอบกับได้ซื้อที่ดินบริเวณหลังบ้านอีกประมาณ 1 งาน 70 ตารางวา โดยภรรยาได้กู้ยืมเงินจากสวัสดิการพนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ทำให้หนี้สินสะสมเพิ่มมากขึ้น จนเกิดภาวะความเครียด จึงได้หันไปลองเสี่ยงโชคด้วยลอตเตอรี่ หวยใต้ดิน และการพนันตามงานศพ ทำให้สภาพครอบครัวแย่ลงไปกว่าเดิม ประมาณปี พ.ศ. 2542 มีหนี้สินที่มาจากหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หนี้จากการค้าขาย หนี้จากการพนัน ทั้งหมดประมาณ 700,000 - 800,000 บาท ทำให้เกิดความเครียดหนักยิ่งขึ้นและมีความคิดที่จะฆ่าตัวตาย จากการที่ครอบครัวมีรายได้มาจากเงินเดือนภรรยาทางเดียว แต่ก็ต้องถูกหักเพื่อชดเชยเงินกู้ยืมจากธนาคาร และช่วงสำคัญนี้เองได้มีคนรู้จักชักชวนให้ไปทำสิ่งผิดกฎหมาย แต่ก็ได้ปฏิเสธเพราะใจไม่ถึงที่จะไปทำลายสังคม เพราะเคยมีประสบการณ์ในการเข้าไปช่วยเหลือสังคมมามาก และกลัวที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่ครอบครัว

การเรียนรู้แนวคิดตามแนวพระราชดำริ จากนิสัยส่วนตัวที่เป็นคนที่ชอบอ่านข่าว ดูโทรทัศน์ และสื่อต่างๆ ทำให้ได้ทราบกระแสปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้ติดตามและมีความคิดที่จะทดลองนำมาเป็นแนวปฏิบัติในการครองชีวิต โดยใช้วิธีการตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ แต่เนื่องจากพื้นที่บริเวณบ้าน มีไม่ถึง 1 ไร่ และไม่มีพื้นฐานความรู้ด้านการเกษตรเลย จึงได้ไปศึกษาดูงาน ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2542 ได้ใช้เงินส่วนตัวทดลองซื้อพ่อแม่พันธุ์กบมาเลี้ยง 2 คู่ ผลผลิตลูกกบได้ประมาณ 1,500 ตัว แต่เนื่องจากขาดประสบการณ์ในการจัดการ ทำให้ลูกกบที่กำลังเจริญเติบโตเกิดการหนาวตายจนหมดบ่อ ต้องสูญเสียเงินไปอีกก้อนหนึ่ง ทำให้เกิดความท้อแท้และคิดว่าไม่อาจจะเจริญรอยตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ แต่หลังจากที่ได้อ่านหนังสือ “บ้านพ่อวังจิตรลดา” ที่นำเสนอภาพไร่นาสวนผสมและแผนผังแสดงส่วนต่างๆ ของวังจิตรลดา และจากความตอนหนึ่งของคำกราบบังคมทูลถวายพระพรชัยมงคลของพลอากาศเอกหะริน หงสกุล ประธานรัฐสภา ในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม พ.ศ. 2543 ว่า “.....ไม่มีพระราชวังไหนในโลกเหมือนพระตำหนักจิตรลดา และบริเวณสวนจิตรลดาที่เต็มไปด้วยบ่อเลี้ยงปลาและไร่นาทดลอง อีกทั้งผองโคนมผสมด้วยโรงสีและโรงงานหลายหลาก จึงพูดได้อย่างเต็มปากว่าในประเทศไทยไม่มีช่องว่างระหว่างเกษตรกรกับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงงานอย่าง “หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน” ด้วยพระองค์เอง.....” ข้อความนี้ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะต่อสู้ต่อไป จึงคิดหาวิธีแก้ไขปัญหาค่าเช่าเลี้ยงกบ และเรียนรู้กิจกรรมเพิ่มเติมจากหน่วยงานต่างๆ ของศูนย์ศึกษา

การพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ และแหล่งเรียนรู้อื่นๆ แล้วนำมาประยุกต์และปรับเปลี่ยนดำเนินการในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามแนวพระราชดำริมาสู่แบบแผนในการดำเนินชีวิตจนประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้คือ

(1) **ได้ให้ความสำคัญกับตนเอง** คิดว่าตนเองเป็นคนสำคัญต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม และต่อประเทศชาติ ซึ่งจะก่อให้เกิดพลังแห่งศักดิ์ศรีและมีเกียรติ โดยยึดหลักความขยัน อดทน และต้องพึ่งตนเองให้มากที่สุด ไม่หลงตนเอง ไม่ท้อแท้ และคิดว่าทำอย่างไรจะทำให้ชีวิตอยู่ได้ โดยการพึ่งพิงทรัพยากรที่มีอยู่ เอื้ออาทรความรู้ให้กับคนที่อยู่รอบข้าง ซึ่งจะก่อให้เกิดพลัง ความสามัคคี สามารถวางแผนการพัฒนาชุมชนและขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อก้าวสู่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเต็มรูปแบบตามเป้าหมาย คือ มีกิน มีใช้ และไม่มีหนี้สิน

(2) **มีศรัทธาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเหน็ดเหนื่อยเพื่อประชาชน** ยึดเป็นที่พึ่งและหาวิธีที่จะตอบแทนบุญคุณต่อพระองค์และต่อแผ่นดิน เป็นการระบิดออกมาจากข้างใน

(3) **ทำความรู้จักต่อสิ่งที่ทำ** ทุกอย่างสามารถทำได้ด้วยตัวเอง เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก

(4) **ทำด้วยใจ ทำด้วยสองมือ** เมื่อมีปัญหาสอบถามผู้รู้ พยายามไม่พึ่งปัจจัยที่เป็นเงินในการแก้ปัญหา

การดำเนินกิจกรรมในที่ดินที่จำกัด จากการที่มีพื้นที่ประมาณ 3 งาน จึงจัดสรรประโยชน์ในการใช้ที่ดินโดยแยกเป็นพื้นที่อยู่อาศัย 40 ตารางวา เป็นพื้นที่การเกษตรผสมผสาน 2 งาน 60 ตารางวา ดำเนินกิจกรรมในครัวเรือนโดยยึดแนวทางธรรมชาติในการจัดการ และใช้พื้นที่ วัสดุ และวัตถุดิบที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ใช้แรงงานในครัวเรือนและผลิตของใช้เองเพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่าย และดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ได้แก่

(1) **การทำเกษตรแบบผสมผสาน** ปลูกพืชสวนครัวแทรกตามพื้นที่ว่างระหว่างพืชยืนต้นเพื่อบริโภคในครัวเรือน แจกจ่ายแก่ญาติ เพื่อนบ้าน และขายให้แม่ค้าที่มารับซื้อ

(2) **การเพาะเลี้ยงและจำหน่ายกบนาและกบบูลูก** ในราคาลูกกบตัวละ 1 - 3 บาท พ่อแม่พันธุ์คู่ละ 300 - 500 บาท และกบเนื้อ กิโลกรัมละ 60 - 80 บาท

(3) **การเพาะเลี้ยงและจำหน่ายปลา** ได้แก่ ปลานิล ปลาแรดในบ่อดิน และปลาดุกปักอยู่ในร่องน้ำ ซึ่งช่วยกินอาหารที่ตกกินไม่หมดก่อนปล่อยสู่ที่นา ราคาจำหน่ายปลาดุกกิโลกรัมละ 40 บาท ปลานิลกิโลกรัมละ 50 บาท

(4) **การเพาะและจำหน่ายเห็ดโดยใช้เชื้อเลี้ยงพารา** ได้แก่ เห็ดนางฟ้า ขายราคากิโลกรัมละ 20 - 25 บาท เห็ดหอม กิโลกรัมละ 80 - 140 บาท เห็ดหัวลิงสด กิโลกรัมละ 150 - 350 บาท อบแห้ง กิโลกรัมละ 900 - 1,500 บาท เห็ดลมและเห็ดขอนขาว กิโลกรัมละ 80 - 100 บาท แต่ในหนึ่งปีจะผลิตเห็ดทั้งหมดประมาณ 5,000 - 7,000 ก้อนเท่านั้น เนื่องจากมีพื้นที่จำกัด

(5) **การเพาะเลี้ยงและจำหน่ายสุกรแม่พันธุ์และสุกรป่า** เพื่อขายพันธุ์ และใช้มูลสัตว์ในการผลิตปุ๋ยหมักสำหรับใช้ในการเกษตรในบ้าน

(6) **การผลิตปุ๋ยใบไม้และน้ำหมักจากผลไม้** พืชสีเขียว และเศษอาหาร/หอยเชอรี่ เพื่อใช้ในกิจกรรมต่างๆ และส่งเสริมชาวบ้านด้วย เพื่อลดต้นทุน ลดการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม

(7) **ปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันดินพังทลาย** และช่วยบำบัดน้ำเสียรอบพื้นที่และแหล่งรองรับน้ำ

(8) **การเพาะและจำหน่ายกล้าไม้ดอกไม้ประดับ** เช่น พุทธรักษา และกล้าไม้ผลต่างๆ รวมทั้งปลาสวยงาม เพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึกให้กับผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงาน เป็นการเพิ่มรายได้ ประมาณกล้าละ 100 - 1,000 บาท

รายได้จากการดำเนินกิจกรรม มีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตต่างๆ จนสามารถจนเจือจรรบครัว และชำระหนี้สินได้ส่วนหนึ่ง ทำให้หนี้สินเริ่มลดลง จากปี พ.ศ. 2542 มีหนี้สินรวมประมาณ 800,000 บาท ปี พ.ศ. 2548 คงเหลือหนี้สินประมาณ 250,000 บาท ปัจจุบันครอบครัวเริ่มมีความสุข มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่เป็นหนี้เพิ่ม มีเงินเหลือใช้ และมีกิจกรรมที่ทำให้คนในครอบครัวได้ใช้เวลาว่างร่วมกัน มีความภาคภูมิใจในการดำรงชีวิต และดำรงตนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรดินและการช่วยเหลือสังคม นายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ เป็นผู้ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ดังนั้น จึงได้นำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการทรัพยากรดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเกษตร โดยการอาสาเข้าเป็นหมอดินอาสาของกรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประจำตำบลแม่โป่ง อำเภอต๋อยสะแก จังหวัดเชียงใหม่ ช่วยเหลือเกษตรกรในการดูแลรักษาทรัพยากรดิน ด้านการอนุรักษ์ดิน การฟื้นฟูดิน และยังเป็นวิทยากรในเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาที่ดิน จึงเป็นนักปฏิบัติที่รู้สึกซึ่งที่สามารถประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการจัดการทรัพยากรดิน โดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกัน รวมทั้งการมีความรู้ และมีคุณธรรม คือ

(1) **ด้านความพอประมาณ** ได้ใช้พื้นที่ดินของตนเองที่มีอยู่เพียงแค่ประมาณ 3 งาน ในการสร้างผลิตผลให้ได้มาซึ่งรายได้ ไม่เน้นการกู้ยืมหรือสะสมหนี้สิน ทำเกษตรผสมผสานเพื่อให้เกิดความเพียงพอขั้นพื้นฐาน ไม่โลภมาก

(2) **ด้านความมีเหตุผล** เนื่องจากความเป็นอยู่แบบ “พออยู่พอกิน” เป็นสิ่งสุดยอดปรารถนาของคนไทยทุกคน แต่ความสำเร็จนั้นไม่ใช่จะสร้างกันได้ง่ายๆ เนื่องจากความจำกัดของสมดุลงตามธรรมชาติ และ “ความคิด” ที่จะดำรงตนทำตามวิถีของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถพาตัวเองไปสู่ฝันได้ โดยเฉพาะการมีที่ดินทำกินเพียง 3 งาน ทำให้นายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ ต้องถุ่คิด และวางแผนการใช้ที่ดินอย่างเต็มประสิทธิภาพ อย่างมีเหตุผล ตามแนวทางการบริหารจัดการชีวิตของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้พื้นที่อันมีอยู่เพียงน้อยนิดก็สามารถสร้างความพออยู่พอกินได้ แต่ต้องเริ่มต้นที่ “ความพอดีของใจ” ก่อน แล้วส่งต่อไปถึงภายนอกและที่มีต่อผู้อื่น

(3) **การสร้างระบบภูมิคุ้มกัน** ในพื้นที่ 3 งานของนายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ ได้แบ่งพื้นที่ 2 งาน 60 ตารางวา เป็นพื้นที่ทำการเกษตรแบบผสมผสานตามธรรมชาติได้อย่างลงตัวและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยใช้แรงงานในครอบครัวซึ่งเป็นต้นทุนที่ไม่ต้องจ่ายเป็นเงินสดและไม่ต้องกู้ยืมใคร เกษตรผสมผสานทำหลายๆ อย่างรวมๆ กัน ปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดิน เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน และรักษาความชุ่มชื้นให้กับดิน การเลี้ยงกบนาและกบบลูฟล็อก เพื่อจำหน่ายลูกกบ พ่อแม่พันธุ์กบ และกบนื้อ เลี้ยงปลานิลและปลาแรดในบ่อดิน และเลี้ยงปลาอุกบักอยู่ในร่องน้ำ ซึ่งจะช่วยกินเศษอาหารที่เหลือจากที่กบกินไม่หมดอีกต่อหนึ่ง เพาะเห็ดนางฟ้า/เห็ดนางรม เห็ดหอม และเห็ดหัวลิงสด โดยเฉพาะจากขี้เลื่อยยางพารา เลี้ยงสุกรแม่พันธุ์และสุกรป่า เศษวัสดุที่เหลือใช้/ทิ้ง อาทิ เศษใบไม้ ได้นำมาผลิตเป็นปุ๋ยใบไม้ขยี้ ผลิตน้ำหมักจากผลไม้ พืชสีเขียว เศษอาหาร และหอยเชอรี่ เพื่อใช้เองภายในสวนเป็นการลดต้นทุน การผลิต และช่วยเจ้าหน้าที่รัฐในการส่งเสริมให้เพื่อนเกษตรกรใกล้เคียงได้นำไปใช้ประโยชน์เช่นเดียวกัน นอกจากนั้นพื้นที่อันน้อยนิดที่เหลือยังได้ผลิตกล้วยไม้ดอกไม้ประดับ และปลาสวยงามต่างๆ เพื่อการจำหน่ายอีกด้วย การทำกิจกรรมเกษตรผสมผสานแบบเข้มข้น เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันด้านอาหาร การมีงานทำทุกวัน และจากภาวะราคาสินค้าทางการเกษตรที่ผันผวน การใช้พื้นที่ที่น้อยก็สามารถมีรายได้และสามารถที่จะอยู่ได้อย่าง

“พอมีพอกิน” จนสามารถเป็นแบบอย่างให้กับเกษตรกรและบุคคลทั่วไป สามารถใช้หนี้คืนได้เกือบหมด และมีความภูมิใจที่ได้ดำเนินชีวิต และจัดการทรัพยากรดินตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจนประสบผลสำเร็จ

(4) **เงื่อนไขความรู้** นายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ เป็นผู้ใฝ่รู้ ได้เข้ารับการอบรมความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรดินอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอบรมเรื่องการไถพรวนเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ วิธีการนี้มีต้นทุนที่ต่ำ แต่เพียงนำหมอนมาขยายพันธุ์แล้วนำไปปลูกในพื้นที่ที่ต้องการอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งเข้ากับหลักคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

(5) **เงื่อนไขคุณธรรม** นายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ ได้ใช้หลักธรรมในการดำรงชีวิต ปฏิบัติงานอย่างขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์ และรับผิดชอบต่อหน้าที่ในฐานะหัวหน้าครอบครัว และช่วยเหลือสังคม เช่น การเป็นวิทยากรด้านการจัดการทรัพยากรดินและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ใช้พื้นที่ในบ้านเป็นสถานที่อบรมเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับบุคคลโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้กับเยาวชน จึงนับว่าเป็นบุคคลที่น่าจะได้รับการสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง

การจัดการทรัพยากรดินตามแนวพระราชดำริ กรณีชุมชน: ชุมชนบ้าน นอแล ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติความเป็นมาของชุมชน ชุมชนบ้านนอแล เป็นหมู่บ้านในเขตความรับผิดชอบของโครงการหลวงอ่างขาง ประชากรในชุมชนเป็นชนเผ่าปะหล่อง หรือเรียกตัวเองว่า ดาละอั้ง เป็นชนกลุ่มน้อยที่เคยอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่สูงเขตประเทศพม่า ซึ่งมีความเป็นอยู่อดัดดัดและไม่พลอดกัย ขณะที่ยังมองเห็นว่าดินแดนในประเทศไทยมีแต่ความร่มเย็น จึงได้อพยพเข้ามาในเขตแดนไทยเมื่อประมาณ 30 กว่าปีที่ผ่านมา ต่อมาได้รับการส่งเสริมให้มีการพัฒนาด้านต่างๆ ในฐานะที่เป็นหมู่บ้านกันชนชายแดน อย่างเช่นด้านความมั่นคง ฝ่ายทหารก็เข้ามาฝึกอบรมและจัดตั้งอาสาสมัครชุดปฏิบัติการรักษาหมู่บ้าน ฝ่ายพัฒนาที่ดินและโครงการหลวงก็เข้ามาจัดสรรที่ทำกิน ปรับปรุงบำรุงดิน และส่งเสริมการปลูกพืชผักอินทรีย์ โดยส่งผลผลิตจำหน่ายให้กับสถานีเกษตรหลวงอ่างขาง ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านนอแลเริ่มดีขึ้นตามลำดับมาจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะของชุมชน/ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ที่ตั้งชุมชนบ้านนอแล มีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงจากระดับน้ำทะเล 1,350 เมตร พื้นดินมีลักษณะดินปนหิน มีป่าไม้ที่ได้รับการฟื้นฟูเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร มีลักษณะเป็นป่าดิบเขา สภาพอากาศหนาวมาก มีหมอกปกคลุมในฤดูหนาว และมีฝนตกติดต่อกันเป็นเวลานานหลายเดือน ชุมชนบ้านนอแลเป็นหย่อมบ้านหนึ่งของหมู่ที่ 14 ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ มีอาณาเขตติดต่อ คือ ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านหนองเต่า หมู่ที่ 12 ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศใต้ ติดต่อกับสถานีเกษตรหลวงอ่างขาง ตำบลแม่งอน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านขอบด้ง หมู่ที่ 14 ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และทิศตะวันตก ติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า

จำนวนประชากรของชุมชนบ้านนอแล จากการสำรวจของสำนักงานพัฒนาที่ดิน ปี พ.ศ. 2548 มีจำนวนทั้งหมด 639 คน หรือ 113 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ยังอยู่ในฐานะคนต่างด้าว และยังเป็นชุมชนที่ไม่มีผู้นำเป็นทางการ มีเพียงผู้นำที่ชุมชนเลือกและยอมรับ 1 คน คือ นายจะหรั่ง ธรรมนอน ปกครองกันด้วยคณะผู้อาวุโสและอาศัยจารีตประเพณีเป็นกรอบกติกาของชุมชน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน บ้านแต่ละหลังสร้างรวมกันเป็นกลุ่มไม่เป็นระเบียบ เพราะมีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่เป็นภูเขา ลักษณะ

ตัวบ้านเป็นบ้านเสาไม้ยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร หลังคามุงหญ้าคา ปัจจุบันเปลี่ยนมุงด้วยสังกะสีมากขึ้น ส่วนฝาบ้านทำด้วยไม้ไผ่สับ และนิยมใช้พลาสติกผืนใหญ่หุ้มด้านนอกตัวบ้านอีกชั้นหนึ่งเพื่อใช้ป้องกันลมในช่วงหน้าหนาว ภายในตัวบ้านจะมีครัวไฟไว้ประกอบอาหารพร้อมกับให้ความอบอุ่น ส่วนห้องนอนมักกันเป็นห้องเล็กๆ ติดฝาด้านใดด้านหนึ่ง

สภาพสังคมของชุมชน ชุมชนชาวปะหล่องมีวิถีชีวิตอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาตั้งแต่บรรพชน และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เอกลักษณ์โดดเด่นของหญิงปะหล่องจะสวมห่อวง (ห้วงเหล็กวงใหญ่) ที่เอวตลอดเวลา สมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 6 คนต่อครัวเรือน ประชากรนับถือศาสนาพุทธต่างๆ กับที่นับถือบูชาผี ส่วนสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน อาชีพหลักของชาวบ้านนอแล คือ การทำเกษตรอินทรีย์ แต่เมื่อสรุปรายรับรายจ่ายประจำปีแล้วถือว่ายังอยู่ในเกณฑ์ยากจน (ประคัลภ์ กรุดเจริญ, 2549: 12)

การจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เนื่องจากอาชีพหลักของคนในชุมชนนอแล คือ การทำเกษตร โดยได้รับจัดสรรที่ดินบริเวณรอบๆ ชุมชนจากสถานีเกษตรหลวงอ่างขางที่มีการส่งเสริมการปลูกพืชของชุมชนมาตั้งแต่เริ่มต้น แต่พบปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากหลายๆ ด้าน เช่น การทำมาหากินทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม หนี้สิน สุขภาพเด็กและเยาวชน รวมทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และเมื่อได้นำปัญหาเหล่านี้มาจัดลำดับความสำคัญแล้ว พบว่า ปัญหาหลักเป็นปัญหาทางด้านการเกษตร คือ การเพาะปลูก เนื่องจากดินมีสภาพเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ จนทำให้ผลผลิตของเกษตรกรลดลงจากเดิมซึ่งเมื่อสรุปภาพรวมปัญหาของชุมชนช่วงที่ผ่านมา มีดังนี้

(1) **ปัญหาราคาสินค้าผลผลิตตกต่ำ** เนื่องจากในบางฤดูกาล ผลผลิตที่ออกมามีจำนวนมาก ราคาถูกชาวบ้านไม่มีวิธีการจัดการตลาด ได้แต่รอคำสั่งซื้อหรือออเดอร์จากโครงการหลวงอย่างเดียว ทั้งนี้ รวมถึงผลผลิตที่ไม่ได้ขนาดตามมาตรฐาน ทำให้ขายไม่ได้ราคาหรือไม่มีการซื้อขาย

(2) **ปัญหาเรื่องสัญชาติ** ประชากรบ้านนอแลไม่ถึงร้อยละ 10 ที่มีบัตรประจำตัวเป็นคนไทยโดยสมบูรณ์ นอกนั้นยังอยู่ในฐานะคนต่างด้าว ไม่มีบัตรประชาชน ขาดสิทธิการเข้าถึงแหล่งทุนหรือการทำนิติกรรมต่างๆ

(3) **ปัญหาหนี้สิน** เป็นผลสืบเนื่องมาจากชาวบ้านบางครอบครัวมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต หากเกิดเหตุจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายเงิน เช่น ค่าใช้จ่ายในยามเจ็บป่วย แต่งงาน ซ่อมหรือสร้างที่พัก เป็นต้น ต้องกู้ยืมจากเพื่อนบ้านผู้มีฐานะดีกว่า

(4) **ปัญหาด้านการประกอบอาชีพ** มีปัญหาในเรื่องราคาสินค้าผลผลิตตกต่ำและราคาไม่แน่นอนมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ปัญหาผลผลิตมีคุณภาพต่ำ ศัตรูพืชรบกวน

(5) **ปัญหาด้านสังคม** หมู่บ้านยังขาดแคลนสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น น้ำ ไฟฟ้า และโทรศัพท์ รองลงมา เป็นปัญหาประชากรไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน ทำให้ไม่สามารถเดินทางไปทำงานนอกพื้นที่ได้ ส่วนเยาวชนคนรุ่นใหม่เริ่มสนใจและรับค่านิยมแบบบริโภคนิยมเข้ามาในหมู่บ้าน เกิดการเอาอย่างซึ่งเป็นเหตุให้เสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็น

(6) **ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** ในอดีตการประกอบอาชีพทางการเกษตรของชุมชนบ้านนอแล ไม่ได้คำนึงผลกระทบด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากนัก ไม่มีการจัดการด้านทรัพยากรดินและน้ำแต่ประการใด มีการใช้สารเคมีในการผลิตผลผลิตทางการเกษตรค่อนข้างมาก

(7) **ปัญหาด้านความมั่นคง** เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ติดชายแดนไทย-พม่า มักมีกระสุนและระเบิดตกข้ามแดนมาลงที่หมู่บ้าน เป็นผลมาจากการสู้รบของรัฐบาลกลางพม่ากับชนกลุ่มน้อย จนบางครั้งต้องมีการอพยพไปอยู่ในพื้นที่ปลอดภัยเป็นการชั่วคราวจนกว่าเหตุการณ์จะสงบ

โดยสรุป ชนเผ่าปะหล่องมีความคิดว่า ถ้าต้องการเพิ่มผลผลิตให้ได้มากต้องปรับปรุงดิน เปลี่ยนพันธุ์พืชใหม่ ลงทุนเรื่องการจัดหาแหล่งน้ำ และใส่ปุ๋ยเพิ่มตามลำดับ และส่วนใหญ่ไม่คิดที่จะเปลี่ยนอาชีพไปทำอย่างอื่นนอกภาคการเกษตร เนื่องจากไม่มีความรู้เรื่องอื่น คิดว่าการเกษตรเป็นอาชีพหลักอยู่แล้ว พื้นที่เกษตรบ้านนอแลเริ่มได้รับการส่งเสริมให้เป็นพื้นที่ที่นำระบบเกษตรอินทรีย์มาใช้เพื่อฟื้นฟูสภาพดิน โดยการสนับสนุนของสถานีเกษตรหลวงอ่างขางในปี พ.ศ. 2546 เกี่ยวกับการพัฒนาระบบน้ำ และการจัดการสวนผักอินทรีย์ รวมทั้งการจัดการปลูกหญ้าแฝก การปรับปรุงสภาพดิน ส่งเสริมการผลิตและการใช้ปุ๋ยหมัก ส่งเสริมการทำน้ำหมักชีวภาพ การจัดการเมล็ดพันธุ์ ต้นกล้า การจัดการผลผลิต การจัดการอารักขาพืชในแปลง และการจัดการน้ำร่วมกับเกษตรกร

ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะดินในชุมชน ดินของชุมชนมีลักษณะดินบนเป็นดินร่วนหรือดินร่วนปนดินเหนียว สีน้ำตาลเข้มหรือสีน้ำตาลปนแดงเข้ม เป็นกรดแก่ถึงเป็นกรดเล็กน้อย (pH 5.5 - 6.5) ส่วนดินล่างเป็นดินเหนียวสีแดง ปฏิกริยาดินเป็นกรดจัดถึงเป็นกรดเล็กน้อย (pH 5.5 - 7.0) เหมือนกัน ชุดดินของชุมชนนอแลเป็นชุดดินดอยปุย (Doi Pui Series: Dp) ในกลุ่มชุดดินที่ 30 ดินชุดนี้เกิดจากการผุพังสลายตัวของหินชีสต์ หรือไมก้าชีสต์บริเวณพื้นที่ภูเขา และรวมถึงที่เกิดจากวัสดุหินหรือหินที่เคลื่อนย้ายมาเป็นระยะทางไกลๆ มีลักษณะลูกคลื่นลอนลาด มีการระบายน้ำดี การไหลบ่าของน้ำบนผิวดินอยู่ในระดับข้างถึงเร็วมาก การซึมผ่านของน้ำอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง

การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรดิน ชุมชนบ้านนอแล ได้รับการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรดินจากสถานีเกษตรหลวงอ่างขาง ซึ่งเป็นสถานีโครงการหลวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริแห่งหนึ่ง ซึ่งได้เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2512 โดยเข้ามาส่งเสริมและดำเนินการเรื่องระบบการปลูกพืชในพื้นที่ 165 ไร่ ตรงข้ามชุมชนบ้านนอแล จัดระบบเป็นสวนเกษตรอินทรีย์ ซึ่งช่วยเสริมให้ชุมชนบ้านนอแลสามารถปรับปรุงการดำรงชีวิตในแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังนี้

(1) **ด้านความพอประมาณ** ในพื้นที่ 165 ไร่ ชาวบ้านนอแลได้รับการจัดสรรพื้นที่ทางการเกษตรครอบครัวละ 1 แปลง (1 ไร่) เพื่อปลูกผักอินทรีย์ส่งผลผลิตให้โครงการหลวง และเป็นพื้นที่ที่มีขนาดที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกรจะดำเนินการได้ในแต่ละครอบครัว

(2) **ด้านความมีเหตุผล** เนื่องจากดินเสื่อมโทรมลงและมีปัญหาด้านการตลาดผลไม้ ทางสถานีเกษตรหลวงอ่างขางจึงได้เริ่มส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพื้นที่มาเป็นแปลงผักอินทรีย์ เพื่อการอนุรักษ์ดินและรองรับการขยายตัวทางการตลาดของผักอินทรีย์ โดยได้วางรากฐานการผลิตเพื่อเข้าสู่ระบบการผลิตแบบการเกษตรที่ดีและเหมาะสมหรือ GAP (Good Agricultural Practice) ซึ่งมีแนวความคิดส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(3) **การสร้างระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี** ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อสร้างระบบภูมิคุ้มกันในการจัดการทรัพยากรดินเพื่อเพิ่มการผลิตในพื้นที่ โดยการก่อสร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่ และมีมาตรการในการอนุรักษ์ คือ เปลี่ยนสภาพความลาดชันของพื้นที่มาเป็นขั้นบันได เพื่อปลูกพืชเป็นขั้นบันได คล้ายขั้นบันไดติดต่อกันหลายๆ ขั้น (Bench terrace) เพื่อลดความยาวของความลาดชันให้สั้นลง ลดปริมาณน้ำไหลบ่า (Run Off) ตามความลาดชันให้น้อยลงจนสามารถจัดการควบคุมหรือระบายออกไปจากพื้นที่ได้ ในขณะเดียวกันก็ป้องกันน้ำจากพื้นที่ใกล้เคียงไหลเข้าสู่พื้นที่ที่ก่อสร้างขั้นบันไดโดยการทำคันดินเบนน้ำ (Diversion) ป้องกันเอาไว้ และในปัจจุบันได้นำเอาหญ้าแฝกเข้ามาปลูกผสมผสานกับระบบขั้นบันไดเพื่อยึดดิน ขณะเดียวกันก็ได้นำพืชที่เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น ดอกไม้จีน หรือพืชตระกูลถั่ว

มาปลูกบริเวณผนังด้านข้างเพื่อยึดดินและเป็นรายได้เสริม รวมทั้งได้ดำเนินการปรับปรุงบำรุงดินด้วยการ
ห่อดินและเพิ่มอินทรีย์วัตถุ โดยการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยคอก ทำให้สามารถเพิ่มผลผลิตได้มากขึ้น และ
เกิดความยั่งยืนในการใช้พื้นที่ได้อย่างต่อเนื่องและคุ้มค่าในด้านเศรษฐกิจ

(4) **เงื่อนไขความรู้ด้านอนุรักษ์ดินและความอุดมสมบูรณ์ของดิน** ชุมชนบ้านนอแลแม้จะเป็น
ชุมชนชาวเขา แต่ก็ได้ยอมรับนวัตกรรมใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการปรับปรุงพื้นที่ดินของตนเอง เพื่อให้สภาพ
ของดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และแก้ปัญหาการพังทลายจากการกัดเซาะดิน คือ

- 1) จัดการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดิน โดยเริ่มในวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2546
เป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกหญ้าแฝก และแนะนำวิธีการดูแลรักษาตามหลักวิชาการ
ในพื้นที่แปลงอินทรีย์ทั้ง 165 ไร่
- 2) ปรับปรุงสภาพดินเบื้องต้น พบว่า ดินส่วนใหญ่มีสภาพเป็นกรด มีอินทรีย์วัตถุมาก
พอสมควร แต่มีปริมาณแคลเซียมและแมกนีเซียมต่ำมาก จึงทำการปรับปรุงสภาพดิน
โดยใส่โดโลไมท์ (ในระบบเกษตรอินทรีย์สามารถใช้โดโลไมท์ได้) และใส่หิน ฟอสเฟส
บดตามความเหมาะสม
- 3) การปลูกปุ๋ยพืชสด จัดให้เกษตรกรปลูกปุ๋ยพืชสดในช่วงเริ่มต้นทุกแปลงและจัดการปลูกปุ๋ย
พืชสดในช่วงหลังการปลูกผัก เพื่อเพิ่มอินทรีย์วัตถุในดินและตัดวงจรของแมลงศัตรูพืช
- 4) การผลิตและการใช้ปุ๋ยหมัก ส่งเสริมให้เกษตรกรจัดทำกันเอง ทางสถานีเกษตรหลวง
อ่างขางได้ส่งเสริมด้านอุปกรณ์ และเชื้อจุลินทรีย์เพื่อผลิตปุ๋ยหมัก (พด. 1)
- 5) การทำน้ำหมักชีวภาพ โดยใช้เชื้อจุลินทรีย์ (พด. 2) เพื่อใช้สำหรับปรับปรุงบำรุงดิน และ
เพื่อป้องกันโรคและแมลง โดยใช้เชื้อจุลินทรีย์ (พด. 5)
- 6) การจัดการเกษตรกรและผลผลิต โดยจัดให้มีการประชุมชาวบ้านนอแล เพื่อแบ่งกลุ่มใน
การทำกิจกรรมการปลูกผักอินทรีย์ รวมทั้งการจัดระบบการทำงานแบบกลุ่มเพื่อการ
เพาะต้นกล้า ตัดหญ้า ทำปุ๋ยหมัก โดยให้แต่ละกลุ่มมีตัวแทน 1 คน (หัวหน้ากลุ่ม)
ทำหน้าที่ติดต่อและประสานงานกับเจ้าหน้าที่ในการวางแผนจัดการจ่ายเมล็ดพันธุ์ต้นกล้า
รวมทั้งการจำหน่ายผลผลิตให้กับเกษตรกร ในส่วนของการอารักขาพืชในแปลงอินทรีย์
หลักการควบคุมศัตรูพืชในแปลงผักอินทรีย์ จำเป็นต้องนำเอาวิธีการต่างๆ มาใช้ร่วมกัน
อย่างเหมาะสม เพื่อจะช่วยให้ไปสู่การลดต้นทุนการผลิต การรักษาสภาพแวดล้อม
การรักษาสมดุลตามธรรมชาติ ตลอดจนช่วยให้ปลอดภัยต่อผู้ใช้และผู้บริโภค ดังมีการ
ดำเนินการ ดังนี้คือ การปลูกพืชแบบผสม (Mixed Crop) การปลูกพืชหมุนเวียน (Crop
Rotation) และประการสำคัญ คือ การดูแลเอาใจใส่ต้นพืชอย่างสม่ำเสมอของเกษตรกร
ตามวิธีการหลักและสำคัญในการทำผักอินทรีย์ มีการซักถามปัญหาและให้ความรู้ก่อนที่จะ
ลงตรวจแปลงเป็นกลุ่มๆ และให้เกษตรกรได้เห็นข้อเสียที่เป็นปัญหาของกันและกัน รวมทั้ง
ให้มีการเข้ารับการอบรมในด้านการอารักขาพืช เช่น ความรู้ในเรื่องของศัตรูพืชและ
ศัตรูธรรมชาติ การใช้สมุนไพรชนิดต่างๆ และระบบการปลูกพืชที่ช่วยลดปริมาณศัตรูพืช
- 7) ด้านการจัดการน้ำ น้ำที่ใช้เพื่อการเกษตรในแปลงผักอินทรีย์ จะมีมาตรวัดน้ำทุกแปลง
เพื่อบันทึกปริมาณน้ำที่ใช้ ส่วนในการให้น้ำแก่พืชผักเกษตรกรจะใช้สายยางในการรดน้ำ
พืชผักในแปลง

(6) **เงื่อนไขคุณธรรม** ชุมชนบ้านนอแล เป็นชุมชนชาวเขาเผ่าปะหล่อง ซึ่งเป็นชุมชนที่ได้รับการ
ช่วยเหลือพัฒนาคุณภาพชีวิตจากมูลนิธิโครงการหลวงดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นโครงการหนึ่งในพระราชดำริ

ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะช่วยเหลือชาวเขา ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริในโอกาสที่ทรงเยี่ยมคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2517 ว่า “เรื่องที่จะช่วยชาวเขาและโครงการชาวเขานั้นมีประโยชน์ที่จะเพาะปลูกสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นรายได้กับเขาเอง ที่มีโครงการนี้จุดประสงค์อย่างหนึ่งก็คือมนุษยธรรม หมายถึง ให้ผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารสามารถที่จะมีความรู้และพียงตัว มีความเจริญได้ อีกอย่างหนึ่งก็เป็นเรื่องช่วยในทางที่ทุกคนเห็นว่าควรจะช่วยเพราะเป็นปัญหาใหญ่ก็คือ ปัญหาเรื่องยาเสพติด ถ้าสามารถช่วยเขาปลูกพืชที่เป็นประโยชน์บ้าง เขาจะเลิกปลูกยาเสพติด คือ ผิ่น ทำให้นโยบายการปราบปรามการปลูกผิ่นได้ผลดี อันนี้ก็เป็นผลอย่างหนึ่ง ผลอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญมากก็คือ ชาวเขาตามที่เป็นผู้ทำการเพาะปลูก โดยวิธีที่จะทำให้บ้านเมืองเราไปสู่หายนะได้ โดยที่ถางป่าและปลูกพืชโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง ถ้าพวกเราทุกคนไปช่วยเขาก็เท่ากับช่วยบ้านเมืองให้มีความดี ความอยู่ดีกินดี และปลอดภัยได้อีกทั่วประเทศ เพราะถ้าสามารถทำโครงการนี้สำเร็จ ให้ชาวเขาอยู่เป็นหลักเป็นแหล่ง สามารถที่จะมีความอยู่ดีกินดีพอสมควรและสนับสนุนนโยบายที่จะรักษาดินให้เป็นประโยชน์ต่อไป ประโยชน์อันนี้จะยั่งยืนมาก” จากพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณและคุณธรรมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระเมตตาต่อประชาชนทุกชนชั้น เพื่อให้มีชีวิตที่ดีขึ้น และชุมชนบ้านนอแลได้น้อมรับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตและครองตน จนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทำให้ชุมชนเลิกปลูกพืชยาเสพติดที่จะเป็นภัยต่อประเทศชาติ และลดการทำไร่เลื่อนลอยที่จะเป็นการทำลายทรัพยากรดิน และหันกลับมาใช้วิธีการปลูกพืชอินทรีย์เพื่อการอนุรักษ์ดินในพื้นที่เดิม ส่งผลให้กลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และประการสำคัญได้สร้างคุณประโยชน์ในฐานะเป็นชุมชนกลุ่มน้อยที่เป็นแนวกันชนของประเทศได้เป็นอย่างดี

การจัดการทรัพยากรดินตามแนวพระราชดำริ กรณียกกระ: ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง

ประวัติความเป็นมา ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง ตั้งอยู่เลขที่ 114 หมู่ 1 บ้านมาบเอื้อง ตำบลหนองบอนแดง อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี บนเนื้อที่ประมาณ 40 ไร่ เกิดขึ้นจาก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแรงบันดาลใจให้อาจารย์วิวัฒน์ ศัลยกำธร ซึ่งเป็นประธานมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ ผู้มีโอกาสได้รับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท โดยรับราชการใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในขณะดำรงตำแหน่งในหน่วยงานสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) สำนักนายกรัฐมนตรีกว่า 16 ปี และมีโอกาสได้สัมผัสกับชีวิตของเกษตรกรในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศจากการตามเสด็จพระราชดำเนิน และได้เห็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทุ่มเทพระวรกาย กำลังพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ทุ่มเวลาส่วนใหญ่กับการพัฒนา ค้นคว้า และทดลองสิ่งต่างๆ ภายใต้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ประการสำคัญ คือ ได้เห็นว่าพระองค์ท่านทรงลงมือปฏิบัติการด้วยพระองค์เอง **ทรงเน้นให้เกษตรกรและประชาชนรู้จักการพึ่งตนเอง** และได้ทรงพระราชทานแนวคิดเรื่อง “ทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อเป็นหลักคิดให้กับทุกๆ คนที่จะนำไปปรับใช้ตามความเหมาะสม ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ อาจารย์วิวัฒน์ ศัลยกำธร จึงได้รวบรวมกลุ่มคนหลายๆ อาชีพที่มีแนวคิดและอุดมการณ์ที่จะฟื้นฟูประเทศ โดยน้อมนำเอาแนวคิดเรื่อง “ทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง” มาประยุกต์ใช้กับการทำการเกษตรและการดำรงชีวิตโดยจัดตั้งเป็น “ชมรมกสิกรรมธรรมชาติไทย” และดำเนินการรณรงค์เผยแพร่ให้ความรู้เรื่องการทำกสิกรรมธรรมชาติ และลงมือปฏิบัติตามแนวพระราชดำริดังกล่าว เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถทำการเกษตรและอยู่อย่างพอเพียงได้จริง จึงลงมือปฏิบัติเป็นตัวอย่าง ชมรมดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องในการเผยแพร่ ให้ความรู้ และช่วยเหลือเกษตรกรในหลายๆ จังหวัด จนมีแนวร่วมประชาชนทั้งเกษตรกร

ข้าราชการ เอกชน ให้ความสนใจเข้าร่วมและพร้อมให้การสนับสนุนการดำเนินการมากขึ้นเรื่อยๆ จึงได้จัดทะเบียนขึ้นเป็น “มูลนิธิสิทธิกรรมธรรมชาติ” เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2544 ซึ่งมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินการ ดังนี้

(1) วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อส่งเสริมการผลิตอาหารไร้สารพิษปราศจากสารเคมีสำหรับมนุษยชาติ
- 2) สนับสนุนการฝึกอบรม ศึกษา ค้นคว้า วิจัย และการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อการกลีกรวม การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การปศุสัตว์ การพลังงาน การแพทย์ เกษตรกรรม และการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเน้นภูมิปัญญาตะวันออก
- 3) สนับสนุนให้ชุมชนพึ่งตนเอง พึ่งพาอาศัยกัน และพึ่งพิงกันกว้างขวางมากยิ่งขึ้นตามแนวพระราชดำริเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้วิธีการของทฤษฎีใหม่เป็นตัวหลักต้น
- 4) สนับสนุนให้เกษตรกร ชุมชน และองค์กรธุรกิจ ดำเนินการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชีวภาพ เพื่อทดแทนสารเคมี และสารพิษทางการเกษตร
- 5) ส่งเสริมวัฒนธรรม
- 6) ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์โดยร่วมมือกับองค์กรการกุศลอื่นๆ
- 7) ไม่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการเมืองแต่ประการใด

(2) เป้าหมาย

- 1) ดำเนินการจัดตั้งศูนย์สิทธิกรรมธรรมชาติ ซึ่งเป็นศูนย์เครือข่ายของมูลนิธิฯ ในแต่ละภูมิภาคให้ได้ไม่น้อยกว่า 25 แห่ง ภายในระยะเวลา 5 ปี เพื่อให้ศูนย์ทำหน้าที่ในการจัดฝึกอบรมให้ความรู้กับเกษตรกรในภาคการเกษตร
- 2) ทำการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ เพื่อทดแทนเทคโนโลยีเคมี
- 3) สนับสนุนให้ชุมชนพึ่งตนเองให้ได้ ทั้งในเรื่องปัจจัยการผลิต การแปรรูป และการตลาดให้ครบวงจร โดยจัดให้มีการตั้งร้านค้าสหกรณ์ประจำชุมชน
- 4) สนับสนุนให้ความร่วมมือและคำปรึกษาแนะนำกับองค์กรต่างๆ ในการปรับเปลี่ยนจากเศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐาน เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เพื่อพัฒนาและขยายการผลิตรวมถึงเศรษฐกิจของชุมชน

โครงการต่างๆ ของมูลนิธิสิทธิกรรมธรรมชาติ มีโครงการที่ดำเนินการมากมายหลายโครงการ เช่น

(1) โครงการ “เครือข่ายสิทธิกรรมธรรมชาติ” มุ่งเน้นการทำการเกษตรแบบธรรมชาติ และเชื่อมโยงศูนย์ต่างๆ เข้าด้วยกันให้เป็นระบบเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนความรู้

(2) โครงการ “เรารักเกษตร” เป็นโครงการที่มุ่งสร้างจิตสำนึกและแรงจูงใจให้เด็ก เยาวชนและผู้สนใจทั่วไปได้ตระหนักถึงความสำคัญของการทำการเกษตรแบบธรรมชาติทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคทั่วประเทศ โดยมีเป้าหมายให้ผู้เข้าร่วมโครงการไม่น้อยกว่า 6,000 คน ภายใน 3 ปี

(3) โครงการ “การทำการเกษตรแบบพึ่งตนเอง” เป็นโครงการรณรงค์ให้เกษตรกรไทยทุกคนและผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเกษตรแบบพึ่งตนเอง โดยใช้ของที่ผลิตได้ภายในประเทศ อาทิเช่น การใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น

(4) โครงการ “เรียนรู้วัฒนธรรมแผ่นดินแม่” เป็นโครงการส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ตลอดจนสืบสานวิถีชีวิต และภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยการจัดเข้าค่ายสำหรับลูกหลานคนไทยที่อยู่ต่างประเทศ

(5) โครงการ “ท่องเที่ยวแบบธรรมชาติ” เป็นโครงการที่มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวพักผ่อนในรูปแบบของธรรมชาติ และเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยในชนบท

(6) โครงการ “อบรมความรู้เรื่องสมุนไพร” เป็นโครงการรณรงค์สร้างจิตสำนึก ให้ความรู้และส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยในเรื่องของสมุนไพร ผักอบรมและถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกรและผู้สนใจโดยทั่วไป

(7) โครงการ “มาตรฐานผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร” เป็นโครงการออกใบรับรองให้กับผลผลิตทางการเกษตรที่ผ่านการตรวจสอบตามระเบียบของมูลนิธิฯ โดยจะออกเป็นเอกสารและอนุญาตให้นำตราสัญลักษณ์ไปใช้ในการตลาดได้

(8) โครงการ “วิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างพลังงานทดแทน” เป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการในส่วนของการศึกษาเพื่อหาผลผลิตของเกษตรกรและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในประเทศมาพัฒนาคุณภาพให้เป็นพลังงานทดแทนน้ำมันเชื้อเพลิงหรือพลังงานปิโตรเลียม

(9) โครงการ “อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม” เป็นโครงการรณรงค์ให้ประชาชนมีจิตสำนึกและช่วยดำเนินการแก้ไขฟื้นฟูสภาพแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะทรัพยากรดินและทรัพยากรน้ำ เช่น การป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษและปัญหาขยะและสิ่งปฏิกูลต่างๆ

(10) โครงการ “ห้องเรียนเกษตรกรกลางแจ้ง” เป็นโครงการที่มุ่งสร้างจิตสำนึก/สร้างองค์ความรู้เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงทางความคิดในการทำการเกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ และการพึ่งพาตนเองตามแนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเปิดอบรมหลักสูตรต่างๆ

(11) โครงการ “เกษตรธรรมชาติชุมชนเข้มแข็ง” เป็นโครงการส่งเสริมให้ชุมชนมีความสามัคคีรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มหรือสหกรณ์ โดยการทำเกษตรแบบธรรมชาติ และดำเนินการจัดหาตลาดรับซื้อผลผลิตเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชน

(12) โครงการ “คืนชีวิตให้แผ่นดิน” เป็นโครงการรณรงค์เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรและประชาชนทั่วไปทราบถึงปัญหาและผลกระทบอันเนื่องมาจากภาคเกษตรกรรม รณรงค์ให้เกษตรกร ลด ละ เลิก การใช้ปุ๋ยเคมีและสารพิษทางการเกษตร ส่งเสริมในเรื่องของแนวพระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง” ให้สามารถทำการเกษตรแบบยั่งยืน และท้ายที่สุดเกิดการเปลี่ยนแปลงอันยิ่งใหญ่บนผืนแผ่นดินไทย

เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ มูลนิธิสิริกรรมธรรมชาติจึงได้จัดตั้งศูนย์สิริกรรมธรรมชาติมาบเอื้องขึ้น เพื่อเป็นศูนย์ค้นคว้า สานิต และอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรโดยเน้นการปฏิบัติจริง ศูนย์สิริกรรมธรรมชาติมาบเอื้องได้แบ่งพื้นที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ออกเป็น 19 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 สวนวนเกษตร เป็นแหล่งรวบรวมพันธุ์ไม้ผลในลักษณะของสวนไม้ผลผสมผสาน อาทิ มะพร้าว มะม่วง ลำไย ทุเรียน มังคุด ลองกอง ขนุน ฝรั่ง เป็นต้น

ส่วนที่ 2 สวนสมุนไพรไทย เป็นแหล่งรวบรวมพันธุ์สมุนไพรต่างๆ เพื่อใช้สำหรับศึกษา

ส่วนที่ 3 เกาะป่าเพลิน เป็นแหล่งปลูกป่าไม้หลายๆ ชนิด โดยปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติ

ส่วนที่ 4 อาคารหลัก แบ่งออกเป็นสำนักงานของศูนย์สิริกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง ห้องสมุดและที่พักอาศัยชาย (พักอาศัยได้ไม่ต่ำกว่า 80 ท่าน) ที่พักอาศัยหญิง (พักอาศัยได้ไม่ต่ำกว่า 80 ท่าน) และห้องประชุม/ห้องฝึกอบรม ซึ่งสามารถรองรับผู้เข้าอบรมได้จำนวน 200 ที่นั่ง

ส่วนที่ 5 แปลง 1 ไร่แก้ง เป็นแปลงทดลองและแปลงสาธิตพืชผักสวนครัวนานาชนิด

ส่วนที่ 6 แปลงเพาะชำกล้าไม้ เป็นเรือนเพาะชำไม้ต่างๆ ในการเพาะชำกล้าไม้และพันธุ์ไม้

ส่วนที่ 7 แปลงปลูกข้าว เป็นแปลงสาธิตปลูกข้าวในรูปแบบการทำนาดำและนาหว่าน

ส่วนที่ 8 แปลงปลูกข้าวไร่สารพิษ เป็นแปลงสาธิตปลูกข้าวไร่สารพิษ

ส่วนที่ 9 ชุมชนมีน้ำยา เป็นสถานที่สำหรับใช้อบรมและสาดิทำน้ำยาเอนกประสงค์

ส่วนที่ 10 ชุมชนเอาถ่าน เป็นสถานที่สำหรับใช้อบรมและสาดิวิธีการทำน้ำส้มควันไม้ที่ได้จากการเผาถ่าน

ส่วนที่ 11 ชุมไบโอดีเซล เป็นสถานที่สำหรับใช้อบรมและสาดิวิธีทำน้ำมันไบโอดีเซล

ส่วนที่ 12 โรงหมักปุ๋ยชีวภาพ เป็นสถานที่สำหรับใช้อบรมและสาดิการทำปุ๋ยชีวภาพ

ส่วนที่ 13 ห้องเก็บอุปกรณ์การเกษตร เป็นสถานที่เก็บอุปกรณ์การเกษตร

ส่วนที่ 14 ร้านอัมบุญ เป็นร้านจำหน่ายของที่ระลึก

ส่วนที่ 15 ร้านจำหน่ายปุ๋ยชีวภาพ เป็นร้านจำหน่ายปุ๋ยชีวภาพและปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น น้ำส้มควันไม้ ฮอร์โมน เป็นต้น

ส่วนที่ 16 สวนไม้ประดับ เป็นแหล่งรวบรวม ศึกษา และจำหน่ายพันธุ์ไม้ประดับ

ส่วนที่ 17 ร้านสวัสดิการ เป็นสถานที่ใช้สำหรับพักผ่อนและจำหน่ายสินค้า

ส่วนที่ 18 โรงอาหารและครัว เป็นสถานที่ใช้สำหรับทำอาหารและให้ผู้เข้าอบรมหรือผู้ที่สนใจรับประทานอาหาร

ส่วนที่ 19 สถานที่ออกกำลังกาย เป็นสถานที่ใช้สำหรับการออกกำลังกาย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรดิน ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้องได้นำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและวิธีการทำเกษตรกรรมแบบธรรมชาติ มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานทางด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดินโดยใช้ **เศรษฐกิจพอเพียงเป็นร่มใหญ่เป้าหมายสูงสุดของการดำเนินการและใช้เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์หรือกิจกรรมธรรมชาติ และวนเกษตร เป็นพื้นฐานในการก้าวนำพาของระบบเศรษฐกิจใหม่ของโลก** โดยวิธีการสร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอนและต้องอยู่บนฐานเรื่องเกษตรธรรมชาติ โดยมีขั้นบันไดเพื่อสู่เป้าหมาย 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 มีต้นแบบของเกษตรธรรมชาติอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง มีปัจจัยการผลิต มีปุ๋ย มียา มีฮอร์โมน เป็นของตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาคนอื่น

ระดับที่ 2 มีอาหารเพียงพอ

ระดับที่ 3 มียา มีเนื้อไม้ ที่เตรียมไว้สำหรับทำบ้านที่อยู่อาศัยเป็นพื้นฐาน และในขณะเดียวกันก็ยกเป็นระดับขั้นก้าวหน้าเป็นขั้นแปรรูปนำไปแจกจ่าย เหลือก็ขาย เชื่อมโยงจนถึงการทำตลาดเชิงรุกโดยการท่องเที่ยวทางการเกษตร

อาจารย์วิวัฒน์ ศัลยกำธร ได้ใช้เกษตรธรรมชาติและเกษตรอินทรีย์เป็นต้นแบบและเป็นเครื่องมือในการที่จะนำพาผู้เข้าอบรมและกลุ่มประชาคมต่างๆ ไปสู่ระบบเศรษฐกิจที่แข็งแรง มีภูมิคุ้มกัน อยู่อย่างพอเพียง มั่งคั่ง ร่ำรวย ภายใต้ความพอ รู้จักพอ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยวิธีการที่เป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ต้องไม่หลุดฐาน ต้องวางราก (ต้องเสริมรากให้แข็งแรง) ตัวอย่างต้นแบบจากที่มี 100 จุด จะต้องมีเป็นพื้นเป็นหมื่นจุด รากต้องแตก ต้นแบบสำคัญจะต้องกระจาย

ขั้นที่ 2 ต้องระดมความร่วมมือกับภาครัฐและภาคเอกชนในการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่เรื่องแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การทำเกษตรกรรมธรรมชาติและเกษตรอินทรีย์ เพราะสื่อหรือไอทีเป็นตัวเปลี่ยนแปลงสังคมโลกได้เร็วที่สุด

ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้องเป็นศูนย์อบรมเผยแพร่ความรู้เรื่องแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและวิธีการทำเกษตรกรรมแบบธรรมชาติ โดยมีการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และวิธีการทำเกษตรกรรมธรรมชาติมาใช้เป็นเนื้อหาและกิจกรรมในการอบรม เช่น

การบรรยาย “หลักการ/ปรัชญา/แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อให้ผู้เข้าอบรมเกิดความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเรื่องหลักการ ปรัชญา และแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิดและแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้ในทุกภาคส่วนของสังคม

การบรรยาย “หลักกลไกกรรมธรรมชาติ” เป็นการบรรยายให้ความรู้เรื่องวิธีการทำการเกษตรแบบธรรมชาติหรือเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งเข้าใจถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ

การบรรยาย “เศรษฐกิจพอเพียงของคนแถวหน้า” เป็นการบรรยายเล่าประสบการณ์และความสำเร็จที่ได้รับจากการนำความรู้เรื่องหลักการและแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพ

กิจกรรมการพัฒนาพลังกาย/พลังจิต/พลังปัญญา เป็นกิจกรรมที่ฝึกให้มีความสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา รู้จักผ่อนคลายและรู้จักตนเองให้มากยิ่งขึ้น

กิจกรรมชมศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เป็นกิจกรรมที่ให้เข้าเยี่ยมชมและศึกษาศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสามารถเชื่อมโยงแนวความคิดในการทำการเกษตรธรรมชาติหรือเกษตรอินทรีย์ และการพึ่งตนเอง

กิจกรรมการฝึกภาคสนามลงแปลงสาธิต เป็นกิจกรรมการฝึกปฏิบัติงานด้านเกษตรกรรมบนแปลงสาธิตของศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง

กิจกรรมชีวิตในดิน เป็นการบรรยายให้ความรู้เรื่องดิน ความสำคัญของดิน และวิธีการบำรุงรักษาดิน

กิจกรรมการฝึกปฏิบัติ/เทคนิคการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เป็นกิจกรรมการฝึกปฏิบัติและเรียนรู้เรื่องการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพด้วยตนเอง

กิจกรรมคนเอาถ่าน เป็นกิจกรรมการให้ความรู้และฝึกปฏิบัติเรื่องการผลิตน้ำส้มควันไม้จากการนำไม้มาเผาเป็นถ่านด้วยตนเอง

กิจกรรมการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์วาระแห่งชาติ เป็นกิจกรรมการบรรยายให้ความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์และแนวทางการขับเคลื่อนให้เกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ

กิจกรรมวิถีภูมิปัญญาไทยกับการพึ่งตนเอง เป็นกิจกรรมการให้ความรู้เรื่องสมุนไพรไทย โดยส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยทางด้านของสมุนไพร เกี่ยวกับประโยชน์ การพัฒนาการผลิต และวิธีการใช้กับคน สัตว์ สิ่งแวดล้อม เพื่อลดการพึ่งพาสารเคมีจากต่างประเทศ

กิจกรรมการปฏิบัติ “คนมีน้ำยา” เป็นกิจกรรมการให้ความรู้เรื่องการผลิตน้ำยาประเภทต่างๆ ด้วยตนเอง เช่น น้ำยาเอนกประสงค์ น้ำยาล้างจาน น้ำยาล้างห้องน้ำ และแชมพูสระผม เป็นต้น

กิจกรรมการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ เป็นกิจกรรมการร่วมมือเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์ แนวทางการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและกลไกกรรมธรรมชาติหรือเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้ได้แผนยุทธศาสตร์ และใช้แผนยุทธศาสตร์เป็นทิศทางและแนวทางในการดำเนินงานของกลุ่มชุมชนและสังคม

กิจกรรมการพึ่งตนเองก่อนและหลังการรับประทานอาหาร เป็นกิจกรรมที่ฝึกให้ผู้เข้าอบรมรู้จักพึ่งตนเองก่อนและหลังการรับประทานอาหารด้วยการหยิบช้อน จาน แก้วน้ำ และดักข้าว เติมน้ำดื่ม และทำความสะอาดช้อน จาน แก้วน้ำ หลังการรับประทานอาหารในแนวทางที่ประหยัดและถูกต้องตามสุขอนามัยด้วยตนเอง

เมื่อได้ศึกษาบทบาทและกิจกรรมทั้งหมดของศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้องสามารถนำมาสรุปเกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับการจัดการทรัพยากรดินของศูนย์ได้ดังนี้ คือ

(1) **ด้านความพอประมาณ** ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้องได้ใช้พื้นที่ดินที่ได้รับตกทอดจากบรรพบุรุษมาใช้และพยายามฟื้นฟูทรัพยากรดินในศูนย์ของตนเอง โดยใช้เทคโนโลยีที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นมาประยุกต์เพื่อการพึ่งตนเองในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม **เน้นการจัดการทรัพยากรดินเพื่อสร้างผลผลิตทางการเกษตรในระดับพอประมาณ ไม่เน้นการผลิตพืชเชิงเดี่ยวที่มุ่งการค้าและการใช้สารเคมีที่อาจทำลายคุณภาพของดิน มีการจัดสรรพื้นที่เพื่อการผลิตและแหล่งน้ำให้สมดุลเพียงพอสำหรับการใช้ในพื้นที่ของตนเอง**

(2) **ด้านความมีเหตุมีผล** การจัดการทรัพยากรดินของศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้องตั้งอยู่บนหลักของการมีเหตุและผลในการจัดการตามสภาพคุณภาพดินในแต่ละแปลงและตามการใช้ประโยชน์ อาทิ การปลูกพืชเกษตรอินทรีย์เพื่อลดการใช้สารเคมีที่ทำลายคุณภาพดิน ปลูกพืชหลากหลายเพื่อการพึ่งตนเองและลดความเสี่ยงจากภาวะราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอน การใช้สมุนไพรและน้ำสกัดชีวภาพในการกำจัดศัตรูพืชเพื่อผลิตอาหารที่ปลอดภัยทั้งเพื่อบริโภคเองและเพื่อขาย พยายามพึ่งตนเองทั้งในด้านพลังงานทดแทนและผลผลิตของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิ สบู่ ยาสระผม ครีมนวดผม และน้ำยาล้างจาน เป็นต้น เพื่อลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น และเป็นการนำสิ่งที่มียู้อยู่ในพื้นที่ของตนเองมาใช้ให้เกิดประโยชน์

(3) **การสร้างระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี** ภูมิคุ้มกันจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดินของศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง **ไม่ได้อยู่ในรูปตัวเงิน แต่อยู่ในรูปสุขภาพที่ดีจากการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี รับประทานอาหารที่ปลอดภัย ที่ดินมีคุณภาพดีขึ้นและมีการใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนาน** นอกจากนี้ในพื้นที่ยังได้มีการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อไว้ใช้สอยหรือเหมือนกับธนาคารที่สะสมไวยามชรา ไม้ที่ปลูกไว้ อาทิ ไม้สัก ไม้แดง สามารถตัดขายได้เมื่อถึงคราวจำเป็น

(4) **เงื่อนไขความรู้** อาจารย์วิวัฒน์ ศัลยกำธร และคณะทำงาน ได้เฝ้าหาความรู้ให้กับตนเองเพื่อนำมาปรับปรุงคุณภาพของดินอยู่เสมอ **โดยมุ่งเน้นการใช้องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาตะวันออก ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ใช้แก้ไขปัญหาก็เหมาะสมกับภูมิสังคมของพื้นที่ในประเทศไทย** อาทิ การใช้จุลินทรีย์ปรับปรุงสภาพดิน การใช้เศษวัสดุทางการเกษตรห่อดิน การจัดระบบฝายน้ำล้นเพื่อให้ดินชื้น และการปลูกป่า 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 อย่าง เป็นต้น

(5) **เงื่อนไขคุณธรรม** ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้องได้ใช้องค์ความรู้ที่รับจากการเรียนรู้และจากการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองถ่ายทอดให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ ด้วยความมุ่งมั่นและวิริยะอุตสาหะ ได้ใช้พื้นที่ของตนเองอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรดิน ไปแล้วหลายหมื่นคน นับเป็นศูนย์ที่สร้างคุณูปการแก่เกษตรกรไทยและทำให้ทรัพยากรดินได้รับพลิกฟื้นจนมีคุณภาพดีขึ้นจำนวนมาก นับเป็นคุณธรรมที่ดีในการครองตนที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

การจัดการทรัพยากรดินตามแนวพระราชดำริ กรณีเอกชน: โรงแรมบูมพรคานานารีสอร์ต

ข้อมูลทั่วไปของชมพรวคานานารีสอร์ต ชมพรวคานานารีสอร์ต ตั้งอยู่บริเวณหาดทุ่งวัวแล่น ตำบลสะพลี อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร ก่อนปี พ.ศ. 2525 มีเพียงชายหาดที่มีทรายละเอียดขาว ซึ่งปลอดภัยคนและบ้านเรือน รีสอร์ทแห่งนี้เป็นรีสอร์ทเล็กๆ ที่มีเรือนพักเพียง 7 หลัง กับศาลาหลังคามุงจากเลียนแบบเรือนช้างหลวง และสิ่งประหลาดอีกอย่างหนึ่ง คือ รูปปั้นหน้าตาผิดแปลกไปจากลักษณะไทยๆ ที่คุ้นเคย ยืนตระหง่านอยู่บนหน้าหาด วัตถุประสงค์เพียงเพื่อให้ถ่ายภาพเป็นที่ระลึกเมื่อมาเยือน ณ ที่แห่งนี้

ที่ชุมพรคabanาน้ำร้อนจึงมีความสงบ คงความเป็นธรรมชาติในสภาพเดิม ต้นไม้ขนาดใหญ่จะขึ้นอย่าง
เกื้อกูลกันไม่เป็นระเบียบ ไม่ตกแต่งอย่างถูกกำหนดตายตัว มีทั้งไม้หอม ไม้ใบ ไม้ยืนต้น และยังมีนาข้าว
สวนครัวไว้กินได้ รวมทั้งพืชผักปลอดสารเคมีใช้ในกิจกรรมของรีสอร์ท

วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532 เป็นวันที่ชาวจังหวัดชุมพรพบกับภัยธรรมชาติพายุเกย์อย่าง
รุนแรง ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาในพื้นที่ตำบลสะพลี ปรับสภาพถนนลูกรังเป็นถนนลาดยาง
มีชื่อถนนใหม่ว่า “ถนนอาภากร” ชุมพรคabanาน้ำร้อน ยังคงตั้งอยู่ที่เดิม แต่ได้เพิ่มที่พักเป็นอาคาร 3 ชั้น 3
หลัง เน้นการก่อสร้างแบบรักษาสภาพธรรมชาติ ประหยัดพลังงาน อาคารไม่สูงเกินยอดไม้ เพื่อความร่มรื่น การ
ก่อสร้างเป็นแบบประหยัด แต่ทนแดด ทนลม และทนแผ่นดินไหว สิ่งที่มีอยู่คู่กับชุมพรคabanาน้ำร้อน แห่งนี้
คือ กิจกรรมทางทะเล โดยเป็นโรงเรียนสอนดำน้ำที่เน้นเรื่องการรักษาสภาพแวดล้อม กิจกรรมขึ้นชมกับ
ธรรมชาติประกอบด้วยสวนผลไม้หลายแห่งของจังหวัดชุมพร ซึ่งแต่ละแห่งได้พร้อมใจกันรักษาสภาพ
และไม่คิดทำลาย เพราะทุกคนต้องการความยั่งยืน กิจกรรมล่องแพที่ต้นแม่น้ำหลังสวน อำเภอพะ จังหวัดชุมพร
ไปชมหิ่งห้อยที่แม่น้ำท่าตะเภา และการไปตกหมึกในอ่าวชุมพร เป็นต้น ชุมพรคabanาน้ำร้อน มีสภาพ
ธรรมชาติที่เหมาะสมแก่การพักผ่อนของคนทั่วโลกที่รักธรรมชาติ ผู้มาเยือนจะมีความสุขท่ามกลางเรือสวน
ไร่นาและผู้คนท้องถิ่นที่รักสงบ โดยร่วมกันรักษาชายหาดให้ปลอดภัยและการก่อกองไฟบนชายหาด

แต่แล้ววิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ก็ทำให้ชุมพรคabanาน้ำร้อน ต้องชวนชวนเกือบจะล้ม
กิจการ เพราะภาวะหนี้สินที่เพิ่มขึ้นจากพิษของค่าเงินบาทที่ลดลง คุณวรวิสร รัชพันธุ์ ผู้สืบทอดเจตนารมณ์
จากคุณแม่ได้พยายามที่จะรักษากิจการของชุมพรคabanาน้ำร้อนให้คงอยู่ไว้ให้ได้ และด้วยความโชคดีที่ได้
พบกับอาจารย์วิวัฒน์ ศัลยกำธร จากศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนขึ้นภายในชุมพร
คabanาน้ำร้อนและชุมชนโดยรอบ ด้วยการน้อมนำเอาแนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาปรับใช้ภายในชุมพรคabanาน้ำร้อน และเชื่อมโยงไปสู่ชุมชนรายรอบรีสอร์ท
จนเกิดเครือข่ายชุมชน และกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าอย่างมากมาในปัจจุบัน

ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมประสบผลสำเร็จ ชุมพรคabanาน้ำร้อนมีกิจกรรมต่างๆ
มากมายทั้งภายในและภายนอกรีสอร์ท โดยมีรายได้หลักจากกิจกรรมด้านการบริการเกี่ยวกับที่พักและอาหาร
และมีกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวทางทะเลที่อยู่คู่กับชุมพรคabanาน้ำร้อนตลอดมาเป็นรายได้รอง สำหรับ
ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ

- (1) ศรัทธา คือ ศรัทธาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เชื่อและศรัทธาในแนวทางของพระองค์
ท่านว่าเป็นไปได้จริง
- (2) ความต้องการที่อยากจะทำหรือสิ่งที่เรียกว่าเป็นระเบิดออกมาจากข้างในเพราะเมื่อมีศรัทธา
เกิดขึ้นแล้ว ทำให้เกิดความอยากที่จะทำตามสิ่งที่ศรัทธา
- (3) พร้อมทั้งจะทำได้ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้จริงอันจะทำให้เกิดความรู้ ความชำนาญ และ
สามารถขยายเครือข่ายการเรียนรู้ไปสู่ภายนอกรีสอร์ทได้

แนวคิดของคุณวรวิสร รัชพันธุ์ ดังกล่าว จึงเป็นจุดเด่นที่สุด เพราะสามารถคิดได้ทั้งในรูปของนามธรรม
และรูปธรรม โดยเชื่อว่า**ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทำให้มันคงได้**

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรดินของชุมพรคabanาน้ำร้อน

การจัดการทรัพยากรดินหรือพื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตสูงสุด โดยยึดหลักความพอประมาณ
การมีเหตุมีผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างระบบภูมิคุ้มกันต่างๆ เพื่อให้สามารถใช้พื้นที่ของรีสอร์ทให้เกิด
ประโยชน์สูงสุดโดยไม่ผิดพลาด นอกจากนี้ยังมีความเกื้อกูลต่อบุคคลอื่นด้วยเมื่อประสบผลสำเร็จในการพัฒนา

ทรัพยากรดิน ได้ดำเนินการเผยแพร่ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรดิน รวมทั้งหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้บุคคลทั่วไป ซึ่งถือเป็นหลักคุณธรรมของคุณวรวิสร รัชพันธ์ ทำให้เกิดความร่วมมือทั้งในและนอกองค์กร ทำให้ภายใต้พื้นที่ของชุมพรคานานารีสอร์ตดำเนินการพัฒนากิจกรรมต่างๆ ประสบความสำเร็จ เช่น

(1) **การพัฒนาเส้นทางข้าว** องค์ประกอบของดินพื้นราบของจังหวัดชุมพรส่วนใหญ่เป็นดินทราย จึงยากที่จะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารปกติได้ ดินทรายจึงเหมาะกับการปลูกปาล์มน้ำมัน แต่มีข้อเสีย คือ ปาล์มน้ำมันดูดซึมหรือใช้น้ำมาก ถ้าปลูกมากๆ ขึ้น จะมีผลกระทบต่อปริมาณน้ำที่กำลังขาดแคลนมากในปัจจุบัน ขณะเดียวกันพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ดีมีชื่อเสียงที่สุดของชุมพร คือ “เหลืองปะทิว” ที่กำลังจะสูญพันธุ์ และจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เคยเสด็จมาจังหวัดชุมพรและได้มีพระราชประสงค์ที่จะให้ **ชุมพรอยู่ภายใต้การนำข้าว** เพราะจะทำให้ชุมพรมีความแข็งแรงยิ่งขึ้น เพื่อที่จะพิสูจน์แนวคิดในการปรับปรุงดิน การปลูกข้าวจึงเป็นโครงการแรกในการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ในชุมพรคานานารีสอร์ต โดยใช้วิธีการคล้ายกับเกษตรทฤษฎีใหม่ แต่มีการประยุกต์ใช้เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และร่วมมือกับชาวนากลุ่มสุดท้าย ซึ่งมีอยู่ประมาณ 6 - 7 ครอบครัว เริ่มตั้งแต่การปรับให้ดินทรายให้กลายเป็นดินที่สามารถปลูกข้าวได้ โดยใช้ปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์อื่นๆ ใช้ปัจจัยในการผลิตแบบเรียบง่ายในการจัดการ ซึ่งได้เริ่มโครงการในวันพืชมงคล ปี พ.ศ. 2543 โดยการนำใบไม้ที่เก็บกวาดได้ในแต่ละวันนำมาหมักคลุมดินและฝังกลบ และเริ่มนำหญ้าแฝกพันธุ์สุราษฎร์ธานีมาปลูกตามริมตลิ่งเพื่อป้องกันดินพัง ร่องน้ำเดิมถูกปรับเปลี่ยนเป็นแปลงข้าว พื้นที่ด้านบนบางส่วนจัดเป็นแปลงข้าวใช้น้ำน้อย (ข้าวไร่) พื้นที่ที่เหลือจัดเป็นแปลงผัก ไม้ผล ไม้ดอก โดยทั้งหมดไม่มีการใช้สารเคมี เน้นการใช้ของเหลือใช้ เช่น ใบไม้ ขยะสดจากครัวปลาใบหญ้าแฝก มาเป็นวัตถุดิบในการหมักแบบชีวภาพ เพื่อนำน้ำและกากมาเป็นสิ่งสำคัญในการปรับปรุงอินทรีย์วัตถุให้เกิดการย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยบำรุงดินที่ใช้เวลาอันสั้นกว่าการปล่อยให้ย่อยสลายตามธรรมชาติ และสุดท้ายก็สามารถทำให้พื้นที่ดินที่เคยเป็นดินทรายนี้กลับกลายเป็นดินสามารถที่ปลูกข้าวได้จริงในปัจจุบัน

ต่อมาได้นำแนวคิดในการปลูกข้าวนี้ไปเผยแพร่ยังชุมชนรอบๆ โดยการรณรงค์เรื่องการลด ละ เลิก การใช้ปุ๋ยเคมี เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น ได้เริ่มที่บ้านหนองใหญ่ ซึ่งอยู่ในโครงการพระราชดำริ ตำบลนาชะอัง อำเภอเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่บริเวณ “แก้มลิง” เพื่อป้องกันน้ำท่วมจังหวัดชุมพร โดยผู้ใหญ่พร้ง เกิดมัลย์ ได้รวบรวมชาวบ้านร่วมทำนาไร้สารเคมี ซึ่งได้ผลดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ชาวนาส่วนใหญ่จึงยังไม่ยอมรับ จึงได้ทำการปรับเปลี่ยนการรณรงค์จากภายนอกเข้ามาหาข้างใน เป็นจากภายในรีสอร์ทออกสู่ข้างนอก ซึ่งเป็นวิธีการที่เรียกว่า “การระเบิดจากข้างใน” ซึ่งปรากฏว่าเริ่มได้ผลมากขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ เนื่องจากพนักงานกว่าร้อยละ 90 เป็นคนท้องถิ่น และพนักงานแผนกสวนเกือบทั้งหมดอาศัยอยู่ภายในพื้นที่ “แก้มลิง” เมื่อได้ลงมือทำและเห็นผลดีเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงเกิดการขยายผลแบบปากต่อปาก โครงการจึงเริ่มประสบความสำเร็จขึ้นเรื่อยๆ โดยที่ไม่ต้องไปรณรงค์ในพื้นที่เลย แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคุ้นเคยกับการใช้สารเคมีอยู่ ในขณะที่ชุมพรคานานารีสอร์ต มีนโยบายในการดูแลและจัดสวัสดิการพนักงาน ทำให้มีการค่าใช้จ่ายเพื่อการเลี้ยงอาหารพนักงานประมาณ 150 คน / 3 มื้อ จึงมีโครงการรับซื้อข้าวที่ปลูกโดยไม่ใช้สารเคมีเกิดขึ้นในราคาเกวียนละ 5,000 - 7,000 บาท ซึ่งข้าวที่ขึ้นหรือหัก ขายในท้องตลาดไม่ได้ แต่ทางรีสอร์ทจะรับซื้อไว้เพื่อสืบทอดพนักงานปรากฏว่า ชาวบ้านมีความพอใจเป็นอย่างมากเพราะได้เงินไปจุนเจือครอบครัวในช่วงนอกฤดูทำนา จากการที่ไม่เคยคิดว่าจะมีใครมารับซื้อข้าวที่มีคุณภาพไม่ได้มาตรฐาน (ดูไม่สวย เนื่องจากหัก แต่ยังคงมีประโยชน์และทรงคุณค่าทางอาหารครบ) ในราคาเท่ากับข้าวปกติโดยทั่วไป จึงเป็นแรงกระตุ้น แรงจูงใจ และสร้างความมั่นใจ ชาวบ้านจึงเริ่มหันมาปลูกข้าวไร้สารพิษมากขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันรีสอร์ทมีชาวบ้านที่ร่วมโครงการอยู่ประมาณ 20 แปลง มีเนื้อที่รวมกันประมาณ 200 - 300 ไร่

โดยอยู่ในทุกๆ หุบเขารอบๆ บ้านทุ่งวัวแล่น นอกจากนี้ ชุมพรคานาน้ำร้อนยังได้ซื้อเครื่องสีข้าวมาทำการสีข้าวใช้ภายในโรงแรมเอง ซึ่งผลที่ได้นอกจากจะเป็นข้าวสารแล้วยังได้รับทั้งแกลบและรำ ซึ่งสามารถนำมาทำปุ๋ยหมักและทำประโยชน์อื่นๆ ได้อีกเช่นกัน ผลพลอยได้อื่นที่ทำให้ชาวนาหันมาปลูกข้าวโดยใช้วิธีเกษตรอินทรีย์ คือ ทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง ดินมีคุณภาพดีขึ้น และผลผลิตข้าวมีตลาดรองรับแน่นอน เกษตรกรรอบๆ ชุมพรคานาน้ำร้อน จึงมีการทำนามากขึ้น ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันได้ในระดับหนึ่ง และผลประโยชน์สูงสุดในเส้นทางชาวนี้นี้ คือ การรักษาพันธุ์ข้าวเหลืองประทิวไว้ให้คงอยู่ และตอบสนองแนวพระราชดำริของพระองค์ท่านในการที่จะรักษาไม่ให้นาข้าวหมดไปจากจังหวัดชุมพร เพื่อรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมไว้ได้อย่างยั่งยืน

(2) ภาควิชาการเกษตร (อาหาร) ในส่วนของภาควิชาการเกษตร (อาหาร) จากเดิมที่รีสอร์ทได้ซื้อผักสดผลไม้ เป็นต้น จากตลาดมักมีปัญหาในด้านคุณภาพ และปริมาณที่ไม่เป็นไปตามความต้องการที่แท้จริง และการไปส่งเสริมให้ชาวบ้านทำก็ยังไม่ได้รับความสำเร็จ เพื่อไม่ให้เงินทองรั่วไหล แต่อยู่ในกระเป๋าสตางค์ของเราเอง ทางโรงแรมของชุมพรคานาน้ำร้อนจึงมีแนวคิดจัดตั้งโครงการซึ่งมีชื่อเรียกว่า “เศรษฐกิจพวกเรา” ซึ่งเศรษฐกิจในแนวนี้นี้ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคุณวิสร รัชพันธุ์ กับพนักงาน ญาติของพนักงาน หรือคนที่รู้จักไปเรื่อยๆ เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่ใช่พึ่งตนเองเพียงอย่างเดียว ความสัมพันธ์ระหว่างคุณวิสร รัชพันธุ์ กับพนักงานจึงเป็นไปในลักษณะเพื่อนไม่ใช่เกี่ยวพันเฉพาะแต่เงินเดือนเท่านั้น วิธีการดำเนินการเศรษฐกิจพวกเรานั้นเมื่อทางรีสอร์ทมีความต้องการพืชผักผลไม้หรืออื่นใด หรือผู้ใดมีพืชผักผลไม้ใดต้องการที่จะขาย ก็จะจดแจ้งไว้บนกระดานหน้าโรงแรม ซึ่งแม้แต่คุณวิสร รัชพันธุ์ เจ้าของรีสอร์ทเอง ก็มีสินค้ามาเสนอขายให้กับทางรีสอร์ทด้วยเช่นกัน อันเป็นผลให้รีสอร์ทมีพืช ผัก ผลไม้ใช้ในการปรุงอาหารได้ตลอดเวลา ทำให้อาหารของโรงแรมมีคุณภาพที่ดี และสามารถคาดเดาถึงปริมาณความต้องการของรีสอร์ทได้ จึงเป็นการอุ้มชูเกษตรกรในชุมชนด้วย โดยเน้นให้เห็นว่าถ้ารีสอร์ทอยู่ไม่ได้ชุมชนก็อยู่ไม่ได้ เศรษฐกิจพวกเราจึงผูกพันและไปด้วยกันได้ดี ซึ่งคุณวิสร รัชพันธุ์ ยึดหลักที่คุณพ่อคุณแม่เคยสอนไว้ว่า “ข้าวของเราคือชาวบ้าน” ซึ่งตอนเด็กๆ ไม่เข้าใจ จนกระทั่งปัจจุบันจึงได้เข้าใจเมื่อนำปรัชญาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ในวิถีของชุมชน

(3) การทำขนมปัง รีสอร์ทมีการทำขนมปัง โดยนำข้าวที่เหลือเป็นข้าวกล้องมาทำเป็นขนมปัง ข้าวกล้องใช้ภายในรีสอร์ทเอง นอกจากนี้ยังได้มีการนำข้าวกล้องมาทำเป็น “ขนมครกข้าวกล้อง” สำหรับเป็นอาหารเช้าของแขกในรีสอร์ท ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของการผลิตและใช้ประโยชน์แบบครบวงจร

(4) การกำจัดกากอาหาร ในด้านของกากอาหารหรือเศษอาหารที่เหลือภายในรีสอร์ท เดิม “ป่าเห่” ซึ่งเป็นพนักงานของรีสอร์ทจะซื้อไปใช้เป็นอาหารสัตว์ แต่ภายหลังเมื่อมีการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ภายในรีสอร์ทก็ได้มีการเปลี่ยนมาเป็นการแลกกับมูลควายเพื่อนำไปใช้ทำปุ๋ยคอก ปัจจุบันจึงต้องทำการผลัดกันเก็บกากอาหารคนละ 1 วัน คือ รีสอร์ท 1 วัน และป่าเห่ 1 วัน ซึ่งทำให้ภายในรีสอร์ทไม่มีกากอาหารสกปรกเลอะเทอะ และรีสอร์ทได้นำกากอาหารดังกล่าวมาใช้ในการหมัก ทำปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ ใช้ปลูกพืช บำบัดน้ำเสีย และปรับปรุงคุณภาพดินภายในรีสอร์ทด้วย ซึ่งสำนักวิชาความสะอาดของกรุงเทพมหานคร ก็เคยมาศึกษาดูงานเพื่อหาข้อสรุปในแนวทางในเรื่องกำจัดขยะของกรุงเทพมหานครด้วยเช่นกัน

(5) การดำนาเกี่ยวข้าว เป็นกิจกรรมการทำนาภายในรีสอร์ท ก็เพื่อที่จะแสดงให้เห็นวิถีชนบทของทุ่งวัวแล่น โดยภายในรีสอร์ทเริ่มด้วยการทำฝายกั้นน้ำแบบง่ายๆ ซึ่งเป็น 1 ในทฤษฎีดินน้ำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยทำฝายกั้นน้ำด้านหลังของรีสอร์ทเพื่อทำนาค้า และข้าวที่ได้จากการทำนาก็นำมาใช้ภายในรีสอร์ทด้วย แต่ก็ในปริมาณที่ไม่มากพอในเชิงธุรกิจเนื่องจากมีพื้นที่จำกัด แต่สามารถใช้เป็นแปลงสาธิตได้เป็นอย่างดี

(6) **กิจกรรมการเลี้ยงปลา** จากการที่รีสอร์ทได้ทำการบำบัดน้ำเสียภายในรีสอร์ทเอง จึงได้จัดทำบ่อที่เรียกว่า “บ่ออนุบาล” เพื่อใช้เป็นที่พักน้ำ ซึ่งเมื่อได้ทำการบำบัดแล้ว ได้นำปลาสวยงามมาเลี้ยงและทำการแพร่ขยายพันธุ์ต่อไป ปัจจุบันการเลี้ยงปลาสวยงามได้กลายมาเป็นรายได้หมายเลข 3 ของบริษัท อุ่มชูไม่จำกัด

(7) **ผายก้นน้ำ** จากแนวพระราชดำริทฤษฎีป่าต้นน้ำ รีสอร์ทจึงได้ทำผายก้นน้ำขึ้นมาภายในรีสอร์ทขึ้น โดยต้นน้ำนั้นมาจากผืนนาเก่าและป่าพรุ แล้วนำทฤษฎีตามแนวพระราชดำริในเรื่องของบึงมักกะสัน ซึ่งมีผักตบชวาไม่เกินร้อยละ 30 ของพื้นน้ำทั้งหมดมาใช้ร่วมกับผายก้นน้ำเพื่อบำบัดและนำกลับมาใช้ในกิจกรรมของรีสอร์ท

(8) **โรงแรมนา** อาคาร “โรงแรมนา” นี้ ได้สร้างขึ้นโดยมีแนวคิด “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” เมื่อผู้มาพักออกจากห้องก็จะเห็นนาซึ่งมีข้าว ส่วนในน้ำก็มีปลานิล ซึ่งแต่เดิมบริเวณนาข้าวนี้เป็นดินทราย แต่ได้มีการปรับปรุงด้วยวิธีธรรมชาติ โดยการทำปุ๋ยจากใบไม้เก่าๆ แล้วให้ปุ๋ยกับน้ำลงไปให้นาข้าว (ใช้ปุ๋ยชีวภาพ) นับว่าได้ประโยชน์ 2 ทาง

(9) **สวนเพลิน** จากแนวคิดของ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ในการศึกษาธรรมชาติว่า “ให้การศึกษาที่เกื้อกูลกัน” โดยเชื่อว่าการศึกษาก่อให้เกิดประโยชน์ได้ต่อเมื่อ $\text{Play} + \text{Learn} = \text{เพลิน}$ ดังนั้น จึงเป็นที่มาของสวนเพลิน ซึ่งยึดหลัก 4 ด. ดูได้ ตมได้ ตี๋มได้ และแ่กได้ คือ

ดู	คือ	สวนงามเพลินตา
ตม	คือ	ดอกไม้ล่อแมลง
ตี๋ม	คือ	ชื่นใจ
แ่ก	คือ	อร่อยจัง

ซึ่งภายในสวนเพลินจะมีกิจกรรมต่างๆ อีกมากมายภายใต้หลักคิดว่า

“Our loss is our gain”	=	ขาดทุนคือกำไร ยิ่งทำยิ่งได้ยิ่งให้ยิ่งมี
“Small is beautiful”	=	เล็กๆ แต่สวยงาม
“Simplicity”	=	ง่าย ๆ
“Sustainability”	=	ยั่งยืน

(10) **ไตรธรรมชาติ (แปลงพืชที่ใช้บำบัดน้ำ)** จากแนวคิดเกี่ยวกับระบบการทำงานของไต (คน) จึงนำมาปรับใช้ในการฟอกน้ำเสียให้สะอาดก่อนที่จะปล่อยออกไปจากรีสอร์ท จึงได้บิ่มน้ำเสียเข้ามาในแปลงบำบัดด้วยพืชน้ำ เช่น ฤๅษี กกเหลื่อม กกกลม สันตะวา โดยทำทางน้ำให้ไหลวนไปวนมาจนลงบ่อ “สระกระโดนท้องพระโรง” ซึ่งจะทำหน้าที่รับน้ำที่บำบัดแล้วจากอาคารและพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อรอการหมุนเวียนออกไปใช้ตามระบบต่อไป นับเป็นการดำเนินตามแนวพระราชดำรินี้ในการจัดการน้ำเสียโดยยึดหลักธรรมชาติบำบัดธรรมชาติที่ได้ผลดียิ่ง

(11) **บ้านอนุรักษ์ธรรมชาติและพลังงาน** “บ้านอนุรักษ์ธรรมชาติและพลังงาน” เป็นบ้านต้นแบบในการก่อสร้างอาคารที่พักภายในรีสอร์ททั้งหมดโดยสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย ร่วมกับมหาวิทยาลัยฮาวาย มาทำการทดสอบ ตัวบ้านมีระบบการระบายความร้อนและการหล่อเย็นด้วยวิธีธรรมชาติและประหยัดพลังงาน ทรงบ้านมีความสูงระดับต้นไม้เพื่อป้องกันพายุ การก่อสร้างดังกล่าวเป็นการใช้ทรัพยากรและแรงงานที่มีในท้องถิ่น จึงทำให้ประหยัดทั้งเงินและเวลา มีความคงทน สามารถรับแรงกระแทกที่มีความเร็วลมถึง 267 กิโลเมตร/ชั่วโมง และทนแรงแผ่นดินไหวขนาดสั้นสะเทือน 7.63 ริกเตอร์ได้ โดยส่วนที่ปลอดภัยที่สุด คือ ห้องน้ำ

(12) **เกษตร 4 ชั้น** การปลูกต้นไม้ภายในรีสอร์ทได้แนวคิดเกี่ยวกับการทำเกษตร 4 ชั้นมาใช้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผสมผสานประโยชน์ของพันธุ์ไม้ที่มีขนาดความสูงและความต้องการแสงแดดที่

แตกต่างกัน ต่างฝ่ายต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน มีทั้งต้นไม้ยืนต้นและทรงพุ่ม คลุมดิน และได้ดินเข้าด้วยกัน ทำให้มีพืช ผัก ผลไม้ ไร่ไร่ประทานตลอดปี และป้องกันแมลงอีกด้วย ปลุกหมาก มะพร้าว สะตอ เป็นพืชชั้นบน ปลุกมะม่วง ไม้ผล กล้วย เป็นพืชชั้นที่ 2 ปลุกพืชประเภทที่เรียกดินที่เป็นพุ่มเดี่ยวหรือกอเดี่ยว เช่น ขิง กาแฟ เป็นพืชชั้นที่ 3 และปลุกพืชประเภทใต้ดิน เช่น ขมิ้น แห้ว ขิง ข่า เป็นพืชชั้นที่ 4 เป็นต้น

(13) ป่า 5 ชั้น โดยนำแนวพระราชดำริปลูกป่า 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ได้ 4 อย่าง คือ ไม้สร้างบ้าน ไม้ผล ไม้ฟืน และช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยได้แบ่งการปลูกป่าออกเป็น 5 ชั้น โดยใช้พืชที่อยู่ตามระดับความสูง คือ สูง กลาง เตี้ย เรียดิน และได้ดิน

(14) การสีข้าว แต่เดิมข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ ไร่สอรัจะทำการตำเอง แต่ภายหลังมีผลผลิตเพิ่มขึ้น ดำเนินการไม่ทัน จึงต้องใช้เครื่องสีข้าวแทน ซึ่งผลจากการสีข้าวด้วยตนเอง ทำให้มีทั้งปลายข้าว รำ และแกลบ ซึ่งสามารถนำมาทำเป็นปุ๋ยหมักได้ ส่วนวิธีการดำข้าว สีข้าว และมัดข้าวแบบโบราณ ยังคงไว้ให้มีชมในเส้นทางการศึกษาธรรมชาติ

(15) การปลูกพืชด้วยการห่มดิน ในด้านหลังของไร่สอรั มีพื้นที่ว่าง ส่วนหนึ่งเป็นดินแน่นที่สุด แม้กระทั่งหญ้ายังไม่สามารถเจริญเติบโตได้ จึงมีการนำเอาวิธีการ “ห่มดิน” มาใช้ด้วยการนำเศษใบไม้ หญ้า ฟางข้าว เป็นต้น มาคลุมดิน แล้วนำน้ำปุ๋ยหมักมารดสัปดาห์ละ 1 ครั้ง จนกระทั่งใบไม้ หญ้า เหล่านั้นย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ย จึงสามารถปลูกพืช เช่น มะนาวและมะละกอได้

(16) บ้านเอนไซม์ เป็นสถานที่ที่ทำกิจกรรมหลักด้านการทำปุ๋ยน้ำชีวภาพสูตรต่างๆ เพื่อการผลิตสบู่ แชมพู น้ำยาล้างห้องน้ำ และบำบัดน้ำเสียภายในโรงแรม ณ ปัจจุบัน “มูลคน” ก็สามารถนำมาใช้ในการทำปุ๋ยหมักภายใต้กระบวนการทางชีวภาพที่ถูกต้องที่บ้านเอนไซม์

(17) บริษัท อุ่มชูไม่จำกัด ชุมพรคานารัสนอรัได้จัดตั้งบริษัทจำลองขึ้นมาภายในไร่สอรั จากความร่วมมือกันระหว่างคุณวรวิสร รัชพันธ์ กับพนักงาน โดยทำงานร่วมกันในอาชีพที่ถนัด นอกเหนือไปจากการทำงานปกติ เพื่อเป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ ความเข้าใจ และสามารถมีรายได้เพิ่มพิเศษนอกเหนือจากเงินเดือนประจำได้ตลอดทั้งปี โดยมีแนวคิด มุมมอง ตลอดจนการเรียนรู้ร่วมกันภายใต้แนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันด้านรายได้ที่สามารถพิสูจน์ได้ถึงความมั่นคงและยั่งยืนอย่างแท้จริง ปัจจุบันมีด้วยกันอยู่ 4 โครงการ คือ

- อุ่มชูหมายเลข 1 “ไขสอรั” เป็นการรับซื้อไข่จากผลผลิตของพนักงานที่มีความสามารถในการเลี้ยงไก่แบบอินทรีย์เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้และเพิ่มความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นระหว่างพนักงานกับนายจ้าง เกิดความไว้วางใจ สนับสนุน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน และรู้หลักที่จะปกครองกันอย่างไรที่จะนำไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน
- อุ่มชูหมายเลข 2 เป็นโครงการส่งเสริมการปลูกต้นไม้เชิงพาณิชย์
- อุ่มชูหมายเลข 3 เป็นโครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลาสวยงาม อาทิ ปลาทอง เพื่อเป็นการขยายพันธุ์และมีเป้าหมายเลี้ยงไว้เพื่อขายในอนาคต
- อุ่มชูหมายเลข 4 “กาแฟคุณเอก” เป็นโครงการต้นแบบในการช่วยเหลือเกษตรกร โดยการรับซื้อกาแฟ “โรบัสต้า” จากสวนคุณเอกที่ปลูกด้วยวิถีธรรมชาติทั้งหมดที่ได้รับผลกระทบจากราคาแฟที่ตกต่ำ ไม่มีตลาดรับซื้อและถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง โดยรับซื้อผลผลิตทั้งหมดและส่งคั่วโดยโรงงานมาตรฐานที่ได้มาตรฐานของสหกรณ์กาแฟท่าชะ ทำให้คุณเอกไม่ต้องไปเข้าคิวขายอย่างไร้ความหวังอีกต่อไป ขณะเดียวกันเมื่อชาวสวนกาแฟเห็นตัวอย่างผลผลิตและรายได้ที่เพิ่มขึ้นและแน่นอนจากกรณีดังกล่าว จึงมีเครือข่ายเข้ามาร่วมเพิ่มขึ้นอีกหลายราย จนกระทั่งสามารถรวมกลุ่มกันและมีอำนาจ

ต่อรองกับผู้ค้ากาแฟได้ในระดับหนึ่ง โครงการอัมชู หมายเลข 4 นี้ นับเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งที่เป็นตัวอย่างของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงแก่เกษตรกรรายอื่นๆ ให้เห็นความแตกต่างระหว่างการใช้สารเคมีกับปุ๋ยหมักธรรมชาติ แล้วกลับมาคืนชีวิตให้กับแผ่นดินด้วยวิถีเกษตรอินทรีย์ เพื่อความยั่งยืนและมั่นคงทั้งเกษตรกรและผืนแผ่นดินไทย จึงนับเป็นโครงการหนึ่งที่สำคัญของชุมชนพรคานานารีสอร์ตในการนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้

เมื่อสรุปกิจกรรมทั้งหมดของชุมชนพรคานานารีสอร์ต สามารถนำมาสรุปเกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ความสำเร็จในด้านการจัดการทรัพยากรดินได้ดังนี้

- **ด้านความพอประมาณ** จากการที่โรงแรมชุมชนพรคานานารีสอร์ตที่คุณวิสูตร รัชพันธุ์ เป็นผู้บริหาร ได้ประสบกับภาวะขาดทุนทางธุรกิจและเป็นหนี้สินประมาณ 300 ล้านบาท อันเป็นผลเนื่องมาจากการบริหารที่มุ่งการค้าและผลกำไรเป็นหลัก เกือบรักษาธุรกิจไว้ไม่ได้ ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงแนวความคิดมาเป็นการทำธุรกิจแนวทางสายกลางมีการทำกำไรตามแบบธุรกิจทั่วไปแต่ **เน้นความยั่งยืนในการทำธุรกิจ** ไม่เอาเปรียบพนักงาน ชุมชน และแขกที่เข้าพัก โดยได้ใช้หลักคิดด้านความพอประมาณในการจัดการทรัพยากรดินภายในรีสอร์ตของตนเอง มีการปลูกป่าเพื่อให้เกิดความสวยงามตามธรรมชาติแทนการจัดสวนแบบรีสอร์ตทั่วไปที่มีค่าใช้จ่ายสูง เป็นต้น

- **ด้านความมีเหตุมีผล** คุณวิสูตร รัชพันธุ์ ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดินของตนเองพร้อมกับการอนุรักษ์ควบคู่กันไป เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืนอย่างมีเหตุมีผล อาทิ มีการปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อลดการใช้สารกำจัดแมลง มีการนำกากอาหารที่เหลือทิ้งกลับมาใช้ประโยชน์ในการบำรุงดินโดยการทำเป็นน้ำสกัดชีวภาพ มีกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดิน เช่น การทำฝายกั้นน้ำในโรงแรม การทำสวนปลูกพืชที่เน้นการเกื้อกูลกันภายในระบบ มีการปลูกพืชบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยออกสู่พื้นที่ภายนอก มีการปลูกป่าและพืชคลุมดิน อาทิ หญ้าแฝก เพื่อป้องกันการพังทลายของดิน และใช้เศษใบไม้ หญ้า ฟางข้าว มาห่มดิน เพื่อให้ดินร่วนซุยขึ้น เป็นต้น

- **ด้านการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี** กิจกรรมการลดการใช้สารกำจัดแมลง การปลูกพืชอินทรีย์ การปลูกป่า การห่มดิน การทำฝายกั้นน้ำ และการใช้น้ำสกัดชีวภาพ (เอนไซม์) ในการบำรุงดิน จะทำให้ดินมีคุณสมบัติดีขึ้น และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน การปลูกป่าสามารถสร้างรายได้ให้กับทางโรงแรมได้ในระยะยาว นอกจากนี้ยังมีโครงการของโรงแรมที่ร่วมกับพนักงานในการสร้างภูมิคุ้มกันด้านรายได้และความมั่นคงภายหลังเกษียณ รวมทั้งได้มีกิจกรรมส่งเสริมการออมที่เรียกว่า เศรษฐกิจพวงเรา เป็นต้น

- **เงื่อนไขความรู้** คุณวิสูตร รัชพันธุ์ ได้รับการถ่ายทอดความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรดินจากอาจารย์วิวัฒน์ ศัลยกำธร และได้พยายามนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่และธุรกิจโรงแรมของตนเองอย่างลงตัว กลายเป็นจุดเด่นของโรงแรมที่ไม่เหมือนใคร นอกจากนี้ยังพยายามเฝ้าหาความรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรดินของตนเอง อาทิ การนำกากตะกอนจากการขับถ่าย (Night Soil) มาใช้ในการปรับปรุงทรัพยากรดิน นอกจากจะทำให้คุณภาพของดินดีขึ้นแล้ว ยังเป็นการนำสิ่งที่ไร้คุณค่ามาใช้ให้เกิดประโยชน์และสามารถลดต้นทุนจากการใช้ปุ๋ยบำรุงดินด้วย

- **เงื่อนไขคุณธรรม** คุณวิสูตร รัชพันธุ์ ได้ใช้องค์ความรู้ที่ได้มาและจากการปฏิบัติหน้าไปถ่ายทอดและเชื่อมโยงเครือข่ายกับพนักงานของตนเองและชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงในการจัดการทรัพยากรดิน และใช้การพึ่งพากันทั้งภายในโรงแรมและชุมชนภายนอก ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถมีรายได้จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้อย่างยั่งยืน ทรัพยากรดินได้รับการฟื้นฟูจากการเพิ่มปุ๋ยอินทรีย์และลดการใช้สารเคมี

สรุปผลการศึกษา

ปัญหาด้านทรัพยากรดินนั้นวันจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทั้งการเสื่อมโทรมหรือขาดความอุดมสมบูรณ์ของดินจากการปลูกพืชติดต่อกันเป็นเวลานานโดยไม่บำรุงดิน การปลูกพืชทำลายดิน ธาตุอาหารพืชถูกทำลาย อาทิ จากการเผา ดินมีความชื้นไม่เพียงพอสำหรับการปลูกพืช และปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน จากปัญหาที่เกิดขึ้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญ จึงทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเน้นการแก้ปัญหาเฉพาะที่สอดคล้องกับภูมิสังคมของพื้นที่นั้นๆ พระองค์ท่านได้นำความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติที่ได้ทรงทดลองด้วยพระองค์เองมาใช้ในการแก้ปัญหาและบังเกิดผลอย่างชัดเจน อาทิ ดินทรายต้องเพิ่มก้นชนให้ดิน ดินเป็นหิน กรวด และแห้งแล้งต้องยี้ดดินและช่วยให้ดินขึ้น ดินดาน ดินแข็ง และดินลูกรังต้องสร้างของดีซ้อนบนของเลว ดินถูกชะล้างต้องช่วยเหลือด้วยกำแพงที่มีชีวิต ดินเปรี้ยวหรือดินพรุต้องทำให้ดินโกรธด้วยการกลังดิน และดินเค็มต้องใช้วิธีการล้างความเค็ม เป็นต้น

จากแนวพระราชดำริดังกล่าวได้มี บุคคล คือ นายสุรัชย์ มรกตวิจิตรการ ชุมชน คือ ชุมชนบ้านนอแล องค์กร คือ ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง และภาคเอกชน คือ โรงแรมชุมพรคabanารีรีสอร์ท ได้นำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเองเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรดิน และได้มีการนำหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ในการครองตนและใช้เป็นแนวทางในการจัดการ เช่น มีการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบก่อนทำการดำเนินการและทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรดินที่เสื่อมโทรมดังกล่าว ระเบิดจากข้างใน มีการแก้ไขปัญหามาในจุดเล็กๆ ที่คนส่วนใหญ่มักมองข้าม อาทิ การใช้การห่มดินเพื่อลดการระเหยน้ำของดินและเพิ่มอินทรีย์วัตถุแก่ดิน เป็นต้น ใช้องค์ความรู้จากการศึกษาด้วยตนเองและการปฏิบัติตามประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับภูมิสังคมแบบองค์รวม โดยเน้นความประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์ ไม่ยึดติดตำราต่างประเทศ แต่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นและธรรมชาติในการแก้ไขปัญหา หลังจากนั้นมีการนำชุมชนมามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรดิน โดยการถ่ายทอดความรู้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม นอกจากนี้ได้มีการนำแนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรดินอีกด้วย โดยยึดหลักความพอประมาณในการใช้ประโยชน์จากพื้นดิน และมีการจัดสรรที่ดินตามความเหมาะสมกับภูมิสังคม ความมีเหตุผลในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน โดยยึดหลักความสมดุลและใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ ปฏิบัติได้ง่าย และมีต้นทุนต่ำ การสร้างระบบภูมิคุ้มกันในการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เกิดความยั่งยืนโดยลดแนวทางการปฏิบัติที่อาจก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่ทรัพยากรดินทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และใช้เงื่อนไขความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาตะวันออกและตามแนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทาน ขณะเดียวกันได้ครองตนตามเงื่อนไขคุณธรรม คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งองค์ความรู้และผลตอบแทนที่ได้รับจากพื้นดินของตนเองให้กับชุมชนรอบข้าง ซึ่งสิ่งดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรดินและความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่มีอาชีพด้านการเกษตรกรรม

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐควรส่งเสริมการนำหลักการทรงงานและการจัดการทรัพยากรดิน ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรดินให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของระบบ อาทิ การปลูกพืชแบบผสมผสานในพื้นที่ดินของตนเอง หรือการช่วยเหลือดินด้วยกำแพงที่มีชีวิต เช่น การปลูกหญ้าแฝก เพื่อลดการพังทลายของดิน เป็นต้น

พัฒนาคุณภาพชีวิต ขยายผล และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ประสบผลสำเร็จไปสู่หน่วยงานอื่น เพื่อให้สามารถมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ได้แก่ การส่งเสริมการปลูกพืชที่เหมาะสม ผักกอบรมให้ความรู้ด้านการปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ การทำน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยหมัก สารไล่แมลง สอร์โมนพืช การเพาะเลี้ยงไส้เดือนดิน การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การขยายพันธุ์และการใช้ประโยชน์จากหญ้าแฝกในการอนุรักษ์ดิน โดยยึดหลักการ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน หลังจากนั้นควรมีการรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรดินของประชาชนร่วมกันในการแบ่งปันปัจจัยโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา เอื้ออาทร และความสามัคคีของชุมชน

ผลักดันให้ประชาชนหันกลับมายึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต ให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ

(1) **ด้านจิตใจ** ทำตนให้เป็นที่พักพิงของตนเอง มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม ซื่อสัตย์สุจริต เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการพัฒนาคนความว่า “.....บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานประกอบพร้อมด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน.....”

(2) **ด้านสังคม** แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง อิสระ ดังกระแสพระราชดำรัสความว่า “.....เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกัน ไม่ลดหล่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน.....”

(3) **ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** ให้ใช้และจัดการอย่างชาญฉลาด ดังกระแสพระราชดำรัสความว่า “.....ถ้ารักษาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกว่าอยู่ได้อีกหลายร้อยปี ถึงเวลานั้นลูกหลานของเราก็อาจหาวิธีแก้ปัญหาต่อไป เป็นเรื่องของเขา ไม่ใช่เรื่องของเร แต่เราก็ทำได้ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ให้พอสมควร.....”

(4) **ด้านเทคโนโลยี** จากสภาพทรัพยากรดินที่เปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการปรับปรุงสภาพดินมีทั้งข้อดีและข้อด้อย จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการของสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ สังคมไทย และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของตนเอง ดังกระแสพระราชดำรัสความว่า “.....การเสริมสร้างสิ่งที่ชาวบ้านชาวชนบทขาดแคลนและต้องการ คือ ความรู้ในด้านเกษตรกรรม โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นสิ่งที่เหมาะสม.....” “.....การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมจะมีปัญหา...”

(5) **ด้านเศรษฐกิจ** แต่เดิมศาสตร์ด้านการบริหารการพัฒนา มักมุ่งการพัฒนาที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีมุมมองที่การลดรายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น ดังกระแสพระราชดำรัสความว่า “.....การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้ เพื่อตนเอง เพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปก็คือ ให้มีเกียรติด้วยรายได้ด้วยตนเอง.....” “.....หากพวกเราร่วมมือร่วมใจกัน ทำสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ประเทศชาติของเราก็สามารถอดพ้นจากวิกฤตได้.....”

บรรณานุกรม

- ธวัชชัย ศุภดิษฐ์. 2546. การจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: หลักสูตรการจัดการสิ่งแวดล้อม สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ธวัชชัย ศุภดิษฐ์. 2548. สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา และการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: บ้านพิมพ์การพิมพ์.
- บุญจง ขาวสิทธิวงษ์. 2547. ในหลวงกับการจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ประคัลภ์ กรุดเจริญ. 2549. เศรษฐกิจพอเพียง. (อัดสำเนา)
- สุนทร กุลวัฒนวงศ์. 2544. ตามรอยพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง - ทฤษฎีใหม่. กรุงเทพมหานคร: ชมรมเด็ก.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). 2549ก. **จอมปราชญ์แห่งดิน.** กรุงเทพมหานคร: ทำเนียบรัฐบาล.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). 2549ข. **เศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: ทำเนียบรัฐบาล.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). 2549ค. **หญ้าแฝก กำแพงธรรมชาติที่มีชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: ทำเนียบรัฐบาล.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). 2549ง. **หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพมหานคร: ทำเนียบรัฐบาล.

การประกันสังคมเกษตรกรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

วิจิต หล่อจิระสุนท์กุล
วิภา นายสิลปรุ่งเรือง
นฤมล สะอาดโนม

บทคัดย่อ

ถึงแม้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะสามารถเชื่อมโยงและประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตเกษตรกรได้อย่างเป็นรูปธรรมที่สุด แต่โครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับครัวเรือนเกษตรกรกลับถูกมองข้ามและไม่ได้รับความสำคัญจากรัฐบาล ครัวเรือนเกษตรกรนอกจากจะต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนทางรายได้ ทั้งที่เป็นผลมาจากภัยธรรมชาติ ความผันผวนของปริมาณและราคาผลผลิต เกษตรกรยังถือเป็นแรงงานนอกระบบที่ไม่ได้รับความคุ้มครองภายใต้โครงการประกันสังคม ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรเผชิญกับความเสี่ยงตลอดช่วงชีวิตวัยทำงานและชีวิตหลังเกษียณอายุ โดยไม่มีกลไกใดรองรับความเสี่ยงเหล่านี้ให้กับครัวเรือนเกษตรกรในปัจจุบัน ครัวเรือนเกษตรกรโดยส่วนมากจึงอาจไม่สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ ความสมดุล มั่นคง และยั่งยืนได้อย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางในการบริหารความเสี่ยงดังกล่าว คือ การประกันภัยต้นทุนการผลิตพืชผลเพื่อบริหารความเสี่ยงด้านรายได้ให้กับเกษตรกรในวัยทำงาน และการประกันสังคมเกษตรกรเพื่อการบริหารความเสี่ยงด้านรายได้ให้กับเกษตรกรหลังเกษียณอายุ การประกันภัยต้นทุนการผลิตพืชผลนั้นมีสองระดับ คือ การประกันภัยภาคบังคับในระดับที่ 1 โดยรัฐบาลเป็นผู้ออกเงินสมทบเบี้ยประกันภัยทั้งหมด และการประกันภัยภาคสมัครใจในระดับที่ 2 โดยเกษตรกรและรัฐบาลร่วมกันออกเงินสมทบเบี้ยประกันภัยในอัตราส่วน 50:50 สำหรับการประกันสังคมเกษตรกรนั้น ให้ความคุ้มครองกรณีชราภาพ สงเคราะห์บุตร เสียชีวิต และทุพพลภาพ ซึ่งผลประโยชน์กรณีชราภาพเป็นผลประโยชน์ที่กำหนดจากจำนวนเงินสมทบ (Defined Contribution) แบบแยกบัญชีเงินสมทบสะสมสำหรับผู้ประกันตนแต่ละราย คณะผู้วิจัยได้คำนวณต้นทุนของรัฐบาลและผลประโยชน์ต่อครัวเรือนเกษตรกรเพื่อวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของโครงการทั้งสอง

คำสำคัญ: การประกันภัยพืชผล การประกันสังคมเกษตรกร อัตราทดแทนเงินรายได้
กำหนดอัตราเงินสมทบ

Social Security Program For Farmers' Self-immunity under Sufficiency Economy Philosophy

Vichit Lorchirachoonkul
Weena Chaisilaparungruang
Narumon Saardchom

Abstract

Even though Sufficiency Economy Philosophy has been viewed as linkable and best factually applicable to agricultural norm of life, the necessary infrastructure for constructing self-immunity for farmer households is often neglected by the government. Farmer households not only face uncertain income from the natural disaster and the volatility in production and price, but they are also ineligible for the existing social security program. Thus, the farmers face the income risk during both their working and retirement years without any risk management mechanism currently available to them. As a result, farmer households may not be able to really achieve the ultimate goal of Sufficiency Economy Philosophy: balance, stability, and sustainability. The authors propose two risk management schemes for farmers, which are crop production cost insurance to manage uncertain income risk during their working years and agricultural social security program to manage longevity risk during their retirement years. There are two levels of insurance protection under the crop production cost insurance. Level 1 is the compulsory part fully sponsored by the government. Level 2 is the voluntary part in which the insurance premium is split 50:50 between farmers and the government. For agricultural social security program, the benefits include old age security, child support, premature death, and disability. The old age security portion is a defined contribution program where each eligible farmer has an individual account. To analyze the feasibility of both risk management schemes, the authors calculate the total cost to the government and eventual benefits for each farmer household.

Keywords: Crop Production Cost Insurance, Agricultural Social Security, Income-replacement Ratio, Contribution Rates.

การประกันสังคมเกษตรกรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง¹

คำนำ

แรงงานในระบบ (Formal Labor) ในประเทศไทย มีการประกันสังคมเพื่อบริหารความเสี่ยงต่อความชราภาพ ความตาย และทุพพลภาพของผู้ใช้แรงงาน เมื่อผู้ใช้แรงงานประสบอุบัติเหตุจากการทำงานจนถึงทุพพลภาพ เกษียณจากการทำงาน หรือเสียชีวิต ครอบครัวยังมีรายได้ในระดับหนึ่งเพื่อใช้ในการดำรงชีพต่อไปได้ เกษตรกรเป็นแรงงานนอกระบบ (Informal Labor) เป็นผู้ยากไร้ที่สุดในหมู่ผู้ใช้แรงงานและไม่มีภูมิคุ้มกันของตนเอง ยกเว้นการได้รับอานิสงส์จากโครงการประกันสุขภาพถ้วนหน้า (กระทรวงสาธารณสุข, 2550) เท่านั้น แต่ยังไม่มีความคุ้มครองเกี่ยวกับต้นทุนการผลิตของตนและรายได้ที่ต้องใช้ในการดำรงชีพเมื่อชราภาพหรือทุพพลภาพ จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเสาหลักหนึ่ง在三เสาหลักคือ การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี บทความนี้จึงขอเสนอแนวความคิดที่จะมีระบบประกันสังคมเกษตรกรขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ ให้เกษตรกรได้รับความคุ้มครองเพื่อให้ตนเองและครอบครัวมีรายได้ในระดับหนึ่งเพื่อใช้ในการดำรงชีพเมื่อชราภาพ ตาย และทุพพลภาพ

ประเทศแคนาดา ได้ปฏิรูปการประกันภัยพิบัติผลโดยการออกกฎหมายคุ้มครองรายได้ของภาคเกษตร (Farm Income Protection Act) ในปี ค.ศ. 1993 โดยมีสาระสำคัญ 2 ประการคือ

1. จัดให้มีโปรแกรมประกันภัยพิบัติผลที่คุ้มครองความเสียหายของพืชผลจากสาเหตุภัยพิบัติทางธรรมชาติ
2. จัดให้มีโปรแกรมบัญชีเงินออม NISA (Net Income Stabilization Account) ซึ่งสนับสนุนให้เกษตรกรเข้าร่วมออมเงินส่วนหนึ่งจากรายได้สุทธิจากการเกษตร โดยให้เกษตรกรเปิดบัญชีและฝากเงินไม่เกินร้อยละ 3 ของรายได้สุทธิหลังหักค่าใช้จ่าย และรัฐบาลกลางกับรัฐบาลมณฑลจะร่วมกันสมทบเท่ากับจำนวนที่เกษตรกรนำฝากในสัดส่วน 2 : 1 สะสมเข้าบัญชีของเกษตรกร พร้อมมีผลตอบแทนดอกเบี้ยให้เกษตรกรในอัตราที่สูงกว่าอัตราตลาดร้อยละ 3

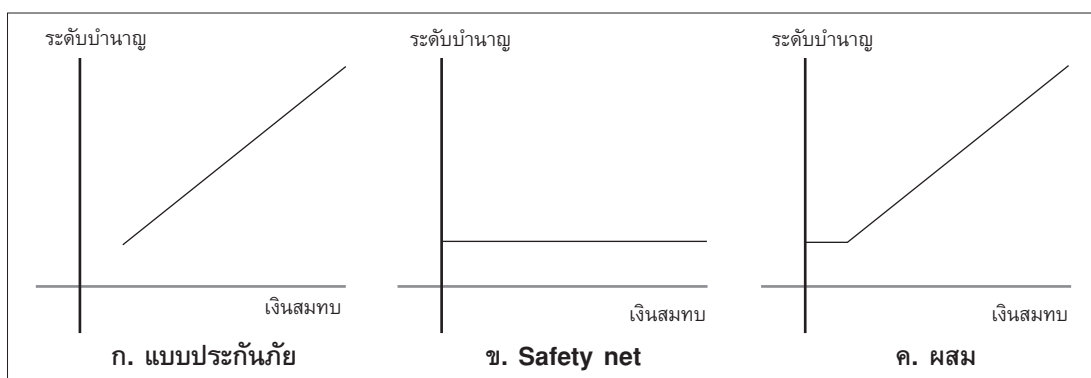
¹ บทความนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสารพัฒนาบริหารศาสตร์ ปีที่ 47 เล่ม 1/2551

โปรแกรมเหล่านี้เป็นโปรแกรมสมัครใจ และต่อมาในปี ค.ศ. 2003 โครงการ NISA ถูกทดแทนด้วยโครงการ CAIS (Canadian Agricultural Income Stabilization) เป็นโปรแกรมหนึ่งในโปรแกรมหลักระดับชาติ (Core National Program) ภายใต้กรอบนโยบายด้านเกษตรในส่วนการบริหารความเสี่ยงด้านธุรกิจ วัตถุประสงค์ของโครงการ CAIS คือ ป้องกันความสูญเสียรายได้จากเกษตรกรรมในปีหนึ่งๆ จากความเสี่ยงต่างๆ เช่น สภาพภูมิอากาศ โรคพืช และสินค้าเกษตรราคาตกต่ำ เป็นต้น ภายใต้โปรแกรม CAIS เกษตรกรจะมีเสถียรภาพในระดับรายได้ที่อยู่บนพื้นฐานของประวัติรายได้ของตนเอง ความคุ้มครองที่เกษตรกรจะได้รับจากโปรแกรม CAIS จะไม่เกินร้อยละ 92 ของ Reference Margin ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยโอลิมปิก (Olympic Average) (คือ เฉลี่ยจากรายได้สุทธิของเกษตรกรย้อนหลัง 5 ปี โดยตัดค่าสูงสุดและต่ำสุดออก) ระดับความคุ้มครองที่จะได้รับขึ้นอยู่กับเงินฝากที่เกษตรกรออมจากรายได้สุทธิของตน

ประเทศยุโรปตะวันออก ก็มีการประกันสังคมให้แก่เกษตรกร ลักษณะการประกันสังคมในแต่ละประเทศมีความแตกต่างตามสภาพเศรษฐกิจและโครงสร้างสังคม European Commission-Directorate General For Agriculture (2003) ได้ศึกษาระบบประกันสังคมเกษตรกรในประเทศยุโรปกลางและตะวันออก จำนวน 10 ประเทศ คือ Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Czech, Republic Slovak, Republic Hungary, Slovenia, Romania และ Bulgaria ผลการศึกษาพบว่าในประเทศเหล่านี้เกือบทั้งหมด ระบบประกันสังคมได้ครอบคลุมถึงกลุ่มเกษตรกร ไม่มีระบบประกันสังคมโดยเฉพาะแตกต่างออกมา ประเทศโรมาเนีย (จนถึงปี ค.ศ. 2000) และประเทศโปแลนด์ มีระบบบำนาญให้เกษตรกรโดยเฉพาะภายใต้ Farmers' Pension Scheme (KRUS) ส่วนในประเทศโรมาเนียภายหลังปี ค.ศ. 2010 การประกันสังคมเกษตรกรได้รวมเข้ากับการประกันสังคมทั่วไป ระบบประกันสังคมในกลุ่มประเทศเหล่านี้บริหารจัดการโดยภาครัฐ ยกเว้นประเทศบัลแกเรีย ซึ่งสำหรับผู้ใช้แรงงานที่เกิดก่อนวันที่ 31 ธันวาคม ปี ค.ศ. 1959 เงินสมทบจะบริหารจัดการโดยหน่วยงานของรัฐ และสำหรับผู้ใช้แรงงานที่เหลือ เงินสมทบส่วนใหญ่ร้อยละ 71 จะบริหารจัดการโดยหน่วยงานเอกชนที่ได้รับอนุญาต ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 9 แห่ง เงินสมทบร้อยละ 27 บริหารโดยหน่วยงานภาครัฐ และส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 2 นั้น ผู้ใช้แรงงานสามารถเลือกจะลงทุนในกองทุนเอกชนได้

ระบบบำนาญในประเทศต่างๆ มีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน ในระดับนโยบาย ระบบบำนาญอาจกำหนดเป็นระบบประกันภัยที่แท้จริง (Pure Insurance System) ซึ่งผู้ประกันตนจะได้รับสิทธิผลประโยชน์ที่ขึ้นอยู่กับระดับเงินสมทบของตนเอง และระบบบำนาญนี้จะต้องสามารถดำเนินการได้จากเงินสมทบของผู้ประกันตนโดยไม่ต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือทางการเงินจากรัฐบาล หรืออาจกำหนดเป็นระบบที่ให้สิทธิผลประโยชน์ขั้นพื้นฐานเท่ากันแก่ผู้ประกันตนทุกคน เพื่อมีรายได้ระดับหนึ่งเพียงพอสำหรับดำรงชีพ (Minimum Safety Net) ซึ่งในระบบนี้รัฐบาลมักจะเข้ามารับภาระทางการเงินบางส่วน มิฉะนั้นจะเกิดการถ่ายเทสิทธิผลประโยชน์จากกลุ่มผู้ประกันตนที่จ่ายเงินสมทบมากไปยังกลุ่มผู้ประกันตนที่จ่ายเงินสมทบน้อย ซึ่งมีประเด็นความเสมอภาคระหว่างบุคคล (Inter-Personal Equity) และความเสมอภาคระหว่างรุ่นของบุคคล (Inter-Generational Equity) ที่ต้องพิจารณาด้วย อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของ European Commission-Directorate General For Agriculture (2003) พบว่าในประเทศที่ระบุว่าเป็นระบบบำนาญเป็นระบบที่อยู่บนพื้นฐานหลักการประกันภัย รัฐบาลยังต้องมีส่วนประมาณสมทบเพื่อความเป็นไปได้ทางการเงินของระบบบำนาญ

ระบบบำนาญอาจกล่าวได้ว่ามี 3 รูปแบบคือ ในระบบบำนาญแบบประกันภัย สิทธิประโยชน์ที่ได้รับจะแปรผันกับจำนวนเงินและระยะเวลาของการจ่ายเงินสมทบ ซึ่งมักจะเป็นสัดส่วนคงที่กับรายได้ของผู้ประกันตน ระบบบำนาญแบบ Minimum Safety Net จะคุ้มครองผู้ประกันตนให้มีรายได้ในระดับหนึ่งเมื่อเกษียณจากการทำงาน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับรายได้หรือเงินสมทบของผู้ประกันตน ส่วนระบบที่ 3 คือ ระบบบำนาญแบบผสม โดยผสมผสานรูปแบบการประกันภัยกับ Minimum Safety Net ดังแสดงไว้ในรูปที่ 1

รูปที่ 1 ความสัมพันธ์ของผลประโยชน์บำนาญและเงินสมทบ

ในประเทศยุโรปกลางและตะวันออก ประเทศที่ใช้ระบบบำนาญแบบ Minimum Safety Net ได้แก่ Lithuania, Poland, Hungary, Romania และ Bulgaria และประเทศที่ใช้ระบบบำนาญแบบผสม คือ Estonia, Latvia, Czech Republic, Slovak Republic และ Slovenia ระบบบำนาญในประเทศยุโรปกลางและตะวันออกส่วนใหญ่มีการพึ่งพิงทางการเงินจากรัฐบาลน้อยมาก ยกเว้นในประเทศ Poland, Slovenia, Bulgaria และ Romania ซึ่งภาระทางการเงินในระบบบำนาญส่วนใหญ่มาจากรัฐบาล

สถาบันประกันสังคมเกษตรกร (Farmers' Social Insurance Institute) ในประเทศฟินแลนด์ ได้จัดตั้งหน่วยงานชื่อ Mela เพื่อดำเนินงานประกันสังคมให้แก่เกษตรกร โดยให้ประโยชน์ทดแทนในกรณีอุบัติเหตุและเจ็บป่วย กรณีทุพพลภาพ และกรณีชราภาพ ความคุ้มครองได้ครอบคลุมถึงครอบครัวของเกษตรกรด้วย โดยทำการประกันชีวิตกลุ่ม ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของ Mela มาจากงบประมาณประจำปีของรัฐบาล ผลประโยชน์ที่ Mela จ่ายให้แก่ผู้ประกันตนมาจากงบประมาณของรัฐบาลสองในสาม และจากเบี้ยประกันภัยของผู้ประกันตนประมาณหนึ่งในห้า

ประเทศออสเตรีย มีกฎหมายประกันสังคมเกษตรกร (Farmers' Social Security Act (BSVG)) แยกออกจากกฎหมายประกันสังคมทั่วไป (General Social Security Act (ASVG)) การประกันสังคมในประเทศออสเตรียเป็นภาคบังคับ โดยใช้หลักการภราดรภาพ (Solidarity Principle) การประกันสังคมเกษตรกรในประเทศออสเตรีย คุ้มครองประโยชน์แก่เกษตรกรในกรณีเจ็บป่วย อุบัติเหตุ และชราภาพ ภายใต้หลักการภราดรภาพ ประโยชน์ทดแทนจะให้เหมือนกันหมดไม่ขึ้นอยู่กับจำนวนเงินสมทบ ยกเว้นกรณีชราภาพ ซึ่งผู้ที่มีจำนวนเงินสมทบมากกว่าจะได้ประโยชน์ทดแทนมากกว่า การบริหารจัดการทางการเงินในการประกันสังคมเกษตรกรใช้หลักการ 'Pay-As-You-Go' ซึ่งหมายความว่าเก็บเงินสมทบของคนรุ่นปัจจุบันที่กำลังทำการเกษตรอยู่ เป็นผู้จ่ายผลประโยชน์ให้แก่เกษตรกรที่ไม่สามารถทำงานแล้ว อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ฐานะการเงินของกองทุนฯ ไม่เพียงพอที่จะจ่ายผลประโยชน์ให้แก่ผู้ประกันตน รัฐบาลจะนำเงินงบประมาณเข้ามาสมทบในส่วนที่ยังขาดเหลือ

ในประเทศออสเตรีย มีมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรเมื่อเกษียณอายุ (Retirement Assistance for Farmers Scheme: RAFS) เพื่อคุ้มครองสิทธิประโยชน์กรณีชราภาพของเกษตรกรที่มีรายได้น้อย สิทธิประโยชน์ของเกษตรกรในระบบประกันสังคมในประเทศออสเตรีย ครอบคลุมกรณีเจ็บป่วย กรณีสงเคราะห์บุตร กรณีชราภาพ และกรณีว่างงานที่เกิดจากภัยแล้ง นอกจากนี้ ยังให้ความช่วยเหลือในค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาและการฝึกอบรมอีกด้วย (AUSTUDY) ผู้มีสิทธิใน RAFS ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

- เกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเองไม่น้อยกว่า 15 ปี หรือเป็นผู้ที่ทำการเกษตรมาไม่น้อยกว่า 20 ปี
- มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

- โอนสิทธิในที่ดินเกษตรให้แก่คนรุ่นใหม่ที่ได้ทำการเกษตรมาแล้วไม่ต่ำกว่า 3 ปี ก่อนการโอนสิทธิ
- มีรายได้เฉลี่ย 3 ปี ไม่เกินอัตราบำนาญ (Pension Age Rate)

กองทุนบำเหน็จบำนาญเกษตรกรในประเทศไทยได้กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิที่จะได้รับสิทธิประโยชน์จากกองทุนบำเหน็จบำนาญไว้ ต้องมีที่ดินเพาะปลูกอย่างน้อย 0.5 เฮกเตอร์ หรือเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินของตนเองแต่มีสัญญาข้อตกลงธุรกิจครอบครัว (Family Business Agreement) และเป็นไปตามเงื่อนไขของกองทุนบำเหน็จบำนาญ รวมทั้งต้องอยู่ภายใต้การบริหารจัดการด้านเกษตรกรรมด้วย ต่อมาในปี 2002 กองทุนบำเหน็จบำนาญ ขยายสิทธิเข้ากองทุน แก่ผู้ใช้แรงงานที่มีอายุต่ำกว่า 60 ปี และอยู่ภายใต้กองทุนบำเหน็จบำนาญอื่น แต่ทำเกษตรกรรมด้วย

รัฐเชนไน (Chennai) ประเทศอินเดีย ได้ออกกฎหมายประกันสังคมเกษตรกรในปี 2006 [The Hinder, 28 July 2006] ที่คุ้มครองผลประโยชน์ของเกษตรกรในกรณีเสียชีวิต และกรณีทุพพลภาพจากการทำการเกษตร โดยให้ผู้ค้าเป็นผู้นำส่งเงินสมทบเข้ากองทุนในอัตราที่กำหนด Tamil Nadu Civil Supplies Corporation มีหน้าที่นำส่งเงินสมทบจากการซื้อข้าว โรงงานน้ำตาลมีหน้าที่นำส่งเงินสมทบจากการซื้ออ้อย และผู้ค้าผลิตผลทางเกษตรต้องสมทบเงินเข้ากองทุน ร้อยละหนึ่งของค่าธรรมเนียมทั้งหมด ความคุ้มครองยังครอบคลุมถึงค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร และค่าใช้จ่ายบางส่วนในการสมรสและการคลอดบุตรด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวข้างต้น อาจสรุปได้ว่า ประเทศในยุโรปกลาง และ ตะวันออก จำนวน 10 ประเทศ ประเทศที่พัฒนาแล้วในยุโรปอย่างเช่น ประเทศออสเตรีย ฟินแลนด์ ประเทศอินเดีย ในบางรัฐ ประเทศญี่ปุ่น ประเทศออสเตรเลีย ต่างมีกฎหมายประกันสังคมเกษตรกรที่มีรูปแบบแตกต่างกันตามความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของตน บทบาทของภาครัฐในการประกันสังคมเกษตรกรในประเทศเหล่านี้ยังคงมีอยู่ ยังมีอาจดำเนินการภายใต้แนวคิดการประกันภัยทั้งหมดได้ การดำเนินการประกันสังคมในประเทศดังกล่าวจะนำมาใช้ประกอบการศึกษาและพิจารณาในการเสนอรูปแบบและแนวทางดำเนินการประกันสังคมเกษตรกรในประเทศไทยต่อไป ในหัวข้อถัดไป จะกล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องมีการประกันต้นทุนการผลิตภาคเกษตรเพื่อลดความเสี่ยงโดยใช้กรณีการประกันต้นทุนการผลิตข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นกรณีศึกษาถึงการะบบประมาณของรัฐบาลในการดำเนินงานการประกันต้นทุนการผลิตพืชผล ตลอดจนการประกันสังคมเกษตรกรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันกรณีชราภาพ กรณีสงเคราะห์บุตร และกรณีเสียชีวิตและทุพพลภาพ นอกจากนี้การศึกษายังเสนอรูปแบบและแนวทางการดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกรในประเทศไทยอีกด้วย

กองทุนประกันต้นทุนการผลิตภาคเกษตร และกองทุนประกันสังคมเกษตรกร

การประกอบอาชีพเกษตรกรในประเทศไทย มีความเสี่ยงค่อนข้างสูงจากภัยธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง อุทกภัย และवादภัย เป็นต้น ดังนั้นเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร ให้เกิดความมั่นใจว่าเงินที่ลงทุนไปจะไม่เสียเปล่า กองทุนประกันภัยต้นทุนการผลิตพืชผล จะช่วยคุ้มครองต้นทุนการเพาะปลูกที่เกษตรกรลงทุนไป ในกรณีเกิดภัยธรรมชาติขึ้น เช่น ถ้าหากเกษตรกรลงทุนเพาะปลูกพืชไประยะหนึ่งแล้ว เกิดภัยธรรมชาติทำให้พืชที่เพาะปลูกอยู่เสียหาย ต้องทำการเพาะปลูกใหม่ กองทุนประกันต้นทุนการผลิตพืชผลนี้จะจ่ายชดเชยเงินลงทุนใหม่ให้กับเกษตรกร เกษตรกรไม่จำเป็นต้องไปกู้ยืมเงินเพื่อมาลงทุนอีก จนทำให้รายได้จากผลผลิตไม่คุ้มกับต้นทุนที่ลงไป ซึ่งเป็นสาเหตุของการเพาะปลูกอย่างต่อเนื่อง การประกันต้นทุนการผลิตภาคการเกษตรจึงเป็นวิธีการหนึ่งในการตัดวงจรการสะสมหนี้ของเกษตรกร การดำเนินงานคงต้องกระทำเป็นระยะๆ โดยดำเนินการประกันต้นทุนการผลิตพืชผลก่อน เพราะมีความเสี่ยงต่อภัยธรรมชาติสูงและมีเกษตรกรเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก

ในการประกันต้นทุนการผลิตพืชผล เกษตรกรทุกรายที่เพาะปลูกพืชที่กำหนดจะต้องเข้ามาลงทะเบียนกับกองทุนประกันภัยต้นทุนการผลิตพืชผล พร้อมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่เพาะปลูก และวันที่เพาะปลูก ซึ่งจะช่วยให้รัฐประหยัดค่าใช้จ่ายในการรวบรวมข้อมูลในภาคสนามเกี่ยวกับพื้นที่เพาะปลูก ปริมาณผลผลิต ฯลฯ ข้อมูลที่ได้รับจากการจดทะเบียนเกษตรกรจะเป็นข้อมูลที่ถูกตรวจสอบอย่างถี่ถ้วน เพราะจะใช้ในการจ่ายค่าสินไหมทดแทน เมื่อเกิดภัยธรรมชาติ และข้อมูลเหล่านี้อยู่ในฐานะข้อมูลที่มีประโยชน์นำไปใช้งานได้ ทำให้สามารถประมาณการผลิตที่ออกมาในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างแม่นยำ และสามารถนำไปวางแผนการเพาะปลูกเพื่อมิให้ผลผลิตออกมาพร้อมๆ กัน จนทำให้ราคาตกต่ำ

หลังจากที่เกษตรกรมีความมั่นใจว่าเมื่อลงทุนเพาะปลูกไปแล้ว จะสามารถได้ผลผลิตมาขายแล้วหักต้นทุนที่ลงทุนไป มีเงินเหลือไว้ใช้สอย และส่วนหนึ่งเกษตรกรจะออมเงินไว้ใช้ในยามชรา ซึ่งอาจจะไม่พอเพียงที่จะใช้จนสิ้นอายุขัยของเกษตรกรได้ ทางรัฐบาลควรจะเข้าไปมีบทบาทส่งเสริมและจัดสวัสดิการที่จำเป็นให้กับเกษตรกรเช่นเดียวกับการจัดสวัสดิการของข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ และลูกจ้างเอกชน การจัดตั้งกองทุนประกันสังคมเกษตรกรจะช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรมีหลักประกันที่มั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ และสามารถดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงต่อไปได้

ในปัจจุบัน เกษตรกรได้รับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาลของรัฐจากโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (เดิมชื่อ 30 บาท รักษาทุกโรค) นอกจากนี้ รัฐบาลยังช่วยด้านการประกันราคาสินค้าเกษตร ในกรณีที่อุปทานมีมากกว่าอุปสงค์ กลไกตลาดจะทำให้ราคาสินค้าเกษตรลดลง ทางรัฐบาลจะช่วยพยุงราคาโดยวิธีต่างๆ เช่น การรับจำนำสินค้าเกษตร การกำหนดราคาขั้นต่ำ เป็นต้น การประกันราคาสินค้าเกษตรจะช่วยรักษาระดับรายได้ของเกษตรกรได้ในกรณีที่ต้นทุนการเพาะปลูกจะต้องควบคุมได้ไม่บานปลายถึงแม้จะเกิดภัยธรรมชาติขึ้นในช่วงเพาะปลูก

การประกันต้นทุนการผลิตการเกษตร และหลักการประกันสุขภาพถ้วนหน้าสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้อาชีพเกษตรกรได้เพียงบางส่วนเท่านั้นคือการจัดการลดอุบัติเหตุ และการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาล และหากเกิดภัยธรรมชาติจนทำให้การเกษตรเสียหาย กองทุนประกันต้นทุนการผลิตการเกษตรจะจ่ายประโยชน์ทดแทนเพื่อให้เกษตรกรทำการเกษตรใหม่ ดังนั้น การขาดรายได้ในกรณีการว่างงานในแรงงานทั่วไปจึงไม่เกิดขึ้น นอกจากความเสียหายจากภัยธรรมชาติเกิดขึ้นตอนปลายฤดูของการเกษตรบางประเภท เช่น การทำนาปี เป็นต้น ประเด็นนี้อาจแก้ไขได้โดยการเพิ่มผลประโยชน์ทดแทนจากการประกันต้นทุนการผลิตการเกษตรให้สูงขึ้นในกรณีดังกล่าว ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีกองทุนประกันสังคมเกษตรกรเพื่อจะจัดผลประโยชน์กรณีที่การประกันดังกล่าวทั้งสองไม่ได้ครอบคลุม ได้แก่ กรณีชราภาพ กรณีเสียชีวิต กรณีทุพพลภาพ และกรณีสงเคราะห์บุตร อย่างไรก็ตาม แม้จะมีโครงการประกันสังคมเกษตรกร และโครงการประกันต้นทุนการผลิตการเกษตร ประเภทความคุ้มครองที่เกษตรกรได้รับยังมีน้อยกว่าในโครงการประกันสังคมทั่วไป

กองทุนประกันภัยต้นทุนการผลิตพืชผล

ในปี พ.ศ. 2543 วิชิตและวีณา (วิชิต หล่อจิระชุนห์กุล และวีณา ฉายศิลป์รุ่งเรือง 2543) ได้เสนอให้มีการจัดตั้งกองทุนประกันต้นทุนการผลิตภาคเกษตรโดยเสนอแนะให้เริ่มต้นการประกันต้นทุนการผลิตพืชผล 3 พืช คือ ข้าวนาปี ข้าวนาปลัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ก่อนเพราะเป็นพืชผลหลักและเกี่ยวข้องกับเกษตรกรจำนวนมาก การประกันภัยต้นทุนการผลิตพืชผลที่จะดำเนินการจะมี 2 ระดับ ระดับที่ 1 เป็นการประกันภัยภาคบังคับ (Compulsory Insurance) โดยเกษตรกรทุกรายจะได้รับการประกันภัยต้นทุนการผลิตขั้นพื้นฐาน รัฐบาลเป็นผู้รับภาระเบี้ยประกันภัยทั้งหมด และระดับที่ 2 เป็นการประกันภัยภาคสมัครใจ (Voluntary Insurance) เกษตรกรสามารถรับความคุ้มครองเพิ่มเติมสูงขึ้นได้หากร่วมจ่ายเบี้ยประกันภัย

เพิ่มเติมกับรัฐบาล (วิชิต หล่อจิระสุนท์กุล และวีณา ฉายศิลป์รุ่งเรือง 2543, 2545, 2547; ร่าง พ.ร.บ. การประกันภัยพืชผล พ.ศ.....)

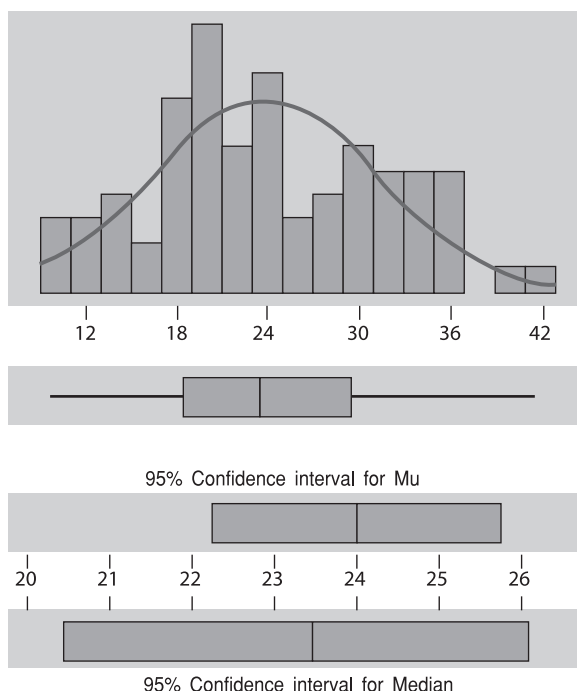
1. พื้นที่ดำเนินงาน ทั่วทุกพื้นที่ของประเทศไทยที่มีการปลูก ข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
2. พืชที่ให้ความคุ้มครอง ในระยะแรกจะให้ความคุ้มครองการเพาะปลูกข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
3. ภัยที่ได้รับความคุ้มครอง คือ อุทกภัย วาตภัย และภัยแล้ง

ตารางที่ 1 ประมาณการพื้นที่เพาะปลูก จำนวนครัวเรือน ปี 2007

รายการ	ข้าวนาปี	ข้าวนาปรัง	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
พื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด (1,000 ไร่)	57,199	9,903	7,040
พื้นที่เพาะปลูกต่อครัวเรือน (ไร่)	23.983	23.983	17.59
จำนวนครัวเรือน	2,384,981	412,917	400,150

* ดูตารางที่ ผ1-3 ประกอบ

Descriptive Statistics

Variable : FARM_SIZE

Anderson-Darling Normality Test

A-Squared: 0.500

P-Value: 0.203

Mean 23.9830

StDev 7.6487

Variance 58.5023

Skewness 0.130624

Kurtosis -7.1E-01

N 76

Minimum 9.5040

1st Quartile 18.4463

Median 23.4522

3rd Quartile 29.7018

Maximum 41.9311

95% Confidence Interval for Mu

22.2352 25.7308

95% Confidence Interval for Sigma

6.5963 9.1037

95% Confidence Interval for Median

20.4304 26.0558

รูปที่ 2 แสดงการกระจายของการครอบครองพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปีต่อครัวเรือน

กองทุนประกันภัยพืชผลระดับที่ 1 เป็นโครงการประกันภัยพืชผลขั้นพื้นฐาน ที่ให้ความคุ้มครองเฉพาะค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์พืชและปุ๋ยที่ใช้ในการเพาะปลูก (ทดแทนการที่รัฐบาลต้องจ่ายเงินซื้อปุ๋ย และพันธุ์พืชแจกให้กับเกษตรกรเมื่อเกิดภัยธรรมชาติในปัจจุบัน) โดยรัฐบาลจะเป็นผู้ออกเงินสมทบเบี้ยประกันภัยให้ทั้งหมด เพื่อให้ความคุ้มครองแก่เกษตรกรทุกคนในประเทศที่เพาะปลูกข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ที่ประสบภัยธรรมชาติ อุทกภัย วาตภัย และภัยแล้ง

วงเงินคุ้มครองสูงสุดไม่เกินค่าใช้จ่ายมาตรฐานกลาง เฉพาะในส่วนของการพันธุ์พืชและปุ๋ย คือ ข้าวนาปี 200 บาทต่อไร่ ข้าวนาปรัง 425 บาทต่อไร่ และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 387 บาทต่อไร่

ตารางที่ 2 จำนวนเงินชดเชยสูงสุดตามระยะเวลาเพาะปลูก

หน่วย : บาทต่อไร่

ระยะเวลาเพาะปลูก (วัน)	ข้าวนาปี	ข้าวนาปรัง	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
15	86	163	229
30	103	200	252
45	119	238	274
60	135	275	297
75	151	313	319
90	168	350	342
105	184	388	364
120	200	425	387

อัตราเบี้ยประกันภัยของข้าวนาปี ข้าวนาปรัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เท่ากับ 10.145, 4.023 และ 16.462 บาทต่อไร่ ตามลำดับ (วิจิต หล่อจิระชุนห์กุล และวิภา ฉายศิลป์รุ่งเรือง, 2547) รัฐบาลจ่ายเงินอุดหนุนสมทบทั้งหมด

การงบประมาณสำหรับเบี้ยประกันภัยในระดับที่ 1 เป็นดังนี้

หน่วย : ล้านบาท

ข้าวนาปี	10.145 บาทต่อไร่	X	57.199 ล้านไร่	580.28
ข้าวนาปรัง	4.023 บาทต่อไร่	X	9.903 ล้านไร่	39.84
ข้าวโพด	16.462 บาทต่อไร่	X	7.040 ล้านไร่	115.89
รวมระดับที่ 1				736.02

กองทุนประกันภัยพืชผลระดับที่ 2 เป็นโครงการประกันภัยพืชผลสมัครใจ สำหรับเกษตรกรที่สมัครใจเข้าร่วม จะได้รับความคุ้มครองเพิ่มขึ้น ตามจำนวนค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการเพาะปลูก เช่น ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเตรียมดิน และการเตรียมพันธุ์ ค่าดูแลรักษา ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงหล่อลื่น ค่าอุปกรณ์การเกษตร และวัสดุต่างๆ ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์การเกษตร ค่าดอกเบี้ยและค่าเสียโอกาสการลงทุน ค่าเช่าที่ดิน ค่าเสื่อมอุปกรณ์การเกษตรโดยเกษตรกรและรัฐบาลจะชดเชยกันจ่ายเงินสมทบเบี้ยประกันภัยในสัดส่วน 50 : 50

วงเงินคุ้มครองสูงสุดไม่เกินค่าใช้จ่ายมาตรฐานกลาง โดยรวมกับความคุ้มครองในระดับที่ 1 ด้วย จะได้ ข้าวนาปี 1,000 บาทต่อไร่ ข้าวนาปรัง 1,500 บาทต่อไร่ และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 1,300 บาทต่อไร่

ตารางที่ 3 จำนวนเงินชดเชยสูงสุดตามระยะเวลาเพาะปลูก

หน่วย : บาทต่อไร่

ระยะเวลาเพาะปลูก (วัน)	ข้าวนาปี	ข้าวนาปรัง	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
15	563	560	654
30	625	694	747
45	688	829	839
60	750	963	931
75	813	1,097	1,023
90	875	1,231	1,116
105	938	1,366	1,208
120	1,000	1,500	1,300

อัตราเบี้ยประกันภัยของข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เท่ากับ 47, 11 และ 36 บาทต่อไร่ ตามลำดับ สัดส่วนการจ่ายเบี้ยประกันภัยระหว่างเกษตรกรและรัฐบาล คือ 50 : 50

การงบประมาณสำหรับเบี้ยประกันภัยในระดับที่ 2 บนพื้นฐานที่ว่าผู้สมัครใจ เข้าร่วมโครงการคิดเป็นร้อยละ 50 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด และรัฐบาลกับเกษตรกรจะช่วยสมทบเบี้ยประกันภัยอีกสัดส่วน 50 : 50 เป็นดังนี้

					รัฐบาล (ล้านบาท)	เกษตรกร (ล้านบาท)
ข้าวนาปี	23.50 บาทต่อไร่	X	28.60 ล้านไร่		672.10	672.10
ข้าวนาปรัง	5.50 บาทต่อไร่	X	4.95 ล้านไร่		27.23	27.23
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	18.00 บาทต่อไร่	X	3.52 ล้านไร่		63.36	63.36
รวมระดับที่ 2					<u>762.69</u>	<u>762.69</u>
รวมระดับที่ 1+2 รัฐบาลสมทบ					<u>1,498.71</u>	

นอกจากนี้ เพื่อให้การดำเนินงานมีเสถียรภาพมั่นคงในระยะยาว และลดความผันผวนในทางลบต่อสถานะทางการเงินของกองทุนประกันภัยพืชผล จึงได้เสนอหลักการดำเนินงานเพิ่มเติมดังนี้

1. เบี้ยประกันภัยที่เก็บได้จากทั้งเกษตรกรและรัฐบาลสมทบจะนำเข้ากองทุนประกันภัยต้นทุนพืชผล กองทุนนี้จะจ่ายเงินชดเชยค่าเสียหายให้กับเกษตรกร ตั้งแต่บาทแรก ไปจนไม่เกินร้อยละ 110 ของเบี้ยประกันภัยรับทั้งหมด

2. ให้บริษัทรับประกันภัยต่อเอกชน ช่วยรับผิดชอบจ่ายชดเชยค่าเสียหายในส่วนที่ความเสียหายสูงกว่าร้อยละ 110 ของเบี้ยประกันภัยรับทั้งหมด แต่ไม่เกินร้อยละ 160

3. ในกรณีที่ความเสียหายเกินกว่าร้อยละ 160 ของเบี้ยประกันภัยรับทั้งหมด ให้รัฐบาลประกาศเขตมหันตภัย และเข้ามาช่วยเหลือจ่ายค่าเสียหายให้เกษตรกรในส่วนที่เกินนี้

การงบประมาณสำหรับเบี้ยประกันภัยต่อ ที่รัฐบาลจ่ายสมทบทั้งหมด

อัตราเบี้ยประกันภัยต่อของ ข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ในระดับที่ 1 เท่ากับ 1.253, 0.688 และ 2.360 บาทต่อไร่ ตามลำดับ และในระดับที่ 2 เท่ากับ 5.393, 1.331 และ 5.065 บาทต่อไร่ ตามลำดับ เช่นเดียวกัน

ระดับที่ 1

ข้าวนาปี	1.253	บาทต่อไร่	X	57.199	ล้านไร่	71.67	ล้านบาท
ข้าวนาปรัง	0.688	บาทต่อไร่	X	9.903	ล้านไร่	6.81	ล้านบาท
ข้าวโพด	2.360	บาทต่อไร่	X	7.040	ล้านไร่	16.61	ล้านบาท
รวมระดับที่ 1						95.09	ล้านบาท

ระดับที่ 2

ข้าวนาปี	5.393	บาทต่อไร่	X	28.60	ล้านไร่	154.24	ล้านบาท
ข้าวนาปรัง	1.331	บาทต่อไร่	X	4.95	ล้านไร่	6.59	ล้านบาท
ข้าวโพด	5.065	บาทต่อไร่	X	3.52	ล้านไร่	17.83	ล้านบาท
รวมระดับที่ 2						178.66	ล้านบาท
รวมระดับที่ 1 + 2						273.75	ล้านบาท

สรุปรวมภาระที่รัฐบาลต้องจ่ายสมทบเบี้ยประกันภัยในระดับที่ 1 และ 2 และเบี้ยประกันภัยต่อในระดับที่ 1 และ 2 รวมทั้งหมดเท่ากับ 1,772.46 ล้านบาทต่อปี

กองทุนประกันสังคมเกษตรกร

โครงการประกันต้นทุนการผลิตการเกษตรเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในการเกิดภัยธรรมชาติในระดับหนึ่งแก่เกษตรกรในอาชีพการเกษตรเท่านั้น แต่เกษตรกรยังไม่มีภูมิคุ้มกันในการเกิดภัยอื่น เช่นกรณีชราภาพ เป็นต้น จึงต้องมีโครงการประกันสังคมเกษตรกรเพื่อคุ้มครองกรณีชราภาพ เสียชีวิต ทูพพลภาพ และ สงเคราะห์บุตร โครงการประกันสังคมเกษตรกรจะเป็นการประกันภัยแบบภาคบังคับ (Compulsory) เช่นเดียวกับโครงการประกันสังคมสำหรับแรงงานประเภทอื่นที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยเกษตรกรจะต้องจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุน โดยหักส่วนหนึ่งจากรายได้ของการขายผลผลิตของเกษตรกร และรัฐบาลสมทบอีกส่วนเข้ากองทุนประกันสังคมเกษตรกรภาคบังคับ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถบรรลุผลของการกระจายความเสี่ยงภัยในกลุ่มเกษตรกรได้อย่างแท้จริง ผลประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับจากกองทุนประกันสังคมเกษตรกรกรณีเสียชีวิตและสงเคราะห์บุตรจะมีมูลค่าเท่ากันหมดไม่ขึ้นอยู่กับจำนวนเงินสมทบ แต่ผลประโยชน์กรณีชราภาพนั้นจะกำหนดจากจำนวนเงินสมทบ (Defined Contribution) (McGill et al, 2005) แบบแยกบัญชีเงินสมทบสะสมสำหรับผู้ประกันตนแต่ละราย การที่กำหนดผลประโยชน์กรณีชราภาพโดยอิงวิธีการกำหนดเงินสมทบ (Defined Contribution) แบบแยกบัญชีเงินสมทบสะสมสำหรับผู้ประกันตนแต่ละราย แทนการใช้วิธีการกำหนดมูลค่าผลประโยชน์ (Defined Benefit) นั้นเป็นเพราะสามารถอธิบายให้เกษตรกรเข้าใจได้ง่ายกว่า มีความเป็นธรรมมากกว่า และไม่เป็นภาระต้องงบประมาณของรัฐบาลมากเกินไป เนื่องจากประเด็นความแตกต่างในขนาดพื้นที่เพาะปลูก จำนวนผลผลิตต่อไร่และรายได้ที่มีความผันแปรเป็นอย่างมากระหว่างกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน เช่น รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของเกษตรกรในจังหวัดภูเก็ตที่สูงถึง 122,073 บาทต่อเดือน จากสำมะโนการเกษตร พ.ศ. 2546 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ในขณะที่เกษตรกรในจังหวัดยโสธรมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเพียงแค่ 3,998 บาทต่อเดือน การกำหนดผลประโยชน์โดยอิงวิธีการกำหนดเงินสมทบ (Defined Contribution) จึงน่าจะมีความเหมาะสมมากกว่าสำหรับกลุ่มเกษตรกร อีกทั้งเงินสมทบส่วนเพิ่มจากรัฐบาลจะเป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรปฏิบัติตามข้อกำหนดในการเป็นผู้ประกันตน และสมทบเงินเข้าบัญชีออมทรัพย์เพื่อการเกษียณด้วย จะเห็นได้ว่าการประกันต้นทุนการผลิตการเกษตรเป็นหลักประกันให้เกษตรกรมีรายได้ประจำอย่างสม่ำเสมอซึ่งเป็นปัจจัยนำเข้าที่สำคัญที่สุดในโครงการประกันสังคมเกษตรกร

โครงการประกันสังคมของประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งใช้วิธีกำหนดมูลค่าผลประโยชน์ (Defined Benefit) และการบริหารเงินทุนด้วยวิธีการ Pay-As-You-Go กล่าวคือ รายรับจากเงินสมทบผู้ประกันตนที่ยังทำงานอยู่ถูกใช้จ่ายไปสำหรับผลประโยชน์ของผู้ประกันตนที่เกษียณอายุ โดยมีการสะสมเงินส่วนต่างระหว่างรายรับและรายจ่ายดังกล่าวไว้ใน Trust Fund ระบบการบริหารการเงินกองทุนเช่นนี้เท่ากับเป็นการปล่อยให้ผู้ประกันตนที่จะเกษียณฝากความหวังไว้กับผู้ประกันตนที่ยังไม่เกษียณ ว่ารายรับรวมจากเงินสมทบจะมากกว่ารายจ่ายผลประโยชน์ไปตลอด ผลเสียของโครงการภายใต้วิธีการดังกล่าว คือ ความไม่แน่นอนของจำนวนผลประโยชน์ที่ผู้ประกันตนพึงได้รับเมื่อเกษียณ ตัวอย่างที่ปรากฏชัดเจน คือ โครงการประกันสังคมของสหรัฐอเมริกา นั่นเองที่มีการคาดการณ์ว่า Trust Fund จำเป็นต้องถูกใช้จ่ายผลประโยชน์ออกไปจนหมดในปี 2019 หากไม่มีการลดมูลค่าผลประโยชน์ หรือเพิ่มอัตราเงินสมทบ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คือ การปรับมูลค่าผลประโยชน์ทางอ้อม ด้วยการเพิ่มอายุเกษียณเมื่อมีสิทธิได้รับผลประโยชน์ของผู้ประกันตนเพื่อเป็นการลดจำนวนปีที่ผู้ประกันตนจะได้รับผลประโยชน์หลังเกษียณ นอกจากนี้ บางฝ่ายถึงกับเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงผลประโยชน์ของโครงการประกันสังคม ให้เป็นการกำหนดผลประโยชน์โดยอิงวิธีการกำหนดเงินสมทบ (Defined Contribution) อย่างเช่นประเทศชิลีที่ทำมาแล้ว ด้วยเหตุผลทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ทางคณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าโครงการประกันสังคมเกษตรกรจึงควรเป็นโครงการที่ใช้วิธีการกำหนดเงินสมทบ (Defined Contribution) และไม่ใช้วิธีการ Pay-As-You-Go แต่มีการสะสมเงินสมทบของผู้ประกันตนไว้เป็นเงินสำรองของเงินกองทุน ที่พร้อมชำระผลประโยชน์ให้ผู้ประกันตนเมื่อถึงคราวเกษียณ

แม้จะเสนอให้กำหนดผลประโยชน์กรณีชราภาพโดยใช้วิธีการกำหนดจากเงินสมทบ แต่ในทางปฏิบัติอาจต้องใช้วิธีการผสมผสานกับวิธีการกำหนดมูลค่าผลประโยชน์เพื่อกำหนดผลประโยชน์ขั้นต่ำในกรณีที่ผลประโยชน์ที่กำหนดจากเงินสมทบ มีมูลค่าต่ำกว่าระดับที่จะสามารถดำรงชีพได้ จากการสำรวจสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2547 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของผู้ถือครองทำการเกษตร เท่ากับ 9,937 บาทต่อเดือนสำหรับเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดิน และ 10,595 บาทต่อเดือน สำหรับเกษตรกรที่เช่าที่ดิน ในขณะที่แรงงานที่ไม่ใช่เกษตรกรมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 19,056 ต่อเดือน ซึ่งสูงกว่ารายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของเกษตรกรมาก ผลประโยชน์ขั้นต่ำกรณีชราภาพจึงจำเป็นต้องกำหนดขึ้น

ในประเทศไทย การทำการเกษตรส่วนใหญ่เป็นการเกษตรแบบครอบครัว ในการเข้าร่วมโครงการประกันสังคมเกษตรกร หัวนำครอบครัวเกษตรกรจะต้องลงทะเบียนชนิดของพืชและจำนวนพื้นที่เพาะปลูกกับหน่วยงานผู้บริหารกองทุนประกันสังคมเกษตรกรหากยังไม่ได้มีการดำเนินการประกันต้นทุนการผลิต การเกษตรและหัวนำครอบครัวที่ลงทะเบียนเท่านั้นที่ถือเป็นผู้ประกันตนที่สามารถได้รับสิทธิประโยชน์ต่างๆ จากโครงการประกันสังคมเกษตรกร ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันอันตรายทางศีลธรรมที่อาจจะเกิดขึ้นจากการสมทบเงินจากพ่อค้าคนกลาง หรือผู้มีส่วนได้เสียจากรายได้ผลผลิตการเกษตร การลงทะเบียนนี้ยังช่วยให้การบริหารจัดการโครงการเป็นไปอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ว่าปริมาณผลผลิตและรายได้ที่ได้รับจากการขายผลผลิตนั้นสอดคล้องกับพื้นที่เพาะปลูกที่ได้ลงทะเบียนเงินสมทบไว้

อัตราเงินสมทบกำหนดให้เท่ากับร้อยละ 3 ของรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร โดยรัฐบาลจะสมทบเงินเข้าบัญชีของผู้ประกันตนในอัตรา 2 : 1 นั่นคือ รัฐบาลจะสมทบเพิ่มให้เท่ากับร้อยละ 6 ของรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร หากพิจารณาอย่างผิวเผิน อาจกล่าวได้ว่าอัตราส่วนเงินสมทบของรัฐบาลในกองทุนประกันสังคมเกษตรกรสูงกว่าในกองทุนประกันสังคมในปัจจุบัน ในความเป็นจริงเงินสมทบร้อยละ 3 ในส่วนที่นายจ้างนำเข้ากองทุนฯ นั้นเป็นภาระของสังคมเพราะค่าใช้จ่ายส่วนนี้ในการค้า

ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงาน ดังนั้น เงินสมทบร้อยละ 6 ที่รัฐบาลนำเข้ากองทุนประกันสังคมเกษตรกรเป็นอัตราเดียวกันที่สังคมนำเข้าในกองทุนประกันสังคมในปัจจุบัน แนวทางที่จะนำเงินสมทบในส่วนของการเกษตรกรเข้ากองทุนฯ นั้น เป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่จะนำเสนอในหัวข้อถัดไป

ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว กองทุนประกันสังคมเกษตรกรจะไม่ให้ความคุ้มครองกรณีเจ็บป่วยเพราะกองทุนสุขภาพถ้วนหน้าให้ความคุ้มครองอยู่แล้ว จึงให้ความคุ้มครองเฉพาะกรณีชราภาพ สงเคราะห์บุตร เสียชีวิต และทุพพลภาพเท่านั้น สิทธิประโยชน์เหล่านี้ไม่ได้มีมากกว่าการประกันสังคมในปัจจุบันเนื่องจากรายได้ของเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำกว่ารายได้ขั้นต่ำของแรงงานทั่วไป อีกทั้งผลประโยชน์ที่โครงการประกันสังคมเกษตรกรมีให้แก่เกษตรกรเพื่อดำรงชีพอย่างประหยัดเท่านั้น ผลประโยชน์กรณีชราภาพเป็นผลประโยชน์ที่ขึ้นอยู่กับการออมของตนเองเพราะกำหนดจากจำนวนเงินสมทบ (Defined Contribution) แบบแยกบัญชีเงินสมทบสะสมสำหรับผู้ประกันตนแต่ละราย ไม่ได้ใช้วิธีการกำหนดมูลค่าผลประโยชน์ (Defined Benefit) อย่างในโครงการประกันสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ข้อมูลในปี 2548 สำนักงานประกันสังคมของลูกจ้างเอกชน มีสมาชิกผู้ประกันตนภาคบังคับตามมาตรา 33 จำนวน 8,225,477 คน และผู้ประกันตนภาคสมัครใจตามมาตรา 39 และ 40 จำนวน 241,933 คน รวมทั้งหมด 8,467,410 คน ได้จัดเก็บเงินสมทบทั้งในส่วนของนายจ้าง ลูกจ้าง และรัฐบาล เข้ากองทุนประกันสังคมได้เป็นเงินรวมทั้งสิ้น 85,086 ล้านบาท และจ่ายประโยชน์ทดแทนไปทั้งสิ้น 23,146.5 ล้านบาท โดยร้อยละ 57.65 ของเงินทั้งหมดที่จ่ายเป็นการจ่ายประโยชน์ทดแทนกรณีเจ็บป่วย รองลงมาคือการจ่ายประโยชน์กรณีการคลอดบุตร คิดเป็นร้อยละ 14.82 และยังไม่มีการจ่ายผลประโยชน์กรณีชราภาพในขณะนี้

ตารางที่ 4 เงินสมทบและประโยชน์ทดแทน ปี 2548

กรณี	เงินสมทบ (ล้านบาท)	ประโยชน์ทดแทน (ล้านบาท)
เจ็บป่วย คลอดบุตร ทุพพลภาพ และตาย	29,742.26	19,063.50
สงเคราะห์บุตร และชราภาพ	47,064.78	3,269.46
ว่างงาน	8,279.03	813.51
รวม	85,086.07	23,146.50

ที่มา: รายงานประจำปี 2548 สำนักงานประกันสังคม

(1) กองทุนประกันสังคมเกษตรกรกรณีชราภาพ

กองทุนประกันสังคมเกษตรกร จะจัดสวัสดิการในกรณีชราภาพ เสียชีวิต ทุพพลภาพ และสงเคราะห์บุตร ซึ่งสอดคล้องและแตกต่างจากกองทุนประกันสังคมของลูกจ้างเอกชน ดังนี้

ประโยชน์ทดแทนกรณีบำนาญชราภาพของการประกันสังคมลูกจ้างเอกชน มีรายละเอียดดังนี้

1) กรณีจ่ายเงินสมทบมาแล้ว ไม่น้อยกว่า 180 เดือน มีสิทธิได้รับเงินบำนาญชราภาพเป็นรายเดือนในอัตราร้อยละ 15 ของค่าจ้างเฉลี่ย 60 เดือนสุดท้ายที่ใช้เป็นฐานในการคำนวณเงินสมทบก่อนความเป็นผู้ประกันตนสิ้นสุด (สูงสุด ไม่เกิน 15,000 บาท)

2) กรณีที่มีการจ่ายเงินสมทบเกิน 180 เดือนให้ปรับเพิ่มอัตราบำนาญชราภาพตามข้อ 1 ขึ้นอีกในอัตราร้อยละ 1 ต่อระยะเวลาการจ่ายเงินสมทบทุก 12 เดือน

จะเห็นว่า เงินบำนาญชราภาพต่อเดือนที่ลูกจ้างจะได้รับหลังเกษียณจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับเงินเดือนและระยะเวลาสมทบของลูกจ้างผู้ประกันตนแต่ละราย และเงื่อนไขการเกิดสิทธิกรณีบำนาญชราภาพของกองทุนประกันสังคมลูกจ้างเอกชน คือ

- 1) จ่ายเงินสมทบมาแล้วไม่น้อยกว่า 180 เดือนไม่ว่าระยะเวลา 180 เดือนจะติดต่อกันหรือไม่ก็ตาม
- 2) มีอายุครบ 55 ปี บริบูรณ์
- 3) ความเป็นผู้ประกันตนสิ้นสุดลง

จะเห็นว่าลูกจ้างจะต้องจ่ายเงินสมทบอย่างน้อย 180 เดือนหรือ 15 ปีก่อนที่จะได้รับบำนาญชราภาพ ดังนั้นการกำหนดระยะเวลาที่เกษตรกรต้องจ่ายเงินสมทบในช่วงวัยทำงานต้องนานมากพอที่จะเก็บเงินสะสมไว้เลี้ยงตอนหลังเกษียณไปจนกระทั่งเสียชีวิตได้ ดังนั้น จึงเสนอให้มีการกำหนดการจ่ายเงินสมทบของเกษตรกรต้องไม่น้อยกว่า 15 ปี ไม่ว่าระยะเวลา 15 ปี จะติดต่อกันหรือไม่ และมีอายุครบ 55 ปีบริบูรณ์ จึงจะเกิดสิทธิในการรับบำนาญชราภาพของกองทุนประกันสังคมเกษตรกรเช่นกัน ในกรณีที่เกษตรกรเสียชีวิตก่อนที่จะเกิดสิทธิรับบำนาญชราภาพ กองทุนประกันสังคมเกษตรกรจะคืนเงินสมทบทั้งสองฝ่ายพร้อมดอกเบี้ยที่สะสมมาทั้งหมดให้กับทายาทของเกษตรกรผู้ประกันตน และในกรณีที่เกษตรกรทุพพลภาพสิ้นเชิงถาวร จนไม่สามารถประกอบอาชีพใดๆ ได้ จะได้รับบำนาญชราภาพทันที (Early Retirement)

ตารางที่ 5 อัตราเงินสมทบของกองทุนประกันสังคมลูกจ้างเอกชน ปี 2548

ประโยชน์ทดแทน	มาตรา 33 (ภาคบังคับ)			มาตรา 39 (ภาคสมัครใจ)		มาตรา 40 (ภาคสมัครใจ)
	ผู้ประกันตน	นายจ้าง	รัฐบาล	ผู้ประกันตน	รัฐบาล	
เจ็บป่วย คลอดบุตร ทุพพลภาพ ตาย	1.5%	1.5%	1.5%	3% ของค่าจ้าง (4,800) = 144/เดือน	1.5% ของค่าจ้าง (4,800) = 144/เดือน	3,360 บาท/ปี (คุ้มครองเฉพาะกรณี คลอดบุตร, ทุพพลภาพ, ตาย)
สงเคราะห์บุตร ชราภาพ	3%	3%	1%	6% ของค่าจ้าง (4,800) = 288/เดือน	1% ของค่าจ้าง (4,800) = 48/เดือน	-
ว่างงาน	0.5%	0.5%	0.25%	-	-	-
รวม	5%	5%	2.75%	432 บาท/เดือน	120 บาท/เดือน	3,360 บาท/ปี

* หมายเหตุ ค่าจ้างที่ใช้คำนวณ อัตราเงินสมทบตามมาตรา 33 ไม่ต่ำกว่าเดือนละ 1,650 บาท และไม่เกินเดือนละ 15,000 บาท
ที่มา : รายงานประจำปี 2548, สำนักงานประกันสังคม

การประกันสังคมของลูกจ้างเอกชนกรณีชราภาพ เป็นแบบกำหนดมูลค่าผลประโยชน์ (Defined Benefit) จะเก็บเงินจากลูกจ้างร้อยละ 3 จากนายจ้างร้อยละ 3 และรัฐสมทบอีกร้อยละ 1 แต่อย่างไรก็ตาม รัฐยังคงมีการรับรองการจ่ายผลประโยชน์ในอนาคตให้กับผู้ประกันตนตามที่กำหนดถึงแม้ว่ากองทุนจะมีเงินไม่เพียงพอก็ตาม แต่ในโครงการประกันสังคมเกษตรกร ผลประโยชน์กรณีชราภาพเป็นผลประโยชน์ที่ขึ้นอยู่กับออมของเกษตรกรเอง เพราะกำหนดจากจำนวนเงินสมทบ (Defined Contribution) แบบแยกบัญชีเงินสมทบสะสมสำหรับผู้ประกันตนแต่ละราย คณะวิจัยได้ทำการศึกษาประมาณการจำนวนเงินฝากในแต่ละปีของเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 3 ของรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร และรัฐสมทบอีกร้อยละ 6 รวมกับดอกผลจากลงทุนร้อยละ 5 ต่อปี จะได้ยอดเงินสะสมของแต่ละรายเพิ่มขึ้นตามจำนวน

ปีที่สะสมเพิ่มขึ้น โดยใช้ข้อมูลในอดีต เกี่ยวกับจำนวนพื้นที่เพาะปลูกต่อครัวเรือนและราคาพืชผล (ดูรายละเอียดในตารางที่ ผ1 - ผ3) อัตราผลตอบแทนการลงทุนในพันธบัตรรัฐบาลระยะยาวเฉลี่ยร้อยละ 5 ต่อปี (ดูรายละเอียดในตารางที่ ผ4) อัตราการตายตารางมรณะไทย 2540 จะเห็นได้ว่าถ้าระยะเวลาฝากเงินเข้ากองทุนนานขึ้น ยอดเงินสะสมก็จะเพิ่มขึ้น ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 การคำนวณเงินสะสมของกองทุน ของพื้นที่เพาะปลูก 23.983 ไร่ต่อครัวเรือน: กรณีข้าวนาปี

ปีที่	รายได้จาก ผลผลิต ของ เกษตรกร (บาท)	ส่วนของเกษตรกร (บาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (บาท)				รวมเงิน สะสม (บาท)
		เกษตรกร ฝากต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของ เกษตรกร	รัฐสมทบ ต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	69,425.56	2,082.77	2,082.77	-	2,082.77	4,165.53	4,165.53	-	4,165.53	6,248.30
5	74,163.15	2,224.89	10,766.22	1,112.68	11,878.90	4,449.79	21,532.44	2,225.36	23,757.80	35,636.70
10	80,542.32	2,416.27	22,458.50	5,602.99	28,061.49	4,832.54	44,917.01	11,205.98	56,122.98	84,184.47
15	87,470.19	2,624.11	35,156.50	14,668.19	49,824.69	5,248.21	70,313.00	29,336.37	99,649.38	149,474.06
20	94,993.97	2,849.82	48,946.72	29,859.04	78,805.76	5,699.64	97,893.44	59,718.07	157,611.52	236,417.27
25	103,164.91	3,094.95	63,923.11	53,179.41	117,102.52	6,189.89	127,846.22	106,358.82	234,205.05	351,307.57
30	112,038.68	3,361.16	80,187.70	87,213.61	167,401.31	6,722.32	160,375.40	174,427.22	334,802.63	502,203.94

* ดูรายละเอียดทุกปีในตารางที่ ผ6

ตารางที่ 7 การคำนวณเงินสะสมของกองทุน ของพื้นที่เพาะปลูก 23.983 ไร่ต่อครัวเรือน: กรณีข้าวนาปรัง

ปีที่	รายได้จาก ผลผลิต ของ เกษตรกร (บาท)	ส่วนของเกษตรกร (บาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (บาท)				รวมเงิน สะสม (บาท)
		เกษตรกร ฝากต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของ เกษตรกร	รัฐสมทบ ต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	108,508.38	3,255.25	3,255.25	-	3,255.25	6,510.50	6,510.50	-	6,510.50	9,765.75
5	124,706.59	3,741.20	17,470.00	1,771.17	19,241.17	7,482.40	34,940.00	3,542.33	38,482.33	57,723.50
10	148,395.96	4,451.88	38,258.62	9,194.76	47,453.38	8,903.76	76,517.24	18,389.52	94,906.76	142,360.14
15	176,585.39	5,297.56	62,996.26	24,813.24	87,809.50	10,595.12	125,992.52	49,626.48	175,618.99	263,428.49
20	210,129.70	6,303.89	92,433.08	52,057.78	144,490.87	12,607.78	184,866.17	104,115.57	288,981.73	433,472.60
25	250,046.12	7,501.38	127,461.75	95,529.27	222,991.02	15,002.77	254,923.50	191,058.53	445,982.04	668,973.05
30	297,545.09	8,926.35	169,144.50	161,363.50	330,508.00	17,852.71	338,288.99	322,727.01	661,016.00	991,524.00

* ดูรายละเอียดทุกปีในตารางที่ ผ7

ตารางที่ 8 การคำนวณเงินสะสมของกองทุน ของพื้นที่เพาะปลูก 17.59 ไร่ต่อครัวเรือน :
กรณีข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

ปีที่	รายได้จาก ผลผลิต ของ เกษตรกร (บาท)	ส่วนของเกษตรกร (บาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (บาท)				รวมเงิน สะสม (บาท)
		เกษตรกร ฝากต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของ เกษตรกร	รัฐสมทบ ต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	49,984.12	1,499.52	1,499.52	-	1,499.52	2,999.05	2,999.05	-	2,999.05	4,498.57
5	52,550.29	1,576.51	7,688.88	797.94	8,486.81	3,153.02	15,377.75	1,595.88	16,973.63	25,460.44
10	55,944.05	1,678.32	15,874.31	3,992.16	19,866.47	3,356.64	31,748.62	7,984.32	39,732.94	59,599.40
15	59,556.99	1,786.71	24,588.37	10,385.23	34,973.60	3,573.42	49,176.74	20,770.45	69,947.19	104,920.79
20	63,403.26	1,902.10	33,865.19	21,010.52	54,875.71	3,804.20	67,730.38	42,021.04	109,751.42	164,627.14
25	67,497.92	2,024.94	43,741.13	37,196.57	80,937.70	4,049.88	87,482.25	74,393.15	161,875.40	242,813.10
30	71,857.03	2,155.71	54,254.86	60,649.27	114,904.13	4,311.42	108,509.72	121,298.53	229,808.25	344,712.38

* ดูรายละเอียดทุกปีในตารางที่ ผ8

หลังจากที่เกษตรกรฝากเงินมาจนกระทั่งเข้าวัยเกษียณ ทางกองทุนจะนำเงินสะสมที่บันทึกไว้เป็นบัญชีรายบุคคลมาคำนวณเงินบำนาญเลี้ยงชีพที่จ่ายตลอดชีพตราบเท่าที่ผู้เกษียณยังมีชีวิตอยู่ เกษตรกรที่ฝากเงินเข้ากองทุนเป็นเวลานานและเกษียณอายุตอน 60 ปี มียอดเงินสะสมในบัญชีสูงก็จะได้รับเงินบำนาญเลี้ยงชีพต่อปีสูงกว่าเกษตรกรที่ฝากเงินในระยะสั้นและเกษียณที่อายุ 55 ปี ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

สมมติฐาน

1. ตารางมรณะไทย ประเภทสามัญ เพศชาย พ.ศ. 2540 ปรับเร่งอัตราการตายหลังอายุ 70 ปี และอายุสูงสุด 81 ปี
2. อัตราผลตอบแทนการลงทุน ร้อยละ 5

ตารางที่ 9 การคำนวณเงินบำนาญตลอดชีพ: กรณีช้าวานปี

อายุเกษียณ	จำนวนปีที่ฝากเงิน	ยอดเงินสะสมทั้งหมด	เงินบำนาญตลอดชีพ ต่อปี	อัตราเงินทดแทน รายได้
55	20	236,417.27	22,018.38	23.95%
55	25	351,307.57	32,698.45	32.75%
60	20	236,417.27	26,486.42	28.81%
60	25	351,307.57	39,387.91	39.45%

ตารางที่ 10 การคำนวณเงินบำนาญตลอดชีพ: กรณีข้าวนาปรัง

อายุเกษียณ	จำนวนปีที่ฝากเงิน	ยอดเงินสะสมทั้งหมด	เงินบำนาญตลอดชีพ ต่อปี	อัตราเงินทดแทน รายได้
55	20	433,472.60	40,328.45	20.55%
55	25	668,973.05	62,234.27	26.65%
60	20	433,472.60	48,570.76	24.75%
60	25	668,973.05	74,961.35	32.10%

ตารางที่ 11 การคำนวณเงินบำนาญตลอดชีพ: กรณีข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

อายุเกษียณ	จำนวนปีที่ฝากเงิน	ยอดเงินสะสมทั้งหมด	เงินบำนาญตลอดชีพ ต่อปี	อัตราเงินทดแทน รายได้
55	20	164,627.14	15,306.76	24.75%
55	25	242,813.10	22,582.97	34.30%
60	20	164,627.14	18,429.96	29.80%
60	25	242,813.10	27,191.74	41.30%

ตัวอย่างเช่น ในปีหน้าถ้าเริ่มโครงการ เกษตรกรเพาะปลูกข้าวนาปีขายผลผลิตมีรายได้โดยเฉลี่ยต่อครัวเรือน 69,425.56 บาทต่อพื้นที่เพาะปลูก 23.983 ไร่ เกษตรกรสมทบร้อยละ 3 คิดเป็น 2,082.77 บาท รัฐสมทบร้อยละ 6 คิดเป็น 4,165.53 บาท รวมเป็น 6,248.30 บาท ดังในตารางที่ 6 สะสมเข้ากองทุนพร้อมนำไปลงทุนได้ดอกผลเพิ่มเติมร้อยละ 5 ในปีต่อๆ มา จำนวนเงินที่จ่ายและรัฐสมทบเข้ากองทุนประกันสังคมเกษตรกรจะเพิ่มขึ้นเล็กน้อยตามราคาพืชผลที่เพิ่มขึ้น อัตราเฉลี่ยของราคาข้าวที่เพิ่มขึ้นในรอบ 10 ปี เพียงร้อยละ 1.664 ต่อปี เมื่อสะสมเข้ากองทุนจนกระทั่งถึงวันเกษียณ ทางกองทุนจะนำยอดเงินสะสมของเกษตรกรรายนั้นมาคำนวณเงินบำนาญชราภาพจ่ายตราบที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังในตารางที่ 9 เช่นในกรณีที่เกษตรกรฝากเงินมา 20 ปี ยอดเงินสะสมรวมทั้งสิ้นเท่ากับ 236,417.27 บาท และขอเกษียณตอนอายุ 55 ปี จะได้เงินบำนาญตลอดชีพปีละ 22,018.38 บาท จ่ายตราบเท่าที่ผู้เกษียณยังมีชีวิตอยู่ คิดเป็นอัตราเงินทดแทนรายได้ (Income-Replacement Ratio) ร้อยละ 23.95 คือ เงินจากกองทุนประกันสังคมเกษตรกรจะช่วยชดเชยรายได้เท่ากับร้อยละ 23.95 ของรายได้เฉลี่ยใน 5 ปีสุดท้ายก่อนเกษียณ แต่ถ้าเกษตรกรฝากเงินเพิ่มเป็น 25 ปี ยอดเงินสะสมรวมจะเท่ากับ 351,307.57 บาท และถ้าเกษียณตอนอายุ 60 ปี จะคำนวณเงินบำนาญตลอดชีพได้ปีละ 39,387.91 บาท จะมีอัตราเงินทดแทนรายได้สูงถึงร้อยละ 39.45

จะเห็นว่า ในแต่ละปี เกษตรกรชาวนาที่ปลูกข้าวนาปี จะจ่ายเงินเข้ากองทุนร้อยละ 3 ของรายได้ผลผลิตข้าวเป็นจำนวนเงิน 2,000 กว่าบาท และรัฐสมทบอีกร้อยละ 6 จำนวน 4,000 กว่าบาท รวมแล้วเพียงร้อยละ 9 ต่อปี เป็นจำนวน 6,000 กว่าบาท และอาจเพิ่มขึ้นได้ตามราคาผลผลิตทางการเกษตรที่เพิ่มขึ้น โดยสะสมมาตลอดช่วงวัยทำงานของเกษตรกร ก็จะช่วยให้เกษตรกรมีรายได้หลังเกษียณจากกองทุนประกันสังคมเกษตรกรถึงร้อยละ 23.95 - 39.45 ของรายได้เฉลี่ยใน 5 ปีสุดท้ายก่อนเกษียณ จำนวน 22,018.38 - 39,387.91 บาทต่อปี หรือ 1,835 - 3,282 บาทต่อเดือน ซึ่งรวมกับเงินออมส่วนตัว ก็น่าจะเพียงพอในการดำรงชีพในวัยเกษียณอย่างประหยัดได้โดยไม่เป็นภาระให้สังคม

(2) กองทุนประกันสังคมเกษตรกรรมกรณีสงเคราะห์บุตร

กองทุนประกันสังคมลูกจ้างเอกชน มีการจ่ายเงินสงเคราะห์บุตร สำหรับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งมีอายุไม่เกิน 6 บริบูรณ์ จำนวนคราวละไม่เกิน 2 คน เงินสงเคราะห์บุตรเหมาจ่ายเดือนละ 350 บาท ต่อบุตรหนึ่งคน

ในครอบครัวเกษตรกรรมมักจะเป็นครอบครัวที่มีบุตรหลายคนเพื่อใช้เป็นแรงงานภาคเกษตร โดยเฉลี่ยครัวเรือนจะมีบุตรมากกว่า 2 คน ดังนั้น กองทุนประกันสังคมเกษตรกรรมควรมีสวัสดิการสงเคราะห์บุตรมากกว่า 2 คน เช่น จ่ายเงินสมทบสงเคราะห์บุตรที่อายุไม่เกิน 6 ปีบริบูรณ์ จำนวนคราวละไม่เกิน 3 คน เงินสงเคราะห์บุตรเหมาจ่ายเดือนละ 250 บาทต่อบุตรหนึ่งคน เป็นต้น

(3) กองทุนประกันสังคมเกษตรกรรมกรณีเสียชีวิต

กองทุนเงินทดแทนของลูกจ้างเอกชน (Worker's Compensation) ที่จ่ายค่ารักษาพยาบาล ค่าทดแทนของค่าจ้างรายเดือน และค่าทำศพ ให้กับลูกจ้างที่ประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงาน นอกจากนั้น กองทุนประกันสังคมลูกจ้างเอกชนจะจ่ายเพิ่มเติมให้เป็นค่าจัดการศพ 30,000 บาท และเงินสงเคราะห์กรณีตายเท่ากับค่าจ้างเฉลี่ยหนึ่งเดือน ถ้าผู้ประกันตนจ่ายเงินสมทบมาแล้วตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไป แต่ไม่ถึง 10 ปี จะได้รับเงินสงเคราะห์เท่ากับค่าจ้างเฉลี่ยหนึ่งเดือนครึ่ง และเท่ากับค่าจ้างเฉลี่ยห้าเดือน ถ้าผู้ประกันตน จ่ายเงินสมทบมาแล้วตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป

กองทุนประกันสังคมเกษตรกรรมควรมีการจ่ายเงินสงเคราะห์กรณีเสียชีวิตให้กับเกษตรกรด้วย เป็นค่าทำศพ และค่าใช้จ่ายของครอบครัวที่ต้องใช้ในการปรับตัวในกรณีที่หัวหน้าครอบครัวเสียชีวิต เช่น จ่ายเงินค่าทำศพให้รายละ 30,000 บาท และได้รับเงินสมทบที่ผู้ประกันตนฝากมาและเงินสมทบของรัฐ พร้อมดอกเบี้ยจ่ายคืนแก่ทายาทในกรณีที่เสียชีวิตลงก่อนเกษียณและยังไม่ได้รับบำนาญชราภาพ

(4) กองทุนประกันสังคมเกษตรกรรมกรณีทุพพลภาพ

กองทุนประกันสังคมลูกจ้างเอกชน จะจ่ายประโยชน์ทดแทนให้กับผู้ประกันตนที่ตกเป็นบุคคลทุพพลภาพเป็นค่ารักษาพยาบาล เงินทดแทนการขาดรายได้ในอัตราร้อยละ 50 ของค่าจ้างเป็นรายเดือน ตลอดชีวิต ค่าอวัยวะเทียม ค่าอุปกรณ์ในการบำบัดรักษาโรค และค่าทำศพกรณี que ผู้ประกันตนที่ทุพพลภาพ ถึงแก่ความตาย 30,000 บาท

สำหรับกองทุนประกันสังคมเกษตรกรรม ถ้าเกษตรกรผู้ประกันตนตกเป็นบุคคลทุพพลภาพ ให้ถือเป็นการเกษียณก่อนกำหนด (Early Retirement) และให้เริ่มมีสิทธิรับบำนาญชราภาพทันที

นอกจากนั้น กองทุนประกันสังคม ยังมีสิทธิประโยชน์กรณีคลอดบุตรสำหรับผู้ประกันตนหญิง ได้รับค่าคลอดบุตรเหมาจ่ายในอัตรา 12,000 บาทต่อการคลอดบุตร 1 ครั้งและเงินสงเคราะห์การหยุดงาน เพื่อการคลอดบุตรในอัตราร้อยละ 50 ของค่าจ้างเฉลี่ยเป็นระยะเวลา 90 วัน หรือสำหรับผู้ประกันตนชาย ใช้สิทธิเบิกค่าคลอดบุตร 1 ครั้ง กองทุนประกันสังคมเกษตรกรรมไม่ได้จัดสิทธิประโยชน์ในส่วนนี้ให้ แต่เกษตรกรสามารถใช้สิทธิประโยชน์ของหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าได้ มีการจัดสิทธิประโยชน์ดังนี้

- 1) การตรวจ การวินิจฉัย การรักษา และการฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์จนสิ้นสุดการรักษา รวมถึงการแพทย์ทางเลือกที่ผ่านการรับรองของคณะกรรมการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ
- 2) การคลอดบุตร รวมกันไม่เกิน 2 ครั้ง นับตั้งแต่ใช้สิทธิในโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า
- 3) ค่าอาหาร และค่าห้องสามัญ
- 4) การถอนฟัน การอุดฟัน การขูดหินปูน การทำฟันปลอมฐานพลาสติก การรักษาโพรง

ประสาฬพันน้ำนม และการใส่เพดานเทียมในเด็กปากแหว่ง เพดานโหว่

- 5) ยาและเวชภัณฑ์ตามกรอบบัญชียาหลักแห่งชาติ
- 6) การจัดส่งต่อเพื่อการรักษาระหว่างหน่วยบริการ

การประเมินสมทบกองทุนประกันสังคมเกษตรกร

การประกันสังคมลูกจ้างเอกชนจะจ่ายอัตราเงินสมทบกรณีสงเคราะห์บุตรและชราภาพ ในสัดส่วนของ ลูกจ้าง : นายจ้าง : รัฐ เท่ากับ ร้อยละ 3 : ร้อยละ 3 : ร้อยละ 1 แต่สำหรับกองทุนประกันสังคมเกษตรกรกรณีชราภาพ จะกำหนดให้เกษตรกรจ่ายร้อยละ 3 และรัฐสมทบร้อยละ 6 ของรายได้ผลผลิต คณะวิจัยได้คำนวณยอดเงินสะสมทั้งในส่วนที่เกษตรกรจ่ายเองและภาระของรัฐที่จ่ายสมทบของพืช 3 ชนิด คือ ข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 12 การคำนวณเงินสะสมของกองทุนของพื้นที่เพาะปลูก 57.199 ล้านไร่ ของข้าวนาปี

ปีที่	รายได้จาก ผลผลิต ของ เกษตรกร (ล้านบาท)	ส่วนของเกษตรกร (ล้านบาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (ล้านบาท)				รวมเงิน สะสม (ล้านบาท)
		เกษตรกร ฝากต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของ เกษตรกร	รัฐสมทบ ต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	165,578.64	4,967.36	4,967.36	-	4,967.36	9,934.72	9,934.72	-	9,934.72	14,902.08
5	176,877.70	5,306.33	25,677.23	2,653.72	28,330.95	10,612.66	51,354.47	5,307.44	56,661.91	84,992.86
10	192,091.90	5,762.76	53,563.10	13,363.02	66,926.12	11,525.51	107,126.21	26,726.04	133,852.25	200,778.37
15	208,614.75	6,258.44	83,847.59	34,983.35	118,830.93	12,516.89	167,695.17	69,966.70	237,661.87	356,492.80
20	226,558.82	6,796.76	116,737.00	71,213.24	187,950.24	13,593.53	233,474.00	142,426.47	375,900.47	563,850.71
25	246,046.36	7,381.39	152,455.41	126,831.89	279,287.30	14,762.78	304,910.82	253,663.78	558,574.59	837,861.89
30	267,210.13	8,016.30	191,246.15	208,002.81	399,248.96	16,032.61	382,492.29	416,005.62	798,497.91	1,197,746.87

* ดูรายละเอียดทุกปีในตาราง ผ9

ตารางที่ 13 การคำนวณเงินสะสมของกองทุนของพื้นที่เพาะปลูก 9.903 ล้านไร่ ของข้าวนาปรัง

ปีที่	รายได้จาก ผลผลิต ของ เกษตรกร (ล้านบาท)	ส่วนของเกษตรกร (ล้านบาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (ล้านบาท)				รวมเงิน สะสม (ล้านบาท)
		เกษตรกร ฝากต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของ เกษตรกร	รัฐสมทบ ต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	44,805.01	1,344.15	1,344.15	-	1,344.15	2,688.30	2,688.30	-	2,688.30	4,032.45
5	51,493.53	1,544.81	7,213.67	731.35	7,945.01	3,089.61	14,427.34	1,462.69	15,890.03	23,835.04
10	61,275.29	1,838.26	15,797.65	3,796.68	19,594.33	3,676.52	31,595.30	7,593.36	39,188.66	58,782.99
15	72,915.19	2,187.46	26,012.26	10,245.82	36,258.08	4,374.91	52,024.51	20,491.64	72,516.15	108,774.23
20	86,766.23	2,602.99	38,167.24	21,495.57	59,662.81	5,205.97	76,334.47	42,991.14	119,325.61	178,988.42
25	103,248.41	3,097.45	52,631.19	39,445.70	92,076.89	6,194.90	105,262.37	78,891.41	184,153.78	276,230.67
30	122,861.57	3,685.85	69,842.72	66,629.81	136,472.53	7,371.69	139,685.44	133,259.62	272,945.06	409,417.60

* ดูรายละเอียดทุกปีในตาราง ผ10

ตารางที่ 14 การคำนวณเงินสะสมของกองทุน ของพื้นที่เพาะปลูก 7.040 ล้านไร่ ของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

ปีที่	รายได้จาก ผลผลิต ของ เกษตรกร (ล้านบาท)	ส่วนของเกษตรกร (ล้านบาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (ล้านบาท)				รวมเงิน สะสม (ล้านบาท)
		เกษตรกร ฝากต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของ เกษตรกร	รัฐสมทบ ต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	20,005.01	600.15	600.15	-	600.15	1,200.30	1,200.30	-	1,200.30	1,800.45
5	21,032.06	630.96	3,077.30	319.36	3,396.66	1,261.92	6,154.60	638.71	6,793.31	10,189.97
10	22,390.34	671.71	6,353.33	1,597.77	7,951.10	1,343.42	12,706.67	3,195.54	15,902.21	23,853.31
15	23,836.34	715.09	9,840.94	4,156.45	13,997.39	1,430.18	19,681.88	8,312.91	27,994.78	41,992.17
20	25,375.72	761.27	13,553.78	8,408.99	21,962.76	1,522.54	27,107.56	16,817.97	43,925.53	65,888.29
25	27,014.52	810.44	17,506.40	14,887.09	32,393.49	1,620.87	35,012.79	29,774.18	64,789.97	97,180.46
30	28,759.15	862.77	21,714.28	24,273.50	45,987.78	1,725.55	43,428.56	48,547.00	91,975.56	137,963.34

* ดูรายละเอียดทุกปีในตาราง ผ11

ตารางที่ 15 สรุปการงบประมาณกองทุนประกันสังคมเกษตรกรกรณีชราภาพ

ปี	การงบประมาณประจำปี (ล้านบาท)			
	ชำนานปี	ชำนานปรัง	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	รวม
1	9,934.72	2,688.30	1,200.30	13,823.32
2	10,100.03	2,783.46	1,215.42	14,098.91
3	10,268.10	2,881.98	1,230.73	14,380.80
4	10,438.96	2,983.99	1,246.23	14,669.18
5	10,612.66	3,089.61	1,261.92	14,964.20
6	10,789.26	3,198.97	1,277.82	15,266.05
7	10,968.79	3,312.20	1,293.91	15,574.91
8	11,151.31	3,429.44	1,310.21	15,890.96
9	11,336.87	3,550.83	1,326.71	16,214.41
10	11,525.51	3,676.52	1,343.42	16,545.45
11	11,717.30	3,806.65	1,360.34	16,884.29
12	11,912.27	3,941.39	1,377.47	17,231.14
13	12,110.49	4,080.90	1,394.82	17,586.22
14	12,312.01	4,225.35	1,412.39	17,949.76
15	12,516.89	4,374.91	1,430.18	18,321.98
16	12,725.17	4,529.77	1,448.19	18,703.13
17	12,936.91	4,690.10	1,466.43	19,093.45
18	13,152.18	4,856.11	1,484.90	19,493.20
19	13,371.04	5,028.00	1,503.61	19,902.64
20	13,593.53	5,205.97	1,522.54	20,322.05

ภาระงบประมาณของกองทุนประกันสังคมกรณีชราภาพในปีแรกของโครงการเท่ากับ 9,934.72 2,688.30 และ 1,200.30 ล้านบาท สำหรับชวานาปี ชวานาปรัง และชวาทโตะเลียงสัตว์ ตามลำดับ รวมทั้งสามปี เท่ากับ 13,823.32 ล้านบาท และในปีต่อๆ มา จะเพิ่มขึ้นปีละ ร้อยละ 1.66 3.54 และ 1.26 สำหรับชวานาปี ชวานาปรัง และชวาทโตะเลียงสัตว์ ตามลำดับ ตามอัตราการเพิ่มขึ้นของราคาผลผลิตโดยเฉลี่ยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา

กองทุนประกันสังคมเกษตรกร เป็นลักษณะภาคบังคับ กำหนดให้เกษตรกรทุกคนเข้าร่วมโครงการกำหนดเงื่อนไขในการมีสิทธิที่จะรับเงินบำนาญชราภาพ จะกำหนดระยะเวลาจ่ายเงินเข้ากองทุนไว้อย่างต่ำ 15 ปี เพื่อที่จะได้มีเงินสะสมมากพอที่จะนำมาจ่ายเป็นบำนาญรายเดือนหลังเกษียณ อย่างไรก็ตาม บำนาญรายเดือนขั้นต่ำ ควรมีการกำหนดขึ้น เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้เพียงพอเพื่อดำรงชีวิตให้พ้นเส้นความยากจน (Poverty Line) นอกจากนั้น ควรมีการกำหนดจำนวนพื้นที่เพาะปลูกสูงสุดต่อครัวเรือนที่จะได้รับผลประโยชน์จากการประกันสังคมเกษตรกรนี้ เพื่อลดภาระงบประมาณของรัฐลง

ตารางที่ 16 สิทธิในการรับเงินของกองทุนประกันสังคมเกษตรกร

รายการ	ระยะเวลาฝากเงิน	เงินที่ได้รับ
เกษียณสูงอายุ ตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป หรือทุพพลภาพ	ไม่ถึง 10 ปี	สะสม + ดอกเบี้ยส่วนสะสม
	10 ปีขึ้นไป แต่ไม่ถึง 15 ปี	สะสม + สมทบ + ดอกเบี้ยทั้งหมด
	15 ปีขึ้นไป	รับบำนาญรายเดือน
เสียชีวิตก่อนรับบำนาญ	1 ปีขึ้นไป	สะสม + สมทบ + ดอกเบี้ยทั้งหมด ค่าทำศพ 30,000 บาท
เสียชีวิตหลังรับบำนาญ		ค่าทำศพ 30,000 บาท

แนวทางการดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกร

การดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกรในประเทศไทย คงต้องกำหนดแผนดำเนินการเป็นระยะๆ โดยเริ่มต้นจากกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกชวานาปี ชวานาปรัง และชวาทโตะเลียงสัตว์ เพราะมีการศึกษาการประกันต้นทุนการผลิตพืชผลเหล่านี้แล้ว เกษตรกรเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้อยากจน และมีจำนวนมาก กระจายทั่วประเทศ การดำเนินงานประกันสังคมในกลุ่มเกษตรกรดังกล่าวสามารถใช้เป็นต้นแบบการดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกรได้โดยการปรับปรุงการดำเนินงานในต้นแบบให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ก่อนที่จะขยายออกไปยังกลุ่มเกษตรกรอื่น ก่อนที่จะมีการดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกร ควรมีการศึกษาในรายละเอียดที่ควรครอบคลุมประเด็นอย่างน้อยดังนี้

1. การประกันสังคมเกษตรกรควรแยกจากการประกันสังคมที่มีอยู่ปัจจุบันหรือไม่?
2. โครงสร้างการบริหารการประกันสังคมเกษตรกร และความร่วมมือร่วมของเกษตรกรการบริหารกองทุนประกันสังคมเกษตรกร

3. วิธีการนำส่งเงินสมทบในส่วนของเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพเพื่อลดปัญหาทางสังคม และค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน

4. ความคุ้มครองจะครอบคลุมถึงคู่สมรสได้อย่างไร ทั้งนี้เพราะการเกษตรในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นการเกษตรแบบครอบครัว

5. การระบบประมาณประจำปีของรัฐบาลเมื่อมีการดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกรเต็มรูปแบบตลอดจนวิธีการนำส่งเงินสมทบของรัฐบาลด้วย

ด้วยเวลาที่มีจำกัดเพียง 2 เดือน การศึกษานี้จึงขอเสนอแนวความคิดเบื้องต้นสำหรับสามประเด็นแรกเท่านั้นเพื่ออาจใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อไป

การประกันสังคมเกษตรกรกับการประกันสังคมปัจจุบัน

แม้ในหลักการ การประกันสังคมเกษตรกรควรรวมกับการประกันสังคมในปัจจุบันตามแนวทางการปฏิรูปการประกันสังคมในประเทศยุโรปตะวันออก (European Commission-Directorate General For Agriculture, 2003) แต่การดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกรอาจต้องแยกออกจากการประกันสังคมทั่วไปเนื่องจากผลประโยชน์กรณีชราภาพในการประกันสังคมเกษตรกรกำหนดจากหลักการ Defined Contribution ไม่ใช่หลักการ Defined Benefit แบบในการประกันสังคม เหตุผลที่สนับสนุนหลักการ Defined Contribution อาจศึกษาเพิ่มเติมได้จากบทความของ Sundén (2004) และ Pozzebon (2004) นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้น้อย และไม่สม่ำเสมอเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ใช้แรงงานอื่น การรวมการประกันสังคมเกษตรกรกับการประกันสังคมในปัจจุบันอาจมีประเด็นเกี่ยวกับการกระจายผลประโยชน์จากผู้ใช้แรงงานที่มีรายได้สูงไปยังเกษตรกรที่มีรายได้ต่ำซึ่งจะต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบ

โครงสร้างการบริหารการประกันสังคมเกษตรกร

โครงสร้างการบริหารการประกันสังคมเกษตรกร อาจใช้โครงสร้างการบริหารการประกันสังคมเกษตรกรในประเทศออสเตรียเป็นต้นแบบที่จะนำมาปรับใช้ในประเทศไทย องค์การประกันสังคมเกษตรกรในประเทศออสเตรียเป็นองค์การอิสระที่ประกอบด้วยผู้แทนเกษตรกรบริหารจัดการการดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกรโดยกระทรวงการคลังเป็นผู้กำกับและแนะนำ ผู้แทนเกษตรกรมาจากการเลือกตั้งทางอ้อมโดยเกษตรกรจะเลือกผู้แทนเข้าไปในหอการเกษตร (Chamber of Agriculture) แล้วผู้แทนเกษตรกรในหอการเกษตรจะเป็นผู้เลือกผู้แทนเกษตรกรในองค์การประกันสังคมเกษตรกร นอกจากองค์การระดับประเทศแล้ว องค์การประกันสังคมเกษตรกรในประเทศออสเตรีย ยังมีคณะกรรมการระดับภาคซึ่งในประเทศออสเตรียประกอบด้วย 8 ภาค คือ ออสเตรียส่วนล่าง/ออสเตรีย ออสเตรียส่วยบน ไตรอล (Tyrol) สไตเรีย (Styria) เบอร์เจินแลนด์ (Burgenland) ซัลส์เบอร์ก (Salzburg) วอร์อาร์เบอร์ก (Vorarlberg) คารินเทีย (Carinthia) เพื่อบริหารจัดการประกันสังคมระดับภาค ดังนั้น หากนำความคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับการประกันสังคมเกษตรกรในประเทศไทย แนวทางหนึ่งที่สามารถทำได้คือจัดตั้งสภาการเกษตรซึ่งประกอบด้วยผู้แทนเกษตรกรจังหวัดที่เกษตรกรในจังหวัดเป็นผู้เลือก ผู้แทนเกษตรกรจังหวัดเหล่านี้จะเลือกผู้แทนจำนวนหนึ่งเข้าไปมีส่วนร่วมในคณะกรรมการบริหารกองทุนประกันสังคมเกษตรกรซึ่งมีองค์ประกอบด้วยบุคคล 3 กลุ่ม กลุ่มที่หนึ่งคือผู้แทนเกษตรกรจำนวนหนึ่งที่เลือกโดยผู้แทนเกษตรกรจังหวัด กลุ่มที่สองเป็นตัวแทนภาครัฐประกอบด้วยผู้แทนกระทรวงการคลัง ผู้แทนกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ผู้แทนสำนักงานประมาณ และผู้แทนกรมการประกันภัย และกลุ่มสุดท้ายเป็นนักวิชาการอิสระ เพื่อกำหนดนโยบายในการลงทุน จัดทำงบประมาณประจำปีที่รัฐบาลต้องสมทบเข้ากองทุนประกันสังคมเกษตรกร แนวทางการ

บริหารจัดการประกันสังคมเกษตรกร ฯลฯ ส่วนผู้แทนเกษตรกรจังหวัดนั้นควรรวมตัวเป็นคณะกรรมการระดับภาคเพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายในการดูแลการคุ้มครองเกษตรกร อย่างไรก็ตาม ยังต้องมีการศึกษาในรายละเอียดอีกมากเกี่ยวกับสถานการณ์เกษตรกรเพื่อให้เป็นองค์การอิสระที่แท้จริง ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากสถานการณ์เกษตรกร สัดส่วนขององค์ประกอบในคณะกรรมการบริหารกองทุนประกันสังคมเกษตรกร อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารกองทุนประกันสังคมเกษตรกรและคณะกรรมการผู้แทนเกษตรกรระดับภาค

การนำส่งเงินสมทบในส่วนของเกษตรกร

การประกันสังคมเกษตรกรจะมีผู้ประกันตนจำนวนมาก และเงินที่นำส่งในส่วนของเกษตรกรแต่ละรายเป็นจำนวนเงินไม่มาก ประกอบกับภาระหนี้สินของเกษตรกรยังมีอยู่มาก วิธีการนำส่งเงินสมทบในส่วนของเกษตรกรจึงเป็นประเด็นที่ควรพิจารณาให้รอบคอบเพื่อความเป็นไปได้ที่จะให้เกิดการออมในระยะยาว และค่าใช้จ่ายในการประมวลผลแต่ละรายการของเงินที่นำส่งในส่วนของเกษตรกร รัฐเช่นในไทย ประเทศอินเดีย พ่อค้าที่ซื้อผลผลิตจากเกษตรกร เป็นผู้นำส่งเงินสมทบในส่วนของเกษตรกร หากนำแนวทางนี้มาประยุกต์ในประเทศไทย พ่อค้าที่ซื้อผลผลิตจากเกษตรกร เป็นผู้นำส่งเงินสมทบร้อยละ 3 จากค่าสินค้าที่ซื้อจากเกษตรกรที่ตัวแทนของสำนักงานการประกันสังคมเกษตรกรในพื้นที่เดือนละครั้งพร้อมรายชื่อและจำนวนเงินสมทบของเกษตรกรในลักษณะทำนองเดียวกันกับการนำส่งเงินสมทบในส่วนของนายจ้างในการประกันสังคมปัจจุบัน ระบบงานคอมพิวเตอร์สามารถตรวจสอบรายชื่อ และความสมเหตุสมผลของจำนวนเงินนำส่งกับทะเบียนการทำเกษตรได้ อีกทั้งเกษตรกรยังไม่มีความรู้สึกที่ถูกหักเงินรายได้เพื่อนำส่งกองทุนฯ อีกด้วย หากมีการดำเนินงานในลักษณะดังกล่าว จะทำให้ทราบราคาผลผลิตการเกษตรที่เกษตรกรขายได้ในระดับพื้นที่ได้อย่างรวดเร็วโดยไม่ต้องมีการสำรวจอย่างที่กระทำอยู่ในปัจจุบัน เกษตรกรสามารถตรวจสอบเงินนำส่งของตนได้และจะเป็นผู้ร้องเรียนในกรณีที่มีการนำส่งเงินสมทบไม่ถูกต้องเพราะเกษตรกรจะต้องรักษามูลประโยชน์ของตนในกองทุนฯ หากโครงสร้างการประกันสังคมเกษตรกรเป็นไปในแนวทางในหัวข้อ 4.2 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของคณะกรรมการผู้แทนเกษตรกรระดับภาคในการตรวจสอบการนำส่งเงินในส่วนของเกษตรกรด้วย นอกจากนี้ในกรณีที่เกษตรกรมีผลผลิตเหลือ ไม่สามารถจำหน่ายได้ จะมีมาตรการช่วยเหลือหรือไม่และอย่างไร

จะเห็นได้ว่ายังมีประเด็นปัญหาต่างๆ อยู่มากที่ต้องมีการศึกษาในรายละเอียดต่อไป

สรุป

การศึกษานี้มีระยะเวลาเพียง 2 เดือน เป็นข้อจำกัดที่มีอาจศึกษาในรายละเอียดเกี่ยวกับเกษตรกรอื่นที่ไม่ได้ปลูกข้าว หรือข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษากรณีข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นกรณีของเกษตรกรจำนวนมากและมีรายได้น้อย อาจกล่าวได้ว่าการประกันสังคมเกษตรกรใช้เป็นเครื่องมือสำคัญเครื่องมือหนึ่งในการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เกษตรกรโดยเฉพาะกรณีชราภาพ ผลประโยชน์กรณีชราภาพที่กำหนดจากหลักการ Defined Contribution จะเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรยึดมั่นในอาชีพของตน ไม่ทอดทิ้งอาชีพเกษตรกร เงินบำนาญตลอดชีพจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเมื่อจำนวนปีที่ฝากเงินเพิ่มขึ้นดังในตารางที่ 9-10 การประกันสังคมเกษตรกรจะช่วยแก้ไขความยากจนของเกษตรกรที่สูงอายุได้ในระดับหนึ่งดังตัวอย่างในประเทศแคนาดาซึ่งมีสถิติยืนยันปัญหาความยากจนของผู้สูงอายุลดลงเมื่อมีการดำเนินงานประกันสังคม (Pozzebon, 2004) ทำให้เกษตรกรมีการออมระยะยาว มีการบริหารจัดการเงินออมของเกษตรกรให้มีผลตอบแทนในอัตราที่สูงกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินฝากของธนาคารพาณิชย์ และรัฐบาลสามารถสมทบกองทุนฯ ในอัตราที่เท่าเทียมกับแรงงานประเภทอื่น สังคมมีความเป็นธรรมมากขึ้น

เพื่อป้องกันปัญหาหนี้สินของเกษตรกร การประกันต้นทุนการผลิตทางการเกษตรจะสามารถป้องกันการสะสมหนี้ที่เกิดจากภัยธรรมชาติของเกษตรกรได้ เมื่อเกิดความเสียหายจากภัยธรรมชาติ ต้นทุนการผลิตทางการเกษตร จะได้รับเงินชดเชยเพื่อเป็นทุนในการทำการเกษตรใหม่โดยไม่ต้องไปกู้ยืมจากแหล่งเงินทุน จึงกล่าวได้ว่าการประกันต้นทุนการผลิตทางการเกษตรสามารถตัดวงจรการสะสมหนี้ของเกษตรกรที่เกิดจากภัยธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่สำคัญส่วนหนึ่งให้แก่เกษตรกรในช่วงอายุที่สามารถทำการเกษตร และทำให้เกษตรกรมีรายได้จากการเกษตรทุกฤดูการเพาะปลูกสามารถส่งเงินสมทบเข้ากองทุนประกันสังคมได้อย่างสม่ำเสมอ การประกันต้นทุนการผลิตทางการเกษตรจึงต้องดำเนินควบคู่กับการประกันสังคมเกษตรกรโดยเฉพาะในกรณีเกษตรกรที่มีรายได้น้อย

ภาระงบประมาณประจำปีที่แสดงไว้ในหัวข้อ 3 เป็นจำนวนเงินที่รัฐบาลนำส่งกองทุนประกันสังคมเกษตรกรเฉพาะกรณีข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เท่านั้น ยังไม่ได้รวมถึงค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเงินสงเคราะห์บุตร กรณีเสียชีวิต และกรณีทุพพลภาพ ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายส่วนน้อยเมื่อเทียบกับเงินสมทบในกองทุนฯ กรณีชราภาพ

แนวทางในการดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกรที่นำเสนอในหัวข้อ 4 เป็นเพียงแนวคิดเบื้องต้นเท่านั้น ยังไม่สามารถตอบคำถามในการดำเนินงานประกันสังคมเกษตรกรในประเทศไทยได้ ยังต้องการการศึกษาเพิ่มเติมอื่นดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อ 4

บรรณานุกรม

กระทรวงสาธารณสุข แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 10

วิชิต หล่อจ๊ะระชุนห์กุล และ วิณา ฉายศิลป์รุ่งเรือง. 2543. รูปแบบประกันภัยพืชผลในประเทศไทย
บทความวิชาการตีพิมพ์ประจำปี 2543 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วิชิต หล่อจ๊ะระชุนห์กุล และ วิณา ฉายศิลป์รุ่งเรือง. 2545. การประกันภัยต้นทุนการผลิตพืชผล
รายงานการวิจัย คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

วิชิต หล่อจ๊ะระชุนห์กุล และ วิณา ฉายศิลป์รุ่งเรือง. 2547. การประเมินอัตราเบี้ยประกันต้นทุนการ
ผลิตพืชผล การประชุมวิชาการสถิติประยุกต์ระดับชาติประจำปี 2547 คณะสถิติประยุกต์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

รายงานประจำปี 2548. สำนักงานประกันสังคม.

European Commission-Directorate General For Agriculture. 2003. **Social Security System
and Demographic Development in Agriculture in the CEE Candidate Countries.**
Institute Fur Agrarentwicklung in Mittel-Und Osteurope, July

Farmers' Social Security in Austria: An Overview,
<http://www.sub.at/esvapps/page/page.jsp?p:pageid=127&p:menuid=8966&p.id=5>

Sunden, A., 2004. The Future of Retirement in Sweden. PRC. WP 2004-16,
Pension Research Council, The Wharton School, University of Pennsylvania.

Pozzebon, S. 2004. The Future of Pensions in Canada. PRC WP 2004-15,
Pension Research Council, The Wharton School, University of Pennsylvania.

McGill, D.M., K.N. Brown, J.J. Haley and S.J. Schiebel, 2006. **Fundamentals of Private
Pensions.** 8th edition. Oxford University Press.

Bill on Comprehensive Social Security for Farmers, The Hindu, 28 July

**Social Security and Veterans' Affairs Legislation Amendment (Retirement Assistance
for Farmers) Bill 2001.** Australia Parliament.

<http://www.agr.gc.ca/caisprogram/about.html>

<http://www.mela.fi>

ภาคผนวก

ตารางที่ ผ1 ขั้วนาปี : เนื้อที่ ผลผลิต ผลผลิตต่อไร่ ราคาและมูลค่าของผลผลิตตามราคาที่เกษตรกร
ได้ ปี 2539 - 2548

ปี	เนื้อที่เพาะปลูก (1,000 ไร่)	เนื้อที่เก็บเกี่ยว (1,000 ไร่)	ผลผลิต (1,000 ตัน)	ผลผลิตต่อไร่ (กก.)	ราคาที่เกษตรกร ขายได้ (บาท/ตัน)	มูลค่าของผลผลิต ตามราคาที่ เกษตรกรขายได้ (ล้านบาท)
2539	57,291	51,576	17,782	345	5,634	100,183
2540	56,958	54,874	18,789	342	6,973	131,014
2541	56,240	53,080	18,663	352	5,608	104,661
2542	56,582	54,721	19,016	348	4,607	87,605
2543	57,775	53,126	19,788	372	4,665	92,313
2544	57,838	54,931	22,410	408	4,812	107,853
2545	56,908	50,852	21,566	424	5,148	111,023
2546	56,972	54,218	23,142	427	5,495	127,164
2547	57,652	53,727	22,650	422	6,446	146,001
2548	57,774	54,034	23,539	436	6,645	156,418

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ตารางที่ ผ2 ขั้วนาปรัง : เนื้อที่ ผลผลิต ผลผลิตต่อไร่ ราคาและมูลค่าของผลผลิตตามราคาที่เกษตรกร
ขายได้ ปี 2540 - 2549

ปี	เนื้อที่เพาะปลูก (1,000 ไร่)	เนื้อที่เก็บเกี่ยว (1,000 ไร่)	ผลผลิต (1,000 ตัน)	ผลผลิตต่อไร่ (กก.)	ราคาที่เกษตรกร ขายได้ (บาท/ตัน)	มูลค่าของผลผลิต ตามราคาที่ เกษตรกรขายได้ (ล้านบาท)
2540	6,437	6,343	4,550	717	4,673	21,261
2541	7,231	7,081	4,791	677	6,891	33,017
2542	6,458	6,367	4,336	681	5,023	21,777
2543	7,861	7,591	5,156	679	4,241	21,866
2544	8,717	8,694	6,056	697	4,089	24,761
2545	8,434	8,353	5,624	673	4,487	25,236
2546	9,533	9,483	6,426	678	4,693	30,155
2547	9,432	9,306	6,332	680	5,341	33,818
2548	8,914	8,729	5,888	675	5,349	31,497
(p)2549	9,903	9,872	6,750	684	6,617	44,667

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ตารางที่ ผ3 ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ : เนื้อที่ ผลผลิต ผลผลิตต่อไร่ ราคาและมูลค่าของผลผลิตตามราคาพื้นที่
เกษตรกรขายได้ ปี 2540 - 2549

ปี	เนื้อที่เพาะปลูก (1,000 ไร่)	เนื้อที่เก็บเกี่ยว (1,000 ไร่)	ผลผลิต (1,000 ตัน)	ผลผลิตต่อไร่ (กก.)	ราคาเกษตรกร ขายได้ (บาท/ตัน)	มูลค่าของผลผลิต ตามราคาพื้นที่ เกษตรกรขายได้ (ล้านบาท)
2538	8,346	7,896	4,155	526	4.05	16,828
2539	8,665	8,217	4,533	552	9.93	17,815
2540	8,729	7,488	3,832	512	4.40	16,861
2541	9,008	8,628	4,617	535	3.69	17,037
2542	7,719	7,541	4,286	568	4.29	18,387
2543	7,803	7,536	4,462	592	3.79	16,911
2544	7,685	7,537	4,286	569	3.95	16,930
2545	7,317	7,167	4,230	590	4.95	20,938
2546	6,943	6,774	4,178	617	4.46	18,634
2547	7,040	6,810	4,216	619	4.59	19,350

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ตารางที่ ผ4 อัตราเบี้ยประกันภัยใหม่ของการประกันภัยรูปแบบที่ 2

ระดับที่ 1	ข้าวนาปี	ข้าวนาปรัง	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
อัตราความเสียหาย (%) ที่ปรับแล้ว	7.133	1.3886	5.0797
ขนาดความเสียหาย (บาทต่อไร่)	135.111	275.222	307.875
เบี้ยประกันภัยสุทธิ	9.6379	3.8219	15.6392
เบี้ยประกันภัยรวมค่าใช้จ่าย (บาทต่อไร่)	10.1451	4.0230	16.4632
ระดับที่ 1	ข้าวนาปี	ข้าวนาปรัง	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
อัตราความเสียหาย (%) ที่ปรับแล้ว	7.133	1.3886	5.0797
ขนาดความเสียหาย (บาทต่อไร่)	615.111	687.667	669.375
เบี้ยประกันภัยสุทธิ	43.8777	9.5492	34.0023
เบี้ยประกันภัยรวมค่าใช้จ่าย	46.1871	10.0518	35.7919
เบี้ยประกันภัยรวมค่าใช้จ่าย (พิเศษ) (บาทต่อไร่)	47	11	36

ที่มา : วิชิต หล่อจ๊ะระชุมห์กุล และ วิธนา ฉายศิลป์รุ่งเรือง, รายงานการวิจัยเรื่องการประเมินอัตราเบี้ยประกันต้นทุนการผลิต
พืชผล, 2547

ตารางที่ ๙5 อัตราผลตอบแทนของพันธบัตรรัฐบาลตามระยะเวลา

Interpolation of T-Bill Yield & Government Bond Yield Curve											
DATE	Bond Equivalent Yield of T-Bill (%)				Government Bond Yield						
	1 M	3 M	6 M	1 Y	2 Y	3 Y	4 Y	5 Y	10 Y	15 Y	20 Y
year 2001	2.23	2.39	2.54	2.81	3.23	3.62	4.01	4.42	5.67	6.40	
year 2002	1.85	1.93	1.98	2.08	2.30	2.55	2.87	3.31	4.79	5.33	4.67
year 2003	1.30	1.35	1.40	1.42	1.45	1.61	1.78	2.00	3.28	4.02	4.15
year 2004	1.17	1.31	1.50	1.71	2.06	2.48	2.97	3.40	4.86	5.33	
year 2005	2.48	2.67	2.95	3.23	3.75	4.03	4.22	4.44	5.01	5.33	
year 2006	4.59	4.68	4.76	4.90	5.09	5.13	5.17	5.21	5.38	5.61	
Average	2.27	2.39	2.52	2.69	2.98	3.24	3.50	3.80	4.83	5.34	4.41

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย

ตารางที่ ๙6 การคำนวณเงินสะสมของกองทุนของพื้นที่เพาะปลูก 23.983 ไร่ต่อครัวเรือน ของข้าวนาปี

ปีที่	รายได้ จากผลผลิต ของ เกษตรกร (บาท)	ส่วนของเกษตรกร (บาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (บาท)				รวมเงิน สะสม (บาท)
		เกษตรกร หักต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วนของ เกษตรกร	รัฐสมทบต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	69,425.56	2,082.77	2,082.77	-	2,082.77	4,165.53	4,165.53	-	4,165.53	6,248.30
2	70,580.80	2,117.42	4,200.19	104.14	4,304.33	4,234.85	8,400.38	208.28	8,608.66	12,912.99
3	71,755.26	2,152.66	6,352.85	319.35	6,672.20	4,305.32	12,705.70	638.71	13,344.41	20,016.61
4	72,949.27	2,188.48	8,541.33	652.96	9,194.29	4,376.96	17,082.65	1,305.93	18,388.58	27,582.88
5	74,163.15	2,224.89	10,766.22	1,112.68	11,878.90	4,449.79	21,532.44	2,225.36	23,757.80	35,636.70
6	75,397.22	2,261.92	13,028.14	1,706.62	14,734.76	4,523.83	26,056.28	3,413.25	29,469.53	44,204.29
7	76,651.83	2,299.55	15,327.69	2,443.36	17,771.06	4,599.11	30,655.39	4,886.73	35,542.11	53,313.17
8	77,927.32	2,337.82	17,665.51	3,331.92	20,997.43	4,675.64	35,331.03	6,663.83	41,994.86	62,992.28
9	79,224.03	2,376.72	20,042.23	4,381.79	24,424.02	4,753.44	40,084.47	8,763.57	48,848.04	73,272.06
10	80,542.32	2,416.27	22,458.50	5,602.99	28,061.49	4,832.54	44,917.01	11,205.98	56,122.98	84,184.47
11	81,882.54	2,456.48	24,914.98	7,006.06	31,921.04	4,912.95	49,829.96	14,012.12	63,842.08	95,763.12
12	83,245.07	2,497.35	27,412.33	8,602.11	36,014.45	4,994.70	54,824.66	17,204.23	72,028.89	108,043.34
13	84,630.27	2,538.91	29,951.24	10,402.84	40,354.08	5,077.82	59,902.48	20,805.67	80,708.15	121,062.23
14	86,038.51	2,581.16	32,532.39	12,420.54	44,952.94	5,162.31	65,064.79	24,841.08	89,905.87	134,858.81
15	87,470.19	2,624.11	35,156.50	14,668.19	49,824.69	5,248.21	70,313.00	29,336.37	99,649.37	149,474.06
16	88,925.70	2,667.77	37,824.27	17,159.42	54,983.69	5,335.54	75,648.54	34,318.84	109,967.39	164,951.08
17	90,405.42	2,712.16	40,536.43	19,908.61	60,445.04	5,424.33	81,072.87	39,817.21	120,890.08	181,335.12
18	91,909.77	2,757.29	43,293.73	22,930.86	66,224.59	5,514.59	86,587.45	45,861.72	132,449.17	198,673.76
19	93,439.15	2,803.17	46,096.90	26,242.09	72,338.99	5,606.35	92,193.80	52,484.18	144,677.98	217,016.97
20	94,993.97	2,849.82	48,946.72	29,859.04	78,805.76	5,699.64	97,893.44	59,718.07	157,611.52	236,417.27
21	96,574.67	2,897.24	51,843.96	33,799.33	85,643.29	5,794.48	103,687.92	67,598.65	171,286.57	256,929.86
22	98,181.68	2,945.45	54,789.41	38,081.49	92,870.90	5,890.90	109,578.82	76,162.98	185,741.80	278,612.70
23	99,815.52	2,994.46	57,783.87	42,725.03	100,508.91	5,988.93	115,567.75	85,450.07	201,017.82	301,526.72
24	101,476.35	3,044.29	60,828.16	47,750.48	108,578.64	6,088.58	121,656.33	95,500.96	217,157.29	325,735.93
25	103,164.91	3,094.95	63,923.11	53,179.41	117,102.52	6,189.89	127,846.22	106,358.82	234,205.05	351,307.57
26	104,881.58	3,146.45	67,069.56	59,034.54	126,104.10	6,292.89	134,139.12	118,069.08	252,208.19	378,312.29
27	106,626.81	3,198.80	70,268.36	65,339.74	135,608.11	6,397.61	140,536.73	130,679.49	271,216.21	406,824.32
28	108,401.08	3,252.03	73,520.40	72,120.15	145,640.54	6,504.06	147,040.79	144,240.30	291,281.09	436,921.63
29	110,204.87	3,306.15	76,826.54	79,402.18	156,228.72	6,612.29	153,653.08	158,804.35	312,457.43	468,686.15
30	112,038.68	3,361.16	80,187.70	87,213.61	167,401.31	6,722.32	160,375.40	174,427.22	334,802.63	502,203.94

ตารางที่ ๗7 การคำนวณเงินสะสมของกองทุนของพื้นที่เพาะปลูก 23.983 ไร่ต่อครัวเรือน ของข้าวนาปรัง

ปีที่	รายได้ จากผลผลิต ของ เกษตรกร (บาท)	ส่วนของเกษตรกร (บาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (บาท)				รวมเงิน สะสม (บาท)
		เกษตรกร หักต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วนของ เกษตรกร	รัฐสมทบต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	108,508.38	3,255.25	3,255.25	-	3,255.25	6,510.50	6,510.50	-	6,510.50	9,765.75
2	112,349.15	3,370.47	6,625.73	162.76	6,788.49	6,740.95	13,251.45	325.53	13,576.98	20,365.47
3	116,325.88	3,489.78	10,115.50	502.19	10,617.69	6,979.55	20,231.00	1,004.37	21,235.38	31,853.07
4	120,443.36	3,613.30	13,728.80	1,033.07	14,761.87	7,226.60	27,457.61	2,066.14	29,523.75	44,285.62
5	124,706.59	3,741.20	17,470.00	1,771.17	19,241.17	7,482.40	34,940.00	3,542.33	38,482.33	57,723.50
6	129,120.72	3,873.62	21,343.62	2,733.22	24,076.85	7,747.24	42,687.25	5,466.45	48,153.69	72,230.54
7	133,691.10	4,010.73	25,354.36	3,937.07	29,291.42	8,021.47	50,408.71	7,874.13	58,582.84	87,874.26
8	138,423.24	4,152.70	29,507.05	5,401.64	34,908.69	8,305.39	59,014.11	10,803.27	69,817.38	104,726.07
9	143,322.89	4,299.69	33,806.74	7,147.07	40,953.81	8,599.37	67,613.48	14,294.14	81,907.62	122,861.43
10	148,395.96	4,451.88	38,258.62	9,194.76	47,453.38	8,903.76	76,517.24	18,389.52	94,906.76	142,360.14
11	153,648.61	4,609.46	42,868.08	11,567.43	54,435.51	9,218.92	85,736.15	23,134.86	108,871.01	163,306.52
12	159,087.17	4,772.62	47,640.69	14,289.21	61,929.90	9,545.23	95,281.38	28,578.41	123,859.80	185,789.69
13	164,718.24	4,941.55	52,582.24	17,385.70	69,967.94	9,883.09	105,164.48	34,771.40	139,935.88	209,903.82
14	170,548.63	5,116.46	57,698.70	20,884.10	78,582.80	10,232.92	115,397.39	41,768.20	157,165.59	235,748.39
15	176,585.39	5,297.56	62,996.26	24,813.24	87,809.50	10,595.12	125,992.52	49,626.48	175,618.99	263,428.49
16	182,835.83	5,485.07	68,481.33	29,203.71	97,685.05	10,970.15	136,962.67	58,407.43	195,370.09	293,055.14
17	189,307.51	5,679.23	74,160.56	34,087.97	108,248.52	11,358.45	148,321.12	68,175.93	216,497.05	324,745.57
18	196,008.26	5,880.25	80,040.81	39,500.39	119,541.20	11,760.50	160,081.61	79,000.78	239,082.40	358,623.59
19	202,946.19	6,088.39	86,129.19	45,477.45	131,606.64	12,176.77	172,258.39	90,954.90	263,213.29	394,819.93
20	210,129.70	6,303.89	92,433.08	52,057.78	144,490.87	12,607.78	184,866.17	104,115.57	288,981.73	433,472.60
21	217,567.48	6,527.02	98,960.11	59,282.33	158,242.43	13,054.05	197,920.22	118,564.65	316,484.87	474,727.30
22	225,268.52	6,758.06	105,718.16	67,194.45	172,912.61	13,516.11	211,436.33	134,388.90	345,825.22	518,737.84
23	233,242.16	6,997.26	112,715.43	75,840.08	188,555.51	13,994.53	225,430.86	151,680.16	377,111.01	565,666.52
24	241,498.02	7,244.94	119,960.37	85,267.85	205,228.22	14,489.88	239,920.74	170,535.71	410,456.45	615,684.67
25	250,046.12	7,501.38	127,461.75	95,529.27	222,991.02	15,002.77	254,923.50	191,058.53	445,982.04	668,973.05
26	258,896.78	7,766.90	135,228.66	106,678.82	241,907.47	15,533.81	270,457.31	213,357.63	483,814.94	725,722.42
27	268,060.72	8,041.82	143,270.48	118,774.19	262,044.67	16,083.64	286,540.96	237,548.38	524,089.34	786,134.00
28	277,549.04	8,326.47	151,596.95	131,876.42	283,473.37	16,652.94	303,193.90	263,752.85	566,946.74	850,420.12
29	287,373.20	8,621.20	169,218.14	146,050.09	306,268.24	17,242.39	320,436.29	292,100.18	612,536.47	918,804.71
30	297,545.09	8,926.35	169,144.50	161,363.50	330,508.00	17,852.71	338,288.99	322,727.01	661,016.00	991,524.00

ตารางที่ ๘8 การคำนวณเงินสะสมของกองทุนของพื้นที่เพาะปลูก 17.59 ไร่ต่อครัวเรือน
ของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

ปีที่	รายได้ จากผลผลิต ของ เกษตรกร (บาท)	ส่วนของเกษตรกร (บาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (บาท)				รวมเงิน สะสม (บาท)
		เกษตรกร หักต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วนของ เกษตรกร	รัฐสมทบต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	49,984.12	1,499.52	1,499.52	-	1,499.52	2,999.05	2,999.05	-	2,999.05	4,498.57
2	50,613.66	1,518.41	3,017.93	74.98	3,092.91	3,036.82	6,035.87	149.95	6,185.82	9,278.73
3	51,251.14	1,537.53	4,555.47	229.62	4,785.09	3,075.07	9,110.94	459.24	9,570.18	14,355.27
4	51,896.65	1,556.90	6,112.37	468.88	6,581.24	3,113.80	12,224.73	937.75	13,162.49	19,743.73
5	52,550.29	1,576.51	7,688.88	797.94	8,486.81	3,153.02	15,377.75	1,595.88	16,973.63	25,460.44
6	53,212.15	1,596.36	9,285.24	1,222.28	10,507.52	3,192.73	18,570.48	2,444.56	21,015.04	31,522.56
7	53,882.36	1,616.47	10,901.71	1,747.65	12,649.37	3,232.94	21,803.42	3,495.31	25,298.73	37,948.10
8	54,561.01	1,636.83	12,538.54	2,380.12	14,918.66	3,273.66	25,077.08	4,760.25	29,837.33	44,755.99
9	55,248.20	1,657.45	14,195.99	3,126.06	17,322.04	3,314.89	28,391.97	6,252.11	34,644.09	51,966.13
10	55,944.05	1,678.32	15,874.31	3,992.16	19,866.47	3,356.64	31,748.62	7,984.32	39,732.94	59,599.40
11	56,648.66	1,699.46	17,573.77	4,985.48	22,559.25	3,398.92	35,147.54	9,970.96	45,118.50	67,677.75
12	57,362.15	1,720.86	19,294.63	6,113.44	25,408.08	3,441.73	38,589.27	12,226.89	50,816.16	76,224.23
13	58,084.63	1,742.54	21,037.17	7,383.85	28,421.02	3,485.08	42,074.34	14,767.70	56,842.04	85,263.06
14	58,816.20	1,764.49	22,801.66	8,804.90	31,606.56	3,528.97	45,603.32	17,609.80	63,213.12	94,819.67
15	59,556.99	1,786.71	24,588.37	10,385.23	34,973.60	3,573.42	49,176.74	20,770.45	69,947.19	104,920.79
16	60,307.11	1,809.21	26,397.58	12,133.91	38,531.49	3,618.43	52,795.16	24,267.81	77,062.98	115,594.47
17	61,066.68	1,832.00	28,229.58	14,060.48	42,290.06	3,664.00	56,459.16	28,120.96	84,580.13	126,870.19
18	61,835.81	1,855.07	30,084.66	16,174.98	46,259.64	3,710.15	60,169.31	32,349.97	92,519.28	138,778.92
19	62,614.63	1,878.44	31,963.09	18,487.97	50,451.06	3,756.88	63,926.19	36,975.93	100,902.12	151,353.18
20	63,403.26	1,902.10	33,865.19	21,010.52	54,875.71	3,804.20	67,730.38	42,021.04	109,751.42	164,627.14
21	64,201.82	1,926.05	35,791.25	23,754.31	59,545.55	3,852.11	71,582.49	47,508.61	119,091.11	178,636.66
22	65,010.44	1,950.31	37,741.56	26,731.58	64,473.14	3,900.63	75,483.12	53,463.17	128,946.29	193,419.43
23	65,829.24	1,974.88	39,716.44	29,955.24	69,671.68	3,949.75	79,432.88	59,910.48	139,343.36	209,015.03
24	66,658.36	1,999.75	41,716.19	33,438.82	75,155.01	3,999.50	83,432.38	66,877.65	150,310.03	225,465.04
25	67,497.92	2,024.94	43,741.13	37,196.57	80,937.70	4,049.88	87,482.25	74,393.15	161,875.40	242,813.10
26	68,348.06	2,050.44	45,791.57	41,243.46	87,035.03	4,100.88	91,583.14	82,486.92	174,070.06	261,105.08
27	69,208.90	2,076.27	47,867.83	45,595.21	93,463.05	4,152.53	95,735.67	91,190.42	186,926.09	280,389.14
28	70,080.58	2,102.42	49,970.25	50,268.36	100,238.62	4,204.83	99,940.50	100,536.73	200,477.23	300,715.85
29	70,963.25	2,128.90	52,099.15	55,280.29	107,379.44	4,257.79	104,198.30	110,560.59	214,758.89	322,138.33
30	71,857.03	2,155.71	54,254.86	60,649.27	114,904.13	4,311.42	108,509.72	121,298.53	229,808.25	344,712.38

ตารางที่ ๗9 การคำนวณเงินสะสมของกองทุนของพื้นที่เพาะปลูก 57.199 ล้านไร่ ของข้าวนาปี

ปีที่	รายได้ จากผลผลิต ของ เกษตรกร (ล้านบาท)	ส่วนของเกษตรกร (ล้านบาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (ล้านบาท)				รวมเงิน สะสม (ล้านบาท)
		เกษตรกร หักต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วนของ เกษตรกร	รัฐสมทบต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	165,578.64	4,967.36	4,967.36	-	4,967.36	9,934.72	9,934.72	-	9,934.72	14,902.08
2	168,333.87	5,050.02	10,017.38	248.37	10,265.74	10,100.03	20,034.75	496.74	20,531.49	30,797.23
3	171,134.94	5,134.05	15,151.42	761.66	15,913.08	10,268.10	30,302.85	1,523.31	31,826.16	47,739.24
4	173,982.63	5,219.48	20,370.90	1,557.31	21,928.21	10,438.96	40,741.81	3,114.62	43,856.42	65,784.63
5	176,877.70	5,306.33	25,677.23	2,653.72	28,330.95	10,612.66	51,354.47	5,307.44	56,661.91	84,992.86
6	179,820.95	5,394.63	31,071.86	4,070.27	35,142.13	10,789.26	62,143.72	8,140.53	70,284.26	105,426.39
7	182,813.17	5,484.39	36,556.26	5,827.37	42,383.63	10,968.79	73,112.51	11,654.75	84,767.26	127,150.89
8	185,855.18	5,575.66	42,131.91	7,946.56	50,078.47	11,151.31	84,263.82	15,893.11	100,156.94	150,235.40
9	188,947.81	5,668.43	47,800.35	10,450.48	58,250.83	11,336.87	95,600.69	20,900.96	116,501.65	174,752.48
10	192,091.90	5,762.76	53,563.10	13,363.02	66,926.12	11,525.51	107,126.21	26,726.04	133,852.25	200,778.37
11	195,288.31	5,858.65	59,421.75	16,709.33	76,131.08	11,717.30	118,843.51	33,418.65	152,262.16	228,393.24
12	198,537.91	5,956.14	65,377.89	20,515.88	85,893.77	11,912.27	130,755.78	41,031.76	171,787.54	257,681.31
13	201,841.58	6,055.25	71,433.14	24,810.57	96,243.71	12,110.49	142,866.27	49,621.14	192,487.41	288,731.12
14	205,200.22	6,156.01	77,589.14	29,622.75	107,211.90	12,312.01	155,178.29	59,245.51	214,423.80	321,635.69
15	208,614.75	6,258.44	83,847.59	34,983.35	118,830.93	12,516.89	167,695.17	69,966.70	237,661.87	356,492.80
16	212,086.10	6,362.58	90,210.17	40,924.90	131,135.06	12,725.17	180,420.34	81,849.79	262,270.13	393,405.19
17	215,615.21	6,468.46	96,678.63	47,481.65	144,160.27	12,936.91	193,357.25	94,963.30	288,320.55	432,480.82
18	219,203.05	6,576.09	103,254.72	54,689.66	157,944.38	13,152.18	206,509.43	109,379.32	315,888.76	473,833.14
19	222,850.59	6,685.52	109,940.24	62,586.88	172,527.12	13,371.04	219,880.47	125,173.76	345,054.23	517,581.35
20	226,558.82	6,796.76	116,737.00	71,213.24	187,950.24	13,593.53	233,474.00	142,426.47	375,900.47	563,850.71
21	230,328.76	6,909.86	123,646.86	80,610.75	204,257.61	13,819.73	247,293.73	161,221.50	408,515.22	612,772.84
22	234,161.43	7,024.84	130,671.71	90,823.63	221,495.34	14,049.69	261,343.41	181,647.26	442,990.67	664,486.01
23	238,057.88	7,141.74	137,813.44	101,898.40	239,711.84	14,283.47	275,626.88	203,796.79	479,423.68	719,135.52
24	242,019.16	7,260.57	145,074.02	113,883.99	258,958.01	14,521.15	290,148.03	227,767.98	517,916.01	776,874.02
25	246,046.36	7,381.39	152,455.41	126,831.89	279,287.30	14,762.78	304,910.82	253,663.78	558,574.59	837,861.89
26	250,140.57	7,504.22	159,959.62	140,796.25	300,755.88	15,008.43	319,919.25	281,592.51	601,511.76	902,267.64
27	254,302.91	7,629.09	167,588.71	155,834.05	323,422.76	15,258.17	335,177.42	311,668.09	646,845.52	970,268.28
28	258,534.51	7,756.04	175,344.75	172,005.19	347,349.93	15,512.07	350,689.50	344,010.37	694,699.87	1,042,049.80
29	262,836.53	7,885.10	183,229.84	189,372.68	372,602.53	15,770.19	366,459.69	378,745.36	745,205.05	1,117,807.58
30	267,210.13	8,016.30	191,246.15	208,002.81	399,248.96	16,032.61	382,492.29	416,005.62	798,497.91	1,197,746.87

ตารางที่ ๑10 การคำนวณเงินสะสมของกองทุนของพื้นที่เพาะปลูก 9.903 ล้านไร่ ของข้าวนาปรัง

ปีที่	รายได้ จากผลผลิต ของ เกษตรกร (ล้านบาท)	ส่วนของเกษตรกร (ล้านบาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (ล้านบาท)				รวมเงิน สะสม (ล้านบาท)
		เกษตรกร หักต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วนของ เกษตรกร	รัฐสมทบต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	44,805.01	1,344.15	1,344.15	-	1,344.15	2,688.30	2,688.30	-	2,688.30	4,032.45
2	46,390.93	1,391.73	2,735.88	67.21	2,803.09	2,783.46	5,471.76	134.42	5,606.17	8,409.26
3	48,032.99	1,440.99	4,176.87	207.36	4,384.23	2,881.98	8,353.74	414.72	8,768.46	13,152.69
4	49,733.17	1,492.00	5,668.86	426.57	6,095.44	2,983.99	11,337.73	853.15	12,190.87	18,286.31
5	51,493.53	1,544.81	7,213.67	731.35	7,945.01	3,089.61	14,427.34	1,462.69	15,890.03	23,835.04
6	53,316.20	1,599.49	8,813.15	1,128.60	9,941.75	3,198.97	17,626.31	2,257.19	19,883.50	29,825.25
7	55,203.39	1,656.10	10,469.26	1,625.68	12,094.94	3,312.20	20,938.51	3,251.37	24,189.88	36,284.82
8	57,157.38	1,714.72	12,183.98	2,230.43	14,414.41	3,429.44	24,367.96	4,460.86	28,828.82	43,243.22
9	59,180.53	1,775.42	13,959.39	2,951.15	16,910.54	3,550.83	27,918.79	5,902.30	33,821.09	50,731.63
10	61,275.29	1,838.26	15,797.65	3,796.68	19,594.33	3,676.52	31,595.30	7,593.36	39,188.66	58,782.99
11	63,444.20	1,903.33	17,700.98	4,776.39	22,477.37	3,806.65	35,401.96	9,552.79	44,954.75	67,432.12
12	65,689.87	1,970.70	19,671.67	5,900.26	25,571.94	3,941.39	39,343.35	11,800.53	51,143.87	76,715.81
13	68,015.04	2,040.45	21,712.13	7,178.86	28,890.99	4,080.90	43,424.25	14,357.72	57,781.97	86,672.96
14	70,422.51	2,112.68	23,824.80	8,623.41	32,448.21	4,225.35	47,649.60	17,246.82	64,896.42	97,344.63
15	72,915.19	2,187.46	26,012.26	10,245.82	36,258.08	4,374.91	52,024.51	20,491.64	72,516.15	108,774.23
16	75,496.11	2,264.88	28,277.14	12,058.72	40,335.86	4,529.77	56,554.28	24,117.45	80,671.73	121,007.59
17	78,168.38	2,345.05	30,622.19	14,075.52	44,697.71	4,690.10	61,244.38	28,151.03	89,395.42	134,093.12
18	80,935.24	2,428.06	33,050.25	16,310.40	49,360.65	4,856.11	66,100.50	32,620.80	98,721.30	148,081.95
19	83,800.03	2,514.00	35,564.25	18,778.43	54,342.68	5,028.00	71,128.50	37,556.87	108,685.37	163,028.05
20	86,766.23	2,602.99	38,167.24	21,495.57	59,662.81	5,205.97	76,334.47	42,991.14	119,325.61	178,988.42
21	89,837.42	2,695.12	40,862.36	24,478.71	65,341.07	5,390.24	81,724.72	48,957.42	130,682.14	196,023.20
22	93,017.31	2,790.52	43,652.88	27,745.76	71,398.64	5,581.04	87,305.76	55,491.53	142,797.28	214,195.92
23	96,309.76	2,889.29	46,542.17	31,315.69	77,857.87	5,778.59	93,084.34	62,631.39	155,715.73	233,573.60
24	99,718.76	2,991.56	49,533.73	35,208.59	84,742.32	5,983.13	99,067.47	70,417.18	169,484.64	254,226.96
25	103,248.41	3,097.45	52,631.19	39,445.70	92,076.89	6,194.90	105,262.37	78,891.41	184,153.78	276,230.67
26	106,903.01	3,207.09	55,838.28	44,049.55	99,887.82	6,414.18	111,676.55	88,099.10	199,775.65	299,663.47
27	110,686.96	3,320.61	59,158.89	49,043.94	108,202.82	6,641.22	118,317.77	98,087.88	216,405.65	324,608.47
28	114,604.85	3,438.15	62,597.03	54,454.08	117,051.11	6,876.29	125,194.06	108,908.16	234,102.22	351,153.33
29	118,661.42	3,559.84	66,156.87	60,306.64	126,463.51	7,119.69	132,313.75	120,613.27	252,927.02	379,390.53
30	122,861.57	3,685.85	69,842.72	66,629.81	136,472.53	7,371.69	139,685.44	133,259.62	272,945.06	409,417.60

ตารางที่ ผ11 การคำนวณเงินสะสมของกองทุนของพื้นที่เพาะปลูก 7.040 ล้านไร่ ของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

ปีที่	รายได้ จากผลผลิต ของ เกษตรกร (ล้านบาท)	ส่วนของเกษตรกร (ล้านบาท)				ส่วนของรัฐสมทบให้ (ล้านบาท)				รวมเงิน สะสม (ล้านบาท)
		เกษตรกร ฝากต่อปี 3%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วนของ เกษตรกร	รัฐสมทบต่อปี 6%	เงินฝาก สะสม	ดอกเบี้ย สะสม	รวมส่วน ของรัฐ	
1	20,005.01	600.15	600.15	-	600.15	1,200.30	1,200.30	-	1,200.30	1,800.45
2	20,256.98	607.71	1,207.86	30.01	1,237.87	1,215.42	2,415.72	60.02	2,475.73	3,713.60
3	20,512.11	615.36	1,823.22	91.90	1,915.12	1,230.73	3,646.45	183.80	3,830.25	5,745.37
4	20,770.46	623.11	2,446.34	187.66	2,633.99	1,246.23	4,892.67	375.31	5,267.99	7,901.98
5	21,032.06	630.96	3,077.30	319.36	3,396.66	1,261.92	6,154.60	638.71	6,793.31	10,189.97
6	21,296.96	638.91	3,716.21	489.19	4,205.40	1,277.82	7,432.42	978.38	8,410.79	12,616.19
7	21,565.20	646.96	4,363.16	699.46	5,062.62	1,293.91	8,726.33	1,398.92	10,125.25	15,187.87
8	21,836.81	655.10	5,018.27	952.59	5,970.86	1,310.21	10,036.54	1,905.18	11,941.72	17,912.58
9	22,111.84	663.36	5,681.62	1,251.13	6,932.76	1,326.71	11,363.25	2,502.27	13,865.51	20,798.27
10	22,390.34	671.71	6,353.33	1,597.77	7,951.10	1,343.42	12,706.67	3,195.54	15,902.21	23,853.31
11	22,672.35	680.17	7,033.50	1,995.33	9,028.83	1,360.34	14,067.01	3,990.65	18,057.66	27,086.49
12	22,957.91	688.74	7,722.24	2,446.77	10,169.01	1,377.47	15,444.48	4,893.54	20,338.02	30,507.03
13	23,247.06	697.41	8,419.65	2,955.22	11,374.87	1,394.82	16,839.31	5,910.44	22,749.74	34,124.61
14	23,539.86	706.20	9,125.85	3,523.96	12,649.81	1,412.39	18,251.70	7,047.92	25,299.62	37,949.43
15	23,836.34	715.09	9,840.94	4,156.45	13,997.39	1,430.18	19,681.88	8,312.91	27,994.78	41,992.17
16	24,136.56	724.10	10,565.04	4,856.32	15,421.36	1,448.19	21,130.07	9,712.64	30,842.72	46,264.07
17	24,440.56	733.22	11,298.25	5,627.39	16,925.64	1,466.43	22,596.50	11,254.78	33,851.28	50,776.93
18	24,748.38	742.45	12,040.70	6,473.67	18,514.38	1,484.90	24,081.41	12,947.34	37,028.75	55,543.13
19	25,060.09	751.80	12,792.51	7,399.39	20,191.90	1,503.61	25,585.01	14,798.78	40,383.79	60,575.69
20	25,375.72	761.27	13,553.78	8,408.99	21,962.76	1,522.54	27,107.56	16,817.97	43,925.53	65,888.29
21	25,695.33	770.86	14,324.64	9,507.12	23,831.76	1,541.72	28,649.28	19,014.25	47,663.52	71,495.29
22	26,018.96	780.57	15,105.21	10,698.71	25,803.92	1,561.14	30,210.41	21,397.42	51,607.84	77,411.76
23	26,346.67	790.40	15,895.61	11,988.91	27,884.51	1,580.80	31,791.21	23,977.82	55,769.03	83,653.54
24	26,678.50	800.36	16,695.96	13,383.13	30,079.10	1,600.71	33,391.92	26,766.27	60,158.19	90,237.29
25	27,014.52	810.44	17,506.40	14,887.09	32,393.49	1,620.87	35,012.79	29,774.18	64,786.97	97,180.46
26	27,354.77	820.64	18,327.04	16,506.76	34,833.80	1,641.29	36,654.08	33,013.53	69,667.61	104,501.41
27	27,699.30	830.98	19,158.02	18,248.45	37,406.47	1,661.96	38,316.04	36,496.91	74,812.94	112,219.42
28	28,048.17	841.45	19,999.46	20,118.78	40,118.24	1,682.89	39,998.93	40,237.55	80,236.48	120,354.72
29	28,401.44	852.04	20,851.51	22,124.69	42,976.20	1,704.09	41,703.01	44,249.38	85,952.39	128,928.59
30	28,759.15	862.77	21,714.28	24,273.50	45,987.78	1,725.55	43,428.56	48,547.00	91,975.56	137,963.34

บทส่งท้าย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาทางเลือกของการบริหารพัฒนา¹

จური วิจิตรวาทการ

ในหัวข้อเศรษฐกิจพอเพียงและทางเลือกในการพัฒนานี้ ขอเริ่มต้นโดยการกล่าวถึงการพัฒนากระแสหลักว่าทำไมเราถึงต้องมีทางเลือกของการพัฒนาขึ้นในระดับทั่วโลก แล้วโยงเข้าสู่เศรษฐกิจพอเพียง โดยคิดว่าการพัฒนาที่เราพูดถึงในประเทศไทยนี้หมายถึงการพัฒนาตามกระแสหลัก

ในกรณีของประเทศไทยการพัฒนาตามกระแสหลักได้เกิดขึ้นมาประมาณ 40 กว่าปี ตั้งแต่การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ซึ่งเป็นกระแสที่ไม่ได้ผิดแผกจากกระแสทั่วไปของการพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยที่ผู้นำทางด้านความคิดคือนักเศรษฐศาสตร์อเมริกัน และนักเศรษฐศาสตร์ในยุโรปที่อยู่ในค่ายประชาธิปไตยที่เน้นกันว่าการพัฒนานั้นจริงๆ แล้วควรจะต้องใช้หลักของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมในเวลาเดียวกันต้องมีมิติของการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยควบคู่ไปด้วยกัน

ในเวลาเดียวกันหลักคิดที่สำคัญอีกอันหนึ่งก็คือว่า การพัฒนาที่ดีนั้น ควรจะต้องมีการวางแผนพัฒนาในระดับมหภาค เพราะฉะนั้นการวางแผนนี้จำเป็นต้องเป็นขั้นเป็นตอน มีกระบวนการการใช้ผู้ที่มีความรู้ในด้านวางแผนการพัฒนาและขับเคลื่อนไปด้วยกัน ทั้งประเทศโดยมองถึงความเชื่อมโยงว่าแผนใหญ่นั้นจะก่อให้เกิดผลต่างๆ ในทุกมิติของสังคม แนวนอนที่สุดหลักคิดในขณะนั้นก็มองว่าความยากจนนั้นเป็นเรื่องสำคัญและการที่จะสร้างรายได้ให้กับประเทศที่ด้อยพัฒนาที่มีรายได้ต่ำจะทำให้สิ่งอื่นๆ ในสังคมดีขึ้น เพราะรายได้เป็นตัวนำ ถ้าสร้างรายได้ประชาชาติให้เพิ่มขึ้นได้ ปัญหาอื่นๆ จะคลี่คลายไปเอง เพราะว่าถ้ามีเงินแล้วเราจะแก้ปัญหาเรื่องสุขภาพ อนามัย ปัญหาทางการศึกษาได้ เพราะว่าจะได้มีเงินที่จะไปลงทุนในด้านอื่นๆ ทำให้สังคมนั้นมีคุณภาพดีขึ้น

หลักคิดอันนี้ค่อนข้างที่จะอิงการพัฒนาของตะวันตก โดยมีศัพท์ในสมัยนั้นว่าด้วยเรื่อง Westernization และ Modernization คือการทำให้ทันสมัย มองว่าการที่จะพัฒนานั้นจะต้องทำให้เป็นเหมือนในสังคมตะวันตก ทำให้มีความทันสมัยมากขึ้น เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนในหลายด้าน ไม่ใช่เฉพาะทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ในแง่เศรษฐกิจก็ถือว่าต้องปรับปรุงอย่างแน่นอน โดยจำเป็นต้องสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการเติบโตของเศรษฐกิจ ดังนั้น ยังต้องมีการช่วยปรับโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ทางสังคมเพื่อรองรับการพัฒนาที่ก้าวเข้าสู่การพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตร

¹ เรียบเรียงจากการบรรยาย ของ รศ. ดร.จური วิจิตรวาทการ ในการสัมมนาวิชาการประจำปี 2550 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เรื่อง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา

หลักคิดดังกล่าวจะมองว่าการเกษตรให้รายได้น้อยแต่ถ้าสังคมเข้าสู่อุตสาหกรรมแล้วจะมีผลผลิตมากขึ้น เพิ่มรายได้ เพิ่มอะไรต่างๆ ได้มากขึ้น แต่ในเวลาเดียวกันการเปลี่ยนแปลงทางสถาบันทางสังคมมันก็ต้องตามมาด้วย การที่จะก้าวเข้าสู่ตรงนั้น การเมืองจะต้องเปิดกว้างมากขึ้น จะต้องใช้หลักการตลาดเสรีเพื่อให้เกิดการผลิตรายกว้างขวางและการแข่งขันของสินค้าได้อย่างเสรี ในเวลาเดียวกันสถาบันทางสังคมอื่นๆ ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนจาก traditional หรือจากประเพณีนิยมมาเป็นทันสมัย

นักวิจัยและนักคิดทั้งหลายในสมัยนั้น ยุคนั้นดูจะมีความคิดเห็นสอดคล้องกันหมด ตามแนวที่ได้พูดมาแล้ว อย่าง Talcott Parsons จะพูดถึง Particularism versus Universalism การที่สังคมที่เป็น Traditional จะเน้นความสัมพันธ์ส่วนตัวมากเกินไป ทำอย่างไรถึงจะขับเคลื่อนเปลี่ยนความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมให้มีแบบแผนอย่างเป็นกลาง ไม่อิงตัวบุคคลหรือความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเป็นสำคัญ แต่ไปอิงอะไรที่มันกว้างใหญ่ขึ้นที่มีเกณฑ์กติการ่วม ทั้งนี้ แนวความคิดเหล่านี้มันเป็นทั้งชุด แม้กระทั่งศาสนาที่ถูกมองว่าอาจจะเป็อุปสรรคของการพัฒนา เพราะถ้ายึดศาสนามากเกินไปก็จะทำให้ล่าช้าลง อาจจะต้องปรับจาก Religious มาเป็น Secularism มากขึ้น

ในยุคนั้นจะมีความคิดทั้งชุดเป็นทั้งกระบวนการสอดคล้องไปด้วยกันหมด องค์การที่จะช่วยขับเคลื่อนตามแนวนี้นี้ก็มีเยอะ อาจจะสรุปได้ว่าในทางสหรัฐนั้น เป็นฝ่ายขับเคลื่อนหลักโดยผ่าน USAID ในยุคตั้งแต่ ค.ศ. 1950, 1960 มาเรื่อยๆ โดยประเทศสหรัฐอเมริกาได้ให้เงินอุดหนุนประเทศที่กำลังพัฒนา ให้ทั้งเงิน กู้ยืมโครงการต่างๆ รวมทั้งมีการให้เงินช่วยเหลือแบบให้เปล่าด้วย เพื่อช่วยในการพัฒนา นอกจากนี้แล้ว องค์การสหประชาชาติซึ่งอยู่ใต้อาณัติอำนาจอิทธิพลของเครือข่ายสหรัฐอเมริกาอย่างสูง ก็ได้โน้มน้าวไปยังในทิศทางเดียวกัน ตรงนี้ก็คือระบบการพัฒนาที่ค่อยๆ ก่อตัวที่เราเรียกว่ากระแสหลักของการพัฒนา

บางประเทศอาจจะนำไปใช้แบบสุดขีดไปหน่อยขาดสิ่งที่เรียกว่าพอเพียง บางประเทศอาจจะใช้กระแสนี้ อย่างถูกต้อง ถูกต้องในที่นี้ อาจจะหมายถึงการมีเหตุผลเหมือนอย่างที่เราปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้พูดถึง มีเหตุผลในลักษณะของการใช้องค์ความรู้ วิเคราะห์ พิจารณา หรือว่าในเวลาเดียวกันอาจจะได้ใส่ใจมิติด้านคุณธรรมโดยผู้นำที่จะกำหนดทิศทางในการพัฒนาก็ได้

อย่างไรก็ตามประเทศส่วนใหญ่ไม่ได้มองการพัฒนากระแสหลักอย่างนั้น ประเทศส่วนใหญ่จะไปมองแค่เสี้ยวหนึ่งของการพัฒนากระแสหลัก ก็คือหยิบยกแต่เฉพาะมิติทางเศรษฐกิจแล้วมาขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ ให้ไปอย่างรวดเร็วไปอย่างเต็มที่ เพราะฉะนั้นในการทุ่มทุกอย่างให้เศรษฐกิจโต ให้รายได้ประชาชาติสูงขึ้น ให้มีรายได้ทางเศรษฐกิจที่เป็นตัวเม็ดเงินเพิ่มมากขึ้นในประเทศ ทำให้เราได้ทำในสิ่งต่างๆ ที่เราจะเห็นผลในทางด้านลบต่อไป

ในหลายๆ ประเทศรวมทั้งประเทศไทยเราได้ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมากเกินไป เพราะว่า ในยุคนั้นและสมัยเริ่มพัฒนาเราไม่มีทุนทรัพย์ในตอนนั้น เราไม่มีความรู้มากมาย เรายังขาดเทคโนโลยี ขาดทักษะในฝีมือแรงงานสิ่งเหล่านี้เป็นต้นทุนของการพัฒนาแต่เราขาดสิ่งเหล่านี้ เพราะฉะนั้นเราต้องอาศัย ต้นทุนทางธรรมชาติเป็นหลัก การที่เราใช้ต้นทุนทางธรรมชาติเป็นหลักทำให้เราใช้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มากเกินไป ไม่ค่อยดูแลถึงความยั่งยืน ไม่ค่อยระมัดระวังในการใช้อย่างประหยัด ใช้อย่างสมเหตุสมผลหรือตามหลักวิชา ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่ป่าไม้ 40 กว่าปีก่อนป่าไม้มากกว่าปัจจุบันมาก มีตัวเลขนี้อาจจะต่างกันแต่อย่างน้อยก็อยู่ในช่วง (range) เดียวกัน บางคนบอกว่ามีอยู่ 45 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ทั้งหมด แต่บางคนบอก 40 เปอร์เซ็นต์ จะยังงี้หรือเท่าไร? แน่นอนเราไม่ทราบ แต่ว่าพื้นที่ป่าไม้มีเกือบครึ่งของพื้นที่ในประเทศ ปัจจุบันนี้ป่าไม้ลดลงมาเหลือ 20 กว่าเปอร์เซ็นต์แต่บางคนก็บอกว่า 18 เปอร์เซ็นต์ นี่คื ตัวอย่างที่ว่าเราได้ทำลายสิ่งแวดล้อมไปเยอะแยะเลยในเวลาอันสั้น ไม่ว่าจะเป็นป่าชายเลน ป่าที่ทำให้ระบบ

นิเวศน์คงอยู่ได้แต่ถูกทำลายโดยการตัดป่าเพื่อเผาถ่าน ทั้งทำถนน ทำนาทุ่ง บ่อยครั้งก็ทำอย่างผิดวิธีการต่างๆ นี่คือตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดๆ

เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้ ข้อเสียทั้งหลายทางสิ่งแวดล้อมก็เห็นได้ชัดเจนว่ามันกำลังทำให้เราเผชิญกับปัญหาที่ต้องแก้ไขมากมาย น้ำท่วมบางแห่งที่รุนแรง ก็เกิดจากการที่เราไปเปลี่ยนระบบนิเวศน์ทำลายสิ่งแวดล้อมหลายๆ อย่างหรือว่าอากาศที่เดี๋ยวนี้ไม่เป็นไปตามฤดูกาล เมื่อก่อนเราจะรู้ว่าฝนจะตกเดือนไหน แม้กระทั่งว่าต้นไม้ของเรายังสับสนหมดเลยเพราะฝนลงในฤดูที่ไม่ควรจะลงอันนี้อาจจะมาจาก Global warming แต่ในประเทศไทยเองก็มีการตัดไม้ ทำลายป่า ที่ทำให้ธรรมชาตินั้นแปรปรวนไปหมด

ทีนี้เราก็คงต้องมาพิจารณาอีกที่ว่าการพัฒนาตามกระแสหลักอย่างที่ว่านี้ไม่ได้แปลว่าเลวร้ายหมด ข้อนี้ขอยืนยันว่าควรพิจารณาแง่บวกของการพัฒนาตามกระแสหลักด้วย เพราะว่าเราก็ได้ผลประโยชน์จากการพัฒนาที่ผ่านมา ถ้าเรามองในเรื่องของสุขภาพอนามัยเราว่าเราได้ประโยชน์จากการพัฒนาในสามสิบปี สิบปีที่ผ่านมา อาทิเช่น อัตราการตายของเด็กทารกแรกเกิดจนถึงห้าขวบต่ำลงมาก น้ำหนักของเด็กทารกตอนแรกเกิด อยู่ในเกณฑ์ที่ดี ถ้าเราดูอัตราการตายของมารดาตอนคลอดลูกหรือว่าหลังจากการคลอดลูก เราแทบจะไม่มีปัญหานี้แล้ว สมัยนี้ในสังคมไทยอายุขัยของคนในชาติสูงขึ้น เพราะฉะนั้นในสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ถือว่าเป็น upside เป็นส่วนที่ดีของการพัฒนาหรือในอีกส่วนหนึ่งเราจะเห็นว่าบ้านเมืองสมัยนี้ก็มีส่วนน่าอยู่มีความสะดวกสบาย แต่ในเวลาเดียวกันนอกจากสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายเราจะพบว่ายังมีปัญหาอื่นๆ ตามมา ซึ่งจะทำให้เราจำเป็นต้องถามว่าการพัฒนานั้น เราจะพัฒนาเพื่อใคร เพื่ออะไร เพื่อสังคมโลกใบนี้หรือ คงไม่เฉพาะแต่ประเทศไทยถ้าไม่ระวังบางทีก็ให้เกิดอาการหลงทาง และหลงประเด็นเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาก็ได้

การพัฒนาเศรษฐกิจหรือการพัฒนาให้มันั่งร่ำรวยขึ้นแท้ที่จริงแล้วเป็นแค่วิธีการ เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจไม่ใช่เป้าหมายที่สิ้นสุดในตัวของมันเอง แต่เป็นวิถีทางที่นำไปสู่สิ่งที่เราต้องการ คือ เรื่องของความอยู่ดีมีสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในสังคม คุณภาพชีวิตที่ดีนั้น ต้องรวมถึงการยอมรับในความหลากหลายของสมาชิกในสังคม อย่างน้อยที่สุดประชาชนควร มีอิสระภาพ มีการศึกษา มีสุขภาพอนามัยที่ดีมีความอยู่ดีมีสุขรวมถึงถ้าสมมติเราถามท่าน Amartya Sen ท่านก็ต้องบอกว่ามนุษย์เรานั้นหรือสมาชิกในสังคมต้องมีทางเลือก (choices) องค์การสหประชาชาติก็พูดว่าเป้าหมายของการพัฒนาเพื่อให้มีทางเลือกให้คนมีทางเลือกหนทางของชีวิต เลือกสิ่งที่เราต้องการ ไม่ใช่ถูกบังคับในกรอบที่แคบ การพัฒนาควรเปิดโอกาสให้เราได้สามารถบรรลุศักยภาพของตัวเองไม่ว่าใครอยากจะบรรลุศักยภาพในด้านไหน อันนี้คือสิ่งที่สังคมที่พัฒนาแล้วเปิดโอกาสให้กับคนในสังคม

ในเวลาเดียวกันการพัฒนาที่ดีต้องเน้นความสมดุลหรือคุณภาพของการพัฒนาไม่ใช่หมายความว่าพัฒนาเมืองจนล้นหลอมเราจะเห็นลักษณะแบบนี้ในสังคมไทย ในเมืองของสังคมไทยบางแห่ง บางส่วนในสังคมกรุงเทพฯ จะไม่ผิดจากโตเกียว นิวยอร์ก เพราะว่าเรามีความทันสมัยมีตึกสูงมีอะไรที่พุ่งเพื่อกุอย่าง แต่ในเวลาเดียวกันเราก็มีอีกด้านหนึ่งเหมือนอีกภาพหนึ่งของกรุงเทพฯ ที่ยากจน ลองเข้าไปในสลัมต่างๆ บางแห่งจะพบว่าบริการพื้นฐานไม่มีเลย ความแออัดหนาแน่น กลิ่นและทุกอย่างไม่เหมือนส่วนที่ทันสมัย ดังนั้นเปรียบเทียบมีหลายสังคมซ้อนกันในสังคมเดียวกัน ปรากฏการณ์นี้คือการพัฒนาของสังคมที่ขาดคุณภาพ ในเวลาเดียวกันเราก็พบว่า ในเมืองที่ใหญ่โตร่ำรวยมีโอกาสมีอะไรทุกอย่าง แต่ในชนบทของประเทศเดียวกันที่อาจจะไม่ห่างไกลจากเมืองใหญ่ ไม่มีอะไรเลย ลักษณะนี้ก็คือ การขาดดุลยภาพ

ในเวลาเดียวกันเรายังต้องมองสังคมว่ามีความเป็นธรรมหรือไม่ เรื่องนี้นักเศรษฐศาสตร์จะให้ตัวเลขเราได้ว่าการพัฒนา หรือผลพวงของการพัฒนา แม้กระทั่งในตัวอย่างได้ชี้ให้เห็นว่า คนส่วนหนึ่งได้มากเกินไป

คนส่วนอื่นได้น้อยเกินไป คนบางคนมีเป็นหมื่นล้านแสนล้าน คนบางคนไม่มีอะไรเลย แต่ไม่กี่ปันบาทจะทำอะไรเขายังไม่มี เพราะฉะนั้นเรามีช่องว่างทางสังคม มีความไม่เป็นธรรมในสังคม หรือความไม่เป็นธรรมต่อคนที่เป็นคนกลุ่มน้อย เช่น เราต้องถามด้วยว่าผู้หญิงอาจจะขาดโอกาส คนพิการ ผู้สูงอายุเขามีโอกาสเท่าเทียมคนอื่นหรือไม่ ในสังคมที่การพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้เหลียวแลดูแลทุกภาคส่วนให้มีโอกาสและต้องได้เข้าถึงโอกาสด้วย ดังนั้นตระหนักดีว่าจะให้เท่าเทียมกันหมดนั้นเป็นไปได้ แต่อย่างน้อยที่สุดทุกคนต้องเข้าถึงโอกาสบ้าง ไม่ใช่มีการปิดกั้นมีรั้วเป็นชั้นๆ กีดขวาง ปิดกั้นบางคนไม่ให้เข้าถึงบางอย่าง ทำให้บางคนเข้าไม่ถึงโอกาสต่างๆ ในสังคม

นอกจากนี้แล้วการเมืองซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการกำหนดนโยบายสาธารณะ การจัดสรรปันส่วนทรัพยากรและผลประโยชน์ทางการเมืองนั้นให้กับสังคม มีความเป็นธรรมหรือไม่ สิ่งเหล่านี้คือมิติของการพัฒนาที่เราจำเป็นต้องมองในแง่ของการเมืองด้วยเพราะมันเชื่อมโยงเกี่ยวโยงกันหมด เราได้ประสบกับปัญหาทางการเมือง ที่ทำให้สังคมขาดดุลยภาพมากยิ่งขึ้น การเมืองที่ทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างที่เราเห็นกันมา การเมืองที่ไม่พอเพียง ในลักษณะที่ต้องการอำนาจล้นฟ้าและให้อำนาจอยู่ในคนกลุ่มหนึ่งโดยไม่ยอมแบ่งสรรปันส่วน การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมของคนอื่นในสังคม ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ไม่ดี ใช้ไม่ได้เพราะไม่ใช่ประชาธิปไตยแบบผู้แทน แต่เป็นการเมืองแบบเบ็ดเสร็จที่อยู่ในมือของคนกลุ่มหนึ่งโดยอาศัยกลไกของการเลือกตั้งเข้ามายึดอำนาจ และถือว่าควรตัดสินใจทุกอย่างตามอำเภอใจ การเมืองรูปแบบนี้ก็ไม่ใช่สิ่งที่เราเรียกว่าการมีดุลยภาพทางการเมืองที่มีมิติทางสังคมการเมืองและเศรษฐกิจแบบเชื่อมโยงกันอย่างมีคุณภาพ

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นนี้คือ ความพยายามที่จะปูพื้นให้เห็นว่ากระแสหลักของการพัฒนาที่เรานำมาใช้ในสังคมไทย ได้มีจุดแข็งบางอย่าง จุดอ่อนหลายๆ อย่าง โดยเฉพาะจุดอ่อนที่ยังไม่ได้พูดถึง คือ ทางสังคมมิติทางสังคมซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นพิเศษ โดยพบว่าเราจะขาดดุลยภาพ ความพอดี พอเพียงในอะไรทุกอย่าง เพราะสังคมไทยในอดีตไม่ค่อยมีความสลับซับซ้อนอะไรเท่าไรหรอก เรามีชนชั้นผู้ที่อยู่ข้างบน มีชนชั้นที่ประชาชนส่วนใหญ่อยู่ระดับล่าง แต่ความสัมพันธ์ของระดับบนกับล่างมีกีดกันที่เชื่อมโยงถึงกัน คนที่อยู่ข้างบนมีความเมตตากรุณาต่อคนที่อยู่ระดับล่าง ส่วนคนที่อยู่ระดับล่างมีความจงรักภักดีต่อคนที่อยู่ด้านบนแน่นอนโอกาสและสภาพไม่เท่าเทียมกันแต่ความเอื้ออาทรต่อกันมี ความเอาใจใส่และแบ่งปันมี

ในเวลาเดียวกัน คนไทยอยู่ใกล้วัด ศาสนามีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมให้คนไทยนั้นเข้าใจในหลักศาสนาหลายอย่าง เช่น เชื่อในเรื่องของกฎกติก ชั่วดี บาป-บุญ คุณ-โทษ คนไทยมีหิริโอตตะปะ รู้จักละอายต่อความผิดและบาป

แต่พอสังคมเริ่มวิวัฒนาการไป วิวัฒนาการจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นได้เน้นเศรษฐกิจเป็นหลักมากเกินไป ก่อให้เกิดผลที่ตามมาอันแรก คือ นโยบายของการพัฒนาที่เน้นอุตสาหกรรมมาก คือ เน้นการเติบโตของเมืองมากขึ้น ทางภาคเกษตรก็ถูกมองข้ามและละเลยทำให้ภาคเกษตรนั้นมี รายได้ที่น้อยลง นโยบายของรัฐขาดการจูนเจือช่วยเหลือภาคเกษตร นโยบายที่ขาดดุลยภาพในการพัฒนาทั้ง 2 ภาคส่วน ทำให้คนในภาคเกษตรจำเป็นต้องอพยพเข้าไปในเมืองเพื่อหารายได้ การเข้ามาอยู่ในเมืองก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่าง ความแออัดของเมือง ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามมาเป็นต้น บ่อยครั้งพ่อแม่ลูกก็ไม่ได้อยู่ด้วยกัน

นอกจากนี้คนก็เริ่มอยู่ใกล้วัด วัดก็ต้องพยายามปรับตัวเพื่อดึงดูดประชาชนเข้าสู่วัดโดยการบอกรวย ทำน้ามนต์พิเศษก็มี ขณะนี้ยิ่งเพี้ยนใหญ่เมื่อมีหลายๆ วัดจัดให้มีการขายวัตถุมงคลรวมทั้งจุฑามารามเทพ ซึ่งไม่น่าจะเกี่ยวกับศาสนาพุทธอะไรเลย

สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นกระแสต่าง ๆ ก่อให้เกิดความเห็นห่างของคนกับวัดกับศาสนามากขึ้น ในเวลาเดียวกัน พ่อแม่ก็ต้องปากกัดตีนถีบทำงานมากมาย ไม่ว่าจะเป็นระดับบนหรือล่างของสังคม พ่อแม่อยู่ระดับสูงก็ต้องสร้างเครือข่ายทางธุรกิจ เครือข่ายทางการเมือง ทางสังคม ไม่มีเวลาอยู่กับลูก ลูกก็ต้องอยู่กันเอง โดยหลายคนก็ใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมใช้อะไรต่างๆ ให้ลูกให้ทดแทนเวลาที่พ่อแม่ให้ลูก แทนที่จะอยู่ด้วยกันได้สนทนา ถกกัน หรือใช้ชีวิตรู้จักกัน สิ่งเหล่านี้ ทำให้สังคมกลายเป็นสังคมที่เด็กเรียนรู้อะไรได้หลายอย่าง แต่ไม่มีการกล่อมเกลาเกี่ยวกับปรัชญาของชีวิตทิศทางของชีวิต นอกจากนี้แล้วคุณค่าด้านคุณธรรมของชีวิตที่ควรจะช่วยกำหนดการตัดสินใจไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความ ถูกผิด ชั่วดี บาป-บุญ คุณ-โทษ ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐาน หลักความซื่อสัตย์สุจริต หรืออะไรที่เราเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดีอีกต่อไป เพราะฉะนั้น เด็กในยุคหลังถูกหล่อหลอมโดยกระแสของสังคมที่ผิดเพี้ยน ไม่ว่าจะเป็นจากกระแสภายในประเทศหรือนอกประเทศก็ตาม

ตัวอย่างเช่น การผลักดันบีบคั้นให้เรียนเก่ง เรียนดี ให้เด็กนั้นต้องประสบความสำเร็จในสิ่งที่สังคมมองว่าถูกต้อง อย่างเช่น สอบได้ เข้ามหาวิทยาลัยดี ต้องมีรายได้ดี แต่ว่าเราไม่ได้มองว่าคุณค่าของมนุษย์นั้นมีหลายด้าน สิ่งเหล่านี้ คือ ความไม่เป็นธรรมทั้งหลายที่สังคมก่อให้เกิดในสังคมไทย โดยสื่อก็จะสะท้อนรายการที่มีแต่เรื่องฉาบฉวย เรื่องของไฮโซ เรื่องอะไรก็แล้วแต่ หรือการแข่งขันแบบไร้สติ ที่เห็นในเกมส์โชว์ที่ปรากฏในขณะนี้ ละครุ่นเห็นว่าเน้นแต่พระเอกที่ร่ำรวย ใช้ชีวิตวันๆ แบบอะไรที่ไร้คุณค่า หรือการแสดงภาพลักษณ์ของผู้หญิงในละครที่ต้องแย่งผู้ชาย ล้วนแต่เป็นการตอกย้ำในเรื่องที่ไร้สาระ ไม่ใช่สิ่งที่จะถึงหล่อหลอมให้สังคมมีคุณค่ามีคุณธรรม หรือว่ามีความแข็งแกร่งในเรื่องของหลักคิดหลักปรัชญาที่จะนำพาชีวิตไปในทิศทางที่ถูกต้อง

สรุปแล้วที่อภิปรายมานี้แสดงว่า ในยุคของปัจจุบันมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมไทยต้องหันไปใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรากฐานที่จะปลูกฝังสังคมของเรา ไม่ว่าจะเป็นสนใจในเรื่องของกระแสหลักหรือว่าสนใจในทางเลือกของการพัฒนาก็ตามแต่ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือพื้นฐานที่จะช่วยให้เราสามารถใช้เป็นเสาหลักเป็นฐานรากที่จะสร้างทิศทางเพื่อที่จะก้าวต่อไปได้ ขณะนี้เราจะพบว่าทั่วโลกมีกระแสการผลักดันทางเลือกของการพัฒนาเพราะมีความคิดและความเชื่อว่า กระแสการพัฒนาหลักทำให้ขาดดุลยภาพ ขาดความเท่าเทียมกัน ความเสมอภาค และยังก่อให้เกิดรายได้ที่เห็นห่างกัน การพัฒนาที่ไม่มีดุลยภาพนั้นจะรวมถึงลักษณะของเมืองใหญ่ที่ใหญ่โตเกินไป ชนบทก็เล็กไป คนจนมีมากเกินไป คนรวยจำนวนน้อยแต่มีรายได้มากเกินไป ทำให้เกิดความรู้สึกว่ามันไม่ใช่การพัฒนาที่พึงประสงค์

หลายๆ ประเทศทั่วโลกเริ่มรู้สึกว่าการพัฒนาตามกระแสหลักไม่ใช่ทิศทางที่เราต้องการการพัฒนา น่าจะมีอะไรที่ดีกว่านี้ เพราะฉะนั้นจึงเกิดกระแสต่างๆ ซึ่งเป็นที่มาของความต้องการทางเลือกของการพัฒนาแบบอื่นๆ บางเรื่องอาจจะปฏิเสธกระแสหลักโดยสิ้นเชิง กลับไปมีโยโทเปียหรือสังคมในอุดมคติของเราเล็กๆ ทำกันเอง กินกันเอง อะไรอย่างนั้น หรือบางกลุ่มปฏิเสธสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม บางกลุ่มปฏิเสธแค่บางส่วนโดยพอใจที่จะปรับทิศทางบางอย่างที่คิดว่าเหมาะสม บางกลุ่มใช้ศาสนาเป็นตัวตั้งเป็นตัวนำ ใช้หลักความคิดอื่น แต่ทั้งหลายทั้งปวง คือกระแสที่จะปฏิเสธต่อต้าน และก็ค้านกระแสหลักที่มองว่าไม่มีเหตุผล ไม่สมมูล และในเวลาเดียวกันไม่มีความเป็นธรรม ณ ขณะนี้ ในโลกนี้ปัญหาเรื่องความเป็นธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่ง ความเป็นธรรมทางสังคมเป็นเรื่องที่มีการถกคุ้ยกันตลอดไม่ว่าเวทีในประเทศหรือระหว่างประเทศ

การค้าเสรีหรือกระบวนการของโลกาภิวัตน์นำมาซึ่งจุดแข็ง จุดอ่อน อีกเหมือนกัน แต่สำหรับประชาชนตัวเล็กๆ ในหลายๆ ประเทศจะมองว่ากระแสโลกาภิวัตน์หรือการค้าเสรีทั้งหลายเปิดโอกาสให้คนที่มีโอกาส

แล้วเข้าสู่เวทีระดับนานาชาติได้มากขึ้น แต่คนด้อยโอกาสและยากจนถูกกลืนถูกผลักดันไปอยู่ชายขอบของสังคม เพราะฉะนั้นกระบวนการเรียกร้องความเป็นธรรมทางสังคม ไม่ใช่เพียงอยู่ในประเทศ แต่เชื่อมจากประเทศไปต่อประเทศอื่นๆ กลายเป็นกระบวนการในระดับเวทีสากล เช่น คนที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อน คนที่ไม่เห็นด้วยกับการทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ คนที่ไม่เห็นด้วยกับอะไรก็จะมี การเชื่อมโยงกันในเนวราบจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง โดยใช้ความคิดและอุดมการณ์เป็นที่ตั้ง

อุดมการณ์เหล่านี้อาจเป็นเรื่องของสิทธิสตรี เป็นเรื่องของสิทธิคนพิการ เรื่องพิทักษ์สิ่งแวดล้อม แต่สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการใหม่ ที่ด้านกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เชื่อว่าถูกรอบงำโดยผู้ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ในตะวันตกมากเกินไป และเริ่มมีประเทศในตะวันออกที่กำลังมีพลังอำนาจและกำลังจะไปเชื่อมโยงกับตะวันตก เพื่อที่จะได้อำนาจ แต่ผลผลิตผลรวมทั้งหมดจะออกมาให้แก่คนกลุ่มเดียวที่อยู่ข้างบนของแต่ละสังคม คนที่อยู่ในระดับล่างถูกผลักดันไปชายขอบ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องให้ผู้ที่ขาดโอกาสและอยู่ชายขอบจะต้องเชื่อมโยงเข้าหากัน เพื่อสร้างพลังในเนวราบที่ข้ามพรมแดนประเทศแต่ต่อสู้ร่วมอุดมการณ์เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม

ภาพใหญ่ของโลกใบนี้เรื่องต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นคือ จะมีพลวัตรสูงมาก ความซับซ้อนเกิดขึ้นมาก ความหลากหลายในแต่ละสังคมก็มีมากขึ้น การต่อสู้ที่เกิดขึ้นในอนาคตไม่ใช่แค่เรื่องของทรัพยากรทางธรรมชาติ แต่เป็นการต่อสู้เรื่องของแนวความคิดด้วย ว่าอะไรคือแนวคิดเหมาะสม อะไรที่จะสร้างความ เป็นธรรมให้กับคนทั้งหมดในสังคม ในทั่วโลก ควรจะมีการแบ่งสรรปันส่วนทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด หรือควร จะสร้างความเป็นธรรมได้อย่างไร สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ทำให้การพัฒนาเพิ่มความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

ขออนุญาตเข้าสู่ประเด็นสุดท้าย

ทำไมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีพลังสูงในการช่วยสังคมไทยและสังคมอื่นๆ ในโลกสากล มองได้ ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้น่าที่จะเป็นรากฐานหรือเป็นเสาเข็มของการพัฒนา ไม่ว่าแนวทางการพัฒนา จะยึดรูปแบบไหนก็ตาม

ประการที่ 1 เศรษฐกิจพอเพียงได้เน้นในเรื่องของความพอดี พอเพียง พอประมาณ ซึ่งเป็นสิ่งที่ ชาวโลกทั้งโลกจำเป็นต้องเข้าใจและยอมรับรู้และรับความเป็นจริงเพราะภายใต้โลกปัจจุบันที่ทุกอย่างมี จำนวนจำกัด ถ้าเราไม่ยึดหลักคิดนี้เป็นหลักพื้นฐานแล้ว จะมีเกิดความขัดแย้งทวีคูณขึ้นแน่นอน ในการที่ เรามีพอดี พอเพียง พอประมาณ คือ ไม่เอาอะไรที่มากเกินไปจนน่าเกลียด มนุษย์ในสังคมนั้นย่อม มีความแตกต่างได้แต่ไม่มีใครต้องมากเกินไป

ในระดับประเทศก็เช่นเดียวกัน ประเทศที่ต้องการอะไรให้ตัวเองมากเกินไป จนไม่มองว่าเพื่อนบ้าน เขามีหรือขาดอะไรบ้างจะถูกมองว่าเป็นประเทศที่ไม่มีจิตสำนึก การแบ่งปันให้คนอื่นได้อยู่ดี กินดีด้วยตัวเอง ก็จะอยู่อย่างมีความสุขและมีดุลยภาพ เพราะจะเป็นการอยู่อย่างมีสติและมีปัญญา

ในเวลาเดียวกัน การพอประมาณนั้นควรเป็นหลักคิดที่มาจากความเชื่อลึกๆ ถึงจะเกิดพลังในการ ปฏิบัติการ มีเหตุผลก็เป็นอีกหลักหนึ่ง การรู้ว่าอะไรพอดีอะไรไม่พอดี นั้นจำเป็นต้องเชื่อมโยงกันทั้งหมด เพราะต้องใช้หลักของความมีเหตุมีผล โดยมีการศึกษาเรียนรู้ในลักษณะ เจาะลึก เข้าใจอะไรจริง ๆ สังคมไทย ยังอ่อนด้อยมากในเรื่องนี้เพราะเรามาจากพื้นฐานของชีวิตที่เคยเป็นแบบ “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” ไม่หนาว เกินไป ไม่ร้อนจัด ชีวิตคนไทยพออยู่ได้แบบมีความพอมีพอกิน คนไทยในอดีตมีความพอเพียง สันโดษ อยู่เอง พอประมาณ ไม่โลภมาก ตามหลักศาสนาพุทธ แต่เรื่องความมีเหตุผลและการใฝ่รู้การศึกษา เจาะลึกยังไม่มี เป็นจุดที่ต้องเน้นเป็นพิเศษ เพราะการทำอะไรก็แล้วแต่ในโลกนี้หรือในปัจจุบัน เราจำเป็นต้องศึกษาจริงๆ มีความเอาจริงเอาจังในเรื่องของชีวิต

คนไทยเน้นในเรื่องความรักสนุก ความสะดวกสบาย ชีวิตอยู่ไปวันๆ ซึ่งก็อาจจะดีในทางด้านจิตวิทยาเพราะไม่เครียด การฆ่าตัวตายไม่สูง ถือเป็นสังคมที่ถ้อยที่ถ้อยอาศัยพออยู่ได้ แต่ในสังคมต่อไปนี้จะเป็นอย่างเดิมไม่ได้ ในยุคของการแข่งขันมากขึ้น อย่างน้อยที่สุดการที่จะอยู่ในสังคมเราจำเป็นต้องเข้าใจปัญหาสังคมต้องดูแลตัวเองได้และดูแลผู้อื่นได้ จำเป็นต้องมีการศึกษาที่ลึกและรอบรู้ ต้องสร้างภูมิคุ้มกันให้ตัวเอง ถ้าไม่มีความรู้เราก็ไม่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันได้ เพราะปัจจัยต่างๆ ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นจะเชื่อมโยงไปด้วยกันหมด ความรู้ที่รวมถึงความใฝ่รู้จริงๆ ความใฝ่รู้คือ เชื่อว่าทุกอย่างน่าสนใจไปหมด ควรต้องศึกษาตลอดชีวิต ทุกอย่างในชีวิตเป็นเรื่องที่ถอดบทเรียนได้ เช่น ไม่ใช่การทำ paper แล้วไปตัดต่อเอา คือควรหาคำตอบมาวิเคราะห์และตอบคำถามเอง การทำ paper ของคนไทยนี้ประหลาดมาก ตั้งแต่ปริญญาตรีถึงปริญญาโท และปริญญาเอก ยังมีการติดต่อข้อความเข้าด้วยกัน ไม่พยายามคิดและวิเคราะห์เอง เรื่องนี้เป็นทักษะที่ต้องพัฒนา เพราะต้องมาจากความใฝ่รู้ วิเคราะห์ และหาคำตอบจริงๆ ตรงนี้ยังเชื่อมโยงกับการที่มีความรู้อะไรต่างๆ ยังไม่พอ แต่ต้องมีคุณธรรมคู่ขนานด้วย จุดนี้เป็นจุดที่ต้องลงแรง อีกเยอะเพื่อให้สังคมไทยมีคุณภาพแบบยั่งยืน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องการเสริมสร้างคุณธรรมเป็นสิ่งที่ต้องนำไปเน้นให้ทั่วโลกด้วย เพราะเป็นจุดแข็งของแนวความคิดนี้เพราะปรัชญาอื่นหรือหลักคิดอื่นๆ จะไม่ได้เน้นเรื่องนี้ แนวคิดของ New management ไม่ว่าจะเป็น public หรือ private management มีปัญหาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการแบบใหม่ที่บอกว่าวิธีอะไรก็ได้ที่ใช้ไปสุดโต่งก็ได้แต่ขอให้มียield ออกมาก็แล้วกัน การตีความแบบนี้โดยแขนงบริหารธุรกิจและรัฐประศาสนศาสตร์ ส่วนไม่น้อยมีความน่าเป็นห่วงยิ่ง เพราะมองว่าจะทำอะไรก็ได้ขอให้มียield ไม่สนใจว่าจะใช้วิธีอะไรก็ได้ ให้มียield ออกมาก็แล้วกัน หรือมองว่ากระบวนการไม่สำคัญ เพราะถ้าเราเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้วจะดำเนินแนวคิดนี้จริงๆ เพราะวิถีทางเดินสู่เป้าหมายและเป้าหมายก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน เพราะไม่ว่าจะทำอะไร ควรทำไปอย่างมีคุณธรรม ควรมียุติภาพทั้งสองอย่าง ไม่ใช่ช่วยอย่างเดียวโดยไปโกงเค้ามา ไม่ควรมองว่าอะไรก็ได้ ในที่สุดฉันรวยฉันมีผลงานหรือว่าฉันทำงานหน่วยงานราชการ ฉันเพิ่มอะไรก็ได้ขึ้นมาให้เห็น พอประเมินก็ประเมินให้เราผ่าน แต่ว่าระหว่างทางอาจจะสร้างความเจ็บปวดกันไปหมด ทุกฝ่ายระส่ำระสายก็ไม่สนใจ ทั้งนี้คุณธรรมต้องคู่ขนานไปกับพฤติกรรมต่างๆ จะทำอะไรนั้นต้องเกี่ยวข้องกัน คือมีความพอเพียงแบ่งปันกัน มีเหตุมีผล ในที่สุดแล้วค่านิยมในจิตของมนุษย์ลึกๆ ต้องได้รับการปลูกฝังใหม่ เพื่อสร้างสิ่งเหล่านี้ ไม่อย่างนั้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คงก้าวไปไม่ได้ การปลูกฝังปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต้องเริ่มจากหลักคิดเล็กๆ หรือพื้นฐานความคิดของมนุษย์ในสังคมก่อน ว่าเรายอมรับเรื่องคุณธรรมหรือไม่ ชอบความซื่อสัตย์สุจริตหรือไม่ ความเพียรเป็นเรื่องสำคัญหรือไม่ ถ้าเราสอนให้ฉาบฉวยหมด มันคงจะไม่ได้ไปถึงจุดที่เราต้องการจะเห็น เพราะฉะนั้นในที่สุดต้องรวมที่พูดถึง หมายถึงความเชื่อมโยงกันหมด สามห่วงสองเงื่อนไขเป็นประเด็นที่ตัดแยกกันไม่ได้ เราไม่สามารถจะนำแค่หนึ่งห่วงมาพูดว่านี่คือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จริงๆ แล้วคือห้าห่วงเชื่อมโยงเข้ากันและต้องใช้ในลักษณะองค์รวมก็จะเข้าใจหลักนี้และนำไปใช้ได้ไม่ว่าจะตามแนวเศรษฐกิจกระแสหลักหรือพัฒนาในกระแสทางเลือกก็ตาม

การบริหารการพัฒนา: บูรณาการตามกรอบปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง

ณัฐพงศ์ ทองภักดี¹

ความนำ

บทความนี้สังเคราะห์การบริหารการพัฒนาตามกรอบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้เอกสารวิชาการโครงการสัมมนาประจำปี 2550 ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์เป็นพื้นฐาน พิจารณาว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสอดคล้อง ขยาย หรือ ขัดแย้ง องค์กรความรู้พัฒนบริหารศาสตร์ในปัจจุบันอย่างไร ชี้นำแนวทางในการบริหาร ในทิศทางใด รวมทั้งการประยุกต์ปรัชญาเพื่อการบริหารพัฒนาที่ดีและสังคมที่พอเพียง ทำอย่างไร

บทเรียนจากกรณีศึกษาการบริหารรายสาขา

ในกลุ่มงานวิจัยนี้ได้ มีการศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหาร องค์กร (สมบัติ กุสุมาวลี, 2550) การบริหารภาครัฐ (ไพโรจน์ ภัทรนรากุล, 2550) และภาคเอกชน (ผลิน ภู่อัญญ, 2550) การบริหารระดับชุมชน (วิชัย รูปขำดี, 2550) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ธวัชชัย ศุภดิษฐ์, 2550) และนโยบายการพัฒนา เศรษฐกิจ (ประสพโชค มั่งสวัสดิ์, 2550) การศึกษามีจุดเน้นและกรณีศึกษาที่แตกต่างกัน แต่ใช้กรอบของปรัชญาเดียวกัน ซึ่งอาจจะเป็นบทเรียนที่ทำให้เห็นองค์ความรู้และประยุกต์ ในลักษณะที่สำคัญร่วมกัน ดังนี้

ก) ปรัชญาเป็นองค์ความรู้ร่วมสมัย

องค์ความรู้การบริหารสมัยใหม่จะมีความสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากกว่าองค์ความรู้ด้านการบริหารแบบดั้งเดิม การบริหารแบบดั้งเดิมอยู่ใน สภาพแวดล้อมที่การเปลี่ยนแปลงมีไม่รวดเร็วนัก มักจะมุ่งเน้นการบริหารเฉพาะด้าน ส่วนนักบริหารสมัยใหม่จะต้องเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ทั้งจากการเปลี่ยนแปลง เทคโนโลยี กระแสโลกาภิวัตน์ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระทบ ทั้งต่อองค์กร การให้บริการของภาครัฐ การพัฒนาธุรกิจ การกำหนดนโยบายการพัฒนา การบริหารชุมชน และทรัพยากร องค์ความรู้พัฒนบริหารศาสตร์สมัยใหม่จึงต้องบริหาร เพื่อให้มีการปรับตัวได้อย่างดี มองการพัฒนาในระยะยาวขึ้นรวมทั้งเห็นความเชื่อมโยง ของปัจจัยต่างๆ ที่ชัดเจนขึ้น

¹ ผู้เขียนขอขอบคุณต่อข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์จากคณาจารย์ผู้เขียนบทความในโครงการนี้ ผู้เข้าร่วมในการประชุมระดมความคิด ณ จังหวัดสมุทรสาคร วันที่ 2 มีนาคม 2550 รศ. ดร. อติคร อิศรางกูร ณ อยุธยา และ ผศ. ดร.ณดา จันทรม บพท.นางสาวศิริพรรณ ไชยรัตน์ เป็นผู้ช่วยวิจัย

ดังนั้นการบริหารการพัฒนาสมัยใหม่จะมีวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ที่มองภาพการพัฒนาที่เป็นองค์รวมมองภาพกว้างขึ้น เช่น นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจ เดิมมุ่งเฉพาะการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การใช้กลไกตลาดและเปิดเสรี ตามแนว Washington Consensus พบว่ามีปัญหา² จึงเกิดกระแสแนวคิดการพัฒนาใหม่ เป็นการเจริญเติบโตที่มีคุณภาพ ต้องเป็นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีลักษณะที่สำคัญคือ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สม่ำเสมอ การเจริญเติบโตที่ต้องช่วยให้ความกินดีอยู่ดีของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไม่กระจุกตัว การเจริญเติบโตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจที่ดี สามารถรับมือกับปัจจัยเสี่ยงจากโลกภายนอกที่เข้ามากระทบได้ ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีคุณภาพนี้จะต้องคำนึงถึงสถาบันต่างๆ ในสังคมนอกเหนือจากทางเศรษฐกิจด้วย

การบริหารการพัฒนาด้านอื่นๆ ก็เช่นกัน มีการขยายองค์ความรู้ให้ครอบคลุมมากขึ้น การบริหารองค์กร ความรู้เดิมมององค์กรแบบกลไก แต่ทฤษฎีการบริหารองค์กรสมัยใหม่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนขององค์กรกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก ในการบริหารพัฒนาภาครัฐ แนวใหม่เป็นการนำแนวคิดหรือตัวแบบการจัดการสมัยใหม่แนวธุรกิจมาประยุกต์ เพื่อให้การบริหารงานของภาครัฐเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน รวมทั้งมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการเสริมพลัง โดยเฉพาะแนวทางการมีส่วนร่วมของสมาชิกในองค์กร และการมีส่วนร่วมของผู้รับบริการมีแนวทางหลักๆ ได้แก่ การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ การบริการประชาชนสู่ความเป็นเลิศ และการมีธรรมาภิบาล

การบริหารธุรกิจใ้องค์ความรู้ดั้งเดิมจะเน้นที่ผลตอบแทนทางการเงิน เพื่อเพิ่มมูลค่าหุ้น เพราะมองว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคือผู้ถือหุ้น ทฤษฎีสมัยใหม่มองหลายมิติขึ้น เพราะต้องการให้องค์กรพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่น Balanced Score Card ที่ต้องพิจารณามิติน้อย 4 ด้าน คือ ด้านการเงิน ด้านลูกค้า ด้านกระบวนการภายใน ด้านการเรียนรู้และพัฒนา และมีการพิจารณาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่กว้างขวางขึ้น นอกจากผู้ถือหุ้น รวมถึงผู้บริโภคนพันธมิตรทางธุรกิจ (business partner) พนักงาน สังคม

การพัฒนาให้ธุรกิจมีความสามารถในการแข่งขัน (Competitive advantage) ก็สามารถใช้หลักปรัชญานี้ผลักดันในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันได้ ผลิน ภูเจริญ (2550) ชี้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นคำตอบของการสร้างและพัฒนาความได้เปรียบในการแข่งขันที่มีความสมดุลลงตัวกับสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน เพราะกรอบแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเน้นพลวัตการพัฒนาที่ลงตัว (Dynamic optimum) ส่งผลให้องค์กรต้องมีการปรับตัวตลอดเวลา โดยสร้างความสามารถในการแข่งขัน ตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ปรัชญาสามารถชี้นำการสร้างกลยุทธ์ที่มีความร่วมสมัย คือ กลยุทธ์ที่มีการปรับตัวตลอดเวลาที่มีความพอดี คำนึงถึงความเสี่ยง และกลยุทธ์ที่มีการพัฒนาตลอดองค์กร เพราะความสามารถในการแข่งขันจะมาจากความรู้ขององค์กร ซึ่งเป็นตามเงื่อนไขการมีความรอบรู้ตามปรัชญา

จุดร่วมกันที่เด่นชัดอีกประการหนึ่งคือ ความสำคัญของคน เพราะจุดสุดท้ายของการพัฒนาคือการทำให้คนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และคนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ เพราะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆ ในการพัฒนา การบริหารจึงให้ความสำคัญของคนทั้งสองด้าน เช่น ในด้านบริหารภายในขององค์กรธุรกิจชั้นนำ จะให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์ก่อนเสมอ โดยมุ่งเน้นการสร้างสติปัญญา ความซื่อสัตย์สุจริต ขยัน อดทน ซึ่งกระทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างให้เกิดสังคมองค์ความรู้ ทั้งยังต้องให้ความเคารพกับบุคคลในองค์กรให้มีความสำคัญเท่าเทียมกัน

² ตัวอย่างคำวิจารณ์ เช่น Joseph Stiglitz and others (2006)

ส่วนอีกด้านหนึ่ง ธุรกิจต้องให้ความสำคัญของผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป เพื่อภาพลักษณ์ของธุรกิจและการยอมรับของสังคม การวางนโยบายธุรกิจให้ความสำคัญของคนที่เป็นผลลัพธ์ของการพัฒนา และเป็นพลังทำให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจ การบริหารภาครัฐที่เน้นจุดมุ่งหมายคือการให้บริการ การให้ความพอใจแก่คนผู้รับบริการ โดยคนต้องมีประสิทธิภาพในการให้บริการ รวมทั้งคนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทฤษฎีการบริหารองค์กรสมัยใหม่ก็ถือว่าคนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการจัดการองค์กร

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางเหมาะกับองค์ความรู้สมัยใหม่ มีส่วนสนับสนุน และขยายความรู้ เพราะกรอบความคิดและเป้าหมายตรงกันโดยปรัชญาเน้นความเป็นพลวัต ยอมรับการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะกระแสโลกาภิวัตน์โดยรู้เท่าทัน หลีกเลี่ยงการเกิดวิกฤต เพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนและสมดุล คำนึงถึงผลระยะยาว (ณัฐพงษ์ ทองภักดี, 2550) ตรงกับการบริหารการพัฒนาพร้อมสมัย เมื่อการบริหารมองภาพเป็นองค์รวมมากขึ้น ปรัชญาก็ให้แนวทางถึงมิติต่างๆ ที่การบริหารต้องพิจารณา เช่น วัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ปรัชญาทำให้การบริหารมองในแง่จิตวิญญาณมากขึ้น ปรัชญาเน้นองค์ความรู้ด้วยว่า การจะทำการพัฒนาได้ต้องมีพื้นฐานที่สำคัญของความรู้และคุณธรรม

เมื่อการบริหารสมัยใหม่มองคนเป็นศูนย์กลางของการบริหาร ทำให้เห็นคุณค่าของคนมากขึ้น ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก็ได้ให้แนวทางความรู้ที่จะสร้างคน โดยใช้หลักของความพอเพียง ทั้งในการดำรงชีวิตและการตัดสินใจ เป็นการขยายความรู้ว่า เมื่อจะพัฒนาคนไม่ว่าด้านของผลหรือด้านของปัจจัยให้ใช้หลักที่ทำให้มีความพอประมาณ มีเหตุ มีผล มีภูมิคุ้มกัน มีความรู้และคุณธรรม

ปรัชญาจึงเป็นองค์ความรู้ที่ช่วยในการบริหารการพัฒนาพร้อมสมัย

ข) ปรัชญาชี้นำการพัฒนาที่มีความสมดุลยั่งยืน

จุดมุ่งหมายของปรัชญาคือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนดังกล่ามาแล้ว ในกลุ่มงานวิจัยนี้มีกรณีศึกษาที่แสดงว่า การประยุกต์ปรัชญาเพื่อการบริหารการพัฒนาในโลกแห่งความเป็นจริงทำได้ และทำให้เกิดความยั่งยืนจริง

การศึกษาของ ผลิน ภูจุณญ (2550) ชีวประวัติที่มีความยั่งยืนทางธุรกิจอย่างยาวนานมาก (Living Company) มีหลักการสำคัญเหมือนๆ กันในด้านยุทธศาสตร์และการจัดการที่เป็นไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ

(ก) แนวคิดอนุรักษ์นิยมทางการเงิน ตรงกับหลักการพอประมาณ คือ ไม่ลงทุนเกินตัว สัดส่วนของหนี้สินสูงไม่เกินมาตรฐาน ทำให้มีการเติบโตที่มั่นคง การพัฒนาที่ลงตัวของการจัดสรรทรัพยากรองค์กรที่สมดุลและสอดคล้องกับการดำเนินธุรกิจภายใต้การเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ยังมีความมีเหตุมีผลและความรู้ เมื่อจะขยายกำลังการผลิตที่ต้องมีการลงทุนก็จะกระทำอย่างรอบคอบ

(ข) ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมองค์กรที่ยั่งยืนเหล่านี้ ให้ความสำคัญกับการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทำให้มีการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ทางธุรกิจ ลักษณะเดียวกันในการพัฒนาตนเองอยู่เสมอให้มีความร่วมสมัยกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง

(ค) ให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์และลักษณะเด่นเฉพาะพิเศษของธุรกิจ องค์กรธุรกิจจะคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับบริษัท มีการสร้างความสัมพันธ์แบ่งปันความสำเร็จกับสังคมรอบข้าง เป็นไปตามเงื่อนไขคุณธรรม ปัจจุบันอาจอยู่ในรูปของการให้ความสำคัญรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility-CSR) ให้ความช่วยเหลือตอบแทนคืนกำไรให้สังคมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว หากจะได้รับการยอมรับจากชุมชนนั้น ต้องเป็นเงินที่ได้จากการดำเนินธุรกิจที่ซื่อสัตย์ สุจริต

(ง) มีความอดทนสูงกับความคิดนวัตกรรมใหม่ นั่นคือให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อการพัฒนาองค์กร ทั้งความรู้จากพนักงานขององค์กร หรือจากความต้องการของลูกค้า ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เงื่อนไขความรู้ คือรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง คู่กับ มีความขยัน อดทน มีความเพียร ตามเงื่อนไขคุณธรรม

การศึกษากาณศึกษาการใช้ทรัพยากรดิน 4 กรณี ของ รัชชชัย ศุภดิษฐ์ (2550) ทุกกรณีแสดงถึงการพัฒนาและการใช้ชีวิตที่สมดุลและยั่งยืน โดยมีกรณีที่ไม่บุคคลเคยเป็นหนี้สามารถใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงจนพ้นจากความเป็นหนี้ได้ นอกจากนี้ยังมีกรณีที่มีชุมชนที่เคยทำไร่เลื่อนลอย ปลูกพืชเสพติด แต่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นไปตามปรัชญาทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีได้ ทั้งนี้หลักการใหญ่ๆ รวมกันของกรณีศึกษาคือมีความพอดีในการใช้ประโยชน์จากพื้นดินและมีการจัดสรรที่ดินตามความเหมาะสมกับภูมิสังคม มีความมีเหตุผลในการใช้ประโยชน์จากพื้นดินโดยยึดหลักความสมดุลและใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ ปฏิบัติได้ง่าย และมีต้นทุนต่ำ สร้างภูมิคุ้มกัน ในการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เกิดความยั่งยืน โดยลดแนวทางการปฏิบัติที่อาจก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่ทรัพยากรดินทั้งในระยะสั้นและระยะยาว มีการศึกษาทดลองตามภูมิประเทศที่เป็นจริงตามแนวพระราชดำริ นอกจากนี้ยังมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งองค์ความรู้และผลตอบแทนที่ได้รับจากพื้นดินของตนเองให้กับชุมชนรอบข้าง ตามหลักคุณธรรม ซึ่งสิ่งดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรดินและความเข้มแข็งของชุมชนโดยเฉพาะสำหรับชุมชนที่มีอาชีพด้านการเกษตรกรรม

วิชัย รูปขำดี (2550) ชุมชนทั้งเมืองและชนบทในการเผชิญการเปลี่ยนแปลงจากภายในและภายนอกประเทศที่ทำให้ชุมชนมีความอ่อนแอ การพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืนไม่ใช่เรื่องง่าย กรณีศึกษาชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2548) วิเคราะห์กรณีศึกษาชุมชนที่มีความยั่งยืน 5 ชุมชน พบว่ามีการบริหารตามแนวของปรัชญา เช่นเดียวกับ UNDP (2007) ซึ่งอภิปรายการพัฒนาเครือข่ายอินแปงว่าเป็นแนวทางเดียวกัน

เครือข่ายอินแปงมีจุดกำเนิดในปี 2530 จากกลุ่มเล็กๆ ชุมชนเล็กๆ จนมีความสำเร็จเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งมีสมาชิกมากกว่าแสนคน ในหมู่บ้านเกือบ 9 แห่ง ใน 4 จังหวัดเป็นที่รู้จักทั่วไป โดยเดิมมีปัญหาหนี้สิน มีความเดือดร้อนจากการปลูกพืชพาณิชย์เชิงเดี่ยว พึ่งพาตนเองไม่ได้ แต่ปัจจุบันมีความเข้มแข็งทั้งด้านการเกษตร วิสาหกิจชุมชน การดูแลสุขภาพ การดูแลสิ่งแวดล้อม การให้การศึกษากับปัญหาหนี้สินหมดไป โดยชุมชนไม่ได้โดดเดี่ยวจากสังคม มีความเกี่ยวพันกับระบบตลาด สภาพเศรษฐกิจสังคมทั้งภายในและภายนอกประเทศเป็นปกติ แต่ควบคุมวิถีชีวิตของคนในชุมชนและการดำเนินการของชุมชนได้มีความสงบ

การศึกษาดังกล่าวระบุว่า ชุมชนใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการแก้ปัญหา เมื่อต้องการจัดความยากจน ต้องการที่จะเลี้ยงกระแสโกลาภิวัตน์ซึ่งทำให้ควบคุมชีวิตได้ยาก ก็พยายามยืนบนขาของตนเอง (Self-reliance) โดยใช้ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ด้วยความรอบคอบตามศักยภาพของชุมชน โดยมีหลักทางสายกลาง ทั้งนี้ชุมชนสามารถสร้างความร่วมมือและขยายเครือข่ายความมีคุณธรรมของผู้นำและคนในชุมชน มีการสร้างภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยการลงทุนในกองทุนเพื่อสวัสดิการต่างๆ โดยการสะสมความรู้ที่ได้จากการพัฒนา และโดยการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ข้อสรุปจากการศึกษาดังกล่าวเป็นสิ่งที่คาดหวังได้ เพราะความพอเพียงของปรัชญาเป็นทั้งวิธีการ (mean) และจุดหมายปลายทาง (end) คือ ความสมดุล ยั่งยืน เมื่อผู้ใดเลือกที่จะดำเนินวิธีการทางปรัชญา

ก็จะนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ต้องการได้ตามแต่กรณี³ หากใครต้องการดำเนินชีวิตที่เรียกว่าโลดโผนหรือไม่ให้ความสำคัญกับความสมดุล แนวทางนี้ของปรัชญาก็คงไม่ใช่แนวทางในการดำเนินชีวิต

ค) การประยุกต์เพื่อการบริหารการพัฒนา คือ เน้นคนให้พอเพียง สร้างวิสัยทัศน์ และการจัดการตามสามห่วงสองเงื่อนไข

ผู้ที่สนใจปรัชญานี้ มักจะมีคำถามว่าหากจะประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะอย่างไร ซึ่งจากการศึกษาในด้านต่างๆ กระบวนการในการประยุกต์การบริหารการพัฒนาตามปรัชญาควรเป็นดังต่อไปนี้

การจัดการให้คนมีความพอเพียง

ดังได้กล่าวแล้วว่า การบริหารการพัฒนาสมัยใหม่ เน้นที่การพัฒนาคน หลักของปรัชญาสามารถเป็นแนวทางการชี้นำพฤติกรรมของคนที่เหมาะสมได้

ดังนั้น จุดสำคัญของการประยุกต์ไม่ว่าเป็นการบริหารระดับใด ในระดับคือทำให้คนมีความพอเพียง โดยใช้หลักของปรัชญาเป็นแนวทาง ลักษณะที่สำคัญคือ

- พอประมาณ** : รายจ่ายสมดุลกับรายรับ ซึ่งควรพิจารณาทั้งด้านรายรับและรายจ่าย โดยทั่วไปจะพบว่า การดูแลด้านรายจ่ายจะสามารถควบคุมได้ง่ายกว่าการเพิ่มรายรับ รวมถึงมีความเสี่ยงน้อยกว่า เพราะสามารถจะพิจารณาด้วยตนเองได้ว่ารายจ่ายใดสามารถลดได้ โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
- มีเหตุมีผล** : มีความรอบคอบในการใช้จ่าย ไม่ใช้จ่ายเกินอัตถภาพ ใช้อย่างคุ้มค่า ไม่เป็นผู้บริโภคนิยม
- มีภูมิคุ้มกัน** : การมีเงินออม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพราะจะทำให้มีผู้ช่วยเหลือยามยาก รวมทั้งการดูแลสุขภาพเพื่อลดความเสี่ยงจากโรคภัยไข้เจ็บ
- มีความรู้คู่คุณธรรม** : มีความรอบรู้ในการใช้ชีวิตและการงาน ประกอบอาชีพที่สุจริต ด้วยความซื่อสัตย์ ใช้สติปัญญาในการตัดสินใจต่างๆ เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง

ในการบริหารองค์กรภาครัฐและเอกชน ก็ต้องพยายามให้พนักงานมีลักษณะเช่นนี้ ในการบริหารชุมชนก็ต้องสร้างชุมชนที่ทำให้สมาชิกของชุมชนมีลักษณะเช่นนี้ ในการวางนโยบายพัฒนาระดับชาติก็ต้องมีมาตรการที่ทำให้คนมีพฤติกรรมเช่นนี้

เป็นที่น่าสังเกตว่า การบริโภคนิยมจะเป็นลักษณะที่ขัดแย้งกับความพอเพียงสูงมาก เพราะแสดงถึงการขาดความเหตุผลในการใช้จ่าย บริโภคแบบสุดโต่ง มีแนวโน้มที่จะมีความโลภ เพิ่มความเสี่ยงอาจมีพฤติกรรมที่ขาดคุณธรรมเพื่อให้ได้จ่ายตามที่ต้องการ

การนำปรัชญาสร้างวิสัยทัศน์

ในการบริหารผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องมีวิสัยทัศน์มองภาพของการพัฒนาตรงกัน ปรัชญาสามารถช่วยให้ทิศทางการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันได้ โดยผู้บริหารที่จะใช้หลักของปรัชญาในการดำเนินการพัฒนา กำหนดให้กรอบของปรัชญาเป็นวิสัยทัศน์ของการพัฒนา จะเป็นการสื่อสารให้ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนได้ง่ายขึ้น เข้าใจถึงความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นขั้นตอนไม่ก้าวกระโดด ยึดทางสายกลาง โดยมีความเป็นพลวัต (dynamics) คือการปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลง ที่คำนึงถึงความเสี่ยง รวมทั้งเห็นความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านวัตถุ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม

³ Anand Panyarachun ซึ่งให้เห็นประเด็นนี้ในบทความ Herald Tribute May 26, 2006 ว่า "The King's philosophy of 'sufficiency economy' offers...a more balanced, holistic and sustainable path of development and an alternative to the clearly unsustainable road the world is currently traveling down."

สมบัติ กุสุมาวลี (2550) เสนอแนวทางการพัฒนาองค์กรตามแนวปรัชญาประการหนึ่ง คือ การใช้ปรัชญาเป็นเสมือน “ฐานราก” หรือ “เสาเข็ม” ขององค์กร นั่นคือเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญสำหรับทุกคนไม่ว่าผู้บริหารและบุคลากร ซึ่งจะต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจ วิเคราะห์แนวทางที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาเมื่อเป็นเช่นนั้นองค์กรก็จะมีทิศทางที่ทุกคนเข้าใจร่วมกัน ทำงานบนแนวทางเดียวกัน

การบริหารจัดการตามสามห่วงสองเงื่อนไข

การศึกษาในกลุ่มงานวิจัยนี้พบว่า หลักของปรัชญาสามารถใช้ในการบริหารจัดการทุกกรณีโดยอาจมีจุดเน้นต่างกันบ้าง โดยในการบริหารใช้หลักสามห่วงสองเงื่อนไข ในการตัดสินใจโดยพิจารณาตามองค์ประกอบแต่ละด้านของปรัชญา

ในด้านความพอประมาณ จะต้องพิจารณาว่าเป้าหมายของการบริหารมีความเหมาะสมหรือไม่ มีความสุดโต่งหรือไม่ เป็นไปตามหลักทางสายกลางหรือไม่ หากตั้งเป้าหมายสูงเกินไปก็อาจจะมิดินทุนที่สูงเกินไปและอาจไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ หากตั้งเป้าหมายต่ำเกินไปจะทำให้ผลที่ได้ไม่น้อยเกินไป อาจทำให้ศักยภาพการพัฒนาในระยะยาวไม่ยั่งยืนได้ นอกจากนั้นจะต้องพิจารณาว่า มีความคุ้มค่าหรือไม่ การบริหารงานที่ สุดโต่งต้องการผลงานที่มากและเร็ว มักจะมีต้นทุนสูง ถึงจะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาผลตอบแทนที่ได้รับก็จะขาดความคุ้มค่าได้

การคำนึงถึงความพอประมาณทำให้มีความสมดุลทั้งระยะสั้นและระยะยาว ในทางธุรกิจก็จะมีก่อนหน้าเกินตัว ในการบริหารภาครัฐก็จะคำนึงถึงทรัพยากรที่จำกัด รวมถึงความสมดุลของนโยบายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม การใช้ทุนในด้านต่างๆ ที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติและทุนทางสังคม

นอกจากนี้ควรพิจารณาถึงความสามารถในการพึ่งตนเอง ว่าทำให้มีมากขึ้นหรือน้อยลงอย่างไร กรณีศึกษาในการบริหารทรัพยากรดินแสดงความพอประมาณในการบริหาร ที่เน้นความพอประมาณในการพึ่งพาตนเอง โดยเฉพาะด้านอาหารและทรัพยากร ทำให้มีความมั่นคงเหมาะสมกับสภาพที่เป็นอยู่ มีการจัดสรรที่ดินตามความเหมาะสมกับภูมิสังคม มีความสมดุลในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นกับระบบตลาดที่เหมาะสม

ในด้านความมีเหตุมีผล การบริหารจะมีความพอเพียงเมื่อการศึกษาการวางแผนอย่างรอบคอบเพียงพอ รู้ว่าผลกระทบในระยะสั้นและระยะยาวเป็นอย่างไร สามารถบรรลุผลได้หรือไม่ ยั่งยืนหรือไม่ พิจารณาถึงเป้าหมายและการดำเนินงานผลกระทบต่อกันกลุ่มไหน

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดจากกรณีการใช้ทรัพยากร ที่จะต้องมีความรอบรู้มีสติว่าทำอะไรให้เหมาะสมกับภูมิสังคม ไม่ว่าจะเป็นกรณีบุคคล ชุมชน วิสาหกิจ ใช้ประโยชน์จากพื้นดินโดยยึดหลักความสมดุลและใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ ปฏิบัติได้ง่าย และมีต้นทุนต่ำ มีการดำเนินธุรกิจและการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่จะสามารถนำพาบริษัทให้ประสบความสำเร็จนั้น การศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ เพื่อหาข้อมูลที่มีความถูกต้องชัดเจน เพื่อนำมาใช้ในการประกอบการตัดสินใจทั้งระดับยุทธศาสตร์และปฏิบัติเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นมาก ในการบริหารภาครัฐและนโยบายกระบวนการตัดสินใจต้องมีพื้นฐานของความรู้ การไตร่ตรองและการมีส่วนร่วมของประชาชน

ส่วนประเด็นด้านการมีภูมิคุ้มกัน คือ การพิจารณาว่ามีความเสี่ยงใดบ้างที่ทำให้การพัฒนาไม่บรรลุผลตามที่ตั้งไว้ได้ มีการเตรียมที่จะรับความเสี่ยงหรือไม่ ซึ่งในแต่ละกรณีจะต่างกัน ในทางธุรกิจเป็นการจัดการเชิงกลยุทธ์ให้มีความสำคัญกับการจำลองสถานการณ์ทั้งที่แย่ที่สุดและดีที่สุดของสิ่งแวดล้อมของตัวแปรธุรกิจที่สำคัญ เพื่อสร้างให้เกิดประสิทธิภาพและผลผลิตขององค์กรผ่านการวางแผนในเชิงกลยุทธ์ที่วางแผนทั้งในระยะสั้น กลาง และระยะยาว และการเตรียมพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลง

ในด้านการบริหารใช้ทรัพยากร คือ มีการกระจายผลผลิต เพื่อลดความเสี่ยงจากระบบตลาด ลดแนวทางการปฏิบัติที่อาจก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่ทรัพยากรทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

ในด้านการบริหารภาครัฐและนโยบาย คือ มีการร่วมมือระหว่างรัฐกับองค์กรประชาสังคม เพื่อรับรู้ และรับมือกับการเปลี่ยนแปลงการจัดการความเสี่ยงและพัฒนาาระบบสัญญาณเตือนภัยจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอกและภายใน การสร้างระบบตาข่ายนิรภัย (Social safety net) สำหรับรองรับผู้ที่ประสบภัยจากการเปลี่ยนแปลง

นอกจากนี้การจะมีความพอเพียงได้จะต้องมีเงื่อนไข ความรู้และคุณธรรม ในด้านความรู้การบริหารธุรกิจและองค์กร ต้องให้พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อพัฒนาหน่วยงาน พัฒนาความรู้ของพนักงาน รู้ถึงความต้องการของลูกค้า และมีระบบการจัดการความรู้ที่ดี ในการจัดการทรัพยากรดิน กรณีศึกษาชี้ว่าความสำเร็จอยู่ที่การมีภูมิความรู้ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ผู้นำไปใช้มีความรู้ มีการศึกษาหาความรู้และมีการอบรมด้านการจัดการทรัพยากรดินอย่างต่อเนื่อง มีการยอมรับนวัตกรรมใหม่ๆ ในการปรับปรุงที่ดินและเกษตรอินทรีย์ มีความใฝ่รู้ทดลองจากสภาพที่เป็นจริง ส่วนการบริหารภาครัฐจะต้องมีการจัดการความรู้เพื่อการบริหาร การส่งเสริมการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ มีการพัฒนาการศึกษาและเสริมพลังประชาชนในการเรียนรู้เพื่อให้สามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง

ในด้านเงื่อนไขคุณธรรม งานศึกษาด้านการบริหารพัฒนาเศรษฐกิจชี้ว่า ความซื่อสัตย์ เป็นทุนสังคมที่ผูกติดกับวิถีชีวิตของคนในสังคม ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิดธุรกรรมทางเศรษฐกิจ เพราะหากคนในสังคมมีความซื่อสัตย์ ก็จะทำให้คนในสังคมมีความไว้วางใจกัน เชื่อถือกัน ความไว้วางใจนี้จะช่วยส่งเสริมธุรกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น ขจัดปัญหาผู้แสวงหาผลประโยชน์จากส่วนเกินทางเศรษฐกิจ และปัญหาการเอาเปรียบจากการรับรู้ข้อมูลที่ไม่เท่าเทียมกันให้หมดไปได้ และช่วยลดต้นทุนในการทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจเช่น การฟ้องร้องได้ นอกจากนี้หากประชาชนยึดมั่นในหลักคุณธรรม เช่น มีความซื่อสัตย์ คิดเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และแบ่งปันกัน ก็จะเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างระบบสถาบันอย่างเป็นทางการหรือทุนสังคมของภาครัฐที่เข้มแข็งได้

กรณีศึกษาการใช้ทรัพยากรดิน ก็แสดงว่าเงื่อนไขคุณธรรมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้มีความพอเพียง เช่น การที่ชุมชนเลิกปลูกพืชผล ลดการทำไร่เลื่อนลอย มุ่งปลูกพืชอินทรีย์ การที่ผู้นำใช้หลักธรรมในการดำรงชีวิต เป็นคนขยัน ซื่อสัตย์ ให้ความรู้แก่ชุมชนและคนทั่วไป ทำให้ได้รับความเชื่อถือ การยอมรับ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความรู้ทั้งองค์ความรู้และผลตอบแทนที่ได้รับจากพื้นดินของตนให้คนรอบข้าง

การบริหารองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ต้องมีคุณธรรมต่อสังคมรอบข้าง จะทำให้ได้รับการยอมรับ และอยู่ร่วมกับภาคส่วนของสังคมได้ดี และต้องมีความเป็นธรรม มีการอภิบาลที่ดีในองค์กร ทำให้คนในองค์กรมีความสามัคคี มีความผูกพัน ทำให้องค์กรดำเนินงานตามพันธกิจได้สำเร็จและมีประสิทธิภาพ

ง) การวางแผนและวิเคราะห์โครงการคือ เครื่องมือหลักในการบริหารเพื่อสร้างความพอเพียง

เครื่องมือหลักในการสร้างความพอประมาณและมีเหตุมีผลในการบริหาร คือ การวางแผน⁴ และการวิเคราะห์โครงการ การมีแผนของการบริหารการพัฒนาทำให้มีการพิจารณาเหตุผลความจำเป็นและความเหมาะสมของมาตรการหรือกิจกรรมต่างๆ ทำให้มีการกำหนดแนวทางหรือยุทธศาสตร์ในการดำเนินโครงการ เพื่อให้การปฏิบัติการให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ การวางแผนต้องมีการพิจารณาผลกระทบทั้งระยะสั้น

⁴ ในการวางแผนจะมีเครื่องมือด้านการจัดการที่ใช้ในการวางแผนได้ตามความเหมาะสม เช่น SWOT Analysis, Balanced Score Card, KPI

และระยะยาว จึงเป็นการมองไปข้างหน้าเห็นภาพการดำเนินโครงการทั้งหมดตั้งแต่ต้นจนจบ ทั้งนี้การวางแผนก็จะต้องเป็นไปตามกรอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ พิจารณาความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน⁵

การวิเคราะห์โครงการเป็นเครื่องมือสำคัญ ที่จะให้เห็นความคุ้มค่าของมาตรการหรือโครงการสาธารณะ หลีกเลี่ยงการสุดโต่งมากเกินไปหรือน้อยไป การวิเคราะห์โครงการ คือ การคำนวณผลตอบแทนสุทธิของการลงทุน เป็นการเปรียบเทียบผลประโยชน์ กับต้นทุนของโครงการ ตลอดระยะเวลาของการดำเนินโครงการ ดังนั้น จึงเป็นการพิจารณาระยะยาวตามหลักของปรัชญา โดยหากโครงการมีผลประโยชน์มากกว่าต้นทุน ก็จะเป็นโครงการที่มีความคุ้มค่าที่จะดำเนินการ หากผลตอบแทนสุทธิเป็นลบก็ไม่ควรจะทำโครงการ หากมีทรัพยากรจำกัด มาตรการหรือโครงการที่มีผลตอบแทนสุทธิสูง ก็จะได้ลำดับความสำคัญมากกว่ามาตรการที่มีผลตอบแทนสุทธิต่ำ

ในการวิเคราะห์โครงการตามหลักของปรัชญา จะต้องมีการวิเคราะห์ทั้งทางการเงิน และทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการดูความคุ้มค่าต่อสังคม ซึ่งจะรวมผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือต้นทุนต่อสังคมอื่นๆ ด้วย นอกจากนี้ยังควรทำการวิเคราะห์ความเสี่ยงและผลตอบแทนต่อกลุ่มคนต่างๆ ด้วย

การวิเคราะห์โครงการเป็นเครื่องมือเชิงปริมาณที่สำคัญ ทำให้วิเคราะห์ได้ทั้งสามห่วง คือ ความคุ้มค่าในแง่ของความพอประมาณ การวิเคราะห์ตลอดอายุของโครงการคือการมองระยะยาวตามหลักความมีเหตุผล การวิเคราะห์ความเสี่ยงของโครงการคือการพิจารณาภูมิคุ้มกัน

การวางแผนและการวิเคราะห์โครงการเป็นเครื่องมือทางการบริหารที่ใช้กันทั่วไป โดยมักจะไม่เห็นความเกี่ยวข้องกับปรัชญานี้ จึงไม่เห็นความสำคัญและอาจจะเลยไป เช่น โครงการใหญ่ๆ ในภาครัฐ บางโครงการก็ขาดการวางแผนและวิเคราะห์โครงการที่เหมาะสม เมื่อเข้าใจว่าเป็นเครื่องมือหลักก็จะทำให้ต้องให้ความสำคัญจะเลยไม่ได้ และทำให้การใช้วิเคราะห์ห่อหุ้มประกอบของความพอเพียงที่ครบถ้วน

จ) การมีภูมิคุ้มกันของการพัฒนา คือ การบริหารความเสี่ยง

เมื่อพูดถึงความพอเพียงโดยทั่วไปมักไม่นึกถึงการมีภูมิคุ้มกัน แต่การมีภูมิคุ้มกันนี้สำคัญมาก เพราะทำให้สามารถรับการเปลี่ยนแปลงอย่างมีสติ ทำให้ความผันผวนน้อยลง การที่จะสร้างภูมิคุ้มกันในการบริหารการพัฒนา คือ การบริหารความเสี่ยงนั่นเอง ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับภาคธุรกิจ ราชการ ชุมชน ทำให้นักบริหารวิเคราะห์อนาคตและมีความสามารถในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในทางลบ

ในการมีภูมิคุ้มกันนี้จึงทำได้โดยมีแผนการบริหารความเสี่ยง โดยมีการระบุความเสี่ยง การประเมินความเสี่ยง (ทั้งความเป็นไปได้และผลกระทบ) การวางกลยุทธ์เพื่อจัดการความเสี่ยง (การหลีกเลี่ยง การควบคุมความสูญเสีย การรับความเสี่ยง หรือการถ่ายโอนความเสี่ยง) และการติดตามและประเมินผล

ความเสี่ยงของภาครัฐจะต่างกับธุรกิจ เพราะทางธุรกิจผลกระทบต่อความเสี่ยงจะกระทบฐานะทางการเงินและความมั่นคงของธุรกิจอย่างชัดเจน มักจะมีตัวชี้วัดเชิงปริมาณโดยเฉพาะทางการเงิน นฤมล สอาดโฉม (2550) อธิบายถึงความสำคัญของการบริหารความเสี่ยงสำหรับภาคเอกชนทั้งสถาบันการเงิน และที่มีใช้สถาบันการเงิน โดยต้องมีการบริหารความเสี่ยงทั้งทางด้านนโยบายของรัฐบาลระดับมหภาคและระดับจุลภาคคือองค์กร โดยระดับนโยบายคือการมีกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการความเสี่ยง การเมืองการกำกับดูแล การมีกองทุนประกันภัยการสูญเสีย รวมทั้งการพัฒนาโครงสร้างตลาดทุนเพื่อ

⁵ วิชัย รูปขำดี (2550) เสนอ การประยุกต์หลักของปรัชญาในการวางยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน และทำแผนชุมชนโดยยึดหลักความพอประมาณ คือ ทางสายกลางในการพัฒนา ความมีเหตุผล คือ การใช้กระบวนการวางแผนชุมชนเป็นเครื่องมือ การมีภูมิคุ้มกัน คือ การพึ่งตนเองและไม่ทอดทิ้งกัน เงื่อนไขความรู้ คือ การสำรวจวิจัยชุมชนและการถกเถียงแลกเปลี่ยน เงื่อนไขคุณธรรม คือ การลดความเสี่ยงจากการสร้างวินัยตนเองและวินัยชุมชน

ความคล่องตัวในการใช้ตราสารทางการเงินบริหารความเสี่ยง ส่วนการบริหารความเสี่ยงระดับองค์กรเอกชน กลุ่มที่เป็นสถาบันการเงินมักจะมีกรอบแนวทางตามมาตรฐานสากลซึ่งนำมาใช้อ้างอิงได้ ส่วนธุรกิจที่ไม่ใช่การเงินต้องให้ความสำคัญการจัดทำแผนและกระบวนการบริหารความเสี่ยง

การประเมินความเสี่ยงของภาครัฐเป็นลักษณะที่จะต้องคำนึงว่า มีความเสี่ยงใดที่สำคัญที่จะเป็นอุปสรรคทำให้การดำเนินมาตรการไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ ปัจจัยที่จะมีผลกระทบต่อความเสี่ยงนั้นคืออะไร โดยประเภทของความเสี่ยงจะแตกต่างกันตามลักษณะของมาตรการหรือโครงการ โครงการลงทุนที่มีการกู้เงินจากต่างประเทศ ความเสี่ยงที่สำคัญอาจเป็นเรื่องของอัตราแลกเปลี่ยน โครงการที่นำเข้าเครื่องจักรและวัสดุมาก ความเสี่ยงจะมาจากการผันผวนของอัตราแลกเปลี่ยนและราคาสินค้านำเข้าโครงการ ที่เกี่ยวกับการประกันราคาสินค้าความเสี่ยงคือการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าในตลาดต่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงความต้องการสินค้า ความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อปริมาณการผลิต รวมทั้ง ความเสี่ยงที่เกิดจากการทุจริต เมื่อเราสามารถวิเคราะห์ประเมินความเสี่ยงจากสาเหตุต่างๆ ได้ก็จะสามารถหาเครื่องมือในการป้องกันหรือเตรียมตัวรับผลกระทบที่เหมาะสม รวมทั้งมีการติดตามข้อมูลเพื่อเป็นการเตือนภัยล่วงหน้าได้

หากพิจารณาในระดับประเทศ การจัดการความเสี่ยงเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน คือ การมีระบบตาข่ายนิรภัยของสังคม (Social safety net) เช่น การประกันสังคม การประกันสุขภาพถ้วนหน้า อย่างทั่วถึง การประกันรายได้กรณีว่างงาน การมีกองทุนเพื่อการปรับตัวจากการปิดเสรีทางการค้า ประเทศไทยมีระบบเหล่านี้มากขึ้นกว่าในอดีตมาก แต่ยังคงพัฒนาทั้งเชิงความครอบคลุมและคุณภาพ โดยมีความรอบคอบและคำนึงถึงความพอประมาณทางการเงินด้วย

อย่างไรก็ตาม วิธนา นายศิลปรุ่งเรือง วิชิต หล่อจิระชุนห์กุล และนฤมล สอาดโหม (2550) ชี้ว่า เกษตรกรซึ่งเป็นแรงงานนอกระบบ ต้องเผชิญกับความเสี่ยงตลอดช่วงชีวิตวัยทำงานจากความไม่แน่นอนด้านรายได้และชีวิตหลังเกษียณ จากการที่ไม่มีกลไกใดรองรับความเสี่ยงเหล่านี้ ดังนั้นครัวเรือนเกษตรกรโดยส่วนมากจึงไม่สามารถบรรลุเป้าหมายของการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความสมดุล มั่นคง และยั่งยืนได้อย่างแท้จริง เนื่องจากขาดการมีภูมิคุ้มกันที่ดี เกี่ยวกับต้นทุนการผลิตและรายได้ที่ต้องใช้ในการดำรงชีพ เมื่อชรภาพหรือทุพพลภาพ

การศึกษาจึงเสนอแนวคิดเบื้องต้นในการประกันความเสี่ยงนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์แนวทางในการบริหารความเสี่ยง โดยใช้ระบบประกันสังคมเกษตรกร มีสองมาตรการ คือ *การประกันภัยต้นทุนการผลิตพืชผล* เพื่อบริหารความเสี่ยงด้านรายได้ให้กับเกษตรกรในวัยทำงาน เพราะลดความเสี่ยงจากการผันผวนของปัจจัยนำเข้าที่สำคัญที่สุด และ *การประกันสังคมเกษตรกร* เพื่อบริหารความเสี่ยงด้านรายได้กับเกษตรกรหลังเกษียณอายุ โดยการศึกษาเสนอแนวทางเบื้องต้นในการจัดการการประกันทั้งสองแบบ ต้นทุนของรัฐบาลผลประโยชน์แก่เกษตรกร แสดงถึงความเป็นไปได้ที่จะมีโครงการที่สร้างภูมิคุ้มกันแก่เกษตรกรที่ครอบคลุม แต่เนื่องจากการเป็นการศึกษาเบื้องต้นจะต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อการดำเนินการต่อไป

การสร้างเงื่อนไขเพื่อความพอเพียง

ก) ความรู้เกิดจากฐานระบบข้อมูลการบริหารที่ดี

กรณีศึกษาการบริหารการพัฒนาในแต่ละด้านได้แสดงให้เห็นความสำคัญของเงื่อนไขความรู้ การศึกษาในระดับมหภาคของ วิชิต หล่อจิระขุนทดกุล จิราวัลย์ จิตรถเวช และปราโมทย์ กัวเจริญ (2550) ระบุว่าประเทศไทยจำเป็นต้องมีระบบข้อมูลที่สามารถปรับปรุงข้อมูลและเผยแพร่สารสนเทศต่างๆ ต่อสาธารณะได้อย่างรวดเร็ว เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสถานภาพที่เป็นอยู่ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับประเทศ เพื่อให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องใช้ข้อมูลสร้างความรู้ เพื่อรับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปได้อย่างรวดเร็วภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ฐานข้อมูลที่สำคัญต่อการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอาจจำแนกออกเป็น 3 ฐานใหญ่ คือ ฐานข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ ฐานข้อมูลทางด้านสังคม และฐานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฐานข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านสังคม มีหน่วยงานหลายหน่วยงานจัดเก็บและเผยแพร่ซึ่งก็ควรแก่การพัฒนาปรับปรุงบางข้อมูล เช่น ข้อมูลที่ยังไม่ครอบคลุมระดับพื้นที่ก็ควรจะมีการจัดทำระดับพื้นที่ ข้อมูลทางการเงินภาครัฐต้องครอบคลุมการเงินของงบประมาณแผ่นดินและภาระทางการคลังของภาครัฐที่โปร่งใส ข้อมูลการเงินของภาคเอกชนควรพัฒนาทางการเงินจำแนกภาคอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2ค.) เป็นฐานข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการแสดงสถานภาพครอบครัวและสังคมในระดับพื้นที่ ควรมีการปรับปรุงคุณภาพข้อมูล เป็นต้น

ฐานข้อมูลความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นระบบข้อมูลที่มีการจัดเก็บน้อย ทั้งที่เป็นความรู้ที่สามารถใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเพราะเป็นความรู้ที่สร้างขึ้นอย่างมีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ ภูมิศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรมท้องถิ่น วิชิต หล่อจิระขุนทดกุล จิราวัลย์ จิตรถเวช และ ปราโมทย์ กัวเจริญ (2550) เสนอว่า “การจัดทำฐานความรู้โดยการบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ที่ชัดเจน และความรู้ที่ฝังในตัวตนหรือในชุมชน จึงเป็นกระบวนการนำเสนอสู่ภายนอก เพื่อเป็นฐานสำหรับกระบวนการผสมผสานกระบวนการชิมชาบ และกระบวนการสังสรรค์เสวนา เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นควรครอบคลุมถึงแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้าน การประยุกต์ที่เป็นรูปธรรมของแนวคิดเหล่านั้น โครงการพระราชดำริที่ได้ดำเนินการในระดับพื้นที่ การบันทึกเป็นได้ทั้งรูปแบบข้อมูล ภาพ เสียง และ/หรือวีดิทัศน์”

การจัดทำฐานข้อมูลที่เป็นระบบมีความสะดวกในการเข้าถึง จะทำให้ผู้วางแผนและประชาชนมีความรู้ที่จะดำเนินการตามปรัชญาได้ ฐานข้อมูลสำหรับการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องเป็นฐานข้อมูลที่เอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ใช้สาธารณะ เพื่อจะได้ทราบถึงสถานภาพความพอเพียงในด้านเศรษฐกิจและสังคม

การศึกษาดังกล่าวจึงเสนอระบบคลังข้อมูลสำหรับการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเป็นคลังข้อมูลที่หน่วยงานที่รับผิดชอบการบูรณาการข้อมูลที่หน่วยงานต่างๆ จัดเก็บเป็นประจำอยู่แล้ว เพื่อแสดงสถานภาพความพอเพียงทางเศรษฐกิจและสังคม ให้เป็นข้อมูลสาธารณะที่สามารถนำไปประเมินความพอเพียงในมิติต่างๆ ได้

เนื่องจากคลังข้อมูลลักษณะนี้ จะต้องให้ความสะดวกแก่คนทั่วไปในการสืบค้น จึงจำเป็นต้องกำหนดวิธีการแปลงข้อมูลที่มีลักษณะที่เจ้าของระบบเป็นศูนย์กลาง มาเป็นข้อมูลที่มีลักษณะที่ผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง โดยมียุทธศาสตร์ 3 ด้าน คือ การเผยแพร่ข้อมูล Meta data การใช้เว็บเทคโนโลยีและการสร้างชุมชนผู้สนใจ (Community of Interest - COI) และการลงทะเบียน Meta data

ข) การขับเคลื่อนพฤติกรรมและจิตสำนึกที่พอเพียง

ความพอเพียงจะเกิดขึ้นได้โดยทั่วไปในสังคมเมื่อคนมีพฤติกรรมที่พอเพียง การสร้างเงื่อนไขที่ทำให้คนมีจิตสำนึกพอเพียง (Sufficiency Mind set) จึงเป็นสิ่งสำคัญ อย่างไรก็ตามการจะกำหนดให้ชัดเจนยอมรับเป็นการทั่วไปถึงจิตสำนึกที่พอเพียงว่าเป็นอย่างไรไม่ใช่เรื่องง่าย UNDP (2007) พิจารณาลักษณะผู้นำชุมชนที่นำหลักของปรัชญาไปใช้สร้างชุมชนพอเพียงอย่างได้ผล สรุปว่าลักษณะร่วมกันคือ ก) ไม่เป็นผู้บริโภคนิยม แต่เข้าใจถึงการมีบริโภคที่ยั่งยืน ข) มีความใฝ่รู้ มีการทดลองกับความเป็นจริง ไม่ติดตำรา ค) มีความภาคภูมิใจ ง) มีความเอื้ออาทร จ) มีคุณธรรม ซึ่งคุณสมบัตินี้สะท้อนจิตสำนึกความพอเพียง

ดุจดือน พันธุนาวัน และดวงเดือน พันธุนาวัน (2550) แบ่งพฤติกรรมพอเพียงที่สำคัญเป็นสี่กลุ่มซึ่งสอดคล้องกับงาน UNDP (2007) คือ ก) พฤติกรรมตามคุณธรรม (การแสดงความเพียร ความพอประมาณ ความอดทน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความสามัคคี การประหยัดและการออม) ข) พฤติกรรมรับนวัตกรรม (มีความตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลง มีการนำแนวทางใหม่มาประยุกต์ใช้ ค) พฤติกรรมไม่เบียดเบียนตนเอง ง) พฤติกรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น

อาจกล่าวโดยทั่วไปได้ว่า ผู้ที่มีจิตสำนึกและพฤติกรรมที่พอเพียงจะเป็นผู้ที่ ก) ไม่ทำอะไรสุดโต่ง ไม่เป็นผู้บริโภคนิยม เห็นคุณค่าของการออม ข) มองระยะยาว ค) เป็นผู้ใฝ่รู้ ศึกษาจากความเป็นจริง ง) มีวินัยและความขยันอดทน จ) มีคุณธรรม เอื้ออาทร

องค์ความรู้ทางทางพฤติกรรมศาสตร์จะสามารถระบุได้ว่า ปัจจัยใดจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้มีจิตสำนึกพอเพียง ดุจดือน พันธุนาวัน และดวงเดือน พันธุนาวัน (2550) ประมวลองค์ความรู้จากงานวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมเศรษฐกิจพอเพียงตามกลุ่มข้างต้น ปัจจัยที่สำคัญในการทำนายพฤติกรรมตามคุณธรรม คือ ทศนคติที่ดีต่อพฤติกรรม สุขภาพจิต ปทัสถานทางสังคม การสนับสนุนทางสังคม การเปิดรับข่าวสารในด้านต่างๆ ลักษณะมองอนาคตควบคุมตน และการเห็นแบบอย่างที่ดีแก่คนรอบข้าง

ในด้านพฤติกรรมรับนวัตกรรม ปัจจัยที่สำคัญคือทศนคติที่ดีต่อพฤติกรรม ในขณะที่พฤติกรรมไม่เบียดเบียนตัวเอง ตัวแปรที่สำคัญในการทำนายคือทศนคติที่ดีต่อพฤติกรรม ลักษณะมองอนาคตควบคุมตน ความรู้ การรับรู้ความเสี่ยง การเปิดรับข่าวสาร

ปัจจัยที่มีผลสำคัญในการทำนายพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ การเห็นแบบอย่างที่ดีจากคนรอบข้าง การได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบปรับเปลี่ยนและใช้เหตุผล การเปิดรับข่าวสาร การรับรู้ปทัสถานของสังคม

ปัจจัยต่างๆ แสดงว่า จิตลักษณะของตนเอง สภาพแวดล้อมของสังคม ค่านิยม ระบบข่าวสารข้อมูลวัฒนธรรม เหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้คนมีพฤติกรรมพอเพียง

ในด้านวัฒนธรรม จุฑาพรพรณ์ ผดุงชีวิต (2550) วิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงในมิติทางวัฒนธรรมของไทย โดยพิจารณาเป็นสี่ประเด็น คือ ก) ปรัชญาในฐานะอุดมการณ์กระแสหลักและพันธกิจของชาติ ข) ในฐานะพุทธทัศน์พัฒนามิติแห่งจิตด้านภย “ระลอกวิกฤตแห่งยุคสมัยใหม่” ค) ในฐานะภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในการถอนหรือสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทยด้วยความสัมพันธ์ของสังคม ง) ในฐานะขบวนการขับเคลื่อนระดับชาติเชิงเอนกประสงค์สู่การปฏิรูปค่านิยมบางประการของไทย

การศึกษาสรุปว่า ในมิติวัฒนธรรม ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงควรได้รับการส่งเสริม สนับสนุน และขับเคลื่อนอย่างแท้จริงในสังคมไทย โดยเน้นหลักการพึ่งพาตนเองได้ด้วยหลักทางสายกลางซึ่งเป็นหลัก

สำคัญในพุทธศาสนา ซึ่งจะสามารถนำไปสู่กระบวนการสร้างจิตสำนึกนิยมไทยและการสร้างระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่ทำให้คนในชาติสามารถดำรงชีวิตและดำรงชาติอยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งทางภูมิปัญญาและ ภูมิธรรมของตนเอง

กล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างเงื่อนไข ทั้งเป็นส่วนของการขับเคลื่อนวัฒนธรรม และการสร้างพฤติกรรมพอเพียงแก่เด็กและเยาวชน โดยระบบการศึกษาต้องให้ความรู้เพื่อให้ผู้รับการศึกษา คิดเป็น วิเคราะห์เป็น มีสติ ใช้ข้อมูลให้เป็นประโยชน์ เพราะความรอบรู้จะเป็นเงื่อนไขที่สามารถสร้างความพอเพียงได้ ซึ่งมีการศึกษาหลายชั้นที่ระบุว่าการศึกษาไทยมีปัญหาในการสร้างความรู้ที่ได้มาตรฐาน แก่เยาวชน (ตัวอย่างเช่น Kobsak Pootrakool and others) ดังนั้นการพัฒนาระบบการศึกษาจึงต้องได้รับการลำดับความสำคัญสูง

ทั้งนี้การศึกษานอกจากการศึกษาย่างเป็นทางการในสถานศึกษาแล้ว ต้องนำความรู้ของปรัชญา เผยแพร่ทั้งในระดับอาชีวะ มหาวิทยาลัย และการศึกษาที่ไม่เป็นทางการด้วย โดยนอกเหนือจากความรู้ การศึกษาแต่ละระดับจะต้องมีกิจกรรมที่เหมาะสมที่จะปลูกฝังคุณธรรม พฤติกรรมที่มีความพอประมาณ ไม่เป็นผู้บริโภคนิยม ไม่เบียดเบียนตน เห็นแก่ประโยชน์ของสังคม คุณค่าสิ่งแวดล้อม รู้จักสร้างภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยงและสิ่งเฝ้ายวนในด้านต่างๆ

นอกจากการศึกษา สื่อมวลชนก็มีอิทธิพลสูงในการกำหนดจิตสำนึกและพฤติกรรม สื่อจึงต้องตระหนักถึงความสำคัญของตัวเอง ในการสร้างความรู้และคุณธรรมในสังคม สื่อจึงควรมีความรู้ ความซื่อสัตย์ในปรัชญา มีบทบาทในการเผยแพร่ปรัชญาและร่วมขับเคลื่อนสร้างจิตสำนึกพอเพียง

ค) การสร้างคุณธรรม คือ การพัฒนาธรรมาภิบาล และบรรษัทภิบาล

ธรรมาภิบาล

ในการบริหารการพัฒนา หากภาครัฐไม่มีธรรมาภิบาล จะทำให้มีแรงจูงใจให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวง ทำให้รายได้ของประเทศและประชาชนน้อยกว่าที่ควร ข้าราชการก็จะไม่มีประสิทธิภาพในการให้บริการประชาชน ยิ่งกว่านั้นหากระบบสังคมไม่มีการอภิบาลที่ดี ก็ยากที่จะมีความสงบในสังคม และความเป็นธรรมในการการกระจายความเจริญ การพัฒนาจะไม่ยั่งยืน

ในการสร้างคุณธรรมภาครัฐ บทบาทและพฤติกรรมของข้าราชการมีความสำคัญสูง หากมีความโลภ ไม่คำนึงถึงจริยธรรม ทำให้ตัวเองมีความเสี่ยงที่จะมีพฤติกรรมที่สุดโต่ง ไม่พอประมาณทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ การส่งเสริมคุณธรรมของราชการจึงสำคัญ

ณัฐฐา วินิจนัยภาค (2550) วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อจริยธรรมของข้าราชการที่สำคัญ 12 ปัจจัยสรุปว่า ปัจจัยส่งเสริมจริยธรรมคือ แบบอย่างที่ดีในการทำงานอย่างมีจริยธรรม สถานการณ์ในที่ทำงานที่ยั่งยืน สภาพเศรษฐกิจของครอบครัวดี สถานการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการมีจริยธรรม การมีเหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับสูง การมีลักษณะมุ่งอนาคต มีทัศนคติต่ออาชีพรับราชการที่ดี มีความรู้ด้านจริยธรรมของข้าราชการ การมีลักษณะทางศาสนาสูง การมีทัศนคติต่อพฤติกรรมจริยธรรมในงาน การมีสุขภาพจิตดีในการทำงานราชการ และการมีความเชื่ออำนาจในตนในการทำงาน

ปัจจัยดังกล่าวมีส่วนที่เป็นลักษณะข้าราชการ ดังนั้นการสร้างจิตสำนึกที่มีคุณธรรม ส่งเสริมปัจจัยที่มีผลต่อการจริยธรรมรายบุคคลจะช่วยในการสร้างคุณธรรมของราชการได้ อีกด้านหนึ่งเป็นส่วนของระบบ หากให้ข้าราชการและสังคมมีคุณธรรม ต้องมีการสร้างระบบการบริหารจัดการที่ดี คือ ธรรมาภิบาลนั่นเอง

หลักธรรมาภิบาล คือ การบริหารและจัดการระบบเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนระบบการเมืองที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม (participatory) มีความโปร่งใส (transparent) โดยผู้ที่มีอำนาจมีความรับผิดชอบต่อผลของการตัดสินใจของตน (accountability) ธรรมาภิบาลทำให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพและสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม โดยอยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติตามข้อกำหนด และกฎระเบียบตามกรอบของกฎหมาย (rule of law)

ลักษณะของธรรมาภิบาล คือ

ความซื่อสัตย์และโปร่งใส (Honesty and Transparency) ผู้บริหารและการดำเนินการต้องมีความซื่อสัตย์และเปิดเผย ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องสามารถได้รับข่าวสารข้อมูลที่ทันสมัยและถูกต้อง ที่จะช่วยในการตรวจสอบการบริหารได้

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ประชาชนต้องมีส่วนร่วมแสดงการบริหารจัดการ ระบบประชาธิปไตยจึงเป็นพื้นฐานของธรรมาภิบาล แต่ประชาชนยังต้องมีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็น และมีช่องทางในการตรวจสอบการบริหารจัดการของภาครัฐได้ นอกเหนือจากสิทธิการเลือกตั้ง

ความรับผิดชอบ (Accountability) คือการมีความระมัดระวังที่รับผิดชอบต่อสังคมในการบริหารหรือการดำเนินงานให้เป็นที่ประจักษ์ ซึ่งจะทำให้การตรวจสอบได้ รวมทั้งมีประสิทธิภาพในการทำงาน เพราะมีผู้รับผิดชอบในการบริหารงานที่ชัดเจน

ความชอบธรรมทางการเมือง (Political Legitimacy) ระบบการเมืองต้องเป็นที่ยอมรับ ตัวระบบไม่เป็นที่ยอมรับ ผู้บริหารก็ไม่สามารถทำงานได้

ความเป็นธรรมของกฎระเบียบ (Fair Regulatory) กฎหมายและกฎระเบียบที่ใช้ในการบริหารและดำเนินการต้องมีความยุติธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ มีความชัดเจน ความคงเส้นคงวาในการตีความ กรอบเหล่านี้จะทำให้การบังคับใช้กฎหมายมีประสิทธิภาพ เป็นธรรม ประชาชนมีความสมานฉันท์ มีความยินดีที่จะปฏิบัติตามกฎหมาย

ความมีประสิทธิภาพและความสำเร็จของผลลัพธ์ (Efficiency and Effectiveness) การบริหารงานที่มีธรรมาภิบาลต้องคำนึงถึงประสิทธิภาพ คือต้นทุนต้องเหมาะสม มีความคุ้มค่า เพราะหากมีต้นทุนสูงเกินไป การดำเนินงานก็อาจจะไม่บรรลุผล หรือมีผลกระทบในด้านลบในมิติอื่นๆ ได้ นอกจากนี้ การบริหารที่ดีต้องมุ่งผลลัพธ์มากกว่าการเน้นที่กระบวนการด้วย

การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลจึงต้องดำเนินการตามหลักการนี้ โดยกระบวนการประชาธิปไตยที่มีส่วนร่วมของประชาชนเป็นพื้นฐานสำคัญ

ปัญหาสำคัญจากการขาดธรรมาภิบาลที่มีผลกระทบสูง คือ การฉ้อราษฎร์บังหลวง (Corruption) ซึ่งคือ การใช้ประโยชน์ของสถาบันสาธารณะ (Public Institution) เพื่อประโยชน์ส่วนตัว ทำให้การพัฒนาไม่พอเพียง เพราะทำให้ต้นทุนของสังคมทุกด้านสูงขึ้น มักจะกีดกันการแข่งขันทางเศรษฐกิจ บั่นทอนประสิทธิภาพของการบริหารงานของรัฐ และทำให้คนจนเดือดร้อน

ในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ แรงจูงใจที่ทำให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวง มีสาเหตุสำคัญที่การมีอำนาจและตัดสินใจให้ประโยชน์แก่ผู้ใดก็ได้ของเจ้าหน้าที่ เช่น การให้อำนาจออกใบอนุญาตทำธุรกิจต่างๆ การที่ให้อำนาจการประเมินภาษี บางทีระเบียบกฎเกณฑ์นโยบายต่างๆ ก็มาจากผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่เอง ที่จะสร้างอำนาจตนเองในการให้คุณให้โทษ ซึ่งหากขาดระบบตรวจสอบที่ดีก็จะกลายเป็นการให้อำนาจที่เบ็ดเสร็จ ช่องทางและแรงจูงใจในการฉ้อราษฎร์บังหลวงจึงเกิดขึ้น

ผู้ที่รับบริการก็อาจมีแรงจูงใจที่จะส่งเสริมการฉ้อราษฎร์บังหลวงได้ หากว่าจะเป็นประโยชน์แก่ตัว เช่น ทำให้การติดต่อมีความสะดวกเร็วขึ้น หรือเพื่อถ่วงดุลคู่แข่ง หรือเพื่อเสียภาษีน้อยลง

ดังนั้นหลักการสำคัญเพื่อลดการฉ้อราษฎร์บังหลวง คือ การลดอำนาจการใช้ดุลยพินิจโดยต้องลดกฎระเบียบที่ไม่จำเป็นที่เป็นโอกาสให้เจ้าหน้าที่ใช้อำนาจในทางมิชอบ มีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศให้มากขึ้นเพื่อให้มีความโปร่งใส ความชัดเจนโปร่งใสของกฎหมาย กฎเกณฑ์ต่างๆ และกระบวนการของราชการ ลดบทบาทของรัฐในทางเศรษฐกิจ

อีกด้านหนึ่งคือ การส่งเสริมข้าราชการที่สุจริตทำงานได้ดี โดยการมีข้าราชการที่มีคุณภาพ การที่ข้าราชการมีเงินเดือนแข่งขันได้กับภาคเอกชน ตัวอย่างที่ดีจากผู้นำ ในขณะเดียวกันก็มีการลงโทษผู้กระทำผิดอย่างจริงจัง

โดยทั่วไปต้องมีการปฏิรูปสถาบัน องค์การด้านป้องกันและปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวง มีความเป็นอิสระและมีประสิทธิภาพ การกระจายอำนาจเพื่อให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบการฉ้อราษฎร์บังหลวงได้ง่ายขึ้น การมีกฎเกณฑ์การเลือกตั้งที่เหมาะสม มีความยุติธรรม เพื่อให้ผู้มีอำนาจมีคุณธรรม ความอิสระของสื่อและองค์กรสาธารณะประโยชน์ที่มีความรับผิดชอบ เพราะสถาบันนี้จะตรวจสอบภาครัฐแทนประชาชนได้

โดยสรุปคุณธรรมในการบริหารการพัฒนา คือ การปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างมีส่วนร่วมตามหลักธรรมาภิบาล และมีเครื่องมือในการแก้ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง

บรรษัทภิบาล

ถ้าภาครัฐมีคุณธรรม แต่ภาคเอกชนไม่มีคุณธรรม ความพอเพียงตามปรัชญาที่เกิดขึ้นไม่ได้ วิกฤตเศรษฐกิจของไทยในปี 2540 เกิดจากความไม่พอเพียงของภาคเอกชนมากกว่าของภาครัฐ ต่างจากในกรณีของประเทศลาตินอเมริกาที่วิกฤตเศรษฐกิจเกิดจากภาครัฐ

บรรษัทภิบาล คือ ระบบการบริหารและควบคุมการดำเนินงานของธุรกิจ ให้มีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใส มีข้อมูลที่เปิดเผย เพื่อให้บริษัทบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ที่จะให้ประโยชน์สูงสุดแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของธุรกิจ ซึ่งในหลักการแล้วคือการดำเนินงานเพื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ได้ประโยชน์ในระยะยาว ซึ่งแนวการปฏิบัติแบบดั้งเดิมจะเป็นกำไรเพื่อผู้ถือหุ้น การบริหารจัดการจึงต้องการให้หุ้นมีราคาสูงๆ พิจารณานั้นเรื่องบัญชี เพราะถ้าราคาหุ้นสูง ผู้ถือหุ้นก็ได้กำไรมาก แต่ปัจจุบันทำให้ความหมายในเชิงบริหารเปลี่ยนแปลงไป ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ประกอบด้วย ผู้ถือหุ้น เจ้าหนี้ ผู้ขายวัตถุดิบ ลูกค้า สังคม พนักงาน หลักการบรรษัทภิบาลจึงต้องการให้บริษัททำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ประโยชน์

ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์อธิบายความจำเป็นของการมีระบบบรรษัทภิบาลว่า เพื่อป้องกันปัญหาที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีข้อมูลการบริหารไม่เท่ากับฝ่ายบริหารจัดการ (Asymmetric information) ผู้บริหารจะมีข้อมูลมากกว่า เพราะเป็นผู้ดำเนินงาน ส่วนเจ้าของจะได้ข้อมูลตามที่ฝ่ายจัดการเสนอ ถ้าหากฝ่ายจัดการมิได้คำนึงถึงผลประโยชน์ของเจ้าของจะนำไปสู่พฤติกรรมที่ทำให้ตัวองค์กร หรือเจ้าของ ไม่ได้ประโยชน์สูงสุด หรือถ้าแย่กว่านั้นตัวแทนก็จะหาผลประโยชน์ส่วนตัว มีแนวโน้มที่ฝ่ายจัดการจะโกง ทำให้เกิดปัญหาขึ้น (Principal-agent Problem) จำเป็นต้องมีระบบบรรษัทภิบาลเข้ามาควบคุมดูแล มิให้เกิดความเสียหายได้

เดือนเด่น นิคมบริรักษ์ และชัยสิทธิ์ อนุชิตารวงศ์ (2549) กล่าวถึงลักษณะปัญหาบรรษัทภิบาลก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ เช่น ก) การปล่อยเงินกู้โดยไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ดำเนินธุรกิจที่ไม่รอบคอบและ

มีความเสี่ยงสูง ข) การถ่ายโอนกำไรระหว่างบริษัท โดยทั่วไปการถ่ายโอนกำไรจากบริษัทที่มีผู้ร่วมทุนหรือผู้ถือหุ้นหลายราย ไปยังบริษัทที่ตนเองเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่หรือเป็นเจ้าของแต่ผู้เดียว ค) การอนุมัติให้ผลตอบแทนแก่กรรมการที่สูงเกินควรโดยไม่สอดคล้องกับผลงาน ง) การใช้ข้อมูลภายในเพื่อประโยชน์ในการค้ากำไรจากหุ้น

หลักสำคัญในการแก้ปัญหา คือ การมีระบบกำกับให้ผู้บริหารรักษาผลประโยชน์ของเจ้าของและตรวจสอบได้ โดยการมีระบบให้ผู้บริหารมีความรับผิดชอบ (Accountability) ความโปร่งใส (Transparency) ความเสมอภาค (Equity) มีการลงโทษผู้บริหารที่ฉ้อโกง

นอกจากนี้ยังต้องมีระบบข่าวสารข้อมูลที่ดีแก่ผู้ลงทุน เพื่อให้ลงทุนในบริษัทที่มีผลประโยชน์การที่ดี มีบรรษัทภิบาลที่ดี มีระบบการตรวจสอบภายในที่ดี

หลังวิกฤตเศรษฐกิจ ธุรกิจไทยจะมีโครงสร้างการกระจายตัวของหุ้นมากขึ้น ทำให้ระบบบรรษัทภิบาลเปลี่ยนไป องค์กรที่กำกับดูแลได้มีการพัฒนาระบบบรรษัทภิบาลมีการออกกฎเกณฑ์การประกอบธุรกิจตามมาตรฐานต่างประเทศ มีการนำมาตรฐานบัญชีที่เป็นมาตรฐาน นอกจากนี้ ในปี 2547 ประเทศไทยได้เข้าร่วมโครงการประเมินผลการปฏิบัติตามมาตรฐานสากลด้านบรรษัทภิบาล (Corporate Governance Report on the Observance of Standards and Codes) โดยเกณฑ์ในการประเมินประกอบด้วย 6 หมวด ดังนี้ โครงสร้างพื้นฐานด้านบรรษัทภิบาล สิทธิของผู้ถือหุ้น การปฏิบัติต่อผู้ถือหุ้นอย่างเท่าเทียม ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียของบริษัท การเปิดเผยข้อมูลและความโปร่งใส บทบาทและความรับผิดชอบของกรรมการบริษัท จากผลการประเมินจะเห็นได้ว่า โดยทั่วไปแล้วมาตรฐานอภิบาลของบริษัทในตลาดหลักทรัพย์สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลภาคธุรกิจของ OECD โดยเฉพาะในเรื่องของการเปิดเผยข้อมูลทั้ง ก.ล.ต. และ ตลท. กล่าวได้ว่าหลังวิกฤตบรรษัทภิบาลของไทยดีขึ้น อย่างไรก็ตามเดือนเด่น นิคมบริรักษ์ และชัยสิทธิ์ อนุชิตวรวงศ์ (2549) ระบุว่ามียุทธการอภิบาลใหม่ในตลาดหลักทรัพย์ที่มีการขยายตัวสูงแต่ขนาดตลาดหลักทรัพย์ยังเล็ก ทำให้มีการสร้างราคาหุ้นได้

สรุปและนัยยะเชิงนโยบาย

การทบทวนองค์ความรู้การบริหารการพัฒนาในด้านต่างๆ สรุปได้ว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นความรู้พัฒนาบริหารศาสตร์ร่วมสมัย และยังขยายความรู้โดยให้แนวทางและจุดเน้นในการพัฒนาที่เป็นองค์รวม ให้ความสำคัญทั้งวัตถุ จิตปัญญา วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี พัฒนาให้โดยคนมีความสำคัญสูงสุดและเสนอกรอบการดำรงชีวิตและลักษณะของคนที่เหมาะสม เน้นความเข้าใจและรู้เท่าทันในความเป็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้การพัฒนามีความสมดุลและยั่งยืน

กรณีศึกษาต่างๆ แสดงว่าการประยุกต์ใช้ปรัชญาทำได้จริงไม่ว่าในระดับใด และนำไปสู่ความยั่งยืนในการพัฒนา โดยหลักการสำคัญในการประยุกต์คือ การมีวิสัยทัศน์การบริหารตามปรัชญา ที่จะไม่ทำอะไรที่สุดโต่ง มีความรอบรู้รอบคอบ และคำนึงถึงความเสี่ยง มีการบริหารจัดการตามหลัก สามห่วงสองเงื่อนไข โดยเครื่องมือสำคัญคือ การวางแผน การวิเคราะห์โครงการและการบริหารความเสี่ยง

การสร้างเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อความพอเพียงในสังคมคือ การพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อการบริหาร คือ ฐานข้อมูลเศรษฐกิจ ฐานข้อมูลสังคม และฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งควรมีระบบคลังข้อมูลที่จะมีความสะดวกในการเข้าถึงเพื่อวิเคราะห์ความพอเพียงในด้านต่างๆ

นอกจากนี้จะต้องสร้างเงื่อนไขเพื่อให้คนในสังคมมีจิตสำนึกเศรษฐกิจพอเพียง โดยการขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมการศึกษา และการพัฒนาธรรมาภิบาลและบรรษัทภิบาล

ทั้งนี้สังคมไทยยังต้องทำอะไรหลายอย่างเพื่อสร้างความพอเพียง โดยรัฐบาลต้องมีบทบาทในการสร้างสถาบันสนับสนุนความพอเพียงในสังคม เช่น การมีฐานข้อมูลและระบบคลังข้อมูลเพื่อความสะดวกในการสืบค้นดังกล่าวแล้ว

การพัฒนาการศึกษาที่ต้องให้ความรู้เพื่อให้ผู้รับการศึกษาคิดเป็น วิเคราะห์เป็น มีสติ ใช้ข้อมูลให้เป็นประโยชน์ นอกเหนือจากความรู้ การศึกษาแต่ละระดับจะต้องมีกิจกรรมที่เหมาะสมที่จะปลูกฝังคุณธรรม พฤติกรรมที่มีความพอประมาณ ไม่เป็นผู้บริโภคนิยม ไม่เบียดเบียนตน เห็นแก่ประโยชน์ของสังคม คุณค่า สิ่งแวดล้อม รู้จักสร้างภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยงและสิ่งเฝ้าระวังในด้านต่างๆ

การพัฒนาธรรมาภิบาลและบรรษัทภิบาลก็มีความจำเป็นสูง แม้ว่าหลังวิกฤตบรรษัทภิบาลจะดีขึ้น แต่ก็มีปัญหาใหม่ในการอภิบาลตลาดหลักทรัพย์ และยังไม่มีความมั่นใจว่าธรรมาภิบาลมีการพัฒนาที่ชัดเจน ธรรมาภิบาลภาครัฐจะมีความสลับซับซ้อนมากกว่าการอภิบาลในภาคเอกชน เพราะตรวจสอบและประเมินผลยากกว่า เนื่องจากภาครัฐไม่มีตัวชี้วัดแสดงปัญหาที่วัดได้ชัดเจน แม้ว่าต้นทุนของปัญหาจะสูงกว่าภาคเอกชน รวมทั้งกลไกตลาดไม่สามารถแสดงออกถึงปัญหาได้ การพัฒนาธรรมาภิบาลต้องอาศัยการขับเคลื่อนอย่างจริงจังจากทั้งภาครัฐและภาคประชาชน

การสร้างระบบตาข่ายนิรภัยของสังคมให้ทั่วถึงจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันได้ดี ภาคเกษตรยังมีความเสี่ยงด้านรายได้สูง และขาดมาตรการจัดการความเสี่ยง ระบบประกันความเสี่ยงในภาคเกษตรจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันได้ จึงควรมีการศึกษาต่อไป อย่างไรก็ตามระบบตาข่ายนิรภัยของสังคมนี้ต้องทำอย่างรอบคอบ และพอประมาณ เพราะประสบการณ์จากหลายประเทศพบว่า การวางแผนและการจัดการที่ไม่ดี ทำให้เป็นปัญหาที่ร้ายแรงต่อการคลั่งคลั่งของรัฐได้

การขับเคลื่อนด้านวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่จำเป็น เพราะความพอเพียงเป็นเรื่องของพฤติกรรมคน ต้องสร้างวัฒนธรรมจิตสำนึกความพอเพียง (Sufficiency Mind Set) ดังนั้นสื่อมวลชนซึ่งอิทธิพลสูงในการกำหนดจิตสำนึกและพฤติกรรม จะต้องตระหนักถึงความสำคัญของตัวเองในการสร้างความรู้และคุณธรรมในสังคม สื่อจึงควรมีความรู้ ความซาบซึ้งในปรัชญา เพื่อมีบทบาทในการเผยแพร่ปรัชญาและร่วมขับเคลื่อนสร้างจิตสำนึกพอเพียงในสังคม

บรรณานุกรม

- คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. 2548. **กรณีศึกษาชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- จุฑาพรวรรี (จามจุรี) ผดุงชีวิต. 2550. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: การตีความเชิงวิพากษ์ว่าด้วย** มิติทางวัฒนธรรมจากมุมมองหลังสมัยใหม่ เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ณัฐฐา วินิจนัยภาค. 2550 **การพัฒนาคุณธรรมของข้าราชการเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง.** เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ดุจเดือน พันธุมนาวิน และดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2550. **หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล:** ทฤษฎีและผลวิจัยเพื่อสร้างดัชนีในแนวจิตพฤติกรรมศาสตร์ เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- เดือนเด่น นิคมบริรักษ์ และชัยสิทธิ์ อนุชิตวรวงศ์. 2549. **อภิบาลของบริษัทไทยกับการพัฒนาตลาดหุ้นหลัง**วิกฤตเศรษฐกิจ: หนีเสือปะจระเข้. เอกสารประกอบการวิจัยประจำปี สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
- ธวัชชัย ศุภดิษฐ์. 2550. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรดิน.** เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- นฤมล สะอาดโหม. 2550. **การบริหารความเสี่ยงภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับภาคเอกชน** เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ประสพโชค มั่งสวัสดิ์. 2550. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารเศรษฐกิจ.** เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ผลิน ภู่อรุณ. 2550. **ความพอเพียงที่ยิ่งใหญ่และยั่งยืนกับการจัดการร่วมสมัย : ตัวแบบธุรกิจล้านเกล้า** เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ไพโรจน์ ภัทรนากุล. 2550. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ** เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- วิจิต หล่อจ๊ะระชุมห์กุล, จิราวัลย์ จิตรถเวช และปราไทย ก้าวเจริญ. 2550. **คลังข้อมูลสำหรับการประยุกต์** ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- วิชัย รูปขำดี. 2550. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาชุมชน.** เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- วีณา ฉายศิลป์รุ่งเรือง, วิจิต หล่อจ๊ะระชุมห์กุล และนฤมล สะอาดโหม. 2550. **การประกันสังคมเกษตรกร** เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- สมบัติ กุสุมาวลี. 2550. **หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาองค์กร** เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- Kobsak Pootrakool and Others. 2006. **Human Capital Policy: Building a Competitive Workforce for 21 st Century Thailand**, a paper presented at BOT Symposium, August.
- Stiglitz Joseph, Jose Ocampo, Shari Spiegel, Ricardo Ffrench-Davis, and Deepak Nayyar. 2006. **Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization and Development** New York: Oxford University Press.
- United Nations Development Programme (UNDP). 2007. **Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and Human Development.** Bangkok: UNDP.

